

HİTLER VE STALİN

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TİRANLAR

LAURENCE REES

Çeviren: Ali Kaan Cerit

3. BASKI

liberus

Yazar: Laurence Rees
Kitabın Adı: *Hitler ve Stalin: İkinci Dünya Savaşı ve Tiranlar*
Orijinal Adı: *Hitler and Stalin: The Tyrants and Second World War*
Çeviren: Ali Kaan Cerit

Sertifika No: 49834
ISBN: 978-625-6982-13-0

Liberus Kitap: altmış beş
Tarih: on

Üçüncü Baskı: nisan iki bin yirmi üç

Yayın Yönetmeni: Faruk Akhan
Editör: Halûk Kürşad Kopuzlu
Sayfa Düzeni : Burhan Üçkardeş
Kapak Tasarımı: Saim Aktan

Baskı-Cilt: Repar Tasarım Matbaa, Yenibosna Merkez Mh. Cemal Ulusoy Cd. No: 43 Bahçelievler/İstanbul (Sertifika No: 40675)

liberus

Osmanağa Mh. Vahap Bey Sk. No: 17 D: 10
Kadıköy/İstanbul

www.liberus.com.tr

Tel: +90 216 418 04 38

Mail: liberus@liberplus.com.tr

Liberus Kitap, Liber Plus Yay. ve Org. Tic. Ltd. Şti.'nin tescilli markasıdır.

liberus

Hitler ve Stalin

İkinci Dünya Savaşı ve Tiranlar

Laurence Rees

Çeviren: Ali Kaan Cerit

Laurence Rees

Daily Telegraph'ın, "Holokost üzerine yazılmış en iyi tek cilt" olarak tanımladığı, *The Times*'ın, "Modern tarihin en büyük suçunun nasıl meydana geldiğine ilişkin örnek teşkil eden bir anlatım" dediği ve *Mail on Sunday*'in, "Çığır açan" şeklinde ifade ettiği *The Holocaust: A New History* kitabının yazarıdır.

Daha önce BBC TV Tarih programlarının liderliğini yapmış ve öncelikli olarak İkinci Dünya Savaşı'na odaklanan yedi adet kitap yazmıştır. Bunların çoğu, içlerinde *The Nazis: A Warning from History, Auschwitz: The Nazis and the 'Final Solution', World War II: Behind Closed Doors* ve *The Dark Charisma of Adolf Hitler*'in de bulunduğu, aynı zamanda kendisinin yazıp yapımcılığını yaptığı televizyon belgesel dizileri haline getirilmiştir.

Oxford Üniversitesi'nde eğitim görmüş, London School of Economics and Political Science'da yıllarca misafir kıdemli akademisyen olarak çalışmıştır. University of Sheffield ve Open University fahri doktoralarına sahiptir. Aldığı pek çok ödülün arasında Britanya Kitap Ödülü, bir BAFTA, bir George Foster Peabody ödülü, bir Broadcasting Press Guild ödülü, bir Grierson ödülü, bir Broadcast ödülü, iki Uluslararası Belgesel ödülü ve iki Emmy bulunmaktadır.

Ali Kaan Cerit

Mersin'de doğdu. Lisans eğitiminin bir kısmını Universität Duisburg-Essen'de geçirdikten sonra Türkiye'ye döndü ve 2020 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun oldu. Akabinde İkinci Dünya Savaşı ve askerî tarih alanında çalışmalara yoğunlaştı. Türkçeye kazandırdığı diğer eserler: *Kısa Fransız İhtilali Tarihi,* Robert M. Johnston (İndie, 2021); *Viking Tarihi,* Allen Mawer (İndie, 2021); *Hitler'in Savaşçısı,* Danny S. Parker (Kronik, 2022); *Bernard Montgomery,* Tim Moreman (Kronik, 2023).

Benedict'e...

İçindekiler

Çevirmen Notu

İkinci Dünya Savaşı'na ilişkin ortaya koyduğu eserlerle adını duyuran ve alanda önemli bir yere sahip olan Laurence Rees'in bu eserini Türkçeye kazandırmak, benim için oldukça gurur verici bir deneyim oldu. Bu kitabın Türkçeye kazandırılmasına vesile olan Faruk Akhan'a; bu süreçte kritik noktalarda bilgi birikiminden faydalanmama izin veren, değerli fikir ve önerileriyle desteğini esirgemeyen sevgili dostum Selçuk Uygur'a; editörlük sürecindeki titiz yaklaşımı ile şahsıma ve esere yaptığı katkılardan ötürü Halûk Kopuzlu'ya teşekkürü bir borç bilirim. Uzun ve meşakkatli çeviri sürecinde kıymetli destekleriyle yanımda olan sevgili aileme en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Önsöz

Bu kitabın çıkış noktası rahatça açıklanabilir. Son otuz yılımı Üçüncü Reich, Stalinizm ve İkinci Dünya Savaşı hakkında belgeseller yapıp kitaplar yazarak geçirdim. Bunun sonucunda, Hitler ve Stalin'in idaresi altında yaşamış yüzlerce insanla tanıştım ki bu insanların arasında yalnızca acı çekmiş olanlar değil, aynı zamanda bu diktatörleri coşkuyla desteklemiş olanlar da vardı. Tesadüfen karşılaştığım bu ilk elden tanıklar ve söyledikleri ilgi çekici şeyler bende bu kitabı yazma isteği oluşturdu.

Örneğin 14 sene önce, İkinci Dünya Savaşı'nın en ünlü Sovyet karikatüristi Boris Yefimov'un Moskova'daki dairesindeydim. Yaptığı işin sıkı bir şekilde izlendiğini ve hassas bir konuda yaptığı herhangi bir karikatürün Stalin tarafından bizzat onaylanması gerektiğinden bahsetti.[1] Kendini ifade edemeyen fakat bunun yanında devlet onaylı propaganda yapmaya zorlanan bir sanatçı olmanın nasıl hissettirdiğini sorduğumda Yefimov, sanatçıların "kendi insanına ve ülkesine zarar vermeme" sorumluluğunu taşıdıklarının farkında olmaları gerektiğini ifade etti.[2]

Elbette bu, bugün Batı'daki sanatçılara verdiğimiz rolden tamamen farklı bir bakış açısıydı. Ve o anlattıkça benzer görüşleri de yıllar önce, kötü şöhretli Nazi propagandacısı Joseph Goebbels ile çalışmış yönetmenlerden de duyduğumu hatırladım.[3] Onlar da sanatlarının

1. Bu görüşme 2006 Şubat'ında gerçekleşmiştir.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade. (Son otuz senedir Nazizm, Stalinizm ve İkinci Dünya Savaşı'na ilişkin yazdığım ve ürettiğim çeşitli televizyon yapımları için elde edilen fakat daha önce hiç yayınlanmayan ifadeleri, bu kitapta bu şekilde belirteceğim.)

3. *Goebbels, Master of Propaganda,* yazan ve yapımcılığını üstlenen Laurence Rees, BBC2'de 12 Kasım 1992'de yayımlanmıştır.

devlete hizmet etmesi gerektiğinden bahsetmişlerdi. Yani, en azından bu açıdan, iki rejim de birbirine benziyordu.

Buna karşılık, tanışmış olduğum ve düzenli olarak Hitler ve Stalin ile yüz yüze gelen insanların deneyimleri daha da zor olmuş olabilirdi. Stalin ile bir görüşmeye girmekle Hitler ile bir görüşmeye girmek tabii ki aynı şeyler değildi. Özgün şahsiyetler olarak bu iki tiran birbirlerinden oldukça farklıydı.

Yıllar içinde bu iki lider ve rejimlerinin kıyaslanması hakkında gitgide daha fazla düşünmeye başladım. Anahtar farklılıklar neydi? Bu iki rejim birbirine hangi açılardan benziyorlardı? Ve belki de en önemlisi, Stalin ve Hitler yaşadıkları dönemi nasıl şekillendirdiler ve o dönemler onları nasıl şekillendirdi?

Uzunca düşündükten sonra, bu işi 1939-45 aralığına odaklamaya karar verdim. Çünkü bu yıllarda Hitler ve Stalin'in, önce bir çeşit ittifak mevkidaşı olarak, sonra da sadece birer hasım olarak değil, aynı zamanda dünyanın şimdiye dek gördüğü en güçlü iki savaş lordu olarak da direkt ilişkileri vardı. Hiç tanışmamış olmalarına rağmen, ikisi de birbirlerinden oldukça haberdarlardı. Hatta birbirlerinin acımasızlıklarına gıpta bile ettiler.[1] Hitler ve Stalin neredeyse altı senedir birbirlerine bağlılardı ve bu karşılaştırmayı özellikle vurucu yapan kısım da bu bağlantıydı.

Bu kitabı, iki diktatörü karşılaştırmaya çalışan en bilindik kitap olan Alan Bullock'un *Hitler and Stalin: Parallel Lives*'ından ayıran bir özelliği de savaş yıllarına vurgusudur.[2] Ayrıca Bullock'un yaklaşık

---

1. Örneğin, Hitler 1934'te diğer rakipleriyle birlikte Nazi Taarruz Bölüğü lideri Ernst Röhm'ün infaz emrini verdiğinde Stalin, "Ne müthiş bir adam! Nasıl da halletti!"dedi. Bkz. s. 124. Hitler de 3 Mayıs 1943'te Stalin'in "Kızıl Ordu'daki bütün rakiplerinden kurtulup da orduda bozguncu bir eğilimin olmadığından emin oluşuna" imrenmişti. Bkz. s. 405.
2. Alan Bullock, *Hitler and Stalin: Parallel Lives*, HarperCollins, 1991. Richard Overy'nin 2004'te Allen Lane tarafından yayınlanan, *The Dictators: Hitler's Germany and Stalin's Russia* kitabından beridir en kayda değer kitap. Bu bilimsel çalışma, konuya tematik ve kurgusal olmayan bir yaklaşım getiriyor.

otuz sene önce yazdığı kitaptan bu yana yayımlanmış alandaki bütün akademik zenginlikten de yararlandım. Fakat belki de bu kitabı *Parallel Lives*'tan ayıran en büyük fark, benim görgü tanıklarının on milyonlarca kelimelik ifadelerini kullanmış olmamdır. Öyle ki burada belirtilen röportaj materyallerinin çoğu daha önce hiçbir yerde yayımlanmadı.

Çeşitli yapım ekiplerimle birlikte eski Sovyetler Birliği'ni baştan sona gezip bu konu hakkında daha önce hiçbir zaman rahatça konuşamamış insanlarla tanışmak, profesyonel hayatımın en büyük ayrıcalıklarından birisi oldu. Yıllar boyunca, çeşitli projeler için Sibirya'dan Ukrayna'ya, Kalmukya'dan Barents Denizi'ne ve Litvanya'dan Volga Nehri'ne seyahatlerde bulunduk. Emekli gizli polislerle, hem SS'in hem de Kızıl Ordu partizanlarının elinden çile çekmiş köylülerle, Stalingrad ve Moskova gibi destansı muharebelerin gazileriyle, hatta Sovyet diktatörün Ekim 1941'in karanlık günlerinde neredeyse başkentten kaçacağını ortaya çıkaran Stalin'in eski telgrafçısıyla tanıştık. Eğer Berlin Duvarı yıkılmasaydı ve ardından Sovyetler Birliği dağılmasaydı, destansı olaylara tanıklık eden bu insanlar, intikam korkusu yüzünden asla deneyimlerini paylaşmayacaklardı. Hikâyeleri sonsuza dek kaybolmuş olacaktı.

Bu birincil kaynaklar, iki diktatörü karşılaştırma bağlamında özellikle değerli çünkü Hitler ve Stalin, milyonlara acı çektiren kararlarını içtenlikle ve rahatça verdiler. Ve ellerinden acı çekmiş sıradan insanların sesi olabilmek bilhassa hayati önem taşıyor.

Elbette görgü tanıklarının ifadelerini özel bir ilgiyle incelemek gerekir ve ben başka bir yerde, elde ettiğimiz bu materyallerin gerçekliğini nasıl irdelediğimizi ve nasıl incelikli bir yol izlediğimizi yazdım.[1] Fakat bu ikazlara rağmen ve yıllarca kişisel tanıklıkla ilgilenmiş olmanın getirdiği tecrübeye dayanarak, olayların ardından konuşan kişilerin dönemin belgelerinden daha az "güvenilir" oldu-

---

1. Laurence Rees, *Their Darkest Hour*, Ebury Press, 2007, s. viii–ix.

ğunu düşünmenin hata olduğu sonucuna vardım. Bu fikir aklıma ilk olarak ciddi şekilde otuz sene önce, 1945 Yaz'ında İngiliz kuvvetleri tarafından Mareşal Tito'nun adamlarına teslim edilen Domobranci isimli bir Sloven birliğinin ifadelerini içeren bir film yaparken geldi.[1] Bu görgü tanıkları, Tito'nun askerlerinin onlara nasıl gaddarca davrandıklarından ve İngilizlerin onların çektikleri bu eziyetlere nasıl tanıklık ettiğinden bahsettiler. Fakat konuyla ilgili o belgeleri çalışan bir tarihçi, o dönem bir İngiliz subay tarafından yazılmış ve konuyu tamamen farklı bir açıdan bize aktaran bir raporu ortaya çıkardı. Raporda Tito'nun adamlarının esirlere nasıl iyi davrandıklarından bahsediliyor ve "Onlarla yeterince ve gayet nazikçe ilgilenildi ve hafif içecekler verildi..." deniliyordu.[2]

Bu durum, söylendiği üzere, belgelerin tanıklık üzerindeki önceliğini göstermektedir. Fakat raporu yazan İngiliz subaya ulaşıldığında, Domobranci'nin kanıtlarını doğruladı ve o dönemki üstünün ona yalan söylemesi gerektiğini söylediğini ifade etti. Kasten ironik olduğundan, rapora yazdıklarına herhangi birisinin inanabilmesine şaşırdığını belirtti. "Bir insan nasıl olur da Tito güçlerinin böyle bir durumda düşmanlarına 'hafif içecekler' vermelerine inanabilir?" dedi.

Bunu görgü tanıklarının ifadelerinin aynı tarihli belgelerden bir şekilde daha iyi olduklarını söylemek için değil, yalnızca tarihçilerin her bir kaynağa şüpheyle yaklaşmaları gerektiğini ifade etmek için söylüyorum.[3] Ayrıca, özellikle bu konu bağlamında arşiv kayıtlarının büyük önem taşıdıklarına karşı çıkamam. Birçok kez, yıllarca gizlenmiş bir belgenin keşfi bizim bu dönemi kavrayışımızı yeniden şekillendirdi. Örneğin, Stalin tarafından harbin erken safhalarında imzalanan ve binlerce Leh subayın öldürülmesinin onaylandığını

---

1. *A British Betrayal*, yazan ve yapımcılığını üstlenen Laurence Rees, BBC2'de 11 Ocak 1991'de yayımlanmıştır.

2. Rees, *Their Darkest Hour*, s. 225–229.

3. Rees, *Their Darkest Hour*, s. Ix.

gösteren bir kâğıt parçası, ancak komünizmin Sovyetler Birliği'nde çöküşünden sonra gün ışığına çıkabildi.[1]

Bu eserde İkinci Dünya Savaşı dönemine odaklanmaya karar vermiş olmama rağmen, ayrıca bu yıllardan önce meydana gelmiş kilit olayları da tartışmamın kitabın anlayışını kolaylaştıracağını düşünüyorum. Örneğin, Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'yla olan uzun süreli savaşı bağlamında 1930'lardaki Kızıl Ordu tasfiyelerinin etkisini de inceledim. Bununla birlikte, Giriş bölümünde hem önemli bazı biyografik bağlamdan hem de kitabın ana temalarından bazılarından biraz bahsetmenin yararlı olacağını düşündüm.

Bu bir tarih çalışması olmasına rağmen, günümüzle de belirli bağlantıları olduğuna inanıyorum. Hâlâ dünyada yeterince tiran var. Ve onlardan bazıları bizi yok etmek istiyor.

---

1. Bkz. s. 102.

Giriş

Hitler ve Stalin'in ikisi de ana akımın dışından geldiler. Stalin, Rus İmparatorluğu'nun güç merkezi olan St. Petersburg'a yaklaşık 2100 km uzaklıktaki Gürcistan'da, Aralık 1878'de dünyaya geldi. Hitler, fiziken olmasa da mecazen daha bile uzaktan Alman politik hayatının merkezine girdi. Nisan 1889'da Avusturya'nın Alman İmparatorluğu'yla sınır kasabası olan Braunau am Inn'de doğdu. İkisi de klasik ailelerden geldiler. Hitler'in babası gümrük müfettişiydi. Stalin'in ayakkabı tamircisi olan babası ise -Hitler'in babasına kıyasla- oldukça fakirdi. İki baba da alkolikti ve oğullarını dövüyordu.

Bunların hepsi doğru olsa da muhtemelen yanıltıcıydı. Çünkü o dönemler aynı tornadan geçmiş çok sayıda insan olmasına rağmen hiçbiri milyonları terörize etmemişti. Hitler ve Stalin gibi baskın bireylerin bile kaderlerinde bir şekilde bu büyük güce ulaşmalarının olduğu fikrinin cazibesine kapılmaktan imtina etmeliyiz. Fakat onlar etmediler.

Hitler ve Stalin, kontrollerinde olmayan Birinci Dünya Savaşı gibi çığır açan bir olaydan sonra ön plana çıkarıldılar. Savaşın başlamasından hemen önce, Ağustos 1914'te hiç kimse 25 yaşındaki Hitler'in bir gün dünya tarihinin en kötü şöhretli liderlerinden birisi olacağını tahmin edemezdi. Hatta kariyer olarak politikayı düşünmüyordu bile, Viyana'dan taşındığı Münih'te ressamlık yaparak güç bela yaşamaya yetecek kadar para kazanıyordu. İnsanlara, sanat veya edebiyattaki başarısızlığından ötürü dünyayı suçlayan nutuklar atmak gibi garip bir eğilime sahipti. Hitler'in savaş öncesinde Avusturya'nın başkentindeki oda arkadaşı, "Onu üzebilecek şeylerin, in-

cir çekirdeğini doldurmasa bile, sonu yoktu.[1] Hatta Viyana'daki ilk zamanlarımızda Adolf'un dengesizleştiği izlenimini edinmiştim. En ufak şey yüzünden bir anda köpürebiliyordu," demişti.[2] Eğer siz de Birinci Dünya Savaşı öncesindeki bu Hitler ile tanışmış olsaydınız, onda "tuhaf bir şeyler" olduğunu söyleyen siperdeki silah arkadaşlarıyla muhtemelen hemfikir olurdunuz.[3]

1914'te Stalin, Hitler'in aksine, çoktan devrimci biri haline gelmişti. On beş yıl önce, papaz olmak için eğitim aldığı ruhban okulunu terk etmiş ve ateşli bir Marksist olarak kendini iktidarı devirmeye adamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın silahları patlamaya başladığı sırada kendisi ardındaki kabarık suç geçmişinden dolayı -özellikle 1907'de Gürcistan, Tiflis'teki vahşi soygunun planlayıcılığını üstlenmiş olması gibi- Sibirya'da sürgündeydi. Devrime olan ateşli inancına ve doğum ismi olan Iosif Jughaşvili'yi reddederek Rusça "demir" manasına gelen "Stalin" takma adını[4] almasına rağmen devrimci grubunun güç kazanma ihtimali çok çok düşüktü.

Birinci Dünya Savaşı iki adamın da kaderini değiştirdi. İçeride açlıktan dolayı kırılan halkın ayaklanmaları, cephede de korkunç bir bozguna uğranması, Rus Çarı II. Nikolay'ın Mart 1917'de tahttan el çekmeye zorlanmasına yol açtı. Tabii bu durum, Stalin'in de içinde bulunduğu Marksist devrimciler olan Bolşeviklerin kaçınılmaz bir şekilde iktidara gelecekleri manasına gelmiyordu. Çarın ayrılığının ve politik ve ekonomik kurumların dağılmasının ardından Geçici Hükümet, bu belirleyici hadisenin ardından vahim bir karar aldı. 1917 yazında Geçici Hükümet Rus Ordusu'na taarruz emri verdi.

1. August Kubizek, *The Young Hitler I Knew*, Greenhill Books, 2006, s. 34.

2. *A.g.e.*, s. 157

3. Balthasar Brandmayer, *Meldegänger Hitler 1914–1918*, Buchverlag Franz Walter, 1933, s. 71–72.

4. 'Stalin' adını 1911 civarlarında benimsemiş gibi görünüyor. Pek çok Bolşevik otoritelerin tespitinden kaçınmak için takma isim kullanmıştı. Örneğin, Molotov'un doğum adı Vyacheslav Mikhailovich Skryabin'di fakat Rusçada 'çekiç' manasına gelen 'Molotov' adını almıştı. Vladimir Ilyich Ulyanov da günümüzde 'Lenin' olarak biliniyor – Rusçadan 'büyük nehir' için türetilmiş bir kelime.

Bu esnada, Vladimir Lenin önderliğindeki Bolşevikler, durumdan istifade etmeye hazırlardı. Avusturya-Macaristan'ın Galiçya'daki -bugünün Batı Ukrayna'sı- birliklerinin harbe iştirakından kısa süre sonra, ordu içindeki birliklere yerleştirilmiş Bolşevik devrimciler, askerleri üstleri aleyhine çevirmek suretiyle bir isyan başlattılar. Birkaç ay sonraki Ekim Devrimi'nin ardından Lenin ve Bolşevikler iktidara gelmişlerdi.

Şayet Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarını dikkate almadan bunların nasıl olabileceğini anlamak zor geliyorsa, Hitler'in Almanya'nın Kasım 1918'deki yenilgisinin sonuçları olmadan bir siyasi parti lideri ve tek başına Almanya Şansölyesi olmasını düşünmek imkânsızdır. Harbin kaybedilmesine duyduğu tiksinti ve öfkesi ile birlikte bu mağlubiyetin günah keçilerini bulma arzuları onu politikaya itti. Eylül 1919'da Münih'te küçük ve aşırı bir grup olan Alman İşçi Partisi'ne katıldı. İki yıl sonra ise onların lideriydi. Partinin adı, akabinde kısaca Naziler olarak bilinecek olan, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi olarak değiştirildi.

1920'lere gelindiğinde Hitler ve Stalin, içinde bulundukları politik dünyadaki rollerini birbirlerinden çok farklı görüyorlardı. Stalin'in aksine Hitler, Alman sosyolog Max Weber'in tanımladığı tipik bir "karizmatik lider"di. Karizmatik liderler makamlarını meşrulaştırmak için öncelikle kendi kişiliklerindeki güce güvenirler. Bürokratik yapılara pek uymazlar ve etrafa neredeyse "misyoner" bir aura yayarlar.[1]

Hitler'in 1920'deki bir konuşmasını dinleyen ve ardından önde gelen Nazilerden biri olan Hans Frank, "Çok içten konuşmuş ve hepimizin üzerinde büyük bir etki yaratmıştı. Orada bulunanların aklında olanları güncel deneyimlerle bağlantılı şekilde anlamasını sağlamış ve ızdırap içinde yeni bir düzen isteyen herkesin ortak kanaatini dile getirmişti... Tabii yalnızca bu da değil. Tarihte, harap olmuş ve

1. Bkz. Max Weber, *Essays in Sociology*, Routledge, 1998, s. 245–264. Ayrıca Laurence Rees, *The Dark Charisma of Adolf Hitler*, Ebury Press, 2012.

battıkları engin derinlikten yeni bir başlangıca karar veren halklara bırakılan tek yolun, içinde hırs, inanç, eyleme hazırlık, sıkı çalışmak ve özverinin bulunduğu yüce, ışıltılı ve ortak hedefleri içeren bir yol olduğunu göstermişti. Şayet Almanya'nın kaderini değiştirebilecek bir kişi varsa o kişinin yalnızca Hitler olabileceğine ikna olmuştum."[1]

Frank'in Hitler'in "orada bulunanların aklında olanları dile getirdi" açıklaması, Hitler'in cazibesi hakkında önemli bir bilgi veriyor. Hitler gibi karizmatik liderler ancak dinleyicilerinin inançları konusunda kavrayışlı oldukları zaman etkili olurlar. Şayet 1920'lerde Hitler'e tamamen karşı çıkmış olsaydınız, neredeyse net bir şekilde onun "karizmasına" karşı dayanıklı olurdunuz. Örneğin onun belagatleri, Alman Birinci Dünya Savaşı gazisi Herbert Richter gibi bir adamı ikna edememişti. Hitler'i desteklemek gibi bir eğilim göstermeyen Richter, onun "cızırtılı" bir sesle konuştuğunu ve "çok, çok basit" siyasi fikirleri yüksek sesle dile getirme eğiliminde olduğunu düşünüyordu.[2]

Hitler'in tersine Stalin ise Weber'in karizmatik liderlik modelinin antiteziydi. O, yalnızca ilham veren siyasi hatipten daha azı değildi, bürokrasinin taleplerini reddetmekten çok uzaktı ve onları hoş karşılıyordu. Siyasi kariyeri boyunca kurul görüşmelerinin gücünü net bir şekilde kavramıştı. O açıdan şanslıydı ki karakteri Sovyetler'in ihtiyaç duyduğu yeni yapıya çok uygundu. Sovyet sisteminde 1929'da 4 milyondan az olan yönetici sayısının 1939'a gelindiğine neredeyse on dört milyon gibi ciddi şekilde artışına önderlik edecekti.[3]

Stalin, Komünist Parti'nin Nisan 1922'deki On Birinci Parti Kongresi'nde genel sekreterliğe atandı ve bunun sonucunda içinde personelle ilgili önemli kararların da alındığı komünist bürokrasisi-

---

1. Hans Frank, *Im Angesicht des Galgens*, Friedrich Alfred Beck, 1953, s. 39–42. Rees, *Dark Charisma*, s. 33.

2. Rees, *Dark Charisma*, s. 37.

3. Moshe Lewin, 'Bureaucracy and the Stalinist State', in Ian Kershaw ve Moshe Lewin (ed.), *Stalinism and Nazism: Dictatorships in Comparison*, Cambridge University Press, 1997, s. 62–63.

nin önemli bir bölümünü kontrolüne geçirdi. Bu idareciler imparatorluğu onun güç merkezi haline gelmişti. Lenin ve diğer önde gelen Bolşeviklerin gücü merkezîleştirme idealleri -ki Politbüro ve Orgbüro gibi kurulların kuruluşu bu hedefi simgeler- ona yardım etmişti. Önemlidir ki Stalin, parti sekreterliğinin yanı sıra hem Orgbüro hem de Politbüro üyesi olan tek kişiydi.[1]

O sırada Stalin arka planda çalışmaya devam ederken, ülkede tam olarak ne zaman önemli bir figür haline geldiği halen tarihçiler arasında tartışılan bir konudur. Lenin'in 1924'te ölümünün ardından Stalin, yeni kurulmuş Sovyetler Birliği'nin önemli figürlerinden biriydi. 1930'ların başlarına kadar kendini ön plana çıkarmamıştı. O zaman bile hiçbir zaman ülkenin başına geçmemişti -o koltukta bir diğer Bolşevik devrimci Mihail Kalinin oturuyordu. Fakat Kalinin'in sistemde çok az bir gücü vardı. Kısa süre sonra Stalin, Kalinin'in eşi Ekaterina'yı 1938'de tutuklatıp Lefortovo Hapishanesi'nde işkence görmesini sağlayarak kendi baskınlığını göstermişti.

Stalin'in gücü eline geçirdiği an ne kadar belirsiz olsa da aynısı Hitler için söylenemezdi. 30 Ocak 1933'te Almanya'nın şansölyesi olmuş ve 2 Ağustos 1934'te Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg'un ölümünün ardından kendisini devlet başkanı ve Alman halkının Führer'i ilan etmişti. O andan sonra, Almanya'nın kaderini çizebilecek merkezî figürün Hitler olduğu tüm dünyanın malumudur. Stalin, karakterinin tam da yeni Sovyet sistemine uygun oluşundan faydalanırken, Hitler de 1930'ların başındaki ekonomik kaos sırasında kendi kişiliğinin milyonlarca Alman'ın ilgisini çekmesinden faydalandı. Daha istikrarlı zamanlarda onu iktidardan alıkoyacak vasıfları artık çoğu kişi için zafiyetten ziyade kuvvet olarak algılanmaya başladı: siyasi tecrübesinin eksik oluşu tazelik olarak görülürken, ekonomik krizin çözülemeyişinden geleneksel siyasetçiler sorumlu tutuldu; çoğu insanın kontrolü ele alması için "güçlü bir adam" is-

1. *A.g.e.*, Ronald Grigor Suny, 'Stalin and his Stalinism: Power and Authority in the Soviet Union, 1930-1953', Kershaw ve Lewin (ed.), *Stalinism and Nazism*, s. 32.

teyişi, Hitler'in başka insanların fikirlerini dinlemeyerek uzlaşmayı reddedişini olumlu gösterdi; Almanya'nın içinde yuvarlandığı pisliğin teşkiline demokratik sistemin vesile olduğu düşünüldüğü için, kendisinin demokrasiye yönelik nefreti benimsendi.

Karizmatik hatip Hitler ile birçok komitenin adamı Stalin arasındaki bu ikilik oldukça kritik olmakla birlikte bütün bu tarih boyunca devam eden asıl mesele de bu. Örneğin, idare ettikleri siyasi partilerin rollerine ilişkin farklı yaklaşımları bu ikiliği gösteren şeylerden birisidir. Stalin, gizli polis NKVD ve birtakım ekonomik komiserliklerin partinin gücüne rakip hale gelmesine izin vermesine rağmen, Komünist Parti'yi tamamen yok etmeye çalışacağı düşünülemezdi; o her zaman, en azından teoride, partinin sadık hizmetkârıydı. Stalin'in aksine Hitler ise, kurumsal bir girişimle kendisinin kısıtlanabileceğinden her daim şüphe ediyordu. Kendisini görevden alabilecek ya da gücünü gasp edebilecek herhangi bir merkezî yapıyı ortadan kaldırmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Bu amaçla Alman kabinesinin zamanla körelmesine izin verdi; gerçekten de kabine 1938'den sonra asla tekrar buluşmadı. Hatta muhtemelen kuruluşuna yardım ettiği Nazi Partisi'nin harcanabilir olduğunu dahi düşünmüş olabilir. Hans Frank'in aktardığına göre, 1938'de bir akşam yemeğinde Hitler, Nazi Partisi'ne daha fazla ihtiyacın olmayacağı bir durumda "yanan meşaleyi atacak ilk kişi" olabileceğini ve partiyi "kökünden temizleyebileceğini" söylemiş.[1]

Nazi Partisi üyeliği, Sovyet Komünist Partisi üyeliğinden daha az seçkindi. 1939'da Bolşevik kimliğine sahip iki milyondan az insan varken -ki o dönem Sovyetler nüfus olarak Almanların iki katından fazlaydı- beş milyon civarı insan Nazi Partisi kimliğine sahipti. Stalin partiyi elit bir kurum olarak görüyordu. Hitler ise kuruluşuna yardım ettiği Nazi Partisi'ne kıymet vermeye devam etmesine rağmen kendisini hiçbir zaman partiye o kadar da adamamıştı.

1. Frank, *Im Angesicht des Galgens*, s. 335–336.

Güçlü *Gauleiter*'ların -Nazi bölge yöneticileri- varlığı, Hitler'in Almanya için istediği yönetim şeklinin emaresiydi. Kırk civarı *Gauleiter*, otoritelerini tamamen Führer'e borçluydular.[1] Führer, hepsiyle tek tek görüşebilir ve onların kendi vizyonuna sadık kaldıklarından emin olabilirdi. Hitler'in altındaki otonomileri sayesinde SS'in başındaki uğursuz Heinrich Himmler'den gelen emirleri bile görmezden gelebiliyorlardı. Hatta zaman zaman Himmler hakkında şaka yapacak kadar da ileri gidebiliyorlardı. Danzig-Batı Prusya *Gauleiter*'ı ve SS liderinin özellikle sevmediği Albert Forster bir keresinde, "Şayet ben Himmler gibi görünseydim, ırk hakkında konuşamazdım," demiştir.[2] Sovyet sisteminde Stalin'in astlarından herhangi birisinin Himmler'in mevkidaşı olan NKVD'nin başındaki Lavrenti Beriya hakkında böyle açıkça alay etmesi düşünülemezdi.

Tıpkı yönetim şekillerine yaklaşımlarının farklı oluşu gibi, Hitler ve Stalin'le birebir görüşme deneyimleri de çok farklıydı. Adanmış Nazilerin yaşadığı olağan bir durumu, SS mensubu olan ve savaş sırasında Hitler'in yaverlerinden biri haline gelen Fritz Darges'in hatıratında görebiliyoruz. "Onun parlak gözlerinden çok etkilenmiştim. Führer'in düşüncelerinin içime dolduğunu hissediyordum. O esnada ona güvenebileceğimi hissettim... İlk karşılaşmamızda bile, onun yaydığı güven ve kendinden eminliğini hissetmiş ve asla ne bir tedirginlik ne de varlığından rahatsızlık duymuştum. Onunla güvendiğim ve yakinen tanıdığım herhangi biri gibi konuşabiliyordum."[3]

Savaşa doğru gelen son beş yılda Hitler'in şoförlüğünü yapan Karl Wilhelm Krause de Führer'in "iyi bir insan" olduğunu ve "yalnızca Alman halkı için en iyisini istediğini" kabul ediyordu. Savaşın ardından, rejimin birçok eski destekçisi gibi Krause de bu korkunç suçları Hitler'in kendisinin değil de çevresinin işlediği gibi yanlış

1. Gauleiter sayısı Reich yeni topraklar kazandıkça artmıştır, örneğin Avusturya ve Polonya'nın birleştirilmiş toprakları gibi.
2. Bundesarchiv (buradan itibaren BArch şeklinde ifade edilecektir.) NS 19/389, fol. 4.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

bir inanca saplandı. Krause'nin gözünde Hitler suçlu değildi. Dahası Krause, "Hayır o bir tiran değildi. Bazen sinirli olduğu oluyordu fakat kim olmuyor ki?" diyordu.[1]

Yabancı devlet adamları da Hitler'de bulunan bu cazibeye yenik düşebiliyorlardı. Kanada Dışişleri Bakanı Mackenzie King, Hitler ile 1937'de görüşmüş ve onun gözleri hakkında "sert bir algı ve derin bir sempati barındıran akışkan bir mahiyette" demişti. King, Hitler'in "ülkesini ve vatandaşlarını gerçekten seven ve onların iyiliği için her fedakârlığı yapabilecek" birisi olduğuna inanmıştı.[2]

Her halükârda bu, Hitler'in görüşlerine kısmi de olsa sempati duyan birisinin dâhil olduğu kişisel bir görüşmeydi. Hitler ile yaptığı görüşmenin hemen ardından Alman Dışişleri Bakanı Neurath'la bir akşam yemeği yiyen Mackenzie King, Neurath'ın Yahudilerin elinde olduğu iddia edilen gücün niçin engellenmesi gerektiğine dair yaptığı analizleri hiç itiraz etmeden dinledi. Ertesi sene King, Almanya'nın Avusturya'yı ilhakının ardından Kanada'ya gelmek isteyen Yahudileri kabul etmemek için ciddi mücadeleler verdi.[3]

Hitler'e hayran olmayıp mesafeli davranan devlet adamlarının Alman diktatöre ilişkin ilk izlenimleri çok farklı olabilir. İngiliz politikacı Lord Halifax, Hitler'in Bavyera dağlarında bulunan evinde onunla ilk kez görüştüğünde iddiaya göre yüce Führer'i bir uşak zannetmiş ve paltosunu ona uzatmak üzereymiş ki son anda hatasını

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. *Diaries of William Lyon Mackenzie King*, 29 Haziran 1937 girdisi, www.baclac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzieking/Pages/item.aspx?IdNumber=18112&. Bkz. Laurence Rees, *The Holocaust: A New History*, Viking, 2017, s. 130–132.
3. Mackenzie King'in 29 Mart 1938 tarihli günlük girdisi, www.baclac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzieking/Pages/item.aspx?IdNumber=18924&. Fakat *Kristallnacht* katliamından sonra King, 23 Kasım 1938'de günlüğüne Yahudilere karşı 'sempati' beslediğini yazacaktır, www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/williamlyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=19622&

fark etmiş.[1] İngiliz Başbakan Neville Chamberlain de 1938'de Hitler'le görüştüklerinde onu fiziksel olarak pek de etkileyici bulmamış ve sonraları onu "şimdiye dek gördüğüm en bayağı küçük köpek" şeklinde tarif etmiştir.[2]

Halifax ve Chamberlain'in de içinde bulunduğu birçok insan onu yalnızca vasat bir birey olarak görmekle kalmamış, ayrıca mantığı dinlemeyi reddeden kaba ve küstah bir demagog olarak görmüşlerdi. Diğer insanların ne düşündüklerini nadiren dinliyordu. Hitler ile tanışıklığı Birinci Dünya Savaşı öncesine dayanan August Kubizek, "Hitler ne zaman yeni bir kitap okusa, kitap hakkında yalnızca kendi yorumlarını yapar fakat asla kimsenin görüşünü duymak istemezdi," diyor. Gerçekten de Mussolini'nin keşfettiği gibi, onunla yapılan görüşmelerde insanın söyleyecek bir söz bulamaması gibi bir tehlike söz konusuydu. İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano, Mussolini ve Alman diktatör arasında gerçekleşen Nisan 1942 tarihli görüşmenin ardından günlüğüne, "Hitler konuşur, konuşur, konuşur," notunu düşmüştü. "İkinci gün yemek sonrası her şey söylendikten sonra Hitler aralıksız 1 saat 40 dakika konuştu. Kesinlikle hiçbir argümanı atlamamış, savaş ve barış, din ve felsefe, sanat ve tarih hakkında konuşmuştu."[3] Böylece -tabii bakış açısına göre- Hitler ya ciddi manada can sıkıcı bir adam ya da ilham veren bir vizyonerdi.

Joseph Stalin'le yapılan herhangi bir toplantıda bu tür aşırı noktaların varlığını hissetmek muhtemelen zor olurdu. Bu açıdan Hitler'in tam zıddıydı. Çoğu zaman diğer insanların konuşmalarını isterdi. Oldukça agresif bir dinleyici olmakla birlikte dinleyiciliğinden çok daha agresif şekilde de gözlem yapardı. 1930'larda Kremlin'de yetişen Stepan Mikoyan, "Doğası gereği çok dikkatliydi ve konuşma yaparken karşısındakilerin gözlerine bakardı. Şayet siz direkt onun

---

1. Andrew Roberts, *The Holy Fox: The Life of Lord Halifax*, Phoenix, 1997, s. 70.
2. John Julius Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, Phoenix, 2006, 17 Eylül 1938 girdisi, s. 260.
3. Hugh Gibson (ed.), *The Ciano Diaries*, Simon Publications, 2001, 30 Nisan 1942 girdisi, s. 478–479.

gözlerine bakmazsanız sizin ona ihanet edebileceğinizden şüphelenirdi ve ardından pek hoş olmayan adımlar atabilmesi mümkündü."[1]

Stalin'in tercümanı Vladimir Yerofeyev, Sovyet diktatörün gizlice nasıl hareket ettiğini şöyle anlatıyor: "Kapıya sırtım dönük bir şekilde otururken Stalin içeri girerdi fakat girdiğini duymazdım. Lakin yine de odada birinin olduğunu hissederdim." Ayrıca Stalin'in kelimeleri ne denli ekonomik kullandığına da değinen Yerofeyev, "Şayet kesin bir konuya değinecekse bir açıklama yapmayı tercih ederdi, ne söylemesi gerekiyorsa söyler ve ardından insanların bunun hakkında söylediklerini dinlerdi... Onunla çalışmanın tamamen güvenli olduğunu söyleyemem çünkü şayet bir şeyi beğenmezse, affı olmazdı."[2]

Üstelik Hitler'in aksine, Stalin'in ne düşündüğünü bilmek neredeyse imkânsızdı. Birinci Dünya Savaşı öncesi Stalin ile Gürcistan'da hapse atılan Grigol Uratadze, onun hakkında, "oldukça soğukkanlıydı. Kutaisi Hapishanesinde yarım yıldan fazla beraber yaşadık ve ben onu bir kez bile telaşlı, kontrolünü kaybetmiş şekilde, sinirli, bağırırken, küfrederken ya da kusursuz sakinliğinden en ufak şekilde saparken görmedim. Ve sesi, onu iyi tanıyanların kendisine atfettiği 'buzul karakterine' tam olarak uyuyordu."[3]

Stepan Mikoyan'a göre, Stalin'in karakterinin en önemli noktalarından birisi de, "çok şüpheciydi... diğerlerini aldatıp onlara ihanet edebilecek kapasitedeydi ve diğer insanların da bu şekilde davrandığından şüpheleniyordu. Ona yalan söylediğinizde hissederdi. Yapabileceğiniz en kötü şey ona yalan söylemekti... (veya) siz ona gerçeği söyler ama sonra bir başkasından daha farklı bir şey duyarsa, Stalin sizin ona yalan söylediğinizi düşünürdü. Ve onun için bu, bütün suçlar arasından en kötü olanıydı."[4]

Bu sezginin önemini abartmak zordu. Stalin ilgilendiği her şeye

1. Laurence Rees, *War of the Century*, BBC Books, 1999, s. 20–21.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Robert Service, *Stalin: A Biography*, Macmillan, 2004, s. 53.
4. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

ve herkese şüpheyle yaklaşırdı. Aklındaki en büyük soru, "Kim bana ihanet edebilir?"di. Kremlin'de sıralı muhafızların olduğu bir koridorda yürürken, yanındaki subaya söylediği şu sözler unutulmazdır, "Görüyor musun kaç kişiler? Ne zaman bu koridordan geçsem, 'Hangisi?' diye düşünürüm. Eğer buysa, beni arkamdan vuracak, şayet köşedekiyse beni göğsümden vuracak."[1]

Stalin'in yeğeni Kira Alliluyeva da Stalin'in doğuştan şüpheci olduğunu kabul ederken, "onun bu vasıfla doğduğunu" düşünmektedir.[2] Öyle olabilir, böyle bir özelliğe neyin sebep olduğunu tabii ki asla kesin olarak bilemeyiz lakin yıllarını kaçak bir devrimci olarak yaşaması ve kime güvenebileceğinden asla emin olamayışı büyük ihtimalle Stalin'in şüpheci doğasına katkıda bulunmuştur.

Hitler bu seviyede bir güvensizliğe sahip değildi. O, yakın çevresindekilerin ona ihanet ettikleri kanıtlanabilir hale gelene kadar onlara güvenme eğilimindeydi. Şayet bu kadar güveniyor olmasaydı, von Stauffenberg'in Temmuz 1944'teki suikast girişimi kesinlikle yaşanmazdı. Doğrusu, Hitler'e birkaç tane suikast girişimi olmasına rağmen Stalin'e bir tane bile olmayışı manidardır. Yoğun şüpheci doğanın kendine özgü faydaları olduğu da aşikârdır.

Bizler ayrıca, dönemin teknolojisinin Hitler ve Stalin'in genel algısına nasıl etki ettiğini de fark etmeliyiz. Çünkü ikisi de propaganda filmleri ile tarihte kendilerinden bağımsız bir karakter yaratan ilk insanlardı. Geçmiş liderler kendi suretlerini para, heykel ve resim gibi diğer medyaları kullanarak göstermişlerdi lakin onlar farklıydı. Filmler sayesinde Hitler ve Stalin, kendileriyle gerçekten tanışmamış milyonlarca insan tarafından görülebiliyor ve "tanınabiliyorlardı". Ekranda olduklarında, her bir davranışları maksimum etki yaratabilmek adına düzenleniyordu.

---

1. Konstantin M. Simonov, *Glazami cheloveka moego pokoleniia*, Novosti, 1989, s. 422–423 (1962'de Amiral Ivan Isakov'la gerçekleştirilen bir röportaj), alıntılandığı kitap Stephen Kotkin, Stalin, cilt 2: *Waiting for Hitler 1928–1941*, Allen Lane, 2017, s. 888.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Bu durum propaganda sureti ve gerçeklik arasında zaman zaman kaçınılmaz kopukluklara yol açıyordu. Nasıl ki, Lord Halifax'ın, Goebbels'in filmlerinde yarı tanrı olarak gösterilen Hitler'le karşılaştığında kendisini bir uşak sanması gibi Stalin de gerçek hayatta zaman zaman beklentileri karşılamakta zorlanıyordu. İngiliz ordusu subaylarından Hugh Lunghi, savaş sırasında Stalin'le tanıştığında şoka uğramıştı, çünkü "önümde ihtiyar bir centilmen duruyordu, benden bile kısaydı ki ben de pek uzun sayılmam… ve kibar bir yaşlı amca gibi görünüyordu, sonra ağzını açıp da konuşmaya başladığında bir şok daha geçirdim çünkü oldukça güçlü ve belirgin Gürcü aksanıyla muazzam, gerçekten muazzam bir Rusça konuşuyordu fakat aksanından dolayı sesini çok kısık tutuyor ve kulak kesilmeden ne dediğini anlamak güçleşiyordu."[1]

Amerikan diplomat George Kennan'a göre Stalin, "yere yakın, ufakça bir figür" gibi görünüyordu lakin "ayrıca sakin, güçlü birikim ve keskin kaba bir yakışıklılık da özelliklerinin arasındaydı. Dişleri sararmış ve bıyıkları cılız, kaba ve lekeliydi. Bu, sivri yüzü ve sarı gözleriyle, ona savaş yaraları olan yaşlı bir kaplan görüntüsü veriyordu. Bu tavırlarıyla -en azından bizimleyken- basit, sakin ve mütevazıydı."[2]

Stalin ve Hitler'in ikisi de mütevazı şekilde giyiniyorlardı, Hitler 1930'larda kahverengi askerî tip ceket giyerken Stalin de gri işçi tuniği giyiyordu.[3] Bu rastgele olan bir durum değildi. Yakın zamanda ülkelerini yönetmiş hükümdarların ihtişamlarının farkındalardı. Çar II. Nikolay ve Kayzer II. Wilhelm, sahip oldukları bütün o gösterişli kıyafetleri hak etmek için doğru ebeveynlerden doğmak dışında pek de bir şey yapmamışlardı. Hitler ve Stalin gösterişsiz giyinerek hem sıradan insanlarla olan bağlarını hem de daha önce sahip oldukları hükümdarlara olan mesafelerini gösteriyorlardı.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. George F. Kennan, *Memoirs 1925–1950,* Atlantic Monthly Press, 1967, s. 279.
3. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru üniformanın cazibesine yenik düştü ve bir mareşal gibi giyindi. Bkz. s. 513.

Hitler ve Stalin'in ikisi de monarşiden tiksiniyorlardı. Mart 1942'deki bir sohbette Hitler, "Lakin sıradan insanlar olsalardı, 10 kraldan en az 8'i bir manav dükkânını doğru düzgün işletemezlerdi," diyordu.[1] Sovyet lidere gelince, Stalin -Bolşeviklerin 1918'de Çar II. Nikolay ve ailesini öldürmesinin ardından- babadan oğula geçen monarşiye taban tabana zıt bir devlet inşa etmeye çalışıyordu. Bu yüzden, Hitler ve Stalin'in ikisinin de -tam da kralların istedikleri şekilde- hayatlarının son anlarına kadar yönetimde kalmaları ironiktir. Hitler ve Stalin, kendi ülkelerindeki idarelerinden ancak kalpleri durduğu zaman feragat ettiler. Karakterleri ve çevrelerindeki siyasi yapı göz önüne alındığında, ikisi için de kendi istekleriyle kenara çekilmelerini düşünmek imkânsızdı. Bu açıdan, hükümdarlarla kabul ettiklerinden daha fazla benzerlikleri vardı.

Bu iki tiran arasındaki bir diğer benzerlikse ikisinin de İkinci Dünya Savaşı'nın başında evli olmayışlarıydı. Stalin iki kere evlenmişti. İlk eşi 1907'de bir hastalıktan dolayı ölmüş, ikincisi de 1932'de Kremlin'de intihar etmişti. Üç meşru çocuğuyla da zoraki bir ilişkisi vardı; bir oğlu intihara kalkıştı, diğeri alkolik oldu ve Stalin kızının erkek arkadaşını *gulag*'a gönderdi. Birkaç gayrimeşru çocuğuyla da hiçbir ilişkisi yoktu. Hitler'e gelince, hiç evlenmedi, meşru veya gayrimeşru hiç çocuğu olmadı ve sevgilisi Eva Braun ile de ender görüşüyordu. Hitler Eva Braun ile Nisan 1945'te hayatının son anlarına dek evlenmemişti.

İlginçtir ki yalnızca Stalin'in ikinci eşi kendisini öldürmedi -Stalin'in eşine yaklaşımı, onu bu uç noktaya getirmiş gibi görünüyor- Hitler ile yakın ilişkide bulunan çoğu kadın da ya intihar etti ya da girişimde bulundu. Örneğin Eva Braun 1930'larda iki kez intihar girişiminde bulundu; Maria Reiter, Hitler'i kendine hayran bırakan Berchtesgaden'daki bir tezgâhtar, 1928'de kendini asmaya çalıştı; Hitler'in yeğeni Geli Raubal, 1931'de Hitler'in dairesinde onun silahıyla kendisini vurdu.

---

1. *Hitler's Table Talk 1941–1944*, Phoenix, 2002, 31 Mart 1942 girdisi, s. 386.

Hitler ve Stalin'in cinsel hayatları konusunda -özellikle Hitler'in- oldukça korkunç iddialar vardı lakin neredeyse her zaman asıl nokta kaçırılıyordu. 1939'a geldiğimizde ve İkinci Dünya Savaşı başladığında iki adam da esasen yalnızdı. İkisinin de samimi bir sırdaşı olmadığı görülüyordu.

Ancak bütün bu benzerlikler Hitler ve Stalin'in paylaştığı hayati bir vasıfla -aralarındaki açık ara en önemli bağlantı- kıyaslanamazdı. İkisi de hayatın sırrını açığa çıkardıklarını düşünüyordu. Onlar mafya patronlarına benzeyen sıradan diktatörler gibi değillerdi. Hayır, bu ikili gerçekten kendileri dışında bir şeye inandılar. Hristiyan bir Tanrı'ya inanan geçmişin dinî motivasyonlu Avrupalı hükümdarlarına bile benzemiyorlardı. Aksine, iki diktatör de Hristiyanlıktan nefret ediyordu. Başkaları yokken Hitler, "Hristiyanlık hasta beyinlerin icadıdır," bile demişti[1] lakin pragmatik sebeplerden dolayı bu konudaki gerçek düşüncelerini Alman kamuoyundan büyük oranda gizledi.[2]

İkisi de gerçek birer Aydınlanma sonrası figürüydü. Yalnızca Tanrı'nın öldüğüne inanmakla kalmayıp, taze ve mantıklı bir ideolojinin Tanrı'nın yerine geçtiğine de inandılar. Ayrıca bu iki diktatörü takip eden milyonlar da bu yeni gerçekliği kabul ettiler.

Hitler ve Stalin, tabii ki farklı şeylere inanıyorlardı. Hitler'in insanları ikna etmeye çalıştığı sır tabii ki Stalin'in yaşadığıyla aynı şey değildi. Keza ne Hitler'in ne de Stalin'in ideolojileri düşündükleri gibi hayatın doğası hakkındaki gerçeklerin ortaya çıkış noktası değildi, ikisi de bunu başkalarının çalışmalarından alarak kendi ideolojilerine adapte ettiler.

Hitler için başlangıç noktası "ırk" idi. Onun inanç sisteminin merkezinde, "ırksal miraslarına" göre insanların değerinin belirlenebilirliği iddiası vardı. Bu fikir 1855'te, Diplomat Arthur de Gobineau'nun *Essai sur l'inégalité des races humaines* (İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Makale) adlı çalışmasını yayımlamasıyla ün ka-

1. *Hitler's Table Talk 1941–1944*, Phoenix, 2002, 13 Aralık 1941 girdisi, s. 144.
2. Bkz. s. 311.

zanmaya başladı. Gobineau, makalesinin bir "tarih dersi" olduğunu iddia ediyor ve şunları söylüyordu: "Bütün medeniyetler beyaz ırktan türemiştir, hiçbiri onun yardımı olmadan hayatta kalamamıştır ve toplum, onları yaratan bu soylu grubun kanını muhafaza ettiği sürece büyük ve mükemmel olacaktır..."[1]

Bu akabinde, Hitler için ırkın "saflığını" korumanın hayati önem taşımasına ve "ırki olarak aşağı" olanların dışlanmasına yol açtı. Tekrar etmekte fayda var, bu yeni bir fikir değildi. Dr. Alfred Ploetz, 1895'te yayımladığı bir kitabında doktorların hangi bebeğin yaşayıp hangisinin ölmesi gerektiğine ırki değerlerine göre karar vermelerini öne sürüyordu.[2] Yirmi beş yıl sonra 1920'de Profesör Alfred Hoche, "ölümcül hastaların" ve "mental olarak ölmüş" olanların öldürülmesini ve bu ölümlerin "ülkenin genel refahı için tercih edilesi" bir şey olduğunu savundu.[3]

"Irk"ın varlığın doğasını anlamanın anahtarı olduğu fikri ayrıca farklı Alman siyasi gruplarınca da benimsenmişti. Örneğin, Kasım 1918'de Münih merkezli Thule Cemiyeti'nin önde gelen ismi Rudolf von Sebottendorf, Almanya'daki politik huzursuzluğun Cermenleri yozlaştırmak için "aşağı ırklar tarafından yaratıldığını" savunuyordu. O sıralarda, Sebottendorf'un editörlüğünü yaptığı *Münchener Beobachter* gazetesinde Almanlara, "Kanınızı temiz tutun... Irkın saflığı toplum sağlığı demektir. Toplumun her bir bileşeni kanının temizliğini sağladığında toplumsal sorunlar da çözülecektir," şeklinde hitap eden bir makale yayımlandı.[4] *Halkçı* Thule Cemiyeti gibi gruplarda antisemitik bir yönelim vardı. Kasım 1918'deki konuşmasında Sebottendorf, Almanya'nın karşılaş-

1. Arthur de Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races humaines* (1855), İngilizcesi *The Inequality of the Human Races*, William Heinemann, 1915. Rees, Holocaust, s. 6.
2. Alfred Ploetz, *Die Tüchtigkeit unsrer Rasse und der Schutz der Schwachen*, alıntılanan kitap Peter Watson, *The German Genius*, Simon & Schuster, 2011, s. 434. Rees, Holocaust, s. 8.
3. Karl Binding ve Alfred Hoche, *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens. Ihr Maß und ihre Form*, Felix Meiner, 1920, s. 49–50.
4. BArch NS 26/865a, s. 44, 48.

tığı ırksal tehlikelerin başında "doğuştan düşman" oldukları "Yahudilerin" geldiğini ifade etmişti.[1]

Yahudilerin ırksal olarak tehlikeli olduğu yalanını ilk kez ortaya atan Sebottendorf değildi. Yirmi yıldan fazla bir zaman önce, filozof Houston Stewart Chamberlain *On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri* kitabında -çoğu Alman'ı ihtiva eden- "Aryan" ırkının Yahudilerle kesin bir savaşta olduğunu yazmıştı. Chamberlain'in görüşüne göre, "Aryanlar" ve Yahudilerin ikisi de kendi ırksal topluluklarının dışından üreyememelerinin acılarını çekmiş ve bu yüzden birbirleriyle egemenlik mücadelesine girmişlerdi.[2]

Hitler, kendisinden önce bu tür görüşleri dile getirenlere bir borcu yokmuşçasına, 1923'te Münih'teki başarısız darbe girişiminin ardından atıldığı hapiste yazdığı *Kavgam* kitabında dünyaya ilişkin vizyonunu dile getirdi. Onun için hayat, sonsuz bir mücadeleydi. "Yaşamak isteyenlerin savaşmalarına izin verin, bu sonsuz mücadele dünyasında savaşmak istemeyenler ise yaşamayı hak etmiyorlar," diye yazmıştır.[3] Bu sonsuz mücadelede Yahudiler en büyük düşmandı. Ona göre Yahudi, "tipik bir parazit olarak varlığını sürdürüyor, uygun bir ortama davet edildiğinde otlakçı zararlı basiller gibi yayılmaya başlıyordu".[4] Hitler'e göre Yahudiler ayrıca, Almanya'ya karşı apaçık tehdit içeren bir ideoloji olduğunu söylediği "Marksizm doktrininden" de sorumluydu. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Berlin ve Münih'te akabinde hızla bertaraf edilecek olan sosyalist ayaklanmalar olmuştu.[5]

Hitler'in iddia ettiği bu ırkçı fikirlerin hiçbirisi yalnızca teori değillerdi. Onlar gerçekti; çevremizdeki gözlemlenebilir dünyanın

---

1. Rudolf von Sebottendorff, *Bevor Hitler kam. Urkundliches aus der Frühzeit der nationalsozialistischen Bewegung von Rudolf von Sebottendorff*, Deukula-Verlag Graffinger, 1933, s. 57–60.

2. Houston Stewart Chamberlain, *Foundations of the Nineteenth Century*, cilt I, Elibron Classics, 2005 (ilk baskı F. Bruckman, 1911), s. 350.

3. Adolf Hitler, Mein Kampf, Houghton Mifflin, 1971, s. 288.

4. *A.g.e.*, s. 305.

5. *A.g.e.*, s. 65.

kendine özgü doğrularınca ortaya konan bir gerçeklikti. Hitler'in de gördüğü üzere, "bu gezegen bir keresinde insanlar olmaksızın milyonlarca yıl varlığı sürdürmüş ve şayet bir gün insanoğlu kendi yüce varlığına olan borcunu -birkaç çılgın ideolojistin fikirlerini değil, doğanın sert ve değişmez yasalarının bilgisi ve acımasız uygulamalarını- unutursa bunu yine yapabilir."[1]

Hitler'e göre, "Doğanın sert ve değişmez yasalarına" inanmamak dünyanın düz olduğunu iddia etmek kadar nafileydi ve bu gerçeklikten eşit derecede dogmatik sonuçlar meydana geldi. En önemli sonuçlardan birisi de bir ülkenin değerini yalnızca gayri safi millî hâsıla gibi geleneksel ekonomik ölçümler değil, aynı zamanda nüfusun ırksal dağılımının tespiti de belirliyordu. Bu bozuk algı Hitler'in, Amerika'nın Almanya için Sovyetler Birliği'nden daha tehlikeli bir rakip olduğu sonucuna varmasına yol açtı. Ölümünden sonra yayımlanan, 1920'lerin sonlarına doğru yazdığı *İkinci Kitap*'ında Hitler, Birleşik Devletler'de "en üst ırksal kalitede insanların" yaşadığını ve "yalnızca bilinçli bir ırksal politikanın Avrupalı ulusların inisiyatif gücünün Amerika'ya kaybetmelerinin önüne geçeceğini" savunuyordu.[2] Diğer yandan Sovyetler Birliği'nde -ya da onun ısrarla söylediği şekilde Rusya'da- "nüfusun tabiatında kayda değer pek bir şey olmadığı için bu [dev] boyut, dünyanın özgürlüğüne bir tehdit olabilirdi. En azından dünyanın geri kalanına ekonomik ya da siyasi güç üstünlüğüyle değil de muhtemelen hâlihazırda Rusya'da bulunmuş olan hastalık yayan bakteri akınıyla bunu gerçekleştirebilirdi."[3]

Hitler, ülkenin ırksal yapısının en şanslı insan türlerinin mültecilikleriyle -Amerika gibi- ya da farklı ırklardan olan doğumlarla değişmesinin Almanya için bir yıkım olacağını öngörüyordu: "İnsanımızın içindeki Nordik unsurun kademeli düşüşü, ortalama ırki

---

1. *A.g.e.*, s. 287.
2. Gerhard L. Weinberg (ed.), *Hitler's Second Book: The Unpublished Sequel to Mein Kampf* (yazan Adolf Hitler), Enigma Books, 2003, s. 109.
3. *A.g.e.*, s. 113.

kalitemizin azalmasına ve böylece bizim teknik, kültürel ve ayrıca siyasi üretkenlik gücümüzün zayıflamasına yol açacaktır."[1]

Hitler'in bu ırkçı açıklamalarına katılıyorsanız, onun görüşleri çok tutarlı gelecektir. Hayatın amacı ırki topluluğu ne pahasına olursa olsun güçlendirmekti; kimin doğum yapacağını kontrol etmek ve şayet gerekliyse en iyi ırksal unsurların gelişebilmesi için daha fazla toprak elde etmekti. Belki de her daim haklıydı. Aksini iddia etmek "doğanın sert ve değişmez yasalarına" karşı gelmekti.

Hitler'in *İkinci Kitap*'ında onun dünya görüşünü gösteren şu ifadeler de kayda değerdir. "İnsanın doğumuyla başlayıp ölümüne dek devam eden," diyen Hitler, "her şey muğlaktır. Kesin olan tek şey ölümün kendisidir. Tam da bu yüzden nihai teslimiyet en zor olan şey değildir, çünkü bir gün öyle ya da böyle talep edilecektir."[2]

Hitler burada bazı temelleri tartışmaktadır. Ölümümüzü olabildiğince ertelemeye odaklanmak yerine, ölümün ister bir saniye sonra isterse elli sene sonra geleceğinin yalnızca ufak bir detay olduğunu anlamamız gerekmektedir. Ölüm ne olursa olsun gelecektir.

Bu da hayatın risk almaktan ibaret olduğunu göstermektedir. Çünkü ölüm, sıkıcı ve dikkatlilere geleceği gibi cesur ve atılganlara da gelecektir. Bir Birinci Dünya Savaşı gazisi ve sayısız şiddet ve ani ölüm görmüş biri olarak Hitler, varoluşun keyfîliğini biliyordu.

Bu tutkuyla sarıldığı inançlarının karışımı, Hitler'i "ırksal olarak istenmeyenleri" öldürmeyi savunan Dr. Ploetz gibilerinin fikirlerini açıkça takip etmesine yol açtı. İnanılmaz bir şekilde, 1929'daki bir konuşmasında yeni doğan Alman bebeklerinin %70-80'inin öldürülmesinin faydalı olacağını söylüyordu. "Eğer Almanya her yıl 1 milyon bebeğe sahip olursa," diyen Hitler, "ve biz en zayıf 700-800 binini yok edersek, en sonunda muhtemelen gücümüzü artırmış olacağız. En tehlikeli şey ise bizim doğal seçilim sürecini ortadan kal-

1. *A.g.e.*, s. 108.
2. *A.g.e.*, s. 130.

dıracak oluşumuz." "Tarihteki en güçlü ırksal devlet olan Sparta'yı" tasvip ederek, "Bu ırksal yasaları sistematik şekilde uygulamalıyız," diyordu. "Suçluların üreme şanslarının olması" ve "yozlaşmışların suni yolların üzerine sebatla düşmesinin" sonucunda "biz yavaş yavaş güçsüzler yetiştirip güçlüleri öldüreceğiz" şeklinde uyarıyordu.[1]

Şansölye oluşundan kısa süre sonra Hitler, Almanların yalnızca şizofrenler gibi hastalıklara sahip olanlardan değil, ayrıca "ağır alkolizm" gibi sosyal durumlardan da temizlenmesi gerektiğine ilişkin bir yasa çıkardı. Naziler, hayvanlar âlemindeki yasaları örnek göstererek bu adımlarını haklı çıkarmaya çalıştılar. 1935'te yayımlanan ve cebri sterilizasyonun değerini yükseltmeyi hedefleyen *Das Erbe* (Miras) isimli kısa propaganda filmi, iyi niyetli lakin naif bir öğrencinin laboratuvarda inceledikleri böceklerin şayet ormana bırakılmaları durumunda "sakince yaşayacaklarını" önerdiği bir sahneyle başlıyordu. Öğretmeni "sakin bir hayat doğanın hiçbir yerinde bulunamaz" ve hayvanlar "zayıfların yok edildiği sürekli bir mücadele içerisinde yaşarlar" diyerek genç kızı nazikçe azarlıyordu.[2]

Hitler'in şiddetli antisemitizmi kendi dünya görüşüne pürüzsüzce uyuyordu. O, geçmişin dinsel temelli antisemitizmini değil, "modern" ırksal temelli nefreti benimsiyordu. Onun düşüncesine göre Yahudiler kanları sebebiyle tabiatları gereği tehlikelilerdi. Onun Yahudilere acı çektirme hırsı yüzünden 1939'da Alman Yahudileri acımasız ve katı bir düzine önleme maruz kalmıştı. Alman Yahudileri, savaş öncesi en büyük saldırıyı Kristal Gece'de (*Kristallnacht*) yaşamışlardı. 9 Kasım 1938 gecesi, Yahudi mülkleri tahrip edilmiş, sinagoglar yakılıp yerle bir edilmiş, 90'dan fazla Yahudi öldürülmüş ve 30000 civarı Yahudi de toplama kamplarına gönderilmişti.

"Etnik cemiyetin" "Aryan" üyelerine göre, onlara Yahudilerin herkesten daha iyi ve sahip oldukları en değerli şeyin ırksal saflık ol-

---

1. Hitler'in Nürnberg mitingindeki konuşması, *Völkischer Beobachter*, Bayernausgabe, 7 Ağustos 1929, s. 1.

2. Das Erbe (1935), yönetmen Carl Hartmann.

dukları söylenmişti. SS'ten Josef Altrogge, kişisel dosyasında yazdığı bir notta, "Biz, kanımızı saf tutup onu çocuklarımıza ve torunlarımıza aktarmak gibi kutsal bir yükümlülük taşıyorduk," diyordu. Bu "kutsal yükümlülük" sonsuz bir yaşam şansı tanıyordu ancak tabii ki kilisenin geleneksel söylemlerindeki gibi değildi: "Her birimiz, kendimizden en uzak torunlarımıza kadar ulaşan kalıtsal bir zincirin yalnızca bir parçasıyız. Şayet biz bu zinciri kırmazsak, çocuklarımız ve torunlarımızda yaşamaya devam edecek ve tam manasıyla ölümsüz olacağız. Bizler zincirin en zayıf halkası ya da bekâr veya çocuksuz olarak bu zinciri koparmak istemiyoruz." Bu hedefe ulaşmak için verilen mücadele, diye sözlerine başlayan Altrogge, "çocuklarımız ve torunlarımız bunu sürdürecekler ve bir gün hedefimiz olan Reich'ın Birliği'ne, *volk* (halk) ve *inanç*'a ulaşacağız."[1]

Hitler gibi Stalin de başkalarının işlerine inanıyordu. En etkin olanıysa Karl Marx'tı. Onu ruhban okulundan çıkarıp da devrim dünyasına sokan başlıca unsur Marx'ın öğretileriydi. Marks, *Komünist Manifesto* (Friedrich Engels'le birlikte yazdığı ve 1848'de yayımlanan) ve *Kapital* (1867'de yayımlanmış ve Marx'ın 1883'te ölümünün ardından iki cildi daha basılmış) gibi eserlerinde, Endüstri Devrimi'nin ışığının çalışan erkek ve kadınlara yüklediği problemleri öne sürüyordu. O, proletarya olarak adlandırdığı çalışan insanların üretim hayatına yabancılaştığını söylüyordu. Çalışmak, aslında olması gerektiği gibi insanların kendilerini tatmin edecekleri bir yol olmak yerine, on dokuzuncu yüzyılın gaddar fabrikalarındaki yaşam insan ruhu için parçalayıcı bir unsur haline gelmişti. İşçiler birkaç yönde yabancılaşmıştı: ürettikleri ürüne yabancılaşmışlar, işçiler üretim hatlarında dev bir makinenin yalnızca bir çarkı gibi çalışmaya başladıklarından beri hiçbir zaman kendi başlarına bir şey üretmiş olmanın hazzını yaşayamamışlardı; kendi insanlıkları-

1. BArch, SS-Führerpersonalakten, R 9361 III/514455, Joseph Altrogge, alıntı Tom Segev, *Soldiers of Evil: The Commandants of the Nazi Concentration Camps*, Diamond Books, 2000, s. 98.

na yabancılaşmışlar çünkü yalnızca fabrika sahipleri için ürettikleri bir ürünün sonucunda değerli olduklarına ikna edilmişlerdi ve birbirlerine yabancılaşmışlardı çünkü modern fabrikalarda nadiren bir arada çalışabiliyorlardı.[1]

Marx ayrıca işçiler ve fabrika sahipleri arasındaki ilişkinin doğasında bulunan eşitsizliğe de vurgu yapıyordu. İşçilerin üretim yapabilmek için hayatlarının çoğundan vazgeçmeleri ve yine de kârın zenginin cebine akması -onların yalnızca işçilerin köleleştirildiği binalara sahip olmaları- nasıl doğru olabilirdi? Fabrika sahipleri bir kenarda oturuyor, keyif çatıyor ve yabancılaşmış işçilerin ter ve eziyetlerinden geçimlerini sağlıyorlardı. Bu durum nasıl hoş görülebilirdi ki?

Bu, on dokuzuncu yüzyılın çalışma hayatıyla ilgili dikkat çekici bir analizdi. Marx'ın görüşleri Manchester'ın rezil şartlardaki iş yerlerine Rus İmparatorluğu'nun tarım topraklarından daha uygun gibi görünse de Stalin ikna olmuştu. Bu dünyadaki adaletsizlik hissi -zengin köylüler olan "*kulak*'ların" fakir komşularının üstünden geçinmeleri gibi- ölümüne kadar onunla kalacaktı.

Bundaki sorun, Marx'ın problemi çok iyi tahlil etmesine rağmen önerdiği çözümün pek de ikna edici olmayışıydı. Sıkıntılardan biri, tarihin çeşitli merhalelerden geçerek ilerlemek zorunda olduğu iddiasıydı. Örneğin, bir imparatorluk evresi, bir feodal evre, bir kapitalist evre, bir sosyalist evre ve bir komünist evre vardı.[2]

Marx analizini kaleme aldığı dönemde öncelikle içinde yaşadığı kapitalist evreyle ilgileniyordu. Fakat dünyanın ilerleyerek önünde sonunda komünist evreye geçeceğine inanıyordu. Tarihin bu nihai sonunda üretim araçlarının ortak sahipliği olacak, kimse sömürülmeyecek, tamamen eşit bir toplum olacak ve ülkeler kaçınılmaz şe-

1. Bkz. Karl Marx and Frederick Engels, *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*, Wilder Publications, 2011.
2. Ancak Profesör Service'in belirttiği gibi, Marx akabinde kesin, tekdüze aşamalar dizisi hakkında kelime oyunu yapmıştı – günümüzde Marksistlerin halen bu konu hakkında tartışmalarının bir sebebi de budur.

kilde "yıkılarak" hükümetlere daha fazla ihtiyaç duyulmayacaktı. Bu, insanlık ve huzurun görkemli bir vizyonuydu.

Marx'ın taraftarları arasında bu büyük adamın teorilerinde ve tahminlerinde tam olarak ne söylemek istediğine ve bunların tam manasıyla nasıl uygulanacağına ilişkin şiddetli tartışmalar yaşandı. Marksist taraftarlar birbirlerini, tıpkı Hristiyanların birbirlerini "sapkınlıkla" suçlaması gibi, Marx'ın öğretilerini yozlaştırmakla suçluyordu. Bolşeviklerin ortaya çıkışını sağlayan şey de ilk elden bu tür bir tartışmaydı. Marx'ın devrimci taraftarı Vladimir Lenin, 1902'de *Ne Yapmalı?* kitabını yayımlamıştı. Kitabında Marx'ın tarihin kapitalist evresinden çıkılması için nelerin meydana geleceğine dair öngörülerini tanzim etti. Lenin, işçilerin kendi kendilerine başkaldırmalarının yerine kapitalizmin baskısının çok ağırlaştığında, dünyayı sosyalizme götürmek için adanmış bir grup devrimciye ihtiyaç duyulacağını söylüyordu. Bu ve bunun gibi diğer meseleler, Rus Sosyal Demokratik İşçi Partisi içerisindeki Marksist gruplar arasında çatışmalar yaşanmasına sebebiyet verdi ve 1903'te bölünme gerçekleşti. Lenin taraftarları çoğunluktaydı ve Bolşevikler (Rusçada çoğunluk manasına gelen *bolshinstvo*'dan türemiştir) olarak, onlara katılmayanlar ise Menşevik (Rusçada "azınlık" manasına gelen bir kelimeden türemiştir) olarak adlandırıldılar.

Bölünmenin ardından iki sene sonra, 1905'te ilk kez Lenin'le tanışan Stalin, şüphesiz bir Bolşevik'ti. Lenin gibi o da profesyonel devrimcilerin toplumu yeniden inşa edecek olan sismik değişikliğe önderlik edeceğine inanıyordu. Dahası Stalin, işçi sınıfının zengin patronların yerini ancak güç kullanarak alabileceği konusunda netti. H. G. Wells ile 1934'te yaptığı röportajında, "Komünistler pek de ideal olmayan şiddet metotlarını kullanmazlar fakat onlar gafil avlanmak da istemiyorlar; onlar sahneden eski dünyanın gönüllü ayrılışına bel bağlayamazlar; onlar, eski sistemin kendisini vahşice savunduğunu görüyorlar ve bu yüzden komünistler işçi sınıfına, 'şiddete şiddetle karşılık verin, ölmeye başlayan eski düzenin sizi ezmesini engellemek

için elinizden ne geliyorsa yapın, eski sistemi devirmek için kullanacağınız ellerinize kelepçelerin takılmasına izin vermeyin,' diyordu."[1]

Lenin, Stalin'i bir aksiyon adamı olarak tanıyordu ki 1907'de Tiflis'teki banka soygunu da bunu pekiştiriyordu. Fakat 1913'te Stalin *Marksizm ve Ulusal Sorun* kitabını yazana kadar hiçbir yerde Marksist bir düşünür olarak görülmüyordu.

İmparatorluk Rusyası, içerisinde, Stalin'in memleketi Gürcistan'la birlikte, çok fazla potansiyel "ulus" barındırdığı için milliyetçilik hassas bir politik meseleydi ve Bolşevikler bu konuda net bir politikaya ihtiyaç duyuyorlardı. Stalin'in dayanağı basitti. "herhangi bir tarihsel fenomen gibi kendi tarihi olan bir ulusun da bir başlangıcı ve bir sonu olduğu" kolayca anlaşılabilir olmalıdır diyordu.[2] Münferit "uluslar" yeni Bolşevik devletinde öz yönetim gibi bir hakka sahip olabilirlerdi fakat bu yalnızca geçici bir çözümdü çünkü Marksist teori, önünde sonunda bütün ulusların kaybolacağını dikte ediyordu. Lenin, Stalin'in yaptığı işi beğenmiş ve onu devrimin ardından Uluslar Halk Komiseri olarak atamıştı.

Hitler ve Stalin'in dünya görüşleri arasında büyük bir uçurum vardı. Birisi yürekten bir ırkçıyken, diğeri insanı öncelikle çevrenin şekillendirdiğini düşünen biriydi. Birisi "doğanın" kanunlarına inanırken diğer Karl Marx'ın sıkı bir takipçisiydi. Dahası, ikisi de birbirlerinin inanç sistemlerine derin bir nefret duyuyordu. Hitler Bolşevizm'den endişe edip hor görürken Stalin Nazizm'den iğreniyordu.

Bu bağlamda, Hitler'in Nasyonal *Sosyalist* Alman İşçi Partisi'nin başında oluşu, tarihle pek de ilgisi olmayan insanlarda kafa karışıklığına sebep olabiliyor. Stalin de komünizme götürecek olan sosyalizmin bir takipçisi değil miydi? E böylece Hitler ve Stalin benzer insanlar değiller miydi? Cevap hayır, değillerdi. Stalin kendisini tam bir canavar olarak gördüğü kapitalizmi yok etmeye adamıştı. Bu konuda da açıktı,

---

1. *New Statesman*, dergi özel eki, 27 Ekim 1934, H. G. Wells'in Stalin röportajı, www.newstatesman.com/politics/2014/04/h-gwells-it-seems-me-i-am-more-left-you-mr-stalin
2. Service, *Stalin*, s. 98.

"Kapitalistlerden kurtulmadan, üretim araçlarındaki şahsi mülk kavramından kurtulmadan planlı bir ekonomi yaratmak mümkün değil," diyordu.[1] Hitler hiçbir zaman bu tarz görüşlere sahip olmadı. Keza o, yönetime güçlü iş insanlarının yardımıyla geçmişti. Fakat Naziler için sosyalist olduklarını söylemek propaganda açısından faydalı oluyordu, bu sayede Alman işçileri arasında daha fazla kabul görüyorlardı.

"Sosyalizm" kelimesi ayrıca Nazilerin Alman toplumundaki bütün sınıfları yok etme hırslarının sembolü haline gelmişti. Hitler, *Volksgemeinschaft* olarak adlandırdığı, her "gerçek" Alman'ın ulusun iyiliği için bir arada olduğu bir halk topluluğunu yaratmak istiyordu ve bu büyük işi başarabilmek için diğer her bir grubun işbirliği içerisinde olması gerekiyordu. Hitler'in Nisan 1922'deki konuşmasında deklare ettiği gibi, "biz kendimize şunu söyledik: sınıf gibi şeyler artık olmayacak, olamazlar. Sınıf kast demek ve kast da ırk demek... bizimle birlikte Almanya'da her Alman aynı kana, aynı gözlere sahip olacak ve aynı dili konuşacak, burada artık daha fazla sınıf olmayacak, burada yalnızca tek bir topluluk olabilir ve bunun dışında hiçbir şey olamaz."[2]

Fakat Hitler'in tahayyül ettiği, herkesin aynı "ırktan" olduğu, "sınıfsız" Almanya'da bile işçileri ırgat gibi çalıştırıp da üzerlerinden para kazanacak kapitalistler için hâlâ geniş bir alan vardı. Hitler, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin başında olmasına rağmen, hiçbir zaman Stalin'in söylediği gibi bir tür kontrollü ekonomiye yanaşmadı ve kendisi asla bir sosyalist değildi.

Bu iki diktatörün ulaşmak istedikleri nihai hedeflerin arasında da derin bir uçurum vardı, sınıfsız bir toplum isteyen komünist hedef ile Hitler'in şiddetli ırkçılığa dayanan büyük imparatorluk fikri keskin bir zıtlık içeriyordu. Bu keskin ayrım, bu iki ideolojinin bugünlerde nasıl algılandığını bize gösteriyor. Hitler'in düşünce mer-

1. New Statesman, dergi özel eki, 27 Ekim 1934.

2. N. H. Baynes (ed.), *Speeches of Adolf Hitler: Early Speeches 1922–1924, and Other Selections*, Howard Fertig, 2006, 12 Nisan 1922 tarihli konuşma, s. 15–16.

kezinde yer alan bu ırksal nefret türü haklı olarak kınanırken -keza bu tür inançları ifade etmek artık birçok ülkede yasa dışı sayılmaktadır- kendilerini gururla Marksist olarak addeden çok sayıda insan bulunuyor. Fakat Stalin'in liderliği bağlamında analizle ilgili bir sorun bulunuyor çünkü Bolşeviklerin ahenkli hedefleri -iktidarın "yıkıldığı" devlet- Stalin'in altında pek de gerçekten başarılabilecek gibi görünmüyordu. Hatta Stalin bile bunu az çok kabul etmişti.

Mart 1939'daki 18. Komünist Parti Kongresi'ndeki söylevinde Stalin, Marx ve ortağı Friedrich Engels'in her zaman haklı olmadıklarını iddia ediyor ve "Marksist doktrinin devletle ilgili genel önerilerindeki kesinlik tamamen çalışmaz halde ve eksik," diyordu. Özellikle, Engels bir keresinde "baskılanacak daha fazla bir şey yok" demiş ve devletin "yıkılmasındaki" "uluslararası faktörden" bahsetmeyi unutmuştu. Stalin, "Sorun, diğer ülkelerin komünizm yolunda olmayışıydı, Sovyetler Birliği kendisini savunmak için 'elinin altında iyi eğitimli bir orduya, iyi düzenlenmiş yargı organlarına ve güçlü bir istihbarat servisine' ihtiyaç duyuyor," diyordu.[1] Başka bir deyişle, "iyi düzenlenmiş yargı organlarının" etrafınızda olmasına alışın çünkü onların bütün dünyanın komünist olmasından önce ortadan kalkmasını beklemeyin; gerçekten böyle bir şeyin muhtemel gelecekte yaşanabileceğini kim düşündü?

Sonuç olarak, Hitler ve Stalin arasındaki çok önemli bir benzerliği teşhis etmeliyiz: ikisi de bir gelecek ütopyası vizyonu sundular. Elbette farklı ütopyalardı fakat yine de ütopyalardı. Oraya ulaşma yolu zor olacaktı -keza, Stalin'in 1939'da kabul ettiği gibi, muhtemelen düşündüğünüzden daha uzun sürecekti- fakat bu güzel hedef ne olursa olsun önünüze serilecekti. İkisi de dinî inançlar olmadan manasız görülebilecek bir dünyada yaşamın hayati amacını sundu.

1917'de, Rus Devrimi senesinde doğan Nikonor Perevalov için varlığının anlamı daha berrak olamazdı: "Ülkemizde kurulan Ko-

1. Joseph Stalin, *Selected Writing*, Greenwood Press, 1970, s. 469–474.

münist Parti'nin öncelikle sosyalist bir toplum inşa edip akabinde komünizmi getireceğini ve bu toplumun yalnızca vazifeşinas insanlarca kurulabileceğinin farkındaydım. İşte bu yüzden partiye katıldım, vazifeşinas bir insan olmak için, sosyalizmin ve komünizmin zaferi için ihtiyaç duyulan bu farkındalığa sahip kalabalıklara önderlik etmek için... Biz Rus halkının yaşam standartlarını yükseltmek istiyorduk."[1] Perevalov akabinde NKVD'ye katılıp Sibirya'ya toplu sürgünleri organize ederek "Rus halkının yaşam standartlarını yükseltmeyi" denemişti.

Gross-Rosen toplama kampı komutanı Johannes Hassebroek de SS üyeliği sırasında benzer bir amaç benimsemişti: "Bana verdikleri entelektüel rehberliğinden ötürü SS'e minnet doluydum. Hepimiz müteşekkirdik. Çoğumuz organizasyona katılmadan önce çok şaşkındık. Etrafımızda olan biteni anlayamıyorduk, her şey karmakarışıktı. SS bize anlayabileceğimiz basit fikirler serisi sundu ve biz de onlara güvendik."[2]

Hitler ve Stalin'in ideolojilerin ikisinin de sunduğu "basit fikirlerden" birisi de liberal demokrasinin değerlerine karşı katı bir muhalefetti. İkisi de bugün "özgürlüğü" oluşturan prensipleri reddetmişti. İkisi de ifade özgürlüğünü kısıtlamış, ikisi de insan haklarına her seviyede tecavüz etmişti. En önemlisi, ikisi de birey olma yeteneğinizi yok etmek istiyordu. Olmak istediğiniz kişi olmaya hakkınız yoktu. Ya yeni değer sistemine uyardınız ya da zulüm görürdünüz. Nihayetinde, Hitler ve Stalin'in istediği ütopyaların tiranlıktan uzak olamayacağının sebebi buydu çünkü Vaat Edilen Topraklara ulaşıldığında dahi, bu yeni cenneti beğenmediğini söyleyebilecek kadar muhalif olan herkes cezalandırılacaktı.

Bu kitabın göstermesini umduğum gibi, baskı, iki sistemden de kati suretle çıkarılabilecek bir şey değildi. Çünkü baskı, sistemin ta kendisiydi.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Segev, *Soldiers of Evil*, Johannes Hassebroeck röportajı, s. 99.

1
Pakt

Ağustos 1939'da Hitler ve Stalin -en büyük ideolojik düşmanlar- gerçekten olağan dışı bir şey yaptılar. Bir dostluk anlaşması imzaladılar. Taraftarlarının çoğuna göre bu, tamamen mantıksız bir anlaşma gibi görünüyordu.

Genç Alman denizci Karl-Hermann Müller, "Anlayamadık, bir yandan savaşımız komünistlere karşıydı -en azından onlara karşı olmalıydı- diğer yandan ise pakt, komünistlerle yapılmıştı... Hiçbir manası yoktu."[1]

Karl-Hermann'ın ve milyonlarca diğer insanın kafa karışıklığını anlamak kolaydı. Hitler yıllardır Sovyetler Birliği'ne karşı ağzına geleni söylüyordu. 1924'e döndüğümüzde Hitler, *Kavgam*'da, "günümüzün Rus yöneticileri sıradan eli kanlı katiller" ve "büyük bir ülkeyi trajik bir sürece sokan, kendi önde gelen aydınlarından binlercesini vahşi kana susamışlıklarıyla öldürüp ortadan kaldıran" ve gücü eline aldığında "gelmiş geçmiş en acımasız ve despotik rejim" haline gelen "insanlığın yüz karaları" olarak yazmıştı.[2]

Dünyayı neredeyse tamamen ırksal koşullarda gören Hitler, Bolşeviklerin hareketlerini anlamanın anahtarının ırk olduğuna inanıyordu: "Bu yöneticiler, hayvani bir vahşet, akıl almaz bir yalan yeteneği ve bugün tüm dünyaya kanlı bir baskı dayatma misyonunun her zamankinden daha fazla farkında olmayı ihtiva eden, nadir bir ırka mensuplar."[3]

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Hitler, *Mein Kampf*, s. 660–61.
3. *A.g.e.*, s.661.

Bunlar yetmezmiş gibi, Hitler *Kavgam*'da Sovyetler Birliği'nin niçin bu denli tehlikeli olduğuna dair -kendisine göre- oldukça çarpıcı bir sebep sunuyordu. "Dünya Yahudiliğinin Rusya'ya tam manasıyla hükmettiğini" ve "Almanya'yı bir müttefik olarak değil de tıpkı Rus İmparatorluğu'nun komünistlerin eline geçmesine benzer bir kadere mahkûm olmasını hedefledikleri bir ülke olarak gördüklerini unutmayın," yazıyordu. Dahası Hitler, Sovyetler Birliği'nin kontrolünün Yahudiler için yalnızca başlangıç olduğunu iddia ediyordu: "Rus Bolşevizm'inde Yahudilerin yirminci yüzyılda dünya hâkimiyetine ulaşmak adına yaptıkları girişimi görmek zorundayız."[1] Nitekim Sovyetler Birliği'yle herhangi bir siyasi anlaşma Hitler'in endişe ettiği kadar da düşünülemez değildi. Hitler, *Kavgam*'da açıkça, "tek isteğinin ortağını yok etmek olduğu biriyle pakt yapmazsınız" diyordu.[2]

Hitler'in Sovyetler Birliği hakkındaki çılgın teorileri destekçileri tarafından yalnızca açıktan veya gizliden antisemitik oldukları için değil, ayrıca Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin sonucu olarak da kabul ediliyordu. Mağlubiyetin getirdiği aşağılanmayla baş edebilmek için çoğu insan, özellikle sağın milliyetçi partileri, günah keçisi arıyordu. "Yahudileri" hattın gerisinde Almanya'nın kaybetmesi için entrikalar çevirmeleriyle ve Yahudi "demokratların" savaş sonrasında, -*Versailles* Anlaşması olarak bilinen- nefret ettikleri barış anlaşmasını müzakere etmekle suçluyorlardı. Münih ve Berlin'de 1919'daki devrim girişimleri meydana geldiğinde, Yahudilerin Bolşevizm'in arkasındaki güç olduğunu ve Almanya'yı ele geçirmeye çalıştıklarını iddia ettiler.

Yalan yanlış kanıtlarla iddialarını savunmaya çalıştılar. 1919'da Bavyera'da kısa ömürlü "Sovyet" cumhuriyeti kurulmasına yol açan Münih'teki devrimlere çok sayıda Yahudi önderlik etmemiş miydi? Otto Landsberg gibi Yahudi politikacılar *Versailles* Anlaşması tartışılırken orada bulunmamışlar mıydı? Lev Troçki gibi önde gelen

1. *A.g.e.*
2. *A.g.e*

Bolşevikler Yahudi değiller miydi? Keza Marx'ın kendisi bile Yahudi olarak doğmamış mıydı?

Ancak, peşin hükümle dile getirilen bütün ifadeler gibi, bu iddiaların arkasındaki argümanlar da dikkatli bir incelemeyle çökmektedir. Evet, Münih'teki devrime az sayıda Yahudi katılmıştı fakat Alman Yahudilerinin büyük çoğunluğu yasalara tabi hayatlar yaşıyor ve şiddet barındıran ayaklanmalardan tiksiniyorlardı. Evet, Otto Landsberg, Versailles Anlaşması'nın görüşmelerinde bulunmuştu fakat o, *Versailles*'daki hükümlere çok direndi ve akabinde istifa etti. Evet, Lev Troçki Yahudi bir ailede dünyaya geldi fakat diğer önde gelen Bolşeviklerden çoğu -örneğin Stalin ve Molotov gibi- Yahudi değildi. Son olarak, Marx'ın ataları Yahudi olmasına rağmen kendisi hiçbir zaman o inancı benimsemedi. Gerçekte, babası Hristiyanlığa geçmişti.

Bu detayların hiçbiri Hitler için önemli değildi. Siyasi kariyeri boyunca gerçeklerin onu engellemesine asla izin vermedi ve Sovyetler Birliği'ne karşı olan gözü kör eden nefreti, onun dünyayı anlamlandırmasına yardımcı oldu. Gerçekten de, Hitler'in 1924'te "Sovyet Bolşevizmi" nefretinden daha tutkuyla bağlandığı herhangi bir dış politika fikri olduğunu düşünmek zordu. Sovyetler'e karşı verdiği peşin hükümler onun ideolojik düşünce yapısının ana hatlarını oluşturdu: ırkçılığı, antisemitizmi ve düşmanlarını "yalan, iftira, zehir ve yolsuzlukla" yok etmek isteyen insanlarca Alman "kan saflığının" bozulma korkusu.[1]

Hitler ayrıca Almanya'nın Sovyetler Birliği'nden toprak çalmasını istediğini de itiraf ediyordu. *Kavgam*'da, "Güney ve batıya doğru olan sonsuz Alman hareketliliğini durdurup artık gözümüzü doğudaki topraklara dikmemiz gerek,"[2] diye yazıyordu. "Gözünü" açıkça "Rusya ve ona tabi sınır devletlerine" diktiğini söylüyordu. İnsan ancak bu kadar net olabilirdi. O, Sovyetler Birliği'nin batısında yeni bir Alman İmparatorluğu kurmak istiyordu ve bunu en yakın sırdaş-

1. Hitler, *Mein Kampf*, s. 661–662.
2. *A.g.e.*, s. 614.

larının olduğu gizli bir buluşmada planlamıyor, dünyaya yayılmış bir kitapta anlatıyordu.

Popüler anlatıda, Sovyetler Birliği'nden toprak alma arzusu genellikle Hitler'in megalomanlığıyla ilgili verilen başlıca örneklerden biridir. Bir insan nasıl Rusya'yı fethetmek isteyecek kadar dengesiz olabilir? Mareşal Montgomery'nin de söylediği gibi, savaşın "birinci kuralı, asla Moskova üzerine yürüme".[1] Fakat bu, o zamanlar böyle görülmüyordu.

Hitler, 1924'te *Kavgam*'da da yazmış olduğu gibi, Bolşeviklerin Alman baskısına uğramasından altı sene önce de geniş ekili alanlarla çevrili olduğunun ve devrim öncesi Rusya nüfusunun üçte birini teşkil ettiğinin farkındaydı. 1918'in başlarında imzalanan Brest-Litovsk Anlaşması gereğince Bolşevikler Baltık devletleri ve Ukrayna'nın yanında birçok şeyden vazgeçmişti. Bu yüzden Almanlar 1918'de "Rusya'yı" işgal etmenin oldukça kazançlı bir girişim olacağını fark ettiler.

Lenin bu aşağılayıcı anlaşmayı yalnızca Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmak istediği için kabul etmişti. Ana vatanda devrimi pekiştirmeye odaklanması gerekiyordu ve bu da ödemek zorunda olduğu bedeldi. Mart 1918'de halen Brest-Litovsk "yakışıksız bir barış" olarak adlandırılırken Lenin, şu bir gerçek ki, şayet Bolşevikler savaştan çıkmazsa "hükümetimiz bir kenara atılabilirdi"[2] diye yazıyordu. Daha sonraları barış anlaşmasını suçlularla yapılmış bir anlaşmayla karşılaştırdı. "Düşünün ki arabanız silahlı haydutlar tarafından durduruldu, paranızı, kimliğinizi, revolverinizi ve arabanızı verdiniz. Karşılığında onların bu 'hoş' tutumlarından mazur görüldünüz... Alman emperyalizminin haydutlarıyla yaptığımız anlaşma işte tam da böyle bir anlaşmaydı."[3]

Almanlar anlaşma görüşmeleri için gelen Bolşevik temsilcilerinin niteliklerinden pek de etkilenmemişlerdi. Alman delegasyonu üyelerinden Tümgeneral Max Hoffmann, "Ruslarla yediğimiz ilk

---

1. Alun Chalfont, *Montgomery of Alamein*, Weidenfeld & Nicolson, 1976, s. 318.
2. Stuart Andrews, *Lenin's Revolution*, Humanities Ebooks, 2010, s. 67.
3. Dmitri Volgogonov, *Lenin: A New Biography*, Free Press, 1994, s. 230, alıntı Lenin'in el kitapçığı *'Left-wing' Communism: An Infantile Disorder*.

yemeği asla unutamam," diye yazıyordu. "Karşımdaki adam, masasındaki çeşitli gereçlerle açıkça büyük sorunlar yaşayan bir işçiydi. Tabağındaki yemeği yiyebilmek için önce birini sonra diğerini deniyordu..." Hoffmann ayrıca bir Bolşevik temsilciye "Bordeaux şarabını mı Ren şarabını mı" istediği sorulduğunda, hangisi "daha sertse" onu "yeğleyeceği" şeklinde cevap verdiğini belirtiyordu.[1]

Brest-Litovsk Anlaşması'nın ömrü çok sürmedi, Almanya'nın Kasım 1918'deki mağlubiyetinin ardından yürürlükten kaldırıldı fakat Hitler'in *Kavgam*'ı yazdığı dönemde anlaşmanın izleri halen tazeydi.[2] Yani o esnada, Bolşeviklerin 1918 başında kabul ettiği anlaşmanın bir gün onlara tekrar dayatılabileceğini düşünmek mantıksız değildi. Bolşevikler halihazırda henüz zayıflıklarını değil de neredeyse korkaklıklarını göstermemişler miydi?

Adolf Hitler'i birçok konuda suçlayabilirsiniz fakat ideolojik görüşündeki istikrar eksikliği asla bu suçlamalardan birisi olamaz. Örneğin 1936'da az sayıda yazdığı ana politika notlarında, bir kez daha "Bolşevizm" tehlikesiyle ilgili takıntısını dile getiriyordu. Neredeyse vahiy gelmiş gibi, "Fransız Devrimi'nin patlamasından beri, dünya hiç olmadığı kadar hızlı bir şekilde yeni bir çatışmaya doğru ilerliyor, Bolşevizm adındaki en uç çözüm, kimin özü ve hedefi, yine de, yalnızca şimdiye dek liderliğini kanıtlamış beşerî katmanların ortadan kaldırılmasına ve bunların dünya genelinde Yahudilerle değiştirilmesine sebep olacaktır. Hiçbir ülke bu tarihsel çatışmada ne geri çekilebilecek ne de aradaki mesafeyi koruyabilecektir. Marksizm'in Rusya'daki zaferinden beri, dünyanın gelmiş geçmiş en büyük imparatorluklarından biri Marksizm'in

---

1. Borislav Chernev, *Twilight of Empire: The Brest-Litovsk Conference and the Remaking of Central Europe 1917–1918*, University of Toronto Press, 2017, s. 27.

2. 1922'deki Rapallo Antlaşması'yla Sovyetler ve Almanlar bölgesel ve finansal farklılıklarını çözen bir anlaşmaya vardılar. Her iki taraf da diğerlerinden dolayı mağdur oldu. Almanlar, Müttefikler tarafından dayatılan savaş sonrası antlaşmaları neticesinde doğuda toprak kaybetmişti ve Sovyetler de Brest-Litovsk'un ardından ve Polonya'yla olan son dönemdeki sınır savaşından ötürü toprak kaybetmişti. Almanlar ve Sovyetler böylece haksızlığa uğradıkları duygusunda birleştiler.

gelecekteki operasyonları için bir ileri üs bölgesi haline gelmiş ve bu sorun tehditkâr bir hal almıştır..."[1]

Belki kimse Hitler'in bu sözlerle tam olarak ne ifade etmek istediğinden emin olamasa da Hermann Göring Eylül 1936'daki kabine toplantısında bu sözlerin anlamını net bir şekilde ortaya koydu, Führer'in notlarını açıklarken sözlerine, "Rusya'yla bir hesaplaşmanın kaçınılmaz oluşu temel önermelerden biri,"[2] diye başlıyordu. Hitler, doğudan toprak koparma niyetini toplum önünde söylemekten kaçındığından beri, Sovyetler Birliği'nin varlığından kaynaklanan engin tehlikeyi yineliyordu. Eylül 1937'de Nürnberg'de yaptığı konuşmasında Bolşevizm'e karşı mücadele etmeyi hamasi terimlerle ifade ediyordu. Mübalağadan kaçınmadan, bu durumu "dünya tarihinin muazzam olaylarından biri" olarak tanımlıyor ve Bolşevik tehdidini de, "antik zamanların medeniyetlerinin yok oluşundan beri kültürü ve insan ırkının medeniyetini tehdit eden en büyük tehlike" olarak nitelendiriyordu.

Hitler Bolşevizm ile mücadelenin herkesi kapsadığını vurguluyordu. Her şey tehdit altındaydı; Alman manevi hayatı, ekonomi ve devletin "doğasını, karakterini ve yaşantısını belirleyen bütün kurumları". Hitler dinleyicilerine Yahudilerin Bolşevizm'in arkasında olduğunu bir kez daha hatırlattı. Bu durumun yarattığı tehdidin ürkütücü bir resmini çizdi. Yahudilerin "baştan sona aşağı bir ırk" olduğunu ve daha önce yönettikleri "entelektüel sınıfı" yok etmeye yönelik bir politika izlediklerini iddia ediyordu. Bunu yapmak zorundalar, diyordu, çünkü diğer türlü "üstün zekâ" tarafından mağlup edilebilirler. Özetle Hitler, Sovyetler Birliği'nde "Moskova'dan Almanya'ya kadar hüküm sürmeyi" hedefleyen "gayri medeni Yahudi Bolşevik uluslararası suçlular loncası" bulunduğunu öne sürüyordu.[3]

---

1. "Aufzeichnung ohne Unterschrift" (Ağustos 1936), (içinde) *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945*, Vandenhoeck & Ruprecht, 1977, Seri C: 1933– 1936 Üçüncü Reich: Birinci Yıl, Cilt V, 2, 26 Mayıs-31 Ekim 1936, Belge no. 490, s. 793–801.
2. *International Military Tribunal (IMT)*, Kasım 1945–1. Ekim 1946, Cilt XXXVI, Nürnberg, 1948, s. 489ff.
3. Max Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Kommentiert von einem*

Hitler'in Almanya'ya daha fazla toprak kazandırmak adına Sovyetler Birliği'ni işgal etmesinin gerekli olduğunu söylemediğini de belirtmemiz gerekir. Buna karşılık, Bolşeviklerin "dünya devrimi" gerçekleştirme gayesinin Almanya'yı tehdit ettiğini belirtiyordu. O kendisini varoluşsal bir tehdide karşı uyarılarda bulunan bir peygamber olarak konumluyordu. Bu, nihai hedefinin verildiği, akıllıca bir taktiksel pozisyondu çünkü, henüz konuşulmadığı gibi, akabinde Bolşeviklerin sözde yayılmacı planlarını engellemenin yolu onlar Almanya'ya saldırmadan önce onlara saldırma gerekliliğiydi. Böylelikle Almanlar doğuda ihtiyaç duydukları bütün toprakları "emperyalist" oldukları için değil, meşru müdafaanın "istemsiz" bir sonucu olarak kazanacaklardı.

Stalin'in Hitler'e karşı olan tutumu 1930'larda öyle apaçık da değildi. Temmuz 1932'de, Hitler'in şansölye oluşundan bir yıldan kısa bir süre önce, Alman Komünist Partisi'ne Almanya'daki diğer sosyalist tehditlere Nazi Partisi'nden daha fazla odaklanmalarını emretmişti. Bir grup Alman komünist, Nazi tehlikesine ikna edebilmek için Stalin'i görmeye gitmiş fakat o, Almanların endişelerini görmezden gelerek heyetteki Franz Neumann'a, "Neumann, şayet Almanya'da milliyetçiler iktidara gelirse, Batı ile oldukça fazla meşgul olacaklarını ve bizim de sosyalizmi barış içinde tesis edeceğimizi düşünmüyor musun?" demiştir.[1]

Stalin Nazilerin halka geniş çaplı bir duyuruyla Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan nefret edilen *Versailles* Anlaşması'nda imzası bulunan "kasım suçlularına" karşı saldırıya geçeceğine, yani Hitler'in öncelikle anlaşmanın kısıtlayıcı maddelerini değiştirebilmek için Batılı güçlerle anlaşmaya çalışacağına inanıyor gibi görünüyordu. Bir bakıma haklıydı. Hitler'in ideolojik düşmanının daima Sovyetler Birliği olmasına rağmen, kısa vadede Almanya'nın Fransa,

---

deutschen Zeitgenossen, Cilt I: *Triumph, Zweiter Halbband 1935–1938,* R. Löwit, 1973, 13 Eylül 1937 tarihli Hitler'in konuşması, s. 728–729, 731.

1. Service, *Stalin,* s. 384.

Britanya ve Birleşik Devletler ile olan münasebetleri daha önemliydi. Bu ülkeler, zorlayıcı tazminatların, toprak kayıplarının ve Alman silahlı kuvvetlerinin sınırlandırılmasının başlıca sorumlularıydılar ve *Versailles* sonrası dönemde Almanya'ya bu kuralları dayatıyorlardı.

Bu tabii ki Stalin'in Hitler'in Sovyetler Birliği'nde dair planlarından habersiz olduğu anlamına gelmiyordu. *Kavgam*'ın hevesli bir okuyucusuydu ve anahtar pasajları kendi nüshasında renkli kalemle işaretlemişti.[1] Lakin Stalin, coğrafi gerçekliğin farkındaydı ve Hitler acil bir tehdit teşkil etmiyordu çünkü diğer ülkeler, özellikle de Polonya, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında bariyer görevi görüyordu. Peki, bütün arzusu "Rusya ve bağlı devletlerinden" toprak almak olan Hitler, pratikte bunu nasıl başarabilecekti?

Sovyetler Birliği, Hitler'in iddia ettiği gibi, "Almanya'ya hükmetme" ve "dünya devrimi" politikalarını an itibarıyla gütmüyordu. Basitçe söylemek gerekirse Stalin diğer ülkelerde yapılacak devrim için Bolşeviklerin desteğini isteyenleri reddetmişti ki bu konuda 1930'lar boyunca az bir heves göstermişti. Doğru, Komintern'i -1919'da kurulan uluslararası komünist gruplar organizasyonu- lağvetmemişti fakat 1932'de Alman komünistlere verdiği talimatlara baktığımızda, önceliğini Sovyet sosyalizmine tehdit olabileceğine inandığı diğer sol grupları yok etmeye vermişti.

Stalin, dış çatışmalara Sovyet müdahalesine oldukça nadir zamanlarda izin vermişti. O zaman bile, direkt olarak müdahale etmemişti. Örneğin, İspanya'da General Franco'ya karşı olan savaşa yardım etmek için para ve silah göndermesine rağmen, yardım ettiği grupların gerçek doğalarından her daim endişeliydi. Özellikle bir kilit soruyu cevaplamak istiyordu: acaba onlar herkesten daha fazla nefret edilen adamı -Lev Troçki- mı destekliyorlardı?

Stalin 1920'lerde yoldaş bir devrimci olan Troçki'ye üstünlük sağlamayı başarmıştı. Troçki'nin karizmatik kişiliği ve entelektüel yetene-

1. Kotkin, *Stalin*, Cilt 2: *Waiting for Hitler*, s. 682.

ği Stalin'in sakin kurnazlığıyla baş edemezdi. Stalin onu 1929'da Sovyetler Birliği'nden sürgün ettirmiş ve Troçki ona hiç olmadığı kadar çok sorun çıkarmıştı. Sürgündeyken Troçki -Stalin'in aksine kalemi kuvvetli bir yazardı- yalnızca Stalin'in politikalarını değil, aynı zamanda bir insan olarak Stalin'i de eleştiriyordu. Hepsinin ötesinde Troçki, Stalin'in, dünya devrimi çağrısına kayıtsız kalarak devrime ihanet ettiğini savunuyordu. Bunun yerine Stalin'in Sovyetler Birliği'nde boğucu bir bürokratik yapı kurarak kendi güç kaynağının devamını sağladığını iddia ediyordu. Sonuç olarak, Stalin'in azlini istiyordu. 1933'te "Proleter öncülerin" Stalinist "bürokrasiyi" "güç" kullanarak ortadan kaldırmaları ve akabinde Stalin'e iktidardan el çektirmesi gerektiğini yazıyordu.[1] Dört yıl sonra, 1937'de, bir görüşmede daha da ileri giderek, "kendisini her türlü eleştirinin üstünde tutan" Stalin'i ortadan kaldırmanın tek yolunun bir suikast olduğunu söyledi.[2] Aynı yıl çarpıcı tartışması *The Stalin School of Falsification* İngilizce basıldı. "Alıntılarda hile yapabilirsin, konuşmalarının stenografik raporlarını saklayabilir, Lenin'in mektup ve makalelerinin dolaşımını yasaklayabilirsin, yüzlerce namussuzca seçilmiş alıntı üretebilirsin," Troçki kitabının sonuç kısmında bunları söylüyor, Stalin'in devrim tarihini yeniden yazmaya çalıştığına inanarak saldırıyordu. "Tarihî evrakları ortadan kaldırabilir, gizleyebilir ve yakıp yok edebilirsin. Sansürünü devrimsel olayların fotoğraflarına ve hareketli görüntü kayıtlarına kadar bile genişletebilirsin. Bütün bunlar Stalin'in yaptığı şeyler. Fakat sonuçlar beklentilerini karşılamadı ve karşılamayacak. Yalnızca Stalin'inki gibi kısıtlı zihinler bu acınası entrikaların modern zamanların devasa olaylarını insanlara unutturabileceğini hayal edebilir."[3] Ancak ne yazık ki günün sonunda Troçki'ye karşı zaferi kazanan "kısıtlı bir zihne" sahip olduğunu düşündüğü adam olacaktı. Stalin'in Troçki'nin infazını emretmesinin

---

1. Harpal Brar, *Trotskyism or Leni ism?*, H. Brar, 1993, s. 625, "Bulletin of the Opposition of 1933" isimli Troçki makalesi.
2. *A.g.e.*
3. Leon Trotsky, *The Stalin School of Falsification*, çev. Max Shactman, Muriwai Books, 2018 (İngilizce ilk baskısı 1937), Kindle edisyonu, kısım 2140.

ardından, Ramón Mercader adındaki bir İspanyol komünist Troçki'ye 20 Ağustos 1940'ta Meksika'da bir buz baltasıyla saldırdı. Troçki ertesi gün yaralarından dolayı hayatını kaybetti.

Şaşırtıcı gerçek ise, 1930'larda Stalin Bolşevik devriminin diğer ülkelerde patlak veremeyişinden pek korkmuyordu çünkü olası bir durumda yanlış bir devrim türü -"Troçkistlerin" önderlik ettikleri gibi- başarılı olabilirdi. Bu endişe, Stalin'in tavrı ve Troçki'nin körüklediği onun yoğun şüpheci doğasıyla ilgili endişeleri hakkında çok fazla şey açıklıyordu. Sovyetler Birliği'nde gizlice çalışan "Troçkistler" kim diye soruyordu. Görebileceğimiz üzere, bu sorunun cevabını arayış, Stalin'in teşvikiyle, binlerce kanlı ölüme sebebiyet verebilirdi.

Bu, Stalin'in 1939 Bahar'ında yaptığı önemli bir dış politika konuşmasının arka planını oluşturacaktı. 10 Mart'taki On Sekizinci Parti Kongresi'nde, Amerika, Britanya ve Fransa gibi "saldırgan olmayan devletlerin" "saldırgan devletlere" (burada Almanya, İtalya ve Japonya'yı kastediyor) "taviz üstüne taviz" verdikleri "inanılmaz fakat gerçek" diyordu. Belki de "saldırgan olmayan devletler' yatıştırma politikası izliyorlardı çünkü şayet başka bir savaş daha olursa ülkelerinde bir devrimin patlak verebileceğinden korkuyorlardı, diye ekliyordu. Sonuçta Bolşevik Devrimi'nin Rusya'da "birinci emperyalist dünya savaşı" sırasında gerçekleştiğini herkes biliyordu. Ya da, alternatif olarak, bu, yalnızca "saldırganların menfur işlerine" yardım eden "tarafsızlık" politikası lehine "kolektif güvenlik" fikrini terk etmelerinden dolayı da olabilir.[1]

Stalin daha da ileri giderek, "saldırgan olmayan devletlerin" Sovyetler Birliği'ne karşı gizli bir ajandaları olduğunu dahi iddia etti. Onların Almanya'nın Avusturya ve Çekoslovakya'ya karşı agresif tutumuna yalnızca cılız bir tepki koyduklarını ve basında "Rus ordusunun güçsüzlüğünden" bahsettiklerine ve "Rus hava kuvvetlerinin demoralizasyonuna" ilişkin "yalanlar" yayımladıklarına dikkat çekiyordu.

---

1. Stalin, *Selected Writings*, s. 440.

Onlar böylece "Almanların doğuya daha hızlı yönelmelerine gaz veriyor, onlara kolay lokma olduğunu vadediyor ve, 'Yalnızca Bolşeviklere karşı savaş başlatın, geri kalan her şey iyi olacak,' diyorlardı."[1] Stalin, Sovyetler Birliği'nin "ülkemizin diğerlerinin onlar için ateşe atılmasına alışmış savaş çığırtkanlarınca bir çatışmaya sokulmasına izin vermeyeceği" şeklindeki ünlü beyanını da bu konuşmada verdi.[2]

Stalin'in konuşması hükümetten henüz çekilmemiş olan Winston Churchill'e yeterince sorun çıkardı, Churchill Londra'daki Sovyet Büyükelçisi Ivan Mayski'yi çağırarak ona bunun Stalin'in "demokrasilerle işbirliği yapmaya" hazır olmadığı anlamına mı geldiğini sordu. Mayski ise bunun daha çok demokrasilere "saldırganlarla bu konuda konuşmak yerine dövüşmeye hazırlanmaları" çağrısı olduğunu söyledi.[3]

Bütün bunlar Hitler'in gerçek doğasını ve niyetlerini ortaya çıkaran belirleyici hamlesiyle meydana geldi. Mart 1939'da Çekoslovakya'nın dağılışını dikkatle organize etmiş ve doğuda itaatkâr yeni bir devlet –Slovakya- yaratmış ve batıda kalan diğer topraklara da Alman birlikler göndererek Bohemya ve Moravya Protektorası'nı kurmuştu.

Bir sene önce neler olduğuna baktığımızda bu durum son derece kayda değerdir. Mart 1938'te Almanlar önce Avusturya'yı işgal etmiş ve sonbaharda Çekoslovakya'yı tehdit etmeye başlamıştı. Avrupa'da bir savaşı engellemek için Hitler Çekoslovakya'nın tamamını işgal etme planlarını rafa kaldırmış, o yılın eylülünde gerçekleşen Münih Konferansı'nda etnik Almanların çoğunlukta olduğu Sudetenland'ın yalnızca sınır bölgesini almayı kabul etmişti. Bu son nokta onun davası için bilhassa önemliydi çünkü 1930'larda tek amacının yalnızca Almanca konuşan insanları yönetmek olduğunu açıkça söylüyordu. Bu duruma uluslararası sempati vardı ya da en azından bunun için savaşma isteği yoktu. İngiliz Dışişleri Ofisi'nden Sör Frank Roberts'ın

1. *A.g.e.*, s. 441.
2. *A.g.e.*, s. 444.
3. Gabriel Gorodetsky (ed.), *The Maisky Diaries: The Wartime Revelations of Stalin's Ambassador in London*, Yale University Press, 2016, 15 Mart 1939 girdisi, s. 163.

ortaya koyduğu gibi, "kamuoyu [Britanya'da] Almanların diğer Almanlara bağlanmalarını engellemek adına, Avrupa'da Fransa'nın müttefiki olarak Almanya'yla savaşa dâhil olmayı anlamıyordu."[1]

Bu umursamaz tutum, Almanya'nın Çekoslovakya'yı parçalamasıyla değişmek üzereydi. Mart 1939'da hedefini gerçekleştirmek için girdiği yol bize yalnızca dış politikasını acımasızca yürütebileceğini göstermekle kalmıyor, aynı zamanda daha zayıf ulusları da ne denli aşağılayacağını da apaçık bir şekilde ortaya koyuyordu. Göreceğimiz üzere bu, Stalin'in de paylaştığı bir küçümsemeydi.

Çekoslovakya'nın doğu bölgesi olan Slovakya'ya Münih Anlaşmasının ardından Çekler tarafından özel bir statü verildi ve Jozef Tiso adındaki Katolik bir rahip Otonom Slovak Bölgesi'nin başbakanı olarak atandı. Fakat Mart 1939'un başında Çek Devlet Başkanı Emil Hácha, Tiso'yu görevden aldı. Slovakların Tiso önderliğinde bağımsızlıklarını ilan etmelerinden ki Naziler bunu planlamaya çalışıyorlardı, tedirgindi. Fakat Tiso, Hitler ile buluşana ve onun tehditlerini dinleyene dek, ne yapacağından emin değildi. Führer ona, Slovakların ne karar verdiğine bakmaksızın Çek topraklarına gideceğini söyledi. Slovaklar için tek soru, bağımsızlığı mı yoksa Naziler için topraklarındaki Macar planlarını mı tercih edecekleriydi. Hermann Göring'in bir ay önce Slovak delegasyonuyla yaptığı görüşmede sertçe ifade ettiği gibi, "Kendinizi bağımsız hale getirmek mi istiyorsunuz? [Ya da ben] Macarların sizi almalarına izin mi vereyim?"[2]

14 Mart'ta, Hitler'le görüşmesinin ertesi günü, Tiso Slovak parlamentosuyla bir kriz toplantısı yapmak için Bratislava'ya döndü. Orada bulunan politikacılardan biri olan Martin Sokol, gergin atmosferi şöyle özetliyordu: "Kimse gerçekten o tarihten önce bir sorumluluk almak istemiyordu [bağımsızlık ilanı için] çünkü öğleden

---

1. *Nazis: A Warning From History* 3. Bölümündeki Sör Frank Roberts röportajı, yazan ve yapımcılığını üstlenen Laurence Rees, BBC2'de ilk yayını 1997.

2. James Mace Ward, *Priest, Politician, Collaborator: Jozef Tiso and the Making of Fascist Slovakia*, Cornell University Press, 2013, s. 177 ve 181.

sonraya Slovakya'ya ne olacağını... kim bilebilirdi?"[1] Yine de Slovaklar her şeyi hesaba katarak, bağımsızlığın ilerlemek ve hızlıca bir Slovak devleti kurmak adına daha az tehlikeli bir yol olduğuna karar verdiler.

Aynı günün öğleden sonrası, 14 Mart Salı, Çekoslovakya Devlet Başkanı Hácha, Hitler'le görüşmek üzere Berlin'e ulaştı. Şayet aşağılama ritüeli iki devlet adamı arasındaki tartışmadan daha az sürseydi, bu buluşma bir görüşmeye dönebilirdi. Hitler önce Prag'dan uzunca bir tren yolculuğuna katlanmış 66 yaşındaki hasta Çek lider Hácha'yı bekletti. Onu Hácha'yı görmekten alıkoyan acil işiyse *Ein hoffnungsloser* (Umutsuz Vaka) isimli Alman romantik komedi filmini izliyor oluşuydu. Hácha'yla ancak öğlen saat 1'de görüşmeye geldi ve derhal kızgın bir şekilde atıp tutmaya başladı. Reich'ı korumanın tek yolunun, Almanya'nın Çek topraklarını tek seferde işgal etmesi olduğunu söylüyordu. Şayet Hácha, Prag'a bir acil durum araması yapmayıp da Çek güçlerine, işgalci Almanlara direnmemeyi emretmeseydi sonuçta kan dökülebilirdi. Görüşmeye katılan bir diğer isim Göring, uçakların Prag'ı sabah erkenden bombalamaya hazır olduğunu da ekledi. O noktada Hácha çökmüştü.

Akabinde olanlara genç bir Alman diplomat Manfred von Schröder tanıklık ediyor: "Bir doktora ihtiyacımız vardı ve bu benim görevimdi... ünlü Profesör Morell [Hitler'in kişisel doktoru] civardaydı ve ben de onu çağırdım. Geldi ve bir enjeksiyon yaptı. Daha sonraları insanlar onun Hitler'in istediği her şeyi yapması için enjeksiyon yaptığını söylediler fakat bence kolundan gayet sıradan bir enjeksiyon yapmıştı... Hácha [iyileştikten sonra] Çekoslovakya'nın teslimini imzalamak için geri döndü."[2]

Hácha'nın ayrılışının ardından, gecenin olaylarından bağımsız olarak, Hitler sekreterlerine, "Bu, hayatımın en mutlu günü. Yüzyılların sonuçsuz uğraşlarını ne şanslıyım ki ben başardım. Çekya'nın

1. *A.g.e.*, s. 183.
2. Daha önce yayımlanmamış bir ifade.

Reich ile olan birliğini sağladım. Hácha anlaşmayı imzaladı. Tarihteki en iyi Alman olarak anılacağım."[1]

Hitler "hayatının en mutlu gününe" acımasız bir zorbalıkla ulaşmıştı. Hayatın "sonsuz mücadelesinde", arkadaşsız görünen küçük bir ülkenin, daha büyük ve daha güçlü komşusunun istediği her şeyi yapacağına inanıyordu. Bu, tam da Stalin'in de anladığı gibi sert bir siyasi ve coğrafi gerçeklikti.

Bununla birlikte, Hitler Çek topraklarının ele geçirilmesi ve Slovakya'da Nazilere bağlı bir devlet kurmasının sonucu olarak bir problemle karşılaştı. Sudetenland'ın "son toprak talebi" olduğuna ilişkin verdiği sözü net bir şekilde bozmuştu. Ve Çekoslovakya'nın bariz bir şekilde kendilerini Alman olarak görmeyen insanlarla dolu olduğunu göz önüne alırsak, sadece Almanca konuşan insanları birleştirmek istediği iddiasının yalan olduğu ortaya çıkmıştı.

İngiliz Dışişleri Ofisi'nden Sör Alexander Cadogan 20 Mart 1939'da günlüğüne şöyle yazıyordu, "dönüm noktasına ulaştık". Hitler yalnızca Almanca konuşan insanların olduğu toprakları almaya çalıştığı sürece İngiliz "onun bir davası olduğunu varsayar" fakat şayet o "diğer milletleri de silip süpürmeye başlarsa, işte o 'Dur!' deme zamanıdır".[2]

Hitler'in hamleleri özellikle İngiliz Başbakan Neville Chamberlain'e zarar veriyordu. Yalnızca, halihazırda açıkça bozulmuş olan, Münih Anlaşması'nı imzalamış olduğu için değil, ayrıca Nazi tanklarının Prag'a ilerleyişinden yalnızca günler önce gazetecilere "Dışarıdaki durum artık daha az endişe verici ve daha önce meydana gelen bu hoş olmayan gelişmelerden artık daha az kaydı duyuyorum,"[3] diyerek oldukça yanlış bir hüküm vermesi de onu zor bir duruma sokmuştu.

Nazilerin Çek topraklarını süratle işgal edişinin ardından Cham-

---

1. Ian Kershaw, *Hitler 1936–1945: Nemesis*, Allen Lane, 2000, s. 171.

2. David Dilks (ed.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan 1938–1945*, Cassell, 1971, 20 Mart 1939 girdisi, s. 161.

3. Frank McDonough, *Neville Chamberlain, Appeasement, and the British Road to War*, Manchester University Press, 1998, s. 78.

berlain, Çek bağımsızlığını tekrar sağlamak için yapılabilecek hiçbir şeyin olmadığına inanıyordu. Buna karşılık, o an tam da gelecekteki Alman genişlemesini, özellikle de Polonya'ya doğru, engelleme zamanıydı. Hitler yıllardır *Versailles*'ın sonucunda Polonya'ya verilen Alman topraklarını tekrar almak istediğini söylüyordu. Böylece, dünyaya bir mesaj verme konusunda kaygılı olan Chamberlain, 31 Mart'ta Avam Kamarası'nda, "Bu durumda, Polonya'nın bağımsızlığını açıkça tehdit edecek her hareketin ve Leh hükümetinin bu doğrultuda ulusal ordularıyla direnmelerinin hayati olduğuna karar vermesi durumunda, kraliyetin hükümeti kendisini Leh hükümetiyle bir addederek tüm gücüyle ona destek olacaktır," diyordu. [1]

Bu sözleri söyleyişinin hemen ardından İşçi Partisi Milletvekili Arthur Greenwood, Chamberlain'e, Polonya'nın güvenliğini garanti altına almak için diğer ülkelerle birlikte Sovyetler Birliği'ni de "bu anlaşmaya dâhil etmek" gibi bir girişimde bulunup bulunmayacağını sordu. Chamberlain, Dışişleri Bakanı Lord Halifax'ın "bu sabah Sovyet büyükelçisiyle görüştüğünü" ve "o hükümetle aramızdaki prensiplerin net bir şekilde anlaşıldığına ve takdir edildiğine dair hiçbir şüphem yok" diye cevapladı.[2] Fakat bu pek de samimi olmayan bir cevaptı.

Sovyet Büyükelçi Ivan Mayski, o sabah Lord Halifax ile yaptığı görüşmenin detaylarını günlüğüne yazmıştı. Halifax, Chamberlain'in açıklamasının bir kopyasını iletti ve ardından İngiliz hükümetinin bunları söylemesine Sovyetler'in birkaç saat içerisinde onay verip vermeyeceğini sordu. Mayski, bu açıklamayı ilk kez gördüğünü ve açıkçası hükümetinin de henüz okumadığını ve "bu şartlar altında" Sovyetler Birliği'nin onaylamasının nasıl mümkün olabileceğini sordu. Halifax "utanmıştı" ve "Haklı olabilirsin," demişti.[3]

---

1. Hansard, 31 Mart 1939, cilt 345, sütun 2415–2420, https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1939/mar/31/european-situation1#S5CV0345P0_19390331_HOC_226. Chamberlain bu Polonya "garantisi ilk kez 17 Mart'ta Birmingham'da yaptığı bir konuşmada dile getirdi.
2. Hansard, 31 Mart 1939, cilt 345, sütun 2416.
3. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 31 Mart 1939 girdisi, s. 169.

Halifax'ın Sovyetler'e bu üstünkörü yaklaşımı, İngilizlerin onlara karşı ne denli az güven duyduğunu ve neredeyse onlardan hoşlanmadıklarını ortaya çıkardı. Chamberlain hisleri konusunda kabinesine oldukça açıktı, 5 Nisan'da "Rusya'ya karşı hatırı sayılır derecede bir güvensizliğim var ve açıkçası o ülkeden aktif ve sürekli bir destek alabileceğimize inanmıyorum,"[1] demişti. Dahası, "Rusya'ya kurtuluşumuzun anahtarı" olarak bakmanın "acınası bir düşünce" olduğunu düşünüyordu.[2]

Chamberlain ve Halifax'ın da içinde olduğu bazı İngiliz kabine üyelerinin niçin böyle düşündüklerini anlamak pek de zor değil. Bolşeviklerin iktidara geldikten sonra Rus imparatorluk hanedanını nasıl katlettiklerini biliyorlardı. İngiliz yüksek tabakası ve kraliyet ailesi, Birleşik Krallık'ta bir komünist devrim olması durumunda aynı kanlı akıbeti yaşayabileceklerini düşünüyorlardı. Dahası, Bolşevikler "dünya devriminin" yayılmasını istemiyorlar mıydı?

Diğer yandan, bunlar umutsuz zamanlardı ve en yakın tehdit Sovyetler Birliği'nden değil Almanya'dan geliyordu. Bu yüzden İngiliz ve Fransız hükümetleri 14 Nisan'da Stalin'in de kendileri gibi Polonya'nın bağımsızlığını garanti altına almasını istediler. Sovyetler 17 Nisan'da cevap verdi ve Britanya, Fransa ve Sovyetler Birliği arasında geniş kapsamlı askerî ittifak önerisinde bulundu. Yalnızca üç ülkeden birine saldırıldığında destek olmak yerine Sovyetler Birliği'ne sınırı olan Doğu Avrupa ülkelerine de olası bir saldırı durumunda üç ülkenin tamamının da kendilerine saldırılmış addederek destek olmalarını önerdi.

Bu fikir anında İngilizleri şüphelendirmeye başladı. Cadogan tavsiye mektubunda "Rusya tarafından sunulan belgedeki avantajı dengelememiz lazım..." diyordu, "Rusya'yla açıkça ortaklık etmenin dezavantajına karşı. Avantaj ise, en azından lafta, sorunluydu..." Tek-

---

1. Christopher Hill, *Cabinet Decisions on Foreign Policy: The British Experience, October 1938–June 1941*, Cambridge University Press, 1991, s. 49.
2. McDonough, *Chamberlain*, s. 82.

lif edilen ittifak önerisinin niçin "sorunlu" olduğu ise İngilizler açısından apaçık ortadaydı. Cadogan'ın yazdığına göre, Sovyetler "bu yükümlülükleri Leh topraklarından asker geçirmeden ya da üzerinden uçak uçurmadan nasıl yerine getireceklerdi? Lehleri korkutan şey tam da buydu."[1] Lord Halifax ise Lehlerin korkularını çok daha açıkça ortaya koyuyordu. "Zeki bir tavşanın, kendisinden on kat daha büyük bir boa yılanının, alışkanlıklarını da göz önüne alarak, kendisini seve seve koruyacağını beklemesi oldukça güç," diyordu.[2]

Leh topraklarına olası Sovyet istilasına ilişkin bu tedirginlik aylarca süren tartışmalar sonucunda giderilemedi. Gerçekten de, nasıl olabileceğini anlamak güçtü. Yirmi yıldan kısa süre önce Bolşevik rejimiyle sınır sorunları yüzünden canhıraş bir harbe girmiş olan Lehlerin, Sovyetler'in Almanlarla savaşmak için Leh topraklarına girip de ardından o toprakları terk edeceğine inanmaları nasıl beklenebilirdi ki? Mesele İngilizlerin Romanya ve Yunanistan'ı da garanti kapsamına alınmasını teklif etmesiyle daha da karmaşık hale geldi. Böylece onlar da Sovyetler'in olası yardımına başvurabileceklerdi.

İngilizler de Sovyet silahlı kuvvetlerinin bu kadar bir yeteneğe sahip olmadığını düşünüyor gibi görünüyordu. Nisan 1939'da genelkurmayın yayımladığı raporda, Kızıl Ordu'nun şüphe edilemeyecek kadar geniş olduğunu fakat ordu yapısı ve liderliğinde çok fazla zayıflık bulunduğunu bildiriyordu. Chamberlain de, "Rus ordusunun şu an için saldırı amaçlı askerî değeri oldukça az," diyerek bu yargıya katıldığını belirtiyordu. [3]

Yine de hikâyenin tamamı bu değildi. Kızıl Ordu'yla ilgili problemleri tespit etmelerine rağmen İngiliz Genelkurmayı Sovyet ordusunun sayıca fazlalığının bir avantaj sağladığını düşünüyordu. Yani, "şayet harp Müttefikler için çok kötü geçse ve sonuç olarak Polonya

---

1. Ian Colvin, *The Chamberlain Cabinet*, Victor Gollancz, 1971, s. 200. Dışişleri belgesi ayrıca şuradan alıntılanmıştır Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, s. 175.
2. Richard Overy, *1939: Countdown to War*, Allen Lane, 2009, s. 13.
3. Hill, *Cabinet Decisions*, s. 53.

ve Romanya işgal edilse bile, Ruslar Doğu Cephesi'nde azımsanmayacak kadar Alman birliğini tutabilecekti". Genelkurmay ayrıca İngilizlerin Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmaması halinde önemli ölçüde büyük bir risk alacağını tespit etmişti: "Almanya ile Rusya arasında olabilecek herhangi bir anlaşmanın oldukça vahim askerî tehlikeler doğuracağına dikkat etmeliyiz."[1]

O esnada Stalin'in şüpheci doğası ona her yerde olası komploları göstermeye devam ediyordu. Ya İngilizler ve Fransızlar gizliden anlaşır da Sovyetleri Almanlarla tek başına savaşmak zorunda bırakırsa? Pratikte, Lehlere savaş alanında acil destek verebilecek tek ülkenin Sovyetler Birliği olmasından dolayı, Sovyetler'in İngiltere ve Fransa'yla gireceği herhangi bir ittifakın sonucu bu olmaz mıydı? İngilizler ve Fransızlar, Lehlere verdikleri bütün o süslü garanti sözlerinin yanında, Wehrmacht, Varşova'ya ilerlemeye başlayana kadar hareket edemezdi. Daha da kötüsü, ya İngilizler ve Fransızlar Almanlarla gizli bir anlaşma vasıtasıyla komplo kurup Hitler'i Polonya'ya ve iki ülkenin ortak sınırı olduktan sonra akabinde Sovyetler Birliği'ne saldırmasında özgür bırakırlarsa? Chamberlain'in kendisi Hitler'i Münih'te tatmin etmeye oldukça hevesli değil miydi? Aynı şeyi neden tekrar yapmasın ki?

Bütün bu olanlar Stalin'in İngiliz ve Fransızlara askerî ittifak teklifini sunarkenki niyetini tam olarak anlamayı imkânsız olmasa da zorlaştırıyordu. Leh sorununun çözümünün neredeyse imkânsız olduğunun farkına varmış olmalıydı. İngiliz ve Fransızlar için kendini ateşe atmak istemiyordu fakat aynı zamanda tek başına kalma konusunda ihtiyatlı davranıyordu.

İngilizler ise ne yapacakları konusunda emin değillerdi. Bir kesim Stalin'in güvensizliğinin şiddetle altını çiziyordu. Dışişlerinden Sör Alexander Cadogan bile Stalin'in askerî ittifak teklifini "sinsice"

---

1. Anita Prażmowska, *Britain, Poland and the Eastern Front, 1939*, Cambridge University Press, 1987, s. 143.

buluyordu.[1] Chamberlain de Sovyetler'e karşı olan şüpheciliğini sürdürüyordu. Şayet ona kalsaydı, Stalin'le anlaşmayı minimum düzeyde tutardı. Yalnızca "Rusya'yı" "güvenilmez bir arkadaş" olarak gördüğü için değil fakat Birinci Dünya Savaşı'ndaki olayların da zihninde halen canlı oluşundan ve tıpkı 1914'teki gibi kurulan ittifakların çatışmayı önlemek yerine hızlandırabilmesinden de korkuyordu.[2]

Fakat kabinedeki diğer üyeler bu görüşlere katılmıyordu ve onların görüşleri gitgide hâkim hale geldi. Onlara göre, tarafsız bir Sovyetler Birliği'nin ya da daha kötüsü Hitler ile ittifak kurmuş bir Sovyetler Birliği'nin teşkil ettiği tehlike, anlaşma yapmanın zorluklarından daha fazla sorun yaratıyordu. Sonuç olarak mayısın sonunda İngilizler Sovyet diktatörle anlaşma yapmaya karar verdi. Bu kararın önemini belirtmekte fayda var. İngilizler ilk başta Stalin'in askerî ittifak önerisini reddeden fikirlerini değiştirmişlerdi fakat bu, demokrasilerle diktatörlükler arasındaki en kritik farkı ortaya koyuyordu. Hitler ve Stalin, dışişlerindeki kritik kararları tek başlarına alıyorlardı. Kesin bir izolasyon içinde hareket etmemelerine rağmen -her zaman etraflarındaki güç bloklarını ve geniş kamuoyunu, belirli ölçüde, dikkate aldılar- gidilecek olan yöne tek başlarına karar verdiler. Göreceğimiz üzere 1939'da Almanya'nın Polonya'yı eylülde işgal etmesine Hitler tek başına karar vermişti. Ve Nazi Almanyası'yla bir pakta dâhil olmaya tek başına karar veren de Stalin'di. Fakat Mayıs 1939'da Chamberlain kendi içgüdülerine karşı gelerek Stalin ile olası bir anlaşmayı görüşmeyi kabul etmişti. İki diktatörün aksine o, meslektaşlarına direkt olarak cevap verebiliyordu ve böylelikle Britanya, başbakanının istemediği bir politika izlemeye başladı.

İngilizler ve Sovyetler arasındaki görüşmeler ilerleyen haftalarda da devam etti, görüşmelerin sonucunda temmuz sonunda Moskova'ya bir askerî heyet gönderilmesine karar verildi. Başlangıçta bunun "olağanüstü derecede önemli" bir gelişme olduğu düşünülürken,

1. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, 19 Nisan 1939 girdisi, s. 175.
2. Hill, *Cabinet Decisions*, s. 59.

Sovyet Büyükelçisi Mayski, İngiliz heyetin Sovyetler Birliği'ne yola çıkmadan önce Sovyet Büyükelçiliğine gelişi sırasında "ciddi bir paniğe" kapıldı. Delegasyon lideri, dört namlulu[1] adıyla Sör Reginald Aylmer Ranfurly Plunkett-Ernle-Erle-Drax, Mayski'ye Moskova'ya uçmamaya karar verdiklerini çünkü "çok fazla valizleri" olduğu için uçakta "rahatsız" olabileceklerini söyledi. Mayski heyetin Sovyetler Birliği'ne uçakla gitmek yerine daha yavaş bir vapurla gitmeye karar vermelerini "inanılmaz" olarak nitelendiriyordu. Kendi kendine, "İngiliz hükümeti gerçekten de bir anlaşma mı istiyor?" diye sordu.[2]

İngilizlerin Moskova misyonunu ağır ağır hazırladığı sırada, Almanların Sovyetlerle anlaşmaya varabileceğine dair ilk belirtiler ortaya çıkmaya başlamıştı. 26 Temmuz'da, Amiral Drax ve ekibinin Sovyet elçiliğindeki beyhude yemeğinden bir hafta önce, Alman ve Sovyet yetkililer ticaret görüşmeleri kılıfı altında Berlin'de bir araya geldi. Akabinde 2 Ağustos'ta Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop, Sovyet diplomat Georgi Astakhov ile "Alman-Rus ilişkilerinin geliştirilmesi" adına görüşmelerde bulundu. Görüşmelerde Ribbentrop, "Ortak kanaatlerimiz için Baltık'tan Karadeniz'e çözülemeyecek hiçbir problem yok," diyecek kadar ileri gitmişti.[3]

İngilizlerin yaklaşımının aksine Almanlar, Sovyetlerle anlaşmaya varabilmek için hızlı hareket ediyorlardı. En önemlisiyse Ribbentrop'un anlaşmaya olan hevesiydi. İngiliz ajanı Hava Kuvvetleri Albayı Malcolm Christie'ye göre Ribbentrop, Almanya, İtalya, Japonya ve Sovyetler Birliği arasında bir ittifak kurmayı yıllardır düşlüyordu.[4]

1. İngiliz geleneğinde genellikle ailenin soyunu devam ettirecek bir erkek olmadığı zaman evlenecek olan aile üyesi, soyun kaybolmasını önlemek adına soy isimler arasına tire koyarak aile soy ismini de kullanıyordu. Orijinali "*double-barreled*" olan bu soyadı biçiminin, adını çift namlulu tüfekten aldığı düşünülmektedir. Burada ise şahsın 4 farklı soyadını aralarına tire koyarak almasından dolayı dört namlulu ifadesi kullanılmaktadır. (ç. n.)
2. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 4 Ağustos 1939 girdisi, s. 212.
3. *Documents on German Foreign Policy 1918–1945*, D Serisi: *1937–1945*, cilt VI: *The Last Months of Peace, March–August 1939*, United States Government Printing Office, 1956, Doküman 758, Ribbentrop'tan Moskova'daki Alman büyükelçiliğine, 3 Ağustos 1939, s. 1048.
4. Chris Bellamy, *Absolute War: Soviet Russia in the Second World War*, Macmillan, 2007, s. 44.

Yine de Ribbentrop, Hitler'in itaatkâr bir memuruydu ve Führer'inin lütfu olmadan Sovyetlerle asla bu tarz görüşmeler yapmamıştı.

Hitler'in 28 Nisan 1939'daki konuşmasında söyledikleri değil de söylemedikleri, onun tutumu hakkında ipuçları barındırıyordu. Konuşmasının doğası gereği geniş çaplı yayılmasına ve uluslararası önemine rağmen herkesçe bilinen "Bolşevik" nefretine nadiren değinmişti.[1] Keza "Anglo-Alman dostluğuna ve yakın işbirliğine" olan isteğini vurgulamıştı. Ayrıca "Britanya İmparatorluğu'nun varlığının önemine" olan inancından bahsetmiş, bununla birlikte İngilizlerin imparatorluğu yaratmak için "çoğu zaman" "en gaddarca yöntemleri" kullandığı gerçeğine rağmen, "Hiçbir imparatorluğun başka yollarla kurulamayacağının da farkındayım," demişti.[2] Fakat son dönemdeki İngiliz faaliyetlerinin sonucu olarak, "İngilizler her zaman Almanya'nın karşısında duracak," şeklinde, "derin" pişmanlık duyduğu bir yargıya varmaya "zorlanmıştı".[3]

Bu, ayrıca Hitler'in Başkan Roosevelt'in isteğine cevaben Almanya'nın saldırma niyetinde olmadığı birçok ülkenin adını saydığı meşhur konuşmasıydı. Hitler en iğneleyici ve en alaycı cevabını vermiş, Roosevelt'in yatıştırma denemesiyle dalga geçmiş ve "Birleşik Devletler 1918'den bu yana tek başına 6 askerî müdahalede bulundu," diyerek başkanın ikiyüzlülüğüne parmak basmıştı.[4]

Bu konuşma Almanya'nın Birleşik Devletler ile ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Roosevelt'in 1938 baharında Avusturya ve Almanya'daki Yahudilerin kötü durumlarına ilişkin bir konferans

1. Hitler, "Bolşevizm'in" tehlikelerine dair yaptığı uzun konuşmasında zaman zaman yorumlar da yapmıştı, örneğin "Bolşevizm'in Avrupa kültürünü yok etmesine" atıfta bulunmuştu. Max Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen*, Cilt II: *Untergang, Erster Halbband 1939–1940*, R. Löwit, 1973, Hitler'in Reichstag'daki konuşması, 28 Nisan 1939, s. 1164.

2. *A.g.e.*, s. 1573, 1158.

3. *A.g.e.*, s. 1574, 1159.

4. Max Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen*, Band II: *Untergang, Erster Halbband 1939–1940*, R. Löwit, 1973, Hitler'in Reichstag'daki konuşması, 28 Nisan 1939, s. 1583, 1167.

yapılması çağrısıyla birlikte, konferans birkaç ay sonra Évian'da yapılacaktı, Hitler Amerika'yı büyüyen bir tehdit olarak görmeye başladı. Çok küçük bir fark yaratan Évian konferansı, nafile bir çaba olduğunu kanıtlamış ve sadece az bir Yahudi'ye yardım sağlamıştı – bu yalnızca, Hitler'in dünyanın geri kalanının "Yahudi sorununda" ikiyüzlü davrandığı hissiyatının daha da şiddetlenmesine sebep olmuştu. Hitler için en kayda değer şey Roosevelt'in Yahudilere olan sempatisini göstermesiydi. 1920'lerdeki ilk konuşmalarından beri Hitler, Yahudilerin çok sahtekâr olduklarını ve Bolşevizm ile kapitalizmin ikisini de kontrol etme peşinde koştuklarını öne sürüyordu. Ve böylece, onun gözünde, bu inanç doğrulanmış ve en büyük kapitalist ülkenin lideri onların isteklerine açıkça boyun eğmişti.

Bununla birlikte, esas ideolojik gerçeklik olduğu gibi duruyordu. Hitler doğrudan, onun için, yanlış bir savaşa doğru ilerliyordu. Yıllarca Britanya'yla ittifak yapmak istemişti ve Nisan 1939'da yaptığı Britanya İmparatorluğu'nu öven konuşmasında halen Britanya'ya ne denli hayran olduğunu göstermişti. Fakat onu reddetmişlerdi. Bu yüzden o da hep işgal etmek istediği ülkeyle bir pakt yapmak zorunda kalmış ve hep dost kalmak istediği bir ülkeyle kavgaya girişmişti. Buna bir dış politika zaferi demek zordu. Yine de bu, Hitler'in siyasi basiretine ilişkin temel gerçekliği göz önüne seriyordu. Uzun soluklu bir vizyon oluşturabilirdi -bu durumda Sovyetler Birliği'nde bir imparatorluk yaratma arzusu- ve kısa vadeli krizlere süratle cevap verebilirdi – burada doğu kanadını koruması gerekiyordu böylece iki cephede birden savaşmak zorunda kalmayacaktı. Yapamadığı şey ise kısa vadeli karşılıkları uzun vadeli vizyonuyla ilişkilendirememesiydi. İkisinin ortasındaki tutarlılık eksikti ve sonuç çoğu destekçisi arasında şaşkınlığa yol açacaktı.

Stalin ise, İngilizler ve Almanların ona kur yapmalarından dolayı Ağustos 1939'da oldukça güçlü bir pozisyona gelmişti. Fakat bu güç büyük ölçüde bir illüzyondan ibaretti. Örneğin Moskova'ya gelecek olan İngiliz ve Fransız heyetinin ne denli ciddi olduğuna dair şüp-

heler vardı.[1] Delegasyon üyeleri Sovyet başkentine nihayet 11 Ağustos'ta ulaştılar ve acil bir anlaşma isteklerinin olmadığını gösterdiler. Bu durum kazara olmamıştı. Amiral Drax'a "ağır ve dikkatli şekilde ilerlemesi" söylenmişti. Keza Drax, Chamberlain'in Stalin'le görüşülmesini hiç istemediğini de teyit ediyordu.[2]

Hitler'in siyasi hırsları Chamberlain'in aksine çabucak bir anlaşma yapılmasını talep ediyordu. O, sonbahar yağmurları gelmeden Polonya üzerine harekâtı başlatmak ve Stalin'le yapılacak bir anlaşmayla Polonya'nın imhasının ardından doğu sınırını güvence altına almak istiyordu. 11 Ağustos'ta, Drax'ın Moskova'ya ulaştığı gün, İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano, Ribbentrop ile bir araya geldi. Günlüğüne, "Savaş kaçınılmaz, o (Ribbentrop) savaştan kaçınarak Almanya'yı tatmin edebilecek her türlü çözümü reddetti," diye yazdı.[3] Sonraki gün Hitler, Ciano'ya, "cihan harbinin kendisi ve Duce halen gençken yapılması gerektiğini" söyledi.[4]

Yine de Hitler, Almanların Polonya'ya saldırmalarının önünü açmak adına Stalin ile bir anlaşma yapmak zorunda kaldığı için sinirliydi. Ciano ile görüşmelerinden bir gün önce, 11 Ağustos'ta Hitler, Danzig'deki Milletler Cemiyeti Delegesi Carl Burckhardt ile bir araya geldi ve ona, "Direkt olarak Rusya'ya karşı giriştiğim her şey; şayet Batı bunu anlayabilmek için çok salak ya da körse, Ruslarla bir anlaşma zeminine zorlanacağım, Batı'yı paramparça edip ardından tüm gücümle Sovyetler Birliği'ne yoğunlaşacağım. Ukrayna'ya ihtiyacım var, böylece önceki savaştaki gibi kimse bizi açlıktan öldüremez,"[5] dedi. İdeolojik açıdan baktığımızda, Hitler istikrarını her zamanki gibi sürdürüyordu.

---

1. Fransızlar bir anlaşmaya İngilizlerden kesinlikle çok daha heveslilerdi. Bkz. Louise Grace Shaw (ed.), *The British Political Elite and the Soviet Union 1937– 1939*, Frank Cass, 2003, s. 139.
2. Louise Grace Shaw (ed.), *The British Political Elite and the Soviet Union 1937– 1939*, Frank Cass, 2003, s. 138.
3. Gibson (ed.), *Ciano Diaries*, 11 Ağustos 1939 girdisi, s. 119.
4. *A.g.e.*, 12 Ağustos 1939 girdisi, s. 119.
5. Andreas Hillgruber, *Germany and the Two World Wars*, Harvard University Press, 1981, s. 69.

22 Ağustos'ta Hitler, generalleriyle Bavyera Alplerindeki Berchtesgaden'da bir araya gelerek onları önlerindeki savaş konusunda heveslendirmek adına bir moral konuşması yaptı. Bu buluşma ile ertesi gün Kremlin'de meydana gelen Ribbentrop ve Stalin görüşmesi bazı farklılıkları açığa çıkardı. Hitler ve Stalin'in ikisi de söz konusu görüşmelerde kendi kişiliklerine dair kilit detaylar sundular. Generallerine yaptığı konuşmada Hitler, oldukça böbürlenmiş ve kendini ön plana çıkarmıştı. Konuşmasına "siyasi yeteneklerimden dolayı esasen her şey bana ve benim varlığıma bağlı" diyerek başlamış fakat kendisinin "her an bir suçlu ya da bir çılgın tarafından ortadan kaldırılabileceğini" de ifade etmişti. Daha sonra generallerine şu cümleleri sarf etti: "Ne kadar daha yaşayacağımı kimse bilmiyor. Bu yüzden şimdi bir çatışmanın çıkması daha iyi." Bu, onun şişkin egosunun ortaya çıktığı muazzam bir andı. Hitler'in milyonları savaşa çekecek bu sözleri dile getirmesinin en kritik sebebi ise kendi yaşam süresine dair kaygılarıydı.

Ona göre bir başka faktör de diğer ülkelerin Almanya'yla karşı karşıya gelmeye hazır olmalarıydı. O anda mevcut olan "elverişli durum, iki üç yıl içerisinde bir daha gelemeyebilirdi". Hitler, kendileri için karar vermenin kolay olduğunu, kaybedecek hiçbir şeyleri olmamasına rağmen kazanacakları çok şey olduğunu vurguladı ve akabinde şu uyarıyı yaptı: "Er ya da geç saldırmak veya toptan imhanın içinde bulunduğu acı alternatiflerle yüz yüze geleceğiz." Bu son cümle bilhassa açıklayıcıydı. Hitler'in standart retorik taktiklerinden birisi de dramatik alternatifler ortaya koymasıydı ve her zaman sadece aşırı uç seçenekler sunuyordu.

Polonya'ya saldırılmadığı sürece Almanya'nın "imhayla" yüzleşeceği fikri gülünç bir şekilde abartılıydı. Ekonominin bir kriz noktasına ulaştığı gerçeği ortadaydı, bu da Hitler'in parayı piyasaya değil de askerî harcamalara akıtmasından dolayıydı. Fakat belki de "imha", Hitler'in zihninde Almanya'nın değil de kendisininki olabilirdi. O da, tıpkı diğer ölümlüler gibi, gelecekte bir noktada "yok olacağı" bir

yoldaydı ve doğuda o çok arzuladığı büyük imparatorluğa ulaşamadan ölmekten korkuyordu.

Mantığa aykırı olarak Hitler, o an bir savaştan değil de barıştan korkuyordu. "Korkarım ki," diyordu, belli ki bir sene önce imzalanmış olan Münih Anlaşması'nı düşünüyordu, "son dakikada bazı domuzlar ya da diğerleri bana bir arabuluculuk planı sunacaklar."[1]

Aynı günün ilerleyen saatlerinde Hitler, Almanya'nın bir "ölüm kalım mücadelesinde" olduğunu ve "bu barış döneminin onlara hiçbir faydası olmayacağını" söylüyordu. O, "savaşı başlatabilmek için" açıkça yalan veya "propaganda" sebepleri sunabileceğini ifade ediyor ve "Sonuçta muzaffere, doğru mu yoksa yalan mı söylediği sorulmaz," diyordu. Konuşmasının sonlarına geldiğinde ise generallerine şunu söyledi; "Kalplerinizi merhamete kapatın ve gaddarca davranın."[2]

Daha önceleri Hitler'in savaşın doğasına karşı yaklaşımındaki büyük değişimin -açıkça "imha savaşı" olarak nitelendirdiği- Sovyetler Birliği'ni 1941'te işgal etme kararıyla meydana geldiği tartışılıyordu. Fakat Ağustos 1939'daki bu konuşmasında Hitler aynı kana susamış doğasını ortaya koyuyordu. Hitler, savaşın ilk anından itibaren, generallerine "gaddarca davranmalarını" ve geleneksel şövalyelik ve onur kavramlarını bir kenara bırakmalarını söylüyordu.

Ertesi gün, 23 Ağustos 1939 Çarşamba günü, Joachim von Ribbentrop, Kremlin'de Stalin ve Sovyet Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov ile bir araya geldi. Stalin gerçekçi ve alaycıydı. Görüşmenin başında Ribbentrop yüz yıl sürecek bir saldırmazlık anlaşması teklif ettiğinde Stalin, "Şayet yüz yıllığına anlaşırsak insanlar gerçekçi olmadığımız için bize güler. Anlaşmanın en fazla 10 sene olmasını öneririm," diye yanıtladı.[3]

---

1. *Documents on German Foreign Policy*, D Serisi, cilt VII: *The Last Days of Peace, August 9 – September 3, 1939*, United States Government Printing Office, 1956, s. 200–204.
2. *A.g.e.*, s. 205-206.
3. V. N. Pavlov (Sovyet tercüman), 'Avtobiographicheskii Zametki' *Novaya i Noveyshaya Istoria*, 2000, s. 98–9.

Stalin, Hitler'in çoğunlukla yaptığı gibi, sahte felsefi vecizelerle konuşmuyor, saf pratik ifadeler kullanmayı tercih ediyordu, bu yüzden Ribbentrop ile yaptığı görüşme "ilgi alanları" tartışmasına kaydı. Bu ifadenin tam olarak ne manaya geldiğini açıklamadan, Stalin, Ribbentrop ve Molotov keyifle Avrupa'yı aralarında uzanan büyük parçalara bölmüşlerdi. Uzlaşılamayan tek konu Letonya'ydı. Ribbentrop Almanya'nın ülkenin bir kısmını kendi "ilgi alanı" dâhilinde elinde tutmasını söylüyor fakat Stalin tamamını kendisi için istiyordu. Berchtesgaden'ın aranarak Hitler ile telefon konuşması yapılmasının ve Hitler'in Stalin'in talebine razı gelmesinin ardından anlaşma tamamlanmıştı. Önemlidir ki henüz Almanlar Polonya'yı işgal dahi etmeden -ve Ribbentrop "Führer, Alman-Leh ihtilafını gecikme olmaksızın çözmeye adanmış durumda," diyerek yalnızca bir ipucu vermesine rağmen- Polonya'nın doğusunun Sovyet "ilgi alanında" olabileceğini kabul etmişlerdi. İfadedeki belirsizliğe ve Nazilerin Polonya'ya karşı planlarının açıkça konuşulmamasına rağmen odadaki herkes neyin tartışıldığının farkındaydı. Her biri hangi ülkelere hâkim olacaklarını seçmişti. Bu hâkimiyetin nasıl olacağıysa ikincil meselelerdi. Önemli olan şey, bölgedeki en güçlü iki ülkenin herhangi bir askerî ilerlemede ganimetleri nasıl bölüşecekleri konusunda anlaşmış olmasıydı. Bu, ikisinin de sahip olduğu gangster zihniyetin en açık göstergesiydi.

Her konuda anlaşıldıktan sonra Stalin görüşmeler hakkında dünyaya bir bildiri sundu. Okuduğu sırada memnuniyeti gözle görülebiliyordu. Ribbentrop'a, "Ülkelerimizdeki kamuoyuna sence de biraz daha kulak kesilmemeli miyiz?" diye sordu. "Yıllardır birbirimizin kafasına kova kova pislik boşalttık ve propagandacılarımız bu yönde daha iyisini yapamazdı. Ve bir anda bütün bunların unutulacağını ve affedileceğini mi düşünüyoruz? İşler bu kadar hızlı yürümez."[1] Stalin'in yorumlarının ardından, basın toplantısındaki dilin tonu düşürüldü.

Akabinde bir parti yapıldı. Stalin etrafta dolaşıp Alman delegasyonu üyeleriyle kadeh tokuşturuyordu, hatta Hitler'in sağlığına

1. Gustav Hilger ve Alfred G. Meyer, *The Incompatible Allies*, Macmillan, 1953, s. 304.

bile kadeh kaldırdı. 24 Ağustos'un erken saatlerinde fotoğrafçıların anlaşmayı belgelemesi için içeri girmelerine izin verildiğinde Stalin, "Önce boş şişeler ortadan kaldırılmalı çünkü şayet kaldırılmazsa insanlar bizim önce sarhoş olduğumuzu, ardından anlaşmayı imzaladığımızı düşünür,"[1] dedi. Sovyet lider durumun uygunsuzluğunu eğlenceli bulmuş gibi görünüyordu. Kutlamalar devam ederken, "Haydi yeni anti-Komintern'e, Stalin'e içelim!"[2] diyordu.

Stalin pek tabii anlaşmanın kinik doğasının gayet farkındaydı. İki taraf arasındaki ideolojik uçurumun sadece daracık bir kişisel çıkar köprüsüyle birleştiğinin farkındaydı. Almanların Kremlin'den ayrılışının hemen ardından Ukrayna'daki Komünist Parti lideri Nikita Kruşçev'e, "Burada rakibini en iyi kimin aldatıp atlatacağını göreceğimiz bir oyun dönüyor," diyordu. Kruşçev'e göre, Stalin "iyi bir ruh halindeydi" ve Hitler'in Sovyetler Birliği'ni "oyuna getirmek" istediğini anlamıştı.[3]

Stalin'in Ribbentrop ile anlaşmayı yürütme şekliyle Hitler'in bir gün önce Berchtesgaden'daki tumturaklı söylevinin arasındaki fark oldukça aşikârdı. Hitler yüksek sesli ve aşırı gururluyken Stalin sessiz ve dikkatliydi. Hitler kendi kişisel önemi hakkında böbürlenirken Stalin, Molotov'u da görüşmeye dâhil ederek Sovyet ülkesinde kararların kolektif bir şekilde alındığına dair sahte bir izlenim bırakacak kadar dikkatliydi. Hitler kendi ideolojik vizyonuyla ilgili vaaz verirken Stalin pratiklikle ilgileniyordu. Hatta kendine gülmeye bile hazırdı ki bu, Hitler'in hiç yapmadığı bir şeydi.

Nazi-Sovyet saldırmazlık paktının başlangıçta tüm dünyayı şok etmesine rağmen paktın iki tarafa da sağlayacağı direkt faydalar ortadaydı. Hitler, Almanya'nın doğuda Sovyetler Birliği ve batıda İngiliz ve Fransızlar arasında kapana kısılmasının önüne geçmeyi

1. Andor Hencke sorgusu 23 Ağustos görüşmesi andıcı, Politisches Archiv, Berlin, ADAP DVII DOK 213.
2. Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, Ivan R. Dee, 1993, s. 12.
3. Sergei Khrushchev (ed.), *Memoirs of Nikita Khrushchev*, Cilt 1: *Commissar (1918– 1945)*, Pennsylvania State University Press, 2004, s. 225.

başarmıştı. Stalin de kenarda durup Hitler ile diğer Batılı güçlerin savaşarak kendilerini yıpratmalarını amaçladığı hedefine ulaşmıştı. Dahası, saldırmazlık paktının gizli protokollerinin sonucu olarak, Stalin Sovyet kontrolündeki bölgelere çok az veya hiçbir askerî bedel ödemeden genişleme fırsatını yakalamıştı.

Sovyetler Birliği'nin, Nazilerle bir anlaşma yapmak yerine, Batılı güçlerle bir anlaşmaya varması her zaman çok düşük bir ihtimaldi. Olası bir Alman işgali sırasında Kızıl Ordu'nun Polonya'ya erişim sorunu bunu garanti ediyordu. Fakat İngilizler, özellikle de Chamberlain, bir Anglo-Fransız-Sovyet askerî anlaşmasının meydana gelme olasılığının ortadan kaldırılmasına katkıda bulundular. Hitler ise, halen İngilizlerle bir anlaşma fikrinden tamamen vazgeçmemişti. 25 Ağustos'ta, paktın imzalanışının hemen ertesi günü, Berlin'deki İngiliz Büyükelçisi Sör Nevile Henderson ile görüşmüş ve son bir barış teklifi sunmuştu. "Alman-Leh sorununun" derhal çözüleceği konusunda ısrarcı olmuş ve -bir zamanlar olduğu gibi- Büyük Britanya ile geniş çaplı bir ittifak olasılığı teklif etmişti.

"Alman-Leh sorununun" çözümünün Hitler'i tatmin edecek tek yolu Polonya'nın işgali ve bölgenin gönüllü şekilde teslim edilmesi oluşundan dolayı, bu şartlar İngilizler için asla kabul edilebilir değildi. Yine de 25 Ağustos'taki görüşmenin en temel bulgusu, Hitler'in ideal olarak Sovyetler ile değil de İngilizler ile ittifak kurma isteğini bize bir kez daha göstermesidir. Henderson, Hitler için, "Onun, aristokrasiyi temsil ederek ve en başarılı Nordik ırklarıyla birlikte, Büyük Britanya'ya ısrarla kur yaptığını söylemek abartı olmaz ve tek ciddi şekilde tehlikeli engeli oluşturan şey ise onun uzun vadede Avrupa'da bir Alman egemenlik planıydı."[1]

İngilizlerin Hitler ile böyle bir ittifaka katılmayı hiçbir zaman kabul etmeyecekleri göz önüne alındığında, pakt pek de sürpriz değildi. Sovyet ve Nazi hükümetleri ideolojik ve politik amaçlar bakımından

---

1. Nevile Henderson, *Failure of a Mission*, Hodder & Stoughton, 1940, s. 266.

birbirlerinden çok uzakta olsalar da baskının pratik mekaniklerinde birbirlerine çok yakındılar. Hitler, Sör Nevile Henderson'ın niçin -Hitler'e göre- İngiliz çıkarları olarak görünen şeylere yanaşmadığını ve daha zayıf devletlerle yapılan anlaşmaları bir kenara atmadığını anlayamazken Ribbentrop, Moskova'da Stalin ile bir uzlaşma halindeydi. Birlikte oturup konuştuklarında, birbirleriyle kolayca anlaşabileceklerini fark edip en azından arkadaş olacakmış gibi göründüler.

2
Polonya'nın İmhası

Aralarındaki ideolojik uçuruma rağmen, 1939 sonbaharında Hitler ve Stalin'in tamamen anlaştığı bir konu vardı. İkisi de Polonya'dan iğreniyordu. Ve Nazi-Sovyet paktının imzalanmasından birkaç hafta sonra ikisi de hakir gördükleri bu ülkeye ayrı ayrı işgal emri verdiler. Tarihin gördüğü en acımasız işgallerden birinin sonucu olarak milyonlarca Leh acı çekecekti.

Hitler yalnızca Birinci Dünya Savaşı sonunda Alman topraklarının bir kısmının Polonya'ya verilmesinden dolayı sinirli değildi, aynı zamanda Lehler 1930'larda onun bir uzlaşma sağlayabilmek adına yaptığı diplomatik girişimleri de reddetmişlerdi; bu anlaşma, Leh hükümetinin kaçınılmaz olarak Polonya'nın bir kısmını Almanya'ya teslim etmesi anlamına geliyordu.

Stalin içinse bu nefret daha çok kişiseldi. Muhtemelen Lehlerle 20 yıl öncesine dayanan bir tecrübesi olmuştu ve bu tecrübe onun Leh ulusundan nefret etmesi için bir katalizör görevi görmüştü. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından emeklemekte olan Sovyet ülkesiyle Polonya arasında gerçekleşen savaşta komiserlik yapmıştı ve başka bir yerde askerlere ihtiyaç olduğu halde askerlerin transferine izin vermemekle suçlanmıştı.

Leh macerası sadece Stalin için değil, aynı zamanda yeni doğmuş Bolşevik devletinin tamamı için aşağılanmayla sonuçlandı. Savaşın bittiği 1921'de Leh hükümeti doğuda yalnızca Lehlerin değil, aynı zamanda çok sayıda Ukraynalı ve Belaruslunun da bulunduğu toprakların kontrolüne sahip olmuştu. Lehler bu bölgeyi atadan kalma

vatan olarak görüyordu fakat Sovyetler'in görüşü çok daha farklıydı, 1939'a geldiğimizde Sovyetler'in yanlış olarak gördükleri ve düzeltmek istedikleri mesele tam da buydu.

İşgale ilk olarak Üçüncü Reich'ın güçleri başladı. 1 Eylül'de yaklaşık bir buçuk milyon askeri ihtiva eden beş Alman ordusu Polonya'ya saldırdı. Ardından, yalnızca iki hafta sonra, 17 Eylül'de Kızıl Ordu yarım milyon askeriyle birlikte Polonya'ya tam ters taraftan taarruza kalktı. Leh direnişi kısa sürede ezildi; altı hafta içinde Almanlar ve Sovyetler bütün Leh ulusunu yutmuştu. Polonya artık bağımsız bir ülke değildi.

Görünüşte her iki işgal de farklı karakterlere sahip. Naziler, kesin olarak, fetih savaşına girişmişti, dahası özünde ırkçıydı. Leh sivillere canavarca davranan yalnızca Alman ordusu ve yerel Alman milisler değildi, sınırın Polonya tarafına Wehrmacht ile birlikte *Einsatzgruppen* adındaki özel birliklerin birkaç bin üyesi de geçmişti. Bunlar özellikle tehlikeli varsayılan -Leh entelijensiyasının seçilmiş üyelerini, Yahudileri ve rahipleri de içeren- Lehlere saldırmakla görevlendirilmişlerdi. Esir almak, boyun eğdirmek için tercih edilen bir metot haline gelmişti ve esirler herhangi bir Leh direnişi fark edildiğinde öldürülüyorlardı.[1] Eski bir *Einsatzkommando* üyesi, komutanının herhangi bir Leh'in "herhangi bir şekilde şüphe uyandıran bir hareket yaptıklarında" derhal vurulmasını emrettiğini anımsıyordu.[2] Sonuç olarak, işgalin ilk birkaç haftasında 16.000 civarında Leh öldürülmüştü.

Diğer yandan, Sovyet işgali tamamen farklı bir şekilde tasvir edildi. Londra'daki Sovyet büyükelçisi Ivan Mayski, günlüğünde bu işgali Kızıl Ordu'nun popülasyonun "hayatlarını ve varlıklarını korumayı' arzulayan bir motivasyonla yapılan hayırsever bir jest ola-

1. Alexander B. Rossino, *Hitler Strikes Poland: Blitzkrieg, Ideology, and Atrocity*, University Press of Kansas, 2003, s. 16, 66–67 ve 129.

2. Jürgen Matthäus, Jochen Böhler and Klaus-Michael Mallmann (eds.), *War, Pacification, and Mass Murder, 1939: The Einsatzgruppen in Poland, Documenting Life and Destruction: Holocaust Sources in Context*, Rowman & Littlefield, 2014, Belge 18 Bruno G'nin savaş sonrası sorgusu, Einsatzkommando 2/IV'nin eski üyesi, Bydgoszcz'daki 'misilleme' hareketleriyle olan bağlantısı, s. 59.

rak tanımlamıştı.[1] Moskova'da ise Molotov, bunun Sovyetler'in "kan kardeşlerini" korumak adına bir kurtarma operasyonu olduğunu söyleyerek bunu kabul etmişti. Fakat bunların hepsi pragmatik bahanelerdi. Sovyet işgalinden günler önce Molotov, Moskova'daki Alman büyükelçisine bunların Doğu Polonya'yı işgal etmek için sadece "bahane" olduğunu itiraf etmişti.[2]

Zamanla Kızıl Ordu birlikleri Lwów yakınlarındaki anlaşılmış sınır çizgisine yaklaştılar,[3] Almanlar gizli protokolde Sovyetler'e verilmiş bazı bölgeleri çoktan işgal etmişlerdi. Hatta zaman zaman aralarında kazara "dost ateşi" bile meydana gelmişti. Fakat kısa süre içerisinde Almanlar birkaç hafta önce Moskova'da anlaşılan hatta geri çekildiler. Geri çekildiklerinde Genelkurmay Başkanı Franz Halder, ilk olarak Wehrmacht'ın işgal ettiği toprakları geri verdikleri günü "Alman siyasi liderliğinin rezaletlerinden biri" olarak tanımlayacaktı.[4]

Kızıl Ordu askerleri Leh şehir ve kasabalarına girdiğinde, nüfusun çoğu onların görünüş ve davranışları karşısında şoka uğradı. Polonya'nın doğusunda Rovno'da yaşayan Nina Andreyeva, "Büyükannemin söylediğine göre onlar oldukça düzensiz bir çeteymiş," ifadelerini kullandı. "Ve direkt evlere doğru dağılmışlar." Askerler canlarının istedikleri eve girip el koyuyorlardı, çoğunlukla mülk sahibini kendi malının küçük bir bölümüyle kısıtlamışlardı. Nina Andreyeva'ya göre onlar, "Evet, sen orada yaşayacaksın ve bizler de burada yaşayacağız," diyorlardı. "İçeriye bir makineli tüfek ve sürüyerek birkaç şey

1. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 17 Eylül 1939 girdisi, s. 225.
2. Jan Gross, *Revolution from Abroad*, Princeton University Press, 1988, s. 11.
3. Daha kolay anlaşılması için kitap boyunca bu şehrin adını Lwów olarak kullandım. Şehir adında Polonyalı versiyonunu kullanmamım sebebi savaştan önce bu şekilde adlandırılmış olmasıdır. Şehir bugün –Ukraynalıların verdiği- Lviv adını taşımaktadır ve Polonya'da değil bağımsız Ukrayna'da bulunmaktadır. Almanlar şehri işgal ettiklerinde Lemberg adını, Sovyetler de Lvov adını kullanmıştır. Böylelikle yirminci yüzyılda şehrin dört farklı adı olmuştur. Bu isim çeşitliliği, bu güzel şehrin çalkantılı ve çoğunlukla trajik geçmişini göstermektedir.
4. Charles Burdick ve Hans-Adolf Jacobsen (ed.), *The Halder War Diary 1939–1942*, Greenhill Books, 1988, 20 Eylül 1939 girdisi, s. 58.

daha getirdiler... tam da parke zeminin üstüne. Her yere. İğrençti."[1]

Lwów'da yaşamış olan Anna Levitska da, "Leh ordusuna kıyasla gerçekten çok kötü giyinmişlerdi," diyordu. "Çok garip kokuyorlardı. Hiçbir şeyle kıyaslayamam. Kendine özgü keskin bir kokuydu." Levitska ayrıca, gelir gelmez bazı Kızıl Ordu askerlerinin hırsızlık yapmaya başladıklarını aktarıyor: "Genellikle sokaktaki insanların saatlerini, yüzüklerini, küpelerini, haç kolyelerini ve haçlarını alıyorlardı. Neden bilmiyorum ama saatlere bayılıyorlardı. Belki de saat ya da başka bir şey kullanmadıkları içindir." Daha da kötüsü, "Sokağa çıkmak korkutucuydu çünkü genç kızlara asılmaya çalışıyorlardı. Böyle bir şey başıma geldi. Merkez posta ofisinin yanındaki yol boyunca yürüyordum. [Bir asker] bana doğru geldi, sarhoştu tabii ki, bu gayet açıktı. Beni kolumdan tuttu ve kendine doğru çekmeye başladı. Korktum ve çığlık atmaya başladım. Yanımızdan erkekler yürüyorlardı çünkü kalabalık bir sokaktı. Onlar 'Ne yapıyorsun sen, bu kıza ne yapmaya çalışıyorsun?' dediler." Şükür ki oradan geçenler müdahale ettiler ve Anna o askerden kurtuldu fakat, "O olaydan sonra sokağa çıkmaktan uzun süre korktum."[2]

Sovyetlerse çoğu zaman Polonya'da bulduklarıyla şoka uğradılar. Oraya yerel halkı "korumak" için gönderildikleri söylenmiş olsa bile, hava kuvvetleri subayı Georgy Dragunov'un da söylediği üzere, gerçeği fark etmişlerdi, "Herhangi bir yardıma ihtiyaç duymuyorlardı, [ve] bu daha çok bir işgale benziyordu." Dragunov'a söylenenlerle onun Doğu Polonya'da karşılaştıkları arasındaki fark ve gözlerinin önündeki gerçeklik onun üzerine bir yük gibi binmişti. "İmrendiğimiz şeyler gördük," diyordu. "Bazı askerler sıradan işçilerin ve köylülerin çocuklarıydılar ve bize niçin yaşam standartları arasında -Sovyetler Birliği ve Doğu Polonya arasında- bu kadar derin bir fark olduğunu sordular."[3]

İşgal altındaki Polonya'nın sakinleri bile açıkça Sovyetler'in sa-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

hip olmadığı şeylere sahipti, Dragunov eski inançlarına tutunabilmek için elinden geleni yapıyordu: "Ben, ülkemizdeki her şeyin en iyisi olduğuna dair bir inançla yetiştirildim... Bazı şeylerin -Doğu Polonya'da- daha iyi olduğunu görünce, evet bu beni düşündürüyordu, fakat bunlar fikirlerimi şıp diye değiştirmedi. Bize ülkelerinin bir krizde olduğu söylendi, o Polonya parçalanıyordu ve biz de oraya yeni bir düzen getiriyorduk. O zamanlar fikrinizi hızlıca değiştirmek imkânsızdı... görüşlerim toplum tarafından şekillendiriliyordu, kendimi çevremdekilerden ayıramıyordum."

Georgy Dragunov'un niçin bu şekilde hissettiğini anlamak kolaydı. Sovyetler Birliği, Nazi Almanya'sından bile kapalı bir ülkeydi. Sovyet inançları, değer sistemleri ve kültürü büyük ölçüde kendisine atıfta bulunuyordu. Neredeyse hiç kimse yabancı bir film veya haber bülteni görmemiş ya da yabancı bir kitap veya gazete okumamıştı, çocuklukta hızlıca kendilerine öğretilen ideolojiye inanmayı öğreniyorlardı. Başka bir şey yapmak tehlikeliydi. Velhasıl Doğu Polonya sakinlerinin Sovyetler Birliği halkından daha zengin yaşamlarının olduğunu fark etmek şok ediciydi ve ciddi rahatsızlık uyandırabiliyordu. Bu durum akıllara şöyle bir soru getiriyor, eğer Sovyet rejimi bu konudaki gerçeği gizlediyse, daha başka hangi konularda yalan söylemişti? Stalin, kendi açısından, Sovyet vatandaşları ile yabancıların aralarındaki etkileşimin yarattığı tehlikenin son derece farkındaydı. İş, yurt dışında bir süre zaman geçirmiş birisine güvenmeye geldiğinde, şüpheleri neredeyse paranoyaklık seviyesine çıkıyordu.

Sovyet propagandası sadece Kızıl Ordu'nun Polonya'da yaşayan "kan kardeşlerini" kurtarmak için askere ihtiyacı olduğunu vurgulamıyor, ayrıca -birkaç ay öncesine kadar- Nazilere karşı tamamen negatif bir bakış açışı yansıtıyordu. Almanlarla irtibat kurmakla görevlendirilmiş Sovyet subaylarından biri olan Mikhail Timoşenko, onlarla ilk temasını hatırlıyordu. "Onları kanlı canlı, Alman üniformasının içinde ilk gördüğüm andı," diyen Timoşenko, "Biz hep onların siperli kepleri ve Alman 'tarzı' birkaç farklı şey duymuştuk...

bunlardan biri de onların kendilerini dünyadaki en üstün ırk olarak gördükleriydi. En zeki, en iyi organize edilmiş ırk. En kültürlü ırk. Diğer bütün insanlar, özellikle Rusya'da, pleblerdi. O insanlar Almanların yalnızca kölesi olabilirdi. Bunu gayet net bir şekilde hissetmiştim."[1]

Sovyetler ve Almanlar yeni bir işbirliği kurmaya çalışırken, Stalin Nazilerle yaptığı "ilgi alanları" anlaşmasını tahrif etmeye karar verdi. Moskova'daki Alman Büyükelçisi Kont von der Schulenburg'a Ribbentrop ile yeniden müzakereleri açmak istediğini söyledi ve 27 Eylül'de Alman dışişleri bakanı, Sovyet başkentine tekrar geldi. Neredeyse gizlice yaptığı bir ay önceki ilk ziyaretinin aksine Ribbentrop gayet göze çarpan bir seremoniyle karşılandı. Swastika bayrakları havaalanı terminal binasında dalgalanmış ve onur kıtası Nazi delegasyonunu karşılamak için beklemişti.

Aynı günün ilerleyen saatlerinde Ribbentrop Stalin ve Molotov ile ileri müzakereler için tekrar Kremlin'deydi. Stalin ona Sovyet işgali altındaki Polonya'nın ufak bir bölümüyle Almanların daha önce istedikleri Litvanya'nın bir kısmını takas etmek istediğini söyledi. Ribbentrop cevaben Doğu Prusya ile Litvanya sınırındaki Augustów ormanının önemini ifade etti. Bu keyifli ortamda, kendi aralarında başkalarının topraklarını takas ediyorlardı.

Görüşme sırasında Stalin dikkat çekici bir ifadede bulundu. "Almanya'nın şu an yabancı bir yardıma ihtiyaç duymadığı bir gerçek ve muhtemelen gelecekte de herhangi bir yabancı yardıma ihtiyaç duymayacaktır. Yine de şayet bütün beklentilerimizin aksine Almanya kendini zor bir durumda bulursa, Sovyet halkı Almanya'nın yardımına koşacaktır ve Almanya'nın baskı altına alınmasına müsaade etmeyecektir. Güçlü bir Almanya, Sovyetler Birliği'nin de istediği bir şeydir ve biz Almanya'nın bir kenara atılmasına asla izin vermeyeceğiz."[2]

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Gustav Hilger'in notları, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, cilt. 39, no. 3, 1991, s. 447–90. Bkz. Ingeborg Fleischhauer, *Der deutsch–sowjetische Grenz- und Freundschaftsvertrag*

Bu sözler Stalin'in Almanların ihtiyaç duyduğu anda bütün askerî yardımı yapacağı izlenimini veriyor. Söylediklerinin kapsamını tam olarak bilemediğimiz halde, Ribbentrop ile görüşmesinde bu kadar ileriye gitmeye hazır oluşu hâlâ dikkate değerdir.

Müzakerelere bir süre ara verildi ve böylece Ribbentrop, Stalin ve beraberindekiler Kremlin'in kraliyet ziyafet odalarından birinde monarşiden kalan oda süslemelerinin arasında özel yapım porselenler ve altın çatal bıçak takımıyla lüks bir yemeğin tadını çıkardılar. Stalin, bir kez daha muzip biçimde, Sovyet gizli polisinin başındaki meşhur Lavrenti Beriya'yı "bizim Himmler'imiz" şeklinde tanıttı.[1] Daha sonraları Molotov, Hitler için kadeh kaldırdı ve Ribbentrop da iltifata karşılık vererek Stalin için kadeh kaldırdı. Son derece dostane bir hava vardı. Hatta o kadar ki Nazi delegasyonunda bulunan Danzig-Batı Prusya *Gauleiter*'ı Albert Forster, daha sonraları neredeyse "eski parti yoldaşlarıyla" bir aradaymış gibi hissettiğini söyleyecekti.[2]

Nazilerin Bolşoy'da *Kuğu Gölü* performansına katılmak için ara verdikleri arada, Stalin ve Molotov anlaşmanın gizli protokolünde kendilerine bırakılan ülkelerden birini tehdit etmekle meşguldü. Estonya'dan bir delegasyonla görüşüyorlardı ve Kızıl Ordu birliklerinin onların topraklarında konuşlandırılması hakkında diretiyorlardı. Estonyalıların Sovyet talebi doğrultusunda yapabilecekleri çok az şey vardı, onların da bildiği üzere Almanlar yardımlarına gelmeyecekti. Stalin için bu sadece bir başlangıçtı. 1939 Ekim'inin ortasında üç Baltık ülkesi de -Letonya, Litvanya ve Estonya- Sovyetler tarafında topraklarında askerî üs açılmasına müsaade etmeleri için baskı altına alındı.

Polonya'ya döndüğümüzde ise Sovyet ve Alman subaylar içle-

---

vom 28. September 1939. Die deutschen Aufzeichnungen über die Verhandlungen zwischen Stalin, Molotov und Ribbentrop in Moskau, s. 457–464.

1. Karl Schnurre, *Aus einem bewegten Leben, Heiteres und Ernstes*, Kendi baskısı, 1986, s. 90–95.

2. Yosef Govrin, *The Jewish Factor in the Relations between Nazi Germany and the Soviet Union 1933–1941*, Vallentine Mitchell, 2009, s. 34.

rindeki birbirleri hakkındaki bütün kuşkuları bir kenara bırakmış ve esir değişimi gibi meselelerde işbirliğine başlamışlardı. Hatta Sovyetler birkaç Alman komünisti Nazilere teslim bile etmişlerdi.[1] Stalin'in yabancı komünistlere karşı kuşku dolu olduğu göz önünde tutulursa, onlardan kurtulduğu için memnun olduğuna şüphe yoktu.

Bu kadere katlanmak zorunda kalan Alman komünistlerden biri olan Margarete Buber-Neumann'a Sovyet yetkilileri tarafından, çekmeye başladığı 5 yıllık çalışma kampı cezasının Sovyetler Birliği'nden sınır dışı edilme cezasına çevrildiği söylendi. Buber-Neumann, 1940 Şubat'ında trenle Brest-Litovsk'a götürüldü ve SS'e teslim edildi. Ardından 1945 Nisan'ına kadar tutulacağı Ravensbrück toplama kampına gönderildi. Savaştan sonra deneyimlerini *Als Gefangene bei Stalin und Hitler* (İki Diktatörün Altında: Stalin ve Hitler'in Tutsağı) isimli kitabında yazdı. İki sistemde de cezaevi yaşamının ne kadar korkutucu olduğunu oldukça çarpıcı bir biçimde ortaya koyan olağanüstü bir kitap.

Buber-Neumann yalnızca düşünülenden daha acımasız olan Nazi ve Sovyet ceza sistemini şahsen deneyimlemekle kalmadı, ayrıca onu sorgulayan herkes -Sovyet gizli polisi ve Gestapo- onun kendi seçtikleri alternatif bir gerçekliği itiraf etmesini istiyordu. Sovyet gizli polisi ondan var olmayan "karşı devrim" faaliyetlerinin detaylarını itiraf etmesini talep ederken Gestapo da onun Stalin tarafından Nazilere karşı casusluk yapması için gönderilmiş bir ajan olduğu fantezisini kabul etmesinde ısrar ediyordu. Sovyet sorgulayıcı ona "Küstah olma," diyordu, bununla birlikte Gestapo işkencecisi de bu kanıya kolaylıkla ulaşabilirdi. "Seni konuşturacak yöntemlerimizin olmadığını sakın düşünme. Sadede gelmezsen burada aylarca hatta gerekirse yıllarca kalırsın."[2] Buber-Neumann'ın daha sonra, "Hapisteyken insan özgür hayatın gerçekten neye benzediği-

1. Bkz. Nikolaus Wachsmann'ın Margarete Buber-Neumann ile tanışması, *Under Two Dictators: Prisoner of Stalin and Hitler*, Vintage, 2013, Kindle edisyonu, kısım 176–94.
2. Buber-Neumann, *Under Two Dictators*, Kindle edisyonu, s. 44.

ni unutuyor. Yalnızca bulanık bir fotoğraf olarak kalıyor,"[1] şeklinde yazmasına şaşırmamalı.

Naziler ve Sovyetler sadece esir değişiminde birlikte uyum içinde çalışmıyorlardı, ayrıca Polonya'da aralarındaki yeni sınırların tam olarak çizilmesi konularında da oldukça uyumluydular. 1939 Ekim'inde ilişkileri o kadar candan bir hal almıştı ki Varşova'da bir kutlama yemeği tertiplediler. Sovyet delegasyonunun başı, "Yürütülen müzakerelerin atmosferi, işbirliği ruhunun Avrupa'nın en büyük iki ulusu olan Alman ve Sovyet halklarının menfaatlerini tam olarak yansıtıyor,"[2] diyordu. Polonya'nın o kısmının Nazi yöneticisi olarak bir akşam yemeği tertipleyen Hans Frank, Sovyet delegasyonundan birisine, "İkimiz de Polonya'nın ateşe atılışını sembolize etmek için Leh sigarası içiyoruz," dedi.[3]

İki taraf ayrıca Polonya'nın kendilerine ait bölgelerine boyun eğdirmeye odaklanmıştı. Bu olayların nasıl yürütüldüğü bize rejimlerin doğası hakkında çok şey anlatıyor. Yaklaşım şekilleri farklı olmasına rağmen temel yöntemler büyük ölçüde benzerdi. Örneğin ikisi de işkenceyi serbest kılmıştı. Alman adalet bakanı 1937'de sorgulamalar sırasında Gestapo'nun sorgulananları sopalarla dövdüğünü kabul etmişti.[4] Şimdiyse Polonya'daki Nazi toplama kamplarında, savaşın bu döneminde çoğunluğunu Leh siyasi esirlerinin oluşturduğu mahkûmlara çok çeşitli işkenceler uygulanıyordu. Örneğin SS, mahkûmların ellerini arkalarından bağlayıp sonra onları kancalara asıyordu. 1940'ta bu cezayı yaşayan Jerzy Bielecki, "Yüce Meryem, yalnızca korkunç bir acı hissediyordum! İnliyordum… çok sıcaktı, ter burnumdan aşağıya doğru süzülüyordu ve 'Anneciğim' diyor-

---

1. *A.g.e.*, s. 337.
2. Werner Präg ve Wolfgang Jacobmeyer (ed.), *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs in Polen 1939–1945*, Deutsche Verlags-Anstalt, 1975, 26/27 Ekim 1939 girdisi, s. 46.
3. Rus-Alman Sınır Komisyonu'nun Sovyet Delegasyonu Günlüğü, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Arşivleri, Moskova, f. 011, op. 4, p. 27, d. 66, 1.22, 27 Ekim 1939 girdisi.
4. Darius Rejali, *Torture and Democracy*, Princeton University Press, 2007, s. 427.

dum."[1] Bu standart işkence yöntemlerinin dışında, Almanlar karşılaştıkları Lehlere, özellikle Leh Yahudilerine eziyet etmekte serbesttiler. Emanuel Ringelblum'un aktardığına göre, Almanlar Varşova'da, "işçileri gruplara ayırdılar ve birbirleriyle dövüştürdüler... bu oyunlarda insanların ciddi yaralar aldıklarını gördüm".[2]

Sovyet otoriteleri de -en ünlüsü, gizli polis NKVD- geniş bir yelpazede işkence uygulamıştı. Lwów'daki yeraltı gençlik organizasyonu üyesi Olga Popadyn, Sovyetler'in Polonya'yı işgalinden yalnızca birkaç hafta sonra güvenlik güçlerince tutuklandı. Sorgucular onu dövmek için önce yumruklarını, daha sonra kauçuk coplarını kullandılar ve son olarak, hapishanedeki birkaç haftasından sonra, ona bitkin düşüp yön kavramını kaybedene dek sonsuz fiziksel egzersiz uygulattılar. Bu metoda bağlı bir diğer yaygın işkence yöntemi de uykudan mahrum etmeydi. Olga, "Bu işkencelerin sonunda yarı ölüydüm," diyordu.[3]

Stalin ve Hitler bu tür metotların kullanıldığını biliyor ve onaylıyordu. Savaştan önce Hitler, bir çocuk katilinin işkence görmesini şahsen emretmişti.[4] 1939 Ocak'ında Stalin, "Bütün burjuva istihbarat servislerinin sosyalist proletarya temsilcilerine en çirkin yollarla fiziki cebir uyguladığı biliniyor. İnsanlar sosyalist istihbarat servislerinin niçin burjuvanın adanmış ajanlarına daha insancıl davranmak zorunda olduklarını sorabilir," demişti. Böylece, Stalin'in ilgilendiği kadarıyla, "fiziksel yöntemler" tamamen doğrulanmıştı.[5]

Yine de, Polonya'yı işgalleri sırasında bu iki rejim arasındaki en önemli benzerlik bu değildi. En dikkat çekici olanı ikisinin de ülkeye yeniden düzen getirirken toplu sürgünler uygulamasıydı. Dahası, iki taraf da masum aileleri yerlerinden etme politikalarına o kadar bağlılardı ki onları evlerinden çok uzaklara gönderdiler ve

---

1. Laurence Rees, *Auschwitz: The Nazis and the "Final Solution"*, BBC Books, 2005, s. 44.
2. Jacob Sloan (ed.), *Notes from the Warsaw Ghetto, from the Journal of Emmanuel Ringelblum*, iBooks, 2006, 12 Şubat 1940 girdisi, s. 19.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
4. Michael Burleigh, *The Third Reich – New History*, Pan Books, 2001, s. 176–177.
5. Kotkin, *Stalin*, cilt 2: *Waiting for Hitler*, s. 595.

böylece Polonya dünya tarihinin en dehşet verici etnik temizliklerinden birine sahne oldu.

Hitler'in Polonya için kapsayıcı planının temelinde Nazilerin "etnik açıdan istenmeyen" olarak niteledikleri insanları sınır dışı etmeleri ve onların yerine "etnik açıdan istenen" insanları getirmeleri vardı. 1939 sonbaharında Alman işgalindeki Polonya'nın bölgelere ayrılarak doğudaki -Genel Yönetim olarak adlandırılacak olan- bölgeye ırksal açıdan "istenmeyenlerin" gönderilmesini, batıdaki bölgenin de "Almanlaştırılıp" ırksal olarak "üstün" olanların evi olmasını emretti. Bununla birlikte, ırksal açıdan "istenmeyen" nüfusun Almanlaştırılmış alanlarda, en azından kısa vadede, kalmalarına tarlalarda, fabrikalarda ve kömür madenlerinde köle işçiler olarak çalışmaları için izin verilmişti. Bu, 1940 baharında Auschwitz toplama kampının kurulma sebeplerinden biridir. Kamp Polonya'nın Reich'ın bir parçası haline gelen bölgesi olan Yukarı Silezya'da bulunuyordu ve birincil amacı yeterince itaatkâr olmayan Lehlere bir cezaevi görevi görmekti.

Hitler SS'in başı Himmler'i Polonya'daki kitlesel göçleri yönetmek için görevlendirdi ve 1939 Ekim'inin başında onu Reich Alman Milliyetini Güçlendirme Komiseri olarak atadı. Himmler'in, Führer'inin vizyonunu yerine getirmeye çalışması büyük çapta ıstırap, cinayet ve eziyete yol açtı. Ayrıca idari kaosa sebebiyet verdi. Nazi Propaganda Bakanı Joseph Goebbels, bu gerçeği Reich komiseriyle olan randevusundan birkaç ay sonra günlüğüne yazacaktı: "Himmler şu an popülasyonları yer değiştiriyor. [Bu] her zaman başarılı olmaz."[1]

Himmler'in karşılaştığı acil problemlerden biri de Baltık ülkelerinde yaşayan etnik Almanların durumu meselesiydi. Litvanya, Letonya ve Estonya'nın Kızıl Ordu'yu bölgelerine almayı 1939 Eylül'ünün sonlarında Ribbentrop'un ikinci Moskova ziyareti sırasında zorla kabul ettiklerini görmüştük. Birkaç gün sonra, 4 Ekim'de, Letonya'daki Alman bakanı Berlin'deki dışişleri bakanlığına "[Litvan-

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm I: *Aufzeichnungen 1923–1941*, Cilt 7: *Temmuz 1939–Mart 1940*, K. G. Saur, 1998, 23 Ocak 1940 girdisi, s. 282.

ya'daki] hükümetin tamamen felç olmasının eli kulağında" olduğu ve 65.000'den fazla etnik Alman'ın "hayatlarının tehlikeye girmesi an meselesi" haline geldiği uyarısını gönderdi.[1]

Birkaç bin etnik Alman'ın yaşadığı komşu Estonya'da Irma Eigi ve ebeveynleri "Alman kültür ofisi temsilcilerine" bir ziyarette bulundular ve onlara, "İki seçeneğimiz var: Burada kalır Ruslaşırız ve muhtemelen Sibirya'ya sürülürüz. Ya da Alman kalabilmek için etnik Almanlar olarak Estonya'yı hep birlikte terk ederiz. Rus sınırında yaşayanlarımız için -ben Narva'da doğdum- oradakiler için Stalinist Rusya çok korkunç görünüyordu. Rus yönetimi altına girmekten çok korkuyorduk. Böylece, Estonya'da daha fazla kalamayacak olan, Alman kalmaya karar veren Alman grubuyla hep birlikte göç edeceğiz," dendi.[2]

Birkaç gün sonra 16 yaşındaki Irma Eigi ve ebeveynleri kendilerini Tallinn limanından ayrılan bir Alman gemisinde buldular. Bununla beraber kendilerini her daim "Alman", Estonya'yı da "evleri" olarak görüyorlardı ve ayrılmak onları sarsmıştı. Estonya kıyısının uzaklaşarak kaybolmasını izlerken hissettikleri hakkında, "Kendinin yanı başında durmak gibiydi," diyordu. "Tam olarak anlayamadan oluverdi. Sanki şok halinde olmak gibiydi. Ayrıca çok çok hızlı gerçekleşti... Yaşlılar çok üzgün, çok kederlilerdi. Bazıları ağlıyordu. Gençler -evet, gençlerin nasıl olduğunu düşünmelisin- evden ayrılmaya ve acıya rağmen, doğal olarak her zaman macera için keskin bir açlık hisseder. Onlar 'Reich'taki evimize,' diyorlardı. Yani tabii ki Reich'ın Almanya manasına geldiğini düşünüyorduk."[3]

Eigi ailesi ve onlar gibi yüzbinlerce etnik Alman'a bir sürpriz yapılacaktı. Çünkü Nazi birlik çağrısının "Reich'taki evimize" *-Haim ins Reich-* gerçekleşmesine rağmen Hitler ve Himmler, Reich'ın coğrafi tanımı hakkında yeni yerleşimcilerden çok daha farklı bir yakla-

---

1. *Documents on German Foreign Policy*, Seri D, Cilt VIII: *The War Years, Eylül 4, 1939–Mart 18, 1940*, United States Government Printing Office, 1954, Belge 190, s. 206–207.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve Laurence Rees, *Nazis: A Warning From History*, BBC Books, 2005, s. 120.

şıma sahipti. Baltık Almanları -1 Eylül 1939'a kadar Polonya olarak bilinen- "yeni" Reich'ın sömürgecileri olacaklardı.

24 Ekim'de, Baltık Almanları Leh kıyılarına doğru ilerlerken, Himmler Batı Polonya'daki Posen'de yerel idarecilere Nazi vizyonunu açıklıyordu. "3.000 yıl gibi erken bir dönemde ve takip eden zamanlarda Tötonlar doğu bölgelerinde yaşadılar [Batı Polonya'nın bu bölümü Naziler tarafından *Warthegau* olarak yeniden adlandırıldı] ve bizler şimdi kendimizi yeniden bulduk. Kötü ulaşım koşulları ve o dönemki diğer ilkel şartlara rağmen Almanların oraya yerleşmeleri mümkündü… O dönem mümkün olan şey bugün çok daha uygulanabilir durumdadır."[1] "Elli ila seksen yıl içinde" bu bölgede, çok sayıda çocuk yapacak on milyon köylüyle birlikte, yirmi milyon civarı Alman'ın yaşayacağını hayal ediyordu. Himmler, "Eğer daha fazla dağıtılacak toprak kalmazsa, tarih boyunca her daim olduğu gibi yeni topraklar kılıçla alınmak zorunda kalınacaktır," diyordu

Himmler, bu görkemli vizyonunu bütün detaylarını, nüfusun güvenliğinden -bu yeni bölgenin sınırlarını "asker köylüler" koruyacaktı- hangi evlerin yapılacağına kadar –"iki üç taş sıra kalınlığında ve sağlam temelleri olacak şekilde"- düşündüğünü söylüyordu. Halihazırda bölgede yaşayan Lehlerin bir kısmını zorla "Leh işçiler" haline getireceklerdi ve bu işçiler "hem yerleşkede ve hem de toprakları sürmek için ucuz iş gücü sağlayacaklardı", bu işçilerin dışındakiler ise bölgedeıı çıkarılacaktı.

Genellikle Hitler ve Nazilerin vizyonlarının genişliği, burada olduğu gibi, algılama yeteneklerinden çok daha ilerideydi ve en baştan sorunlar yaşanıyordu. Gelen Eigi ailesi gibi diğer aileler de, düşündükleri gibi, Eski Reich'a gitmediklerini ve işgal edilmiş Polonya'daki yeni olana gittiklerini fark ettiler. Irma Eigi, "Şaşkına dönmüştük, bunu hiç tahmin etmemiştik. Bize Warthegau'ya gideceğimiz söylenmişti. Yani, şok olmuştuk diyebilirim."[2]

1. Peter Longerich, *Heinrich Himmler*, Oxford University Press, 2011, s. 443.
2. Rees, *Nazis*, s. 121.

Eigiler Posen'de bir daireye yerleştirildiklerinde,[1] "Kapıyı açtık ve bir odaya girdik, karanlıktı. Yanılmıyorsam panjurların hepsi kapalıydı... Odadaki her şey çok kaotikti. Burada daha önce birilerinin yaşadığını ve apar topar ayrıldıklarını fark ediyordunuz... Bazı dolaplar açık kalmıştı. Çekmeceler açıktı. Masada yemek artıkları vardı. Sonra yapılmamış yataklar, darmadağındı."[2]

Eigiler bunun "korkunç" olduğunu düşünüyorlardı, Lehlerin evlerini Baltık Almanlarına bırakmak için zorla terk ettiklerine "hiç kuşku yoktu". Böylece tekrar yerleştirme ofisine gittiler ve o dairede kalmak istemediklerini söylediler. Fakat onlara şayet o yerde kalmazlarsa geçici kampa gönderilecekleri söylendi, onlar da, en azından başka dairelerin müsait olacağı Noel'e kadar kalmaya karar verdiler. Irma Eigi, "Kendi kendinize, böyle olmalı diyorsunuz," diyordu. "Başka hiçbir seçeneğimiz yoktu. Kampa dönmek istemiyorduk."[3]

Jeanette von Hehn gibi diğer Baltık yerleşimciler de bölgenin kırsal kesimlerine yerleştirildiler. Hehn, "Lehlerin ayrılmaya zorlandığı köşkvari evlere vardık," diye yazıyordu. "Her şey eski sahiplerinin beklenmedik ayrılışına tanıklık etmişti. Genellikle, gece dışarı atılmışlardı, yataklar hâlâ dağınıktı, yemek masasında aniden bırakılmış yemek artıkları bulabiliyordunuz! Her yerde yabancı mobilyalar vardı; duvarlardan bize bakan resimler bize ait değillerdi ve gardıroplarla şifonyerlerde bir insanın en kişisel eşyalarına kadar bulunabiliyordu!"[4]

Kasım 1939'da -Eigilerin yeni evlerini kurdukları- Posen'de Naziler 16 yaşındaki Irena Huczyńska ve ailesini evlerinden atmaya gitmişlerdi. Irena "Onlar [Almanlar] etrafta dolaştılar ve evi talan ettiler, herkes zangır zangır titriyor ve ağlıyordu," dedi.[5] Irena'nın kardeşi Anna, Nazilerin ailesine "ellerindeki her şeyi" vermelerini söyledik-

1. Polonya şehri Poznań'ın Almanca adı.
2. Rees, *Nazis*, s. 121.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
4. Jeannette von Hehn, "Als Landfrau im Warthegau 1940–1945", *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*, 1960, s. 90–93.
5. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

lerini hatırlıyordu. Anneleri nikâh yüzüğünü bile vermek zorunda kalmıştı. Anna annesi için "son derece üzgündü" ve "Küçük kardeşim ağlıyordu, çok hassastı, kusmaya başladı, onu beni etkilediğinden daha fazla etkilemişti, benden iki yaş küçüktü. En kötüsünü düşündüm, hepimizi öldüreceklerini düşündüm."

Merdivenlerden zorla aşağı indirildiklerinde apartmanın koridorlarında evlerinden atılan ve sürgün edilecek olan komşularıyla karşılaştılar. "Korkunç bir panik, gürültü, çığlıklar, karanlık; neler olduğunu anlayamamıştık... Evinizden atılarak sürgün edilmenin şoku, evinizden ayrılışınız ve her şeyi geride bırakışınız; dünyanın sonu gibi görünüyordu... Biz çocuklar en çok anne babamız hakkında endişeliydik, onlara hiçbir şey olmamalı ve bizimle olmalıydılar, şayet ayrı düşersek, evet, bu çok daha büyük bir trajedi olurdu."[1]

Aile, samanların üzerinde uyuyacakları geçici kampa götürüldüler. Burada soğuk Leh kışını ısıtma olmadan ve çok az gıdayla atlatmaya çalıştılar. 5 ay sonra bir trene bindirilip Güneydoğu Polonya'ya, Nazilerin Genel Hükümet dedikleri bölgeye gönderildiler. Orası Nazilerin istenmeyen Lehler çöplüğüydü.

Irena, "Oraya vardığımızda bazı iyi kalpli Yahudiler bizleri çayla karşıladılar... Hatta Yahudi kadınlardan arkadaşlarım bile olmuştu; hepsi sıradan insanlardı ve dünyanın onlardan ne istediğini bilmiyorum." Fakat Merkezî Hükümet'teki Nazi otoriteleri Leh Yahudileriyle diğer Leh nüfus arasında keskin ayrılıkların olmasını diretiyordu. Irena daha sonra "genç bir adamın" bir Yahudi'ye ekmek verdiğini anımsadı ve, "Ertesi gün üstünde isminin olduğu ve Yahudilere yiyecek verme yasağını deldiği için vurulduğunun yazıldığı bir poster ortaya çıktı," dedi.

Irena ve ailesi şimdi kendilerini terk edilmiş buldu. Gidecekleri ve kalacakları hiçbir yer yoktu. Fakat sonra, şans eseri, yaşlı bir Leh adam onlar için üzüldü ve evinde bir oda teklif etti. Bir evin alışılmış konfo-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade, ayrıca bkz. Rees, *Nazis*, s. 122-123.

rundan çok uzaktı; sular akmıyordu ve yerde yatmak zorundalardı fakat bu da bir şeydi. Anna'nın da söylediği gibi, "Her şeye alışıyorsun... Bir kere alıştıktan sonra cehennemin bile çok kötü olmadığı söylenir."

Anna'nın tecrübelerinde dikkat çekici olan şey yalnızca kardeşleri ve ebeveynlerinin maruz kaldığı korkunç acımasızlık değil, aynı zamanda sürgün organizasyonunun kaotik durumuydu. Şahsen yaşadıkları üzere, Lehler ağzına kadar dolu vagonlarla Doğu Polonya'daki Merkezî Hükümet bölgesine götürülüyor ve kendilerini tamamen tek başlarına korumaya çalışıyorlardı. Nazilerin Alman işgali altındaki Polonya'da yapmak istedikleri yirmi milyonluk nüfus planının işlemeyeceğini kabullenmeleri neredeyse şaşırtıcıydı.[1]

Polonya'nın Nazi yöneticileri arasında etnik yeniden yapılanmanın nasıl yürütüleceğine dair bir anlaşma bile yoktu. Merkezî Hükümet'in başındaki -bölgesinin Reich'ın çöplüğü haline gelmesini istemeyen- Hans Frank, operasyonun düzenlenmemiş yapısını protesto etti. 1940 Ocak'ına kadar, Merkezî Hükümet'in Yüksek SS ve Polis Şefi Friedrich-Wilhelm Krüger 110.000 Leh'i halihazırda Merkezî Hükümet'e göndermiş ve 30.000 civarındaki insanı da öncesinde uygun hazırlıklar yapılmadan sevk etmişti.[2]

Olanların hiçbirisi Himmler'in gamsız iyimserliğini bozmaya yetmemişti. Bu bir kaza değildi. Himmler, Hitler'in astlarının radikal fikirlerine değer verdiğini biliyordu. Bugünün tabiriyle büyük düşünmelerini istiyordu. Gerçeği söylemek gerekirse, Hitler'in Ribbentrop'u dışişleri bakanı olarak atamasının sebeplerinden birisi de onun her zaman pozitif ve radikal oluşuydu. Ribbentrop önde gelen Nazilerce, bilhassa Göring tarafından, küçümseniyor ve ahmaklığı ve kendini beğenmişliğiyle dalga geçiliyordu. Fakat Himmler gibi o da Alman lideri hakkında kilit bir şeyi anlamıştı. Hitler ile bir görüşmeye giderken asla negatif görünmemesi gerektiğini biliyordu.

---

1. *Polonya Yıllık Kısa İstatistik Kitabı, Eylül 1939–Haziran 1941*, Polonya Haber Alma Bakanlığı, 2. Baskı Haziran 1944 (ilk baskısı Aralık 1941), s. 9–10.

2. Christopher Browning, *The Origins of the Final Solution*, William Heinemann, 2004, s. 57.

Himmler -kendisi gibi Nazi olan Hans Frank'in başarılamayacağına dair bütün söylenmelerinin ışığında- hırs dolu planlarını uygulamaya başladı ve 25 Mayıs 1940'ta Hitler'e "Doğu'daki Yabancı Popülasyonun Muamelesine Dair Bazı Fikirler" başlığıyla bir yazı sundu. Bakıldığında Ekim 1939'da Posen'de yaptığı ırkçı ve vizyoner konuşmasına göre tutarlıydı, Himmler Lehlerin okullarda eğitim görmemesinde ısrar ediyor, yalnızca "Tanrı'nın Almanlara boyun eğilmesi emrine uymalarını ve dürüst, çalışkan ve nazik olmalarını" istiyordu. Ayrıca ırksal açıdan kabul edilebilir olan Leh çocukların Nazilerce Polonya'dan alınıp Alman gibi yetiştirilmesi gerektiğinin de altını çiziyordu. Merkezî Hükümet'inse gelecek on yılda dağılacağı ve nüfusun "kaçınılmaz şekilde kalitesiz artıklardan" oluşarak "lidersiz işçi sınıfı" haline geleceğini düşünüyordu.

Hitler notu okuyarak onu "iyi ve doğru" buldu. Bu, Üçüncü Reich'ta önemli siyasi kararların alınma şekliydi. İlgili partilere müracaat edilmiyor, bir komite tarafından değerlendirilmiyor, detaylı bir plan yapılmıyor, istişare edilmiyor, kısaca hiçbir şekilde gerçek bir tartışma yaşanmıyordu. Bu, Hitler'e erişimi olan Himmler gibi adamların bir not yazarak Hitler'e fikirlerini kabul ettirebilmesi için yeterliydi. En baştan beri bürokratik bir kişi olan Stalin, hükümet işlerinin böyle savsakça yürütülmesi karşısında dehşete düşerdi.

Himmler'in notu ayrıca Yahudilere de değiniyordu. Anlamlı bir şekilde, buradaki mesele de sürgün hakkındaydı. Fakat Himmler'in Yahudiler hakkındaki tasarrufu onları Polonya'nın başka bir bölümüne göndermekten çok daha radikaldi. "Yahudi" kavramını "tamamen ortadan kaldıracak" bir operasyonla, "bütün Yahudilerin Afrika veya başka kolonilere geniş çaplı göçlerini" düşünüyordu.[1] Yahudileri Afrika'ya sürmek, uzun zamandır antisemitiklerin hayallerini süslüyordu. On dokuzuncu yüzyılda Paul de Lagarde, Afrika'nın güneydoğu kıyısındaki Madagaskar adasına gönderilmelerini önermişti.

1. Jeremy Noakes ve Geoffrey Pridham (ed.), *Nazism 1919–1945*, cilt 3: *Foreign Policy, War and Racial Extermination*, Exeter University Press, 1991, s. 932–934.

Şimdiyse, Hitler'in radikal fikirlere olan tutkusunu bilen Himmler, benzer bir fikir öneriyordu. Sonuç olarak, Fransa'daki Alman zaferinin ardından 1940 yazında Naziler kendi "Madagaskar" planları hakkında geniş çaplı bir araştırmaya girişmişlerdi.[1]

İster Madagaskar ister başka bir yer olsun, Yahudileri sürgün etme fikri, uzun yıllardır Nazilerin antisemitik politikasının taşlarından biriydi. Hitler 1938 Eylül'ünde Berlin'deki Polonya büyükelçisine "Onları kolonilere yerleştirerek Yahudi problemini çözmeyi düşündüğünü" söylemişti.[2] O yılın erken dönemlerinde, Almanların Avusturya'yı almasının hemen ardından, SS'ten Adolf Eichmann Viyana'da idari bir yöntem belirledi. Bu yöntemde Naziler, Yahudilerin değerli eşyalarına el koyup onları sürüyorlardı. Nazi perspektifinden bakıldığında sorun şuydu, çok az ülke Yahudileri kabul ediyordu, özellikle de bütün varlıklarına el koyulmasından sonra.

Almanya'nın Polonya'yı işgal edişinden birkaç hafta sonra Eichmann devreye girip içlerinde Viyana'dan gelenlerin de olduğu birkaç bin Yahudi'nin Merkezî Hükümet bölgesinin içinde bulunan Nisko semtine gönderilmesini organize ederek Yahudi "sorununu" çözmeyi denedi. Yahudilerin varışları için çok küçük bir hazırlık yapılmıştı ve Doğu Polonya'nın derinliklerinde, sürgün edilen Lehlerin dayanabileceklerinden çok daha kötü şartlar altında hayatta kalmaya çalıştılar fakat çoğu hayatını kaybetti. Bu kaotik ve aptalca plan derhal terk edildi.

Naziler kısa vadeli bir çözüm bularak Leh Yahudilerini gettolara kapatmaya karar verdiler ve geniş çaplı ilk getto Łódź şehrinde 1940 baharında kuruldu. 164.000 Yahudi'nin hapsedildiği gettonun durumu tahmin edilebileceği üzere korkunçtu ve kısa süre içerisinde ölüm oranları yükselmeye başladı. Nazi liderlerinin böylesi bir ıstıraba olan yaklaşımlarını Merkezî Hükümet'ten Hans Frank birkaç ay önce Kasım 1939'da yaptığı bir konuşmada özetlemişti: "Sonun-

---

1. Madagaskar Planı'na ilişkin daha fazlası için bkz. s. 455.
2. Joshua D. Zimmerman, *The Polish Underground and the Jews 1939–1945*, Cambridge University Press, 2015, s. 20.

da Yahudi ırkının fiziken icabına bakmak ne büyük keyif. Ne kadar çok ölürlerse o kadar iyi."[1] Savaşın başında Nazilerce Leh Yahudilerine karşı yapılan bu yarı soykırımsal faaliyetler henüz bir toplu imha politikası haline gelmemişti. Nazilerin Yahudi "sorununa" karşı tahayyül ettikleri "çözüm" hâlâ gettolarda hapsetmek ve acımasızca sürgün etmekti. Çözülmesi gereken tek şey Yahudilerin nereye ve ne zaman gönderileceği konusuydu.

Polonya'nın Almanlara ait bölgesinde bütün bunlar yaşanırken, Stalin de Sovyet işgali altındaki Doğu Polonya'da büyük çaplı sürgün politikası üzerinde çalışıyordu. Nazilerin aksine Stalin, istenmeyen olarak nitelendirilen bu insanları sürgüne göndermek için ulusal tarihinden faydalanabilirdi. Baktığımızda Sovyetler Birliği Almanya'dan çok daha geniş topraklara sahipti ve doğudaki geniş topraklar az nüfuslu ve yaşanması zor yerlerdi. Bilhassa çarlar siyasi tutukluları -Çar II. Nikolay döneminde Stalin de onlardan birisiydi- uzun zamandır sürgüne Sibirya'ya gönderiyorlardı.

İktidara geldikten sonra Stalin, sürgün politikasını çok daha geniş bir yelpazede ve çok daha acımasızca uygulamaya başladı. 1930'ların başında zengin köylüler olan *kulak*'lara saldırısı sırasında iki milyondan fazlasını Sibirya ve diğer ücra bölgelere göndermişti.[2] Birkaç yıl sonra, çok sayıda Sovyet vatandaşının "halk düşmanı" ilan edilerek tutuklandığı sırada, direkt öldürülmeyen tutuklular da benzer bir şekilde Sovyetler Birliği'nin en vahşi ve en kasvetli bölgelerine sürgün edilmişlerdi.

Sovyet güvenlik birimleri Doğu Polonya'da aynı taktikleri kullanıyordu. Örneğin, Boguslava Gryniv ve ailesinin durumunu göz önüne alalım. 27 Eylül 1939'da, Lwów'daki dairelerinde akşam yemeği için masaya oturduktan sonra kapının çalındığını duydular. Kapıyı çalan, babasının "geçici hükümeti gidip görmeye" davet edil-

---

1. Christopher Browning, *Nazi Policy, Jewish Workers, German Killers*, Cambridge University Press, 2000, Hans Frank konuşması, 25 Kasım 1939 s. 8.
2. Anne Applebaum, *Gulag: A History*, Penguin Books, 2004, s. 64.

diğini söyleyen bir Sovyet yetkilisiydi. Tutuklanarak yerel bir hapishaneye gönderilecek ve, "Moralim çok iyi, beni yalnızca Ukrayna Ulusal Demokratik Birliği'ne üye olmakla suçluyorlar," diyecekti. Leh idaresi sırasında bu grup legal sayıldığı ve Bolşevizm karşıtı olmadığı için güvende olduğunu düşünüyordu.[1]

Yanılıyordu ve akabinde Sovyet ceza infaz sistemi içinde kayboldu. Boguslava ve ailenin diğer üyeleri, her gece babalarının bir ikonu önünde onlara geri dönmesi için dua ediyordu fakat bir işe yaramadı. Bununla beraber, annesi umutlarını hiç yitirmedi; Nisan 1940'ta NKVD gelip de hepsini Kazakistan'a sürgün edeceği sırada çocuklarına, "Babanıza gidiyoruz, bu babanıza olan sevginizi gösterecek," demişti.

Boguslava, erkek kardeşi ve annesini hedef almak kolaydı çünkü onlar rejim karşıtı biriyle akrabalardı. Bu politika Polonya'da icat edilmemişti. 1937'deki NKVD yönetmeliğinin akabinde Sovyetler Birliği'nde "halk düşmanlarının" ortaklarını tutuklamak olağan dışı bir durum olmaktan çıkmıştı. Örneğin, tutuklananların çoğunun eşleri birkaç yüz kilometre doğuya sürgün edilmiş ve Mordovya Sovyet Cumhuriyeti'ndeki bir kampa hapsedilmişlerdi.[2]

Boguslava ve ailesiyse birkaç haftalık tren yolculuğu sonucunda önce Novosibirsk'in doğusuna, ardından da Güneybatı Kazakistan'a ulaştılar. Bu uzun yolculukları sırasında niçin tutuklanıp sürgün edildiklerini anlamaya çalıştılar. Fakat bu imkânsızdı. Boguslava, "Biraz vatansever ve siyasi bir yolda olduğumuz için başımıza bunların geldiğini düşündük. Komşumuz [yalnızca] iyi bir toprak sahibiydi. 4 ineği ve birkaç başka şeyi daha olduğu için onu alıp götürdüler. İlk senesinde bir kalp krizinden öldü ve bütün hayatı boyunca çalıştığı her şeyi kaybetti,"[3] diyordu.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve Laurence Rees, *World War Two: Behind Closed Doors*, BBC Books, 2008, s. 29.
2. Applebaum, *Gulag*, s. 111.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Kızıl Kazakistan olarak adlandırılan kolektif bir çiftliğe sonunda vardıklarında bir barakada tahta levhalarının üzerinde uyumak ve patates tarlasında çalışmak için her gün bir buçuk kilometre yürümek zorunda kaldılar. 1940-41 kışında özellikle "daimî kar fırtınalarından" dolayı sıkıntı yaşadılar. Boguslava, "Eğer steplerdeki kar fırtınalarının nasıl olduğunu bilmiyorsanız, küçük kar taneleriyle dolu bir rüzgâr düşünün, öylesine yoğun ki bir adım ilerinizdeki insanı dahi göremiyorsunuz," diyordu

Kazakistan'da Boguslava babasıyla ilgili çarpıcı bir haber aldı: "Onlar, 'Buraya başka kimse gelmeyecek. Sizler özel göçmenlersiniz. O tutuklanmış, yani başka bir yerde bir toplama kampındadır,' dediler." Fakat "umut en son ölen şey" olduğu için anneleri "bir yerden çıkıp geleceğinden" emindi. Ne yazık ki annesi "acı gerçeği öğrenemeden" öldü. Çünkü gerçek 1990'a kadar ortaya çıkmamıştı. Acı gerçekse, Boguslava Gryniv'in babası tutuklandıktan birkaç ay sonra NKVD tarafından öldürülmüştü.

Kendisinin, annesinin ve kız kardeşinin çektiği acılara ve 6 sene boyunca evine dönememesine rağmen Boguslava, "Savaşı ve Kazakistan'a sürgünü hayatımın trajedisi olarak saymıyorum. Hayatımın trajedisi babamın katliydi. Hiçbir şeyle suçlanmayan çok düzgün ve çok soylu bir adamın katliydi ve orada adalet yoktu,"[1] diyordu.

Boguslava ve ailesinin dayanmak zorunda kaldığı duygusal acıyı anlamak önemli çünkü babalarının öldüğünü ancak Sovyetler dağıldıktan sonra öğrenebildiler. Bir gün, savaşın üstünden çok zaman geçse bile, kapıdan içeri girebileceğine ve bir kez daha mutlu bir aile olabileceklerine inanıyorlardı. Hayatının sonuna dek, kapı zilinin her çalışında, annesi bunun sonunda kocasının dönüşüne dair bir emare olabileceğini düşünmüştü.

Diğer birçok aile de bu umut azabını yaşamıştı. İnfaz edilenlerin gerçek akıbetlerini saklamak Sovyetler Birliği'nde olağan bir

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

durumdu. Örneğin babası 1937'de Moskova'da tutuklanan Maya Berzina, babasının "mektuplaşma hakkı olmadan hapiste 10 yıl yatmaya" mahkûm edildiğini söylüyordu.[1] Bu, sonradan ortaya çıkacağı üzere, infazını örtbas etmek için söylenmişti. Fakat bu, tıpkı Polonya'daki Gryniv ailesi gibi, Maya Berzina'yı da babasının akıbeti hakkında korkunç bir belirsizliğin kuşattığı anlamına geliyor.

Sovyet yöneticilerinin varsayılan tutumları gizlemeydi. Bunun öldürülenlerin ailelerinde yarattığı duygusal neticelerin ucu bucağı yoktu; bilhassa hayat boyu umut ediyorlardı. Umut, tarihten de öğrendiğimiz üzere, bazen ruh için oldukça yıpratıcı bir şeydi. Gerçeği bilmek, yas tutmak, kabullenip önüne bakmak, bütün bunlar bu insanlardan mahrum bırakıldı.

İnsanları "halk düşmanları" ilan ederek öldürme politikasının öldürülen bu insanlara ayrıca ekstra bir acı verdiğini de unutmamamız gerekir. Kamuoyu bilgisi olmadan, sevdiklerine son bir kez hoşça kal diyemeden, sessiz sedasız ölüme zorlandılar. Ne bir cenazeleri ne bir mezar taşları ne de kül kapları vardı. Bir anda hiçliğe karıştılar.[2] Göreceğimiz üzere Naziler de Yahudileri ortadan kaldırmak için gizlice toplu katliamlar yaptılar; masum insanların öldürülmesi politikasına, engelli insanlara "ötenazi" uygulamalarının gölgesinde önderlik ettiler.

Sovyetler'in Polonya'nın kendilerine ait bölümünden kaç insanı sürgün ettiğini tam olarak kimse bilmiyor. Fakat bir Rus tarihçinin hesaplarına göre, 100.000'den fazla insan Doğu Polonya'dan *gulag*'a ve 300.000'den fazla insan da Sovyetler Birliği'nin -Kazakistan gibisapa yerlerine sürgün edilmiş.[3]

Benzer durumların Sovyetler Birliği içerisinde daha önce de

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade. Ayrıca bkz. Katherine Bliss Eaton, *Daily Life i the Soviet Union*, Greenwood Publishing, 2004, s. 69.
2. Benzer bir noktaya Gustaw Herling de değinmişti, *A World Apart*, Penguin Books, 1996 (ilk baskı 1951), s. 150.
3. Applebaum, *Gulag*, s. 383–384, Aleksandr Guryanov'un hesaplaması.

meydana gelişinden ötürü, Georgy Dragunov gibi Kızıl Ordu subayları Polonya'da yaşananları herhangi özel bir durum olarak dikkate almamışlardı. Hatta sürgünlerin "korkunç görünmesine" rağmen onlar için pek de şaşırtıcı değildi çünkü bütün bu olanları daha önce de görmüşlerdi. Özellikle de "hedef alınanların halk düşmanları olduklarına ve sürgün edilmeleri gerektiğine inanması için yetiştirildiğinden" Dragunov olanları "kuralların bir parçası" olarak nitelendiriyordu. "Fakat şimdi olayların üzerinden zaman geçmesinin de yardımıyla, o insanların çok iyi insanlar olduklarını biliyorum fakat bunu anlamak için hayatınızı yaşamak zorundasınız."[1]

Boguslava Gryniv ve öldürülen diğer "halk düşmanlarının" sürgün edilişinden birkaç ay önce Beriya, Stalin'e tehlike arz eden diğer bir Leh grubu hakkında gizli bir rapor sundu. Polonya-Sovyetler sınırındaki topraklara yerleştirilen emekli Leh askerlerden oluşan bu gruba *Osadnik*ler deniyordu. Sınıra olan yakınlıkları ve askerî geçmişleri onları özel hedefler haline getirdi. Beriya onların "her tür Sovyet karşıtı için cazip bir zemini" temsil ettiklerini söylüyor ve Stalin'den onları ve ailelerini sürgün etmek için izin istiyordu; Stalin buna çabucak rıza gösterdi.[2]

İşgal altındaki Doğu Polonya'daki Rovno'da, Osadnikleri sürgün etmekle görevlendirilmiş NKVD subaylarından birisi de Nikolay Dyukarev'di. Savaş sırasındaki sürgünler için birçok kez kullanılmış olan prosedüre göre, onun birliği ilk olarak bölgenin detaylı bir keşfini yapıyor ve isim listesi oluşturuyordu. Dalavere çevirmek onun görevi için bilhassa önem arz ediyordu. Dyukarev "zirai uzman" kılığına girerek köylülerle tarlaları hakkında sohbet ediyor ve "ailenin bütün üyeleri" hakkında dikkatlice notlar alıyordu. Osadnikleri teşhis ettiğinde, eşleri ve çocukları evlerinden alınarak trenlere bindirilip doğuya sürgün ediliyordu. Dyukarev'e göre yaptıkları iş gayet açıktı: "Onları başka bir yere yerleştirmek için emir almıştık ve biz

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve Rees, *Behind Closed Doors*, s. 52.
2. Başkanlık Arşivi, Moskova, f. 17, op. 162, d. 26, l. 119.

de bunu yaptık." Bununla birlikte, "Çok küçük çocukları evden almak zor oluyordu, bunu düşünmeye başladığınızda, pek de iyi olduğunu söyleyemem," fakat "Onların Sovyetler Birliği'nin düşmanları olduklarını biliyordum ve onlar 'düzeltilmek' zorundalardı." Ona söylenen, Stalin'in sürgünlerin oldukça önemli olduğunu bizzat emretmiş olmasıydı. "Stalin herkesin gözünde neredeyse bir tanrıydı," diyen Dyukarev, "Herhangi bir konuda söylediği her sözü, son sözdü."[1]

Hem Sovyet hem de Alman güvenlik güçleri, Leh silahlı kuvvetlerinin aktif üyelerini yakalamak için ciddi bir efor sarf ettiler. Yalnızca düzenli orduya hizmet etmiş olanları değil, aynı zamanda gönüllü olarak el altından savaşan Leh yeraltı oluşumu Halk Ordusu (*Armia Krajowa*) mensuplarını da hedef alıyorlardı. Tadeusz Ruman, Almanların ve Sovyetler'in kendi bölgelerindeki direnişi bertaraf etmeye ne kadar hevesli olduklarını bizzat tecrübe etmişti. 1940'ın başlarında Halk Ordusu'na kurye olarak hizmet etmişti, Lwów'dan sınırın karşısında, Alman işgalindeki Polonya'daki çeşitli noktalara mesajlar iletiyordu. 1940 baharında nihayet Sovyet güvenlik güçlerinin dikkatini üzerine çekmeden önce birçok kez yakalanmanın eşiğine gelmişti.

10 Nisan gecesi Alman işgalindeki Polonya'da, Sovyet yetki sahasına yakın bir eve sığınmıştı. Sınırı geçmek için sığındığı evde genç bir Leh kadın -o da yeraltı için kuryelik yapıyordu- ve Kraków'dan Leh bir profesör de vardı. Bir akademisyen olduğundan bilhassa risk altındaydı çünkü Naziler Polonya'daki "lider sınıfı" yok etmek amacıyla Leh entelektüelleri arıyorlardı. Nazilerin Kraków'daki Jagiellonian Üniversitesi personeline karşı Kasım 1939'da giriştiği meşum harekâttan kıl payı kurtulmuştu.

Normalde Tadeusz yalnız gezerdi fakat genç kadın ile profesörün umutsuz yalvarışları Tadeusz'u onları da yanına alması için ikna etmişti. Böylece o gece hep birlikte Sovyet bölgesine geçeceklerdi. Ertesi sabah, orman içinden yaptıkları uzun yürüyüş sonucunda Sovyet bölgesi-

1. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 47–49.

ne birkaç kilometre kala yorgun düşmüşlerdi, Tadeusz'un refakatçileri onu rutinini bozmak için ikna ettiler. Böylece artık yola paralel olarak ormanlardan geçmek yerine direkt olarak yoldan yürüyorlardı. Bu, yolculuklarını daha kolay fakat bir o kadar da riskli hale getiriyordu.

Birkaç kilometre yürüyüşün ardından bir Sovyet kontrol noktasına ulaştılar. Bir nöbetçi onları durdurdu ve hepsi tutuklandı. Tadeusz herhangi bir yargılama olmaksızın 15 yıl ağır çalışma cezası aldı. Nazilerden kaçmakta olan profesörle birlikte diğer refakatçisi de tutuklandı. Tadeusz tecrübelerinin neticesinde bir sonuca vardı: "Komünizm, dünyanın sahip olduğu en kötü hastalık."[1]

Tadeusz Ruman gibi Gustaw Herling de 1940 yılında sınırı geçmeye çalışırken yakalandı; Sovyet işgalindeki Polonya'dan Litvanya'ya geçmeye çalışıyordu. O zaman 20 yaşındaydı ve Leh direnişine kendini adamıştı. 5 yıllık hapis cezası aldıktan sonra Sovyetler Birliği'nde Arhangelsk'in hemen dışındaki bir çalışma kampına gönderildi. Bu kamp meşhur *gulag* sisteminin bir parçasıydı.

Gustaw Herling'in kampta yaşadığı iki deneyim, bize diğer Lehlerin Nazi toplama kamplarında yaşadıklarıyla net bir kıyas yapabilme imkânı sağlıyor. Herling'in gözlemlerinden ilki, Gulag'da siyasi suçlularla birlikte hapsedilmiş organize suç çetesi, *Urka*lar hakkındaydı. Sovyet otoriteleri Urkaları denetim ve kontrolün korkutucu bir metodu olarak kullanıyorlardı. Herling Urka'yı şöyle tanımlıyor: "Nöbetçi komutanından sonra en önemli kişilerdi," çünkü "Kendi mıntıkalarındaki tutukluların çalışma kapasitelerine ve siyasi bağlılıklarına onlar karar veriyorlardı."[2] Dahası, "Hiçbir nöbetçi hava karardıktan sonra koğuşta kendini göstermeye cüret edemezdi, [Urkalar tarafından] yavaşça öldürülen siyasi tutukluların korkunç inlemeleri ve ağlamaları kampın her bir tarafından duyulabiliyordu."[3]

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

2. Herling, *A World Apart*, s. 11. Ayrıca bkz. Thomas Lane, *Victims of Stalin and Hitler: The Exodus of Poles and Balts to Britain*, Palgrave, 2004, s. 102.

3. Herling, *A World Apart*, s. 22.

Herling Urkalar ile ilk kez Gulag'a giden trende karşılaşmıştı. Aralarından birisi bir kart oyununu kaybettikten sonra tutuklu bir Leh subayına yaklaşmış ve ondan paltosunu kendisine vermesini talep etmişti. Urka subayın paltosunu oyunda kaybettiğini söylüyordu. Subayın paltosunu vermekte gönülsüz olduğunu anlayınca Urka onu "gözünü çıkarmakla" tehdit etti. Bu tehditler karşısında Leh subay paltosunu vermek zorunda kaldı. Herling, Urkaların zaman geçirmek için genellikle diğer mahkûmların eşyaları üzerine kumar oynadıklarını keşfetmişti. Oyun bittikten sonra kaybeden Urka üzerine bahse girdiklerini çalmak -gerekirse şiddet kullanmak- zorundaydı.[1]

Sovyet otoritelerinin siyasi mahkûmları kontrol edip korkutmak için bu suçluları kullanışı, Nazilerin Alman *Kapo*ları,[2] Polonya'daki Auschwitz'de kullanışlarıyla birçok yönden tıpatıp benziyordu. 1940 baharının sonlarında Auschwitz'e gönderilen ilk mahkûmlar Lehler değil, Berlin'in kuzeyindeki Sachsenhausen toplama kampından nakledilen 30 Alman suçluydu. Bu Kapolar iş detaylarıyla ilgileniyorlardı ve altlarındaki iş "komandolarının" yaşamaları ya da ölmeleri hususunda bilfiil güç sahibiydiler. Ceza komandolarını yöneten Ernst Krankemann gibi bazıları acımasızlıklarıyla ün salmışlardı. Kontrolündeki tutuklular kamp boyunca yerleri düzleştirmek için, koşumunda elinde bir kırbaçla Krankemann'ın oturduğu, dev bir silindiri çekmek zorundalardı. Leh siyasi tutuklu Jerzy Bielecki, Krankemann'ın silindiri çeken tutuklulara yorgunluktan bitkin düşüp yere kapaklanan arkadaşlarını ezmeleri emrini nasıl verdiğine şahit olmuştu. Bielecki, "Ölüm ve dayak görmeye alışmıştım," diyordu, "fakat gördüğüm şey beni buz gibi yaptı. Donakaldım."[3]

Nazi kamplarındaki Kapolar çizgiyi geçecek olurlarsa başlarına ne geleceğini iyi biliyorlardı. Himmler'in de söylediği gibi, "Ondan

---

1. Sovyet toplama kamplarında, güvenilir mahkûmlar arasından seçilen ve diğer mahkûmları denetlemekle görevlendirilen kişi. (ç. n.)
2. *A.g.e.*, s. 18.
3. Rees, *Auschwitz*, s. 40.

memnun kalmadığımız an artık bir Kapo olmaz ve diğer tutukluların yanına geri döner. Döndüğü ilk gecede tutukluların onu öldüresiye döveceklerini bilir."[1]

Gulag'da Sovyet otoritelerinin bir baskı aracı olarak Urkaları kullanışı asla Nazilerin Kapoları kullanışı gibi kurumsallaşmamıştı. Fakat yine de Urkalar da tutukluları benzer yöntemlerle terörize ediyorlardı. Keza Kapoların diğer tutukluları kontrol ve disipline etmek gibi pis işleri SS'in yerine yapmaları gibi, Urkalar da Sovyet nöbetçileri için aynı işlevi görüyorlardı.

Herling sayesinde anlayabildiğimiz Naziler ve Sovyetler arasındaki bir diğer kıyas da Margarete Buber-Neumann'ın gözlemleriyle benzerlik gösteriyordu.[2] Herling'e göre Sovyetler Birliği'ndeki ceza infaz sistemi "suçluyu cezalandırmak yerine, ekonomik olarak sömürmek ve psikolojik olarak dönüştürmek" olarak tasarlanmıştı. Bütün süreç mahkûmun "kişiliğini tamamen paramparça etmeyi" hedefliyordu. Herling, "Mahkûmun [itirafına] imza atmaya tam manasıyla hazır olduğuna yalnızca kişiliğinin en küçük parçalara ayrılmasından sonra kanaat getiriliyordu," diye yazmıştı. Bu süreçle mahkûmun sorgu memurunun pompaladığı yalanlara zorla inanması sağlanıyordu. Bunun sonucunda, Herling, "Fikirler arasındaki mantık bağları kopmaya başlıyordu; duygu ve düşünceler asıl yerlerinden boşalarak tıpkı bozuk bir makinenin parçaları gibi karşılıklı bir kakofoniye girişiyorlardı ..."[3]

Nazi toplama kamplarının temel hedeflerinden biri de bununla benzerlik gösteriyordu; SS de mahkûmların zihniyetini değiştirmeye çabalıyordu. Hermann Göring'in kurnazca aktarımıyla, "İnsanları kurtarmak ve tekrar Alman ulusuna geri kazandırmalıyız. Onları

---

1. Alıntılanan kitap Danuta Czech, 'The Auschwitz Prisoner Administration', in Yisrael Gutman ve Michael Berenbaum (ed.), *The Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, Indiana University Press, 1998, s. 364.
2. Bkz. s. 79.
3. Herling, *A World Apart*, s. 65.

tekrar eğitmeliyiz."[1] Bu tekrar eğitmenin hayati kısmıysa SS'in onların gelecekleri üzerinde mutlak bir güce sahip olduklarını anlamalarını sağlamaktı. Nazi toplama kampları, mahkûmların tutukluluk sürelerine bir yargıcın karar verdiği "sıradan" cezaevleri değildi. Aksine, toplama kampına gönderilen hiç kimse, orada ne kadar kalacaklarını bilmiyordu. Auschwitz'in Komutanı Rudolf Höss savaşın ardından hatıralarında şöyle yazıyordu, "Tutukluluk sürelerindeki belirsizlik onların hiçbir zaman uzlaşamayacağı bir şeydi. Onları yıpratan ve en sağlam iradeyi bile kıran işte buydu... Sırf bu yüzden bile kamptaki hayatları bir işkenceye dönüyordu."[2] Höss, Dachau gibi savaş öncesi oluşturulan ve SS'in bazı mahkûmları öldürmesine rağmen büyük çoğunluğunun ortalama 18 ay geçirdikten sonra salıverildiği toplama kamplarını kastediyordu.

Başından beri Dachau'dan çok daha ölüm saçan bir yer olan Auschwitz, başta savaş öncesi Alman kamplarıyla aynı şekilde tasarlanmıştı. Auschwitz'in bir toplu imha merkezi olmasından önce işlevinin bir parçası, en azından kamp otoritelerinin zihninde, Lehlere Almanların onların yeni efendileri olduklarını en vahşi şekilde göstermekti. Bu "yeniden eğitim" sürecinde Auschwitz'e gönderilen 23.000 Leh'in yarısından fazlası ilk yirmi ay içerisinde hayatını kaybetmişti.[3]

Gulag'da ise, mahkûmlara verilen cezalar belli olsa bile bu her an değişebilirdi. Herling'in anlattığı en acı verici olaylardan birisi de on yıllık cezasının bitimine gün sayan "Ponomarenko adında Kievli yaşlı bir demiryolu işçisine" salınmasından hemen önce artık "süresiz olarak" orada tutulacağının söylenmesiydi. Ponomarenko bu haberi aldıktan kısa bir süre sonra intihar etti. İhtiyar Kievli, Her-

---

1. Tom Segev, *Soldiers of Evil: The Commandants of the Nazi Concentration Camps*, Diamond Books, 2000, s. 28.
2. Rudolf Hoess, *Commandant of Auschwitz*, Phoenix, 2000, s. 70–71.
3. Çok az sayıda Polonyalı Auschwitz'den salıverilmişti. Örneğin, bzk. Władysław Bartoszewski'nin deneyimleri, 1941 Paskalyasında kamptan salıverildi, detaylı bilgi için Rees, *Auschwitz*, s. 46-48.

ling'in de söylediği gibi, "umut etmenin korkunç bir hayal kırıklığı tehlikesi barındırdığını" keşfetmişti.[1]

Bu dönemde Nazi toplama kamplarıyla gulag'lar arasında kilit farklılıklar da vardı. En önemlisiyse ideolojik yaklaşımlar arasındaki zıtlıktı. Naziler Polonya'ya kendi ırksal teorileriyle "yeni bir düzen" getirmek istiyorlardı. 1940'ta Auschwitz'e gönderdikleri Lehlerden bazılarının tekrar sorun çıkarmamaları için terörize edilebileceklerini düşünmelerine rağmen bu Lehlerin itaatkâr bir köleden daha fazlasına dönüştürülemeyeceklerine inanıyorlardı. Nazilere göre, gerçek değişimin esas ön koşulu bireyin kontrolü dışındaydı: damarlarınızda akan kan değerinizi belirlemede en hayati faktördü. Bu inanç ölümcül sonuçlar doğurdu. Almanlar ile Lehler arasındaki dostane ilişkiler yasaklandı ve bilhassa cinsel münasebetlere tiksinç gözlerle bakıldı. Alman kadınlarla cinsel ilişkiye giren Leh erkekler ya tutuklandı ya da infaz edildi.[2] Leh kadınlarla cinsel ilişkiye giren Alman erkekler içinse, Warthegau'dan Arthur Greiser in emri şöyleydi: "Ciddi durumlarda bilhassa Alman toplumuna ait bir kişi Lehlerle ilişki yoluyla Reich'ın etnik çıkarlarını ciddi şekilde yaraladığında, direkt toplama kampına gönderilir."[3]

Buna karşın Sovyetler Lehlere ırk üzerinden değil sınıf üzerinden saldırıyordu. Lehlerin sürgününde görev almış olan NKVD subayı Nikolay Dyukarev bu durumu şöyle açıklıyor: "Tabii ki [Doğu Polonya'da] farklı [tipte] insanlar vardı. Nüfusu bir bütün olarak ele alamazdık. Zenginler ve fakirler vardı, şehirler ve küçük kasabalar vardı. Zenginler için bu durumda [Sovyet işgalinde] doğal olarak iyi olan hiçbir şey yoktu fakat bence fakirler için bir gelişim gösterdik ve hayatlarını geliştirdik."[4] Doğu Polonya'nın işgalinin insanların ha-

1. Herling, *A World Apart*, s. 33.
2. Maren Röger, 'The Sexual Policies and Sexual Realities of the German Occupiers in Poland in the Second World War', *Contemporary European History*, cilt 23, nüsha 1, Şubat 2014, s. 1–21.
3. Polonya Haber Alma Bakanlığı, *The German New Order in Poland*, Hutchinson, 1943, s. 408–409.
4. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

yatını ne denli geliştirdiği tartışma konusuyken, Dyukarev'in Sovyet işgalcilerin rolünü böyle algılaması ise önemini koruyor. O ve birçok silah arkadaşı, görevlerinin zenginden alıp fakire vermek olduğuna inanıyordu. Ya da o zamanki deyişleriyle, burjuvaziyle proletarya arasındaki dengesizliği gidermek istiyorlardı.

İşgal politikaları arasındaki bir diğer kilit fark da iki liderin de bölgede neler olduğunu kontrol etmek istemeleriydi. Polonya'da Hitler çerçeveyi çizmiş fakat uygulamayı Gauleiter'larına bırakmıştı. Liderlik tekniğinin en anlayışlı ifadelerinden biri olarak Hitler onlara "bölgelerin Almanlaştırılmasının tamamlandığını söylemeleri için on yılları olduğunu ve metotları hakkında hiçbir şey sormayacağını" dile getirmişti.[1] "Hataların kaçınılmaz olduğunu" biliyordu fakat bu, "yeni bir insan tipi, yönetici ırkı olan naip nesliyle" gerçekleştirilecek başarılı bir Almanlaştırma politikası için ödenmesi gereken küçük bir bedeldi.[2]

Hitler'in Polonya'daki "yönetici ırkına" kişisel inisiyatiflerini kullanma şansı verme arzusu karmaşaya ve kaosa sebep olmuştu. İki komşu Gauleiter olan Danzig-Batı Prusya Gauleiter'ı Albert Forster ile Warthegau Gauleiter'ı Arthur Greiser arasındaki rekabet bilhassa alevlenmiş ve Greiser, Forster'ı Lehleri "Almanlaştırma" sürecini hızlı bir şekilde tamamlamak için gerekli özveriyi göstermemekle suçlamıştı.[3]

Buna karşı Stalin bu tür girişimlere izin vermedi. Sadece hayati belgeleri okumak ve herhangi bir politikanın ayrıntılarını onaylamakla kalmadı, aynı zamanda NKVD'den Lavrenti Beriya gibi açıkgözlü bir saray mensubu, birçok belgeyi Stalin'e, "talimatlarınızla bağlantılı olarak"[4] şeklinde sunmayı öğrenmiş ve böylece Stalin'in iradesinin basit bir aracı olduğu izlenimini vermişti.

Bu yönetim metodu, Stalin'in adının 1940'ta on binlerce Leh'in

1. Christopher Browning, *The Path to Genocide: Essays on Launching the Final Solution*, Cambridge University Press, 1992, s. 23.
2. *Hitler's Table Talk*, 1–2 Ağustos 1941 girdisi, s. 18–19.
3. Rees, *Nazis*, s. 129.
4. Kotkin, *Stalin*, cilt 2: *Waiting for Hitler*, s. 705.

infazını emreden meşhur belgede yer aldığı anlamına geliyordu. Bu suçun arka planında Doğu Polonya'nın işgalinin ardından çeyrek milyon Leh askerinin tutuklanması vardı. Subaylar emirlerindeki askerlerden ayrılmış ve özel bir kampta Doğu Polonya entelijansiyasının seçili üyeleriyle birlikte gözetim altına alınmıştı. Bu subaylara hiçbir zaman savaş esiri gözüyle bakılmamıştı. Bunun yerine "karşı devrimci" muamelesi görüyorlardı.

1939'un son aylarında sorgulandılar ve Sovyet davasına katılmaya ikna edilmeye çalışıldılar. Fakat NKVD sorgucularına göre çoğu ıslah olmazdı. Sonuç olarak Stalin -Molotov'un da dâhil olduğu birçok Politbüro üyesiyle birlikte- 5 Mart 1940'ta tutukluların "özel bir prosedüre tabi olduklarını" ve halen sakıncalı oldukları düşünülüyorlarsa vurulmalarını söylediği bir emir yayımladı. Çoğu durumda bu "özel prosedür", yalnızca tutukluların dosyalarının hızlıca okunmasıyla sonuçlandı. Bu emirle hedef haline gelen 20.000'den fazla kişi arasından yalnızca birkaç yüzü hayatta kalabildi.[1]

Stalin'in niçin böylesi sert bir adım attığı hiçbir zaman açıklanamadı. Belki de Polonya'ya olan nefreti sonunda patlamış ve Leh elitleri gözetim altında tutmaya devam etmektense onları öldürebileceğine karar vermişti. Veya belki de Nazilerin Polonya'nın kendi bölgelerinde sürdürdükleri kanlı politikaları öğrenmiş ve hayranlık duymuştu. Emin olamayız. Fakat bildiğimiz şey ise onun bu suçu emretmekten sorumlu olduğudur. Sovyet belgeleri, onun bu kararının sonucunda 22.000 insanın öldürüldüğünü gösteriyor. İnfazlar, biri Katyn Ormanları olmak üzere, üç ayrı bölgede gerçekleştirildi.

Stalin'in bu belgeyi imzalamış olmasına rağmen akabinde Rusya devleti tarafından savaş suçlusu olarak ilan edilmemiş olması inanılmaz. Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Katyn katliamını incelemek için gönülsüz bir girişimde bulunulmuş olsa da kısa sürede girişim terk edildi.

---

1. George Sanford, *Katyn and the Soviet Massacre of 1940*, Routledge, 2005, s. 297.

Hitler Lehlerle ya da Yahudilerle ilgili böyle bir belge imzalamadı.[1] Başında bulunduğu "vizyoner" hükümet sisteminde böyle bir şeye ihtiyaç duymadı. Fakat o da bu suçlardan en az Stalin'in Katyn'de olduğu kadar sorumluydu, buna rağmen Hitler'in durumunda suçun -birçok tarihçi tarafından kesin olarak sunulduğu gibi- böylesi apaçık suçlayıcı bir kanıtla gösterilmesi gerekiyordu.

Polonya'nın ideolojiler güdümünde yeniden yapılanması sürecinde Hitler ve Stalin milyonlarca insanın acı çekmesine sebep oldular. Ancak bu politikalar ne denli haris ve geniş kapsamlı olsa da onların asıl odakları -göreceğimiz üzere- başka bir yerdeydi.

---

1. Fakat Hitler 1939'da seçili engelli Almanların öldürülmesi emrini verdiği belgeyi imzalamıştı. Muhtemelen daha sonra kendisini bu politikayla çok yakından ilişkilendirmesinin bir hata olduğu sonucuna ulaştı. Ona göre, "nihai çözümün" müteakip cinayetlerine liderlik etmek fakat adını herhangi bir yazılı emre karıştırmamak çok daha iyiydi.

3
Zıt Talihler

Savaşın ilk yılında gerçekleşen iki şaşırtıcı olay, bizim Hitler ve Stalin'in liderliklerinin iç yüzünü anlamamıza yardımcı oldu. İki diktatör de hırslı askerî operasyonlar başlattılar ve birisi inanılmaz bir zafere yol açarken diğeri ulusal bir utancın vesilesi oldu.

Stalin'in askerî macerası Finlandiya'ya karşı başladı. Teoride bu, Kızıl Ordu'nun en kolay seferi olacaktı. Yalnızca Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne kıyasla daha az bir nüfusa sahip olması değil -4 milyondan az Fin'e karşı 160 milyon Sovyet vatandaşı vardı[1]- aynı zamanda Kızıl Ordu, 1930'lardaki genişlemeyle birlikte, Fin kuvvetlerinden çok daha güçlüydü. Örneğin Sovyet fabrikaları 1931'de yılda binden az uçak üretirken 1939'a geldiğimizde bu sayı yılda 10.000'e çıkmıştı. Aynı dönemde tank üretimi de dört kat artmıştı.[2]

Bu araçları kullanmak için insana gereksinim olması Stalin için bir sorundu çünkü o, insanlara güvenmemeye meyilliydi. Özellikle yetenekli bir generalin onun hükümranlığına karşı bir karşı devrim gerçekleştirmesinden korkuyordu. Tarihte bu tür olayların örnekleri de vardı. Fransız Devrimi de Napoléon Bonaparte adında hırslı bir asker tarafından altüst edilmemiş miydi? Sonuç olarak, Bonapartist eğilimleri olan bir Sovyet generalini Bolşevik davasına ihanetle suçlayabilirdi. Stalin'in aklındaki soruysa şuydu, orduda kaç tane potansiyel Bonapartist vardı?

---

1. 1937 nüfus sayımına göre Sovyet nüfusu 162 milyondu, fakat bu Stalin için çok azdı ve bu yüzden veriler durduruldu. 1939 Mart'ında Stalin nüfusun 170 milyon olduğunu açıkladı
2. Overy, *Dictators*, s. 452.

Bu bitmez tükenmez kaygılara ek olarak, Stalin'in muhalifi Lev Troçki 1930'larda yalnızca hayatta ve sağlıklı olmakla kalmamış, aynı zamanda Batı'nın güvenli ortamına sığınarak Sovyet lidere açıktan saldırılar düzenlemişti. Troçki Kızıl Ordu'nun oluşturuluşunda kritik bir rol oynamıştı ve Mart 1918'de Ordu ve Deniz İşleri Halk Komiserliği'ne atanmıştı. Stalin gibi ortada şüphelenmek için hiçbir şey olmamasına rağmen şüphelenmeye meyilli bir adam için bu, herhangi bir Sovyet rütbeliye güvenmemek adına iyi bir sebepti.

Bütün bunlardan önce, Stalin vazgeçilebilir olduğunun farkındaydı. Kızıl Meydan'a bakıp da devrimin gerçek lideri Vladimir Lenin'in granit anıt mezarını görürken nasıl olur da böyle rahatsız edici bir gerçekten bihaber olabilirdi ki? Stalin, Troçki ve diğer önde gelen Bolşevik liderler gibi, sadece Lenin'in bir takipçisiydi ve takipçiler asla vazgeçilmez değildi. Sadece Lenin, Stalin'in ofisinden birkaç metre ilerisinde uzandığı nekropolisinde, sonsuza dek yaşayacaktı. Tabii ki Hitler hiçbir zaman böyle bir sorunla karşı karşıya gelmedi çünkü o da Lenin gibi devrime kendisi öncülük etmişti.

1930'ların sonlarına doğru Stalin'in bütün şüpheleri aniden patladı ve Büyük Temizlik adıyla bilinecek olan katliamı başlattı. Komünizmi tesis etmenin her zaman "karışık, uzun ve şedit bir süreç... bir mücadele, acılı ve acımasız bir mücadele, bir ölüm yaşam mücadelesi" olduğuna inanıyordu. Fakat şimdiyse onayladığı bu infazlar modern bir devlette emsali olmayan bir şeydi.[1]

Baskının silahlı kuvvetlerle sınırlı olmayışına rağmen, özellikle askerî liderler hedef alındı. 145.000 civarı subayın 5'te 1'inden fazlası -33.000- görevlerinden uzaklaştırıldı ve akabinde bunlardan 7.000'i infaz edildi. Emir komuta zincirinde üstlere çıktıkça yıkım daha da arttı, yüksek rütbeli 150'den fazla komutan ortadan kaldırıldı ki bu, toplamın %80'ini oluşturuyordu.[2]

En bilindiği, Mareşal Mihail Tuhaçevski'nin Mayıs 1937'de tu-

---

1. H. G. Wells'in Stalin'le röportajı, *New Statesman*, özel ek, 27 Ekim 1934.
2. Kotkin, *Stalin*, cilt 2: "Waiting for Hitler", s. 378

tuklanması ve bir sonraki ay infaz edilmesiydi. Tuhaçevski, Kızıl Ordu'nun 1930'lardaki modernizasyonundaki aktörlerden birisiydi fakat askerî teorilerdeki dehası kendisine aşırı güveniyle birleşerek onu çöküşe götürdü. Stalin ona *Napoléonchik*, "küçük Napoléon" diyordu.[1] Birçok subay gibi Tuhaçevski de "itiraf" etmesi için işkence gördü. Akabinde "suçunu" itiraf ettiği kan lekeleriyle dolu bir belge bulundu.[2]

Stalin'in Sovyet subay sınıfının çoğunu yok etmesi, akabinde gelecek olan felaketin tek sebebi değildi. Ordunun ne şekilde modernize edildiği gibi -özellikle radyo vb. iletişim tekniklerinin cansiperane şekilde reddedilişi gibi tuhaf kararlar- diğer faktörler de devreye girmişti. Fakat Sovyet güçlerinin bu denli zarar görmesinin en önemli sebebi askerî liderlere edilen zulümdü. Hayatta kalan subaylar bile bu katliam sebebiyle daha az etkili hale getirildi. Yalnızca çok sayıda yetenekli meslektaşlarının kaybolduklarının değil, aynı zamanda inisiyatif almak ve taze fikirlerin de artık potansiyel ölüm tehlikesi barındırdığının da farkındalardı.

Örneğin, yeni askerî ekipmanların testleri sırasında kazaların meydana gelişi kaçınılmazdı. Fakat şimdiyse bir kaza yaşanması halinde -Sovyet Hava Kuvvetleri pilotu Stepan Mikoyan'ın aktardığına göre- şunlar söyleniyordu: "sabotajcılar yüzünden... o halde sen doğru önlemleri almamakla, düşüncesiz olmakla, kötü bir yönetici olmakla ve 'bizden biri olmamakla' suçlusun." Şüphe atmosferi öylesine yaygındı ki olayla hiçbir bağlantısı olmayan birisi bile suçlanabilirdi. Mikoyan, "Bir başkasına kin besleyen birisi intikam almak isterdi ve intikam almak istediği kişiyi 'Bu adam bu işi yanlış ve kötü yaptı çünkü o bir düşman,' diye rapor ederdi," diyor.

Stalin ile direkt temasta olan kişiler içinse, ona askerî testler hakkındaki kötü haberleri kendileri suçlanmadan verme mücadelesi

---

1. Robert Gellately, *Stalin's Curse: Battling for Communism in War and Cold War*, Oxford University Press, 2013, s. 38.
2. William J. Spahr, *Stalin's Lieutenants: A Study of Command under Duress*, Presidio Press, 1997, s. 172.

kalmıştı. Mikoyan, "Birçok insanın aklının bir köşesinde her zaman bir konu hakkında Stalin'in tarafını tutmaları yatardı. Onunla direkt iletişime geçtiğinizde ona doğruyu söylemek zorundaydınız ve aynı zamanda bunu onu sinirlendirmeyecek bir yoldan yapmalıydınız."[1]

1930'larda genç bir test pilotu olan Mark Gallay da tasfiyelerin "ağır ve baskıcı bir etki" yarattığını söylüyordu. "Cidden iki üç haftada bir çoğunlukla sözde halk düşmanlarını tartıştığımız buluşmalar gerçekleştiriyorduk." Bu buluşmalarda bir veya daha fazla kişi, hatta bazen "odadakilerden biri" suçlanıyordu. Fakat Gallay büyük çoğunluğun şüphesiz masum olduğunu söylüyordu.

Gallay'a göre bu atmosfer doğal olarak, "Kişinin üretkenliği ve yaratıcılığı adına iyi değildi. Baskı yaratan her şey kişinin inisiyatif alma niyetini baltalıyordu." Gallay sadık bir komünistti -"Bundan yıllar sonra da Lenin'in öğretilerinin karşı çıkılamaz ve tamamen doğru olduğuna inanmaya devam ettim,"- fakat bu terör sırasında gördükleri onu Stalin hakkında "Yıllar sonra ülkeye her seviyede, her alanda çok büyük zarar verdi," şeklinde düşünmeye itmişti.[2]

Bu şüphe atmosferinde yetenek değersizleştirildi ve körü körüne sadakat ödüllendirildi, bazı ciddi manada kötü askerî yöneticilerin işleri rast gitmeye başlamıştı. Bunların başında Kliment Voroşilov geliyordu. Eğitimsiz ve içmeyi seven sıradan bir işçi olan Voroşilov, 1934'te Halk Savunma Komiserliği'ne atandı ve Büyük Temizlik sırasında Stalin'i coşkuyla destekledi. Voroşilov'un altında çalışan Tuhaçevski onu hor görüyordu. Bir başka Kızıl Ordu komutanı, Voroşilov'un "askerî meselelerde amatör olduğunu ve bu işler hakkında derin ve ciddi hiçbir bilgisinin olmadığını" söylüyordu.[3] Yine de

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve "Mark Lazarevich Gallay ve Josef Stalin'in Zihni", Rees, *Their Darkest Hour*, s. 197–203.

3. Dmitry Chernov ve Didier Sornette, *Man-made Catastrophes and Risk Information Concealment: Case Studies of Major Disasters and Human Fallibility*, Springer, 2016, s. 205. Bu bölüm Mareşal Jukov'un hatıratından alınmıştır ve Jukov hatıratında Voroşilov'dan "amatör" olarak bahsetmektedir.

Stalin, 1969'da 88 yaşında huzur içinde ölen Voroşilov'a asla sırtını dönmedi. Beceriksizlik Sovyetler'de yüksek mevkilere gelmeye pek de mâni olmuyordu. Hatta bu bir nimetti, sonuçta beceriksiz bir general asla *Napoléonchik* olarak adlandırılmayacaktı.

Ekim 1939'da, Büyük Temizlik'in üstünden yalnızca bir sene geçtikten sonra, Stalin Fin hükümetiyle karşı karşıya gelmeye karar verdi. Onu tek bir şey motive ediyordu: coğrafya. Onun da bildiği gibi, Finlandiya Sovyet sınırına çok yakındı. O dönem Fin toprakları, Sovyetler Birliği'nin ikinci büyük şehri ve devrimin doğduğu Leningrad'a (bugünkü St. Petersburg) 30-35 kilometre mesafedeydi. Ya Almanlar, hatta Batılı Müttefikler, Finlerle bir ittifak kurup da Sovyet topraklarını tehdit etmeye karar verirlerse? Bu, düşmana Finlandiya üzerinden Sovyetler Birliği'ne kolay bir saldırı imkânı sağlıyordu. Dünyanın da açıkça bildiği üzere Leningrad günler içerisinde düşebilirdi.

Ekimin başında Molotov Fin delegasyonunu görüşmeler yapmak için Moskova'ya davet etti. Sovyetler kısa süre önce Baltık devletlerinin temsilcilerini, topraklarında Kızıl Ordu üssü kurmayı kabul etmeleri için tehdit etmişlerdi. Şimdiyse tehdit edilme sırası Finlandiya'daydı. Yine de Stalin'in Finlandiya meselesini Baltık meselesiyle birebir paralel görüp görmediği pek kesin değil. Baltık devletleri meselesinde Stalin, Kızıl Ordu üslerinin dünya hâkimiyeti için ilk adım olmasını istiyordu; 1940'ta Sovyetler bu bölgenin tamamını işgal edebilirdi. Fakat Stalin'in Finlere olan ilgisi daha farklı görünüyordu. Finlandiya'nın tamamen işgalini pek de istemiyor gibiydi.

Finlandiya ile Baltık devletleri meselelerinde iki ciddi -coğrafi- fark vardı. Baltık devletlerinin batısında deniz, doğusunda Sovyetler Birliği uzanıyordu. Bu yüzden Baltık halkları sıkışmış durumdaydı. Fakat Finlandiya'nın batıda, savaş sırasında tarafsız kalan İsveç ile uzun bir kara sınırı vardı. Bununla birlikte Finlandiya'nın nüfusu az olmasına rağmen, toprakları Baltık devletlerinin aksine genişti. Kısacası, Stalin niçin Kızıl Ordu'nun ıssız boş toprakları işgal etme-

sini istesindi ki? Sovyetler'in kilometrelerce ormana niçin ihtiyacı olsundu ki? İhtiyaç duydukları bütün ağaçlar Sibirya'da zaten vardı. Muhtemelen Stalin, Finleri Sovyetler'in bitişiğindeki topraklardan zorla el çektirmenin ve bu sayede Leningrad'ı koruyabilmenin daha iyi olduğunu düşünmüştü.

Fin delegasyonuyla Moskova'daki ilk görüşmede Stalin isteği konusunda gayet dürüst ve netti. "Coğrafi durum hakkında yapabileceğimiz hiçbir şey yok. Leningrad ve çevresi 3.5 milyon kişiyi barındırıyor ki bu neredeyse Finlandiya kadar. Leningrad'ın konumunu değiştiremeyeceğimize göre sınırı değiştirmeliyiz," dedi.[1] Stalin ve Molotov bu yeni sınırın Fin topraklarına doğru 65 kilometre daha çekilmesini istiyordu. Ayrıca Finlerden Finlandiya Körfezi'ndeki birçok adanın da dâhil olduğu bazı bölgelerden el çekmelerini istemişlerdi. Bunun karşılığında Sovyetler Doğu Karelya'dan bazı bölgeleri teklif etti. Bu, Finlerin kaybedeceği toprakların neredeyse iki katıydı. Fakat stratejik ve ekonomik açıdan Sovyetler'in vermek istedikleri bölgelerin çok az bir değeri vardı.

Birbirini takip eden görüşmeler sırasında Finler Stalin'le pazarlık yapmaya çalıştılar fakat Stalin'in taleplerini az da olsa hafifletmesine rağmen asla istediğine yakın bir öneri sunmadılar. Sonunda 3 Kasım'daki görüşmeye gittiklerinde, Finleri Kremlin'de yalnızca Molotov karşıladı. Stalin'in yokluğu kötüye işaretti.

Molotov, daha sonra da göreceğimiz üzere, asla kendi başına anlaşma yapamazdı. Stalin'in olmadığı diplomatik görüşmelerdeki temel pozisyonu uzun ve detaylı sorular sormak veya Sovyetler'in pozisyonunun tekrar tekrar üstünde durmaktı. Yugoslav politikacı Milovan Đilas'ın da gözlemlediği üzere Molotov, "Stalin'in liderliği olmadan etkisiz" ve "zihni mühürlenmiş ve gizemliydi".[2]

Anlaşılacağı gibi, Molotov ile yaptıkları görüşmeler hiçbir yere varmadı; Finler Moskova'yı terk etmeye hazırlanıyorlardı. 4 Kasım'da,

---

1. Juho Kusti Paasikivi, *Meine Moskauer Mission 1939–41*, Holsten-Verlag, 1966, s. 67–68.
2. Milovan Đilas, *Conversations with Stalin*, Penguin Books, 2014, s. 50–51.

ayrılmalarından hemen önce, tekrar Kremlin'e çağırıldılar. Bu sefer karşılarında Molotov ile birlikte Stalin de vardı. Sovyet lideri bir anlaşmaya varmak için taleplerini yumuşatarak son bir teklifte bulundu.[1] Fakat Finler bir kez daha teklifi reddettiler. Bazı bölgeleri vermeye hazırlardı fakat kendi imtiyazları Sovyetleri etkilemek için yetersiz kalmıştı. Fin delegasyonu nihayet 9 Kasım'da Moskova'yı terk etti.

Olanlar göz önüne alındığında, Finlerin Stalin ile bir anlaşmaya varamayışları şaşırtıcı görünüyor. Bakıldığında Sovyetler samimi görünüyorlardı, yine de nihayetinde Stalin'in Finlandiya'nın tamamını almak isteyip istemeyeceğini asla bilemeyeceğiz. Fakat Baltık devletlerinin temsilcileriyle böyle uzun uzadıya görüşmeler yapılmamıştı. Ayrıca bu görüşmelerin içinde sınırları yeniden çizmek yer almamıştı. Sovyetler açıkça onların topraklarına askerî üs kurmak için ısrar etmişlerdi.

Bazı Fin liderler Stalin ile bir anlaşmaya varılması gerektiğini düşünüyordu. Aralarından en önemlisi de Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Finlandiya'nın bağımsızlığında önemli bir rol oynayan Mareşal Carl Gustaf Mannerheim'dı. Mannerheim, 20. yüzyılın en dikkat çeken isimlerinden biriydi – Avrupa'nın en ucundaki az nüfuslu bir ülkenin vatandaşı olması onun Finlandiya'nın dışında hak ettiği değeri görmemesine sebep olmuştu. Gençliğinde Finlandiya, Rus İmparatorluğu'nun bir parçasıydı, soylu geçmişiyle birlikte Rus İmparatorluk Ordusu'na katıldı ve 1917'de korgeneralliğe yükseldi. Ekim Devrimi'nin ardından Bolşeviklere karşı Fin kuvvetlerine önderlik etti ve akabinde 1919'da Finlandiya'daki ilk cumhurbaşkanlığı seçimini kaybedene dek Finlandiya naibi olarak görev yaptı.

Fin politikacılar Mannerheim'a Sovyet tekliflerinden bahsettiklerinde onlara bir uzlaşmaya varmalarını tavsiye etti. Fakat tavsiyesi reddedildi. Şimdi 72 yaşında ihtiyar bir adamdı ve belki de hemşehrileri onun Stalin'e karşı koyma hevesini kaybettiğini düşünmüşler-

1. Väinö Tanner, *The Winter War: Finland against Russia 1939–1940*, Stanford University Press, s. 67–68.

di. Fakat Mannerheim çok mantıklı konuşmuştu. Finlandiya, Sovyetler Birliği'yle gireceği bir savaşı asla kazanamazdı.

Stalin'in taleplerine karşı gelen Finler kendilerini umutla korumaya çalışmış ve korkuyla motive etmişlerdi. Stalin'in yüksekten attığını umuyorlardı. Gerçekten ülkesinin tarihindeki böylesi hassas bir dönemde bir savaş daha mı çıkarmak istiyordu? Eğer öyleyse bile, Finlerin Stalin ile tek başlarına karşı karşıya gelmeyeceklerini ummuşlardı. Belki Almanya veya Britanya ya da komşuları İsveç onlara yardım teklif edebilirdi. Bir yandan da istediği her şeyi verseler bile Stalin'in durmayacağından korkuyorlardı. Bu, Sovyet teklifini gören Fin Korgeneral Harald Öhquist'in bakış açısıydı. "Modern bir eğitim almış hiçbir subay, bize karşı sundukları talepleri ciddiye alamaz," diyordu. "Büyük ihtimalle, bize şu an ilettikleri talepler, uzun vadede iletecekleri talepler için sadece bir başlangıçtı."[1]

Gördüğümüz gibi, Öhquist'in korkularının gerçek olup olmadıkları hakkında emin olamazken, kesin olan şey Stalin'in, Finlerin, teklifini kabul etmemelerinden duyduğu şaşkınlığın bütün emarelerini göstermesiydi. Ukraynalı komünist lider Nikita Kruşçev, Stalin'in, "[Finler] dinlemedilerse onlara toplarımızla bir atış yaparak yüksek sesle söylemek yeterli olur ve Finler ellerini kaldırıp taleplerimizi kabul ederler," dediğini hatırlıyordu.[2] Londra'daysa Sovyet Büyükelçi Ivan Mayski de Finlerin Stalin ile bir anlaşma imzalamamış olmalarına şaşırmış ve Lord Halifax'a 27 Kasım 1939'da Finlerin "gerçeklerle" yüzleşmeye hazır olmadıklarını ve "anlaşılamayan bir fantezi dünyasında yaşadıklarını" söylemişti.[3]

Sovyetler'in Finlere karşı girişeceği askerî operasyon prensipte planlanmış olsa da bunun gerçekleşeceği beklenmemişti. Artık Stalin sadece daha geniş çaplı bir askerî hazırlık emri vermek zorunda

1. William R. Trotter, *The Winter War: The Russo-Finnish War of 1939–40*, Aurum Press, 2003, s. 17.

2. Kruşçev (ed.), *Khrushchev Memoirs*, cilt 1: *Commissar*, s. 249.

3. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 27 Kasım 1939 girdisi, s. 240.

kalmayacak, aynı zamanda Finlandiya için eli kulağındaki askerî harekâtın yanında bir de siyasi acil durum planı hazırlamak zorunda kalacaktı. Bunun sonucunda Otto Kuusinen adlı bir Fin komünisti, Finleri savaşta mağlup ettikten sonra kurmayı planladığı, yeni "demokratik" Finlandiya'nın başına geçirmeye karar verdi.

Bu, Kızıl Ordu Finlandiya'yı işgal ettikten hemen ertesi gün 1 Aralık'ta *Pravda*'da yayımlandı ve Otto Kuusinen tarafından yönetilen Yeni Demokratik Finlandiya'nın şu anki hükümetten kurtarılması adına Sovyetler Birliği'nden yardım istediği söylendi. Kuusinen'in yönettiği -Stalin'in gözünde "meşru" olan- bu yeni Fin hükümeti Sovyetler'den destek istediğinden dolayı Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya savaş ilan etmesi gerekmemişti. Akabinde Stalin, "Fin toprakları üzerinde hiçbir arzumuz yok. Fakat Finlandiya Sovyetler Birliği'ne dostane bir şekilde davranmalı," açıklamasını yaptı.[1]

Stalin'in sözleri önemli; bilhassa da tercih edilen kelime: "dostane". Bu, Sovyetler Birliği'nin ilgisinin olduğu ülkeler bağlamında tarihte ilk kez karşımıza çıkan özel bir ifadeydi fakat son olmayacaktı. Stalin belirli bir devletle ilişkilerinin "dostane" olmasını istediğini söylemeye düşkündü. Kelime kulağa oldukça zararsız geliyorsa da ona istediği gibi davranma gücü veriyordu. Bunun sebebi "dostluğun" tanımının net olarak yapılamamasıydı.

Hitler'in aksine Stalin, bu muğlak kavramları bilhassa seviyordu. Örneğin "kulak"ın tam manasını kimse bilmiyordu. Bir köylü "kulak" olarak sınıflandırılacak kadar zengin miydi değil miydi? Bunların hepsi düşünsel meselelerdi. Benzer bir şekilde, Stalin "halk düşmanı" kavramının tam olarak neyi ifade ettiğini hiçbir zaman açıklamamıştı. Beriya'nın, Stalin'den aldığını söylediği, görüşü benzer şekilde belirsizdi fakat yine de potansiyel olarak her şeyi kapsıyordu. Beriya devlet güvenlik zirvesinde bir meslektaşına, "Halk düşmanı yalnızca sabotaj yapanlar değildir, aynı zamanda parti çizgisinin doğruluğu

---

1. Kotkin, *Stalin*, cilt 2: "Waiting for Hitler", s. 741.

hakkında şüpheye düşenlerdir. Aramızda bunlardan çok var ve biz bunları yok etmek zorundayız," demişti.[1]

Bir insan kendisini "parti çizgisinden şüphe etmek" suçlamasına karşı nasıl savunabilirdi ki? Olanlara dair yapacağınız yapıcı bir eleştiri sizi hangi noktada "halk düşmanı" yapardı? Bu, kasıtlı bir belirsizlikti, Mark Gallay'ın Büyük Temizlik sırasında katıldığı toplantılarda herhangi birinin "halk düşmanı" olarak suçlanabileceği anlamına gelen, hukukun üstünlüğünü savunan hiçbir ülkenin hoş karşılamayacağı bir şeydi. Yasal herhangi bir tanımın olmayışı, bunun sadece bireysel kavrayış meselesi olduğu anlamına geliyordu. Olası kıyametten kimse kendini koruyamazdı.

Bu esnada Stalin Kızıl Ordu'nun Fin kuvvetlerini kolayca mağlup edeceğinden öylesine emindi ki Finlandiya içlerine bir dizi taarruz içeren stratejiyi onayladı ve böylece taarruzun gücünü boşa harcadı. Ayrıca askerî operasyonların çabucak biteceğini varsayıyordu. Topçu komutanı Nikolai Voronov operasyonun en az 'iki üç ay' süreceğini söylediğinde kıdemli bir subay ona 'bütün tahminlerini operasyonun on iki gün süreceği varsayımına dayandırmasını' söylemişti.[2]

Durumun yüzeysel bir analizinin ardından, Stalin ve onun yaltakçı yardımcıları Fin direnişinin kısa sürede ezileceğini varsayıyordu. Finler hem sayıca çok daha azlardı -Fin Ordusu Sovyet işgal güçlerinin yarısından daha azdı- hem de çoğu Fin'in teçhizatı çağ dışı kalmıştı ve modern Sovyet teçhizatına karşı hiç şansı yok gibi görünüyordu. Fakat Finler bu savaşta, Sovyetler'in unuttuğu görülen, tek bir avantaja sahipti. Stalin'in davranışlarının sebebi coğrafi gerçeklikti fakat artık coğrafi gerçeklik tamamen Fin tarafındaydı.

Sovyetler iki sorunla karşılaştılar. Birincisi, Finlandiya dünyanın en büyük ülkelerinden biri olmamakla birlikte en az nüfusa sahip olan

---

1. Dmitri Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy*, Weidenfeld & Nicolson, 1991, s. 279. Beriya'nın sözlerini Volkogonov'a, A. A. Yepişev aktarmıştır.
2. Bellamy, *Absolute War*, s. 74. Voronov'a bu, bir Savunma Komiseri olan G. Kulik tarafından, General Meretskov'un da katıldığı bir toplantıda söylenmiştir.

ülkelerinden biriydi. Bu, Finlere geri çekilerek Kızıl Ordu'yu kar ve ormanlarla kaplı boş arazilere çekme olanağı sağlıyordu. İkinci ve en önemlisi Finlandiya'nın çoğu düzlüktü. İnsandan çok ağacın bulunması, Sovyet askerlerinin uçsuz bucaksız ağaçların sıralandığı dar yollardan geçmeleri anlamına geliyordu ve gördükleri tek şey kendilerini çevreleyen ağaçlardı. Mantığa aykırı şekilde, geniş ve nispeten ıpıssız bir ülkede olmalarına rağmen askerlerde klostrofobi görülmeye başlamıştı. Kızıl Ordu'da Finlandiya'da savaşan Yüzbaşı Şevenok, "Büyük çamlar karda tıpkı bir resim gibi yan yana duruyorlardı. Tepenizde dallar ve altınızda açıklık olmasına rağmen sanki bir ağaçlıkta değil de sütunların olduğu bir mağaradaymışsınız gibi hissediyordunuz."[1]

Bu sorun, -neredeyse tamamı çocukluktan beri kayak yapan-Finlerin aksine, Sovyet askerlerinin yoldan çıkıp da ormana girdiklerinde huzursuz hissetmeleriyle daha da yoğunlaştı. Ayrıca Sovyet askerlerinin teçhizat ve kamuflajları da Fin iklimine uygun değildi. Sovyet komutanları askerlerine yeterli beyaz kış kamuflajını vermeyi ve kamyon ve tanklarını da kamufle etmeyi dahi ihmal etmişlerdi. Sonuç olarak askerler ve araçlar karda kolayca göze çarpıyordu. Buna karşın Fin askerleri beyaz kar kamuflajı giyiyor ve düzenli olarak sıcak yemek ve kuru kıyafetlerle destekleniyordu. Ayrıca Fin ordusu çok iyi idare ediliyordu çünkü Kızıl Ordu Finlandiya'yı tehdit etmeye başlar başlamaz Gustaf Mannerheim Fin ordusuna komuta etmek için gönüllü olmuştu.

Ana Sovyet taarruzu Finlerin tahmin ettiği gibi Leningrad'ın kuzeybatısından, Finlandiya Körfezi ile Ladoga Gölü arasında uzanan Karelya kıstağından gelmişti. Kızıl Ordu burada aniden Mannerheim Hattı olarak da bilinen tahkimatlarla karşılaşmıştı. Mümkün olan her noktada ormanlar ve nehirler gibi doğal bariyerlerin kullanıldığı zekice inşa edilen Mannerheim Hattı, Sovyetler için zor bir engel teşkil ediyordu. Kızıl Ordu'da ana Fin tahkimatının hemen kuze-

---

1. Allen F. Chew, *White Death: The Epic of the Soviet–Finnish Winter War*, Kiwe Publishing, 2007, s. 27–28.

yinde savaşan Politruk Oreşin şunları yazmıştı, "Siperlerden burnumuzu bile çıkaramıyorduk. Adamlarımız birçok kez taarruza kalktı fakat hepsinde geri püskürtüldüler. Dikenli teller insan boyutunda. Her yerde tank engelleri var. Çevremizdeki bataklıklar ve oldukça iyi kamufle edilmiş karakollar Finleri yenilmez kılıyor."[1]

Yine de bütün bunlar, Fin topraklarının ortasında olmasına rağmen, Mannerheim Hattı'ndan uzaklarda, dünyanın dört bir yanında Fin direnişinin harikuladeliği gazete manşetlerine taşınmıştı. Sovyetler ülkeyi ikiye bölmek amacıyla doğuda kuzeyden güneye doğru taarruza kalkmıştı. Fakat Sovyetler'in karşılaştığı zorluk, Finlerin onlarla kafa kafaya gelmek yerine orman ve karla kaplı doğada kullanılabilecek tek yoldan ilerledikleri sırada yanlardan saldırmalarıydı. Sonuç olarak Finler ilk olarak Kızıl Ordu'nun 163. Tümeni'ni diğerlerinden ayırdı, ardından da tümeni kendi içinde dağınık parçalara ayırarak her birini diğerlerinden izole etmeyi başardı.

44. Tümene bağlı olan Mihail Timoşenko'nun birliği zorla 163. Tümeni kurtarmaya gönderildi. O ve silah arkadaşları yol boyunca ormanın içine doğru ilerlediler, "o kadar dardı ki iki aracın birbirini geçmesi çok zordu... Teknik olarak manevra yapmak imkânsızdı. Yürürken bile zorlanıyordunuz... Balta girmemiş ormanda olmak gibiydi, yolunuzu kendiniz açıyordunuz. Topçular geri dönemiyorlardı, zırhlı araçlar oldukları yerde kalıp dondular... Böylece biz de komuta kademesinin bunların hiçbiri için çalışmadığını fark ettik, tümenimiz için herhangi bir harekât planı yoktu, bizi oraya karşımıza çıkan her şeyle baş etmemiz için öylece gönderdiler."

Soğuktan ötürü Kızıl Ordu askerleri "kendilerini yalnızca ılık tutabiliyorlardı, üniformalarını kendileri kurutuyor ve yemeklerini de kamp ateşlerinde pişiriyorlardı... yol boyunca uzanan her şey yanıyordu. Her yerde sürekli ateş yanıyordu hatta yolun kendisi bile yanıyordu. Bu bana birliğin ormana doğru her şeyi 'yakacağı' izlenimi-

1. *A.g.e.*, s. 71-72.

ni vermişti." Bu ateşler Timoşenko ve silah arkadaşlarının ormanda gizlenen Finlerce rahatlıkla görülebilmesini sağlıyordu.

Timoşenko, "Ordumuzun çok güçlü, yenilmez ve ciddi manada büyük yetenekleri olduğunu anlamıştık. Fakat orada olanları ne ben ne de birçok subay anlayamamıştık. Ne yapmamız gerekiyordu, kime karşı savaşıyor olmalıydık? Hiçbir yerde düşman askeri yoktu. Cephe yoktu. Tesis yoktu. Yalnızca yakalanması imkânsız küçük Fin grupları vardı... Sanki ormanın kendisi bize ateş ediyor gibiydi," diyordu.

Bir gece askerlere "güç kazanmaları için 3-4 kasa votka verildi. Askerler yorgundu ve donuyorlardı. O gece hepsi sarhoş oldu. Votkayla birlikte içebilmek için karavanalarında yemekler pişirdiler ve ardından ateşin yanında sızdılar". Ertesi sabah Timoşenko çoğunun 'donarak öldüğünü' görmüştü.

Timoşenko bu felaketten kimin sorumlu olduğundan emindi: "Şüphesiz temel sebep komutanın kabiliyetsizliğiydi. Oradaki rütbeli rütbesiz bütün askerler anavatanlarına bağlı, görevini hakkaniyetle yapan insanlardı. Fakat onlar için yaratılan bu şartlar, onların görevlerini şerefle yerine getirmelerine izin vermedi."[1]

44. Tümen'in komutanı Aleksey Vinogradov, olanlardan sorumlu tutularak birkaç yoldaşıyla birlikte kurşuna dizildi. Fakat Timoşenko bu facianın sorumlusu olarak kendi liderlerini suçlamıyordu: "Cezalandırılan subayların, tümen komutanının, alay komutanın ve yanlarındaki birkaç kişinin suçlu olmadıklarını biliyorduk." Suç, askerleri Finlandiya'ya göreve uygun olmayan teçhizatla gönderen ve onları böylesi kusurlu bir saldırı planına zorlayan kişilerindi.

Yine de, Mihail Timoşenko'nun kendi komutanını sadıkça savunmasına rağmen, Vinogradov'un 44. Tümen'deki liderliğinin zayıf olduğu ortadaydı. Önlerinde mahsur kalan 163. Tümen'e ulaşmak için uyumlu bir şekilde çabalayıp çabalamadığı bile sorgulanabilirdi ve ateş altında paniklemiş bile olabilirdi.[2] Fakat şurası açık ki, 44. Tü-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

2. Trotter, *Winter War*, s. 160.

men'in askerlerinin hiçbirisi gönderildikleri görev için düzgünce eğitilmemişti. Örneğin, hiçbir Sovyet askeri kayak yapmayı bilmezken, karla kaplı bu bakir doğada Finleri nasıl takip edip yakalayabilecekti?

Fin güçleriyle Sovyet 163. ve 44. tümenlerinin karşı karşıya geldiği Suomussalmi Muharebesi, savaşın en meşhur Fin galibiyetiydi. 12.000'den az Fin askeri, kendilerinden 4 kat büyük düşman kuvvetini bozguna uğratmıştı. Bu zafer, Batı'nın hayal gücünü de ateşlemişti. Örneğin Amerikalılar kayakları üzerinde cesur ve sayıca az Finlerin Bolşevik makinesinin hayvani gücüne karşı savaştığı fikrine sarılmışlardı (muharebenin çoğu atılgan kayakçıların ortada olmadığı Mannerheim Hattı'nda gerçekleştiği için bu, gerçeğin sadece bir kısmını yansıtan romantik bir fikirdi). Amerika'da 17 Aralık 1939 ulusal Finlandiya Günü ilan edildi ve tanınmış bir vaiz olan Harry Emerson Fosdick, Finler için içinde "Finlandiya halkına insani ve ilahî merhamet diliyoruz... Gaddarca şiddetin tehlikeye attığı aileler, cömertliğimiz size yardımcı olsun; açlığın ve umutsuzluğun bahtsız kurbanları, bizim geniş stoklarımız size yardımcı olsun," dizelerinin bulunduğu özel bir dua hazırlamıştı. Hatta 20 Aralık'ta New York'taki Madison Square Garden'da 15.000 kişinin katıldığı Finlandiya yanlısı bir yürüyüş düzenlenmişti.[1]

Britanya'da da Finlerin zaferine karşı olan sevinç neredeyse aynı derecede büyüktü. Yalnızca Finlere yardım sağlamak adına basına çağrı yapılmakla kalınmadı, ayrıca Winston Churchill 20 Ocak 1940'ta katıldığı bir yayında Finlerin dünya için teşkil ettiği örneği tasvir etmek neredeyse efsanevi ifadeler kullandı. Denizcilik bakanı olarak tekrar hükümete girmiş olan Churchill, "Finlandiya, harikulade fakat bir yandan da tehlikenin pençesindeki yüce Finlandiya, özgür insanların neler yapabileceğini gösteriyor," demişti. "Finlandiya'nın insanlığa yaptığı hizmet paha biçilemez. Tüm dünyanın da gördüğü üzere, Kızıl Ordu ve Kızıl Ordu Hava Kuvvetleri karşısında askerî açıdan yetersizlikle karşılaştılar. Arktik Çizgisindeki yoğun

---

1. Robert D. Lewallen, *The Winter War: The United States and the Impotence of Power*, Alyssiym Publications, 2010, s. 69.

çarpışmaların bu birkaç haftasında Sovyet Rusya hakkındaki birçok yanılsama ortadan kalkmış oldu. Herkes şu an komünizmin bir ulusun ruhunu nasıl çürüttüğünü, nasıl küçük düşürdüğünü ve huzura aç bıraktığını görebiliyor, ve bu da savaşın alçakça ve tiksindirici olduğunu kanıtlıyor."[1] Bolşevik saldırganlığına karşı kendilerini yiğitçe savunan Finlandiya'nın sayıca az olan 'özgür insanlarına' dair olan bu anlatımın, İngiliz idaresinin üst düzey şahsiyetlerinin Stalin'in silahlı kuvvetlerinin pratikte pek de değeri olmadığına ilişkin daha önceki fikirlerini doğruladığını da belirtmek gerekir.[2]

Bütün bunlar Sovyetler için büyük sorunlardı. Stalin süratli ve hayati bir darbeyle Finleri hem uzlaşmazlıkları için cezalandırıp hem de kendi toprak taleplerine boyun eğdirmeyi hayal ediyordu. Buna rağmen, Kızıl Ordu bütün dünyanın gözleri önünde küçük düşürülüyordu. Savaş uzadıkça durumun daha da tehlikeli bir hale geleceği aşikârdı. Ya Amerikalılar ve İngilizler Finlandiya'ya finansal yardım yapmayıp asker de gönderdilerse? O zaman Stalin'in savaşa katılmayıp da Bolşevizm'in düşmanlarının birbirini gırtlaklamasını seyretmesi politikasına ne olurdu?

Londra'da Büyükelçi İvan Mayski bu sorunu gayet iyi idrak etmişti. Savaştan iki haftadan kısa bir süre önce 12 Aralık 1939'da, savaşta Sovyet ilerlemesinin başarısız olması halinde Büyük Britanya'da "anti Sovyet kampanyasında çılgınca bir artışa" sebep olacağını yazmıştı.[3] İki ay sonra, şubatta ise çok daha tedirgindi, Sovyetler Birliği'nin "büyük bir savaşa çekilmesinden" korktuğunu söylüyordu.[4]

Stalin başka bir zorlukla daha karşılaştı. Bunun bir "özgürleştirme" hareketi olduğunu iddia ettiği siyasi tasarısının gülünç bir dala-

---

1. Winston Churchill yayını, 20 Ocak 1940, çevrimiçi erişim için; https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1940-the-finest-hour/the-war-situation-house-of-many-mansions.
2. Örneğin, hem Chamberlain'in hem de Britanya'daki ileri gelen askerî figürlerin görüşü Kızıl Ordu'nun zayıflıkları hakkındaydı: bkz. s. 58.
3. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 12 Aralık 1939 girdisi, s. 244–245.
4. *A.g.e.*, 21 Şubat 1940 girdisi, s. 257.

vere olduğu ortaya çıktı. Neredeyse hiçbir Fin, Otto Kuusinen'in başında olduğu Finlandiya'nın yeni "demokratik" hükümetini bağrına basmamıştı. Finlandiya'nın işçi sınıfında sosyalizm geleneği olmasına rağmen, iş Stalin'in kuklası olmakla milliyetçi -fakat aristokratik- Gustaf Mannerheim arasında bir seçim yapmaya gelince, Finler için tercih yapmak çok kolay olmuştu.

Kruşçev'in aktardığına göre, Stalin Fin seferinin başarısızlığından ötürü "deliye dönmüştü". Kruşçev, "Hem kayıplarımız hem de uzun vadeli beklentilerimizi göz önüne alınca, o aylar çok korkunçtu... Sovyet liderliğinde bir alarm hissi büyüyordu... Kızıl Ordu etrafındaki yenilmezlik halesi sanki solmuş gibiydi," diye yazıyordu. Son dönemdeki olayların ardından şu soru göze çarpmaya başlamıştı: "Biz daha Finlerle bile başa çıkamıyorken ve çok daha güçlü bir düşmanımız varken [Hitler], bu adamla nasıl başa çıkacağız?"[1]

Stalin, Mareşal Semyon Timoşenko'ya Fin seferini tekrar düşünmesini ve daha dar cephelerden daha fazla askerle saldırmasını emretti ki bu, Sovyet liderin birkaç hafta önce reddettiği stratejiydi. Tabii ki taktikler de değişti. Seferin başlarında Sovyet tankları genellikle kendileriyle birlikte taarruz eden piyadelerden kopuyor ve piyadeleri patlayıcılarla teçhiz edilmiş Fin mobilize birlikleri karşısında çaresiz bırakıyordu. Şimdiyse, Sovyetler'in acı saha tecrübelerinden ders çıkardığını gösteren ilk işaretlerden biri de tankların piyadelerin yakınında duruyor oluşuydu.

1940 Şubat'ının başlarında muazzam bir topçu bombardımanının ardından Sovyetler yeni taarruzlarına başladılar. Sovyet saldırılarının gücü ve odağına bakıldığında, Finlerin dayanmakta zorlanması kaçınılmazdı. 9 Mart'ta Mannerheim, General Erik Heinrichs'e Fin komutanlara ulaşıp onlara birimlerinin dayanma seviyelerini belirlemelerini istemesini emretti. Heinrichs'in raporu her şeyi açıkça gözler önüne seriyordu: "Devam eden askerî operasyonlar netice-

---

1. Kruşçev (ed.), *Khrushchev Memoirs*, cilt 1: *Commissar*, s. 251–252.

sinde ordunun durumu daha da zayıflamıştır ve mevcut durum, yeni toprak kayıplarından başka bir şeye yol açmayacaktır... İkinci Ordu Komutanı Korgeneral Öhquist, herhangi bir sürpriz yaşanmazsa cephesinin, personelin ve bilhassa kullandığı subayların durumuna bağlı olarak, bir haftadan fazla dayanmayacağını ifade etti. Üçüncü Ordu Komutanı Tümgeneral Talvela ise her şeyin pamuk ipliğine bağlı olduğunu söyledi."[1]

İngilizler ve Fransızlar bu umutsuz noktada Finlere askerî yardım teklifinde bulundular fakat tekliflerin ne denli ciddi olduğu hep belirsizliğini korudu. Müttefiklerin askerî yardımı nasıl ulaştıracağına dair oldukça ciddi bir sorun vardı, İsveçliler tarafsızlıklarını koruyabilmek için yabancı güçlerin İsveç topraklarından geçmesine izin vermeyeceklerdi.

Finler önlerindeki sınırlı seçenekleri de göz önüne alarak Sovyetler ile barış müzakerelerinde bulunmaları gerektiğine karar verdiler ve savaş nihayet 13 Mart 1940'ta sona erdi. Anlaşmanın sonucunda Finler Sovyetler'e Stalin'in en başta talep ettiğinden daha fazla toprak vermek zorunda kaldılar. Fakat Kızıl Ordu'nun bu "zaferine" rağmen bir aşağılanma unsuru halen mevcudiyetini koruyordu. Nasıl olur da Sovyetler'in böylesine ufak bir ulusu ezmesi bu kadar uzun sürebilirdi? Ve bu amaca ulaşmak için niçin bu kadar çok Sovyet -10.000'in üzerinde- hayatını kaybetti?

Savaş devam ederken bile Stalin günah keçilerini hazırlıyordu. Bunların başını onun sadık dalkavuğu Mareşal Voroşilov çekiyordu. Fakat Stalin bir akşam yemeğinde Kızıl Ordu'nun Finlandiya'daki performansından dolayı onu azarlarken, normalde hiç sesini çıkarmayan Voroşilov -inanılmaz bir şekilde- aniden onu tersleyerek karşı çıktı. Stalin'e, "Bütün bunların suçlusu sensin, askerî kadrolarımızı imha eden sensin," dedi. Stalin karşılık verdikten sonra Voroşilov "süt domuzu haşlamasından" bir tabak aldı ve "tabağı masaya çarptı".[2]

1. Chew, *White Death*, s. 179.
2. Kruşçev (ed.), *Khrushchev Memoirs*, cilt 1: *Commissar*, s. 256.

Bu oldukça dikkat çekici bir sahneydi. Stalin'e çok az insan karşı çıkabiliyordu ve çok daha azı karşılığında hayatta kalıyordu. Fakat Voroşilov savunma halk komiseri olduğundan öldürülmedi ve kızağa çekildi. Stalin'in gerçekten bir şeyler hissettiği -belki de sadece bir sevgi pırıltısı- birkaç işe yarar insandan biri gibi görünüyordu. Stalin'in eğlenceli bulduğu bu beceriksiz askerde pek tabii bazı nitelikler olabilirdi. Bunlardan en önemlisi, Voroşilov'un asla bir tehdit teşkil etmemesiydi.

Ortada halen Otto Kuusinen'in başında olduğu kukla hükümetin akıbetiyle ilgili bir sorun vardı. Bu düzmece yönetimin varlığı barış müzakerelerini çetrefilleştirmişti, Sovyetler nihayetinde gerçek Fin hükümetiyle anlaşma yapmak zorunda kalmışlardı ve savaşın başından beri savundukları hükümet artık illegal sayılmıştı. Stalin'in çözümü ise Finlerden aldıkları topraklarla ellerindeki bir kısım Sovyet toprağını birleştirerek yeni bir Sovyetler Birliği cumhuriyeti kurmak olmuştu. Kuusinen, Karelo-Fin Cumhuriyeti adı verilen bu en yeni Sovyet yapısının başına geçirildi.

Kuusinen, şahsî tecrübelerine dayanarak Stalin'in altında önemli bir pozisyona sahip olmanın ne denli tehlikeli olduğunu biliyordu. Bir bahaneyle eşi ve oğlu tutuklandığında Stalin'den yardım etmesini rica etmişti, fakat Sovyet lider yalnızca, kendi akrabalarının da çoğunun tutuklu olduğunu belirterek hiçbir şey yapamayacağını ifade etmişti. Bu cevap muhtemelen Stalin'in mizah anlayışının bir örneğiydi.[1]

Birçok Alman bu savaşı Kızıl Ordu'nun Wehrmacht'ın dengi olmadığının kanıtı olarak gördü. Goebbels 11 Kasım 1939'da günlüğüne şunları yazmıştı, "Rusya'nın ordusunun pek bir değeri yok. Kötü yönetiliyorlar ve çok daha kötü teçhiz edilmişler."[2] Bir sonraki ayda ise "Moskova Finlandiya'da halen bir ilerleme kaydedemedi. Utanç verici bir durum!" diye yazmıştı.[3] Bununla birlikte, Goebbels Finlan-

1. Yuri Glazov, *The Russian Mind since Stalin's Death*, D. Reidel, 1985, s. 182.
2. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm I, Cilt 7: *Temmuz 1939– Mart 1940*, 11 Kasım 1939 girdisi, s. 190–191.
3. *A.g.e.*, 16 Aralık 1939 girdisi, s. 233-234.

diya'daki Sovyet işgalinin sonucunda ortaya çıkacak sıkıntıların da farkındaydı. 6 Aralık'ta günlüğüne şu notları aldı: "Alman halkı Fin yanlısı olmaya tamamen yatkın. Bunun filizlenmesine izin vermemeliyiz."[1] SS'in istihbari kolu olan SD'nin bir raporu bunu onaylıyordu, "Finlandiya'nın yaklaşımı mantıksız ve anlaşılmaz olarak tanımlanıyor... insanlar çoğu zaman Fin halkı adına üzülüyor."[2] Bu durum bir sorun teşkil ediyordu çünkü Finlandiya, saldırmazlık paktının gizli protokolleri gereği Stalin'in "etki alanı" içerisinde yer alıyordu.

Bunun yanında Hitler, Fin halkına üzülmeyenler arasında yer alıyordu. Ülkeye karşı bir tür garezi vardı, 1918'in başındaki Fin İç Savaşı'nda Almanya'nın yaptıklarının tam manasıyla anlaşılamadığını düşünüyordu. Daha sonraları 8 Mart 1940 tarihli mektubunda Mussolini'ye şu satırları yazacaktı: "Fin devleti varlığını tamamen Alman askerlerinin, Alman alay ve tümenlerinin oluk oluk akan kanlarına borçlu ve akabindeki bağımsızlıkları da yine Alman birlikleri sayesinde. Bunun karşılığında ise Finlandiya her meselede Almanya'nın karşısına geçmiş ve Almanya'ya karşı alınan her zorunlu tedbirde mümkün olduğunca aktif bir rol almaya çalışmıştır. Haliyle Finlandiya'nın tarafında olmak için hiçbir sebebimiz yok."[3]

Almanya'daki popüler Fin desteğini kırmak için Goebbels buna karşı propaganda bombardımanı hazırladı. Naziler Finlerin Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde Almanya'yı değil de Milletler Cemiyeti'ni desteklediklerinden ve Adolf Hitler'in şansölyeliğini "sevinçle" karşılamadıklarından şikâyet ediyorlardı, "fakat Alman bağımsızlığına giden neredeyse her adımı ve Führer'in Versailles Antlaşması'nı ortadan kaldırmaya yönelik yaptığı her şeyi vicdansızca eleştirdiler." Bunlar *Völkischer Beobachter*'da yayımlanan bir makalede söylenmiş-

---

1. *A.g.e.*, 6 Aralık 1939 girdisi, s. 221-223.
2. Heinz Boberach (ed.), *Meldungen aus dem Reich 1938–1945. Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS*, cilt 3, Pawlak, 1984, s. 524.
3. *Documents on German Foreign Policy*, Seri D, cilt VIII: *The War Years, Eylül 4, 1939–Mart 18, 1940*, Belge 663, Führer ve Şansölye'den Benito Mussolini'ye, 8 Mart 1940, s. 871–880.

ti. "Alman halkının geleceği için verdiği mücadelede önceleri Almanya'yı kötülemek ve kınamakla meşgul olan tüm ufak devletleri bir anda desteklemesini beklemek hem saflık hem de duygusallıktır... Ne ekersen onu biçersin."[1]

Fakat Hitler, Goebbels ve diğerlerinin Finlandiya'daki yaşananların Kızıl Ordu'nun beceriksizliğini gösterdiği fikrini paylaşmadığı görünüyordu. Mussolini'ye 8 Mart'ta yazdığı mektubunda Sovyetler Birliği'yle (ya da kendisinin hâlâ kullandığı şekliyle, Rusya'yla) ilgili görüşlerini net bir şekilde aktarıyordu: "Bu kavgaya girmeye hiç niyetleri yoktu çünkü olsaydı yılın başka bir mevsimini seçerlerdi ve bu durumda Fin direnişinin çabucak kırılacağına dair aklımda hiç şüphe yok. Duce, bugüne dek operasyonlar neticesinde Rus askerlerine karşı yapılan eleştirilerin hiçbirisi gerçeklik ve doğrularla teyit edilmemiştir. Cihan Harbi'nde Ruslarla kendi fikrimizi edinebilecek kadar çok uzun ve zorlu bir şekilde savaştık. Mevcut ikmal tesisleri göz önüne alındığında, en kapsamlı hazırlıklar dışında dünyadaki hiçbir güç -30 -40 derecelerdeki böylesi arazilerde Rusların ilk başta aldığından daha farklı bir sonuç elde edemezdi."[2]

Bu incelikli bir görüştü. Görünürde bunu tam olarak kabul edemeyecek olsak da –Hitler, Mussolini ile birlikte kendi ajandasını takip ediyor olabilirdi- bu durum, Führer'in keskin soğukta savaşmanın "geniş çaplı hazırlıklara" ihtiyaç duyduğunun farkında olduğunu gösteriyordu. Fakat bu, daha sonraları Sovyetler Birliği'ne karşı girişeceği savaşta uymayacağı bir fikirdi.

Kızıl Ordu Finlerle savaşırken, Hitler Stalin'inkini hem önem hem de boyut olarak gölgede bırakacak bir askerî operasyon planlıyordu. Batı Avrupa'yı işgal etmeye karar vermişti. Bunun için de doğal olarak komutanlarıyla iş birliği yapması gerekiyordu, işte bu ilişki bize, savaşın bu noktasında Stalin'le Hitler'in liderlik teknikle-

---

1. *Völkischer Beobachter*, Norddeutsche Ausgabe, 9 Aralık 1939, s. 2.
2. *Documents on German Foreign Policy*, Seri D, cilt VIII: "The War Years, 4 Eylül 1939–18 Mart 1940", Belge 663, s 871–880.

ri arasındaki kilit farkları gösteriyordu. Bu farklılıklar iki liderin de karakteriyle ilgiliydi fakat aynı zamanda hem kültürel hem de yapısal farklılıklardı.

İkisi arasındaki bu temel farklılığı anlamak için öncelikle acımasızlıklarının işleyiş yollarının farklı olduklarını kabul etmeliyiz. Üstünkörü baktığımızda Hitler ve Stalin'in yollarına çıkan insanları öldürmek istemeleri benzerlik gösteriyordu. 1934'e geldiğimizde Hitler Nazi hücum kıtalarının lideri Ernst Röhm'ün diğer rakiplerle birlikte öldürülmesi emrini verdi. Stalin buna tepkisini, "Ne müthiş bir adam! Bu işi ne kadar da iyi becerdi!" şeklinde dile getirdi.[1] Stalin, kendisine karşı duranları ortadan kaldırmaya hazırlanan -bu olay tarihe "Uzun Bıçaklar Gecesi" adıyla geçecek ve o gece yüz civarı insan öldürülecekti- bu diktatöre karşı açıkça bir yakınlık hissediyordu.

Fakat Hitler'in 1934'te yaptıklarıyla Stalin'in 1937-38'deki Büyük Temizlik'i arasında önemli bir fark vardı. Bu yalnızca sayısal bir farklılık değildi ki Stalin çok daha fazla insanı hedef almıştı, bu, saldırıların arkasındaki düşünce farkıydı. Hitler, Röhm'e isteksizce sırtını çevirmişti. Sonuçta başka bir seçeneği olmadığını düşündüğü için böyle davranmıştı. Röhm, Hitler'in yaptığı hassas politik anlaşmalara, bilhassa Cumhurbaşkanı von Hindenburg ve Şansölye Vekili von Papen ile yaptığı ittifaka, karşı tehdit oluşturuyordu. Daha da kötüsü, Hitler'in bakış açısına göre, Röhm hücum kıtalarını askerî bir güç olarak orduya rakip görüyordu. Bu, Hitler'in savaş alanındaki galibiyeti Wehrmacht'ın alması arzusuyla çelişen bir durumdu. Hitler, Röhm'ün birahane güreşçilerine değil eğitimli askerlere güvenmek istiyordu.

Şüphesiz Uzun Bıçaklar Gecesi haksız ve kanlı olsa da -özellikle de kocasına yardıma koşarken vurulan eski Şansölye Kurt von Schleicher'in eşi gibiler için- arkasında temiz bir strateji vardı. Dahası, o dönem diğerlerinin gerek hedefler gerekse ölçek açısından mantıklı bulduğu bir olaydı. Cumhurbaşkanı von Hindenburg, infazlardan

1. Service, *Stalin*, s. 340.

dolayı Hitler'i "Alman ulusunu ciddi bir tehlikeden kurtardığı için" tebrik etmiş[1] ve Savunma Bakanı General Werner von Blomberg, Hitler'in "olağanüstü bir cesaretle" hareket ettiğini söylemişti.[2]

Devletin halihazırda varlığını sürdüren yapılarını parçalayan bir devrimin parçası olan Stalin'in aksine Hitler, büyük ölçüde hâlâ yerleşik bir düzenin içerisinde çalışmalarını sürdürüyordu. Örneğin, 1933'te iktidara geldikten birkaç hafta sonra toplama kampları kurulmuş olsa da, bu kamplar Alman ceza infaz sistemine paralel bir şekilde işliyordu. Ve keza hücum kıtalarına kendi siyasi düşmanlarından intikam izni vermiş olsa da, daha önce kendisine karşı çıkmış her bireyi cezalandırmak için ne polisten ne de ordudan kitlesel tasfiyeleri teşvik etmişti.[3]

General von Blomberg, Hitler'in hevesli bir destekçisiydi fakat diğer lider askerî figürlerin arasında böyle olmayanlar da vardı. Örneğin 1930'ların çoğunda Genelkurmay Başkanlığı yapan General Ludwig Beck, 1937'de yazdığı bir notta Hitler'in temel politikası olan, doğuda "yaşam alanı" kazanmayı hedefleyen, *Lebensraum*'u eleştiriyordu. Nazilerin, diğerlerinden toprak kapma fikrini "düzgünce düşünmediklerini" savunuyordu.[4] Stalin'in askerî liderlerinden birinin Bolşevizm'in prensiplerini yazmak suretiyle eleştirip de hayatta kalmasını düşünmek zordu.

Hitler, kendi fikirleri hakkında pek de hevesli olmayan generalleri hevesli olanlarla değiştirmek için önemli bir mesai harcadı ve Beck, Führer'den gelen yoğun eleştiri bombardımanının ardından 1938 yazında istifa etmek zorunda kaldı. Daha da önemlisi Hitler,

---

1. *Völkischer Beobachter*, 3 Temmuz 1934.
2. *Deutsche Allgemeine Zeitung*, no. 302, 2 Temmuz 1934.
3. Yine de Naziler 1933 Nisan'ında Yahudiler ve komünistlerin devlet memurluğundan çıkarılmasının önünü açan Profesyonel Devlet Memurluğu Restorasyon Yasası gibi yasaları yürürlüğe koymuşlardı. Cumhurbaşkanı Hindenburg'un baskısıyla, Birinci Dünya Savaşı'nda cephede savaşmış veya yakınını kaybetmiş kişiler bu yasalardan muaf tutulmuşlardı.
4. BArch N 28/4, Almancadan alıntılanan kitap Klaus-Jürgen Müller, *Generaloberst Ludwig Beck: Ein Biographie*, Ferdinand Schöningh, 2007, s. 498–501. Beck'in bu belgeyi kimi düşünerek –kendisi veya meslektaşları- aldığı kesin değildir.

Beck'i tutuklatmadı, işkence veya infaz etmedi. Bunun yerine Beck yalnızca emekli oldu. Hitler şayet Beck'e daha Stalinvari bir şekilde davranmış olsaydı, altı sene sonra 1944 Temmuz'unda canına kastedilen girişimde Beck'in önde gelen komploculardan birisi olmasının önüne geçebilirdi ve bu, onun açısından oldukça iyi olurdu.

Hitler'in ordu komutanlarının bazıları bile Nazi birliklerinin Polonya'da yaptıklarını eleştirmişlerdi. Alman Sekizinci Ordu Komutanı Johannes Blaskowitz, 1939 sonbaharında SS ve diğer özel kuvvetlerce Lehlere yapılan gaddarca muameleye karşı oldukça derin bir muhalefet gösterdi. Hitler ona "kurtarma ordusu yöntemleriyle"[1] savaşılamayacağını söyleyerek yakınsa da Blaskowitz orduda görev yapmaya devam etti. Fakat daha uyumlu birisi olsaydı muhtemelen kariyerinde halihazırda olduğu kadar başarılı olamazdı.

Bununla birlikte, Hitler'in çevresindeki komutanlarına Stalin'den daha farklı yaklaştığının en net örneği de onları engin hedeflerin başarılabilir olduğuna ikna etme çabasıydı. 10 Ekim 1939'da önde gelen komutanlarına niyetinin ne olduğunu anlattığı bir konuşma yaptı. Onlara Fransa ve Benelüks'ü olabildiğince hızlı bir şekilde ele geçirecek bir ordu isteğinden bahsetti. Generalleri dehşete düşmüştü. Beck'in yerine genelkurmay başkanlığına getirilen Franz Halder, kasım başında günlüğüne şöyle yazdı: "Yüksek komutadan kimse bahsi geçen taarruzun en ufak bir başarı şansının bile olduğunu düşünmüyordu."[2] Halder o kadar şaşkındı ki Hitler'i ortadan kaldırmak için bir komplo kurma ihtimali üzerine bulgular ortaya çıkmıştı. Führer'in askerî ihtiraslarına dair 10 Ekim tarihli konuşmasından dört gün sonra Halder bunu günlüğüne yazmıştı. "Üç ihtimal var: saldırı, bekleyiş, değişim." Buradaki "değişim", Halder'in -tıpkı Birinci Dünya Savaşı sırasında Kayzer II. Wilhelm'e yapıldığı gibi- Hitler'i kızağa çekip ardından onu karar alma sürecinin dışında

1. Hildegard von Kotze (ed.), *Heeresadjutant bei Hitler 1938–1943. Aufzeichnungen des Majors Engel*, Deutsche Verlags-Anstalt, 1974, s. 67f. Günlüğün bir nüshası Institut für Zeitgeschichte (bundan böyle IfZ olarak kısaltılacaktır)'de bulunmaktadır, Munich, ED 53.
2. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 3 Kasım 1939 girdisi, s. 76.

bırakılması anlamına geliyordu. Stalin'in uygulamasında böyle bir şey asla yaşanmadı. Komuta kademesi arasında ona karşı bir komplo düzenlenmemişti. Bildiğimiz kadarıyla, Büyük Temizlik sırasında Stalin'in canını tehdit eden bütün "komplolar" hayal ürünüydü.

Bütün bu olanlar Hitler'in bir şekilde Stalin'den daha zayıf bir lider olduğu anlamına değil, yönettiği yapısal ortamı tanıdığı anlamına geliyordu. Dahası, bu zamana kadar yaptığı en açıklayıcı ifadesi, "Bütün hayatım diğer insanları ikna etmek adına bitmek tükenmek bilmeyen bir çaba olarak özetlenebilir," idi.[1] Ve şimdi de adanmış Nazilerden olmayan bu birkaç generalinin iş birliğine ihtiyacı vardı. Neredeyse hepsi Hitler'in hedeflerinin çoğunu kabul ediyorlardı, bilhassa Alman ordusunun yeniden inşası ve Versailles Antlaşması'nın "yanlışlarını" "düzeltmesi" gibi, fakat planlarını sorgusuz sualsiz kabul etmeye kesinlikle hazır değillerdi. Ne şekilde olursa olsun, Hitler generallerini Fransa'ya yapılacak olan saldırının ileriye dönük doğru yol olduğuna ikna etmek zorundaydı.

Hitler 5 Kasım 1939'da ordunun başındaki Walther von Brauchitsch ile bir araya geldi. Brauchitsch ona ordunun batıya yapılacak bir işgale hiç hazır olmadığını ve halihazırdaki Polonya seferinin ordu içindeki birçok sorunu da ortaya çıkardığını söyledi. Savlarını desteklemek adına Hitler'e bir rapor sundu. Polonya seferinde Alman askerlerinin "aşırı temkinli ve yeterince hücum odaklı" olmadıklarını ve bunun da disiplin açısından sorunlar doğurduğunu ileri sürüyordu.[2]

Hitler öfkelenmişti. "Zossen'in ruhu" hakkında deliye dönmüştü (ordu karargâhı Berlin'in hemen dışındaki Zossen kasabasındaydı). Bu, üst düzey subaylarının sadakatlerini sorguladığı anlamına gelen bir ifadeydi. Askerler arasındaki bu sözde olumsuz tutumu ortadan kaldıracağına yemin etti. Gerekirse cepheye gidip askerlerle tek tek konuşacağını söyledi. Ardından Reich Şansölyesi ofisinden hiddetle ayrıldı ve ardından kapıyı çarpıp çıktı. Brauchitsch -asla en yü-

1. *Hitler's Table Talk*, 18 Ocak 1942 girdisi, s. 221.
2. Richard Giziowski, *The Enigma of General Blaskowitz*, Leo Cooper, 1997, s. 174.

reklilerden biri değildi- yaşadıkları karşısında tamamen sarsıldı ve akabinde Hitler'i ortadan kaldırmaya yönelik herhangi bir girişimin içinde olmak istemediğini söyledi.[1]

Stalin'in böylesi bir buluşmaya vereceği tepkiyi düşünün. Burada ordunun tepesindeki adam, liderinin planlarının merkezindeki politikaya itiraz ediyordu. Muhtemelen Stalin derhal Beriya'ya adamı yakalayıp işkence ederek bu itaatsizliğin arkasında başka kimlerin de olduğunu öğrenmesini emrederdi. İroniktir ki Hitler bu noktada benzer bir şekilde hareket etseydi, muhtemelen ciddi bir komployu ya da en azından birinin başlangıcını ortaya çıkarırdı. Fakat Stalin gibi davranmadı. Aksine, generallerini haklı olduğuna ikna etmek için bir kez daha çabalamaya karar verdi.

Hitler, 23 Kasım 1939 öğle vakti Wehrmacht komutanlarına Reich Şansölyesi ofisinde uzunca bir konuşma yaptı. Batıya saldırma isteğinin arkasındaki sebepleri kişisel felsefesiyle harmanlayarak hatırı sayılır bir nutuk attı. "Anın lehlerine olduğunu" ve saldırının geciktiği her dakikanın Almanya'nın düşmanlarını güçlendirdiğini söyledi. Rusya an itibarıyla "tehlikeli" olmasa da bu durumun daha fazla böyle devam edeceğinin bir garantisi yoktu. Rusya'yla yapılan pakt, "[yalnızca] işe yarar olduğu sürece" devam edecek bir anlaşmadan başka bir şey değildi. Fakat Rusya'ya batıdaki tehlike bertaraf edilmeden saldırılamazdı. Hitler'in mantığı oldukça açıktı: önce batıya, ardından da Rusya'ya saldıracaktı.

Hitler, "Ordunun iyi durumda olmadığı söylemine tahammül edemiyorum... İyi liderlik edildiğinde Alman askeriyle her şeyi yapabilirim," diyerek iki haftadan biraz önce Brauchitsch ile yaptığı görüşmeye atıfta bulundu. Genelkurmayın tereddütlü liderliğiyle kendisinin "tekrar tekrar savaşmaya" olan mutlak kararlılığını dolaylı yoldan kıyasladı ve ekledi, "Kavgada tüm varlıkların kaderini görebiliyorum. Eğer altta kalmak istemiyorsa kimse kavgadan kaçmaz... Esasen

1. Kershaw, *Nemesis*, s. 269–270.

Wehrmacht'ı saldırmaması için kurmadım. Saldırı kararını her zaman ben veririm. Dahası Reich'ın kaderi yalnızca bana bağlı olduğunda, hayatına başarılı bir müdahalede bulunulmadan, tam da şimdi harekete geçme vaktidir. Bütün bunlar beni, geri alamayacağım, Fransa ve Britanya'ya en kısa sürede saldırma kararına sevk etti."[1]

Hitler'in konuşmasını dinleyen generallerin çoğu -şüphesiz Hitler'in amaçladığı gibi- bunu Hitler'e olan güven eksikliklerine karşı bir saldırı olarak anladı. Yakındaki operasyonda B Ordu Grubu'na komuta edecek olan Fedor von Bock günlüğüne, "Führer, generallerinin çoğunun şimdi yapılacak bir saldırının kesin bir başarı getireceğine inanmadığının farkında," notunu düştü.[2]

Hitler'in planına karşı olan generaller zor bir duruma düşmüşlerdi. Fransa'ya saldırmanın kaçınılmaz olacağı konusunda bir fikir birliği vardı fakat neredeyse hepsi Hitler'i siyaseten ortadan kaldırmanın imkânsız olduğunu hissetmişti. Alman halkı arasında oldukça ciddi bir popülerliği vardı, özellikle de generallerine yapacağı konuşmasından birkaç gün önce, 8 Kasım'da Bürgerbräukeller'de Georg Elser'in suikast girişiminin ardından bu popülerlik daha da artmıştı. SD, 13 Kasım tarihli raporunda Elser'in hareketi sonrasında "Alman halkında birlik fikrinin güçlendiğini... [ve] Führer sevgisinin hiç olmadığı kadar büyüdüğü"nü belirtiyordu.[3]

Generallerin önlerindeki tek seçenek, görünüşe göre, Hitler'in kararını kabul etmekti. Bu, Fransa ve Benelüks'teki Müttefikleri mağlup edebilmek için mucizevi bir yol aramaları anlamına geliyordu. Bu konuda Hitler, Stalin'den çok daha esnekti. "Değiştirilemez" şekilde batıya saldırı kararı almıştı; bu seçim tabii ki sorgulanamazdı. Fakat

1. Max Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Band II: *Untergang, Erster Halbband 1939–1940*, 23 Kasım 1939 tarihli Hitler konuşması, Wehrmacht Yüksek Komutası'nın varlıklarında bulunmasını müteakip alınan notlar, s. 1422–1426.
2. Generalfeldmarschall Fedor von Bock, *The War Diary 1939–1945*, Schiffer, 1996, 23 Kasım 1939 girdisi, s. 88.
3. Bericht zur innenpolitischen Lage (Nr. 15) 13 Kasım 1939, Boberach (ed.), *Meldungen aus dem Reich*, cilt 3, s. 449–456.

saldırıyı başarıyla tamamlamak adına en iyi metodu bulmak için generallerini dinlemeye hazırdı. Bu, Stalin'in Fin Harekâtı sırasında izlediği tutumun tam zıddıydı. Stalin, gördüğümüz üzere, işgalin geniş bir cepheden yapılması konusunda ısrarcı olmuş, işgalin nasıl yapılacağını dikte etmiş, öncesinde binlerce komutanı ordudan tasfiye etmiş ve inisiyatif gösteren kişilerin olası hainler olduklarını ortaya koymuştu.

Öte yandan Hitler ise, olası askerî cüretkârlıktan heyecan duyuyordu ve vizyonuna ulaşmak adına pratik yolu kimin bulduğunu umursamıyordu. Sonuç olarak radikal bir plan -daha doğrusu savaş tarihinin en radikal planlarından biri- ortaya çıktı. Başarılı fikirlerde sıklıkla görüldüğü gibi, birçok insan övgü almaya çalıştığından dolayı fikir sahipliği tartışıldı. Fakat şurası kesin ki General Erich von Manstein bu gözü pek taarruz planının yaratılışında önemli bir rol oynadı. Manstein batıya taarruz eden iki ordudan -A Ordu Grubu Ardenler'den ve B Ordu Grubu daha kuzeyden- ilkine daha fazla vurgu yapılması gerektiğini savundu. Plana göre, B Ordu Grubu saldırdığında, daha mantıklı ve beklendik olduğu için, Müttefikler bunun asıl kuvvet olduğuna inanacaktı. Kuzeyde çarpışmalar başladığında A Ordu Grubu gizlice Ardenler'in içinden ilerleyerek Maas Nehri'ni geçecekti. Akabinde zırhlı birlikler hızla batıya yönelecek ve Fransa düzlüklerinden denize doğru ilerleyerek Müttefik güçlerini iki Alman ordu grubuyla Manş Denizi arasında kapana kıstıracaktı.

Bu çok cüretkâr bir plandı. Şayet başarılı olunursa batıdaki savaş, Birinci Dünya Savaşı'nın siper çıkmazına dönüşmeden, haftalar içerisinde kazanılabilirdi. Fakat plandaki risk faktörü de azımsanmayacak kadar yüksekti. Eğer Müttefikler Alman tanklarının Ardenler'in dar orman yollarında ağır ağır ilerlediklerini fark edip ve en savunmasız anlarında onları imha ederlerse, Almanya'nın savaşı kaybettiği neredeyse kesinleşirdi.

Hitler anında planı kabul etti. Manstein planı ya hep ya hiç yaklaşımındaydı. Bunun, Hitler'in fırsat verdiği genç kuşak komutanlardan biri olan Manstein'dan gelişi de Hitler'in planı kabul etmesinde

etkili oldu. Diğeriyse 1937'de *Achtung – Panzer!* Kitabını yazan ve tankların saldırı sırasında gözü pek bir şekilde kullanılmasını savunan Heinz Guderian'dı. Manstein ve Guderian, Hitler'in himayesi altında isimlerini duyurmuşlardı. Stalin'in aksine Hitler, yeteneği ödüllendirmekten çekinmiyordu.

Hitler Ekim 1939'da, "sistematik Fransızlar ve beceriksiz İngilizlerin" süratli ve sürpriz bir saldırıya karşı koyamayacaklarını öngörmüştü.[1] Olaylar haklı olduğunu kanıtlamıştı. Almanların batıda kazanmalarının ana sebebi Müttefiklerin işgale karşı tepki vermekte ağır kalmalarıydı. Popüler söylencelerin aksine, Almanlar bu harekâtta teçhizat üstünlüğüne sahip değillerdi. Gerçekte İngiliz ve Fransızların Almanlardan daha fazla tankları vardı. Sadece onları yaratıcı bir şekilde kullanmamışlardı.

Hitler'in perspektifinden baktığımızda niçin zaferden emin olduğuna dair bir sebep daha vardı; bu, Hitler'in kalpsizliğini ortaya koyuyordu. Stalin gibi Hitler de hedefine ulaşmak adına yüz binleri feda etmeye hazırdı. Alman diplomat Ernst von Weizsäcker, günlüğüne konuya dair şu notları düşmüştü: "Führer 29 Eylül'de bana bu taarruzun bir milyon askere mal olabileceğini fakat yenilgiye dayanamayacak olan düşmanın da [Müttefikler] aynı sayıda asker kaybedeceğini söyledi."[2]

Almanlar 10 Mayıs 1940'ta taarruza geçtiğinde, Müttefikler tahmin edildiği gibi cevap verdiler. Almanların beklediği gibi, Müttefikler Wehrmacht'ı karşılamak için Hollanda ve Belçika'ya kuvvet kaydırdı. Müttefikler orman içindeki dolambaçlı yollardan Belçika ve Lüksemburg'a güneyde 4 koldan ilerleyen 7 Alman tümenini fark etmemişlerdi. Her bir kolun arasında 2 kilometrelik mesafeler vardı ki bu, Müttefik hava gücü için oldukça kolay bir hedefti.[3] Fakat

---

1. Bock, *War Diary*, 24 Ekim 1939 girdisi, s. 75.
2. Leonidas E. Hill (ed.), *Die Weizsäcker-Papiere 1933–1950*, Propyläen-Verlag, Ernst von Weizsäcker'den gelen not, 17 Ekim 1939, s. 180.
3. Adam Tooze, *Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*, Penguin Books, 2007, s. 368.

Müttefikler bu akına karşılık vermekte çok geç kalmıştı. Almanlar ormanı süratle kat etmiş ve 14 Mayıs'ta Fransa'nın merkezine giden yoldaki son doğal engel olan Maas'ı geçmişti. Fransız General Alphonse-Joseph Georges, olan biteni öğrendiğinde yıkılmış ve ağlamaya başlamıştı.[1] Ertesi sabah Fransa Başbakanı Paul Reynaud, birkaç gün önce İngiliz hükümetinin başına getirilmiş olan Winston Churchill'i aradı ve, "Yenildik," dedi. "Mağlup edildik ve savaşı kaybettik."[2]

Aynı gün, 15 Mayıs, Londra'daki Sovyet büyükelçisi, Lloyd George'a Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere başbakanının kim olduğunu ve Müttefiklerin savaşı kaybedeceklerini düşünüp düşünmediğini sordu. Büyükelçinin "çok acımasızca" bir soru sorduğundan yakındıktan sonra Lloyd George, "Müttefikler savaşı kazanamayacak," diye cevap verdi. Yapılabilecek en iyi şeyin Almanları bir sonraki ay için durdurmaya çalışmak olduğu ve "sonra bakacaklarını" ifade etti.[3]

20 Mayıs'ta, taarruzun başlayışından yalnızca on gün sonra, A Ordu Grubu'nun birlikleri Manş Denizi'yle Somme Nehri'nin ağzına ulaşmışlardı. Müttefik askerleri ise kapana kısılmışlardı. Dunkirk'e çekilmişlerdi ve 300.000'den fazla askerin kurtarılmasına rağmen neredeyse bütün teçhizatlarını arkalarında bırakmışlardı.

Almanlar dünya tarihinin en geniş çevirme harekâtını başarıyla tamamlamışlardı. Göreceğimiz üzere dev *Kesselschlacht* ya da "kuşatma muharebeleri" Sovyetler Birliği'yle olan, bilhassa 1940 yazı ve sonbaharında, savaşta daha çok karşımıza çıkıyor. Fakat çoğu zaman en büyük *Kesselschlacht* zaferinin Mayıs 1940'ta elde edildiğini unutuyoruz. Müttefiklerin kıstırıldığı alan çok büyüktü -193 kilometreye 128 kilometre- ve kapana kıstırılmış asker sayısı da 1.700.000'di.[4]

Almanların Müttefiklere karşı kazandığı bu zafer dudak uçuklatan cinstendi. Abartısız ve gösterişsiz bir Prusyalı asker olan general,

---

1. Ernest R. May, *Strange Victory: Hitler's Conquest of France*, I. B. Tauris, 2000, s. 413.
2. Winston S. Churchill, *The Second World War*, cilt II: *Their Finest Hour*, Penguin Books, 2005, s. 38.
3. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 15 Mayıs 1940 girdisi, s. 278.
4. Tooze, *Wages*, s. 370.

akabinde feldmareşal, von Bock, askerlerine "Güzelliği ve kapsamıyla tarihte eşsiz bir zafer kazandık... [Birinci] Dünya Savaşı'ndan sonra halkımızın üzerine çöken ıstırap ve utanç, sizlerin sadakati ve cesareti sayesinde ortadan kaldırıldı!"[1] ifadelerini kullandığı bir bildiri yayımladı.

Daha sonra olanları anlayabilmek için o an Bock gibi adamların neler hissettiğini hayal etmemiz gerekir. Bock, Alman Ordusu'nun diğer üst düzey generallerinin çoğu gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda, o an fethettikleri topraklarda çarpışmışlardı. O savaş 4 kanlı yıl sürmüş, 2 milyon Alman'ın canını almış ve Almanya'ya yalnızca yenilgi değil Bock'un da dediği gibi "ıstırap ve utanç" vermişti. Fakat bu savaş altı hafta sürmüş, 50.000'den az sayıda Alman canına mal olmuş ve Wehrmacht, Müttefiklerin bir buçuk milyondan fazla askerini esir almıştı. Bu durum mucizeden farksızdı; hatta daha da fazlasıydı çünkü gördüğümüz üzere Alman genelkurmayı kasımda ele alınan bu taarruzun "hiçbir başarı şansı olmadığını" düşünüyordu.

Bu muazzam zaferin ardındaki kişinin Hitler olduğuna inanmak zor hatta neredeyse imkânsızdı. Generallerinin olumsuz görüşlerine rağmen Batı Avrupa'nın istilası konusunda ısrarcı olan oydu. Birkaç haftalık süreçte generallerini bu maceraya eşlik etmeleri için ikna etti. Ayrıca bu başarıyı sağlamanın en iyi yolunun ne olduğu hakkında onların da görüşlerini almaya açıktı.

Bütün bunları önde gelen generallerinin adanmış Naziler olmadığını bilerek yaptı. Örneğin Bock, adanmış bir monarşistti. Seferin ortasında, Hollanda Doorn'da sürgünde olan eski kayzeri ziyaret etmeyi denemiş fakat onu görmesi yasaklanmıştı.

Hitler açıkça bu adamların askerî kabiliyetlerine Nazi ideolojilerine bağlılıklarından daha fazla değer veriyordu. Hitler'in de tıpkı Stalin'in yaptığı gibi bu generalleri "tasfiye" ettiğini düşünün. Bu zaferin gerçekleşme ihtimali olabilir miydi? Hitler kesin olarak, Sta-

1. Bock, *War Diary*, 25 Haziran 1940 girdisi, s. 181.

lin'in Büyük Temizlik sırasındaki hareketlerinin bir hata olduğuna inanıyordu, Goebbels'e 1937 Temmuz'unda şunları söylemişti, "Stalin'in muhtemelen beyninde bir hastalık var, aksi takdirde onun bu kanlı rejimini açıklamak mümkün değil."[1]

1940 yazında, Fransa'yla ateşkes imzalandıktan sonra, Hitler ve Stalin'in talihleri arasında dramatik bir zıtlık vardı. Hitler, Alman Silahlı Kuvvetleri Yüksek Komutanı Wilhelm Keitel tarafından *Grösster Feldherr aller Zeiten* (tüm zamanların en büyük komutanı) olarak selamlanırken, Stalin Fin fiyaskosunun ardından Mareşal Voroşilov'un "bütün bunların sorumlusu sensin" çıkışıyla karşılaşmıştı.

Bir noktaya kadar, ikili arasındaki bu süreçteki fark yalnızca kendi karakterleri ve ideolojileriyle değil, aynı zamanda kişisel hırslarıyla da açıklanabilirdi. Hitler Almanya için bir imparatorluk kurmak istiyordu. Bunu sağlamak için de olabilecek en profesyonel orduya ihtiyacı vardı. Stalin'in böyle bir isteği yoktu. Onun başlıca odaklandığı şey Sovyetler Birliği'nin hayatını garantiye almaktı. Yaptığı fetihler büyük ölçüde fırsattan istifadeydi ve Nazilerle yaptığı anlaşmanın direkt sonucu olarak meydana geldi. Fazla risk almadan toprak kazanabileceği -özellikle de kendi sınırlarını daha güvenli hale getirecek- bir yol gördü ve o yola girdi.

Her nasılsa 1940 yazında Stalin, Hitler'e karşı büyük bir avantaj elde etmişti. Stalin savaşta değildi. Hitler ise, Batı Avrupa anakarasındaki zaferine rağmen, hâlâ savaştaydı. Ve bu, nasıl kazanacağından pek emin görünmediği bir savaştı.

---

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Teil I: *Aufzeichnungen 1923–1941*, cilt 4: *Mart–Kasım 1937*, K. G. Saur, 2000, 10 Temmuz 1937 girdisi, s. 214.

4
Rüyalar ve Kâbuslar

Stalin, Hitler'in Fransa'daki zaferinin yalnızca savaşın kaderini değiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda direkt kendisini etkilediğini anında fark etti. Ve bu etki, olumlu bir etki değildi.

Stratejisi başından beri Naziler ile Müttefiklerin birbiriyle çarpışmasına izin verip kenardan olup biteni izlemekti. Şimdiyse o plan yıkılmıştı. Keza Nazilerin Paris'i aldıklarını öğrendiğinde açıkça bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Kruşçev'in duyduğuna göre, Stalin Müttefiklerin niçin "hiçbir direniş gösteremediklerini" sormuştu.[1] Kruşçev, "Çabucak öfkelenmişti ve asabiydi. Onu böyle nadiren görmüştüm," diyordu. Stalin'in Müttefik performansından niçin bu denli hayal kırıklığı yaşadığı ortadaydı. Artık Sovyetler Birliği çatışmadan kaçamazdı. Kruşçev, "Bizle olan savaş artık kaçınılmaz," diyordu. Stalin her zaman Almanya'yla karşı karşıya kalmanın bir noktada gerçekleşeceğini düşünüyordu. Fakat Müttefiklerin Fransa'daki mağlubiyeti "bu noktanın yaklaştığı" anlamına geliyordu.[2]

Stalin'in Kızıl Ordu'nun bu "kaçınılmaz" savaş geldiğinde Almanlarla çarpışma kabiliyetine olan güveni Finlandiya'yla olan Kış Savaşı'ndan sonra zedelenmişti. Sonuç olarak böylesi bir aşağılanmanın bir daha yaşanmaması adına elinden gelenin en iyisini yapmıştı. Göreceğimiz üzere, bir değişimin şart olduğu ayan beyan ortadaydı ve kısa sürede gerçekleştirildi. Mareşal Voroşilov savunma komiserliğinden alınarak "kültürel" meselelerle ilgilenmesi için

1. Edward Crankshaw, *Khrushchev Remembers*, André Deutsch, 1974, s. 156–157.
2. Kruşçev (ed.), *Khrushchev Memoirs*, cilt 1: *Commissar*, s. 266.

zararsız bir pozisyona getirildi. Fakat diğer tedbirler, Stalin'in geçmişi göz önüne alındığında, oldukça beklenmedik şeylerdi. Örneğin birkaç bin Kızıl Ordu subayı esaretten çıkarıldı -aralarındaki en önemli isimse 43 yaşındaki Albay Konstantin Rokossovski'ydi. 1937'den beri tamamen kurgusal ithamlarla hapis yatıyordu. Çoğunlukla Leh kökeni ve gözden düşen Mareşal Tuhaçevski'nin fikirlerine olan bağlılığı ona karşı kullanılmıştı. Hapiste işkence görmüştü fakat bir itirafname imzalamayı asla kabul etmemişti.

Salıverilişinden sonra Rokossovski Kızıl Ordu'da parlak bir kariyere devam edecekti ve yine de çektiği bunca acının arkasındaki adam olan Stalin'e asla ihanet etmeyecekti. Belki de vatanseverliği ve Marksist ideolojiye olan bağlılığı kişisel acısının önüne geçecekti. Veyahut da adaletsizliğin Sovyet devletinin her yanına saçılmış olduğunu ve bu konuda şikâyetçi olmasının kendisine daha fazla sıkıntı yaratacağını fark etmiş olabilirdi.

Hapisteki subaylar, salıverilmelerinin yanında bir dizi terfi de almışlardı. Terfi edenlerden birisi de savaşın en meşhur Sovyet komutanlarından birisi olacak olan Georgi Jukov'du. Yakın zamanda Japonlar ile Mançurya ve Moğolistan'da yaşanan sınır çatışmalarında askerî liderlik yeteneklerini sergileme şansı bulmuştu. Kariyerini tamamıyla Bolşevik Devrimi'ne borçluydu. 1914'te orduya sıradan bir asker olarak katılmadan önce, bir ayakkabıcının oğlu olarak kader onu geleceğin kürkçüsü yapacaktı. Jukov gibi adamların, mütevazı geçmişlerinden dolayı, İmparatorluk Ordusu'nun en üst mevkilerine gelmesi hayal dahi edilemezdi. Fakat 1917 Devrimi onun kaderini değiştirecekti.

Stalin'in hükümranlığı çok fazla sorun ve ölüm doğursa da eğitimin artırılması politikasıyla ve getirilen fırsatlarla birlikte Jukov gibi milyonlarca insana fayda sağlamıştı. Değişimin ölçülerinden birisi de okuryazarlık oranıydı ki bu oran Sovyetler Birliği'yle birlikte dramatik olarak artmıştı. Örneğin Özbekistan'da 1926'da nüfusun sadece %4'ü okuryazarken, 1939'a geldiğimizde bu oran %68'e fırlamıştı.[1]

---

1. Şevket Akyıldız, "'Learn, Learn, Learn!" Soviet Style in Uzbekistan: Implementation

2 Haziran 1940'ta Stalin, Jukov'u görüşmeye çağırdı ve -Jukov'un aktardığına göre- ondan sakince Uzak Doğu'daki tecrübelerini anlatmasını istedi. Jukov, "Stalin'in görünüşü, sakin sesi, muhakemesindeki derinlik ve somutluk, askerî meselelerdeki bilgisi, raporumu dinlediği sıradaki dikkati, bütün bunlar beni derinden etkilemişti," diye yazıyordu. Bu ifadelerin devamı ancak komünizm çöktükten sonra ortaya çıkabilmişti: "Eğer herkese karşı böyleyse, neden her tarafta onun berbat bir insan olduğuna dair konuşmalar dönüyor?"[1]

Jukov kesinlikle Voroşilov gibi dalkavuk biri değildi ve Stalin onu, Voroşilov'un eski işi olan Savunma Komiserliği'ne atanan Mareşal Timoşenko'nun yerine, kilit bir pozisyon olan Kiev Özel Askerî Bölgesi'nin komutanı olarak atamıştı. Bu, Stalin'in mevcut ateşli durumlardaki atamalarda kesin sadakat ve yetenek arasındaki dengeyi bir şekilde ayarlamayı öğrendiğinin bir işaretiydi.

Mayıs 1940 sırasında ordunun Kış Savaşı'ndaki idaresine ilişkin eleştirileri dinleme girişiminde bile bulundu. Birbirini müteakip tartışmalarda, savaş sırasında üst düzey komutanlardan biri olan Kirill Meretskov siyasi komiserliklerin karar verme sürecine dâhil edilişinin bir hata olduğunu söyledi. "İnsanımız direkt olarak bir şeyler söylemekten korkuyor, ilişkileri bozup nahoş durumlara düşmekten ve gerçeği söylemekten korkuyorlar."[2] Bunlar sert sözlerdi fakat yine de Meretskov bu görüşlerinden ötürü cezalandırılmadı. Aksine akabinde Kızıl Ordu kurmay başkanlığına getirildi.

Fakat yine de bu artan tolerans geçici bir durumdu. Bu, Sovyet sistemindeki temel adaletsizliklerin giderildiği anlamına gelmiyordu. Örneğin, Meretskov Almanların Sovyetler Birliği'ni işgal ettiği

---

and Planning', Şevket Akyıldız ve Richard Carlson (ed.), *Social and Cultural Change in Central Asia: The Soviet Legacy*, Routledge, 2014, s. 16.

1. Geoffrey Roberts, *Stalin's General: The Life of Georgy Zhukov*, Icon Books, 2013, Kindle edisyonu, kısım 1471–1478.

2. Carl Van Dyke, "The Timoshenko Reforms: March–July 1940", *Journal of Slavic Military Studies*, cilt 9, no. 1 (Mart 1996), s. 87. Ayrıca alıntılanan kitap Richard Overy, *Russia's War*, Allen Lane, 1997, s. 58.

sırada birkaç generalle birlikte "komplodan" tutuklanmıştı. "İtiraf" etmesi için dövülmüş ve NKVD askerlerince üzerine işenmişti. Beriya daha sonraları bu muamelenin tam bir kırım olduğunu kabul etmişti. Operasyonel gerekliliğin dışında, Meretskov kısa sürede görevine iade edildi ve ardından 4. Ordu komutanlığına atandı. Görevine döndüğünde Stalin onu, "İyi günler Yoldaş Meretskov, nasılsın?" diyerek selamladı.[1]

Bu öngörülmez atmosfere rağmen, Mareşal Timoşenko Kış Savaşı'nın ardından bir dizi reform gerçekleştirmeyi başarmıştı. Subayların otoritesi güçlendirilmiş ve askerî talimler yeniden düzenlenmişti.[2] Hatta Finlandiya'daki cephede sıkıntılar yaşayan Mihail Timoşenko gibi subaylar da bu deneyimden bir şeyler öğrendiklerine inanıyordu. "Savaş bittikten sonra Finlerin savaş zamanı nasıl davranılacağı konusunda bana çok şey öğrettikleri kanaatine vardım," demiştir. Makineli tüfeklerin ve havan toplarının taktiksel kullanımları gibi şeyleri Finlerden öğrendiklerinin altını çizmiş ve "Finler bize her birlikte bir havan takımı olması gerektiğini öğretti ki Fin savaşı sırasında bizde yoktu. Bu iyi bir askerî bilimdi," demişti.[3]

Stalin Sovyet sınırlarının daha batıya gidebilmesi için elinden geleni yapmıştı. Bunu sadece Finlandiya'dan toprak alıp da Baltık devletleri üzerine giderek yapmadı, aynı zamanda Haziran 1940'ta Romanyalılardan daha önce Rus İmparatorluğu toprakları içerisinde bulunan en doğudaki bölgeleri Besarabya'yı talep ederek yapmıştı. Stalin ayrıca Romanyalıların elinden Kuzey Bukovina'yı alma şansını da değerlendirmişti. Bu, Nazilerin petrole ne denli ihtiyacı olduğunu bilen Sovyetler'in Rumen petrol sahasına çok daha yakın olduğu anlamına geliyordu ki bu, Hitler'i endişelendiren konulardan biriydi.

Britanya'da ise yeni Başbakan Winston Churchill, Fransa mağ-

---

1. Marius Broekmeyer, *Stalin, the Russians, and their War 1941–1945*, University of Wisconsin Press, 1999, s. 55.
2. Van Dyke, "Timoshenko", s. 69–96.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

lubiyetinin ardından ülkeyi toparlamaya çalışıyordu. Bu kolay bir iş değildi, hatta 300.000'ten fazla askerin Dunkirk'ten başarılı tahliyesine rağmen, acı gerçeği saklamak çok zordu. Wehrmacht, İngiliz Ordusu'ndan daha iyi bir savaş gücü olduğunu kanıtlamıştı. Fransa'daki İngiliz birlik komutanlarından biri olan ve daha sonra genelkurmay başkanı olacak olan General Sör Alan Brooke 23 Mayıs'ta günlüğüne şu notu düşmüştü: "Elde ettikleri zafer doğaüstü bir şey değildi. Onların en harikulade askerler olduklarına hiç şüphe yok."[1]

Görülebilen gelecekte Britanya Almanya'yı mağlup edemezdi. Aksine Britanya işgal edilebilirdi. Hızlı bir Alman işgalinin önünde yalnızca üç engel vardı: RAF, İngiliz donanması ve en önemlisi de Manş Denizi.

Stalin'in Londra'daki adamı Mayski, Hitler'in batıdaki zaferinin çağ değiştirdiğini düşünenlerden biriydi. 20 Mayıs'ta, "Büyük kapitalist uygarlığın çöküşüne tanıklık ediyoruz, önemi açısından Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne benzer bir çöküş. Belki de ondan daha bile önemli..." yazmıştı. "Kapitalist uygarlığın" titanları bile endişeli görünüyordu. Dışişleri Bakanı Lord Halifax 10 Temmuz'da Sovyet büyükelçiyle görüştü ve şayet Britanya'da bir devrim olması haline "toprak sahiplerine" ne olabileceğini sordu. Onlar da Sovyetler Birliği'ndeki zengin köylülerle "aynı akıbete" mi uğrayacaklardı? Mayski tarafsız bir cevap vererek, Britanya'nın endüstriyel bir ülke olduğuna dikkat çekti ve "Burada kilit rolü toprak sahipleri değil bankerler ve fabrikatörler oynayacak," dedi. Halifax rahatlamış görünüyordu ve şayet toprak sahipleri ağır vergiler altında hissetseler bile Britanya'da "toprakların çiftçilere dağıtılması yanlısı bir devrim" olmayacağını düşündüğünü söyledi ve ekledi, "Örneğin aileme bir şey olması durumunda köyümdeki herkesin üzüleceğinden eminim."[2] Bu inanılmaz bir söyleşiydi. Lord Halifax Sovyet büyükelçisine, Britanya'yı Bolşe-

---

1. Alex Danchev ve Daniel Todman (ed.), *War Diaries 1939–1945: Field Marshal Lord Alanbrooke*, Phoenix, 2002, 23 Mayıs 1940 girdisi, s. 68.

2. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 20 Mayıs ve 10 Temmuz 1940 girdileri, s. 279 ve 296.

viklerin ele geçirmesi durumunda ailesine ne olacağını soruyordu.

Almanya'da ise ahval çok farklıydı. Rejime muhalif bir sivil memur olan Friedrich Kellner Temmuz 1940'ta günlüğüne şunları yazıyordu: "Alman halkının %99'u kendisini düşünmekten vazgeçti. Nüfusun her katmanında silahların gücünün yok edilemeyeceğine dair sonsuz bir kibir mevcut."[1] O dönem Doğu Almanya'da bir çocuk olan Otto Klimmer, "Bütün her şey şimşek hızıyla gerçekleşiyordu... neredeyse kendimizi muzaffer hissediyorduk. Dolayısıyla arkadaşlarımızla aramızdaki hissiyat buydu. Biz birisiydik! Biz yüce muzaffer bir halktık!" diyordu.[2] Almanya'nın merkezinde bir öğrenci olan Maria Mauth, "Herkes heyecanlanmıştı... Haberleri dinliyorduk, inanılmaz gurur duyuyor ve etkileniyorduk. Sık sık birçok insan övünç gözyaşları döküyordu. Hayal etmek zorundasın. Bugün bunu anlayamıyorum fakat o zaman aynen böyleydi," dedi ve ekledi, "Fransa'dan dönenlerin yanlarında bir kamyon malzeme vardı ve bunları 'satın aldıklarını' söylediler. Onca şeyi bir milyon yıl geçse bile alamazlardı! Bu durum bir şekilde muhteşemdi. Hayattan keyif aldığımızı söylemem gerek."[3]

Fakat Hitler için Büyük Britanya'nın hâlâ savaştan çıkmamış olması bir problem teşkil ediyordu. Britanya can sıkıyordu -düşman olarak, tabii ki- fakat ülke ilgi çekici stratejik bir hedef değildi. Hitler'in perspektifinden Britanya ne Alman yerleşimciler için geniş "yaşam alanı" ne de büyük miktarda hammadde sunuyordu. Hitler İngiliz İmparatorluğu'na hayranlık duyuyordu ve yıllardır Britanya'yı düşman olarak değil dost olarak görmek istiyordu. Her ne kadar artık Büyük Britanya'yı mağlup etmek istese de İngiliz İmparatorluğu'nun dağılışından diğer ülkelerin de faydalanmasından çekiniyordu ve bu, Almanya'nın avantajına olmazdı.[4] Britanya'nın

---

1. Friedrich Kellner, *My Opposition: The Diary of Friedrich Kellner*, ed. Robert Scott Kellner, Cambridge University Press, 2018, s. 79. Bir Sosyal Demokrat olan Kellner, Güney Almanya'da bir devlet memuruydu ve gizli bir günlük tutmuştu.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

4. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 13 Temmuz 1940 girdisi, s. 227.

işgalinin bu denli sıkıntılı oluşunun bir de askerî sebepleri vardı. Alman Ordusu'nun şüphesiz gücüne rağmen Britanya'yla arasında 32 kilometrelik bir deniz uzanıyordu ve Alman Donanması'nın İngiliz Donanması karşısında hiç şansı yoktu.

Hitler Britanya'ya yapılacak bir saldırının mantıklı olup olmadığına ilişkin şüphe duymasına rağmen, daima birinci hedefi olan Sovyetler Birliği'ne karşı bu tür çekinceleri yoktu. Sovyetlerle kurulan geçici ilişki, temel gerçekliği değiştirmemişti. Ne Sovyetler'in hammadde göndererek Hitler'in savaş çabasına destek olması ne de Fransa'nın fethini mümkün kılması, Almanların yalnızca batıya dönebilmek adına doğu cephesini güvence altına almış olduklarından dolayı pek de bir şey ifade etmiyordu. Bütün bunlar, Hitler'in sadece kısa dönem menfaatlerine hizmet ediyordu. Ve bu dönemin sonu yaklaşıyordu.

Pek çok insanın tarihin bu dönemini tam manasıyla anlamakta yaşadığı zorluğun sebebi olanları bilmeleridir – Sovyetler Birliği Nazizm'in mezarlığı haline gelmiştir. Nazilerin yaşadıkları facianın boyutunu bildiğimiz için, işgal kararının tamamen mantıksız olduğunu düşünmek zor değildir. O zamanlar birçokları tarafından iyi bir fikir -Fransa'nın işgalinden çok daha iyi bir fikir- olarak kabul edilişine sefere daima karşı olan Alman generallerinin hiçbir etkisi olmamıştı. Örneğin General Halder, 1940 yazında Hitler'in Sovyetler Birliği'ne sırt çevirmesinden dolayı "salak" olduğunu düşündüğünü söylemişti.[1] Fakat bu kendini aklama çabasının bir değeri yoktu. Halder, 3 Temmuz 1940'ta günlüğüne "birincil" sorunun Britanya ve "doğu" olduğunu, "ikinci olarak ise, Rusya'yı Almanya'nın Avrupa'daki hâkim konumunu tanımaya zorlayacak askerî müdahalelerin gerekliliğini dayanak alarak titizlikle incelenmesi gerektiğini" yazmıştı.[2]

Halder'in günlüğüne bunu yazmasının üzerinden 4 hafta geçmeden, Hitler askerî planlamacılarından Sovyetler Birliği üzerine bu sonbaharda ilerlemenin olasılıklarını incelemelerini istedi. Wehrma-

---

1. General Franz Halder, "Spruchkammeraussage", 20 Eylül 1948, IfZ ZS 240/6, s. 23–24.
2. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 3 Temmuz 1940 girdisi, s. 220–221.

cht Harekât Dairesi Başkanı Alfred Jodl ani bir saldırının imkânsız olduğunu söyledi.[1] Hitler bu talebi, Halder ve Büyük Amiral Erich Raeder ile Britanya'nın işgalinin uygulanabilirliğine ilişkin yapılan görüşmeleri müteakip iletti. Halder 13 Temmuz'daki bu görüşmede Hitler'in "Britanya'nın ısrarla barış yapmamaya olan isteksizliğinden ötürü kafasının karışmış" olduğuna ve İngilizlerin "Rusya'dan umutlu oldukları" için böyle davrandıklarına inandığını belirtti.[2] 6 gün sonra, Reichstag'daki konuşmasında Hitler, Britanya ve Almanya'nın dost olmayışından müteessir olduğunu söyledi ve, "Bütün çabalarıma rağmen iki milletin de hayrına olduğuna inandığım İngiltere'yle dostluğu kuramayışıma bugün hâlâ üzülüyorum" diyerek "İngiltere'ye sağduyu çağrısında" bulundu.[3]

Bu konuşma, önde gelen komutanların 31 Temmuz'da Hitler'in Güney Bavyera'daki sığınağında katıldıkları brifingde görüşülenlerin tam aksi yönündeydi. Brifingin başında Amiral Raeder, Manş Denizi'ni bir işgal filosuyla geçme şansları üzerine kasvetli bir değerlendirme yaptı. Bununla beraber olası bir plan da sundu. Asker taşımak için kullanılacak olan mavnalar, şafaktaki çıkarma için Manş boyunca balıkçı tekneleriyle çekilebilirdi. Bu, Manş'ı gece geçmek anlamına geliyordu ve en azından yarım aya ihtiyaç duyulacaktı. Olası en erken tarihler 22-26 Eylül'dü fakat "kötü hava dönemine" denk geliyordu. Her şey o kadar sorunluydu ki Amiral Raeder işgalin ilkbahara ertelenmesini önerdi. Hitler -belki de ilk kez- kendisine kötü haber veren subayıyla aynı duyguları paylaşıyordu. Hatta kendisi ortaya ek bir sorun daha koyarak "fırtınadan dolayı oluşacak gelgitler" gibi "insan eforunun yetersiz kalacağı hava koşulları" konusunda generallerini uyardı. Nihayetinde hava muharebesinin derhal başlamasına ve şayet muharebe başarılı olursa karadan işgalin söz konusu olabileceğine karar verildi. Fakat buna rağmen Hitler hâlâ iki

1. Kershaw, *Nemesis*, s. 307.
2. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 13 Temmuz 1940 girdisi, s. 227.
3. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, cilt II: "Untergang, Erster Halbband 1939–1940", Hitler'in Reichstag konuşması, 19 Temmuz 1940, s. 1553, 1558.

donanma arasındaki uçurumdan tedirgindi. Almanya, Britanya'nın destroyer gücünün yalnızca %8'ini haizdi.[1]

Bunların hiçbirisi şaşırtıcı değildi. Hitler, deniz savaşlarına hiç yakınlık duymamıştı. Tam bir Orta Avrupalıydı, okyanusu değil dağları seviyordu. Dünyayı Britanya ve Almanya arasında ikiye bölmek istemesinin sebebi de buydu. Britanya deniz gücü olacaktı –"dalgalara hükmeden" Britannia- kara gücü değil ki bu iyiydi çünkü Hitler Doğu Avrupa'nın geniş topraklarında, Almanya'dan gemiyle değil de otoban ve demir yoluyla ulaşabileceği, yeni bir Alman İmparatorluğu kurmak istiyordu.

Görüşmede Hitler'in hevesi daha çok başka bir fikir üzerinde yoğunlaşmıştı: Sovyetler Birliği'nin işgali. Gerekçesi basitti. İddiasına göre Rusya, Britanya'nın "son umuduydu". Şaşırtıcı bir şekilde Sovyetler Birliği'ne saldırıyı meşrulaştırmak adına baskın ideolojik gerekçeler sunmamıştı. *Lebensraum* hayalinden ya da Bolşevikler ve onların arkalarında olduğunu iddia ettiği Yahudi efendilerini ezmekten hiç bahsetmemişti. Bunun yerine kalın kafalı ordu mensuplarına en pratik gerekçelerle gelmişti. Britanya, Rusya'ya bel bağlamıştı, bu yüzden Rusya'yı devre dışı bırakmak Britanya'nın -nihayet- savaştan çekilmesini sağlayacaktı.

Gerekçe olarak bu, tabii ki, kendi içinde tutarlı olmayacaktı. Olayların gösterdiği kadarıyla Sovyetler Birliği İngilizlerle aksi bir ilişki içerisindeydi. Hatta birkaç ay öncesine kadar Britanya, Kızıl Ordu'ya karşı savaşması için Finlandiya'ya asker göndermek üzereydi. Britanya yakın gelecekte Sovyetler Birliği ile savaşmayı, Sovyetler'e yardım için bel bağlamaya tercih ediyor gibi görünüyordu. Britanya'nın "son umudu" Rusya değil Birleşik Devletler'di ki Birleşik Devletler, Almanya'nın hiçbir şey yapamayacağı bir ülkeydi. Başbakan olduktan sonra Churchill'in diplomasi cephesindeki önceliği Başkan Roosevelt'i Britanya'ya olabildiğince yardım göndermeye

1. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 31 Temmuz 1940 girdisi, s. 241–246.

ikna etmekti. Hitler de Britanya'nın "umutlarının" Birleşik Devletler üzerine olduğunu öğrendikten sonra, Rusya'yı ortadan kaldırmanın Britanya'nın Amerika umudunu da yok edeceğini söylemişti. Fakat neden? Bu saçma iddiaya hiçbir gerekçe sunmamıştı.

Hitler'in ikiyüzlü birisi olduğu neredeyse kesindi. Söylediği şeyde bir gerçek kırıntısı olduğuna inanmasına rağmen Sovyetler Birliği'yle çarpışmak istemesinin altındaki temel iki gerekçeyi hiç söylememişti. İlki tamamen pratik bir gerekçeydi. Emrinde dünyanın en iyi ordusu vardı. Ve bu olağanüstü muharebe gücüyle Sovyetler Birliği'ne saldırmayıp da ne yapacaktı?

İkinci sebep ise ideolojikti. Sovyetler'in bildiği kadarıyla Hitler 1920'lerde *Kavgam*'ı yazdığı günden beri onların topraklarına saldırma hayalleri kuruyordu. Sovyet topraklarını işgal etmenin Almanlara sağlayacağı geniş "yaşam alanları" ve hammaddelerin yanında Hitler Almanya'nın karşı karşıya kaldığı en büyük ırksal tehdidi de ortadan kaldırmış olacaktı. Onun gözünde Sovyetler'in çoğunluğu Bolşeviklerden, Slavlardan, Yahudilerden ve bunların karışımından oluşuyordu. Hitler ise bunların hepsinden nefret ediyordu.

Savaştan sonra ve zaman zaman da savaş sırasında gelen ortak itiraz Sovyetler Birliği'nin devasa toprakları sayesinde fethedilmesinin imkânsız oluşuydu. Fakat Hitler hiçbir zaman ülkenin tamamını işgal etme niyetinde olmamıştı. Alman ordusunun önde gelen generalleri -ve Hitler'in kendisi de- yaşamları sırasında doğuda Sovyetler'in bütün topraklarını ele geçirmeden nasıl başarılı olunabildiğine tanık olmuşlardı. Bildiğimiz üzere Brest-Litovsk Anlaşması Sovyetler Birliği'nin batıda Ukrayna ve Baltık devletlerini de içeren geniş topraklarının kontrolünü Almanya'ya vermişti. Bu anlaşma Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yürürlükten kaldırıldı fakat hatırası hâlâ tazeydi. Almanlar Lenin'i Sovyetler Birliği'nin en iyi topraklarının bazılarından zorla vazgeçirmişlerdi; Naziler aynı şeyi niçin Stalin'e yapamasınlardı ki ve çok daha fazla toprak kazanamasınlardı ki?

Baktığımız zaman, Sovyetler Birliği ile karşılaşmak Hitler'in ge-

nerallerinin çoğu tarafından Britanya'nın işgalinden daha mantıklı bulunmuştu. Kesinlikle daha pratikti. Hitler'in 31 Temmuz'daki konferansının üstünden bir hafta geçmeden Halder, donanmanın Britanya'ya saldırma konusunda "kuşku dolu" olduğunu ve hava kuvvetlerinin böyle bir operasyonda yer almak için "'oldukça gönülsüz" olduğunu yazdı.[1] Yine de bu, Sovyetler Birliği'nin ister istemez kolay bir alternatif hedef olarak algılandığı anlamına gelmiyordu. O dönem albay rütbesiyle Kara Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı (*Oberkommando des Heeres*; OKH) Operasyon Dairesi'nde görev yapan Hubert Menzel, "Biz Sovyetler Birliği'nin işgali görevine oldukça tereddütlü ve temkinli yaklaştık. Fakat başka bir seçeneğimiz yoktu. Tecrübelerimize göre, ordunun büyük bir taarruz gerçekleştirebilmesi için gereken statükoyu oluşturmak -en azından modern zamanlarda- 4 yıl civarı bir zaman alacaktı. Rusya'nın bütün subay kadrosunu 1938'de kılıçtan geçirdiğini biliyorduk, bu yüzden onlara 4 sene gerekiyordu ki bu da 42'nin sonuyla 43'ün başına tekabül ediyordu... Fin seferinde Rusların geniş çaplı operasyonları güç bela idare ettiklerini fark ettik. Leh seferi sırasında, iki haftalık süreçte Rusların ilerlemekte bile ne denli zorlandıklarını görmüştük. Dolayısıyla ortada, bir iki sene içerisinde en azından Rusları savaş yükünü yıllarca omuzlayamayacakları kadar zayıflatabileceğimiz somut ve gerçekçi fırsatlar vardı."[2]

Hitler o yaz ve sonbahar için çift taraflı bir strateji izleyecek gibi görünüyordu, plan subayları hem Britanya hem de Sovyetler Birliği'ne yapılacak taarruz için gereken strateji üzerinde çalışıyorlardı. Britanya anakarasına gerçekleştireceği sefer hakkındaki ilk baştaki isteksizliği, ağustos ortasında daha da derinleşmişti. Muzaffer komutanlarına feldmareşal asalarını verdiği seremoninin hemen ardından onlara "İngiltere'ye çıkarma yapmak son çaremiz. Onu da diğer

1. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 6 Ağustos 1940 girdisi, s. 246.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

bütün ikna çabalarımız başarısız olduğunda kullanacağız," demişti.[1]

Almanya'nın en kıdemli iki askerî figürü -Halder ve Brauchitsch- üçüncü bir seçeneği değerlendiriyorlardı: İngilizlere Akdeniz'de saldırmak ve Nazi İmparatorluğu'nu Avrupa'da güçlendirmek. Eylül ayında Alman Donanması'nın başı Amiral Raeder bu plana bir ekleme yaparak Wehrmacht'ın Orta Doğu'ya ilerleyerek oradaki petrolü ele geçirmesini ve akabinde süratle Sovyetler Birliği'nin zengin petrol yatakları olan Kafkasları güneyden işgal etmesini önerdi. Fakat Hitler iki seçeneğe de isteksiz yaklaştı. Sovyetler Birliği'ne cephe taarruzuna odaklanmıştı.

Akabinde yaşanan bütün olaylar çok enteresandı, çünkü Hitler, Ribbentrop'a Sovyet Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov'u görüşmek için Berlin'e çağırmasına izin vermişti. Ribbentrop'u bu davete motive eden şey netti. Kendisi bir plan yapmış ve bunu Hitler'e satmaya çalışmıştı. Almanya ile Sovyetler Birliği arasında merkezî Avrupa'nın daha küçük devletleri üzerinde çıkan tartışmayı, Sovyetler'in yeni fetih hedeflerinin güneydoğu istikametinde olacağına Hitler'i ikna ederek çözmek istiyordu. Sovyetler Avrupa yerine Hindistan'a saldırmalıydı. Bu tuhaf görünen şema Ribbentrop'un yeni dünya düzeni görüşüne uygundu. Naziler Avrupa'yı, Sovyetler Birliği Hindistan ve civar ülkeleri, Japonya Uzak Doğu'yu ve İtalya da Akdeniz ve Afrika'nın bir kısmını kontrol edecekti.

Kimse Ribbentrop'u radikal fikirlerden yoksun olmakla suçlayamazdı ve bu da en az diğerleri kadar radikaldi. Fakat yine de birçok insan onu zekâ yoksunluğuyla suçluyordu. Berlin'deki Amerikalı muhabir William Shirer onu, "Hitler'in ekibindeki en gaddar, en salak ve ayrıca en yalancı olanlardan biri" olarak tarif ediyordu.[2] İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano, "Duce, [Ribbentrop'un] küçük bir beyni olduğunu anlamak için yalnızca kafasına bakmanın kâfi olduğunu

1. Bock, *War Diary*, 12–13 Ağustos 1940 girdisi, s. 187.
2. William L. Shirer, *End of a Berlin Diary*, Rosetta Books, 2016, 2 Kasım 1946 girdisi, s. 140.

söylüyor," diyordu ve Ribbentrop'a çalışan Nazilerle aralarındaki konsensüste onun "şatafatlı, hodbin ve pek de zeki olmadığı" belirtiliyordu.[1] Alman bir diplomat ve aynı zamanda adanmış bir Nazi olan Reinhard Spitzy, Hitler'in dışişleri bakanını Hermann Göring'e karşı savunmaya çalışırken, Ribbentrop'un "İngiltere'de birçok önemli kişiyi tanıdığını" söylediğini ve Göring'in de cevaben, "Führer'im, bu doğru olabilir fakat işin kötü tarafı, onlar da onu tanıyorlar," dediğini ifade ediyordu.[2] Göring ayrıca Ribbentrop'u "Almanya'nın bir numaralı papağanı" olarak nitelendiriyordu çünkü Ribbentrop'ta Nazi sloganlarını tekrar tekrar söyleme eğilimi vardı.[3]

Ribbentrop savaşın ilk günlerinde kendini kızağa çekilmiş olarak buldu. Saldırmazlık Paktı girişimi artık çok geride kalmıştı ve Molotov ile görüşme teklifi apaçık Hitler'in gözüne tekrar girebilme çabasıydı. Yine de Hitler'in dürtülerini okumak artık daha zordu. General Halder'e üç gün arayla yaptığı iki açıklamayı düşünelim. 1 Kasım'da Hitler, Molotov'un Berlin'e gelişi hakkında konuşmuş ve onun "Rusya'yı İngiliz karşıtı cepheye çekmesini" umduğunu söylemişti.[4] Fakat ayın 4'ünde Hitler tekrar Rusya'yı kastederek Halder'e, "Rusya Avrupa için oldukça büyük bir sorun. Elimizden gelenin en iyisini yapıp dev karşılaşmaya hazırlıklı olmalıyız," demişti.[5]

Hitler'in yaklaşımı hakkındaki en ikna edici açıklama, Molotov'un söylemek zorunda olduğu şeyleri dinlemeye hazırlanırken, Sovyetler Birliği'ne saldırma konusundaki fikrinin değişebilmesi için Molotov'un gerçekten olağanüstü bir şey yapması gerektiğiydi. Bunu biliyoruz çünkü -Molotov'un Berlin'e geldiği gün olan- 12 Kasım'da Hitler niyetinin ne olduğunu generallerine açıkça belirtmişti. "Rusya'nın yaklaşımını netleştirmek adına gerçekleşecek olan siyasi müzakereler kısa süre içinde başlayacak. Bu görüşmelerden ne çık-

1. Rees, *Nazis*, s. 85.
2. *A.g.e.*
3. Gibson (ed.), *Ciano Diaries*, 13 Mayıs 1941 girdisi, s. 351.
4. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 1 Kasım 1940 girdisi, s. 272–273.
5. *A.g.e.*, 4 Kasım 1940 girdisi, s. 279.

tığına bakmaksızın, şifahen emredilen doğu için tüm hazırlıkları hız kesmeden devam edecektir."[1]

Molotov kasvetli bir kış sabahında trenle Anhalter istasyonuna gelerek Berlin'e ulaştı. Maiyetinde, iki rejim arasında gördüğü benzerlikleri yazan, Valentin Berejkov adında genç bir çevirmen de vardı. Bilhassa, "aynı şekilde lideri idolleştirme, aynı şekilde kalabalık mitingler ve katılımcıların Führer'in portrelerini taşıdığı ve küçük çocukların ona çiçekler verdiği geçit törenlerini" işaret ediyordu. "Azametli mimari, sanatla betimlenen kahramanlık temaları tıpkı bizim sosyalist gerçekliğimizdeki gibiydi." Ve akabinde "kadınların bebeklerini Hitler'in dokunabilmesi için kaldırdıklarını" gördüğünde şunu fark etti, "Stalin de böyleydi."[2]

Otel Belleuve'deki lüks odalarına yerleştikten sonra, Sovyet delegasyonu resmî olarak Reich Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda bulunan Ribbentrop'un ofisine götürüldüler. Ribbentrop, Hitler ile görüşmesi öncesinde Molotov'u bilgilendirmek istediğini söyledi. Konuşmasına Britanya'nın halihazırda mağlup edildiğini iddia ederek başladı. Akıllardaki tek soru ise bu gerçeği Britanya'nın ne zaman kabulleneceğiydi. Bununla birlikte Ribbentrop, Almanya'nın pozisyonunun oldukça güçlü olduğunu ve Nazilerin artık savaşı nasıl kazanacaklarına odaklanmadıklarını, yalnızca halihazırda kazanılan savaşın nasıl sona erdirileceğini düşündüklerini belirtti. Ardından, dünya çapındaki destansı "nüfuz alanı" planını anlatmaya başladı; hatta bu fikri Hitler'in ortaya attığını iddia etti. Detaylardan bahsederken, Sovyetler'in güneye bir hamle yaparak denizlere serbestçe erişebilme ihtimalini sordu. O ana kadar yalnızca Ribbentrop'un monoloğunu dinleyen Molotov, bunun üzerine Ribbentrop'un denizden kastının ne olduğunu sordu.

---

1. Hitler, Direktif no. 18, 12 Kasım 1940, Gerhard L. Weinberg, *Germany and the Soviet Union, 1939–1941*, E.J. Brill, 1954, s. 137.

2. Valentin M. Berezhkov, *At Stalin's Side: His Interpreter's Memoirs from the October Revolution to the Fall of the Dictator's Empire*, Birch Lane Press, 1994, s. 7.

Alman dışişleri bakanı, Basra Körfezi ve Umman Denizi'ni kastettiğini söyledi. Görüşmenin notlarına göre, Molotov buna cevaben hiçbir şey söylemedi. Yalnızca Ribbentrop'un Türkiye ve Çin hakkındaki görüşlerini dinledikten sonra nihayet bir cevap verdi. "Nüfuz alanı" gibi yeni konseptlerin kesin tanımlarını yapmanın elzem olduğunu ve bu teklifin her ne olursa olsun Moskova'da tartışılması gerektiğini ifade etti. Ayrıca pratik bir noktayı işaret etti ve Sovyetler'in Ribbentrop'un fantastik düşüncesindeki gibi Umman Denizi'ne olası bir harekâtla hiçbir ilgisinin olmadığını söyledi. Bu görüşmede Finlandiya'daki durum hakkında konuşmak istediğini belirtti ki Stalin ona bunu söylemişti.[1] Stalin Finlandiya'daki durumdan bilhassa tedirgindi çünkü Almanlar kısa süre önce Finlere silah desteği vermeye başlamıştı. Finlandiya, bir önceki sene Sovyetler'in "nüfuz alanına" dâhil edildiği için bu durum özellikle tedirgin ediciydi. Bununla beraber, Stalin'in Molotov'a verdiği emirlerin keşfedilmesi sayesinde, Sovyet perspektifindeki asıl görev kapsayıcı yeni bir anlaşma yapmak değil, Almanya'nın dış politika hedefleri hakkında istihbarat toplamak olduğunu biliyoruz.[2]

Günün ilerleyen saatlerinde Hitler ilk kez Molotov ile bir araya geldi. Molotov'a eşlik eden Berejkov, Alman liderin "'mağrur ve küstah" ve "bu açıdan, sözde alçakgönüllülüğü ve etkilemek adına pek de isteği olmayışıyla herkesi şaşırtan Stalin'in tam zıddı" olduğunu söylemişti. Hitler'in "soğuk ve nemli" elini sıktığında Berejkov âdeta "bir sürüngene dokunduğunu" hissetmişti.[3]

Görüşmenin başında Hitler, Sovyetler Birliği ile geçen yıldan beridir devam eden ilişkilerin iki partiye de çokça yarar sağladığını ifade etti. Her iki taraf da tam olarak istediklerini elde edemese de

---

1. Ribbentrop ve Molotov görüşmesi, 12 Kasım 1940. Görüşme memorandumu, Bundesarchiv Koblenz, RM 41/40, çevrimiçi erişim için www.worldfuturefund.org/wffmaster/Reading/Germany/Hitler-Molotov%20Meetings.htm.
2. Gabriel Gorodetsky, *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia*, Yale University Press, 1999, s. 58.
3. Berezhkov, *At Stalin's Side*, s. 8.

-ki müzakerelerde bu hiçbir zaman olmadı- iki taraf da daha güçlü hale geldi. Şayet tartışmış olsalardı bundan yalnızca üçüncül şahıslar kârlı çıkmış olacaktı.

Cevaben Molotov, Hitler'in "genel" meselelerden bahsettiğini ve ona "genel" olarak katıldığını belirtti. Fakat birkaç saat önce Ribbentrop'u da uyardığı üzere, spesifik olarak Finlandiya meselesine değinmek istiyordu. Molotov ayrıca Sovyetler'in Almanların "Bulgaristan, Romanya ve Türkiye" üzerindeki niyetlerini öğrenmek istediğini söyledi. Hitler bir kez daha geniş çerçeveden konuşurken, gerçekten de çözüme kavuşturulması gereken birçok meselenin olduğunu ifade etti.

Böylece müzakerelerin ilk günü sona erdi. İki tarafın da yalnızca görüşmede değinmek istedikleri spesifik konularda değil, aynı zamanda görüşmeye yaklaşımlarındaki genel tutumlarında birbirlerinden çok uzakta oldukları açıkça ortadaydı. Molotov detayları öğrenmek istiyordu. Hitler ise gösterişli meselelerden bahsetmeyi tercih etmişti. Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası arasındaki alttan çatırdamalar da gün yüzüne çıkmıştı. Sovyetler, tam da Nazilerin toprak çalabilmek adına onlardan başka bir yere bakmalarını istedikleri anda, Almanların Avrupa'daki bir dizi ülke hakkındaki niyetlerinin tam olarak ne olduğunu öğrenmek için bastırıyordu.

Ayrım, ertesi gün Hitler Finlandiya meselesiyle karşı karşıya geldiğinde daha da belirgin hale geldi. Hitler Molotov'a Almanya'nın Finlandiya'daki Sovyet istilasına hiçbir şekilde karışmadığını hatırlattı ve Finlandiya'nın halen Sovyet "nüfuz alanında" olmasını tanıdığını belirtti. Diğer yandan Almanya, Finlandiya'dan "ciddi şekilde" "nikel ve kereste" ithal etme niyetindeydi. Aynı zamanda meselenin "tamamen psikolojik" bir tarafı da vardı. Finler cesurca çarpışmaları sonucunda "Dünyanın sempatisini kazanmışlardı"; o kadar ki Alman nüfusu hükumetlerinin mesele üzerindeki pozisyonlarından "bir şekilde rahatsız" olmuşlardı. Bunu müteakip Hitler, Almanların geçtiğimiz sene Stalin'in isteği üzerine Baltık devletleri ile Polonya'nın Lublin bölge-

sinin takas edilmesi konusunda Sovyetler'in kendilerini aldattıklarını hissettiğini söyledi. Akabinde de Sovyetler'in yakın zamanda içinde etnik Almanların da yaşadığı Kuzey Bukovina'yı işgalini eleştirdi.

Molotov, şayet Almanlar bölge takasını istememiş olsalardı Sovyetler'in kendi planlarında ilerlemek adına bir baskı yapmayacağını ve Bukovina'nın "çok da önemli olmadığını" söyleyerek Hitler'in bakış açısına katılmadığını belirtti. Ayrıca Fransa'nın mağlup edilmesinde Sovyetler Birliği ile yapılmış olan paktın katkısı olduğunu da belirterek, "Alman-Rus anlaşmasının büyük Alman zaferleri üzerinde herhangi bir etkisi olmadı," dedi.

Hitler bu görüşe karşı çıktı ve Sovyetler'in Finlandiya'nın geri kalanını işgal etmemesi isteğinde ısrarcı oldu. Bu, Alman-Sovyet ilişkisine "öyle bir gerilim" yüklerdi ki bu durumda bundan kaçınılması gerekiyordu. Molotov bunun şu an için bir mesele olmadığını söyledi. Hitler ise, "bir mesele haline geldiğinde karar vermek için çok geç olabilir" cevabını verdi; bu cevapla, şayet Sovyetler Birliği, Finlandiya'yı işgal ederse, büyük bir krizin meydana geleceğini ve durumu diplomatik yollarla çözmenin çok zor olacağını kastediyordu.

İnsan, şayet Molotov ve akabinde Stalin, Hitler'in niçin Kızıl Ordu'nun Finlandiya'nın geri kalanını işgal etmemesindeki ısrarını düşünmeyi bıraksa neler olurdu diye düşünmeden edemiyor. Hitler'in görüşmede öne sürdüğü sebepler duygularındaki hiddeti haklı çıkarmamıştı. Nihayetinde niçin Almanlar nikel ve keresteyi Sovyetler, Finlandiya'yı işgal ettikten sonra da almaya devam etmesindi ki? Fakat Hitler'in bulunduğu konumu için alternatif ve daha güvenilir bir açıklama vardı. Şayet Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırmayı planlıyorsa, Finlandiya'nın Kızıl Ordu tarafından tamamen işgal edilmemiş olması çok yardımcı olacaktı.

Finlandiya konusu üzerinden Hitler'in müzakere taktikleri hakkında elde edebileceğimiz iki önemli kavrayış var ki bunlar Stalin'in de kullanmayı sevdiği tekniklerdi. Birincisi, Hitler bir hedefi kesin olarak öncelikli sıraya koyduğunda -bu durumda Sovyetler Birli-

ği'nin Finlandiya'yı işgal etmemesini istemesi- o konu hakkında tamamen katı bir tutum sergiliyordu. Uzlaşmadan kaçınarak Molotov'u ya geri adım atmaya ya da iki ülke arasında ciddi bir anlaşmazlık riskini almaya zorladı.

Daha sonraları Stalin de aynı bu şekilde birincil hedefleri konusunda Müttefiklerin karşısına çıkmıştı, en kayda değeri de Nazi-Sovyet Paktı neticesinde elde ettiği toprakları elinde tutmak istemesiydi. Taleplerini yumuşatıp da Müttefiklerle ilişkilerinde büyük çatışmalardan kaçınabileceği zamanlarda bile oldukça kararlıydı. Stalin, Hitler gibi, bunu yapabileceğini biliyordu çünkü diğer bir hayati gerçeklik hakkında keskin bir kavrayışa sahipti ki bu Molotov görüşmesinden elde edeceğimiz ikinci çıkarımdı: fiziksel tehdidin gücü. Aslında Hitler, Sovyetler, Finlandiya'nın içlerine ilerlemeye devam ederse bunun kötü sonuçlar doğuracağını söyleyerek Molotov'u tehdit ediyordu. Bu uyarıyı da yalnızca güçlü bir ordunun başında bulunduğu için verebiliyordu.

Bu baskı dilinden Stalin çok iyi anlıyordu. Örneğin, savaş öncesi dönemin bir Fransız politikacısı ona Katolik Kilisesi ve papaya yaltaklanmak istediğini söylediğinde Stalin o meşhur küçümseyici cevabını verdi, "Papanın kaç tümeni var?"[1] Stalin'in karakterinin merkezinde, sözlerini destekleyecek askerî güce sahip olmayanları hor görmek yatıyordu. O ve Hitler, ikisi de Mao Zedong'un "Siyasi güç, bir silahın namlusundan çıkar," vecizesiyle hemfikirdi.[2]

Finlandiya hakkındaki münakaşadan sonra Hitler bir kez daha genellemelerden bahsetmeye başladı. Molotov'a, Britanya İmparatorluğu'nun yakın zamandaki çöküşü sonucunda "dünya çapında dev bir varlık iflası" yaşanacağını ve Sovyetler Birliği'nin ganimetlerden faydalanabileceğini söyledi. Molotov ise "anladığı her şeyde hemfikir" ol-

1. Winston S. Churchill, *The Second World War*, Cilt I: *The Gathering Storm*, Penguin Books, 2002, s. 121.
2. Kwok-sing Li, *A Glossary of Political Terms of the People's Republic of China*, The Chinese University of Hong Kong, 1995, s. 325.

duğunu fakat ilk olarak çözülmesi gereken şeyin Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin geleceği olduğu cevabını verdi. Molotov -tekrar- Hitler'i spesifik konulara çekti. Almanların Rumenlere verdiği koruma garantisi ne olacaktı? Bir "Karadeniz gücü" olarak Sovyetler Birliği'nin ilgi gösterdiği Bulgaristan gibi ülkelere ne olacaktı?

Hitler, dünyanın o bölgesine İtalyanların da ilgilerinin olması sebebiyle bütün bunları Mussolini ile konuşması gerektiğini söyleyerek bu soruları başından savdı. Ardından, hiçbir ironi içermediğini varsayabileceğimiz şekilde, saatin geç olduğunu ve İngiliz hava akınları tehdidi olduğundan dolayı görüşmeyi bitirmeleri gerektiğini söyledi.

Bu, başlı başına verimsiz bir görüşmeydi. Politik tartışmalara Hitler ve Molotov arasındaki karakter çatışması da yardımcı olmamıştı. Gerçekten de Hitler'i, mızmız Molotov'dan daha fazla rahatsız edebilmiş birisinin olduğunu hayal etmek zordur. Hitler vizyoner şekilde konuşmaya başladığında Molotov ona detaylı kelime oyunlarıyla cevap vermişti. Anlaşılacağı gibi, görüşmenin doğası gereği, Hitler Molotov'u bir daha asla görmedi.

Ertesi gün Molotov yalnızca Ribbentrop ile görüşeceğinden memnun olmalıydı. Fakat Hitler'in yokluğu bile görüşmeleri daha iyiye götürmedi. Ribbentrop, Molotov'a Almanya'nın niyetinin "çok yakından" sorguladığı için karşı çıktı. Molotov'a cevap vermek yerine, Sovyetler Birliği'ne halihazırda kurulmuş olan Üçlü Pakt'a katılma davetini okumayı tercih etti; Üçlü Pakt Almanya, Japonya ve İtalya arasında Eylül 1940'ta imzalanmıştı. Ayrıca Sovyetler'e, öncesinde hatlarını çizdiği büyük planın bir parçası olarak Hindistan'a doğru genişleme rotası teklif etti. Ancak Molotov "yarının bütün bu sorunları bugünün sorunlarından ve halihazırdaki anlaşmaların tamamlanmasından ayrılamaz" şeklindeki pozisyonundan bir milim bile kıpırdamıyordu. İki tarafın da ortak bir anlaşmadan uzak oluşunu, İngiliz bombardımanı sırasında Ribbentrop'un hava saldırısı sığınağında ikili arasında geçen şu diyalog net bir şekilde ortaya koyuyor-

du. Molotov, "İngiltere'nin yenildiğini söylemiştin değil mi? Öyleyse şu an niçin bir hava akını sığınağında oturuyoruz?" diye sormuştu.[1]

Hitler, Molotov görüşmelerinin başarısızlığının olumlu olduğunu iddia ediyordu. Hemen akabinde yaveri Albay Gerhard Engel'e "cidden rahatladığını" söylemişti çünkü Sovyetler Birliği ile Almanya arasındaki ilişki bir "mantık evliliği olarak kalamazdı". Hitler'e göre Molotov Sovyet planları hakkında "ağzındaki baklayı çıkarmıştı" ki buna muhtemelen Finlandiya ve Bulgaristan gibi ülkeler hakkında tartışmaya odaklanarak yapmıştı. Hitler, "Rusya'nın Avrupa'ya girmesi Orta Avrupa'nın çöküşü olur; hatta Balkanlar ve Finlandiya bile bizim için tehlikeli yanlardı," dedi.[2]

Ertesi gün yani 16 Kasım, Halder'de "Rusya'nın bizden ayrılma gibi bir niyeti yok" ve "Rusya partnerimiz olmak istiyor" izlenimi vardı.[3] Yine de Rusya halen Almanya ile "partner" olmak istiyorsa da bu istek karşılıksızdı ki sadece Hitler değil, aynı zamanda inatçı propaganda bakanı da böyle düşünüyordu. Molotov'un ziyaretinin hemen ardından Goebbels, günlüğüne propaganda bakanlığındaki üst düzey kadrosundan biri olan ve zamanında Moskova'da yaşamış Leopold Gutterer ile yaptığı görüşmeyi yazdı. Goebbels, "Bu, görüşlerimi doğruluyor. Sistem haline getirilmiş bir sevimsizlik. Kültür yok, medeniyet yok, yalnızca terör, korku ve kitlesel paranoya. Dehşet verici!"[4] Birkaç gün sonra Goebbels, Molotov'u Reich Şansölyeliği'nde gözlemlemiş ve onu "kurnaz" fakat ayrıca "yüzünde siroz sarılığı" olan "çok sessiz" birisi olarak nitelendirmişti. Molotov'a eşlik eden Sovyet delegasyonunda "bir tane bile endamlı adam yoktu. Sanki Bolşevik kitle ideolojisinin doğasına dair teorik anlayışımızı teyit etmekte ısrar ediyorlarmış

---

1. Pavlov, "Avtobiographicheskii Zametki", s. 104–105.

2. Major Gerhard Engel, *At the Heart of the Reich: The Secret Diary of Hitler's Army Adjutant*, Frontline Books, 2017, 15 Kasım 1940 girdisi, Kindle edisyonu, kısım 1794.

3. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 16 Kasım 1940 girdisi, s. 283.

4.Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm I: *Aufzeichnungen 1923–1941*, Cilt 8: Nisan–Kasım 1940, K. G. Saur, 1998, 18 Kasım 1940 girdisi, s. 425.

gibi... Birbirlerinden korktukları ve aşağılık kompleksleri yüzlerinin her tarafına yansımıştı."[1]

Kasım ayının sonunda, Stalin nihayet Sovyetler'in Üçlü Pakt'a hangi şartlar altında katılabileceğini açıklamıştı. Ve cevabı Ribbentrop'un duymak istediği türden değildi. Stalin Almanların Finlandiya ile olan irtibatlarını kesmeleri ve bir kez daha Finlandiya'nın Sovyetler'in "nüfuz alanında" olduğunu kabul etmeleri konusunda ısrar ediyordu. Söylemek istediği şey netti: Almanya'nın, Sovyetler'in Finlandiya'ya istediği gibi müdahale edebileceğini anlaması gerekiyordu. Sovyetler ayrıca Bulgaristan ve Türkiye'de askerî üs kurmak istiyorlardı.

Stalin'in gerçekten Hitler ile bir anlaşma yapmak istediğini varsayarsak, Stalin çok büyük bir hata yapmıştı. Kartlarını neredeyse tamamen açmış ve Hitler'e Sovyetler'in Avrupa'dan çekilmeye hazır olmadığını göstermişti. Stalin'in çok fazla seçeneği yoktu. Wehrmacht'ın Avrupa anakarasındaki zaferinin Almanya'nın pozisyonunu oldukça güçlendirdiğinin farkındaydı. Sonuç olarak, zayıf bir noktadan güçlü görünmeye çalışarak yaptığı müzakere şekli oldukça riskliydi. Hitler'e karşı elinde bir koz vardı ve yılın önceki dönemlerinde -Almanlar, içinde incelemek için Luftwaffe uçaklarından örnek vermelerinin de bulunduğu birtakım talepleri yerine getirene kadar Sovyetler onlara söz verdikleri hammaddeleri göndermeyi ertelemişlerdi- bunu kullanmaktan çekinmemişti.[2] Fakat Almanların son dönemdeki muazzam askerî başarıları göz önüne alındığında risk artık daha yüksekti. Yine de Stalin'in ticaret anlaşması üzerindeki katı tutumu sadece Hitler'e Wehrmacht'ın Sovyetler Birliği'ne saldırması için daha fazla gerekçe sağlamaktan öteye gitmedi. Nazi Ekonomi Bakanı Walther Funk, "Almanya, üzerinde etkimizin olmadığı güç ve kuvvetlere [yani Stalin ve Sovyetler'e] bağımlı olamaz," diyordu.[3]

---

1. *A.g.e.*, 14 Kasım 1940 girdisi, s. 417-418.
2. Kotkin, *Stalin*, Cilt 2: *Waiting for Hitler*, s. 764.
3. Ian Kershaw, *Fateful Choices: Ten Decisions that Changed the World 1940–1941*, Allen Lane, 2007, s. 69.

Ribbentrop'un Stalin'i Üçlü Pakt'a dâhil etmek için sergilediği beyhude çabayı bir kenara bırakırsak Hitler, Molotov ziyareti fiyaskosunun ardından amaçlarının ne olduğuna dair kendisini tazelenmiş hissetmişti çünkü tam bir ay sonra, 18 Aralık'ta, Sovyetler Birliği'ne taarruz emrini imzalamıştı. Verdiği emrin giriş cümlesinin ona ne kadar haz verdiğini görebiliriz: "Wehrmacht, Sovyet Rusya'yı ani bir harekâtla (Barbarossa Harekâtı), hatta İngiltere'yle olan savaş bitmeden önce, ezmeye hazır olmalıdır."[1] Şüpheye mahal olmadan, bu savaşın gerçekleşmesini istiyordu. Hitler temel ideolojik hedeflerini -*Lebensraum* ve Sovyetler Birliği'nin batısında yeni bir Alman İmparatorluğu kurmak- terk etmediği sürece Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin çökmeye mahkûm olduğu da her daim ortadaydı. Ve Hitler nefes aldığı sürece bu hedefleri terk edemezdi.

Fakat vizyon sahibi olmak kolaydır. Hitler'in şu an karşı karşıya geldiği sorun ise bunu gerçekleştirmekti.

---

1. *Documents on German Foreign Policy 1918–1945*, Cilt XI: *The War Years, Eylül 1, 1940–Ocak 31, 1941*, United States Government Printing Office, 1960, Doküman 532, 18 Aralık 1940, s. 899.

5
Hitler'in İmha Savaşı

Almanlar benzeri olmayan bir savaş planlıyorlardı. Sadece tarihin gördüğü en büyük istilayı başlatmayı değil, aynı zamanda fethettikleri bölgeleri neredeyse hayal gücünün sınırlarını zorlayacak şekilde tahrip etmeyi öngörüyorlardı. Sovyetler Birliği'ne taarruzun başlamasından birkaç gün önce Wewelsburg Kalesi'nde SS liderleriyle bir araya gelen Himmler, Nazi güçlerinin işgal etmek istedikleri bölgelerde "20-30 milyon insanın" öleceğini söylemişti.[1]

Fakat vizyonlarının -dehşet verici olsa da- netliğine rağmen, buna her halükârda ulaşacakları anlamına gelmiyordu. Vizyon ve uygulama arasındaki bu kopukluk, Naziler tarafından asla tam manasıyla çözülemeyecek ve savaşı kaybetmelerinin sebeplerinden biri olacaktı. Bu durum ayrıca bize Hitler'in liderlik anlayışını ve bu anlayışın Stalin'inkiyle nasıl bu kadar keskin bir tezat oluşturduğu hakkında da çok şey anlatmaktadır.

Adını 12. yüzyıldaki 3. Haçlı Seferi'ne liderlik eden İmparator Frederick Barbarossa'dan alan Barbarossa Harekâtı bilinmezliklerle doluydu. Almanlar Sovyet bölgelerinin tam olarak ne kadar içine girecek

---

1. Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi, Nürnberg, IMG, paragraf 481 (Erich von dem Bach-Zelewski'nin ifadesi, 7 Ocak 1946), https://avalon.law.yale.edu/imt/01-07-46.asp. Bach-Zelewski, toplantıyı yanlış bir şekilde 1941 başlarına tarihlendirmektedir fakat Himmler'in masa ajandası toplantının haziran ayında işgalin hemen öncesinde gerçekleştiğini doğrulamaktadır. Bkz. Peter Witte vd. (ed.), *Der Dienstkalender Heinrich Himmlers 1941/42,* Christians, 1999, s. 171-172. Kont Ciano'ya göre, bu "20-30 milyon" rakamı aynı zamanda Göring tarafından 1941 sonlarında da kullanılmıştı. Bkz. *Les Archives secrètes du Comte Ciano 1936–1942,* Librairie Plon, 1948, s. 478-479. Ayrıca bkz. Peter Longerich, *Holocaust: The Nazi Persecution and Murder of the Jews,* Oxford University Press, 2010, s. 181.

ve bunu ne kadar sürede gerçekleştirecekti? Sovyet ihtiyat kuvvetinin yoğunluğu tam olarak ne kadardı? Hepsinden daha önemlisi, pratikteki en hayati hedef hızlı bir zafer olduğundan, savaş ne kadar çabuk kazanılacaktı? Bunlar, cevaplarını Hitler'in de bilmediği sorulardı. Yaveri Albay Engel'e göre, Hitler, Aralık 1940'ta harekâtın emrini verirken bile "Rusların gücü" hakkında kesin bir hükme sahip değildi.[1]

Yine de Hitler, bilgi eksikliğinin engin hedeflerine giden yolda önüne çıkmasına izin vermedi. 1941 Ocak'ının başlarında generalleriyle harekâtın hedefleri hakkında konuşuyordu, Kızıl Ordu'nun çembere alınıp imha edilmesinin ardından Almanların Sovyetler Birliği'nin endüstriyel merkezlerini ele geçirmelerini ve Sovyet petrol kaynaklarının kalbi olan Kafkaslardaki Bakü'yü işgal etmeleri gerektiğinin altını çizdi. Generallerine, "devasa Rus bölgesinin sonsuz kaynaklar muhteva ettiğini" hatırlattı. Hitler'in bütün bunların olmasını niçin istediğini anlamak kolay olsa da -generallerinin çoğunun aksine, Hitler bu savaşın hayati hedefinin kaynakları hızlıca ele geçirmek olduğunu sezmişti- pratikte bunların gerçekleştirilebilir olduklarını nasıl düşündüğünü anlamak cidden zordu. Örneğin Bakü, Berlin'e neredeyse 3200 kilometre mesafedeydi.[2]

Savaş Ekonomisi Ofisi'nin başı olan General Georg Thomas 20 Şubat'ta, "Kafkaslardaki petrol alanlarını hasar vermeden ele geçirmenin" öneminin altını çizen bir rapor hazırladı.[3] Fakat bu rapor ilgililerin yüzleşmekten kaçındığı en önemli meseleyi belirtmekten öteye

1. Engel, *Diary*, 18 Aralık 1940 girdisi, Kindle edisyonu, kısım 1807.

2. Percy Ernst Schramm ve Hans-Adolf Jacobsen (ed.), *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab)*, cilt I: "1 August 1940–31 Dezember 1941", Bernard & Graefe, 1965, 9 Ocak 1941 girdisi, s. 253–259.

3. Georg Thomas, *Geschichte der deutschen Wehr- und Rüstungswirtschaft (1918–1943/45)*, Harald Boldt Verlag, 1966, s. 515–532. Bu nota ilişkin çok sayıda akademik tartışma mevcut. Örneğin bkz. Rolf-Dieter Müller, "Von der Wirtschaftsallianz zur kolonialen Ausbeutung", (içinde) Militärgeschichtliches Forschungsamt (ed.), *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, Cilt 4.1: "Der Angriff auf die Sowjetunion", Deutsche Verlags-Anstalt, 1983, s. 98–326. Heinrich Uhlig, "Das Einwirken Hitlers auf Planung und Führung des Ostfeldzuges", (içinde) *Vollmacht des Gewissens*, cilt 2, Alfred Metzner, 1965, s. 147–286. Christian Gerlach, *Kalkulierte Morde. Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weißrußland 1941 bis 1944*, Hamburger Edition, 1999, s. 67.

geçemedi. Almanların Sovyetler Birliği'ni işgal etmesinin ana sebebinin kaynak kazanma -bilhassa petrol- olduğu açıkken şu kritik soru halen tam olarak cevaplanamamıştı: ele geçirmek istedikleri kaynakları alabilmek adına ellerinde yeterli kaynak var mıydı? Kısacası, arzuları kudretlerinin ötesinde miydi? Nihayetinde Hitler, Barbarossa'nın özündeki bu kusuru asla kabul etmedi. Toprak ve hammaddeye ulaşabilmek için süratli bir savaş istemişti fakat toprak önünde uzanıyor olsa da o çok istediği petrolle arasında muazzam bir mesafe vardı.

Thomas 26 Şubat'ta Hermann Göring ile görüştüğünde, Reich mareşali "Bakü'deki petrol alanlarının ele geçirilmesi gerektiğini" kabul etti fakat ardından "Führer gibi" o da lakayıt bir şekilde "Alman birlikleri ülkeyi işgal ettiğinde bütün Bolşevik sistemin çökeceği fikrini" öne sürdü.[1] Bu stratejik bir plandan ziyade bir inanç ifadesiydi. Bu kaygısız yaklaşımın ışığında, akabinde Thomas tarafından yazılacak olan olumsuz raporların neredeyse hiçbir zaman Hitler'e ulaşmamış olması pek de şaşırtıcı değildir. Hitler'in en yakınındakiler, bu tarz düşünceleri ona göstermenin bir manasının olmadığını biliyorlardı.[2]

Feldmareşal von Bock, Hitler'in Barbarossa Harekâtı hakkındaki eleştirel değerlendirmelerden ne denli hoşnutsuz olduğunu 1 Şubat 1941'deki ziyaretinde şahsen tecrübe etti. Bock Almanların "doğrulup savaştıkları takdirde Rusları yeneceğini" söylese de onları barışa zorlayıp zorlayamayacaklarını sorguluyordu. Bock dolaylı yoldan, Almanların en baştan ülkenin tamamını işgal edemeyeceklerini kabullenerek Sovyetler Birliği'ni nasıl fethedebileceklerini sorguluyordu. Hitler bu itirazı, şayet Sovyetler Ukrayna, Leningrad ve Moskova'nın işgalinin ardından barış istemezlerse, "Biz de devam ederiz," diyerek reddetti. Bock, Führer'in "caydırıcı fikirleri -henüz teklif dahi edilemeden- kesin olarak reddettiğini" fark etmişti. Hitler açıktı. "Savaşacağım. Taarruzumuzun bir dolu fırtınası gibi üzerlerinden geçe-

1. Uhlig, "Das Einwirken Hitlers auf Planung und Führung des Ostfeldzuges", s. 210–211.
2. Kershaw, *Nemesis*, s. 345.

ceğine inanıyorum," diyordu.[1] Bock, Hitler'i daha fazla sorgulamadı. Bir yıldan daha kısa bir süre önce Batı Avrupa'nın fethini başarıyla yönetmiş olan adamla konuştuğunun pek tabii farkındaydı. Bock iki ay önce günlüğüne, Hitler'in "büyük resmin karanlık ve aydınlık taraflarını sakince ve net bir şekilde gördüğüne inandığını" yazmıştı.[2]

Hitler, Berchtesgaden yakınlarında ara sıra dinlenmeye çekildiği Berghof'ta, 9 Şubat'ta ev sahipliği yaptığı askerî toplantıda da benzer iyimserliğini koruyordu. Bir kez daha İngiltere'nin savaşa sırf Sovyetler Birliği ve Amerika'nın bir gün onların yardımına koşacaklarına inandığı için devam ettiği fikrini dile getirdi. İngilizlerin tek başlarına Kıta Avrupası'nı işgal edebileceğini düşünmek "söz konusu bile değildi". Sovyetler Birliği yıkılıp, Japonlar da Uzak Doğu'da Amerikalılara karşı gelebilecek duruma geldiklerinde İngilizlerin barış isteyecekleri kesindi. Eğer istemezlerse imparatorluklarını kaybedeceklerini biliyorlardı. Hitler ayrıca Stalin'e olan bakış açısıyla ilgili de bazı paylaşımlarda bulundu. Sovyet liderin "çok zeki" olduğunu çünkü "Almanlara açıkça karşı koymak" konusunda isteksizken, "Almanya için hâlihazırda zor olan durumlarda giderek daha fazla sorun çıkaracaktı". Bu, "Rusya'nın ezilmesi gerektiğini" gösteren sebeplerden biriydi.[3] Bir kez daha Hitler, generallerine Sovyetler Birliği'ne saldırı gerekçesinin yalnızca ideolojik gerekçelerle değil, aynı zamanda pratikteki zorunluluklardan dolayı kaynaklandığını savunduğu bir hikâye anlattı.

On gün sonra, 19 Şubat'ta Hitler, Mussolini ile bir araya geldi. Führer Sovyetler Birliği'ni işgal etme planını henüz açıklamadan, Duce onu hem "Rus karşıtı" hem de İngilizlere karşı kanal ötesi bir operasyona başlama konusunda isteksiz bulmuştu. Mussolini, Alman liderle yaptığı görüşmenin detaylarını verdikten sonra Kont

---

1. Bock, *War Diary*, 31 Ocak 1941 ve 1 Şubat 1941 girdileri, s. 196–198.

2. *A.g.e.*, 3 Aralık 1940 girdisi, s. 193.

3. Max Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen*, Cilt II: *Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945*, R. Löwit, 1965, 9 Ocak 1941 Hitler konuşması, s. 1653.

Ciano günlüğüne, "İngiltere'ye çıkarma artık bir mesele olmaktan çıktı," yazacaktı.[1] Ciano ayrıca, sebebini bilmediği bir şekilde, Ribbentrop'un olağan "gösterişinden" uzak olduğunu da belirtti. Ciano mevkidaşına savaşın ne kadar süreceğini düşündüğünü sorduğunda Ribbentrop, 1942'den önce bitemeyeceğini söyledi.[2] Ribbentrop muhtemelen, Sovyetler Birliği'ni Üçlü Pakt'a çekme planının başarısızlığa uğramasının ardından halen üzgün hissediyordu.

Hitler'in Sovyetler Birliği'ne yapılacak saldırıların başarıyla sonuçlanacağına ilişkin güveni birçok askerî uzmanlarca da paylaşılıyordu. Alman Silahlı Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı'nın (*Oberkommando der Wehrmacht*; OKW) başındaki General Jodl'un şu sözü hatırlamaya değerdir: "Rus devi bir domuz mesanesinden farksız olmadığını kanıtlayacaktır, küçük bir delik patlamasına yetecektir."[3] İşgal planının son hali Hitler ve subaylarınca tertip edildi. Asıl taarruzun Sovyetler Birliği'nin merkezine, Minsk-Smolensk-Vyazma-Moskova hattından direkt olarak Sovyet başkentine gerçekleştirilmesine karar verildi. Biri kuzeyden, diğeri de güneyden olmak üzere iki ordu grubu da sırasıyla Baltık devletleri ile Leningrad'a ve Ukrayna ile Kiev'e yönelecekti. Hitler bir kez daha operasyonun ana hedefinin Baltık ve Leningrad'ın emniyete alınmasının ardından Sovyet güçlerini imha etmek olduğunun altını çizdi. Moskova'nın zaptı "tamamen gereksizdi".[4] Bu son noktada bazı anlaşmazlıklar çıktı. Brauchitsch gibi ordunun ileri gelen isimleri Hitler'e karşı çıkarak Sovyet başkentini hedef almayı ve ülkenin idare ve komuta merkezinin yok edilmesi gerektiğini savundu. Merkez Ordu Grubu'nun başındaki Bock, bir İsviçre gazetesinin Fransız seferi sırasında Paris'in düşüşünün önemini anlattığı makaleyi "oldukça ilgi çekici" bularak günlüğüne şu alıntıyı yaptı: "Paris'in kaybından sonra Fransa artık

1. Gibson (ed.), *Ciano Diaries*, 19 Ocak 1941 girdisi, s. 338.
2. *A.g.e.*, 20 Ocak 1941 girdisi, s. 338.
3. David Stahel, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East*, Cambridge University Press, 2012, s. 73.
4. Kershaw, *Nemesis*, s. 146.

başsız bir bedene döndü. Savaşı kaybettiler!" Generallerin savunduğu görüş, Moskova'nın düşüşünün ardından aynı şeyin Sovyetler Birliği'nde de meydana geleceğiydi.[1]

Tarihçiler halen Barbarossa'nın başında Moskova'ya ulaşılmaya odaklanmanın mı yoksa Hitler'in, Almanların bu kadar çok ihtiyaç duyduğu kaynakları ele geçirme görüşünün mü daha önemli olduğunu tartışıyorlar. Yine de bakıldığında tartışma Hitler'in tarafına doğru kaymaktadır. Moskova seçeneği hakkında görüş bildiren generallerin çoğunun -sonuçta Napoléon da Rusya'yı fethetmeye çalışmıştı- Birinci Dünya Savaşı sırasında kurmay olmaları tesadüf değildir. O zamandan bugüne savaşın doğasındaki geniş çaplı değişiklikleri tam manasıyla anlayıp anlamadıkları sorgulanabilirdir. Bu açıdan Hitler ve genç Alman generaller modern mekanize harbe daha fazla uyum sağlamışlardı. Araçların benzine -hem de çokça benzine- ihtiyaç duyduklarını anlamışlardı.

Fakat gariptir ki bu arka plana rağmen Hitler, Güney Ordu Grubu'nu daha güçlü hale getirmedi. Ukrayna'nın bereketli topraklarına ilk taarruzu gerçekleştirecek olan grup buydu ve ardından Kafkas petrollerini kontrol etmekle görevlendirilecekti. Diğer yandan, birlikleri bu denli yayma eğilimi kuzeydeki geniş çaplı Kızıl Ordu birliklerini imha edememe riskini de barındırıyordu ve belki de Almanları bir kanat taarruzuna karşı savunmasız bırakıyordu. Hitler, bir defalığına bile ya hep ya hiç kumarını oynamaya hazır değildi.

Alman lider işgalin detaylarını hazırlamayı bitirirken, Stalin Sovyetler Birliği'nin Alman taarruzuna nasıl cevap vereceğini şekillendirecek bir dizi karar aldı ve birçok açıdan bu kararlar içler acısıydı. Winston Churchill'in savaş sonrası yazdığı görüşlerine -ki o dönem Stalin ile aralarındaki ilişki güvensizlik üzerine kuruluydu- kesinlik kazandırıyordu: "Tarihteki herhangi bir hatanın, Stalin ve komünist liderlerin Rusya'yı tehdit eden şiddetli saldırıya karşı... sırtüstü

1. Bock, *War Diary*, 14 Aralık 1940 girdisi, s. 195.

uzanmış miskince beklemelerine denk olup olmadığı şüphelidir... Stalin ve komiserleri kendilerini o esnada İkinci Dünya Savaşı'nın en kurnaz görünen beceriksizleri olarak gösterdiler."[1]

Yine de bir kez daha Stalin'in eylemlerini geriye dönük şekilde bakarak değerlendirmemeye dikkat etmemiz gerek. Olan biteni bildikten sonra insanların neyi farklı yapmaları gerektiğini söylemek kolaydır. O dönemde, olaylar yaşanmadan önce bile, seçenekler çok farklı görünüyordu çünkü istihbarat toplama yönteminde temel bir sorun her daim vardı: verilen bilgiler güvenilir miydi? Ve eğer güvenilirse, bu bilgilerden hangi sonuçlar çıkarılmalıydı? Stalin'in kendini içerisinde bulduğu bu çıkmaza oldukça cömertçe bir pay versek bile, Churchill'in Stalin'i suçlaması haklılığını sürdürür. Akabindeki olaylar hakkındaki bilgimize rağmen, Stalin açıkça yanlış kararlar aldı ve ülkesini ciddi bir tehlikenin içine soktu.

Sebeplerden biri Stalin'in Sovyetler Birliği'ni idare etme şekliydi. Diğerlerine karşı olan şüphesinin sonucunda olabildiğince fazla sayıda istihbarat raporunu kendisi okumak istiyordu. 22 Haziran'daki Alman işgalinden önce, Sovyet liderliğine ulaşan 129 raporla birlikte Sovyet ordusu toplamda 267 istihbarat raporunu tek başına hazırladı.[2] Bu raporların çoğu Alman birliklerinin işgal ettikleri bölgelerin doğu sınırlarına doğru hareket ettiğini söylüyordu. Fakat bu ne manaya geliyordu? Örneğin, Alman birlikleri bu bölgede yalnızca Britanya'nın istilasına mı hazırlanıyordu? Belki de sadece İngiliz hava taarruzlarından sakınabilmek adına bu kadar uzağa yerleşmişlerdi. Şayet Almanlar Sovyetler Birliği'ni tehdit etmeyi planlıyorsa, neden herhangi bir uyarıda bulunmadan işgal etsinlerdi ki? Belki de Almanlar sadece ticaret anlaşmalarından veya bölge üzerinden daha fazla taviz elde edebilmek için Sovyetler'in tehlikede olduklarını düşünmelerini istiyordur. Beklenilen şey -ki bu yalnızca Sovyet liderli-

1. Winston S. Churchill, *The Second World War*, cilt III: "The Grand Alliance", Penguin Books, 2005, s. 316.
2. Kotkin, *Stalin*, cilt 2: "Waiting for Hitler", s. 841.

ğindeki ortak inanışta değil, diğer yerlerde de- Almanların öncelikle bir ültimatom vermesiydi.

Stalin, gördüğümüz gibi, Fransa'nın ardından Almanya'nın bir noktada Sovyetler Birliği'ne karşı harekete geçeceğini düşünüyordu fakat işgalden önceki haftalarda tehdidin daha yakın zamanda gerçekleştirileceğine ihtimal vermiyor gibi de görünüyordu. Şüpheci doğası, apaçık ortada olan bilgileri galebe çalıyordu ve verileri daha çok aldatıcı olarak görmeye başlamıştı. Molotov sonraları Stalin'in istihbarat toplama yaklaşımını şöyle açıklıyordu: "Bence asla istihbarata güvenmiyordu. Gelen istihbaratları dinliyor fakat ardından doğruluğunu kontrol ediyordu. İstihbarat elemanları içinden çıkmanın imkânsız olduğu tehlikeli durumlara yol açabilirdi. İki tarafta da sonsuz sayıda provokatör mevcuttu."[1]

Şimdiyse Stalin yeni bir sorunla karşı karşıya gelmişti. Almanların gerçekten de işgale hazırlandıkları farz edildiğinde, bu konu hakkında ne yapacaktı? Cevaplardan biri, Sovyetler'in bir rakip olarak ne denli tehlikeli olabileceğini Nazilere göstermekti. Bu yüzden Sovyet otoriteleri Alman mühendislerin, kendi uçak fabrikalarını incelemelerine izin verdiler. Bu bir hataya dönüştü. Alman ziyaretçiler Sovyet havacılık endüstrisinin geniş potansiyelini gördüler ve bu, yalnızca Hitler'in Sovyetler Birliği'ne en kısa sürede saldırma isteğinin harlanmasına sebep oldu. Hitler, "Şu an bu insanların ne denli ilerlediği görülüyor. Bir an önce harekete geçmeliyiz," dedi.[2]

Şüphesiz Stalin, Sovyetler Birliği saldırıya uğrarsa Kızıl Ordu'nun derhal misilleme yapması gerektiği görünüşünü onaylayarak yanlış bir askerî stratejiye önderlik etmekle de suçlanacaktı. Ekim 1940'tan beridir plan, askerî birlikleri sınır yakınlarında yoğunlaştırmak ve ardından, eğer Almanya bir savaş başlatırsa, işgalcileri geri püskürtüp onların topraklarında savaşmaktı. Bu, Sovyetler'in yaklaşımda "bozguncu" olmadıkları kanısına da gayet uygundu. Kendi

---

1. Gorodetsky, *Grand Delusion*, s. 53.
2. Bellamy, *Absolute War*, s. 141.

ülkelerine doğru geri çekilmeyecek, düşmana toprak vermeyecek ve bir kez inisiyatifi ele geçirdiklerinde çabucak düşmanın üstüne gideceklerdi. Bu stratejinin ardındaki felsefe, hava kuvvetleri pilotu Mark Gallay gibi görece genç subaylara bile öğretilmişti. "İşimiz her zaman düşman bölgesinde çarpışıyormuşuz gibi düşünmekti," diyordu. "Saldırıya uğrarsak, anında çok daha büyük bir darbeyle karşılık vermemiz gerektiği senaryosuna hazırlanıyorduk."[1]

Herhangi bir saldırıya karşı verilecek olan bu proaktif tepki -ki Alman işgalinin ilk haftalarında felaketle sonuçlanacağı kanıtlanmıştı- aynı zamanda Stalin'in Almanya'ya karşı önleyici bir saldırı planladığının öne sürülmesinin de sebebiydi. Yapılan geniş araştırmalar meselenin böyle olmadığını ortaya koydu. 1941'de gerçekleşecek önleyici Sovyet saldırısı fikri güvenilir bir fikir değildir. Bunu da 1941 Mayıs'ında olanlardan biliyoruz. Sovyet Harp Akademisi'nin mezunlarına 5 Mayıs'ta yaptığı konuşmada Stalin, "Ülkemizi savunmak istiyorsak tamamen taarruzu düşünmeliyiz. Askerî politikamızı savunmadan saldırıya geçirmeliyiz. Propagandamızı, basınımızı ve duygularımızı saldırı ruhuyla yeniden düzenlemeliyiz. Kızıl Ordu modern bir ordudur ve modern bir ordu taarruz ordusudur," demişti. Bunu kesinlikle Sovyet sınırında toplanan Alman güçlerine karşı koyma isteği olarak yorumlayabiliriz. Gerçekten de -artık Kızıl Ordu başkomutanı olan- Jukov ve Mareşal Timoşenko on gün sonra, 15 Mayıs'ta Stalin'in önüne bir taarruz planı koydular. Fakat liderlerinin gerçek niyetini oldukça yanlış yorumladılar, nitekim akabindeki buluşmalarında Stalin öfkeden deliye dönmüştü. "Siz kafayı mı yediniz? Almanları provoke etmek mi istiyorsunuz!" diye çıkıştı ve ardından tehdit etti, "Eğer sınırdaki Almanları provoke etmek istiyorsanız, eğer güçlerimizi izinsiz hareket ettirirseniz, kelleleri kopartacağımı aklınıza kazıyın."[2]

Bu yanlış anlama, Stalin ve Hitler arasındaki önemli bir farklılığı

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Evan Mawdsley, "Crossing the Rubicon – Soviet Plans for Offensive War in 1940– 1941", *International History Review*, cilt 25 (2003), s. 853. Ayrıca Kershaw, *Fateful Choices*, s. 280.

da ortaya koymaktadır. Generallerinin önüne sarsılmaz bir vizyon sunan Hitler'in aksine Stalin, birçok karmaşık mesaj vermekteydi. Harp akademisi mezunlarına "ordunun taarruz edeceği" sözünü vermiş fakat şimdiyse önde gelen komutanlarının bunu Almanlara karşı bir önleyici taarruz olarak yorumlamasına öfkelenmişti. Stalin Sovyetler Birliği içindeki birilerine güçlü görünmeye çalışırken diğerine de provokatif görünmemeye çalışıyordu. Nazilere karşı hem kararlı hem de aynı zamanda dostane bir tutum sergilemeye çalışıyordu. Fakat tüm bu çelişkilerin içerisinde yuvarlanarak yapabildiği tek şey zayıf görünmekti ki ününün acımasızlığa dayandığı düşünüldüğünde bu durum oldukça şaşırtıcıydı. Goebbels 7 Mayıs'ta günlüğüne şu notu düştü: "Stalin ve halkı yılanın yanındaki tavşan gibi tamamen pasif kalıyorlar."[1] İki gün sonra da şu notu ekledi: "Stalin açıkça korkuyor."[2]

Stalin'in bu zihinsel durumunun bariz bir sebebi vardı: Alman silahlı kuvvetlerinin kanıtlanabilir gücü. Fransa ve Benelüks ülkelerinin 1940'taki fethi şayet yeterli bir kanıt değilse, Almanlar 1941 Nisan'ında Yugoslavya ve Yunanistan anakarasını da bir ay gibi kısa bir sürede fethetmişti. Buna karşın Stalin, yalnızca Kızıl Ordu'nun Kış Savaşı'ndaki kötü performansıyla değil, aynı zamanda Ocak ayında gerçekleştirilen tatbikatların da gösterdiği üzere Sovyet güçlerinin büyük bir çatışmaya hazır olmadığını biliyordu. Bu ıslah sürecinin ardından Stalin Meretskov'u genelkurmay başkanlığı görevinden alarak yerine Jukov'u atadı.

Alman tarafında ise, Sovyetler Birliği'nin işgal tarihi yaklaştıkça, yaşanacak olan mücadelenin ideolojik doğası da yavaş yavaş ortaya çıkıyordu. Gördüğümüz üzere Hitler, generalleriyle yaptığı erken dönem fikir alışverişlerinde Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmanın stratejik açıdan önemli olduğunu ve bunun Britanya'yı savaş dışı bı-

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm I: "Aufzeichnungen 1923–1941", Cilt 9: "Dezember 1940–Juli 1941", K. G. Saur, 1998, 7 Mayıs 1941 girdisi, s. 296.

2. *A.g.e.*, 9 Mayıs 1941 girdisi, s. 301.

rakacağını dikkatle vurguluyordu. Fakat şimdiyse bunun farklı bir savaş türü olduğunun altını çiziyordu. Bu, -30 Mart'ta 200 subayına söylediği şekilde- bir "imha savaşıydı". Hatta bunu "Bolşevik komiserlerin ve komünist entelijansiyasının imhası" olarak nitelendiriyordu.[1]

Belki de orada bulunan subayların bir kısmı Hitler'in radikal görüşlerine katılmamışlardı fakat çoğu kesin olarak biliyordu ki Sovyetler, Fransızlar veya İngilizlerden çok daha farklı bir tehdit sunuyordu.[2] Rüdiger von Reichert gibi genç bir subayın görüşlerini ele alalım. 1941'de 24 yaşındaydı -30 Mart'taki toplantıda bulunmak için çok tecrübesizdi- fakat yine de genel kanıyı söyleyebiliyordu. Askerî geçmişi olan aristokrat bir aileden geliyordu ve babası Hitler'e muhalifti. Bununla birlikte, Rüdiger ve babası "Orta Avrupa'nın Bolşevikleştirilmesine karşı derin bir korku" duyuyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Bavyera ve Berlin'de gerçekleşen sosyalist ayaklanmaları hatırlıyorlardı. Şimdiyse, Rüdiger von Reichert Doğu Cephesi'nde savaşmaya hazırlanırken bazı şeyleri kabul etmişti, "Başka tür bir savaş, çok daha amansız bir savaş, öyle bir savaş ki herkesin kurtulması şansa bağlı, gerçekten; çünkü biz Almanların düşündüğü üzere, esaret insanı kolayca ölüme götürebilir..." Orada "doğuya özgü ilkel bir korkunun" olduğunun farkındaydı, tıpkı 17. yüzyılda "Türklerin Viyana önlerinde olduğu" günlerdeki gibi ya da bin yıldan fazla bir zaman önce meydana gelen "Hun akınları" gibi. Ayrıca Bolşevizm'in "ekonomik olarak yetersiz" gördüğü doğasına da dikkat çekiyordu, öyle ki Sovyet rejiminin "sonucunda halkın fakirleştiğine" inanıyordu. Ayrıca Bolşeviklerin "din karşıtı bir eğilime" sahip olmalarından da hoşlanmamıştı. Bir başka düşüncesinin ise, "Her ne kadar kararımız için belirleyici olmasa da [Bolşevizm'in arkasında] güçlü bir Yahudi etkisinin olduğunu söylüyorlardı," olduğunu itiraf etmişti.[3]

Bu görüşlerine rağmen, Rüdiger von Reichert kendisini onurlu

1. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 30 Mart 1941 girdisi, s. 346.
2. General Warlimont'un daha sonra orada bulunanların Hitler'in söylediklerini büyük ölçüde kabul ettiklerini söylediğine dikkat etmek gerekir. Kershaw, *Nemesis*, s. 356.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

bir subay olarak görüyor ve doğudaki savaş sırasında Alman birliklerince yapılan zulmü onaylamadığını söylüyordu. Geçmişe baktığında anılarını ne denli açıkça anlattığı sorgulanabilir, şöyle de bir gerçek var ki savaş sonrası herhangi bir suç işlediğine hükmedilmedi. Akabinde Batı Almanya Ordusu'nda general oldu ve Almanya Federal Cumhuriyeti Liyakat Nişanı'yla taltif edildi.

İdeolojik açıdan daha adanmış olan Alman askerler ise Sovyetler Birliği hakkındaki görüşlerini daha katı bir şekilde ortaya koyuyorlardı. Örneğin Generaloberst Erich Hoepner'in 2 Mayıs'ta 4. Panzer Grubu'na verdiği emre bakalım. Emirde Sovyetler Birliği'ne karşı olan savaşın "Alman halkının varlığı açısından gerekli bir mücadele" olduğunu ve "Cermen halkının Slavlara karşı verdiği eski mücadelenin, Yahudi Bolşevizm'inin püskürtülmesi haline geldiğini" söylüyordu. Bu savaşta, "düşmanı tamamen imha etmek" için "çelik gibi iradenin" olması gerekiyordu.[1] Günler önce, 18. Ordu Komutanı Generaloberst Georg von Küchler, tümen komutanlarına, "Bizi Rusya'dan ideolojik ve ırksal açıdan ayıran derin bir uçurum var... Günümüz Rus devleti, dünya devrimi hedefinden asla uzaklaşamaz. Günümüzdeki Rusya ile uzun soluklu bir barış imkânsızdır. Onlar her daim batıya doğru genişlemeye çabalayacaklar... Eğer Almanya, doğudaki tehlikenin tehditlerinden uzak, nesiller sürecek bir barış istiyorsa, bunu Rusya'yı azıcık geri püskürterek -ki bu, bin kilometre olsa bile- yapamaz. Bunun için hedef, Avrupa'daki Rusya'yı yok etmek suretiyle buna bir son vermek olmalıdır," diyordu.[2]

Küchler ayrıca, "Rus birliklerinin silahlarını bıraktığı durumda, ırksal olarak istenmeyen askerlerle savaştığımızı aklınızdan çıkarmayın," uyarısında bulundu. Buna ek olarak, Kızıl Ordu'daki "siyasî

1. Gerd R. Ueberschär ve Wolfram Wette (ed.), *Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion: "Unternehmen Barbarossa" 1941*, Fischer Taschenbuch, 2011, s. 251. Orijinali BA-MA, RH 24-56/149.

2. Hans-Heinrich Wilhelm, *Rassenpolitik und Kriegführung: Sicherheitspolizei und Wehrmacht in Polen und in der Sowjetunion 1939–1942*, R. Rothe, 1991, s. 133–140. Orijinali BArch RH 20-18/71, AOK 18/Ia Nr. 406/41, g.Kdos.

komiserlerin" sıradan savaşçılar olarak değil, suçlular olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyledi. Bu son ifade, OKW tarafından 6 Haziran'da yayımlanan "Komiser Emri"ne bir referanstı. Bu emirde Kızıl Ordu'dan ele geçirilen siyasi subayların anında infaz edilmesi söyleniyordu. Ordu komutanları arasında bu kanlı emrin dayatılmasına yönelik geniş bir muhalefet yoktu. Üç ordu grubu arasından en güçlüsü olan Merkez Ordu Grubu'nun komutanlığına atanan Feldmareşal von Bock, askerlere partizan olduğunu düşündükleri herhangi bir Sovyet'i vurmalarına izin veren benzer bir emrin doğruluğunu sorguluyordu. Çünkü askerlere canları istediği herhangi bir kişiyi öldürme izni vermenin disiplin açısından kötü sonuçlar doğuracağından korkuyordu.

Bock'un günlüğünün önemli ölçüde ortaya çıkardığı şey, onun gelecek olan savaşın öngörülen imha edici doğasından ziyade işgalin askerî mekaniklerine daha çok önem verişidir. Bock gibi komutanlar savaşı savaş alanında kazanmaya odaklanmışlardı. Çoğu, bu savaşın bir "imha savaşı" olduğu konusunda hemfikirdi fakat işin "siyasi" detaylarıyla ilgilenmek başkalarının işiydi. Günlüğünde 7 Haziran'da Bock, tutuklanmaktan korktuğu için kendisine gelen bir tanıdığı koruyamayışının nasıl hissettirdiğini anlatırken, "siyasi meselelere karışamayacağını" söyleyerek kendisinin rejime karşı olan bakışıyla ilgili ipuçları veriyordu.[1]

Wehrmacht'ın Sovyetler Birliği'yle olan savaşta genel olarak "temiz" savaştığı ve "pis" işlerin SS ve diğer adanmış Nazilere bırakıldığı fikri, savaşın ardından birçok Alman generalin hatıratlarında kendi eylemlerini temize çıkarmak için ortaya koydukları bir yalandır. 1940'ta batının işgal planlarını hazırlamasıyla bilinen ve şimdiyse Barbarossa Harekâtı'nda panzer kolordusuna komuta edecek olan General Erich von Manstein'ı ele alalım. 1955'te yayımlanan otobiyografisinde "üstlerine, emrindeki kimseye Komiser Emri'ni dayatmayacağını" yazmıştı.[2] Fakat birlikleri Komiser Emri'ni uygulamış-

1. Bock, *War Diary*, 7 Haziran 1941 girdisi, s. 219–220.
2. Field Marshal Erich von Manstein, *Lost Victories*, Zenith, 2004 (ilk baskı Athenaum, 1955), s. 180.

lardı. Hatta savaş sonrası yargılanırken Manstein bu saldırılardan dolayı suçlu bulunmuştu.[1]

Otobiyografisinde Komiser Emri ile ilgili yalan söylemeyi başarmış olmasına rağmen Manstein, Sovyet siyasî yetkilileri hakkındaki gerçek fikrini dile getirmeye karşı koyamamıştı. Komiserlerin "kesinlikle asker olmadıklarını" söylemiş ve hatta, "Onların görevleri yalnızca Sovyet askerî liderlerini siyaseten denetlemek değildi, dahası, muharebeleri olabilecek en acımasız dereceye getirme fikrini aşılayarak geleneksel askerî tutuma tamamen farklı bir yaklaşım getirmekti," demişti.[2] Manstein bir kez daha hayati bir gerçeği unutmuştu, bu savaşa "geleneksel askerî tutuma tamamen farklı bir yaklaşım getirme" fikri ilk kurşun atılmadan önce bile Sovyetler'in değil Alman lider kadrosunun fikriydi. Doğudaki savaş başladıktan sonra Manstein şu açıklamayı yapmıştı: "Sovyet ordusuyla girişilen bu mücadele yalnızca geleneksel Avrupa savaş kanunlarına uyularak kazanılamaz."[3]

Yaklaşan çatışmanın doğasının nasıl olacağı Hitler'in generalleri için oldukça aşikârdı. Örneğin işgalin başlamasından bir hafta önce Bock, yaklaşan sefer hakkında özgüven sarhoşu olan Führer'in, savaş kazanıldıktan sonra Sovyetler Birliği'nde kalacak olan "65-70 Alman tümeninin" nasıl ikmal edileceğine ilişkin konuşmasını dinlemişti. Hitler katı bir şekilde "araziden beslenmeleri" gerektiğini söylemişti. Bu demekti ki yiyeceklerini yerel halktan çalarak hayatta kalmak zorunda kalacaklardı. Günlüğünde aktardığına göre Bock, bu duruma itiraz etmemişti.[4]

Hitler'in bu meseleyi gündeme getirmesi pek de şaşırtıcı değildi çünkü bu savaşın temeli tamamen Sovyetler Birliği'ni yağmalamak üzerine kuruluydu. 2 Mayıs'ta, subayların yanı sıra idari yetkililerin de katıldığı bir planlama toplantısında, milyonlarca Sovyet vatanda-

---

1. Benoît Lemay, *Erich von Manstein: Hitler's Master Strategist*, Casemate, 2010, Kindle edisyonu, s. 251–253.
2. Manstein, *Lost Victories*, s. 179.
3. Michael Burleigh, *Moral Combat: A History of World War Two*, Harper Press, 2010, s. 239.
4. Bock, *War Diary*, 14 Haziran 1941 girdisi, s. 220–222.

şının açlıktan öleceği sonucuna varılmıştı.[1] Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Himmler ve diğerleri bu harekâtın sonucunda yirmi veya otuz milyon kişinin ölmesini bekliyorlardı.

Açlık, yaklaşan savaşın merkezinde rol alıyordu. Operasyonun ana fikri de tamamen bu durum üzerine inşa edilmişti. Reich Gıda Bakanı ve "Açlık Planı"nın mimarlarından biri olan Herbert Backe gibi Alman planlamacıları için öncelik, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Alman savaş çabalarını baltalayan gıda arzındaki çöküşün tekrarlanmamasını sağlamaktı. Göring benzer görüşü iki yıl sonra, 1942 Ağustos'unda, Nazi ileri gelenleriyle yaptığı bir görüşmede kısa ve öz bir şekilde dile getirecekti: "Yabancı halklarla ilgili bu bitmek bilmeyen endişe derhal son bulmalıdır. Önümde, gerçekleşmesini beklediğiniz şeylerle ilgili raporlar var. Bölgelerinizi düşününce bunlar pek bir şey ifade etmiyor. Bu bağlamda insanların açlıktan öleceğini söylemeniz de bir şey değiştirmiyor. Hiçbir Alman açlıktan etkilenmediği sürece bırakınız ölsünler."[2]

İşgal edilmek üzere olan Sovyet topraklarındaki nüfusa karşı hiçbir şefkat gösterilmeyecek, onlara aldırış edilmeyecekti. İşgal öncesi Herbert Backe'nin imzaladığı bir belgede şu cümle yazıyordu: "Fakirlik, açlık ve azla yetinme yüzyıllardır Rusların alışkanlığı olmuştur. Mideleri dayanıklıdır, o yüzden onlara yok yere acımayın."[3] İşgal Edilen Bölgeler Bakanı olacak olan Alfred Rosenberg, işgalden iki gün önce yaptığı konuşmada benzer bir gaddarlık gösteriyordu:

---

1. Alex J. Kay, "Germany's Staatssekretäre, Mass Starvation and the Meeting of 2 May 1941", *Journal of Contemporary History*, Cilt 41, no. 4 (2006), s. 685–689. Ayrıca bkz. Christian Gerlach, *Kalkulierte Morde*.

2. Reichsmarschall Göring ile işgal edilen topraklardaki Reich delegeleri ve komutanların erzak durumuna ilişkin yaptıkları toplantının stenografik raporları; Havacılık Bakanlığı, 6 Ağustos 1942 Perşembe, saat 16.00, Léon Poliakov ve Joseph Wulf, *Das Dritte Reich und seine Diener*, Ullstein, 1983, s. 471ff. Ayrıca Belge 170-SSCB, *Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg*, 1 Kasım 1945-1 Ekim 1946, Cilt XXIX, Sekretariat des Gerichtshofs, 1949, s. 385ff. (Buradaki çeviri Nürnberg mahkemelerinde kullanılan resmî şeklidir.)

3. Götz Aly ve Susanne Heim, *Architects of Annihilation: Auschwitz and the Logic of Destruction*, Weidenfeld & Nicolson, 2002, s. 239.

"Önümüzdeki yıllarda doğudaki Alman halkını beslemek şüphesiz Almanya'nın istek listesinin en tepesinde yer almaktadır... İhtiyaç fazlası üretimin olduğu bölgelerden gelen gıdalarla Rus halkını beslemek gibi herhangi bir sorumluluğumuz yoktur. Bunun, duygu ve acıma barındırmayan sert bir gerçeklik olduğunun farkındayız."[1]

Nazi politika yapıcılarının Sovyetler Birliği'ni tahrip edip erzaklarına el koyma konusundaki kararlılıklarının altında yatan motivasyon, yalnızca Birinci Dünya Savaşı'nda yaşananlara dair tarih bilgileriyle ve içlerindeki ideolojik doğuya genişleme dürtüsüyle ilgili değildi, aynı zamanda bunun pratik gereklilikleriyle de bağlantılıydı. 1941 Haziran'ının başında, sıradan bir Alman'ın et istihkakı 500 gramdan 400 grama düşürülmüştü ve Alman nüfusun savaşı destekleme isteğinin bir ölçüde gıda tedarikine bağlı olduğuna dair bir farkındalık vardı.[2] Goebbels'in 29 Mart'ta günlüğüne yazdığı gibi, "Ukrayna iyi bir tahıl ambarı. Orayı ele geçirdikten sonra uzun süre dayanabiliriz."[3]

Bu Nazi ileri gelenleri için, Sovyetler Birliği'nin işgali birçok sorunu potansiyel olarak çözecekti. Stalin'in, rejime baskı yapabilmek için kaynakların teslimatını geciktirme tehdidini ortadan kaldıracak; İngilizlerin olası Sovyet yardımı "umutlarını" kıracak; Nazileri Kıta Avrupası'nın tek hâkimi yapacak; Almanya'nın devasa miktarlarda hammaddeye sahip olmasını sağlayacak ve -en önemlisi- Alman halkı için *Lebensraum* yaratacaktı. Bu, baştan çıkarıcı bir paketti. Bu süreçte yirmi otuz milyon civarı insanı öldürecek olmanın onlar için caydırıcı hiçbir tarafı yoktu. Sonuçta, Hitler neredeyse yirmi sene önce *Kavgam*'da, "Yaşamak isteyenlerin savaşmalarına izin verin, bu sonsuz mücadele dünyasında savaşmak istemeyenler ise yaşamayı hak etmiyorlar," yazmamış mıydı?[4]

Bu radikal -ve imha edici- fikirler bağlamında, belirli Sovyet Ya-

---

1. *A.g.e.*, s. 242.
2. *A.g.e.*, s. 237.
3. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm I, Cilt 9: "Dezember 1940–Juli 1941", 29 Mart 1941 girdisi, s. 209–211.
4. Bkz. s. 32.

hudi gruplarının henüz harekât başlamadan önce hedef haline getirildiklerini belirtmeliyiz. Gördüğümüz üzere Yahudiler, yaklaşan çatışmalarda bilhassa ciddi bir tehdit olarak görülüyorlardı çünkü Nazilerin ortak önyargıları Bolşevik devletini Yahudilerin yönettiği yönündeydi. Hitler bu düşünceyi tekrar tekrar o kadar çok dile getirdi ki artık taraftarları da onun bu fikrini tekrar etmeye başlamışlardı. Savaşta görev alacak olan SS askeri Carlheinz Behnke, "Gördüğünüz üzere, Yahudi Bolşevizmi en büyük düşmanımızdı," diyordu. "Savaşacağımız insanlar bunlardı çünkü o dönemin görüşüne göre Avrupa'yı bunlar tehdit ediyordu... Basitçe izah etmek gerekirse, Yahudiler lider sınıf olarak veya Sovyetler Birliği'ni sıkıca kontrol edenler olarak görülüyorlardı."[1] Pek tabii ki Yahudiler Sovyet sistemini "sıkı bir şekilde kontrol" etmiyorlardı fakat buna rağmen geniş kitleler bu yalana inanıyordu.

Yahudilerin hâlihazırda Nazi devletinde nasıl acı çektiklerine şahit olduk. Örneğin Polonya'da işgalin ardından binlercesi infaz edilmişti ve çok sayıda insan ağır şartlar altında yaşayacakları -ve ölecekleri- gettolara sürülmüşlerdi. Fakat planlar artık daha farklıydı. Bu, başından beri sistematik infaz planıydı. Himmler'in en yakın astı Reinhard Heydrich, 3.000 civarı personelden 4 adet *Einsatzgruppen* -özel görev birliği- kurmuştu. Bu birlikler ordu gruplarının gerisinden ilerleyecek ve, 2 Temmuz 1941 tarihli bir belgede açıkça belirtildiği gibi, "[Komünist] Partiye ve devlete hizmet eden Yahudileri" öldüreceklerdi. Ayrıca bu birliklere yerel halkı cesaretlendirerek Yahudilere saldırtmaları emredilmişti.[2]

Holokost'un doğuşunun, Sovyetler Birliği'ne karşı olan savaşın arka planına aykırı olması pek tabii tesadüf değildi. Hitler için Stalin'le çatışmak bir tür kurtuluş, en çok nefret ettiği düşmanlarıyla sonunda çarpışma şansıydı. Bütün engeller sonunda kalkmıştı.

---

1. Rees, *Nazis*, s. 174.

2. Hans Buchheim, Martin Broszat, Helmut Krausnick ve Hans-Adolf Jacobsen, *Anatomy of the SS State*, Collins, 1968, s. 62–63.

Savaş yaklaştıkça Stalin'in pozisyonu daha da tehlikeli hale geliyordu. Hitler'in yardımcısı Rudolf Hess'in 10 Mayıs'ta Britanya'ya uçuşu, onun korkularını daha da artırmıştı. Kruşçev'in aktardığına göre Stalin, Hitler'in Hess'i Britanya'ya barış yapmak adına gönderdiğinden ve böylece Almanya'nın doğuda elini daha da güçlendireceğinden emindi.[1] Gerçekteyse Hess tamamen kendi inisiyatifiyle, hiçbir yetkisi olmadan İngilizlerle pazarlık yapmaya gitmişti. Fakat olayın zamanlaması, bilhassa Moskova'daki İngiliz Büyükelçi Sör Stafford Cripps'in bir önceki ay söyledikleriyle de birleştirilince, Stalin'i çok daha fazla şüphelendirmişti. Cripps 18 Nisan'da Sovyet liderliğine İngiltere'nin gelecekte bir noktada Nazi Almanyası'yla ayrı bir barış yapabileceği uyarısında bulunmuştu. Cripps bu özel açıklamasını yaparken aklından bu açıklamanın Sovyetler Birliği'nin Nazilere daha da yakınlaşmasını önleyebileceğini geçiriyordu. Bu ahmakça bir hareketti ve sadece Stalin'in İngilizlerin güvenilmez olduğuna dair beslediği derin korkunun harlanmasına sebep oldu.[2] Kısa bir süre sonra Cripps, Stalin'e Churchill'in yaklaşan Alman işgaline dair uyarısını söylediğinde, Sovyet lideri bu uyarının dışarıdan göründüğü gibi olmadığına hükmetti.

Stalin'in İngilizlerden şüphe etmesi için haklı gerekçeleri vardı. Yalnızca Almanya'yla ayrı bir barış yapmayı planlamalarından ötürü değil, aynı zamanda İngiliz elitlerinin çoğunun Sovyet liderliğini küçümsemesinden dolayıydı. Örneğin Dışişleri Bakanlığı Daimî Müsteşarı Sör Alexander Cadogan, Anthony Eden'ın dışişleri bakanı olarak atanmasının ardından 1941 Ocak'ında günlüğüne, Eden'ın "bu müstehzi, eli kanlı katillerden herhangi bir şey beklemenin faydasız olduğunu düşünmesinden" mutlu olduğunu yazmıştı.[3] Yine de işgalden bir haftadan kısa bir süre önce bu "eli kanlı katillerin" temsilcisini -Londra'daki Sovyet Büyükelçi İvan Mayski- Almanla-

1. Kruşçhev (ed.), *Khrushchev Memoirs*, cilt 1: "Commissar", s. 272.
2. Gorodetsky, *Grand Delusion*, s. 174.
3. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, 6 Ocak 1941 girdisi, s. 347.

rın saldırmak üzere olduklarını kanıtlayan detaylı İngiliz istihbaratı hakkında bilgilendirmek için çağıran da Cadogan'dı.

18 Haziran'da, Cadogan'ın Sovyetler Birliği'ne "her an inecek" olan "bu çığ, canlı alev ve ölüm" hakkındaki kapsamlı bilgilendirmesinden iki gün sonra Mayski, o sıralarda Londra'da olan Cripps ile akşam yemeği yedi.[1] Cripps'in, Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgal için neredeyse 150 hazır tümeni olduğunu doğrulayışını dinledi. Mayski, Almanların Sovyetler Birliği'ne savaş açmak gibi talihsiz bir hata yapacağına inanmayı reddetti. Belki de Hitler bir işgal tehdidiyle tansiyonu yükseltmek ve Sovyetleri daha iyi bir hammadde anlaşmasına zorlamak istiyordu.[2]

Stalin de benzer görüşlere sahipti. Tıpkı Mayski gibi o da neredeyse kesin olan kanıtlar sunulmasına rağmen bunları reddetti. 17 Haziran'da Komiser Merkulov'dan, "Alman Havacılık Karargâhı'nda çalışan kaynağının, Almanya'nın SSCB'ye yönelik bir savaş başlatmak için gerekli tüm hazırlıkları tamamladığını ve her an bir saldırı beklendiği" raporunu aldı. Stalin raporu boydan boya karalayarak, "Yoldaş Merkulov, Alman Hava Karargâhı'ndaki 'kaynağına' siktir olup gitmesini söyle. Bu verdiği, yanlış bilgiden başka bir şey değil."[3]

Kıyaslarsak, Hitler asla Stalin gibi zamanını istihbarat raporlarını inceleyerek harcamadı fakat asla böyle bir belgeye küfür yazmazdı. Kendisi için hissettiği özel durum, onun sokak dili kullanmasının önüne geçiyordu.

Kremlin'deki çevreleri göz önüne alırsak, Stalin'in çevresindeki hırslı saray efradının ona duymasını istediği şeyleri söyleme eğiliminde olmaları pek de şaşırtıcı değildi. Bu açıdan en dikkate değer kişiyse, kariyerini büyük ölçüde liderine dalkavukluk etmekle sağlamış olan Lavrenti Beriya idi. Savaştan birkaç gün önce Stalin'e, "Son dönemde pek çok görevli, utanmaz bir provokasyona ve huzur-

1. Editoryal yorumların alıntılandığı Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, s. 361–362.
2. *A.g.e.*, 18 Haziran 1941 girdisi, s. 363.
3. Başkanlık Arşivi, Moskova, f. 3, op. 50, d. 415, l. 1, 50–52. Bellamy, *Absolute War*, s. 147.

suzluk yaymaya alet oldu. Bizi Almanya'yla savaşa sokmak isteyen uluslararası provokatörlere yardımcı olan bu gizli ajanları... toplama kamplarında toza döndürmeliyiz," diye yazmıştı. Beriya ayrıca Stalin'e, "Halkım ve ben, sadık bir şekilde sizin görüşünüzü paylaşıyoruz: Hitler bize 1941'de saldırmayacak," güvencesi vermişti.[1]

Ancak Stalin, mutlak bir inkâr durumunda da değildi. 20 Haziran'da Alman ticaret gemilerinin kargolarını yüklemeden Sovyet limanlarından ayrıldığına ve Moskova'daki Alman elçiliğindeki görevlilerin belgeleri yaktıklarına ilişkin raporları okuduğunda, derhal başkentteki hava savunmalarının hazırlıklarını artırma emri verdi. Fakat yine de Almanları provoke edecek herhangi agresif bir tutumdan kaçınmaya çalışıyordu. Taraf değiştiren Alman askerlerinden gelen, saldırının eli kulağında olduğu bilgisine rağmen Stalin bunun belki de siyasi liderlerin emri dışında gerçekleşen Alman askerî numaraları olduğunu düşünmüştü.

Stalin tereddüt içindeyken, Almanya'da ise yaklaşan saldırıyı bilen çoğu isim arasında iyimserlik havası hâkimdi. Goebbels 16 Haziran'da, "Düşman düpedüz imha edilecek. Führer operasyonun 4 ay civarı süreceğini tahmin ediyor; bence daha da az sürecek. Bolşevizm kâğıttan bir ev gibi yıkılacak. Olağanüstü bir zaferle karşı karşıyayız," yazacaktı.[2] Birçok sıradan asker de yaklaşan savaşla ilgili kaçınılmazlık duygusunu paylaşıyordu. SS Wiking Tümeni'nden Carlheinz Behnke, "Fransa'yı göz önüne aldığımızda bunun da çabucak biteceğini varsayıyorduk. O dönem Kafkaslara kadar uzanıp ardından Türkiye ve Suriye'yle savaşacağımıza inanıyorduk. Bu inanca yalnızca ben değil, askerlerim de sahipti," ifadelerini kullandı.[3]

Dışarıdaysa, Almanya'nın düşmanlarının çoğu, Kızıl Ordu'nun herhangi bir Alman taarruzunu püskürtme becerisine pek de güvenmiyor-

---

1. Broekmeyer, *Stalin, the Russians, and their War*, s. 32.
2. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm I, cilt 9: "Dezember 1940–Juli 1941", 16 Haziran 1941 girdisi, s. 376–380.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

du. İşgal duyulur duyulmaz İngiliz Savaş Bakanlığı yetkilileri BBC'yi, Sovyetler'in savaşı altı haftadan daha fazla sürdürebileceklerine dair bir izlenim yaratmamaları konusunda uyardı.[1] Almanya'nın yakın müttefiki İtalya'da ise Kont Ciano "Berlin'in hesaplamalarının doğru olabileceğini" ve savaşın "sekiz hafta içerisinde tamamen biteceğini" düşünmüştü. Fakat önsezileri ona şu soruları sordurmuştu: "Ya mesele bu değilse? Şayet Sovyet orduları dünyaya burjuva ülkelerinin göstermiş olduğundan daha üstün bir direniş gücü gösterecek olsaydı, bu, dünyadaki diğer proleter kitleler üzerinde ne gibi sonuçlar doğururdu?"[2]

Gördüğümüz üzere Churchill, Stalin ve yakın yoldaşlarını "beceriksizler" olarak nitelemişti çünkü eli kulağındaki Alman taarruzuna dair yapılan uyarıları görmezden gelmişlerdi. Fakat akabinde Stalin'in hatalarına bu denli odaklanmak, Hitler'in bir beceriksizden daha fazlası olduğu gerçeğini gölgede bıraktı. Stalin'in hataları kısa vadede felakete yol açacaktı, en önemlisi de Kızıl Ordu'nun birçok kuvvetini Nazilerle olan sınır bölgesinde tutması ve yine de onları tam olarak savaşa hazır hale getirememesiyle birlikte yarattığı atmosfer neticesinde komutanların inisiyatif almaktan korkmalarıydı. Bütün bunlar Sovyetler Birliği'ni tehlikeli bir pozisyona sokmuştu ve hepsi Stalin'in hatasıydı. Yine de uzun vadede Hitler'in hatalarının daha kötü olacağı kanıtlanacaktı. İdeolojik önyargılarının, Sovyetler'in beklenilenden daha fazla direniş gösterebileceği ihtimaline gözlerini kör etmesine izin vermişti. Planlama aşamasında, Almanların kaynak yetersizliklerinin işgalin birincil hedeflerini -ve bilhassa Kafkas petrollerini- ulaşılamaz hale getirdiğini açıkça görmüş olması gerekirdi. Fakat tıpkı Beriya'nın Stalin'e dalkavukluk etmesi gibi Hitler'in generalleri de -Halder, Brauchitsch ve Keitel- Führer'in duymak istediklerini söylüyorlardı. Bu astların tamamı ya gerçek fikirlerini gizlediler ya da çok daha kötü hatalar yaptılar ve böylece liderlerinin yargılarının doğru olduğunu düşündüler.

1. Bullock, *Hitler and Stalin: Parallel Lives*, s. 768.
2. Gibson (ed.), *Ciano Diaries*, 21 Haziran 1941 girdisi, s. 368–369.

Sonuç olarak Hitler ve Stalin aynı hatayı yaptılar. Her ikisi de olmasını istedikleri şeylerin hâlihazırda gerçekleşiyor oluşuna inanarak kendilerini kandırdılar. Bir ölçüde ikisi de kendi alternatif gerçeklik evrenlerinde yaşadılar. Stalin, Almanların işgal planlamadığını öne sürüyordu ve bu zamanla -onun için- bir gerçek haline geldi. Hitler ise Sovyet sisteminin baskı altında yıkılacağına inanıyordu ve bu da onun gerçekliği haline geldi. En önemlisi, Almanlar bu savaşı kış gelmeden kazanacaklarından öylesine eminlerdi ki askerlerine kışlık kamuflaj dahi vermemişlerdi.

Ne Hitler ne de Stalin, yaptıkları kavramsal hatanın farkında değillerdi. İkisi de var olduğunu düşündükleri olayları kontrol edemiyorlardı fakat yine de tahminlerinin doğruluğuna güveniyorlardı. İkisinin de bir B planı yoktu. Ya A planı başarılı olacaktı ya da yıkım yaşanacaktı.

22 Haziran 1941 sabahının erken saatlerinde Alman taarruzu başlarken, Goebbels günlüğüne şunları yazdı: "Tarihin nefes alıp verişi duyulabiliyor. Ne görkemli, ne harika bir zaman… milletimiz sahneye çıkıyor."[1]

Hiç bu kadar yanılmış olamazdı.

1. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm I, cilt 9: "Dezember 1940–Juli 1941", 22 Haziran 1941 girdisi, s. 395–396.

6

İstila

Albert Schneider 22 Haziran sabahı Sovyet topraklarında ilerlerken enteresan bir hadiseye tanık oldu: "Savaş esirleri bize doğru, donlarla, pijamalarla geliyorlardı. Belki anca %5'i üniforma giyiyordu ki onlar da sadece yarısını giyebilmişlerdi. Onları gerçekten gafil avladığımızı anlamıştım... yataklarından alınmışlardı."[1]

Muhtemelen Sovyet karşılığının yetersizliğini, Schneider'in Kızıl Ordu'nun -kelimenin tam anlamıyla- "donsuz yakalandığı" tanımından daha iyi ifade edebilecek bir benzetme yoktur. Alman topçu birliğinde bir asker olan Schneider, Sovyet topraklarına, ilk saldırının birkaç saat sonrasında girmişti. Kızıl Ordu askerlerinin pijamalarıyla teslim oluşları ondaki, savaşın çabucak kazanılacağını ve "en geç bir sene içinde eve dönecekleri" inancını körükledi.

Sovyetler sabah saat 4'ten kısa bir süre sonra Alman Büyükelçi Kont von der Schulenburg Kremlin'e geldiğinde Almanların bir işgale başladığı teyidini alabildiler. Kont, Molotov'a Almanların Sovyet topraklarına girdiğini çünkü Kızıl Ordu birliklerinin sınırda toplandıklarını ve tehdit teşkil ettiklerini söyledi. Naziler daha önce de saldırganlıklarını haklı çıkarmak adına sık sık sahte bahaneler üretmişlerdi, fakat bu seferki o kadar bariz bir aldatmacaydı ki sanki makul bir bahane üretmeye çalışmaktan bile vazgeçmişlerdi. Molotov -Schulenburg'a eşlik edenlerden birinin aktardığına göre- "içindeki derin heyecandan ötürü titriyordu", Almanların herhangi bir gerekçe

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

olmadan saldırdıklarını söyledi ve hüzünlü bir şekilde ekledi, "Gerçekten bunu hak etmiş miydik?"[1]

Timoşenko ve Jukov, Sovyet sınırını geçen ilk Alman saldırısı haberini sabah saat 3.30 civarında aldıktan sonra, o esnada daçada [kır evi] olan Stalin'in derhal uyandırılması konusunda ısrarcı oldular. Stalin yatağından kalkar kalkmaz alelacele Kremlin'e gitti ve içlerinde Beriya ve Jukov'un da bulunduğu küçük bir danışman grubuyla bir araya geldi. Stalin halen bunu büyük ölçekli bir işgal olmadığına çaresizce inanıyordu. Bunun bir savaş olduğunun Schulenburg tarafından teyit edilmesinden önce Stalin, olanların Wehrmacht'taki üst düzey isimler tarafından gerçekleştirilen bir "provokasyon" olduğunu ileri sürüyordu. Belki de Hitler'in olanlarla hiçbir ilgisinin olmadığına inanıyordu.[2]

Son birkaç haftada Stalin normalden daha fazla içmeye başlamıştı ve Jukov'un aktardığına göre o sabah da oldukça depresifti. Sonuçta Sovyet lider bütün stratejisinin çöküşüne şahit oluyordu. Nazi-Sovyet Paktı'nın imzalanışının üzerinden geçen neredeyse iki senede, Almanlar ve Müttefiklerle çatışmaktan kaçınmaya çalışıyordu.

Şaşırtıcıdır ki işgal günü Sovyet halkına Stalin değil, Molotov hitap etmişti. Gördüğümüz üzere Molotov pek de karizmatik birisi değildi. Bitkin bir havadaydı ve konuşması onun yoğun donukluğunu yansıtıyordu. Almanların Nazi-Sovyet Paktı'na ihanet ettiklerinden söz etmiş ve halkı Bolşevik Partisi ve "büyük lider" Stalin'in etrafında toplanmaya çağırmıştı. Molotov'un konuşmasını dinleyen sıradan bir Sovyet vatandaşının şu soruyu sormaması imkânsızdı: Stalin işgale neden tepki vermiyordu? Bu soru neredeyse iki hafta boyunca cevapsız kalacaktı.

İşgalin ilk günlerinde Stalin'in Sovyet güçlerini Almanlarla çarpışmaya hazırlayamaması ve çok sayıda Kızıl Ordu birliğini cephe hattının yakınında tutma isteği kargaşayla sonuçlandı. Sınırdaki bir

1. Service, *Stalin*, s. 410.
2. Service, *Stalin*, s. 410.

Kızıl Ordu birliğinde görev yapan Georgi Semenyak, "Çok sayıda uçak ve attıkları bombaları gördük. Hayatımda ilk kez insanların öldüğünü gördüm," diyordu. Dört gün sonra birliği geri çekilmeye başladı. "Ayrıca niçin geri çekilmeye başladığımızı da anlamamıştık. Sıkıntılı bir görüntüydü. Uçaklar gün boyunca geri çekilen askerlerin üzerine bombalar yağdırdı. Geniş kollar halinde geri çekiliyorlardı. Hepsi yalnızca tüfek, el bombaları ve gaz maskeleriyle teçhiz edilmiş -yirmi, yirmi iki yaşlarında- genç adamlardı."[1] Subaylar adamlarını terk edip, kendilerini kurtarmak için yoldan geçen araçlara atlamışlardı. Ve böylece, "Minsk'e yaklaştığımızda başımızda komuta edecek kimse kalmamıştı. Komutanlar olmadan, kendimizi savunma kabiliyetimiz ciddi şekilde zayıfladı çünkü gerçekten yapabileceğimiz hiçbir şey yoktu." Kısa süre sonra Semenyak Almanlar tarafından yakalandı.

Almanların böylesi bir ilerleme kaydetmesi yalnızca ordularının tamamen mekanize olması ve Sovyetler'in teknolojik açıdan geri olmasından dolayı değildi. Hatta Kızıl Ordu'ya yeni ekipmanlar sağlayabilmek adına Sovyet devleti ciddi miktarda para harcamıştı. Sovyetler'in topçuları Almanlardan daha iyiydi ve Almanlar kamyon bakımından çok üstünken Sovyetler de tank ve uçak bakımından üstündü.[2] Ülkesinin bir dış tehditle karşılaşabileceğinin farkında olan Stalin, son yıllarda silahlı kuvvetlerinin sayısını ciddi şekilde artırmıştı. 1937-1941 yılları arasında Kızıl Ordu neredeyse -1.1 milyondan 4.2 milyona- 4 kat büyümüştü.[3]

Almanlar saldırdığı sırada Sovyetler'in bir felaketle karşı karşıya kalmasının temel sebebi Kızıl Ordu'nun adapte olmakta güçlük çekmesiydi. Komutanlar yalnızca inisiyatif almaktan korkmakla kalmamışlar, aynı zamanda -Konstantin Simonov'un tanımlama-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve Rees, *Nazis*, s. 170.
2. Kershaw, *Nemesis*, s. 393. Bellamy, *Absolute War*, s. 172–177.
3. Bernd Bonwetsch, "Stalin, the Red Army and the 'Great Patriotic War'", Kershaw ve Lewin (ed.), *Stalinism and Nazism*, s. 185–186.

sıyla- Stalin ve Kızıl Ordu Siyasi İdaresi'nin başında bulunan zalim Lev Mekhlis gibi "savaş cahillerinin" müdahaleleriyle de uğraşmak zorunda kalmışlardı.[1] Bazı Sovyet subaylarına göre bu durum çok fazla baskı yaşanmasına sebep oluyordu. Ukrayna'da bir komutan, mekanize birliklere yanlış emir verdiğinden ötürü Kruşçev'in gözleri önünde intihar etmişti. Kruşçev, "Bu tür olaylar diğer komutanların da başına gelmişti. İşte durum buydu. Ve biz daha savaşa gireli 10 gün bile olmadı," diye yazdı.[2]

Stratejik açıdan, Kızıl Ordu'nun Almanlar ilerlemeye başladığı anda düşman topraklarına saldırması fikri korkunç görünürken, pratikteyse Kızıl Ordu, Sovyetler'in telsizin güvenli bir iletişim aracı olup olmadığına ilişkin şüphelerinden ötürü bir nevi sakat bırakılmıştı. İletişim hatlarının Almanlar tarafından kesilmesiyle birlikte, ön hattaki Sovyet birlikleri kısa süre içinde komutanlarıyla irtibatlarını kaybettiler. Bu, Almanların kullandıkları taktikler neticesinde daha da büyüyen bir sorundu. Motorize birlikle dar bir cepheden -çoğu zaman tek şeritten daha geniş olmayan yollardan- saldırıyor ve Sovyet savunma hattını yarıyorlardı. Taarruzları yerdeki tanklar ve gökteki hava desteği arasında telsizle koordine ediliyordu. Motorize birlikler hattı yardıktan sonra piyadeler onları takip ediyordu. Kilit unsur süratti. Hat yarıldıktan sonra motosikletler tanklardan çok daha süratle ilerliyorlar ve geceleri Sovyet güçlerinin bayağı bir gerisinden aydınlatma fişekleri atabiliyorlardı. Bunun sonucunda Kızıl Ordu birlikleri -hakikatte öyle olmasa bile- çembere alındıklarını düşünüyorlardı. Çoğunlukla bunun sonucunda panik baş gösteriyordu.

Alman Merkez Ordu Grubu'yla çarpışan Kızıl Ordu askeri Fyodor Sverdlov, birliğinin savaşın ilk ayında yüzlerce kilometre geri çekildiğini söylüyordu. "Gece boyunca yürüyor, gündüz boyunca savaşıyorduk," dedi. "Gecenin geç saatinde bölüğümüz bir köye

1. Konstantin Simonov, *Glazami cheloveka moego pokoleniya,* Izd. Agentsva pechati Novosti, 1998, s. 291–306.
2. Kruşçev (ed.), *Khrushchev Memoirs,* Cilt 1: "Commissar", s. 311.

ulaştığında, dinlenmek için 3-4 saatimizin olmasını istiyorduk fakat kısa süre sonra Alman motosikletlilerinin ve tanklarının sesleriyle uyanıp, bir anda pencereden dışarı atlayıp âdeta bir tavşan misali en yakın ormanlığa kendimiz atmak zorunda kalıyorduk."[1]

Kış Savaşı gazisi Mihail Timoşenko, Baltık kısmındaki Almanların taarruzunu şu şekilde anlatıyor: "Tank armadası savunmalarımızı yardı, yanlarımıza küçük gruplar halinde sabotajcılar gönderdiler ve onlar anında ateş etmeye başladılar. Moralimiz üzerinde çok büyük bir etkisi olmuştu. İnsanlar, 'Etrafımız sarıldı!' diye bağırmaya başladılar." Timoşenko gördükleri karşısında şaşkına dönmüştü. "Baltıklılardan oluşan ordumuz geri çekilirken ellerindeki bütün silah ve ekipmanı öylece atıverdi. Almanlar yol boyunca ilerlerken ormanın tamamı askerlerle doluydu. Şarkılar söylüyorlardı ve onları durduracak kimse yoktu. Resmen şoka girmiştim. Anlamıyordum. Onlara [Kızıl Ordu askerlerine]: 'Nereye gidiyorsunuz? Neden silahlarınızı bıraktınız?' diye sorduğumda hepsi aynı cevabı verdi: 'Etrafımız sarıldı!'"[2] Sovyet savaş muhabiri Vasili Grossman da aynı durumu gözlemleyerek kitabına, "Hikâyeler bitmek bilmiyordu. Geri çekilerek kaçan herkes sürekli çembere alındıklarını söylüyordu ve anlatılan bütün hikâyeler ürkütücüydü," yazmıştı.[3]

Kızıl Ordu'nun yönetimindeki yetersizlikler Sovyetler'in Almanlara direnme girişimlerine ket vururken, Wehrmacht, çoğu zaman astsubay ve alt rütbedeki, liderlerin savaş alanında karar verme yetkisine sahip olmalarından büyük ölçüde faydalandı. Bu *Auftragstaktik* (görev tipi taktiği), askerlere onlardan ne beklendiğini söylerken, hedefe ne şekilde ulaşacaklarına dair geniş bir karar alma serbestisi tanır. Merkez Ordu Grubu'nda bir albay olan Peter von der Groeben, "Düşük seviyedeki liderlerin fevkalade bağımsızlığı vardı. Sıradan onbaşılar

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Antony Beevor ve Luba Vinogradova (ed.), *A Writer at War: Vasily Grossman with the Red Army 1941–1945*, Harvill Press, 2005, s. 12.

veya astsubaylar, takım komutanları, teğmenler vb. komutanlara çok fazla şey söylemeniz gerekmezdi," diyordu. Groeben Alman Ordusu'nun bu erken dönemdeki başarısını "dudak uçuklatan bir kazanım" olarak nitelendiriyor ve savaştan çok uzun zaman sonra bile hâlâ "bunu başaran sıradan insanlara çok büyük saygı" duyuyordu.[1]

İşgal başlayalı bir hafta olmuş ve hâlâ vatandaşlarına hitap etmemişken Stalin, Sovyet cumhuriyeti olan Belarus'un başkenti Minsk'in her an işgal edilme tehlikesi altında olduğunu öğrendi. Kızıl Ordu Genelkurmay Başkanı Jukov ile karşılaştığında, bu felaket durum yüzünden, -çok sert bir adam olan- Jukov'un gözlerinde yaşlar olduğunu gördü. Stalin şu meşhur sözleri söyleyerek süratle dışarı çıktı, "Ülkemizi Lenin kurdu, biz ise içine sıçtık!"[2] Devamında ne olduğuysa tartışmalıdır. Kruşçev, Stalin'in "tamamen felce uğradığını, hareket edemediğini ve düşüncelerini toparlayamadığını" ve daçasına, "Liderliği bırakıyorum," diyerek çekildiğini iddia ediyordu. Kruşçev bunları Beriya ve Malenkov'un akabinde ona ilettiklerini söylüyordu.[3] Fakat Stalin'in işgalin hemen ardındaki günlerde bununla başa çıkamayacağı fikri şüphelidir. 29 Haziran'da daçaya çekildiği doğruydu fakat sebebi tam olarak bilinmiyordu. Acaba duygusal olarak çöktüğü için miydi yoksa bir konuşma üzerine çalışıp durum değerlendirmesi yapacağı için miydi?[4]

Mikoyan, kendisinin ve diğer Politbüro üyelerinin Stalin'i ikna etmek için daçasına yaptıkları ziyaret hakkında hatırı sayılır şeyler yazmıştı. Mikoyan, Stalin'in "onu tutuklamak için gittiklerini" düşündüğüne "hiç şüphesi" olmadığını söylüyordu.[5] Oğlunun aktardığına göre Beriya da bu şekilde düşünüyordu.[6] Buna karşın, delegas-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Anastas Mikoyan, *Tak Bylo,* Vagrius, Moscow, 1999, s. 390–392.
3. Kruşçev (ed.), *Khrushchev Memoirs,* Cilt 1: "Commissar", s. 304.
4. Overy, *Russia's War*, s. 78 ve Service, *Stalin*, s. 414–15. Bu kitaplar olasılıkları araştıran iki örnektir.
5. Mikoyan, *Tak Bylo,* s. 390.
6. Sergo Beria, *Beria My Father: Inside Stalin's Kremlin,* ed. Françoise Thom, Duckworth, 2003, s. 71.

yon Stalin'i ortadan kaldırmak için oraya gitmemişti. Ondan Devlet Savunma Komitesi'nin başına geçmesini istemişlerdi. Stalin bunu kabul ederek 1 Temmuz'da bir kez daha Kremlin'deki ofisine döndü.

Bu olayın en akla yatkın yorumu, Stalin'in işgalden sonra çok büyük stres altında olsa da psikolojik açıdan çökmemiş olmasıdır. Generalleriyle Minsk'in akıbetiyle ilgili yaptığı toplantının ardından kısa bir süre daçasına çekilmeye karar verene dek çalışmalarına devam etti. Bununla birlikte, duygusal bir çöküntü yaşamış olması pek muhtemel olmasa da bu, Mikoyan ve Beriya'nın daçaya gelişlerine verdiği tepki konusunda yanıldıkları anlamına da gelmiyordu. Büyük olasılıkla onu tutuklamaya geldiklerinden şüpheleniyordu.

Zaman zaman öne sürülen, Stalin'in Korkunç İvan'dan öğrendiği ve birisinin kendisine saldırmaya hazır olup olmadığını görmek adına zayıf taklidi yaparak Makyavelist bir yaklaşım sergilediği fikri her ne kadar ilgi çekici olsa da mantıksızdır. Birincisi, üzerindeki baskıyı gerçekten hissediyordu, bu yüzden gizli bir sadakat testine zamanı olduğunu pek de düşünmüş gibi durmuyordu. İkincisi, niçin mesai arkadaşlarının kendisine karşı gelmesi riskine girecekti ki? Beriya'nın gizli polisi onu alırken, "Ben sadece test ediyordum," söylemi ona pek de yardımcı olmazdı.

Stalin'in daçada çöktüğü teorisi kadar tartışılmamış olsa da yakın yoldaşlarının onu en savunmasız anında ortadan kaldırmaya çalışmamış olmaları daha da önemlidir. Sebeplerden birisi apaçık ortadadır: korku. Stalin'e karşı çıkmak için bir komplo kurmak zorunda kalacaklardı ve kim en karanlık zamanda bile yaklaştığı kişinin kendisini ihbar etmesi riskini alabilirdi ki? Ancak harekete geçememelerinin pek de bariz olmayan fakat daha önemli bir sebebi de vardı. Yıllardır Sovyet propagandasının temel mesajı yoldaş Stalin'in dehasıydı. Örneğin 1939 Aralık'ındaki doğum günü kutlamalarında *Pravda* Sovyet lideri şu şekilde övgü dolu sözlerle tanımlamıştı: "Dünyada Stalin'in ismine benzer bir başka isim daha yoktur. Özgürlüğün parlak meşalesi gibi ışık saçıyor, dünyanın dört bir tarafındaki işçiler

için sanki bir savaş standardı varmışçasına uçuyordu; bir gök gürültüsü gibi gürlüyor, köle sahipleri ve sömürücüler gibi lanetlenmiş sınıfları uyarıyordu... Stalin, günümüzün Lenin'idir! Stalin, partinin kalbi ve beynidir! Stalin, daha iyi bir hayat uğruna mücadele eden milyonlarca insanın sancağıdır!"[1]

Şimdi, bu genç ülkenin tarihinin en çaresiz zamanlarında, kim bu iddiaları geri alabilir ve kim "partinin kalbi ve beyninin" başa çıkamayacağını deklare edebilirdi ki? Şayet Politbüro Stalin'in hasta yahut ölü olduğu numarasını yapsaydı, onun yokluğu halkın çoğunun moralini nasıl etkilerdi? Muhtemelen Almanlar ile -Brest-Litovsk'tan daha az cömert- acil ve küçük düşürücü bir barış anlaşması yapılmaz mıydı?

Bu siyasi entrikalar Moskova'da ilerlerken, cephe hattında Kızıl Ordu askerlerinin Almanlara karşı kararlılıkla savaştığı ve etkin direniş sergilediğine dair örnekler de vardı; bilhassa yalnızca yirmi yıldan biraz daha fazla zaman önce Brest-Litovsk Anlaşması'nın imzalandığı Brest Kalesi'nde. Fakat geniş çerçeveden vaziyet oldukça kasvetli görünüyordu. Merkez Ordu Grubu'nun öncü birlikleri sadece beş gün içinde Minsk civarına gelmiş ve Moskova'ya giden yolun üçte birini aşmıştı. Panzer komutanı Heinz Guderian, bu süratli ilerlemeyi "operasyonun ilk büyük başarısı" olarak nitelendiriyordu.[2] 3 Temmuz'da, Minsk'in düşüşünden birkaç gün sonra, Wehrmacht Genelkurmay Başkanı General Halder günlüğüne, "Rusya Seferi'nin iki hafta içerisinde kazanılacağını söylemek muhtemelen abartı olmaz," yazmıştı.[3]

Aynı anda Almanya'da sivil memur Friedrich Kellner bir kadının, "Başarı gerçekten olağanüstü," ve bir adamın, "Rus ordular sekiz gün içerisinde ele geçirilecek," dediğini duydu. Bu iyimser hava sadece Almanlarda da yoktu. Londra'daki Sovyet Büyükelçisi May-

---

1. *Pravda,* 19 Aralık 1939; İngilizcesi Overy, *Dictators,* s. 98.
2. Heinz Guderian, *Panzer Leader*, Penguin Books, 2009, s. 158.
3. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary,* 3 Temmuz 1941 girdisi, s. 446.

ski, Londra'daki savaş bakanlığındaki yetkililerin Sovyetler'in "dört ila altı haftadan daha fazla" dayanamayacağını düşündüklerini not etmişti.[1] Benzer görüşü George Orwell da paylaşıyordu. Günlüğüne düştüğü 23 Haziran tarihli notunda, İngilizlerin, komünistlerin yakın zamanda Sovyetler Birliği'nden kaçacağını ve tıpkı daha önce devrimden kaçan Beyaz Ruslar gibi siyasi göçmenler haline geleceklerini düşündüğünü yazıyordu. "Putney'deki küçük bir dükkânda Stalin'in vizyonuna sahip olan insanlar var, semaver satıp Kafkas dansları falan yapıyorlar," diyordu.[2] Amerika'da ise savaş bakanı, Başkan Roosevelt'e bulabildiği bütün askerî uzmanlara danıştığını ve "önemli bir fikir birliğine" vardıklarını yazdı. Ulaştıkları sonuca göre, "Almanya Rusya'yı en erken bir, en geç üç ay içerisinde işgal edecek"ti.[3]

İngiliz ve Amerikan hükümetleri, işgale verecekleri kamuoyu tepkisi hususunda oldukça hassas bir çizgide yürümek zorunda kalıyordu, bunun sebebi yalnızca Stalin'in yakın zamanda muhtemelen yenileceğine inanmış olmaları değil, aynı zamanda iki hükümetin geçmişte komünizme açıkça cephe almalarıydı. 24 Haziran'da Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Sumner Welles yaptığı açıklamada, "Komünist diktatörlüğün prensip ve doktrinleri [Amerikalılar için] tıpkı Nazi prensip ve doktrinleri gibi dayanılmaz ve kabul edilemez şeylerdir. Dayatılan bu iki tür derebeylik de Amerikan halkının hayat tarzına veya hükümet sistemine bu zamana dek hiçbir şekilde etki etmemiş ve destek almamıştır, almayacaktır," demişti. Bununla birlikte Nazi rejiminin agresif doğası sebebiyle, "Hitlerizm'e karşı herhangi bir savunma, Hitlerizm'e karşı herhangi bir güç toplanması -bu güçler kaynağını nereden alırsa alsın- mevcut Alman liderlerinin kaçınılmaz çöküşünü hızlandıracaktır."[4] Bir başka deyişle, Amerika-

1. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 27 Haziran 1941 girdisi, s. 368.
2. George Orwell, *Diaries*, ed. Peter Davison, Penguin Books, 2010, 23 Haziran 1941 girdisi, s. 316.
3. Robert Sherwood, *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History*, Enigma Books, 2001, Stimson'dan Roosevelt'e, 23 Haziran 1941, s. 204–205.
4. Çevrimiçi erişim için; www.jewishvirtuallibrary.org/secretary-of-state-welles-state-

lılar iki rejimden de nefret ediyorlardı fakat biri acil bir tehdit olduğu için diğerini desteklemeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Bu tam olarak bir birleşme çağrısı değildi ve bu isteksiz destek ifadelerini başkanın kendisi bile yapmamıştı.

Churchill'in yaklaşımıysa tümüyle daha sofistikeydi. O da işgal günü yaptığı bir konuşmada, "Nazi rejiminin komünizmin en kötü özelliklerinden ayırt edilmesinin imkânsız olduğunu" ve Stalin'in rejimi hakkında daha önce sarf ettiği söylemlerin hiçbirisini "geri almayacağını" vurguladı. Fakat ardından, belagatini konuşturarak, "Var oluşun manasının topraklardan çok zor çıkarılacağı fakat hâlâ ilkel insan eğlencelerinin bulunduğu, bakirelerin güldüğü ve çocukların oynadığı 10.000 Rus köyünden" bahsetti. Bu huzurlu yaşamı, "Nazi savaş makinesinin iğrenç saldırısı" altında resmetmeye devam etti. Zeki bir şekilde, dinleyicilerinin sıradan Sovyet halkına karşı olan sempatisini canlandırırken Stalin ve çetesinin değersiz olduğunu ima etti ve şimdi önemli olanın Sovyet köylülerin kaderleri olduğu vurgusunu yaptı. Churchill ayrıca, tıpkı Amerikalıların yaptığı gibi, "Rus tehlikesi" ifadesini "bizim tehlikemiz" ifadesine çevirdi çünkü artık ortak düşman Hitler'di.[1]

Moskova'da ise Stalin, rejimin etrafındaki sıkıntılara karşılık vermek adına elinden geleni yaptı; ilk müdahaleleri iki açıdan oldukça karakteristikti. Birincisi, meslektaşlarının da tavsiye ettikleri gibi, bir komite kurdu. Stalin komitelerden rahatsızlık duyardı fakat şimdi Sovyet devletinin en güçlü komitesinin, Stavka'nın, Savunma Komitesi'nin başındaydı. İkinci olarak ise, günah keçileri aramıştı. Bu, Stalin'in bir kriz anındaki standart tepkisiydi. Onun varsayılan eylemi, suçlayacak birilerini aramaktı ve suçlanan asla Stalin'in kendisi olmazdı. Bu durumda da askerî liderlerini suçladı. Suçlananlar arasındaki en önemli isim, Alman Merkez Ordu Grubu'nun yıkıcı gücüyle

---

menton-germany-s-attack-on-the-soviet-union-june-1941.

1. Çevrimiçi erişim için; www.jewishvirtuallibrary.org/churchill-broadcast-on-the-sovietgerman-war-june-1941.

karşı karşıya gelen birliklerin komutanı General Dmitri Pavlov'du. Pavlov temmuz başında tutuklandı ve ay sonu gelmeden idam edildi. Birçok astı da onunla birlikte öldürüldü ki aralarından birisi de onun irtibat subayıydı. İyi tarafından bakacak olursak, Pavlov 1930'larda Sovyet devletine karşı kurulmuş olan bir komploya dâhil olmakla suçlanmıştı. Böylesi bir suçtan hüküm giymiş birisinin aradan beş yıl geçtikten sonra Kızıl Ordu'nun geniş çaplı unsurlarını komuta etmesine neden izin verilebileceğini açıklamaya gerek yoktu.

Pavlov açıkçası pek de dinamik bir lider değildi; aksiyomlarından birisi, "Boş ver, tepedekiler bizden daha iyi bilir," idi. Fakat cephedeki felaketten diğer birçok kişi de sorumluydu.[1] Hatta Pavlov'un suçlandıktan sonra verdiği ifadede bazı gerçekler vardı: "Ben hain değilim. Komuta ettiğim güçlerin mağlubiyeti, benim kontrolümün çok daha ötesindeki sebeplerden dolayı gerçekleşti."[2] Pavlov, kusurlu Sovyet stratejisinin bir parçası olarak, Almanlara taarruz etmek suretiyle saldırgan bir savunma yapma emri almıştı ki bu sadece Almanların onun güçlerini kuşatmasını kolaylaştırmıştı. Fakat bu felaket stratejinin mimarları hiçbir zaman sorumlu tutulmadılar, olan yalnızca emre uymaya çalışanlara oldu.

Krize verilecek bir diğer tahmin edilebilir yanıt da Sovyet güvenlik güçlerinin tehdit olarak algıladıkları iç düşmanlara saldırmalarıydı. Örneğin, Sovyet işgalindeki Polonya'da bulunan, Lwów'daki Brygidki Hapishanesinde Almanların yaklaştığı duyulunca 4.000 siyasi tutuklu NKVD tarafından infaz edildi.[3] İnfazlar yaşanırken hapishane hastanesinde bulunan Olga Popadin, hapishane kapısında "çok sayıda ceset" gördüğünü ve yaz sıcağında bölgeye çok kötü koku yaydığını

1. Constantine Pleshakov, *Stalin's Folly: The Tragic First Ten Days of World War II on the Eastern Front*, Houghton Mifflin Harcourt, 2005, s. 99.
2. Evan Mawdsley, *Thunder in the East: The Nazi–Soviet War 1941–1945*, Bloomsbury, 2. baskı 2016, s. 61.
3. Oleh Romaniv ve Inna Fedushchak, *Zakhidnoukrains'ka trahediia 1941*, Naukove tovarystvo im. Shevchenka, 2002, s. 155.

söylüyordu.[1] Başka yerlerde 10.000'e yakın tutuklu öldürüldü. Diğerleri -750.000 civarında mahkûm- doğuya sürgün edildi ve çoğu yolda hayatını kaybetti.[2] Acı çekenler yalnızca mahkûmlar değildi. İşgalden hemen önce, binlerce insan "Sovyet devletinin düşmanı" addedilerek Baltık devletlerinden eşleri ve çocuklarıyla birlikte sürgün edildiler. 13-14 Haziran'da yalnızca Litvanya'dan 18.000 kişi sürgün edilmişti.[3]

Bununla birlikte, özel bir komitenin teşkili ve "halk düşmanlarının" cezalandırılıp öldürülmesi gibi müdahaleler Stalin'in başvuracağı tek çözüm de değildi. Şaşırtıcı bir şekilde, iki yeni şey de yapmıştı. Birincisi, işgalin üzerinden bir haftadan zaman geçtikten sonra, 3 Temmuz'da nihayet Sovyet halkına hitap etmişti. Konuşmasına şu meşhur sözlerle başlamıştı: "Yoldaşlarım, vatandaşlarım, kardeşlerim. Kara ve deniz kuvvetlerimizin erkekleri. Dostlarım, size sesleniyorum." O dönem için bu oldukça dikkat çekici -hatta radikal- bir girişti. "Kardeşlerim" ve "dostlarım" hitapları, Stalin'in daha önceki hiçbir konuşmasında bulunmayan bir yakınlık düzeyi barındırıyordu. Sanki Bolşevik prensiplerden bağımsız bir şekilde Sovyet halkının babası rolünü üstlenmeye karar vermiş gibiydi. Neredeyse çok geleneksel ve milliyetçi bir yaklaşıma dönüşecekti. Birçok Sovyet vatandaşı bu selamlamanın "sıcaklığını" yıllar boyu hatırlayacaktı.[4]

Konuşmasının geri kalanı pek de etkileyici değildi ve çok daha yavandı. Stalin Alman Ordusu'nun "en iyi tümenlerinin" hâlihazırda yenildiğini vurgulayarak yalan söyledi ki bu, akabinde yapacağı, "Ül-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve bkz. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 92.
2. Applebaum, *Gulag*, s. 377–380.
3. Bu rakam Bellamy'nin *Absolute War*, s. 194'ünden alınmıştır. Ayrıca bkz. Tomas Balkelis, "Ethnicity and Identity in the Memoirs of Lithuanian Children Deported to the Gulag", Violeta Davoliūtė ve Tomas Balkelis (eds.), *Narratives of Exile and Identity: Soviet Deportation Memoirs from the Baltic States*, Central European University Press, 2018, s. 41–64. Balkelis (s.45'te) 1941 Haziran'ındaki ilk dalgada 5.500 çocuğun Sovyetler tarafından Litvanya'dan sürgün edildiğini, bunların 900'den fazlasının da dört yaşından küçük olduğunu aktarmaktadır.
4. Röportaj yaptığım, savaşı Sovyetler Birliği'nde yaşamış olan kişilerin çoğu kesi rette hatırladı.

kemizin üzerinde ciddi bir tehlike var," açıklamasına da pek uymuyordu. Ayrıca kendisini, Nazilerle bir pakt imzalanmasını haklı göstermek zorunda hissetti ve diğer herhangi bir "barışsever" devletin de aynı şekilde davranacağını söyledi. Fakat hitabına yaptığı girişin gücü yanında bu sözlerin hiçbir kıymetiharbiyesi yoktu.

Savaşın ilk günlerinde Stalin'in yaptığı bir ikinci şaşırtıcı eylem ise din ile alakalıydı. Rejimin çoğu kiliseyi kapatması ve birçok papaza işkence ettiği gerçeğine rağmen, Stalin Ortodoks Kilisesi Patriği Sergius gibi dinî liderlerin, Sovyet halkına Almanlara karşı savaşmak için toplanma çağrıları yapmasına izin verdi. Bu, politikanın ciddi şekilde terse çevrilmesiydi. Kilise Stalin'in altında korkunç şekilde acı çekiyordu. 1938 baharında Leningrad'da yalnızca beş kilise açıktı.[1]

Stalin bu şekilde hareket etti çünkü muhtemelen Sovyetler'in Hristiyanlara yönelik zulmü -artık kendi tarafında olmasını istediği- Amerika gibi ülkelerle daha iyi ilişkiler kurmasının önünde bir engeldi. Fakat bu aynı zamanda olabildiğince çok Sovyet vatandaşını direniş ülküsünün etrafında toplama girişimiydi.[2] Stalin bu krizde kilisenin Almanlara karşı olan direnişi pekiştirmede oynayacağı bir rolü olduğunu kabul etmişti. Şimdiye dek, tanrıtanımaz Bolşeviklerin Sovyetler Birliği içerisindeki Hristiyan inancı ortadan kaldırmasının mümkün olmadığının bilincindeydi. Açık olan çok az kiliseye halkın oldukça yoğun katılımı vardı. Şimdiyse, ideolojik inançlarını zorla uygulatma konusunda daha esnek bir tavır takınma zamanı olduğunu kabullenerek, bu gerçeklikten faydalanabilirdi.

Stalin esneklik gösterirken, Hitler ideolojik hedeflerinde her zamanki gibi inatçı -ve yok etmeye odaklı- kaldı. Alman lider Kurt İni'ne (*Wolfsschanze*; *Wolf's Lair*) yerleşmişti ve bu askerî karargâhı bir Doğu Prusya şehri olan Rastenburg'dan birkaç kilometre ileride

---

1. Sarah Davies, *Popular Opinion in Stalin's Russia: Terror, Propaganda and Dissent 1934–1941*, Cambridge University Press, 1997, s. 81.
2. Steven Merritt Miner, *Stalin's Holy War: Religion, Nationalism, and Alliance Politics 1941–1945*, University of North Carolina Press, 2003, s. 217.

bir ormanlık alandaydı. Burada, yakın arkadaşlarıyla, yeni geliştirdiği çatışmanın doğası hakkında konuşuyordu. Savaşın üstünden iki hafta geçtikten sonra, "Bolşevizm yok edilmeli... doktrinin merkezi olan Moskova, zenginlikleri güvence altına alındıktan sonra yeryüzünden silinmeli," demişti.[1] Birkaç hafta sonra bir akşam yemeğinde davetlilerine, "Slavlar bir efendiye muhtaç olan doğuştan kölelerdir,"[2] dedi. Ukraynalılar hakkında da sert konuşuyor, bağımsız bir Ukrayna kurmakla "hiç ilgilenmediğini" söylüyor ve "onlara okuma yazma öğretmenin daha iyi olacağını" düşünüyordu.[3]

Nazi elitlerinin dışında kalanların çoğu, Hitler'in niyetinin bu kadar gaddarca olduğunu ilk bakışta anlamamıştı. Örneğin, SS Wiking Tümeni'nden Carlheinz Behnke, Ukrayna'nın doğuda ayrıcalıklı bir konumda olduğunu düşünüyordu: "Ukrayna'yla Birinci Dünya Savaşı'ndan beridir -Ukrayna kısa bir süreliğine bağımsız olmuştu- aramızda özel bir ilişkinin olduğunu bildiğimizden, burayı ele geçirdikten sonra bağımsız bir devlet haline geleceğini ve askerlerinin muhtemelen bizimle birlikte Bolşeviklere karşı savaşacağını düşünüyorduk."[4]

Birçok Ukraynalı da aynı şekilde düşünüyordu. Almanlar Ukrayna'ya geldikten sonra onlara tercümanlık yapmaya başlayan Aleksey Bris, "Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan Almanları müttefikimiz olarak kabul ediyorduk, özellikle de herkes çabucak bir Ukrayna devleti kurulacağını umut ediyordu. Başlangıçta herkes savaşın Sovyetler Birliği'nin mutlak yenilgisiyle sonuçlanacağını düşünüyordu... genç insanlar [için] Ukrayna kültürünü yarattığımız bir çevrede yaşıyorduk ve bütün bunlar oldukça heyecan verici ve güzeldi," diyordu.

Bris Almanlarla iş birliği yaparken yanlış hiçbir şey yapmadığını düşünüyordu. "Herhangi bir sistemin parçasıysanız, nerede olduğuna bakmaksızın, o sistemle yaşamak zorundasınız. Ya o sistemde

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. *Hitler's Table Talk*, 5-6 Temmuz 1941 gecesi, s. 5.
3. *A.g.e.*, 17-18 Eylül 1941 gecesi, s. 31-5.
4. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

yukarı doğru çıkarsınız ya da aşağı kayarsınız. Sistem sizi çevreler ve siz de geri kalan herkes gibi yüzmek zorunda kalırsınız." Her şeyden önce, kendisi ve kendisi gibi iş birliği yapan diğerlerinin, "Almanların gelerek bir Ukrayna devleti kuracağı umudu" tarafından yönlendirildiğini ifade ediyordu.[1]

Ukraynalıların Sovyet yönetiminden kurtulmak istemelerinin ana sebeplerinden birisi de on sene önce çektikleri acılardı ki Stalin bu acılardan büyük ölçüde sorumluydu. Yaklaşık dört milyon civarı Ukraynalı, Stalin'in tarım arazilerini kolektifleştirme arzusu ve Sovyetler Birliği'nin geri kalanını beslemek adına Ukrayna'dan gıda alınması konusundaki ısrarı yüzünden meydana gelen kıtlıkta hayatını kaybetti. Kolektifleştirmeye yönelik baskı -köylülerin kendi tarım arazileri ve çiftlik hayvanları üzerindeki kontrollerini kaybetmesi anlamına gelen bir politika- direkt Bolşevik teoriyle alakalıydı. Kendi mahsullerini üreten ve kendi çiftliklerini yöneten bu köylüler, Bolşevik teoriye göre, kapitalistlere benziyorlardı. 100.000'den fazla *kulak*, yani zengin köylü, 1930'ların başında Gulag'a gönderildi ve, gördüğümüz üzere, iki milyondan fazla köylü de Sibirya gibi Sovyetler Birliği'nin uzak bölgelerine sürgün edildi.[2]

Durumu daha da kötüleştirmek adına, hükümet yetkilileri köylülerin devletten herhangi bir yiyecek saklamadığından emin olmak adına kırsal bölgeleri denetliyordu. Bir Ukraynalı olan Olha Tsymbaliuk, Sovyet yetkililerin yaptıklarını şöyle anlatıyor: "Unu, tahılı, kavanozlara koyduğumuz her şeyi, giysileri, öküzlerimizi çaldılar. Saklamak imkânsızdı. Metal sopalarla arıyorlardı... sobaların içlerine baktılar, yerleri kazıp duvarları parçaladılar."[3]

1930'ların başında köylülerden yiyecek çalan bu Bolşevikler, 1941'deki Alman eylemlerinin habercileriydi. Dünyanın en bereketli bölgelerinden birinde yaşayan Ukraynalılar, dış güçler tarımsal zen-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve ayrıca bkz. Rees, *Their Darkest Hour*, s. 35-40.
2. Anne Applebaum, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*, Allen Lane, 2017, s. 132–4.
3. *A.g.e.*, s. 227.

ginliklerine göz diktikleri için iki korkunç açlık dönemi yaşayacaklardı. 1930'ların başında Stalin ve çevresinin, 1940'ların başında da Hitler ve çevresindekilerin verdiği kararlar yüzünden açlık çekeceklerdi.

1930'larda Ukrayna'da yaşananlar göz önüne alındığında, birçok Ukraynalının Nazilere yardım etmek istemesi pek de şaşırtıcı gelmeyecektir. Bunu yaparken çoğu yalnızca Nazi İmparatorluğu içerisinde bağımsız bir Ukrayna'nın kurulmasında pay sahibi olmayı değil, aynı zamanda Bolşeviklerin işledikleri suçlar için aradıkları günah keçilerini -özellikle Yahudileri- cezalandırmayı da istiyorlardı. Lwów'da gerçekleşen bir dizi kıyımda, Alman *Einsatzkommando*'larca desteklenen yerel Ukraynalılar en az 4.000 Yahudi'yi öldürdü.[1] O dönem SS'te olan Carlheinz Behnke, Ukraynalıların Lwów bölgesinde giriştikleri kanlı eylemlere şahit olmuştu. Behnke, Yahudilerin hedef alınmasının sebebinin "geri çekildiği sırada Kızıl Ordu'nun yaptığı geniş çaplı katliamlar" olduğuna, özellikle de şehirdeki Brygidki Hapishanesindeki mahkûmların infazları olduğuna inanıyordu. "Haklı olduklarını düşünüyorduk, evet, böyle düşünmüştük. Şimdi sıra Kızıl Ordu'nun yaptığı eylemlere önayak olan kişilere gelmişti ve evet, onlar da vuruluyorlardı... O dönem, verilen eğitime de bağlı olarak, 18 yaşındaki sıradan bir asker olarak başka hiçbir şey görmüyor ve inanılmaz bir şekilde güvenip inanıyordunuz. Olayların yasa dışı olması hakkında pek de endişelenmiyordunuz."[2]

Alman ve Ukraynalıların Lwów'da öldürdükleri Yahudilerin Brygidki'deki mahkûmları öldürmekten sorumlu oldukları fikri tamamen aptalcaydı çünkü mahkûmlar hâlihazırda şehirden kaçmış olan NKVD üyelerince öldürülmüşlerdi. Fakat çok sayıda masum Yahudi'nin katli, Nazi düşüncesinde Bolşevizm ve Yahudiliğin bir arada olduğu düşüncesini bir kez daha göstermektedir.

---

1. Birleşik Devletler Holokost Anma Müzesi rakamı 4.000 civarında vermektedir. Christopher Browning 5.000 tahmininde bulunmaktadır: Browning, *Origins of the Final Solution*, s. 268.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Alman işgalindeki Sovyet topraklarında, Almanların desteklediği ve yardım ettiği yerel halkın Yahudileri öldürmelerinin çok sayıda örneği vardı. Mesela Litvanya'da, Almanların öne sürdüğü şekliyle, yalnızca Kaunas şehrinde 3.800 Yahudi öldürülmüş ve ülkenin bir ucundan diğer ucuna dek çok sayıda Litvanyalı, Yahudilerin öldürülmesi hususunda Nazi ölüm mangalarının yanında yer almıştı.[1] Yaşanan en meşhur hadise ise Litvanyalı bir adamın Kaunas'taki bir garajda demir bir sopayla kırk ila elli Yahudi'nin kafasını parçalamasıydı. Kalabalık izlemek için toplanmış ve hadiseye tanık olan bir Alman daha sonra olay hakkında şunları söylemişti: "Aralarında kadın ve çocukların da olduğu sivillerin davranışları inanılmazdı. Her bir sopa darbesinin ardından alkışlıyorlardı."[2]

Bu cinayetler sürerken Alman askerleri de Sovyet topraklarında ilerlemeye devam ediyorlardı. Fakat kısa süre sonra Alman plancıları için tedirgin edici sinyaller oluşmaya başlamıştı, Wehrmacht beklenildiği kadar hızlı ilerleyemiyordu. Örneğin Alman askerler tanklarının kötü yollarda tahmin edilenden daha fazla benzin yaktığını fark etti. Havacılar ve piyadeler bitkin düşmüşlerdi. Bütün bunlar, yirmi gün içinde fethetmeyi bekledikleri toprakların kırk günde zapt edilemediği anlamına geliyordu.[3]

Buna ek olarak, devasa sayılardaki Kızıl Ordu birliklerinin yok edilmesi yahut esir alınmasına rağmen, Sovyet yedek kuvvetlerinin sayısı Almanların geçmiş tahminlerinden çok daha fazlaydı. General Halder 11 Ağustos'ta günlüğüne şunları yazacaktı: "Vaziyetin tamamı bize Rus devini hafife aldığımızı gitgide daha da açık bir şekilde gösteriyor. Savaş öncesinde düşmanın 200 civarı tümeni olduğunu düşünüyorduk. Fakat daha şimdiden 360 tane saydık." Halder'in bu birliklerin "kendi standartlarında olmadığını" düşünmesine rağmen

1. Browning, *Origins of the Final Solution*, s. 268.
2. Rees, *Holocaust*, s. 207–208.
3. Barry A. Leach, *German Strategy against Russia 1939–1941*, Oxford University Press, 1973, s. 204–205.

gerçek "işte oradaydı". Halder'in tahlil ettiği bir diğer sorun da Kızıl Ordu geri itildikçe "kendi kaynaklarına yaklaşırken" Alman ikmal hatları gitgide uzuyordu.[1]

Halder'in bu sözleri yazmasının üstünden kısa bir süre geçtikten sonra, Merkez Ordu Grubu'nun Smolensk'teki muharebesi hususunda -Smolensk Moskova'ya ilerleyen aksın merkezinde bulunan bir şehirdi- Hitler ve generalleri arasında büyük bir ihtilaf meydana geldi. Almanlar nihayetinde bu muharebeyi eylül başında kazanacak olsa da Sovyet direnişi beklediklerinden daha çetindi ve her geçen gün Alman güçleri istila takvimlerinin daha da gerisine düşüyordu. İstila başlamadan önce bile cevaplamaya kaçındıkları soru şimdi apaçık önlerindeydi. Almanlar Moskova'ya doğru ilerlemeye devam mı etmeliydi, yoksa Merkez Ordu Grubu Smolensk'te durarak farklı birliklerini kuzeyde Leningrad'a ve güneyde Ukrayna'nın kaynaklarını ele geçirmeye çalışan silah arkadaşlarına yardıma mı göndermeliydi? Halder ve Brauchitsch, Moskova'ya ilerlemek istiyordu. Hitler aynı fikirde değildi, anlaşmazlığın sebeplerini yazıya döktü ki bu, gördüğümüz üzere, nadiren yaptığı bir şeydi. "Ordu gruplarının ya da orduların" düşmanı yenmek adına "kendi kararlarını vermesinin" şimdiye dek çok başarılı olduğunu kabul ederken, bir yandan da özgürlüğün yalnızca kendi "ana planını" engellenmediği sürece kabul edilebileceğini ifade etti. Ve aslında Hitler'in "ana planı" direkt olarak Moskova'ya ilerlemeyi içermiyor, onun yerine Sovyet ordusunu imha etmeye ve Reich için değerli olan kaynakları ele geçirmeye odaklanıyordu.[2]

Hitler bu notu yazarken iyi durumda değildi. Bunu biliyoruz çünkü Goebbels onu yakın zamanda ziyaret etmiş ve onu "oldukça yorgun ve sağlıksız" bulmuştu. Goebbels'e göre bu anlaşılabilirdi, çünkü "bütün kıtanın sorumluluğu bugün onun omuzlarındaydı". Hitler, zannedilenden daha güçlü çıktıkları için, Sovyet kuvvetlerinin kabiliyetleri konusunda "kandırıldığını" hissetti. Hatta Goebbels'e, "Belki

1. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 11 Ağustos 1941 girdisi, s. 506.
2. Schramm ve Jacobsen (ed.), *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht*, s. 1063–8.

de Stalin'in bizden barış isteyeceği an gelecektir," diye düşündüğünü bile söyledi. Eğer bu gerçekleşirse, Almanlar "geniş" ölçekte toprak kazandığı ve "Bolşevik ordusu son silahına kadar yok edildiği" sürece Hitler muhtemelen bu talebi kabul etmeye meyledebilirdi.[1]

Goebbels'in karargâhın kasvetli ortamında Hitler ile karşılaşması dikkat çekici bir olaya sahne oldu. Yargılarında mutlak bir özgüven gösteren Führer tereddütlüydü. Goebbels'e, Bolşevizm'i yok etmek yerine Nazilerin "daha farklı" bir yaklaşım sergileyebileceğini söyledi ve ekledi: "Kızıl Ordu olmadan Bolşevizm bizim için tehdit teşkil etmiyor."[2]

Hitler'in niçin bu şekilde hissettiğini anlamak çok da zor değil. Kariyerinin en büyük kumarı -önceki sene Batı Avrupa'ya saldırma kararından çok daha büyük bir kumar- beklediği gibi gitmiyordu. Ve bu noktada, etrafındakilerden tamamen uzak durmasının neticesiyle uğraşmak zorunda kaldı. İşler istediği gibi gitmediğinde tamamen yalnızdı. Kısa sürede toparladı fakat Goebbels'in tanık olduğu, talihinin bu en düşük noktası kudretli Führer propagandasındaki ilk bariz çatlağı da gözler önüne seriyordu.

Bu Hitler için olduğu kadar Stalin için de kötü bir andı. Yalnızca savaş öncesi stratejik hatalar yaparak Almanların ilerlemesine yardımcı olmakla kalmamıştı, aynı zamanda halen Kızıl Ordu'nun başarılı bir savunma oluşturmasına zarar veren stratejik kararlar almaya devam ediyordu. Ama yine de bu kaygıların çalışanlarına gösterilmesine izin vermiyordu; en azından Stalin'in Kremlin'deki irtibat ekibinin bir üyesi olan Nikolay Ponomariev'in anlattıklarına göre. Ponomariev, Stalin ile ilk kez 1941 yazında tanışmıştı. "Gergindim. Bu tecrübeyi belki de sırf genç olduğum için atlatmıştım, 24 yaşındaydım ve hayatımda daha önce Stalin'e bu kadar yakın olduğum bir an hiç olmamıştı. Onu hep geçit törenlerinde podyumda görüyor-

---

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II: *Diktate 1941– 1945*, Cilt 1: "Juli–September 1941", K. G. Saur, 1996, 19 Ağustos 1941 girdisi, s. 261–262.
2. *A.g.e.*, s. 262.

dum. Fakat şimdi bana en fazla bir metre mesafedeydi." Ponomariev, Stalin'in durumu ele alışından etkilenmişti. "O sıralarda büyük komutanlarla her türlü diyaloğa girip iyi işler çıkarıyordum fakat hiçbirisi onun kadar açık konuşmuyordu. O andan itibaren zihnimden büyük bir ağırlık kalktı ve onunla çalışabileceğimi fark ettim."

Liderinin "iyi bir insan" olduğunu düşünen Hitler'in uşağının aksine,[1] Ponomariev kişisel tecrübelerine dayanarak, hizmet ettiği liderin başka bir yanı olduğunu düşündüğünü belirtmek istiyordu ki bu yanını tarihçiler ihmal ediyorlar. "Sanırım ikinci gündü, içeri geldi, beni selamladı, elimi sıktı ve onu ilk gördüğüm andan çok daha farklı bir kişiliğe büründü [İlk karşılaştıklarında Stalin oldukça ciddiydi]. Keyfi yerindeydi, etrafındaki şeylerle ilgileniyor ve şaka yapıyordu." Dahası, "Bence, o, nasıl desem, nazik biriydi. Kibardı. Beş yılda, kimseye sesini yükselttiğini ya da hoş olmayan davranışlarla rahatsız ettiğini bir kez bile görmedim. İşte bu yüzden ona saygı duyuyorum ve açık açık söyleyeceğim, onun itidalli halini seviyordum ki bu da benim onunla rahatça konuşmamı ve anlaşmamı sağlamıştı, tabiri caizse evdeymiş ve [onunla] yakınmışım gibi hissediyordum."[2]

Bu, Stalin'in pek de üzerinde durulmayan bir yanı. Fakat onun aslında "kibar" birisi olduğu görüşünü geride bırakmadan önce Ponomariev'in söylediklerini bir bağlama oturtmamız gerekiyor. Ponomariev, Kremlin hiyerarşisinde, tıpkı Hitler'in uşağının Nazi sisteminde oluşu gibi, küçük bir figürdü. Onun gibi genç bir asker için, Stalin ile aynı odada bulunmak bile hayatını değiştirebilecek bir olaydı. Etrafındaki kültürel çevrenin baskısı yüzünden Stalin'i etkileyici bulmaya oldukça yatkındı. Sovyet liderin yarım ağız gülümsemesi, cana yakın bir sözü -aslında bir başkası olsa muhtemelen fark edilmeyecek davranışlar- bir anda temel karakter özelliklerini abartmaya yol açıyordu.

Sözde "ifade becerisine" ve "dengeli haline" rağmen, o yaz felaketler Stalin'in üstüne gelmeye devam ediyordu. Ağustosun so-

1. Bkz. s. 23
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

nunda, hem Sovyet hem de Rus tarihinin en büyük deniz felaketine liderlik etmişti. Savaş ve ticaret gemilerinden oluşan yaklaşık 200 gemi, Estonya'nın Tallinn limanından kaçarak kuzeydoğudaki Sovyet Kronstadt limanına ulaşmaya çalışıyordu. Bu noktada Tallinn, Alman güçlerince kuşatılmıştı ve filonun limandan çıkışını geciktirerek, Stalin ve komutanları Almanların filo rotasına 3.000 civarında mayın döşemesi için gereken zamanı kazandırmışlardı.[1] Bu mayınlar ve hava akınlarının bir araya gelmesi, çok sayıda Sovyet canına ve gemisine mal oldu. Donanma Komiseri Amiral Kuznetsov, "Denizden yükselen dev alev sütunları ve siyah dumanlar, savaş ve nakliye gemilerinin kaybına işaret ediyordu," dedi. "Karanlığın çökmesiyle birlikte Nazi bombardıman uçaklarının ürkünç kükremeleri azalmıştı. Fakat bu, mürettebatın rahat edeceği anlamına gelmiyordu çünkü denizden gelen tehdit hâlâ sürüyordu. Çünkü karanlık, mayınların görünmesini engelliyordu ve şimdi parçalanmış cankurtaran teknelerinin enkazı mayınların arasında süzülüyordu."[2]

Bu geniş mayın tarlasının yaratılmasını sağlayan Alman denizciler ise çok mutlulardı. *Kriegsmarine* Binbaşısı Wehr, "Kargaşada gemiler peş peşe gövdelerindeki ölümcül noktaları parçalayacak olan görünmez ve korkunç su altı düşmanlarına çarptılar," diye yazdı. "Güvertelerinde balık istifi gibi dizilmiş askerlerin olduğu nakliye gemileri, destroyerler, hücumbotlar, tankerler, kılavuz gemileri ve her türden gemi bir anda deniz yüzeyinden siliniverdi... Deniz muharebesi tarihinde hiçbir zaman bir mayın operasyonuyla böylesi büyük bir başarı kazanılmamıştı."[3]

65 Sovyet gemisi kaybedilmiş ve 14.000 civarı zayiat verilmişti.[4] Bu felaketin ardından her zamanki günah keçisi arayışı başlamıştı. Haksız yere suçlanan çok sayıda insandan birisi de *Kazakistan* kıta

---

1. Poul Groos, *The Naval War in the Baltic 1939–1945*, Seaforth Publishing, 2018, s. 151.
2. Anna Reid, *Leningrad: Tragedy of a City under Siege 1941–44*, Bloomsbury, 2011, s. 70.
3. Korvettenkapitän Wehr, "Die Minenschlacht vor Reval", *Marine Rundschau: Monatsschrift für Seewesen*, Cilt 47 (Ekim 1942), s. 713–723.
4. Groos, *Naval War*, s. 151.

nakliye gemisi komutanı Yüzbaşı Vyaçeslav Kaliteyev'di. Gemisi havaya uçurulmuş, denize düştükten sonra da başka bir gemi tarafından kurtarılmıştı. Yine de Sovyet topraklarına döndüğünde savaşta gemisini terk ettiği için suçlu bulunmuş ve vurulmuştu.[1]

Tallinn'deki felaketten birkaç gün önce Stalin çok daha büyük bir sorunla boğuşuyordu. Krizin sebebi, Hitler'in Merkez Ordu Grubu'nun, içinde Guderian'ın güçlü panzer kuvvetinin de olduğu, bazı birliklerinin Ukrayna'ya doğru güneye yönelmelerini emretmesi ve başkent Kiev'in tehlikeye düşmesiydi. Nikolay Ponomariev, Stalin'in "Kiev'in teslim olmaması konusunda oldukça ısrarcı olduğunu" söylüyordu. "Komutanlar, Kiev'de kontrolü sağlamak adına yeteri kadar güçlü olmadıklarını söylediler ve birlikleri geri çekme izni istediler fakat Stalin tam tersi konusunda ısrarcı oldu."[2] Bu inatçılığı Kızıl Ordu'ya pahalıya patlayacaktı.

Jukov hatıratında, 29 Temmuz'da Stalin'i Kızıl Ordu güçlerinin çembere alınma ihtimalinden kaçınmak adına Kiev'den geri çekilmeleri konusunda katı bir şekilde uyarmış fakat Stalin öfkelenerek, "Nasıl olur da Kiev'i düşmana verme fikrini savunabilirsin?" demişti. Bu münakaşanın ardından Jukov genelkurmay başkanlığından alındı.[3] Bu sade bir hikâye, lakin muhtemelen olaylar tam olarak böyle gerçekleşmemişti. Generalin arşivlerde tutulmuş olan otobiyografisine göre, Jukov yönetici rolden ziyade daha savaşçı bir role atanmak istemişti. Bu, kendisinin bildiğimiz tercihlerine de uyuyordu. Muhtemelen hâlâ Stalin ile aralarında Kiev meselesinden dolayı anlaşmazlık vardı -Sovyet liderle münakaşasının ardından transfer edilmeyi isteyen Jukov'un kendisi bile olabilir- fakat belli ki mesele basit bir kovulma hikâyesinden daha karmaşıktı.[4]

Kesin olan şu ki o dönemde Stalin telaşla Kızıl Ordu askerlerinin

1. Reid, *Leningrad*, s. 72.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve Rees, *Nazis*, s. 185.
3. Roberts, *Zhukov*, Kindle edisyonu, kısım 2088.
4. *A.g.e.*, kısım 2094-102.

teslim olmalarının önüne geçmeye çalışıyordu, hâlihazırda yüz binlercesi teslim olmuştu. 16 Ağustos'ta meşhur 270 numaralı emrini yayımladı. Emirde, Kızıl Ordu birliklerinin teslim olmaktansa ölmeleri söyleniyordu. Komutanlar ve komiserler bilhassa hedef alınmıştı. Eğer teslim olurlarsa, asker kaçağı oldukları düşünülecek ve aileleri tutuklanacaktı.[1] Fakat her bir askere, komuta kademesindeki konumlarına bakılmaksızın, birliklerinin ölümüne çarpışmaları konusunda ısrarcı olmaları emredilmişti. Bu, komutanların askerlerini kurtarmak adına geri çekmekten korkmalarına sebebiyet verdiği için, istenmeyen sonuçlar doğuracak olan bir emirdi. Savaş durumunda taktiksel bir geri çekilme, birliklerin organize olarak tekrar savaşmalarına imkân verirken artık ihanet olarak addediliyordu.

Guderian'ın komutasındaki İkinci Panzer Grubu, eylül ayının başında Desna Nehri'ni geçmeyi başardı. Artık Almanların geniş çapta Sovyet birliklerini çembere almak istedikleri netleşmişti. Jukov'un yerine genelkurmay başkanlığına atanan Mareşal Şapoşnikov, Stalin'i uyardı ve Kızıl Ordu birliklerinin geri çekilmesi gerektiğini söyledi. Fakat Stalin reddetti. Buna rağmen akabinde bazı birliklerin ufak pozisyon değişikliklerine izin vermiş ve Güneybatı Cephesi komutanı General Kirponos'a, "Geri çekilme hattı aramayı bırak ve direniş hatları aramaya başla," demişti.[2]

13 Eylül'de, Güneybatı Cephesi Kurmay Başkanı Tümgeneral Tupikov, "felaketin" yaklaştığını rapor etti. Stalin bunu "panik halinde yazılmış bir rapor" olarak nitelendirdi ve "sakin ve itidalli bir zihin" talebinde bulundu. Kızıl Ordu birliklerinin "arkalarına bakmadan inatçı bir direniş gerçekleştirmelerini" istiyordu.[3] Fakat bu safiyane sözler askerî gerçekliği değiştiremiyordu. Nihayet 16 Eylül'de

---

1. Alexander Hill, *The Great Patriotic War of the Soviet Union 1941–45: A Documentary Reader*, Routledge, 2010, Doküman 33, Kızıl Ordu Yüksek Komutanlığı Karargâhı Emri No. 270, 16 Ağustos 1941, Moskova, s. 55–56.
2. Geoffrey Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War 1939–1953*, Yale University Press, 2006, s. 101.
3. *A.g.e.*, s. 101-102.

Kızıl Ordu'ya geri çekilme izni verildi. Fakat General Kirponos, emri yazılı bir şekilde almadan uygulamaya koyamazdı. Stalin'in önceki mesajlarını ve 270 numaralı emrin tehditkâr mahiyetini göz önüne alınca onu kim suçlayabilirdi? Ertesi gün 17 Eylül'de Kızıl Ordu son bir geri çekilme girişiminde daha bulundu. Fakat artık çok geçti. Almanlar tarafından çembere alınmışlardı.[1]

Bu, Sovyetler Birliği için devasa ölçekte bir felaketti. 600.000'den fazla personel öldürülmüş veya esir alınmıştı. Bu, Kızıl Ordu'nun o ana dek aldığı en büyük mağlubiyetti ve Stalin'in omuzlarına yüklenecek bir felaketti. Savaşın başında çok sayıda kayba sebep olan, en iyi savunmayı saldırı olarak nitelendiren Sovyet doktrini Stalin tarafından tasarlanmamış fakat şevkle desteklenmişken, Kiev'den geri çekilmeme kararı tamamen ona aitti.

Stalin'in geçmişine ve karakterine baktığımızda bu şekilde davranmış olması pek de şaşırtıcı değildir. Bolşevik Devrimi'ni mümkün kılan şeyin yalnızca Birinci Dünya Savaşı sırasında askerlerin arasındaki hoşnutsuzluk olduğunu çok iyi biliyordu ve cephedeki isyanların memleketin büyük şehirlerinin sokaklarındaki ayaklanmaları tetiklemeye nasıl yardımcı olabileceğini de görmüştü. Bu tarihten çıkardığı ders ise acımasız bir merkezî otoritenin hayati olduğuydu. Bu, gördüğümüz gibi, Hitler'in yaklaşımının tam tersiydi. Askerî genel hedefler koyarken, onlara en iyi nasıl ulaşılacağı kararını -en azından savaşın bu merhalesinde- birliklerin kendisine bırakmıştı. Fakat diğer yandan, Sovyet lider birliklerinin nasıl savaşacaklarına detayına dek karışıyordu.

Kruşçev, Stalin ve Moskova'daki genelkurmayın yönetim şeklinin zarar verici olduğunu düşünüyordu. Savaştan sonra "Cephemizde güçlerimizi en iyi olduğunu düşündüğümüz şekilde kullanma girişimimizin reddedilmesi pek tabii aptalca bir şeydi," diye yazdı.[2] "Orada [Kiev] ne kadar çok askerî ekipman kaybettiğimizi tahmin

1. Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 78.
2. Kruşçev (ed.), *Khrushchev Memoirs*, Cilt 1: "Commissar", s. 315.

edebilirsiniz! Bütün bunlar manasızdı ve askerî bakış açısıyla, cehaletin, beceriksizliğin ve deneyimsizliğin göstergesiydi."[1] Bu bağlamda, Kruşçev'in hatıratında -tıpkı Jukov'un savaş sonrası kendi hatıratında da yaptığı gibi- Kiev bozgununa ilişkin kendini temize çıkarmaya çalıştığını unutmamamız gerekir. Ne olursa olsun, çok sayıda Kızıl Ordu askerinin Stalin'in yersiz kararları neticesinde öldüğü gerçeği de su götürmezdir.[2]

Kiev'in gösterdiği şey, Stalin'in liderlik şeklini değiştirmediği takdirde Sovyetler Birliği'nin sonunun geleceğiydi. Kızıl Ordu'nun savaşta Almanlardan daha fazla tank ve askere sahip olması bir şey ifade etmeyecekti. Ukrayna'da yaşananlar -Sovyetler orada da iki açıdan da sayıca üstündü- gösterdi ki nicel açıdan üstün olmak, küçük düşürücü bir yenilgi almanın önüne geçmiyordu. Sovyetler Birliği'nin iyiliği için Stalin'in değişmesi gerekiyordu. Bunu yapıp yapmayacağı veya davranışını zamanla değiştirip değiştirmeyeceği, İkinci Dünya Savaşı'nın gidişatının belirleyici unsurlarından biri olacaktı.

Fakat, en azından bir açıdan, Stalin görüşlerini değiştirebileceğini halihazırda göstermişti. Daha önceden kınamış olduğu ülkelerden yardım talep etme konusunda artık tereddüt etmiyordu. Temmuz gibi erken bir tarihte Britanya'dan Fransa'da "ikinci bir cephe" açarak Alman kuvvetlerini doğudan bir nebze uzaklaştırmayı talep etti. 20 Temmuz'da, Mayski günlüğüne Churchill'in bu konuda "olumsuz bir tavır" takındığını yazdı çünkü şu an için Avrupa anakarasını işgal etme girişimi "felaketle" sonuçlanırdı. Churchill, Mayski'yi ve onun üzerinden Stalin'i, İngiliz bombardıman seferinin ikinci bir cephe teşkil edebileceğine ikna etmeye çalışıyor ve şunları söylüyordu: "Almanya'yı acımasızca bombalayabilir ve halkının moralini kırabiliriz."[3]

1. *A.g.e.*, s. 349.
2. *A.g.e.*, s. 314-315.
3. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 20 Temmuz 1941 girdisi, s. 374.

Mayski'nin Churchill ile görüşmesi son derece önemi haizdir çünkü, göreceğimiz üzere, Müttefiklerin Batı Avrupa'daki Alman güçleriyle çarpışmaya ne zaman hazır olacakları meselesi Stalin için oldukça ehemmiyet arz ediyordu. Hatta 1944 Haziran'ındaki D-Day'den önce bu ikinci cepheyi açmaktaki başarısızlıklarını görmeye gelecek ve bunu meşum bir ihanet addedecekti.

Ayrıca Stalin o yaz Roosevelt'in temsilcisi Harry Hopkins ile direkt temasa geçmişti. Hopkins, yönetimde herhangi resmî bir pozisyonu olmamasına rağmen hâlâ hatırı sayılır etkiye sahip birisiydi. Roosevelt'in siyasetini yürütmeye çalıştığı tuhaf yolu temsil ediyordu. Başkan açıklık ve ulaşılabilirlik görüntüsü vermeye gayret ederken gerçekte hiç de öyle birisi değildi. "Sağ elin yaptığını sol elin öğrenmesine asla izin vermemenin" önemli olduğuna dair meşhur bir sözü vardı. Ve bu ilkeyi coşkuyla benimseyerek oldukça büyük bir idari belirsizlik yarattı.[1] Savaş sırasında Beyaz Saray'da irtibat subayı olarak çalışan George Elsey, "Bir departman üzerinden mesajlar gönderirdi ve cevapları başka departmanlar üzerinden alırdı. Çünkü kimsenin, örneğin, Başbakan Winston Churchill ile olan iletişiminin tamamına hâkim olmasını istemezdi... Kendisinden başka kimsenin herhangi bir meselenin tamamını bilmesini istememesi onun karakteristik bir özelliğiydi," demişti.[2]

Hopkins'in 1941 Temmuz'unun sonunda Moskova'daki misyonu, Roosevelt'in dış politikasını yürüttüğü bağlantısız yöntemin bir göstergesiydi. Bu yalnızca Hopkins'in -Dışişleri Bakanlığı'nı devre dışı bırakarak- direkt başkana rapor vermesinden değil, aynı zamanda Hopkins'in Roosevelt'in Stalin hakkındaki kişisel görüşlerini öğrenmek istemesinden dolayıydı. Roosevelt, her zaman diğer kilit siyasi figürlerle samimi kişisel ilişkiler kurmak istiyordu ve Stalin ile arasındaki ilişki için de bu dostane istihbarata ihtiyaç duyuyordu. Baş-

1. Patrick K. Maney, *The Roosevelt Presence: The Life and Legacy of FDR*, University of California Press, 1992, s. 82.
2. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 128–129.

kan, insanları "idare etme" becerisiyle övünüyordu ve Stalin'i de "idare edebilmek için" onun nasıl bir insan olduğunu bilmesi gerekiyordu.[1]

Hopkins, Stalin ile ilgili görüşlerini şu şekilde belirtiyordu: "Sözlerinde, jestlerinde ve üslubunda hiçbir abartı yoktu... Sanki çok iyi koordine edilmiş, zeki bir makineyle konuşmak gibiydi." Hopkins ayrıca Sovyet liderle Roosevelt ve Churchill arasındaki önemli bir farklılığı da gözlemlemişti. Stalin, sevimli olmak adına hiçbir çaba göstermiyordu. "Karşısındakine hiçbir şekilde yaltaklanmaz."[2] Hitler de kimseye yaltaklanmazken, onunla Sovyet lider arasındaki zıtlık Hopkins'in sözlerinde kendisini açıkça gösteriyordu. Almanya'nın Führeri'yle görüşen hiç kimse "çok iyi koordine edilmiş bir makineyle" karşılaştığını düşünmemişti.

Başkana verdiği raporda Hopkins, Kremlin'deki görüşmelerinde Stalin'in "bütün uluslar arasında asgari etik standardın" gerekliliğinden ve "Almanya'nın şu anki liderinin böylesi bir asgari etik standardının olmadığı ve bu sebeple mevcut dünyada antisosyal bir gücü temsil ettiğinden" bahsettiğini söylüyordu. Bunlar oldukça ikiyüzlü iddialardı. Evet, "Almanya'nın mevcut liderleri" kesinlikle anlattığı kadar, hatta çok daha kötülerdi fakat Stalin kim oluyordu da uluslar arasındaki "asgari etik" standartlarından bahsediyordu? Son dönemde Baltık devletleri ve Polonya'dan silah zoruyla toprak alan oydu.

Yine de Stalin'in sözleri aydınlatıcıdır. Hitler'in Nazi-Sovyet Paktı'nı hiçbir uyarıda bulunmadan bozma kararında halen ne denli akıllı olduğunu gösteriyordu. "Almanlar öyle bir millettir ki bugün bir an bile düşünmeden bir anlaşma imzalar, yarın onu bozar ve ertesi gün ikinci bir anlaşma imzalar," dedi.[3]

Stalin karşımıza hem sağduyulu hem de Sovyetler Birliği'nin Almanları durdurabilme kabiliyetinden tamamen emin olarak çıkmıştı.

---

1. *A.g.e.*, s. 130.
2. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, s. 317. Bu alıntı, Hopkins'in Stalin'le görüşmesinin ardından yazdığı makaleden alınmıştır.
3. *A.g.e.*, s. 331-332.

Hopkins ile 31 Temmuz'daki bir konuşmasında, "kış aylarında cephe hattının Moskova, Kiev ve Leningrad [önlerinde] olacağını gayet özgüvenli bir şekilde" ifade etti.[1] Birkaç hafta sonra Kiev tehdit edildiğinde bu açıklamalarını unutmuş olması pek muhtemel değildi ve muhtemelen Ukrayna'nın başkentini teslim etmemek adına bu denli kararlı olmasının sebebi de tahmininin haklı çıkarma arzusuydu.

Almanlar şehrin tamamını işgal ederek Kiev'deki zaferlerini pekiştirdiler. Hitler, öncesinde, Alman birliklerini Sovyetler Birliği'nin büyük şehir merkezlerine girerken karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı uyarmıştı ve bu uyarılarında 24 Eylül'de Kiev merkez postanesinin yakınlarında bir bombanın patlamasıyla haklı çıktı. Patlamanın akabinde meydana gelen yangınlar neticesinde çok sayıda Alman subay hayatını kaybetti. Hitler'in öngördüğü üzere, Sovyetler arkalarında bubi tuzakları bırakmışlardı. 10 Ekim'de Feldmareşal von Reichenau gelecekte Kiev gibi şehirler işgal edilirken şehirlerin risk teşkil etmemeleri adına tamamen "imha edilmesi" emrini verdi.[2]

Kiev'e girdikten kısa süre sonra Almanlar şehrin Yahudilerine karşı harekete geçti. O dönem şehirde yaşayan bir çocuk olan Viktorya İvanova, Almanların her yere Yahudilerin eylül ayının belirli bir tarihinde üzerlerinde sıcak tutan giysilerle toplanmaları gerektiğini gösteren pankartlar astığını söyledi. İvanova, "O cümleleri -sıcak tutan giysiler- gören Yahudiler, muhtemelen vurulmayacaklarını düşünmüşlerdi. Ya bir yere tahliye edilecekler ya da bir yere nakledileceklerdi... Ve tabii ki Yahudiler oldukça itaatkâr bir şekilde Almanların emirlerine uydular," dedi.[3]

Trajiktir ki Almanların Yahudiler hakkında farklı planları vardı. Holokost'un en meşhur eylemlerinden birisini gerçekleştirerek, Kiev Yahudilerini şehir merkezine 5 kilometre uzaklıktaki Babi Yar'daki bir vadiye götürüp infaz ettiler. İvanova ve annesi, Nazilerin tanı-

---

1. *A.g.e.*, s. 327.
2. Bellamy, *Absolute War*, s. 261.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

mına göre Yahudi olmalarına rağmen risk alarak bu gruplara katılmamaya karar verdiler. Fakat İvanova'nın büyükannesi Almanların emirlerine uymuştu. İvanova ve annesi Yahudilerin şehirde toplanmalarını seyrettiler: "Annem büyükanneme yaklaşmaktan korkuyordu çünkü kendisine ihanet etmek istemiyordu. İşte bu yüzden sokağın diğer tarafında duruyorduk. Fakat ben sokağın karşısına geçip büyükannemin yakınında durdum, yanında 1 yaşında bir çocuk vardı. O, onun diğer torunuydu... Sokağın karşısına koşup büyükannemi öptüm ve ardından geri koştum. İçinde yaşlıların, gençlerin ve çocukların da olduğu bir Yahudi topluluğunun Babi Yar'a doğru gittiklerini hatırlıyorum. Vurulacaklarından haberleri yoktu. Belki bir kısmı tahmin etmiş olabilir ama çoğunluğun aklında infaz yoktu... Büyükannemin geçerken anneme dönüp, 'Ben gidiyorum,' dediğini hatırlıyorum ve kalabalığın arasında kayboldu."[1]

Yahudiler Babi Yar'a ulaştıklarında, Ukraynalı işbirlikçiler imha sürecine yardım ettiler fakat infazları Almanlar bizzat gerçekleştirdiler. *Sonderkommando*[2] 4a mensubu Kurt Werner, "Birbirini izleyen her bir Yahudi grubu, hâlihazırda vurulmuş olanların cesetlerinin üzerine yatmak zorunda kalıyordu. Nişancılar Yahudilerin arkasında durup boyunlarından tek kurşunla onları öldürüyordu. Bugün hâlâ Yahudilerin vadinin ucuna gelip de cesetleri gördüklerinde yaşadıkları bütün dehşeti hatırlıyorum. Birçok Yahudi dehşet içerisinde ağlıyordu. Oradaki bu pis işi yapabilmek için ne kadar çelik sinirlere ihtiyaç duyulduğunu tahmin etmek neredeyse imkânsız. Çok kötüydü," diyordu.[3] 29 ve 30 Eylül'de, yalnızca iki günde, Almanlar işbirlikçilerinin de yardımıyla 33.000'den fazla Yahudi öldürdü. Bu -şimdiye dek- savaşla hiçbir alakaları olmayan masum sivillere yapılmış en büyük katliamdı.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Nazi Almanyası'nın imha kamplarında çalışan Yahudi mahkûmlara verilen isim. (ç. n.)
3. Ernst Klee, Willi Dressen ve Volker Riess, *'The Good Old Days': The Holocaust as Seen by its Perpetrators and Bystanders*, Konecky & Konecky, 1991, s. 66–67.

Babi Yar'dan kaçmayı başaranlardan birisi de Dina Proniçeva'ydı. Diğer Yahudiler gibi ona da kıyafetlerini çıkarması emredilmiş ve daha vurulmadan ölüm çukuruna kendisini bırakarak ölü taklidi yapmıştı. Atış girdabının ortasında ve her tarafta çıplak bedenlerin olmasından ötürü fark edilmeden yatıyordu. Ertesi gün, kaçmaya çalıştığı sırada, yakınında "7 kadar Alman'ın [hâlâ hayatta olan] iki genç Yahudi kadını getirdiğini" gördü. "Vadiden aşağı doğru indiler ve düz bir yere geçerek o kadınlara sırayla tecavüz ettiler. Tatmin olduktan sonra kadınları hançerleyerek öldürdüler... Ve cesetleri çıplak ve bacakları açık bir şekilde bıraktılar."[1]

Almanlar ile Yahudiler ve Slavlar arasında cinsel münasebet resmî olarak kesin bir şekilde yasaklanmıştı. Fakat bu kural katı bir şekilde uygulanmıyordu. Örneğin Carlheinz Behnke savaştan sonra, SS'te görev yaparken Kiev yakınlarındaki bir kasabada "oldukça genç Ukraynalı ya da Rus bir kadınla" seks yaptığını itiraf etmişti. Günlüğüne "birçok silah arkadaşıyla" birlikte kadına "bindiklerini" yazmıştı. Behnke'nin bu "ırk suçuna" dair "aldığı ceza" yalnızca 6 ay boyunca terfi edilmemekti.

Behnke, kadının sekse rıza gösterdiğini -bu tür durumlarda rızanın nasıl mümkün olduğunu hayal etmek imkânsız olsa da- iddia ediyordu. "Orada bir ev olduğunu ve o evde bunun yapılabildiğini duyduk. Ardından 4-5 kişi oraya gittik. Evet, birbiri ardına yaptık. Genç yaşların aldırmazlığıyla, bunun hakkında hiçbir şey düşünmeden yaptık." Söylediğine göre o ve arkadaşları kadına ödeme olarak "çikolata" vermişlerdi. "Bugün bile parfümünün kokusunu hatırlıyorum ve ne zaman ona benzer bir parfüm kokusu alsam şöyle derim: 'Bu, Rus turtası gibi kokuyor!' Bunlar belki ağır sözler fakat hâlâ o kokuyu hatırlıyorum. Ve bizler orada Rus veya Ukraynalı kadınların

1. Anatoly Podolsky, 'The Tragic Fate of Ukrainian Jewish Women under Nazi Occupation, 1941–1944', Sonja M. Hedgepeth ve Rochelle G. Saidel (ed.), *Sexual Violence against Jewish Women during the Holocaust*, Brandeis University Press and University Press of New England, 2010, s. 94–107. Ayrıca bkz. Rees, *Holocaust*, s. 220.

'insandan aşağı yaratıklar' olmadıklarını fark etmiştik, onlar da tıpkı bizim kadınlarımız kadar güzellerdi. Çok kaba olmayan ama biraz daha sağlam yapılı, fakat güzel kadınlardı."[1]

Almanlar ve işbirlikçileri tarafından işlenen cinsel şiddet suçları, bu caniliğin hak ettiği türden bilimsel bir analize çok yakın zamanda tabi tutuldu. Bu çalışma, işgalci güçlerin Nazizm'in ideolojik kısıtlamalarından dolayı bu tür iğrençlikler yapmadıkları görüşünü yalanlıyor. Gerçek şu ki bu savaş mümkün olan her yönden aşağılık ve kirli bir savaştı.

Kiev'de ise Viktorya İvanova ve annesi Babi Yar'daki katliamdan, katliam gerçekleşirken haberdar olmuşlardı. "Herkes infazların gerçekleştiğini biliyordu," dedi. "Böylesi bir gerçeği saklayamazsınız. Haber anında şehrin her tarafına yayıldı." O ve annesi, annesinin arkadaşlarının arasında gizlice saklandılar. Bir dairede, dairenin geri kalanından büyük bir gardırop yardımıyla gizlenmiş bir odada saklandılar, "Böylece Almanlar odayı aramak için geldiklerinde yalnızca orada birlikte uyuyan 5-6 kişiyi gördüler ve onun arkasında başka bir odanın daha olduğunu fark etmediler. Bu korku hali içerisinde yaşadık. Bütün bu korku hayatta kalabilmemiz içindi. Tabii ki, çocuk olduğum için, titriyor ve anneme sarılıyordum ve biliyordum ki her an odamıza girip hızlıca bizi ve bizleri saklayan insanları öldürebilirlerdi. Bu üç sene böyle devam etti."

İvanova, Yahudi olmayan Ukraynalıların savaş sırasında ne kadar farklı davrandığının farkındaydı: "Ukraynalılar arasında Yahudileri kurtaranlar da vardı onlara ihanet edenler de. Çünkü halk iki parçaya bölünmüştü." Akabinde annesi Almanlar tarafından öldürüldü çünkü bir komşu onu ihbar etmişti. "Doğal olarak iki farklı his yaşıyordum çünkü beni Ukraynalılar kurtarmıştı... fakat insanlarımıza ihanet edenlerden nefret ediyordum. Bu tarz insanlara saygı gösteremem."

Fakat İvanova, Almanları her şeyden çok bu dehşeti Ukrayna'nın

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

tamamına ve bilhassa da Ukraynalı Yahudilere getirdikleri için suçluyordu: "Onların canavar olduklarını düşünüyordum, köpekler gibi. Onları kendi köpekleriyle ilişkilendirdim. Onlara Alman çoban köpekleri diyorduk, çünkü onlar insanları yakalayıp öldürmek için tıpkı bir köpek gibi eğitilmişlerdi."[1]

Hitler, İvanova'nın annesiyle Kiev'deki diğer Yahudileri şahsen öldürmemişti, tıpkı Ukraynalıların 1930'ların başındaki kıtlık sırasında açlıktan ölüşlerini Stalin'in bizzat izlemediği gibi. Fakat ikisi de işledikleri suçlardan sorumluydular. Yarattıkları bütün ıstıraplar, din haline getirdikleri ideolojilerinin ürünüydü. Stalin, sonucunda ölümlerin olduğunu bile bile Sovyet tarımını yeniden şekillendirme politikasına acımasızca devam etti; Hitler'in dünya görüşüne göre ise Sovyetler Birliği'ndeki Yahudiler bir şekilde ortadan kaldırılmalıydı.

İdeoloji sadece bir kelimeyken, sonucunda ortaya çıkan ıstıraplar oldukça gerçektir. Ve Sovyetler Birliği'nde bu ıstıraplar çok daha kötü hale gelmek üzereydi.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

7
Çaresiz Günler

1941 sonbaharı Hitler ve Stalin'in yaşamlarında bir dönüm noktası oldu. Birisi halka savaşın kazanılmak üzere olduğunu duyururken, diğeri ise hayatının tartışmasız en önemli kararını verecekti.

Sonbaharın başında Hitler özgüven doluydu. Kızıl Ordu Kiev'de yalnızca yenilmekle kalmamış, kelimenin tam manasıyla ezilmişti. Bu, Hitler'in işgale karar verdiği günden itibaren gelmesini beklediği türden bir zaferdi. 23 Eylül'de Hitler ile görüşen Goebbels günlüğüne, "Führer bu gelişmeden dolayı son derece memnun ve etrafa neşe saçıyor. Büyü bozuldu. Önümüzdeki 3-4 hafta içinde yeniden büyük zaferler görebiliriz," yazıyordu.

Goebbels'in ağustosta karşılaştığı hasta ve moralsiz Hitler artık yoktu. Hitler süratle Stalingrad'ı alıp "Bolşeviklerin kömür ve silah imalatına" ulaşmalarını engellemekten bahsediyordu. Bütün bu Sovyet kaynaklarını ele geçirme rüyası bir kez daha olası görünmeye başlamıştı. Ayrıca Goebbels'e Leningrad hakkındaki planlarından da bahsetti. Bu büyük metropolün yeryüzünden "silinmesini" istiyordu. Bolşevizm'in merkezi burasıydı ve "Bolşevizm'in bu şehri kesin olarak yok edilmeli," diyordu. Alman birliklerinin şehri ele geçirmesine dair bir planı yoktu çünkü, "Burada yaşayan 5 milyonu [halkı] besleyemeyiz," diyordu. Planı o insanları açlıktan öldürmek ve şehri havaya uçurarak "yok etmekti". Goebbels, "Şimdiye kadar görüp görebileceğiniz en korkunç şehir draması burada sahneye konacak. Açlık, kan ve gözyaşıyla başlayan Bolşevizm, yine açlık, kan ve gözyaşıyla yok olacak," diyordu.

Hitler, "Şu anda gerçekleştirilen bütün eylemler tamamen benim eserim," diyerek Goebbels'e böbürleniyordu. Brauchitsch gibi askerî "uzmanlarının", birlikleri güneye kaydırıp Kiev'e saldırtma niyetine karşı çıktıklarını söyledi. Dahası, "Gerçek niyetlerimi, generalleri operasyonel tedbirlerimin doğruluğuna ikna edebilmek için, kâğıda dökerek kayıt altına almaya zorlandım. Doğrusu bu, askerî uzmanlarımızın düşünce zincirlerindeki cesaret eksikliklerinin ne denli acınası olduğunun bir göstergesidir." Tabii ki bugün, ortada bir başarı olduğu için, herkes bu tedbirlerin doğruluğuna ikna olmuştu. Fakat bu, yapması zor bir şey değildi; asıl zor olan, başarıları doğru bir şekilde tahmin etmekti. Hâlihazırda kazanılmış başarılara hürmet etmek kolaydı.[1]

Bu Hitlervari icraata net örnek teşkil eden bir durumdu. Onun karakteristik liderlik özelliklerinin hepsi sergileniyordu. Mağlup ettiklerine karşı alicenaplığı yoktu; gerçekten de daha önce hiç bu kadar acımasız bir fatih görülmüş müydü? Görkemli planlarının uygulamasında aşırı hırslıydı; Alman Ordusu kış gelip de araziyi Alman tanklarının geçemeyeceği hale getirmeden neredeyse 1.000 kilometrelik bozkırı nasıl geçip de Stalingrad'a ulaşacaktı? Ve en baştan beri haklı olduğu için böbürlenmesini sağlayan kibri ve garip bir egoist dürtüsü vardı. Kiev'de kazanılan zafer ona yetmiyordu. O, kendisiyle ters düşen "uzmanları" rezil etmek istiyordu.

Bütün bu gösteriş ve insanlık dışı davranışların oldukça olumsuz olduğunu görüyoruz. Fakat diğer birçok Nazi gibi Goebbels de Hitler'in sözlerini o şekilde anlamamıştı. Milyonlarca "Bolşevik" öldürme arzusuna gereklilik gözüyle bakıyor, onları Almanların topraklarını almak istediği alt dereceden insanlar olarak görüyordu. Kışın yaklaşması ve ikmal hatlarının uzamasıyla birlikte Wehrmacht'ın bu koşullar altında bozkırda yüzlerce kilometre ilerleyebileceğine dair bu gülünç görüş, mükemmel bir hedef olarak görülüyordu. Bir kez ulaşıldıktan sonra hepsini sonsuza dek ünlü hale getirecek böylesi

1. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 1: "Juli–September 1941", 24 Eylül 1941 girdisi, s. 476–487.

iddialı hedeflerden daha heyecan verici ne olabilirdi ki? Hitler'in generallerine yönelik eleştirisine gelince, bu bir kez daha Führer'in her zaman haklı olduğunu -güven verici şekilde- kanıtlamamış mıydı?

17 Eylül'de, Goebbels ile görüşmesinden birkaç gün öncesinde Hitler farklı ahbap gruplarına kendi zekâsı hakkında böbürleniyordu. Yemek sonrası monologlarından birisinde, Kiev operasyonunun gerçekleşebilmesi adına "bütün otoritesini ortaya koymak zorunda kaldığını" tekrar etti. Ardından alaycı bir şekilde şunları söyledi: "Başarılarımızın oldukça büyük bir kısmının, yapma cesaretini haiz olduğumuz 'hataların' sonucunda gerçekleştiğini belirtmek isterim."[1]

Aynı gece, önemli kararları vermek için nasıl bir yaklaşımda bulunduğunu da açıkladı. "Kararlılık ruhu, her halükârda hareket etmek anlamına gelmez. Kararlılık ruhu, içinizdeki ses size harekete geçmenizi emrettiğinde tereddüt etmemekten ibarettir." Bu, bir lider olarak Hitler'in mantalitesi hakkında faydalı bilgiler vermektedir. Gördüğümüz üzere, yöneticiliğin -olabildiğince geniş yelpazede fikrin dinlenip akabinde kararın verildiği- geleneksel yöntemlerini kullanmıyordu. Çoğu zaman kendisinden başka kimseye danışmazdı. Üçüncü Reich tarihinin en kritik anlarında bile sadece neye karar verdiğini açıklardı. Ardından, istediği şeyi alabilmek adına makamının otoritesiyle birlikte, kendinden şüphe duymamasına ve hatırı sayılır ikna gücüne güvenirdi.

Bu, Hitler'in her daim kararlı olduğu anlamına da gelmiyordu. General Halder'in Fransız seferinde aldığı notlara göre, Hitler bazen "oldukça gergin" oluyor ve "fırsatları değerlendirmekten çekiniyordu".[2] Fakat 17 Eylül'deki yorumları, bunun niçin böyle olduğunu açıklıyor. Hitler, büyük kararlar vermeden önce "içsel kanısını" beklemesinin önemli olduğunu düşünüyordu. Şayet böyle bir duygu -mantıksal bir çıkarım değil, tamamen bir duygu- yoksa ne yapacağından tam olarak emin olamıyordu. Dolayısıyla Almanya'nın kade-

1. *Hitler's Table Talk*, 17–18 Eylül 1941 gecesi, s. 32.
2. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 17 Mayıs 1940 girdisi, s. 149.

ri, "içsel kanıları" tarafından kontrol edilen bir adamın ellerindeydi; ihtiyaç duyduğunda başvuramadığı fakat ortaya çıkarak ona "harekete geçmesini emretmesini" beklemek zorunda olduğu hissiyatına sahip olan bir adamın.[1]

Hitler ve Stalin arasındaki zıtlık o sonbaharda yalnızca savaş ilerlerken sahip oldukları tutumla değil -Stalin tedirginken Hitler kendinden son derece emindi- aynı zamanda liderlik anlamında da iyice kendini göstermeye başlamıştı. Kiev bağlamında gördüğümüz üzere, Stalin'in kendi başına beceriksiz kararlar verdiği tamamen açık olsa da ona ne yapacağını söylemesi için "içsel kanılarına" bel bağlamıyordu. Çoğu zaman ilk olarak yoldaşlarıyla fikir teatisi yapıyor, ardından harekete geçiyordu. Örneğin, şehrin yaklaşık 35 kilometre doğusundaki Şlisselburg kasabasının 9 Eylül'de Almanların eline geçtiğini öğrenişinin ardından Leningrad'daki Bolşevik liderlere gönderdiği telgrafı ele alalım. "Führer direktifleri" çıkaran Hitler'in aksine, Stalin çoğu zaman emirlerini birkaç meslektaşıyla birlikte imzalıyordu; bu konuda da Molotov, Malenkov ve Beriya ile imzalamıştı. Telgrafta, "İdarenizden tiksiniyoruz. Yaptığınız tek şey, onca kasabanın ve demiryolu istasyonlarının kaybedilmesinin önüne geçmek için nasıl bir plan yaptığınıza dair hiçbir söz etmeden, şuranın ya da buranın düştüğünü raporlamak. Şlisselburg'un kaybını bize bildirme şekliniz rezaletti."[2]

Yine de iki diktatörün liderlik tarzları arasında bir uçurum varmış gibi görünüyor olsa da Stalin'in kolektif karar verme sürecinin bir parçası olduğu fikri de tamamen bir illüzyondan ibaretti. Leningrad liderliğine gönderilen belgede 4 farklı insanın imzası bulunuyor olsa da telgraftaki hissiyat bizzat Stalin'inkini ifade ediyordu. Her yerde hissedilen bir suçluluk kültürü yaratması gerektiğine inanıyordu. Kontrolü kaybetmekten korkuyordu ve kapsamlı bir kontrolün sürdürülebilmesinin en iyi yolunun apaçık tehditten geçtiğini düşünüyordu.

---

1. Bu fenomene ilişkin bir tartışma için bkz. Rees, *Dark Charisma*, s. 271-274.
2. Reid, *Leningrad*, s. 114.

Stalin, Leningrad'ın kaderi için öfkeden deliye döndüğü sırada bir yandan da Londra'daki büyükelçisi İvan Mayski'ye Churchill'i uyararak, şayet talep ettiği teçhizat ve diğer materyalleri göndermezse Almanların doğudaki savaşı kazanma "riski" olduğunu söylemesini emretti. Üstelik Mayski, Stalin'in adına İngilizlerin ya Manş'ı geçip Fransa'daki Almanlara ya da Balkanlar üzerinden Nazi devletine saldırmasını istedi. Churchill bir kez daha İngilizlerin böyle bir yola girdikleri takdirde "mutlak mağlubiyet" yaşayacağını söyledi.[1]

Aynı görüşmede Churchill, Stalin'e daha kötü haberler verdi. Churchill, Britanya'nın Stalin'in talep ettiği bu dar zaman diliminde Sovyetler'in istediği askerî yardımı temin edemeyeceklerini söyledi: "Önümüzdeki 6-7 haftada size yalnızca inanmadığınız Tanrı yardımcı olabilir." Şayet talep ettikleri teçhizatı anında tedarik etseler bile, bunların Sovyetler Birliği'ne ulaşmasının her halükârda birkaç ayı bulacağını da ekledi.

Stalin iki hafta sonra Churchill'e verdiği cevapta, İngilizlerin Sovyetler Birliği'ne Kızıl Ordu'yla "yan yana" çarpışmaları için "25-30 tümen" göndermesini istedi. Churchill bir kez daha, Stalin'in istediği birlikleri gönderemeyeceği için "üzgün" olduğunu söyleyerek isteği geri çevirdi ve, "fakat maalesef durum bu," dedi.[2] Eylül başında Roosevelt'e Mayski'den gelen bir raporu göndermesine ve "onların [Sovyetler'in] farklı şartlarda düşünüyor olabilecekleri izlenimini de göz ardı edemeyiz,"[3] uyarısına rağmen bu tavrı takınmıştı. Fakat Stalin'in savaştan çıkıp Hitler ile barış yapmaya çalışması ihtimali bile Britanya'nın konumunun gerçekliğini değiştiremezdi.

Ekimin başında İngilizler ve Amerikalılar, en azından, büyük bir çabayla savaşan Sovyetler'e bazı ek yardımların yapılmasını içeren bir anlaşma imzaladılar; Stalin anlaşmanın ilerleyiş tarzından pek etkilenmemiş olsa da. "İlk protokol" gereğince, Churchill ve Roosevelt

---

1. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 4 Eylül 1941 girdisi, s. 386.
2. *A.g.e.*, 15 Eylül 1941 girdisi, s. 391.
3. Warren F. Kimball (ed.), *Churchill and Roosevelt: The Complete Correspondence*, 3 cilt, Princeton University Press, 1984, Cilt I, Churchill'in 5 Eylül 1941 tarihli mesajı, C-114x, s. 238.

her ay Sovyetler Birliği'ne birkaç yüz tank ve uçak göndermeyi kabul ettiler. Fakat 1941'de iki düzine Amerikan tankının yanında 500'den daha az İngiliz tankı gönderildi. Bununla birlikte Sovyetler teslim aldıkları İngiliz tanklarının kalitelerinden memnun değillerdi. Matilda ve Valentine tankları yavaş ve savunmasız addediliyordu.[1]

Stalin'in çaresizce dış yardım isteyişi Sovyetler hakkında endişe verici bir gerçeği yansıtmaktaydı: Hitler'in güçleri daha iyi idare ediliyor, daha iyi eğitiliyor ve bu sayede Kızıl Ordu karşısında tamamen üstünlük kuruyorlardı. Sovyetler'in özgüvenlerindeki bu krizin bir yansımasına, savaş muhabiri Vasili Grossman 1941 Eylül'ünde yakalanan bir Wehrmacht motosikletçisinin sorgusu sırasında tanık oldu. Grossman, "Avusturyalıydı, uzun boylu ve yakışıklıydı. Herkes onun uzun, yumuşak ve demir rengindeki deri kabanına hayran kalmıştı. Herkes ona dokunuyor ve tokalaşıyordu. Bunun anlamı: bir insan böyle kaban giyen insanlarla nasıl savaşabilirdi ki?" diye yazıyordu.[2]

Sovyet güçleri çok daha büyük bir meydan okumayla karşı karşıya gelmek üzereydi. Kiev'deki zaferin ardından Hitler, Moskova'ya ilerlemeyi içeren Tayfun Harekâtı'na yeşil ışık yakmıştı. Taarruz hazırlıkları esnasında Feldmareşal von Bock'un güçleri takviye edilerek 1.500'den fazla tank ve yaklaşık iki milyon asker sayısına ulaşılmıştı. Tarihteki hiçbir Alman komutanın emrinde böylesi bir savaş enstrümanı olmamıştı.

Guderian'ın panzerleri 30 Eylül'de taarruzu başlatmış ve kısa sürede müthiş bir zafer elde etmişti. Panzerler sadece 4 gün içerisinde 200 kilometreden daha fazla bir ilerleme kaydetmiş ve Orel şehrini ele geçirmişti. Sovyetler tamamen gafil avlanmıştı. 4. Panzer Tümeni'nin 6. Bölük'üne bağlı ilk birlikler şehre vardığında sokaklarda gürüldeyen tramvayları gördüler.[3] 6. Bölük Komutanı Arthur Wol-

---

1. David Stahel, *Operation Typhoon: Hitler's March on Moscow, October 1941*, Cambridge University Press, 2013, s. 233–234.

2. Beevor ve Vinogradova (ed.), *A Writer at War*, s. 43.

3. Niklas Zetterling ve Anders Frankson, *The Drive on Moscow 1941: Operation Taifun and Germany's First Great Crisis*, Casemate, 2012, Kindle edisyonu, kısım 1001–13.

Ischlaeger, "Şehir hayatı tüm hızıyla devam ediyordu. Orel sakinleri bizleri gördüklerinde hayalet gibi bembeyaz kesilerek binalara ve ara sokaklara kaçıştılar. Bir tramvay, geçiş hakkını kullanmaya çalıştı. Hatta zilini bile çaldı," diyordu.[1] Vasili Grossman'ın editörü ona "kızgın bir şekilde, niçin Orel'deki kahramanca savunma hakkında hiçbir şey yazmadığını" sorunca Grossman o meşhur cevabını verdi: "Çünkü orada herhangi bir savunma yoktu."[2]

Orel, ilerleyen haftalarda Almanların kazanacağı ve Hitler'i de doğudaki savaşın net bir şekilde kazanılacağına dair ikna edecek olan bir dizi galibiyetin ilkiydi. Hitler'in Luftwaffe emir subayı Nicolaus von Below, "Önümüzdeki yol Moskova'ya kadar açık gibi görünüyordu," şeklinde yazıyordu.[3] Bu iyimserlik parıltısının ortasında Hitler, Kış Rahatlama Programı'nı başlatacak konuşmasını yapmak üzere Kurt İni'nden Berlin'e döndü. 3 Ekim öğleden sonra Sportpalast'ta yapacağı bu konuşma, Hitler'in, temel ideolojisi hakkında yeni hiçbir şey söylemediği için değil, konuşması sırasında siyasi kariyerinin en büyük hatalarından birini yaptığı için -bir karizmatik lider için oldukça çarpıcı bir hata- şimdiye dek yaptığı en önemli konuşmalardan biriydi.

Hitler, yalnızca önündeki izleyicilerine değil, aynı zamanda radyo aracılığıyla bütün Alman halkına konuşuyordu ve "her şeyin planlandığı gibi gittiğini" ve "düşmanın belinin çoktan büküldüğünü ve bir daha asla doğrulamayacağını" söylüyordu.[4] Bu sözler birçok insanın doğudaki savaşın kazanıldığını ve Kızıl Ordu'nun mağlup edildiğini düşünmesine sebep oldu. Bunun sonucunda, rejim için yoğun ve kısa vadeli bir fayda sağlanmıştı ki bu fayda, Hitler'in Sovyetler Birliği'yle

1. Hans Schäufler (ed.), *Knight's Cross Panzers: The German 35th Panzer Regiment in World War II*, Stackpole Books, 2010, s. 127.

2. Reid, *Leningrad*, s. 153.

3. Nicolaus von Below, *At Hitler's Side: The Memoirs of Hitler's Luftwaffe Adjutant 1937–1945*, Frontline Books, 2010, s. 114.

4. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Hitler'in 3 Ekim 1941 tarihli konuşması, s. 1762–1763.

olan savaşın başından beridir ilk kez halka açık bir şekilde konuşmasıyla daha da artmıştı. Goebbels 5 Ekim'de günlüğüne, "Führer'in bu konuşması içeride harika bir iş çıkardı. Bütün eleştiriler, bütün karamsarlık hatta bütün endişeler tamamen ortadan kalktı," yazacaktı. Ancak sofistike bir propagandacı olan Goebbels, günlüğünde ayrıca bu konuşmanın sonucu olarak "kamuoyu beklentisinin çok yükselebileceği endişesini" de dile getirdi.[1]

Altı gün sonra 9 Ekim'de, Hitler'in basın sekreteri Otto Dietrich, gazetecilere bir brifing verdi ve en az Führer'i kadar o da kendisinden oldukça emindi. Dietrich, "Sovyet Rusya askerî her açıdan bitirildi," açıklamasını yaptı.[2] Ertesi gün Alman basını zaferleriyle övünüyordu. *Preussische Zeitung,* "Bolşevizm'in askerî gücü sonsuza dek yok edildi. Doğudaki zafer, İngiltere'nin iki cepheli bir savaş umuduna darbe vurdu,"[3] diyordu. *Völkischer Beobachter* da şenlik edasıyla "Doğudaki seferin neticelendirildiği" ve şu dakikada "Bolşevizm'in askerî sonunun" geldiği hakkında övünüyordu.[4]

Goebbels'in artık çok ciddi endişeleri vardı. 10 Ekim'de günlüğüne şunları yazdı: "Dr. Dietrich, Führer'in karargâhından gelerek gazetecilere konuşma yaptı. Askerî vaziyetin oldukça pozitif ve iyimser, neredeyse çok pozitif ve çok iyimser, olduğunu söyledi. Örneğin, basının 'Savaş neticelendirildi!' manşeti kesinlikle çok ileri gitti." Goebbels hâla "önlerinde zor günlerin" olduğundan ve bu aşırı özgüvenin dönüp onları vurabileceğinden endişeleniyordu. "Tanrı'dan dileğim, askerî faaliyetlerin psikolojik bir terslik yaşamayacağımız yönde devam etmesi."[5]

Goebbels'in bunları yazdığı sırada, Nazilerin içi rahattı, böyle-

---

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels,* Bölüm II: "Diktate 1941– 1945", Cilt 2: "Oktober–Dezember 1941", K. G. Saur, 1996, 5 Ekim 1941 girdisi, s. 57–63.
2. Rees, *Behind Closed Doors,* s. 108.
3. *Preussische Zeitung,* cilt 11, no. 281, 10 Ekim 1941, s. 1.
4. *Völkischer Beobachter,* sayı 283, cilt 54, 10 Ekim 1941, s. 1–2.
5. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels,* Bölüm II, Cilt 2: "Oktober–Dezember 1941", 10 Ekim 1941 girdisi, s. 84–90.

si bir terslik yaşama ihtimallerini çok düşük görüyorlardı. Aksine, Almanlar olağanüstü zaferler kazanıyorlardı. Merkez Ordu Grubu, biri Vyazma'da diğeri de güneyde Bryansk'ta olmak üzere iki devasa çember yaratmayı başarmıştı. Almanlar -Moskova'nın yalnızca 100 kilometre batısındaki- Vyazma'ya girdiklerinde, tıpkı Orel'de olduğu gibi şehrin sakinlerini şaşırtmışlardı. Nitekim Kızıl Ordu Komutanı General Rokossovski'ye şehir merkezindeki kilisenin çan kulesinden panzerlerin görülebildiği haberini veren belediye başkanı olmuştu. Rokossovski, ilerleyen bir Alman tankından, yan sokağa girdiği için ucu ucuna kaçabilmişti.[1]

Yüzbinlerce Sovyet askeri Vyazma cebinde tuzağa düşürülmüştü. 11. Panzer'de subay olan Walter Schaefer-Kehnert, Sovyetler çemberden kaçmaya çalıştıklarında ortaya çıkan görüntüleri hatırlıyordu. Schaefer-Kehnert, Kızıl Ordu askerlerinin Alman hatlarına doğru "koyun sürüsü gibi ilerlediğini" görmüştü. Gece olduğunda, "çoğunlukla sarhoştular, [çünkü] ellerindeki bütün votkaları dağıtmışlardı... 'Yaşasın!' diye bağırarak binlercesi [Almanlara doğru] hücum ediyordu. Bu, bize daha önce girdiğimiz bütün muharebelerden oldukça farklı bir his veriyordu."[2]

Schaefer-Kehnert, bazen bir Alman makineli tüfek takımının çok sayıda Kızıl Ordu birliğinin ileri atılması karşısında zorlandığını ve muazzam sayıda Sovyet askerini vurduktan sonra onları durduramayacaklarını anlayıp kendilerini öldürdüklerini anlatıyordu. Schaefer-Kehnert, "Yedeklerinin neler hissettiğini hayal edebilirdiniz, bir sonraki gece daha fazla Sovyet askerinin üstlerine hücum etmelerini bekliyorlardı," diyordu. Ayrıca, "çok komik hikâyeler vardı... Bildiğiniz gibi mühimmatları bittiğinde, pek tabii, bizim piyadelerimiz de geri çekiliyordu. Karanlığın içine doğru koşmaya başlıyorlardı ve biri diğerine 'Hangi birliktensin?' diye soruyordu ve ardından bir Rus'la birlikte koştuğunu fark ediyordu! İkisi de doğuya doğru koşu-

1. Stahel, *Operation Typhoon*, s. 77–78.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade, ayrıca bkz. Rees, *Nazis*, s. 186-187.

yordu. Rus çemberden çıkmaya çalışırken Alman da ikmal deposuna ulaşmaya çalışıyordu."

"Kazanın" içinde, şartlar Kızıl Ordu askerleri için yakında baş edilemez hale gelecekti. Korgeneral Lukin 10 Ekim'deki raporunda, "Çemberdeki birlikler için süreç keskin bir şekilde kötüleşti. Çok az top mermisi vardı, cephane tükeniyordu ve yiyecek hiçbir şey yoktu. Halkın verebildiği şeyleri ve at eti yiyorlardı. İlaçlar ve sargı bezlerinin tamamı kullanıldı. Bütün çadırlar ve meskenler yaralılarla dolup taştı," diyordu.[1]

Sovyet 32. Ordusu'nda 18 yaşında bir er olan Viktor Strazdovski, Vyazma'da zorluklar yaşayan Kızıl Ordu askerlerinden biriydi. O ve dört yoldaşında yalnızca iki tüfek ve birkaç fişek vardı: "Diğer her şey yok edilmişti ve alevler içerisindeydi. Doğal olarak ruh halimiz de bu şekildeydi... bir yandan emirlere itaatsizlik edemiyorduk, fakat diğer yandan mahvolduğumuzu biliyorduk ve Almanlara hücum etsek de elimizdeki silahlarla gerçekten hiçbir şey yapamayacağımızın farkındaydık." O ve yoldaşlarından oluşan küçük grupları bir şekilde çemberden çıkmayı başarmışlardı. "Şanslıydık, o kritik anda [Almanlarla] çatışmaktan kaçındık... fakat bu büsbütün şans eseriydi, resmen kaderdi."[2]

Sovyet savaş muhabiri Vasili Grossman, çok sayıda Sovyet sivilin Alman tehlikesinden uzaklaşmak adına doğuya doğru kaçtığına tanık olmuştu. Ekimin başlarında, "Bir geri çekilme gördüğümü düşünmüştüm fakat hayatımda şimdiye dek hiç görmediğim ve düşünmediğim türden bir şey görüyordum. Göç! İncil'deki göç! Araçlar sekiz şeritten ilerliyordu, tekerlerini çamurdan çıkarabilmek adına düzinelerce kamyon aynı anda vahşice kükrüyordu... Bu bir sel ya da nehir değildi, bu akan bir okyanusun yavaşça hareket etmesiydi, bu yüzlerce metre genişliğindeki bir akıntıydı. Açık ve koyu renkli ço-

---

1. David M. Glantz, *Operation Barbarossa: Hitler's Invasion of Russia*, The History Press, 2011, s. 145.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

cuk kafaları, arabalara rastgele örtülmüş çadırların altından, Yahudi ihtiyarların İncil'de bahsedilene benzeyen sakalları, köylü kadınların şalları, Ukraynalı amcaların şapkaları ve siyah saçlı Yahudi kız ve kadınların kafalarıyla birlikte görülebiliyordu. Ne gözlerindeki sessizlik ne bilgece keder ne de kader duygusu; bu evrensel bir felaketti!"[1]

Stalin, Alman ilerleyişinin teşkil ettiği tehdidin farkındaydı. Ve ekimin o kritik döneminde iddiaya göre Almanlarla barış görüşmeleri yapmak istiyordu. 1960'larda Mareşal Jukov ile röportaj yapan Rus akademisyen Profesör Viktor Anfilov'a göre, Jukov o ekimde Stalin'in Beriya ile yaptığı bir telefon konuşmasına kulak misafiri olmuş ve Stalin'in, "Ajanların aracılığıyla Alman istihbarat servisiyle temasa geç ve Almanya'nın ayrı bir barış antlaşması yapmak için bizden neler isteyeceklerini öğren," dediğini duymuştu.[2]

Jukov'un konuşmanın doğası hakkında yanılmış olması muhtemeldir. Yine de Stalin daha önceki bir kriz anında Almanlarla barış görüşmeleri gerçekleştirilmesini önermişti. Birkaç ay önce, 1941 Temmuz'unda, Beriya -Stalin'in emirleri doğrultusunda- Pavel Sudoplatov'a Moskova'daki Bulgar büyükelçisiyle irtibata geçmesini söylemişti. Ardından Sudoplatov büyükelçiyi Almanların savaşı bitirmek için neler istediklerini öğrenmek için kullanmıştı. Mesela onlar "Baltık devletleri, Ukrayna, Besarabya, Bukovina ve Karelya Kıstağı gibi Sovyet topraklarını almaktan memnun olurlar mıydı?" Yalnızca Sudoplatov'un Bulgar büyükelçisiyle yaptığı görüşmenin akabinde aldığı notlar değil, aynı zamanda 1953'te Beriya'nın yargılanma sürecinde ortaya çıkan arşiv belgeleri de bu hikâyeyi desteklemektedir.[3]

Rus tarihçi Dmitri Volkogonov, Bulgar büyükelçisiyle olan bu hadisenin çok daha çarpıcı bir versiyonunu ortaya koymuştu. Savaştan sonra Mareşal Moskalenko ile görüşmüştü ve görüşmenin ardından mareşalin şu sözlerini aktardı: "Stalin, Beriya ve Molotov

---

1. Beevor ve Vinogradova (ed.), *A Writer at War*, 4 Ekim 1941 girdisi, s. 47.
2. Rees, *War of the Century*, s. 55–56.
3. Pavel Sudoplatov, *Special Tasks*, Warner Books, 1995, s. 145–147.

faşist Almanya'ya teslim olma meselesiyle ilgili hususi bir görüşme gerçekleştirdiler ve Hitler'e Sovyet Baltık cumhuriyetlerini, Moldovya'yı, Ukrayna'nın büyük bir bölümünü ve Belarus'u vermeyi kararlaştırdılar. Hitler'e Bulgar büyükelçisi aracılığıyla ulaşmaya çalıştılar. Hiçbir Rus çarı böyle bir şey yapmamıştı. Bu liderlerden daha yüksek meziyetlere sahip olan Bulgar büyükelçinin onlara Hitler'in Rusları asla yenemeyeceğini ve Stalin'in bu konu hakkında endişelenmemesi gerektiğini söylemesi de oldukça ilginçtir." Moskalenko'ya göre Molotov, Sovyetler'in bu topraklardan vazgeçmesinin "ikinci bir Brest-Litovsk Antlaşması" olacağına dikkat çekerek, "Şayet Lenin böyle bir adım atma cesaretine sahiptiyse, şimdi biz de onunla aynı niyetle hareket edeceğiz," dedi.[1]

Kaçınılmaz olarak, o dönemde Almanlarla barış girişimlerinden daha gizli birkaç mesele olabileceği için bu barış duygularının kanıtı belirsiz ve bazı noktalarda çelişkilidir. Bu, yalnızca Stalin'in direkt dâhil olup olmadığı ve Bulgar büyükelçisiyle gerçekten görüşüp görüşmediğiyle değil, aynı zamanda tüm kalbiyle bu fikrin arkasında olup olmadığı için de geçerlidir. Sudoplatov daha sonra Beriya'nın, Bulgar büyükelçiyi bir arabulucu olarak kullanma girişiminin Almanları şaşırtma manevralarının bir parçası olduğunu ve hiçbir zaman ciddi bir barış arzusu olmadığını söylediğini iddia etti. Fakat herhangi bir barış antlaşması imzalanana kadar izlenen yol da tıpkı bu şekildedir. Bilhassa Jukov'un kulak misafiri olduğu 1941 Ekim'inde Stalin ve Beriya arasında geçen diyalog, Almanların kafasını karıştırma girişiminden ziyade gerçekten de Hitler'in savaşı bitirmek için ne tür şartlar istediğini öğrenme çabası gibi görünüyordu.

Buna rağmen, savaşın bu aşamasında Hitler'in Stalin ile barış yapmayı kabul etmesini düşünmek zordur. Gördüğümüz üzere bu savaş Naziler için yalnızca ideolojik bir savaş değildi, aynı zamanda hammadde kazanma savaşıydı; Ukrayna'nın buğday tarlalarından ziyade bilhassa Bakü petrolleri hayati önem taşıyordu. Keza Stalin'in

---

1. Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy*, s. 412–413.

bu talepleri kabul edeceği fikri, hele ki Nazilerin Sovyet petrol sahalarından binlerce kilometre uzaktayken tamamen hayal ürünüdür.

Bu açıklamalar, Stalin'in kritik anlardaki tavrı hakkında ipuçları verdiği için önemlidir. Bize, Sovyetler'in savaşa devam etmesinin kaçınılmaz bir şey olmadığını gösteriyorlar. Stalin titriyordu. Bu da tarihin bu kısmını, savaştan sonra Sovyet lideri benzersiz bir kararlılık göstermiş gibi tasvir etmek isteyenler için uygunsuz hale getirmektedir.

13 Ekim'de 1. Panzer Tümeni'nin tankları Moskova'nın kuzeybatısındaki Kalinin'e girdi. Alman ilerleyişi -en azından üstünkörü bakıldığında- amansız görünüyordu. Başkentte yakında direkt olarak kendilerinin de saldırıya uğrayacaklarından korktukları için yalnızca huzursuzluk işaretleri değil, aynı zamanda gerçek bir panik havası vardı. Stalin'in kritik bakanlıkları Moskova'nın 800 kilometre güneydoğusunda bulunan Volga Nehri'ndeki Kuybişev (Samara) kentine taşıma kararı da durumu daha da stresli bir hale getiriyordu. 15 Ekim'de, Devlet Savunma Komitesi-Stavka'nın gizli bir belgesinde alınan kararlar şu şekilde aktarılmış: "Yüksek Sovyet Prezidyumu ve üst düzey hükümet yetkililerinin tahliyesine (Yoldaş Stalin duruma göre yarın veya daha sonra ayrılacak) karar verilmiştir... Düşman güçlerinin Moskova kapılarına dayanması durumunda, NKVD'ye -Yoldaş Beriya ve Yoldaş Shcherbakov- iş yerlerini, ambarları ve tahliye edilemeyen enstitülerle birlikte metroların elektrik aksamlarını da imha etme emri verilmiştir."[1]

Kocası ve üç yaşındaki oğluyla Moskova'dan kaçmaya çalışan Maya Berzina, hükümet yetkililerinin başkenti terk etmeye başladıklarını görmüştü. "Almanların yakında Moskova'yı alacağından" dolayı yolların kapatılmış olabileceği korkusuyla şehirden nehir yoluyla kaçmaya çalışıyorlardı. Güney limanına doğru giderlerken Almanların şehir tramvaylarından görülebildiğine ve bazı Moskovalıların Almanları karşılamak üzere pankartlar hazırlamaya başladığına ilişkin

1. Rees, *War of the Century*, Devlet Savunma Komitesi Doküman 34, 15 Ekim 1941, s. 71–72.

dedikodular duymuştu. Ayrıca dükkânların yağmalandığına ilişkin hikâyeler de dönüyordu. Berzina, "Hayatım için endişeleniyordum," diyordu, "gelecek adına kaygılarla doluydum."[1]

Moskovalı bir tıp öğrencisi olan Tatyana Tsessarsky, yaşadığı öğrenci yurduna döndüğünde öğrencilerin çoğunun kaçtığını görmüştü: "Her şeyi arkalarında bırakıp kaçtılar... Herkes vatansever hislerle hareket etmiyordu. Kendisini incitilmiş hisseden birçok insan vardı. Çatışma başladığında çoğu, fakat herkes değil, bu duyguları unuttu." Yurdun dışındaki çitlere birinin büyük bir svastika çizmiş olduğunu gördü.[2]

En azından bir gözlemci, N. K. Verzhbitskii, "kitlelerin" bu şekilde davranmasının sebeplerinin şunlar olduğuna inanıyordu: "Tüm hakaretleri, zulmü, adaletsizlikleri, baskıyı, resmî makamların entrikalarını, parti üyelerine yönelik aşağılamaları ve kendi kendilerini pohpohlamalarını, acımasız emirleri, yoksunlukları, kitlelerin sistematik bir şekilde aldatılmalarını ve gazetelerin kendi kendilerini tebrik etmelerini hatırlamaya başladılar. Bunları duymak gerçekten korkunç. İnsanlar yürekten konuşuyorlardı. Böylesi bir ruh halinin olduğu bir şehir gerçekten direnebilir miydi?"[3]

Polise paniği kontrol altında tutmaları için yardım etmiş olan 19 yaşındaki asker Grigori Obozni, bazı Moskovalıların "ifsat" ve "ışıkları kullanarak uçaklara sinyal göndermek"le suçlandığını hatırlıyordu. Fakat yine de çoğu hemşehrisinin rejime sırt çevirdiğine inanmıyordu. Ona göre sorun, patronlar ayrılıp da fabrikalar kapandığında "insanların ne yapacaklarını bilememeleriydi".[4] Liderleri olmadığında cesaretleri kırılıyordu.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Andrew Nagorski, *The Greatest Battle: Stalin, Hitler, and the Desperate Struggle for Moscow*, Simon & Schuster, 2007, Kindle edisyonu, kısım 3176–82.
3. Mikhail M. Gorinov, "Muscovites' Moods, 1941–1942", Robert W. Thurston ve Bernd Bonwetsch (ed.), *The People's War: Responses to World War II in the Soviet Union*, University of Illinois Press, 2000, s. 124.
4. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Güçlü liderliğin nihai sembolü -Joseph Stalin- bile Moskova'yı terk etmek üzereymiş gibi görünüyordu. 15 Ekim Çarşamba günü, Komintern'in başı olan Georgi Dimitrov, Molotov'un eşliğinde Stalin ile konuştu. Stalin, Dimitrov'a, "Neleri tahliye edeceğin sana söylendi mi?" diye sordu. "Çalışmaya devam edeceksen bunun yapılması gerekiyor." Stalin, Moskova'nın "Leningrad gibi savunulamayacağını" açıklamaya başladı. Bu, hâlihazırda Alman kuşatması altında olan Leningrad'ın kuzeyden riskli bir yolla halen ikmal edilebiliyor oluşuna açıkça bir referanstı. Dimitrov, "Ayrılırken Stalin, 'Gün bitmeden tahliye etmelisiniz!' dedi. Öyle bir söyledi ki, sanki 'Haydi öğle yemeği vakti,' diyormuş gibiydi," diye yazdı.[1]

Bir sonraki akşamüstü, 16 Ekim Perşembe günü Stalin'in kişisel telgrafçısı Nikolay Ponomariev, Kremlin'deki ofisinde bulunan ekipmanların bağlantılarını kesmesi ve kişisel eşyalarını toplaması emrini aldı: "Teçhizatları topladıktan yarım saat sonra Stalin'in korumalarından birisi beni görmeye geldi. Bütün korumaları tanırdım. 'Hazır mısın?' diye sordu. Ben de, 'Hazırım. Nereye gidiyoruz?' dedim. Bana, 'Vardığımızda görürsün. Hadi gidelim,' dedi. Araba dışarıdaydı, bindik ve hareket ettik."

Güz yağmurları arabayı kamçılarken karartılmış şehri bir uçtan diğerine geçtiler. Ponomariev, "Zor bir durumdu, sokaklar neredeyse ilkel zamanlardaki gibi bomboştu. Moskova genelde gürültülü, mutlu bir şehirdi. Fakat şimdiyse çok az insan kalmıştı... garip görünüyorlardı... korku dolu bakışlar, bilirsin, hani şu rahatsız edici bir şeyin olacağını beklerken olanlardan," dedi.[2]

Sonunda varış noktalarına ulaştılar: Stalin'in zırhlı treninin beklediği istasyona. Ponomariev, "Bir kompartımana oturdum fakat ayrıldığımız için, Moskova teslim edileceği için kötü hissediyordum. Bütün bunlar ne içindi? Sovyet halkının ne tür trajedilerin, ne tür

---

1. Ivo Banac (ed.), *The Diary of Georgi Dimitrov 1933–1949*, Yale University Press, 2003, 15 Ekim 1941 girdisi, s. 197.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

sefaletlerin içinden geçeceğini tahmin etmek zor değildi. İşte bu yüzden, hem bir insan hem de bir Moskovalı olarak, bunun çok kötü ve berbat olacağını hissediyordum," dedi. Ponomariev platformdan dışarı bakarken Stalin'in kişisel korumalarını gördü. Stalin'in de her an orada olabileceği açıktı.

Ponomariev, savaş tarihinin -tartışmasız yirminci yüzyıl tarihinin- en dramatik anlarından birisine dâhil olmuştu. O gece cevaplanacak olan soru gayet açıktı fakat destansı bir öneme sahipti. Stalin trene binip de başkentten kaçacak mıydı, yoksa hükümetin çoğu üyesi hâlihazırda gitmiş olmasına rağmen kalacak mıydı?

Bu, onun için oldukça zor bir karardı. Moskova'daki durum, Sovyetler için şüphesiz tatsızdı. Fakat Almanlar da çok sayıda sorunla karşılaşmışlardı. Bir tanesi doğrudan son dönemdeki başarılarının sonucuydu. Çok sayıda Kızıl Ordu askerinin esir edilmesine rağmen, Vyazma ve Bryansk'taki çemberden bir şekilde çıkmayı başaranlar şimdi Alman hatlarının gerisindeki ormanlarda saklanıyorlardı. Batı Rusya'nın uçsuz bucaksız topraklarında, Almanlar bu düşman birliklerinin iletişim hatlarına karşı oluşturdukları tehdidi ortadan kaldırmayı ümit edemezlerdi.

Diğer zorluksa havalardı. Ekim ayı getirdiği yağmurla, Rusya'nın toprak yollarını Alman mekanize birlikleri için geçilmez hale getirmişti. Vasili Grossman, "Kimsenin daha önce böyle kötü bir çamur gördüğünü zannetmiyorum. Resmen yağmur, kar, dolu, sıvı ve dipsiz bir bataklığın binlerce çizme, tekerlek ve paletle karıştırıldığı siyah bir hamur gibiydi. Ve herkes bir kez daha mutluydu. Almanlar bu cehennemî sonbaharda, hem havada hem de karada saplanıp kalacaklardı," diye yazıyordu.[1]

Grossman haklıydı, Merkez Ordu Grubu Komutanı Feldmareşal von Bock onu doğrulamıştı. Feldmareşal, 21 Eylül'de günlüğüne, "Ruslar, bizi yağmur ve çamurun engellediğinden çok daha az engel-

1. Beevor ve Vinogradova (ed.), *A Writer at War*, s. 52.

lediler," şeklinde not düştü.[1] Ayın sonunda, Führer muharebe şartlarıyla ilgili detaylı bir izahat istediğinde Bock, Hitler'in bu talepte bulunmasını, "Muhtemelen yazılan raporlara inanmayı reddetti ki bu şaşırtıcı bir şey değil, çünkü bu pisliği henüz görmemiş birisi bunun gerçek olduğuna inanamaz," diyerek makul karşılamıştı.[2]

Hava şartları ayrıca, Almanların karşılaştığı en temel sorunlardan birinde de rol oynuyordu: ikmal sorunu. Savaşan birliklere yeterli sayıda askerî ekipman ve istihkak sağlamak zor oluyordu. Kasım ayının başında, Merkez Ordu Grubu işlevini istediği gibi yerine getirmekte güçlük çekiyordu. Günlük 23 ikmal trenine ihtiyaç duyulurken, cephedeki askerlere yalnızca 15 tanesi ulaşabiliyordu.[3]

Yine de mesele yalnızca cepheye ikmal götürmek değildi. Çok daha temel bir sorun vardı: Alman endüstrisi, Hitler'in koyduğu hedefleri karşılamak için yeterli büyüklükte değildi. Örneğin, ordunun çelik istihkakı 25 Ekim 1941'de aylık 173.000 tona düşürülmüştü ve bu, son üç dört yılın en düşük seviyesiydi. Orduya ihtiyacı olanı vermek imkânsızdı. Fakat bu, Hitler'in kabul etmeyeceği bir gerçekti. Silahlı kuvvetlerin Savunma Ekonomisi ve Silahlandırma Ofisi'nin belirttiği üzere, "Hitler yeterli hammaddenin bulunmadığına inanmayı reddediyor. Sonuçta Avrupa'nın tamamını fethetti. Silahlı kuvvetlerin istekleri karşılanmalıdır."[4]

Hitler'in kritik ekim ayındaki kişisel konuşmaları, onun ön cephedeki gerçeklikle kendi savaş algısı arasındaki bağlantıların koptuğunu gösteriyordu. Örneğin 17 Ekim'de, güz yağmurlarının başlamasından birkaç gün sonra, Ukrayna'nın "her tarafına yel değirmenleri" inşa etmek ve bereketli topraklarda "meralar, bahçeler, bostanlar" yetiştirmek gibi haris fanteziler ortaya atıyordu. "Bizi şahane

1. Bock, *War Diary*, 21 Ekim 1941 girdisi, s. 337–338.

2. *A.g.e.*, 31 Ekim 1941 girdisi, s. 347.

3. Klaus Schüler, "The Eastern Campaign as a Transportation and Supply Problem", Bernd Wegner (ed.), *Peace to War: Germany, Soviet Russia, and the World 1939– 1941*, Berghahn Books, 1997, s. 216.

4. Tooze, *Wages of Destruction*, s. 498–499.

bir görev bekliyor!" dedi. "Önümüzde, yüzyıllarca sürecek keyifli bir dönem uzanıyor!"[1] Aynı günün ilerleyen saatlerinde daha şiddetli meselelerden bahsediyor ve, "Kiev, Moskova ve St. Petersburg'u yok etme fikrine karşı hiçbir şey hissetmiyorum," diyordu.[2] Dört gün sonra, "Berlin bir gün dünyanın başkenti olacak," diyerek megaloman zihin yapısı hakkında daha çok ipucu vermeye başlamıştı.[3]

Aynı gece, 21 Ekim'de Hitler Alman silahlı kuvvetlerindeki liderliğine bir gönderme yaptı; bu sözler bize onun zihniyeti hakkında başka bir kavrayış olanağı sunuyor. "Savaş lideri, bu benim şahsi niyetimin dışında bir şey," diyordu. "Eğer zihnimi askerî problemlere yorarsam şu anda kimsenin bu konuda benden daha başarılı olamayacağını da biliyorum."[4] Bu düşünceler, Hitler'in askerleri çamura saplandığı anda niçin hâlâ "yüzlerce yıl sürecek bir keyfe" inanmaya devam ettiğini gözler önüne seriyor. Hitler kesinlikle, bunun yalnızca geçici bir başarısızlık olduğunu ve kariyerinin önceki dönemlerinde de kaybettiğinin düşünüldüğü zamanların sonunda zafer kazandığını biliyordu; yalnızca Fransa'nın 1940'taki fethinde değil, aynı zamanda son dönemde askerî "uzmanlarının" Kiev operasyonunda ona karşı çıktıkları zamanda da.

Batı Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin işgalleri ölçek ve kapsam açısından farklı olsa da, hayati bir açıdan bakıldığında benzerlik gösteriyordu: ikisi de oldukça büyük kumarlardı. Kumarın Fransa'da başarılı oluşu ve, en azından, Sovyetler Birliği'nde de programın gerisinde olması, her iki girişimin de oldukça büyük risk içerdiği gerçeğini gizlemiyordu. Fakat Hitler, her kumarbazın bilmesi gereken gerçeği göz önünde bulunduramadı: kimsenin şansı sonsuza dek sürmez.

Hem Batı Avrupa'nın işgalinde hem de Sovyetler Birliği'ne karşı olan savaşta Almanlar, düşmanı boğmak adına kısa ve şiddetli bir savaş

1. *Hitler's Table Talk,* 17 Ekim akşamı, s. 69–70.
2. *A.g.e.*, s. 71.
3. *A.g.e.*, 21-22 Ekim 1941, s. 23.
4. *A.g.e.*, s. 82.

planlamışlardı. Bu yaklaşım yalnızca Hitler'in karakterine uymakla kalmıyordu, aynı zamanda Almanları çok uzun süre bir çatışma sürdürme kabiliyetlerinin eksikliği sebebiyle oldukça zorlardı. Bir kez daha konu kaynak tahsisine geldi. Almanlar, yıpratma savaşını sürdüremiyorlardı. Örneğin 1941'de Sovyetler Birliği 6.500 tank üretirken Almanlar 5.200 tank üretebilmişlerdi. 1942'de rakamlar dramatik olarak artarak (sebeplerini daha sonra belirteceğiz)[1] Sovyetler Birliği'nde 24.000 tanka çıkmış ancak Almanlarda 10.000'den daha az üretim olmuştu. İngiliz savaş gücünün arkasına Amerikan kaynaklarını da ekleyince, Nazilerin karşılaştıkları sorunların ölçeği çok daha korkutucu bir hale geldi.[2]

Hitler, Almanların karşılaştığı sorunlardan habersiz değildi. Sadece bunları küçültmeyi tercih ediyordu. Başka ne yapabilirdi ki? Karakteri, bütün Alman savaş yapısının yapıştırıcısı görevini görüyordu. Şayet bir mağlubiyet havası yaratsaydı, bu sadece etrafındakiler için değil, aynı zamanda cephe hattındaki askerler için de oldukça yıkıcı bir etki oluştururdu.

Asıl merak uyandıran soruysa şudur: Almanların karşılaştıkları kaynak sorununa rağmen Hitler hâlâ zaferin kazanılabileceğine inanıyor muydu? Cevap büyük ihtimalle evetti. Bunun sebebi kısmen, daha önce de gördüğümüz gibi, Hitler'in, "Bütün hayatım, diğer insanları ikna etmek için sarf ettiğim uçsuz bucaksız çaba olarak özetlenebilir," şeklindeki yaklaşımıydı.[3] Söylediği şeylere önce kendisi inanmak istemeseydi, bu ikna girişimleri neredeyse imkânsız olurdu. Fakat her şeyden önce, 1941 Ekim'inde, Almanların karşılaştıkları bariz zorluklar göz önüne alındığında bile, bir Alman zaferine inanmak nesnel açıdan hâlâ olasıydı. Bu, bir kişinin varlığından ötürüydü: Joseph Stalin. Savaşın bu noktasına kadar Stalin'in hataları yüz binlerce cana mal olmuştu. Kiev'deki yıkıcı mağlubiyetin gös-

---

1. Bkz. s. 296.
2. Richard Overy, "Statistics", (içinde) I. C. B. Dear ve M. R. D. Foot (ed.), *The Oxford Companion to the Second World War*, Oxford University Press, 1995, s. 1060.
3. *Hitler's Table Talk*, 18 Ocak 1942 akşamı, s. 221.

terdiği gibi, Wehrmacht'tan daha fazla tank ve askere sahip olsa bile, Sovyetleri tek başına mağlubiyete sürükleyebilirdi.

Bütün bunlar o dönem Sovyet halkından gizleniyordu. Halk, Stalin'in bir komutan olarak gösterdiği kabiliyetsizlik hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Sonuç olarak, onun ulusun babası rolü, nihai zafer ihtimali için oldukça kritik önem taşımaya devam ediyordu. Örneğin Vyaçeslav Yablonski'nin görüşlerini ele alalım. Ekim 1941'de Moskova'nın hemen dışındaki savunmaların inşasına yardım eden 19 yaşındaki öğrencinin çabalarına Stalin büyük oranda ilham vermişti. "Stalin'i seviyordum ve ölene dek de sevmeye devam ettim. Niçin Stalin'i seviyorduk? Biz onu yalnızca bize değer veren birisi olduğu için sevdik."[1]

Çok sayıda Sovyet vatandaşı da aynı şekilde düşünüyordu. Kızıl Ordu'nun taarruza kalkarken, "Anavatan için, Stalin için!" naraları atması oldukça yaygındı. Şimdi, 16 Ekim 1941 akşamüstü, Stalin'in zırhlı treniyle Moskova'yı terk ettiğini düşünelim. Bunun yalnızca Alman ilerleyişinden tedirgin olan Moskovalıların değil, aynı zamanda cephede hayatları pahasına çarpışan askerlerin morali üzerinde nasıl bir etkisi olurdu?

Tabii ki cevabı kesin olarak bilemeyiz. Stalin'in o gece Sovyet başkentinden kaçmamasının sebebi de buydu. Kalmaya ve mücadeleye Kremlin'deki ofisinden liderlik etmeye karar vermişti. Fakat herkes bu hassas seçeneği kabul etmemişti. Üç gün sonra, 19 Ekim'de, önde gelen Sovyet isimleri Stalin'in ofisinin antresinde liderleriyle görüşmek için bekliyorlardı. Moskova Halk Temsilcileri Sovyeti Başkanı V. S. Pronin şunları yazmıştı: "Beriya herkesi Moskova'yı terk etmemiz gerektiğine dair ikna etmeye çalışıyordu. Moskova'dan vazgeçip Volga'da bir savunma hattı oluşturmamız gerektiğini söylüyordu. Malenkov onu desteklerken Molotov homurdanarak ona karşı çıktı. Beriya'nın şu sözlerini çok net hatırlıyorum: 'Peki Moskova'yı nasıl savunacağız? Elimizde gerçekten hiçbir şeyimiz yok. Bunalmış vazi-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

yetteyiz ve keklik gibi avlanıyoruz.' Ardından hepimiz Stalin'in ofisine girdik. Stalin her zamanki gibi ağzında piposuyla geldi. Hepimiz yerleştikten sonra şunu sordu: 'Moskova'yı savunacak mıyız?' Herkes sessizdi. Bir dakika kadar bekledikten sonra sorusunu tekrarladı. 'Pekâlâ, teker teker soracağım.' İlk cevabı Molotov verdi, 'Savunacağız.' Ardından herkes, Beriya da dâhil, aynı cevabı verdi: 'Savunacağız.'"[1]

Stalin için çalışmanın nasıl bir şey olduğunu anlatması açısından bu bölüm oldukça aydınlatıcı bir mahiyettedir. Örneğin, Beriya'nın toplantı öncesinde Politbüro'nun geri kalanıyla birlikte Moskova'nın kesin olarak tahliye edilmesi gerektiği fikrini taşımasına rağmen, Stalin'in karşısında bir anda korkarak fikrini değiştirdiğine dikkat etmek gerekir ki Sovyet lider bunu, tartışarak veya bağırıp çağırarak değil sadece tek bir basit soruyla gerçekleştirmişti. Aynı zamanda aşikâr olan şey de toplantıya katılan herkesin Stalin'in onlardan ne söylemelerini beklediğini biliyor oluşlarıdır. Stalin'in astları, hayatlarını kendilerinden neyin beklendiğini tahmin edebilmelerine borçluydular ve tam da burada o yeteneklerini gösterdiler.

Hitler'in böyle bir toplantı yapması hayal dahi edilemezdi. Önemli meselelerde astlarının görüşlerini asla almazdı, hatta Stalin gibi kurnazca şekilde dahi. Tavsiye istemek, önce "içsel kanılarını" dinleyip de akabinde diğerlerini vardığı karara uymaya ikna eden bir liderin yapısına uymuyordu. Fakat Stalin, Bolşevik ideali partiyle karşılıklı mutabakata dayalı olduğu için, kendi görüşlerini topluluğun fikirleri ardına gizlemek zorunda olduğunun farkındaydı.

Yine de hata yapmamıştı. Moskova'da kalmaya yalnızca Stalin'in kendisi karar vermişti. Dahası, başkenti terk etmeme sebeplerini hiçbir zaman paylaşmamıştı. 16 Ekim'deki bütün işaretler onun gitmeye hazırlandığı yönündeydi. Bu birçok yönden, Beriya'nın da detaylı bir şekilde gösterdiği gibi, güvenli bir hareket şekliydi. Sovyet savaş girişiminin sonuçları ya Stalin'in ölmesi ya da, daha da kötüsü, bir fela-

---

1. *Voenno-istoricheskii Zhurnal*, no. 10 (1991), s. 335–341. Ayrıca bkz. Rees, *War of the Century*, s. 73.

ket anlamına gelecek olan ele geçirilmesiydi. Diğer yandan, Stalin'in meydan okuyarak başkentte kalmasının faydaları da oldukça fazlaydı.

Stalin'in, Jukov'un Moskova'nın kurtarılabileceği yönündeki görüşlerinden etkilenmiş olması muhtemeldir.[1] Jukov önceki ay kendi fikirlerini söyleyebileceğini göstermişti; en azından hayatına mal olmayacak olanları. 20 Ekim'de Stalin, hem *Pravda*'da hem de *Kızıl Ordu Haber Bülteni*'nde Jukov'un bir fotoğrafının basılması hususunda ısrarcı olmuştu. İlk kez bir askerî lidere kamuoyunda böylesi bir tanınırlık veriliyordu. *Kızıl Ordu Haber Bülteni* Editörü David Ortenberg, Jukov'un daha sonra kendisine, fotoğrafının basılması emrinin verilmesinin sebebinin Moskova'nın düşüşünün ardından bir günah keçisi belirlemek olduğunu söylediğini ifade etti. Bu pek tabii Stalin'in gerekçelerinden birisi olabilirdi fakat aynı zamanda yetenekli bir komutanın Moskova savunmasını idare ettiği haberini de vermek istemiş olabilirdi.[2]

Ayrıca Almanların Sovyet başkentini işgal etmeyi hiçbir zaman planlamadıklarını da hatırlamamız gerekir. Bunun yerine, topçu ve hava bombardımanıyla şehri tamamen yok etme niyetindeydiler. Kiev örneği Nazilere büyük şehirleri işgal etmenin risklerini net bir şekilde göstermişti ve Moskova da büyük kayıplar vermeden sokak sokak temizlemek için, özellikle de kurulan savunma hatları göz önüne alınırsa, oldukça büyük bir şehirdi.

Almanların Moskova'yı çembere alma niyeti Stalin'in başkentte kalma kararını çok daha hayati bir noktaya getiriyordu çünkü böyle durumlarda kapana kıstırılan halkın morali çok kritikti. Şayet Moskovalılar yüce liderlerinin onları terk ettiğini görselerdi, savunma ve dayanma arzularının büyük çoğunu kaybederlerdi. Stalin, gördüğümüz üzere, katı ve affı olmayan bir baba gibiydi. Fakat böylesi bir figüre olan saygının temelinde güç yatıyordu. Babalar koruma sağ-

---

1. Örnek olarak Nikolay Ponomariev'in tanık olduğu Stalin ile Jukov arasında geçen diyaloğa bakınız, Rees, *War of the Century*, s. 70-71.
2. Roberts, *Zhukov*, Kindle edisyonu, kısım 2494.

lamakla mükellefti. Büyük ölçüde affedilebilirlerdi fakat çocuklarını korumayı bırakırlarsa -şayet çocuklarının hayati tehlikesi olduğu durumlarda kaçarlarsa- otoriteleri çökerdi.

Kısacası, şayet Moskovalıları kendi kaderlerine terk etmiş olsaydı, Sovyetler Birliği'nin güvenilir lideri oluşu da zora girerdi. Ve bunun sonuçlarının Sovyet mücadelesine yansıması oldukça vahim olurdu. Hatta Stalin Moskova'yı terk etseydi Sovyetler Birliği savaşı kaybederdi. Şayet 1940 Mayıs'ı ve savaş kararı Churchill'in kader anıysa, 1941 Ekim'i ve Moskova'da kalma kararı da Stalin'in kader anıydı.

Stalin'in başkentte kalmaya karar verişinin ardından yaptığı ilk iş şehrin güvenliğiyle ilgili yeni tedbirleri ilan etmek oldu. Bu tedbirlerden en kayda değer olanına, Mareşal Jukov'u öne çıkarma kararının ışığında, 19 Ekim'de Devlet Savunma Komitesi'nin 813. Kararnamesi'ne Moskova'nın batısındaki "başkent savunması", "Kara Kuvvetleri ve Batı Cephesi Komutanı Yoldaş Jukov'a emanet edilmiştir," diyerek başladı. Ayrıca artık yaklaşmakta olan "Moskova'nın savunmasından" sorumlu kişinin de adını verdi: Korgeneral Artemyev. Bu, belki de, Almanların geri püskürtülemediği durumda sorumlu tutulacak insanları göstermenin bir başka yoluydu.

Kararnamede ayrıca "20 Ekim 1941'den itibaren Moskova şehrinde ve şehre yakın bölgelerde bir kuşatma vaziyetine geçilmesi" çağrısında bulunuldu. Bu, hem gece yarısı ile sabah saat 5 arasında sokağa çıkma yasağını hem de NKVD ve diğerleri tarafından uygulanacak olan "şehirdeki en sıkı güvenlik düzenini" içeriyordu. Dahası, "provokatörler, casuslar ve düzeni bozmaya çalışan diğer düşman ajanları görüldükleri yerde vurulacak"tı.[1]

Başkentte düzeni sağlamakla görevlendirilen bir NKVD birimini yöneten Vladimir Ogrizko, "hainleri" hedef alırken üstlendiği rolü içtenlikle anlattı: "Çeşitli semtlerde gezici devriyelerle bina girişlerini

---

1. Lev Lopukhovsky, *The Viaz'ma Catastrophe, 1941: The Red Army's Disastrous Stand against Operation Typhoon*, Helion, 2013, s. 488.

kontrol ederken bir anda bir kadın koşarak bize geldi ve, 'Bakın, orada, işaret fişekleri atıyorlar!' diye bağırdı. Görevimiz basitti. Evin etrafını sardık ve onları etkisiz hale getirdik. 'Kanun ve düzeni sağlamak' zaten neydi ki? Hızlıca harekete geçip süratle müdahale etmekti... elinizde kanıtınız varsa, doğru manevraları yapmalı ve hızlı hareket etmelisiniz. Yaptığımız dinamik, aktif görevin bir çeşidiydi bu. Kuşatma vaziyeti sırasında, bütün nüfus üzerinde büyük bir güç vardı. Büyük güç. Merhamet olmamalıydı. Aksi takdirde zafer yalan, suç, yeis ve adını koyacağınız diğer her şeyin olurdu. Düzen, kuşatma sırasında hiç kimsenin yasaları çiğnemeye niyet dahi etmemesini amaçlıyordu. Çiğnersen, cezasını çekersin! Kanun buydu. Acımasız bir kanundu."

Ogrizko ve adamları zorla girilmiş bir votka damıtma tesisine çağırıldılar. "Yığınla insan hâlihazırda sarhoştu," dedi. "Fıçıları, camları kırarak açmışlar ve önceden açık olan şişeleri almışlar. Korkunç bir manzaraydı. Buna son vermenin tek yolu güç kullanmaktı." Ogrizko olay yerini incelerken, "Bazılarının ayık olduğunu ve diğerlerini içmeye teşvik ettiklerini gördük, onları anında etkisiz hale getirdik. Düzeni bir şekilde sağladıktan sonra sarhoşlarla ilgilenmeye başladık... her birinin yüzüne teker teker bakarak kimin kim olduğunu anlamaya çalıştık. Vaziyeti gözünün önüne getirebildin değil mi?" dedi.[1]

Moskova sokaklarında Ogrizko basit bir kuralı uyguluyordu: "'Dur yoksa ateş ederim!' Emre itaat etmeyen ya da direnenlerin alacağı karşılık buydu." Bu tür katı önlemlerle birkaç gün içinde Moskova'da düzen sağlandı. Bu belirleyici zamanda Stalin'in liderliğini öven ve "mükemmel kararlar alınıldığına" inanan yalnızca Ogrizko değildi. O ve yoldaşları, Stalin'in savaşı şehrin kalbi olan Kremlin'den yönettiğini bildikleri için ondan güç ve ilham aldılar; şayet Stalin daha güvenli olan Volga'daki Kuybişev'e gitmek için Moskova'yı terk etmiş olsaydı, pek de bu şekilde düşünmezlerdi.

Stalin, bütün huysuz tavırlarına rağmen, sembolizmin gücünü anlamıştı ve o anda Sovyet direnişinin sembolü haline gelmişti. Fakat

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

tabii 1917 Devrimi'nin yıldönümü münasebetiyle Kızıl Meydan'da 7 Kasım'da düzenlenen geçit töreninden daha fazlası da değildi. Moskova'nın güvenliğinden sorumlu olan General Artemyev kutlamaları iptal etmek istemişti. Tören sırasında Almanlar hava taarruzu yapsaydı ne olurdu? Fakat Stalin geçit töreninin her zamanki gibi yapılmasında ısrarcı oldu. Bu, işgalin hemen ardından sessizliğe gömülen adamın ne kadar ileri gittiğini gösteren açıkça bir meydan okumaydı.

7 Kasım sabahı saat 08.00'de Sovyet tank ve birlikleri Kızıl Meydan'a çıktılar, Kremlin'in duvarlarının yanından ilerleyerek St. Basil Katedrali'ni geçtiler.[1] Törende yaptığı konuşmada Stalin, mevcut durumla Bolşeviklerin 1918'de göğüs gerdikleri zorlukları kıyasladı. "Yüce Lenin'in ruhu, devrime engel olmaya çalışanlara karşı yürüttüğümüz savaşta bize ilham verdi," dedi. "Ve ne oldu? Onları mağlup ederek kaybettiğimiz bütün toprakları geri aldık ve zafer kazandık... Yüce Lenin'in ruhu tıpkı 23 sene önce yaptığı gibi, bugün de vatan savaşımızda bize ilham veriyor."[2] Stalin, Kızıl Meydan'ın karşısındaki ofis binasında bulunan iki eşit boyutlu portreyi görebiliyordu. Portreler, pek tabii, Lenin ve Stalin'indi.

Akademik çalışmalar bize Stalin'in bu hayati dönemde ortaya koyduğu meydan okumanın ne kadar önemli olduğunu net bir şekilde gösteriyor. Kasım ayının ilk yarısında askerî sansür memurlarının inceledikleri iki buçuk milyondan fazla postanın dörtte üçü, insanların Stalin'in konuşmasını dinlemelerinin ardından güven duygularının arttığını gösteriyordu. Stalin sıkıcı bir hatipti -bir savaşçıdan ziyade bürokrat gibi konuşuyordu- fakat mütevazılığı ve sakin yaklaşımı Sovyet halkına bu çaresiz zamanda tam da ihtiyaç duydukları güveni veriyordu.[3]

Sovyet birlikleri 7 Kasım'da Kızıl Meydan'da ilerlerken, Almanlar

1. Bellamy, *Absolute War*, s. 304.
2. Stalin'in 7 Kasım 1941 tarihli konuşması, çevrimiçi erişim için; https://...ibiblio.org/pha/timeline/411107awp.html.
3. Gorinov, "Muscovites' Moods", s. 126.

Moskova'ya son taarruzlarını başlatmışlardı. Feldmareşal von Bock iki gün önce günlüğüne, "Hareketi kolaylaştıran don zamanları başladı," diye yazmıştı.[1] Fakat soğuk şartlar Bock'un zırhlı birliklerinin daha rahat ilerlemesini sağlarken aynı zamanda kar ve buzdan korunmak adına yeterli teçhizata sahip olmayan Alman askerler içinse hayatı daha da zorlaştırmıştı.

Hitler'in Wehrmacht'ıyla Stalin'in Kızıl Ordu'su hâlihazırda beş aydan daha fazla süredir devam eden kanlı çarpışmalarla çoktan zayıflamıştı. Şimdiyse yalnızca birbirleriyle değil, aynı zamanda kötü hava şartlarıyla da savaşmak zorundalardı.

---

1. Bock, *War Diary*, 5 Kasım 1941 girdisi, s. 350.

8
Dünya Savaşı

Tıpkı Stalin ve Bolşeviklerin kutsal günleri olduğu gibi, Hitler ve Nazilerin de kutsal günleri vardı. Her iki rejim de yeni gelenekler yaratmaya uğraşıyor ve yakın tarihlerinde onlar için hayati öneme sahip olan kritik olayları onurlandırmaya çalışıyorlardı. Geçmiş, Hitler ve Stalin için artık her zamankinden daha da önemliydi.

Bir Alman saldırısı riskine rağmen Stalin 1917 Devrimi'nin 7 Kasım'daki anma yıldönümünde bulunmasının ne kadar önemli olduğunu anlamıştı. Şimdi de Hitler ulusu ve özellikle Nazi Partisi'ni bir arada tutmak için 8 Kasım'da, Berlin'deki Birahane Darbesi'nin on sekizinci yıldönümünde bir miting yapması gerektiğinin farkına varmıştı. Doğu Prusya'daki savaş karargâhında ona duyulan bütün gereksinimlere rağmen Güney Almanya'ya giderek 1923'teki başarısız Nazi darbe girişiminin anmasına katılmak için uzun bir seyahate çıktı. Münih'e vardığında ise zor bir konuşma yapmak zorunda kaldı. Yalnızca bir ay önce Kızıl Ordu'nun "bir daha ayağa kalkamayacağı" sözünü vermişti. Fakat şimdiyse, Doğu Cephesi'ne kış gelirken, Kızıl Ordu hâlâ savaşıyordu.

İşler istediği gibi gitmediği zaman Hitler'in varsayılan tepkisi bir başkasını suçlamaktı. Hiçbir şey onun hatası olamazdı. Bu çok da yaygın olmayan bir özellikti. Stalin de benzer şekilde davranıyordu ve bugün de çok sayıda siyasi kendi hatalarından ötürü başkalarını suçlamaya devam ediyor. Hitler'de alışılagelmedik olan şey ise Almanya'nın bütün sorunlarının arkasında sürekli aynı insanların olduğunu söylemesiydi: Yahudilerin.

Hitler 8 Kasım Cumartesi günü Löwenbräukeller'da konuşma yapmak için ayağa kalkarak eski parti yoldaşlarından oluşan dinleyicilerine, "Bu savaşın ardında her zaman uluslarla aralarındaki iş ilişkileri sayesinde yaşamlarını sürdüren kundakçıların olduğunu biliyordum: bunlar dünya sathına yayılmış Yahudilerdir," diye hitap etti ve devam etti, "Bu Yahudilerin bütün dünyayı yakacaklarını artık biliyorum."[1]

Bu, bir noktaya kadar tanıdık bir durumdu. Gördüğümüz üzere Hitler, Yahudileri Almanya'ya yıllardır hastalık saçmakla suçlamıştı. Ve bu yüzden komplo teorilerine bel bağlıyordu -Yahudiler sıklıkla gölgelerde gizlice iş yapmakla suçlanmıştı- iddialarının arkasında hiçbir kanıtın olmayışı bir şey ifade etmiyordu. Aslında bir açıdan Yahudilerin mevcut problemlerden sorumlu olmalarına dair bu kanıt eksikliği artı sayılabilirdi. Kanıt yoksunluğu yalnızca Yahudilerin izlerini örtmekte ne kadar zeki olduklarını göstermeye yarıyordu.

Hitler konuşmasında Yahudileri hem Sovyetler ile olan savaşın hâlâ devam etmesinin sebebi olarak hem de -dolaylı yoldan- savaşın şu an niçin bu denli çetin geçtiğini izah etmek adına kullandı. Ona göre "Yahudiliğin en büyük hizmetkârı" Sovyetler Birliği'ydi. Yalnızca "akılsız, proleterleşmiş alt dereceden insanlar" Sovyet bölgesinde kalmışlardı ve "onların üzerinde, Yahudi komiserlerden oluşan devasa bir organizasyon vardı: gerçekte köle sahibi bir organizasyon gibiydiler."

Hitler, "Dünyanın gördüğü en kötü kölelik şekli Sovyet cennetinde bulunuyor: milyonlarca korkutulmuş, baskılanmış, ahlaksız ve yarı aç insan ... Bu tehlikenin yok edilmesi hem Avrupa'nın kurtuluşu olacak hem de bu toprakların bereketinden bütün Avrupa faydalanacak," diyordu. Gerçekteyse Sovyetler Birliği'nin "topraklarının" kaderinde, pek tabii Hitler'in aklında, "bütün Avrupa'ya" değil yalnızca Almanya'ya fayda sağlamak vardı.

Hitler saldırmak için, "her şeye gücü yeten bu Yahudiliğin elinde bir enstrümandan başka bir şey olmayan" Stalin'i seçti. Bir kez daha,

---

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Hitler'in 8 Kasım 1941 Cumartesi akşamı Löwenbräukeller'daki konuşması, s. 1772.

Yahudilerin bütün olayları perde arkasından kontrol ettiğini iddia etti. "Sahnedeki Stalin olsa da, bu büyük imparatorluğu 'perdenin' arkasından kontrol edenler, on bin kat dallanıp budaklanmış olan Yahudilerdir," dedi.[1]

Hitler, Stalin'in bir gün önce yaptığı ve Almanya'nın savaşta "dört buçuk milyon insan kaybettiğini" söylediği sahte beyanıyla dalga geçti. "Kremlin'deki hükümdarın söylediği şeyler gerçekten de oldukça Yahudice," dedi. Bu, Hitler'in olumsuz olan herhangi bir şeyi Yahudilere atfetmesinin bir diğer örneğiydi. Eğer yalan söylüyorsan, "oldukça Yahudice" bir şekilde konuşuyordun.

Hitler'in konuşmasının sonunda Birinci Dünya Savaşı'na referans vermesi ve, "O dönem aldatıldık ve zafer elimizden alındı," demesi de önemlidir. Dinleyicilerine sürekli Yahudilerin 1918'de Almanya'nın kaybetmesi için komplo kurduğunun hatırlatmasına gerek yoktu, bunu daha önce çok defa söylemişti. Fakat bu konuşmasında, "Bu kez, aldatıldığımız ne varsa hepsini telafi edeceğiz. Nokta nokta, adım adım bir hesapta biriktirecek ve ardından nakde çevireceğiz. Cihan Harbi'nde kaybettiğimiz askerlerimizin mezarlarına giderek şunları söyleyeceğimiz zamanlar da gelecek: Yoldaşlar, boşuna ölmediniz... Yoldaşlar, nihayet zafer kazandınız!" sözünü verdi.[2]

İşte burada söz konusu olan da buydu: Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman yenilgisinin telafi edilme çabasından ne bir eksik ne de bir fazlaydı. Bu, dinleyicilerinde yankı uyandıracak bir fikirdi. Hayatlarının en büyük aşağılanması 1918 barışıydı. Şimdiyse Hitler, onlara geçmişte yaşadıkları bütün eziyetlerin son bulacağını söylüyordu. Ve bu, önermelerini kabul ettiğiniz sürece, Yahudilerle kaçınılmaz bir hesaplaşma anlamına geldiğini gösteriyordu. Bu kez, Yahudilerin savaştan kazançlı çıkamayacaklarını ve Nazilerin daha önce de iddia ettikleri gibi Almanya'yı yıkıma götüremeyeceklerini ima ediyordu. Hayır, bu kez, Hitler'in 1939 Ocak'ında yaptığı konuşmasındaki "ke-

1. *A.g.e.*, s. 1773-1779.
2. *A.g.e.*, s 1776-1781.

haneti" gibi, şayet Yahudiler bir dünya savaşı başlatırlarsa "imha edilme" riskini de kabul etmiş olacaklardı.

Hitler'in bütün Yahudileri kapsayan bu suçlamaları o kadar gülünç görünüyordu ki söylediği şeylere gerçekten inanıp inanmadığı sorulmaya değerdi. Günümüzdeki insanların büyük çoğunluğuna göre onun bu görüşleri sadece nefret ifadesi barındırmıyordu, aynı zamanda oldukça absürttü de. Hayalî Yahudi "tehdidi" hakkında bu fantezileri besleyen bir alt kültürde yaşamıştı ve çevresini de tıpkı kendisi gibi, Yahudilerin "halledilmesi gereken bir sorun" olduğunu düşünen insanlarla doldurmuştu.

Dahası, Barbarossa Harekâtı'nın planlama aşaması sırasında Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilerin bilhassa hedef alınacağı kabul edilmişti. Ölüm mangaları ordu gruplarıyla birlikte hareket ediyordu ve ordu grupları Sovyet topraklarında ilerlerken ölüm mangalarına Yahudileri öldürmeleri emri verilmişti. Başta, "parti ve ülkenin hizmetinde olan Yahudileri" öldürdüler, keza başlangıçta bunun öldürülmesi gereken minimum Yahudi miktarı olduğu da açıktı. İşgalin başlangıcından birkaç hafta sonra, temmuzda, ölüm mangaları takviye edildi ve 1940 yazı ve sonbaharının sonunda Sovyetler Birliği'nin işgal edilen kısımlarında Yahudi kadın ve çocuklar da öldürüldü.

Yine de toplu katliamları yapanlar yalnızca Almanlar değildi. Diğer birçokları da onlara yardım etmişlerdi; bilhassa Romanya Ordusu. Rumenler Almanlarla birlikte Sovyetler Birliği'ni işgal etmişlerdi, öncelikli hedefleri de daha önce Sovyetler'e kaybettikleri topraklarını geri kazanmaktı. Rumen lider Ion Antonescu, işgalden birkaç gün öncesinde Hitler'e, "Irksal nitelikleri sayesinde Romanya, Almanya'nın menfaatleri için Slavlara karşı bir tampon görevi görmeye devam edebilir," garantisini verdi.

Rumen liderliği kendilerini yalnızca anti-Slav olarak değil (kendilerinin "Latin" olduklarını öne sürüyorlardı) aynı zamanda antisemitik olarak görüyorlardı. 1941'in sonlarına doğru Rumen

dışişleri bakanı, Goebbels'e Rumenlerin "doğuştan antisemitik olduklarını" söylemişti.[1]

16 Ekim'de, Karadeniz'deki Odessa'nın işgalinin hemen ardından, Rumen güçleri binlerce Yahudi'yi öldürmeye başladı. Akabinde, 22 Ekim'de askerî karargâhlarının tahrip edilmesinin hemen ardından, Rumen birlikler saldırılarını yoğunlaştırdı. Odessa'nın hemen dışındaki Dlanic kasabasından alınan 20.000'den fazla Yahudi, ambarlara doldurulup infaz edildi. Savaşın hemen ardından yazılan raporda, "Teker teker, bütün ambarlar makineli tüfeklerle delik deşik edildi, havaya uçurulan son ambar hariç hepsi benzin dökülerek yakıldı. Yaşanan kaos ve ortaya çıkan korkutucu manzara tarif dahi edilemez: yaralılar canlı canlı yanıyordu, saçları alev almış olan kadınlar çatıdan veya yanan ambarlardan dışarı çıkarak çaresizce bir kurtuluş yolu arıyorlardı... Diğerleri kaçmaya çalıştı, alevlerin ortasında pencerelere veya çatıya tırmandılar ve vurulmak için yalvardılar," ifadeleri geçiyordu.[2] Odessa'da 30.000'den fazla Yahudi öldürüldü ve Romanya tarafından ele geçirilen Sovyet toprakları boyunca yüz binlercesi daha ölecekti.[3]

Rumenler bu suçları Naziler onları zorladıkları için yapmıyorlardı. Aksine, bu işe onların öncülük ettiklerine dair kanıtlar mevcuttur. 1941 yazında Rumen gazetesi *Porunca Vremii*'nin editörü, "Romanya'daki Yahudilerin tasfiyesi nihai ve belirleyici aşamaya geldi... Kurtuluşumuzun sevincine, Avrupa'daki Yahudi sorununun çözümüne [öncülük etmenin] gururu da eklenmelidir... Bugünün Romanya'sı, yarının Avrupa'sının vereceği kararlara delalet etmektedir," yazıyordu.[4]

13 Kasım 1941'deki kabine toplantısında Antonescu, Odessa'daki katliam devam ederken şunları söyledi: "Tarihe karşı bir sorumluluğum var. Bırakın Amerika'nın Yahudileri açabiliyorlarsa bana dava

---

1. Jean Ancel, *The History of the Holocaust in Romania,* University of Nebraska Press and Yad Vashem, 2011, s. 325.
2. *A.g.e.,* s. 356.
3. Browning, *Origins of the Final Solution,* s. 293.
4. Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania: The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime 1940–1944,* Ivan R. Dee, 2008, s. 120; Kindle edisyonu, kısım 2726–34.

açsınlar. Yahudilere merhamet göstermemeliyiz çünkü onlar bize acımazlardı; ne bana ne size ne de ulusa... Bu sebeple, Yahudilere karşı hoşgörülü olmayın. Emin olun, ellerine fırsat geçtiğinde intikamlarını alırlar. İntikam almak için hiçbir Yahudi'nin kalmamasını sağlamak adına ilk önce ben onları yok ettiğimden emin olacağım."[1]

Antonescu'nun sözleri, Hitler'in ağzından da kolaylıkla dökülebilir. Bu sözler, Hitler ve Stalin arasındaki ilişkinin incelenmesi bağlamında da önem arz ediyor çünkü diğerlerinin de Hitler'in Stalin, Bolşevizm ve Yahudiliğe karşı sahip olduğu "haçlı seferi" vizyonunu nasıl takip ettiklerini de göstermektedir. Odessa'daki Rumen müdahaleleri Nazilerin Yahudilere yaptıkları saldırılarla çok sayıda ortak özellik taşımaktadır. Tıpkı Naziler gibi Rumenler de kendi askerlerine gerçekleştirilen saldırıların öcünü Yahudilerden alıyordu. Onlar da Naziler gibi, Yahudilerin Bolşevizm ile kopmaz bağlarının olduğunu düşünüyordu. Tekrar etmekte fayda var, bu bir yalandı. Hatta antisemitizm Sovyetler Birliği'nde de yaygındı. Örneğin Odessa'da, eylül ayında -Rumenler şehre girmeden önce- gerçekleşen Yahudi karşıtı gösterilerde, kalabalık, "Yahudileri mağlup edin ve Rusya'yı kurtarın!" sloganları atıyordu.[2]

Bununla beraber, Yahudilerin Sovyetler'in yaptığı her eylemin arkasında olduğu inancı -özellikle de el altından olduğu düşünülen her şey- işgal güçleri arasında oldukça yaygındı ve bunu en net biçimde ifade eden şey de Almanların Yahudilerle "partizanları" beraber ele alıyor oluşlarıydı. 1941 sonbaharının sonlarında binlerce Kızıl Ordu askeri Alman hatlarının gerisindeydi, bunlar genellikle büyük çember harekâtlarının ardından ormanlara saklanan askerlerdi. Bu askerler, özel eğitimli partizan savaşçılarla bir araya geldiklerinde Alman ikmal hatları için ciddi bir tehdit teşkil ediyorlardı ve casus addedilerek görüldükleri yerde vuruluyorlardı.

Partizan tehdidiyle Yahudi "tehdidi" arasında otomatik -ve yanlış- bir bağlantı kurmak Alman askerleri arasında yaygındı. 6. Ordu Ko-

---

1. Ancel, *Romania*, s. 361.
2. *A.g.e.*, s. 353.

mutanı Walter von Reichenau'nun 10 Ekim'de verdiği emri ele alalım. "Askerlerin Bolşevik sisteme yönelik tutumları hakkında hâlâ çok fazla belirsizlik var. Harekâtın temel amacı Yahudi-Bolşevik sistemin güçlerinin tamamen ortadan kaldırılması ve Avrupa kültür alanındaki Asya etkisinin imha edilmesidir. Sonuç olarak, birliklerimiz geleneksel askerî görevlerin ötesindeki görevleri üstlenmek zorundadırlar... askerler Yahudi alt sınıf insanlardan alınması gereken şiddetli kefaretin gerekliliğini net bir şekilde anlamalıdırlar. Ayrıca Wehrmacht'ın gerisindeki olası bir ayaklanmayı daha çıkmadan önlemek gibi başka bir amacı da var ki bu tür gösterilerin Yahudiler tarafında teşvik edildiğini deneyimler göstermiştir."[1] Reichenau, böylelikle "gerideki" partizan eylemleri ile Yahudiler arasındaki sözde bağlantıyı net bir şekilde kurar. Bu bağlantı, Himmler'in de gönülden desteklediği bir bağlantıydı, öyle ki "partizanları' öldürmek terimi, Yahudileri öldürmek için bir kamuflaj haline geldi. Örneğin Himmler, 1941 Aralık'ında Hitler ile yaptığı görüşme sırasında ajandasına, "Yahudi sorunu – partizanlar olarak ortadan kaldırılacak," notunu aldı.[2]

Yahudilerin Sovyetler Birliği'nde -yalnızca "partizan" addedilerek değil, aynı zamanda büyük çoğunluğu sadece Yahudi oldukları için- öldürüldükleri sırada Hitler, Nazi İmparatorluğu'nun başka yerlerindeki Yahudilerin kaderlerini düşünüyordu. Ve 1941'in ikinci yarısında verdiği kararlar bize, yalnızca savaştaki ölümcül zihniyetini şekillendirmesindeki rolü hakkında değil, aynı zamanda Stalin'in kendi eylemleriyle Alman lideri kasıtsız bir şekilde etkilediğine dair bir fikir veriyor.

Goebbels, 1941 yazında Hitler'den Alman Yahudilerin sınır dışı edilmesi izni istemişti. Goebbels, Berlin *Gauleiter*'ı olarak, 19 Ağus-

---

1. Nicholas Stargardt, *The German War: A Nation under Arms 1939–45*, Vintage, 2016, s. 174–175. Stargardt'ın bize hatırlattığı gibi, Reichenau "Alman Generalleri arasındaki en Nazi olanlardan biriydi" (s. 175) fakat bu emir aynı zamanda Güney Ordu Grubu komutanı Gerd von Rundstedt tarafından da emrindeki bütün askerler için tekrardan yayımlanmıştır.
2. Peter Longerich, *The Unwritten Order*, Tempus, 2005, s. 92.

tos'ta doğuda Alman askerleri öldürülürken başkentte 70.000 Yahudi'nin yaşıyor oluşunun kabul edilemez olduğunu söylemişti. Fakat Goebbels'in yalvarışlarına rağmen Hitler Yahudilerin Berlin'den sürgün edilmesine karşı çıkmıştı. Fakat yine de onlara karşı farklı tedbirler aldı. 1 Eylül'den itibaren, Eski Reich'ta ve bünyesinde barındırılan bölgelerde yaşayan altı yaşından büyük bütün Yahudilerin kıyafetlerinde sarı yıldız bulunması zorunluluğu getirildi.

Fakat birkaç hafta sonra Hitler fikrini değiştirdi. Alman Yahudiler yalnızca sarı yıldız takmakla kalmayacak, aynı zamanda sınır dışı edileceklerdi. Niçin 180 derece döndüğünü tam olarak bilmiyoruz. Fakat İşgal Edilen Doğu Toprakları Bakanı Alfred Rosenberg'in emrinde çalışan Otto Bräutigam'ın 14 Eylül'de ona sunduğu bir fikirden etkilenmiş olması muhtemeldir. Rosenberg, Orta Avrupa'daki bütün Yahudilerin, Stalin'in bir ay önce verdiği Volga bölgesindeki etnik Almanları hedef alan kararına bir cevap olarak sürgün edilmesini önermişti.[1]

Stalin, her zamanki şüpheciliğiyle, bu Alman soylu Sovyet vatandaşlarının sadakatlerinden endişe ediyordu. Ağustosta Volga Almanlarının yaşadıkları "otonom bölge" resmen ortadan kaldırıldı ve eylül başında 600.000 kişi korkunç acılarla karşılaşacakları Sovyetler Birliği'nin ıssız bölgelerine sürgün edildi. Bir Volga Almanı, "Uçsuz bucaksız gri boşluktan başka hiçbir şey yoktu. Bir barakada yaşadık. Güneş son derece yakıcıydı; yağmur yağdığında baraka su alıyor ve her şeyimiz ıslanıyordu. Yerde uyuyorduk. Gün boyunca düşene dek çalışıyorduk. Günde sekiz saat boyunca bok yığınlarını ellerimizle karıştırıp onları gübre haline getirmek zorunda bırakıldık ki lanet sıcaklardan bahsetmiyorum bile,"[2] dedi.

Bu şartlar altında binlerce Volga Almanı hayatını kaybetti. Onlar Sovyetler Birliği'nde savaş sırasında ülke içi sürgün yaşayan ilk etnik gruptu fakat son olmayacaklardı.

Fakat Hitler'in Alman Yahudilerinin sınır dışı edilmesine tama-

---

1. Browning, *Origins of the Final Solution*, s. 323–324.
2. Overy, *Russia's War*, s. 233.

men Stalin'in eylemleri sonucunda karar vermiş olması muhtemel değildi. Diğer Naziler, Yahudilerin sınır dışı edilmeleri için farklı gerekçelerle gelmişlerdi. Hitler, Rosenberg'in Stalin'in Volga Almanlarını sürgün etmesinden dolayı Yahudilerin cezalandırılması teklifini sunuşundan bir gün sonra, Hamburg *Gauleiter*'ı Karl Kaufmann, Führer'e yazarak Yahudilerin ortadan kaldırılmalarını çünkü onların evlerini Müttefik hava bombardımanlarında evlerini kaybeden Almanlara vermek istediğini söyledi.

Goebbels, Rosenberg ve Kaufmann farklı gerekçelerle Yahudilerin sınır dışı edilmelerini istiyor olsalar da hepsi aynı motivasyona sahipti: kindarlık. Almanlar acı çekiyorlardı ve bu Yahudiler bunun bedelini ödemek zorundalardı. Bu önde gelen Nazilerin tamamı Hitler'in Birinci Dünya Savaşı'nda cephede sadık birlikler ölürken Yahudilerin Almanya'da rahatça yaşadıklarını söylediği yalana inanıyordu. İlk etapta hiç böyle bir şey yaşanmamış olmasına rağmen, buna izin verilemezdi.

Fakat 1941 sonbaharında Eski Reich sınırları içerisinde yaşayan Yahudilerin sürgün edilmelerine izin vermesine rağmen, Hitler'in istikametlerine ulaştıklarında onlara neler olacağına dair detaylı planları olduğu söylenemezdi. Soykırıma benzer bir şey olacağı kesindi fakat direkt infaz mı yoksa kötü muameleden ötürü daha uzun sürecek bir ölüm mü olacağı, bu aşamada, astlarına kalmış gibi görünüyordu. Örneğin bazı Alman Yahudiler aşırı kalabalık olan ve bulaşıcı hastalıkla kaynayan Polonya'daki Łódź gettosuna, diğerleri direkt işgal altındaki Sovyet bölgelerine gönderilerek infaz edildiler.

Yahudilerin doğuya gönderilmeleriyle eşzamanlı olarak Wehrmacht askerleri Tayfun Harekâtı gereği Moskova'ya doğru ilerlemeye devam ettiler. Onlar ilerledikçe, gerçekte yapabilecekleri ile başarmaları gerektiği söylenenler arasındaki farklılıklar daha da derinleşti. 13 Kasım'da Guderian'ın kurmay başkanı Merkez Ordu Grubu'nda bir görüşmeye katıldı ve ona önde gelen komutanlarca, Guderian'ın panzer ordusunun hedefinin "Moskova'nın 400 kilo-

metre *doğusundaki*" Gorki şehri olduğu söylendi. İkmal durumuna ve kötüleşen hava koşullarına bakıldığında bu oldukça gülünç bir hedefti. Guderian'ın kurmay başkanı, "Mayıs ayında değiliz ve Fransa'da savaşmıyoruz," dedi. Guderian, planı duyduktan sonra hedefin "imkânsız" olduğunu söyledi.[1] Fakat bu bölümdeki en kayda değer şey ise General Halder'in de içinde bulunduğu ordu yöneticilerinin bu "imkânsız" teklife taraf olmalarıydı.[2]

Barbarossa Harekâtı takvimin artık birkaç hafta gerisindeydi fakat Hitler duruma hâlâ olumlu yaklaşıyordu. Goebbels, 22 Kasım'a kadar Führer'in hırsının azalmadığını söylüyordu: "Şayet hava şartları bizim için elverişli olmaya devam ederse, Führer hâlâ Moskova'yı kuşatarak oradakileri açlık ve topyekûn yıkıma mahkûm etmeyi denemek istiyordu." Dahası Goebbels, Almanya'nın savaşı kazanacağını düşünüp düşünmediğini sorduğunda Hitler, "hiçbir yardım almadan yarı kör bir onbaşı olarak yattığı bir Pomeranya askerî hastanesinde bile 1918'deki zafere nasıl inandıysa, şimdi dünyanın en güçlü ordusuna komuta ederken ve neredeyse bütün Avrupa ayaklarının altındayken zafere niçin inanmasındı"? Bu oldukça talihsiz bir kıyastı. "Yarı kör onbaşı" 1918'de zafere inanmış olabilirdi fakat bu, Almanya'nın onur kırıcı mağlubiyetini engellememişti. Yaklaşan kışın tehlikelerine gelince, Hitler onları da göze almış gibi görünüyordu. Goebbels'e, "Dünya tarihi, hava durumuna göre yazılmamıştır," dedi.[3]

Bir hafta sonra, kötü hava şartları ve ikmal eksikliği sebebiyle Doğu Cephesi'ndeki sorunlar artarken Hitler hâlâ iyimserdi. Goebbels'e, Almanların Rostov'dan geri püskürtülmesinin bir sorun teşkil etmediğini, "hâlâ bombalayabilecek mesafeye kadar" geri çekilmeyi planladığını ve "bunu yaparken, kanlı bir örnek gösterilmesi gerektiğini" söyledi. "Bu açıdan Führer, Sovyetler Birliği'nin büyük şehir-

---

1. Guderian, *Panzer Leader*, s. 247.
2. Ueberschär ve Wette (ed.), *Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion*, s. 308–309. Orijinali BA-MA, Alliierte Prozesse 9/NOKW-1535.
3. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 2: "Oktober–Dezember 1941", 22 Kasım 1941 girdisi, s. 331–347.

lerinin işgal edilmemesi görüşüne sahipti… Moskova ve Leningrad ellerimize bir şehir olarak düşmeyecekti; yok edilmelilerdi ve ardından pullukla sürülmelilerdi…"[1]

Sanki Hitler sırf dinleyicilerini -bu konu özelinde Propaganda Bakanı Joseph Goebbels- ikna edebilmek adına kendini de buna ikna ediyor gibiydi. Mantıken, olayların Hitler'in tahminlerine göre gelişeceğine inanmak Goebbels için oldukça zor olmalıydı. Fakat Hitler'i dinlemek hiçbir zaman mantıksal olmamıştır. Nazilerin yükselişine tanıklık etmiş bir gazeteci olan Konrad Heiden, bize Hitler'in konuşmalarının çoğunlukla "oldukça memnun edici bir kurtuluşla, bir zaferle ve mutlu bir sonla; çoğu kez mantıkla çürütülebilecek bir şekilde fakat bilinçaltında hiçbir şekilde çürütülemeyecek olan daha güçlü bir mantığı izlemelerini sağlayarak" bittiğini hatırlatıyor.[2]

Hitler'in problemi, Goebbels'e harika hikâyeler uydurmasının onun için kolay olmasına rağmen acı gerçekler önüne serildiği zaman bunları "çürütmenin" tamamen başka bir mesele olmasıydı. İlginçtir ki Goebbels'i iyimserlik yağmuruna tuttuğu gün, ona acı gerçekleri sunacak birisiyle karşılamıştı. Alman tanklarının üretiminden sorumlu olan Walter Rohland, onu, yalnızca Sovyetler'in devasa ölçekte etkili silahlar üretmekle kalmadıklarını, aynı zamanda Amerikalıların büyük bir endüstriyel potansiyele sahip olduklarını ve savaşa müdahil olurlarsa Almanların savaşı kaybedecekleri konusunda bilgilendirdi. İşler Hitler için, Silahlanma Bakanı Fritz Todt'un "savaşın askerî yöntemlerle kazanılamayacağını" söylemesiyle daha da kötü hale geldi. Ardından, "Savaşı başka nasıl bitirebilirim?" diye soran Hitler'e Todt, siyasi bir çözümün gerektiğini ifade etti. Hitler, "Siyasi açıdan bitirmenin bir yolu olduğunu pek sanmıyorum," cevabını verdi.[3]

Bu karşılaşmalar birçok açıdan kayda değer niteliktedir. Belki

---

1. *A.g.e.*, 30 Kasım 1941 girdisi, s. 392-404.
2. Konrad Heiden, *The Fuehrer*, Robinson, 1999, s. 90–91.
3. Walter Rohland, *Bewegte Zeiten. Erinnerungen eines Eisenhüttenmannes*, Seewald, 1978, s. 75–78.

de en önemlisi, Sovyet liderle karşılaştırma bağlamında, Rohland ve Todt'un Hitler'in karşısında dürüst olmaları ve ona duymak istemediği şeyleri söylemeye hazır olmalarıdır. Bunu da -Stalin'e hizmet edenlerin aksine- güvende olduklarını düşündükleri için yaptılar. Bir önceki bölümde, Moskova'yı terk edip etmeyeceklerine ilişkin kararları bağlamında gördüğümüz üzere, Lavrenti Beriya gibi Politbüro üyeleri kendi fikirlerini yalnızca görüşmeye girmeden önce söyleyebilmişlerdi. Stalin'in huzuruna çıktıklarında ise dağıldılar.

Hitler'in sıradan bir devlet adamını ezecek kadar yıkıcı bir haber almasına rağmen bir şekilde yola devam edebilmesi de ayrıca önemlidir. Bunu yapma becerisi daha da dikkat çekici çünkü, Stalin gibi, yakın bir sırdaşı, en derin korkularını, kaygılarını ve arzularını ifade edebileceği kimsesi yoktu. Fakat bu açıdan ikisi arasındaki temel fark, Stalin'in çevresinde astlarının ona acı gerçekleri söylemekten korktukları bir dünya yaratmış olmasıydı. Hitler açısından böyle bir mesele yoktu.

Cephedeyse Merkez Ordu Grubu birlikleri Moskova sınırına dayanmışlardı. Fakat yaklaştıkları her an Kızıl Ordu daha da sert çarpışmaya başlıyordu. Panzer subayı Walter Schaefer-Kehnert, Sovyet başkentine yaklaştıkları sırada "ağır bir direnişle" karşılaştıklarını ifade ediyordu. "Ormanın içinden giden küçük bir yolda, 3 asker -100-150 metre- önümüzden ilerliyordu ve bir patlamanın ardından sağdaki ve soldaki ağaçlarda et parçalarının sallandığına şahsen tanık oldum, bir anda havaya uçtular."

Sovyet direnişinin sertliğine rağmen, aralık ayı başlarında Alman keşif birlikleri Moskova'nın merkezine 19 kilometre mesafeye kadar yaklaştılar. Schaefer-Kehnert ve yoldaşları yalnızca birkaç kilometre geridelerdi fakat yine de Sovyet başkentine topçu mesafesinde olduklarının farkındalardı. "Kremlin ile aramızdaki mesafeyi ölçtüğümde şunu söyledim: 'Şayet uzun menzilli bir topumuz olsaymış, Kremlin'i vurabilirmişiz.'" O ve askerleri bu keşiften oldukça heyecanlanmışlardı ve akabinde bütün gece toplarını Moskova'nın merkezine doğru ateşlediler.

Fakat soğuk, geleneksel çatışma yollarını tamamen imkânsız hale getiriyordu. "O gece sıcaklık çoktan sıfırın altında otuz dereceye düşmüştü bile," diyen Schaefer-Kehnert, "makineli tüfeklerimiz artık ateş etmiyordu... bu bir piyadenin başına gelebilecek en kötü şeydi, makineli tüfeğiniz vardı fakat ateş etmiyordu. Bu, gerçekten korkutucuydu çünkü artık kendinizi daha fazla savunamayacaktınız ve aynı sorun araçlarda da yaşanmaya başlamıştı. Kişisel ekipmanları -deri botlar- o gece boyunca ısıtabileceğimiz hiçbir fırsatımız olmadığı için çok büyük kayıplar yaşadık, hepsinin topukları ve parmakları donmuştu ve bu yüzden kayıplarımızın çoğu yaralananlardan ziyade elleri ve ayakları donanlardı... Birinci Dünya Savaşı'nda Ludendorff un kurmay ekibinde genç bir subay olan tabur komutanımızın sözlerini hâlâ hatırlarım; her zaman, 'Eğer savaş çıkarmak istiyorsanız, ilk başta kendinizi bunun için düzgünce hazırlamalısınız,' derdi."[1]

Almanlar cephenin en ileri noktasına ulaşmışlardı. Artık Moskova'ya daha fazla yaklaşamayacaklardı. 3 Aralık'ta 4. Panzer Ordusu Komutanı General Hoepner şunları yazdı: Ordumuzun [XII, XL Panzer, XLVI Panzer, LVII Panzer] taarruz yeteneği çok azaldı... Olası bir taarruz, birliklerimizin gücünün tükenmesine sebebiyet vererek Rus karşı saldırılarının püskürtülmesini imkânsız hale getirebilir."[2]

Hoepner'in sözleri öngörülüydü. Yalnızca iki gün sonra, 5 Aralık'ta, Kızıl Ordu büyük bir karşı taarruz başlattı. Toplamda 27 Sovyet tümeni Moskova önlerinde Almanlara saldırdı. Alman ekipmanlarının aksine Sovyet ekipmanları bu sert hava koşullarına göre tasarlanmıştı. Bock 5 Aralık'ta günlüğüne kısa ve öz bir şekilde şunlardı yazdı: "Ruslarınkiler kış şartları için daha elverişliyken bizim tanklarımız bozuluyorlar."[3]

Moskova önündeki bir panzer birliğinin komutanı olan Alfred Rubbel, aralık ayında savaşmak hakkında, "korkunç bir tecrübe... sa-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve Rees, *War of the Century*, s. 77-78'deki ifade.
2. Bellamy, *Absolute War*, s. 317–18.
3. Bock, *War Diary*, 5 Aralık 1941 girdisi, s. 381.

vaş tamamen değişmişti," dedi. Alman teknolojisinden gurur duymak yerine, o ve silah arkadaşları artık T34 gibi Sovyet ekipmanlarını "oldukça kıskanıyorlardı" ve, "Herkes için büyük bir sürpriz olmuştu. T34'ler hakkında hiçbir şey bilmiyorduk. Rusların ihtiyaçlarını eksiksiz şekilde karşılıyordu. Ruslar teknolojiyi basitleştirme eğilimindeydiler ve bize karşı basınçlı havaya sahiptiler ki motorlarını da bu şekilde çalıştırdılar. Geniş paletlilerdi ve böylece çamurun üzerinden geçebiliyorlardı. Biz geçemiyorduk." Kızıl Ordu askerlerinin katı inatları ve direnişleri ayrıca rakiplerini de etkiliyordu. Rubbel, "Rusların acı çekmeye ne denli istekli olduklarını ve ne kadar sert olabileceklerini, bize yapmamız için imkânsız görevler vermeye başladıklarında anlamıştık. Ruslar bunlara tahammül edebiliyorlardı. Bize bunların hiçbirinden [işgalden önce] bahsetmemişlerdi," dedi.[1]

Rubbel'in karşısına artık Vasili Borisov gibi askerler çıkmaya başlamıştı. Sibiryalı bir birlikte görev yapan Borisov, "Karşı taarruzlarda adam adama vuruşuyorduk," dedi. "Almanlarla siperlerin içinde çarpışıyorduk. Fit olan kazanırken zayıf olan ölüyordu... Tüfeklerimize süngüleri takmıştık ve ben çok güçlüydüm; bir Alman'ı süngüledikten sonra kaldırıp siperin dışına atabiliyordum... bizim gibi kabanlar giyiyorlardı, böylece süngü rahatça ilerliyordu. Tıpkı bir ekmeği kesmek gibiydi, engelle karşılaşmıyordu... Bu ya/ya da sorusuydu. Ya sen ölecektin ya da sen öldürecektin. Çok kanlı bir kargaşaydı... Piyadelerimiz devreye girdi ve onları bir sonraki hatta püskürttük. Bizim çocuklar güçlüydüler. Kızıl Ordu askerleri. Onlar böylesi bir çarpışma için yeterince güçlüydüler."[2]

Borisov gibi adamlarla karşılaşınca Rubbel hislerini, "Bir anda, daha iyi idare edilmeye başlanan bu askerlere karşı üstün olduğumuz düşüncesi silinmeye başlamıştı..."[3] şeklinde açıklıyordu. 7 Aralık'ta, Sovyet karşı taarruzunun başlamasından iki gün sonra, veciz sözle-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Rees, *Behind Closed Doors,* s. 114 ve daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

riyle meşhur olan Bock şunları yazdı: "Zor bir gün. 3. Panzer Grubu'nun sol kanadı gece boyunca geri çekilmeye başladı."[1]

Fakat aynı günün -7 Aralık Pazar- akşamı, Hitler ve Almanlar için çok daha büyük haberler getirecekti. Japonlar Pearl Harbor'daki Amerikan donanma üssünü sürpriz bir saldırıyla bombalamış ve kısa süre sonra Amerika Birleşik Devletleri Japon İmparatorluğu'na savaş ilan etmişti. Görünüşe göre bu, Hitler için potansiyel olarak oldukça yıkıcı bir gelişme olmalıydı. Çünkü daha önce Almanların, Amerika savaşa girmeden önce "Avrupa'daki bütün sorunları çözmeleri" gerektiğini söylemişti. Eğer bu hedefe ulaşılamazsa, "o zamana dek bu işi bitiremezsek başımıza kötü şeyler gelecek".[2]

Almanya, Üçlü Pakt aracılığıyla hâlihazırda Japonya ile bir ilişki içindeydi fakat bu anlaşma gereğince Almanların Amerika'ya savaş ilan etme zorunluluğu yoktu çünkü çatışmayı başlatanlar Japonlardı. Yine de dört gün sonra, 11 Aralık'ta Hitler Almanya'nın Birleşik Devletler'e savaş açtığını ilan etti. Birçok insan için bu oldukça hayret verici bir karardı. Niçin -bile isteye- binlerce kilometre ötedeki bir ekonomik güç merkeziyle savaş başlatasındı ki? Hem de Almanya'nın asla fethetmeyi düşünmediği bir ülkeyle?

Bu soruların üzerinde durmaktan çok uzak olan Hitler, Japonya'nın Amerika'ya saldırmış olmasından ötürü memnun görünüyordu. "Savaşı kaybetmeyiz," diyordu. "3.000 yıldır hiç işgal edilmemiş bir müttefikimiz var."[3] Hitler'in çevresindekilerin çoğu da aynı oranda memnundular. General Warlimont, Pearl Harbor'da yaşananları duyduktan sonra, "Bütün karargâhta [yüksek komutanlıkta]... tam bir şenlik havası vardı," diye yazdı.[4] Bu, Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un da paylaştığı bir kıvanç duygusuydu. İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano günlüğüne hadiseye ilişkin şu notu düşmüştü:

1. Bock, *War Diary*, 7 Aralık 1941 girdisi, s. 383.
2. Kershaw, *Fateful Choices*, s. 396.
3. Kershaw, *Nemesis*, s. 442.
4. General Walter Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters, 1939–1945*, Presidio Press, s. 207–208.

"Gece Ribbentrop'tan bir telefon geldi, Japonların Birleşik Devletler'e saldırmasından ötürü keyifliydi. Çok mutluydu, doğrusu ben değildim fakat avantajın ne olacağından tam emin olmamakla birlikte onu tebrik ettim. Artık bir şey kesinleşti: Amerika savaşa girecek ve savaş, onun tüm potansiyel gücünü ortaya koymasına izin verecek kadar uzun sürecekti." Mussolini bile haberden "memnundu" çünkü, "Uzun zamandır o, Amerika ile Mihver Devletler arasındaki konumun netleştirilmesinden yanaydı."[1]

Hitler ve çevresindekilerin perspektifinden bakıldığında, Amerika ile savaşta oldukları haberlerine verdikleri dışarıdan garip görünen tepkinin birkaç sebebi vardı. Birincisi, Amerika, Britanya'nın savaş çabasına hatırı sayılır bir süredir yardım ediyordu. Bir önceki sene Amerikalılar, Britanya topraklarında bulunan birkaç askerî üssü kullanma hakkı karşılığında 50 muhrip vermeyi taahhüt etmişti. Birkaç ay sonra Roosevelt, İngilizlerin askerî ve diğer tedarikler bakımından tam teçhiz olabilecekleri çok daha geniş çaplı bir Ödünç Verme-Kiralama Anlaşması teklif etti. Yakın zamanda ise, Amerikan savaş gemileri ile Alman denizaltıları arasında Kuzey Atlantik'te bir dizi ciddi hadise cereyan etmişti. Böylece Hitler ve Amiral Raeder gibi komutanları için Amerika'ya savaş ilanı, yalnızca *Kriegsmarine*'in hâlihazırda yarı deklare edilmiş gibi görünen savaşta Birleşik Devletler'e resmen karşılık vermesini sağlayacaktı.

Hitler, mevcut durumun doğrudan sağladığı bir diğer avantajın, Pasifik'te çıkacak olan yangın neticesinde Amerikalıların ve İngilizlerin dikkatlerini Avrupa'daki savaştan Pasifik'e yöneltmek olacağı görüşündeydi. Önemli İngiliz üsleri sadece tehdit altında olmakla kalmayacak, akabinde Japonlar tarafından kısa sürede ele geçirilecekti; 1941 Noel'inde Hong Kong teslim olacak ve iki aydan kısa bir süre sonra 15 Şubat 1942'de onu Singapur takip edecekti.

Sonuç olarak ortada ideolojik bir ayrım vardı. Hitler'in, -1939'da

1. Gibson (ed.), *Ciano Diaries*, 8 Aralık 1941 girdisi, s. 416.

alenen ikiyüzlü olarak damgaladığı bir adam olan- Roosevelt'in arkasında Yahudilerin olduğuna olan inancı gün geçtikçe artıyordu ve şimdiyse bu tehlikeyle açıktan yüzleşme şansı vardı. Hitler, Amerika'nın hiçbir zaman Almanya'nın dostu olmadığına inanıyordu.

Hitler Japonlarla Pearl Harbor'dan hemen önce, Japon saldırısından sonra Amerika'ya savaş ilan edeceği hususunda anlaşmıştı. Savaşı ilan edecek olan kişi olmak, Hitler için oldukça önemliydi. Savaşı Amerika ilan edene dek bekleyebilirdi veya Almanlar açısından Atlantik'teki vaziyet kötüleşene kadar müdahale etmeye de bilirdi. Fakat bu gibi durumlarda açıkça olaylar onun kontrolünde olmayacaktı. Ve dış görünüş onun için önemliydi.

Hitler Berlin'e dönerek 11 Aralık'ta Reichstag'da büyük ve önemli bir konuşma yapmaya karar verdi. Bu oldukça dikkate değer bir olaydı, çünkü dinleyicileri -ister canlı isterse radyodan dinleyenler- Birinci Dünya Savaşı tarihinin gayet farkındalardı ve 1917'de Amerikalıların Müttefik safına katılmasının Alman mücadelesine ne kadar zarar verdiğini biliyorlardı. Yine de Hitler konuşmasının çoğunu nasıl ve niçin konularını açıklamaya harcadı, ona göre Almanya yalnızca 1939'da değil, aynı zamanda 1941'de Sovyetler Birliği'ne karşı da savaşa çekilmişti. Onun alternatif tarihi "İngiliz diplomasisinin" 1939'da Almanları savaşa nasıl "zorla" soktuğuna ve 1940'ta onun "barış teklifini reddederek" çatışmayı sonlandırmaktan nasıl kaçındığına odaklanıyordu. Sovyetler Birliği ile olan savaşa gelince, burada da Hitler, Stalin'in Avrupa'ya saldırmasını engellemeye çalışıyordu çünkü şayet Almanlar harekete geçmeselerdi "Avrupa kaybedilecekti".[1]

Daha sonra Hitler -neredeyse kederli bir şekilde- Almanların hiçbir zaman Birleşik Devletler'e "acı çektirmemesine" rağmen, nasıl Roosevelt ve Amerika'nın Almanya'ya karşı hareket ettiklerini ve Britanya'nın savaş çabasına yardım ettiğini açıkladı. Roosevelt'in Nazi Almanyası'na sırt çevirmesinin sebebine gelince, bu kolayca

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Hitler konuşması, 11 Aralık 1941, s. 1794–1798.

açıklanıyordu. Roosevelt, Yahudilerin "şeytani melanetiyle destekleniyordu". Dahası, Roosevelt'in Yahudilerin "yalnızca karmaşayla ilgilendikleri ve asla düzene uymadıkları" gerçeğini anlamamış olması, Amerikan başkanının yalnızca "mental yetersizliğe" sahip olmadığını, aynı zamanda "çıldırmış" olduğunu gösteriyordu.[1]

Hitler, Roosevelt ve Churchill'in kendi sorunlarına odaklanmaları gerektiğini söylüyordu: "Savaşlara sebebiyet vermek yerine, sosyal açıdan geride olan ülkelerde yaşayan bu beyefendiler önce kendi işsizleriyle ilgilenmeliler. Ülkelerinde gıda temini konusunda onları meşgul etmeye yetecek kadar gereksinim ve zorluk mevcut."

Hitler'in özetlediği gibi, Almanlar uluslararası bir komplonun kurbanı olmuşlardı. Bu sebeple, "Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye" karşı savaşmak ve İtalya ve Japonya ile birlikte hareket etmek Almanya için bir gereklilikti. Hitler, bu savaşı "muzafferane bir sona" değin sürdürmeye "sarsılmaz bir şekilde kararlıydı".[2]

Konuşmanın ana teması tipik Hitler üslubunu yansıtıyordu. Mevcut ahvalde, savaşmaktan başka bir seçenekleri olmadığını söyledi. Bir kez daha ya/ya da durumu söz konusuydu. Ya Almanya muzaffer olacak ya da ülke yok edilecekti. Olayları bu şekilde sunmak, onun için oldukça karakteristikti. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından başladığı siyasi kariyerinin ilk anlarında bile aşırılıklarla ilgilenmişti. Dünyayı bu şekilde algıladığının ilk ipuçlarından biri, 1920 Şubat'ında Münih'teki Hofbräuhaus birahanesinde 25 maddelik Nazi Parti programını belirledikleri bir toplantının sonunda ortaya çıktı. Belgenin son sözleri şöyleydi: "Parti liderleri, bu programı eyleme dökmek istiyorlarsa -gerekirse canlarını feda etmek suretiyle- acımasızca çalışmaya söz veriyorlar."[3] Bunun alelade bir siyasi partinin geleneksel bir manifestosu olmadığı aşikârdı. Hangi "normal" bir

1. *A.g.e.*, s. 1801-1808.
2. *A.g.e.*, s. 1808-1809.
3. Jeremy Noakes ve Geoffrey Pridham (ed.), *Nazism 1919–1945: A Documentary Reader*, Cilt 1: "The Rise to Power 1919–1934", University of Exeter Press, 1991, s. 16.

siyasi parti, manifestosunu parti liderlerinin hedefe ulaşmak adına gerekirse ölecekleri taahhüdüyle bitiriyordu ki?

Olaylara bakış açısındaki aynı aşırılık, Hitler'in Stalin ile olan savaşı algılama şekliyle de ayrılmaz bir bütünlük teşkil ediyordu. Bu savaşı kasıtlı olarak ya zafere ya da yıkıma götürmek üzerine yola çıkmıştı. Bunun bir "imha" savaşı olduğu hususundaki ısrarı, Sovyetler'in savaşı kazandıkları takdirde Almanlardan korkunç bir intikam almak isteyeceklerini garantiliyordu. Fakat Hitler bu gerçekliği olumlu addediyordu. Savaşın arifesinde Mussolini'ye yazdığı mektupta, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmak üzere oluşundan dolayı "ruhsal açıdan özgür" hissettiğini söylemişti. Ve bu özgürlüğün temelinde onun -ve Almanya'nın- ya zaferle ya da yıkımla yüzleşeceği destansı bir çarpışmanın olacağı bilgisi yatıyordu. 16 Haziran 1941'de Goebbels'e söylediği gibi, "Zaferi kazanmak zorundayız, bunu doğru ya da yanlış yoldan yapmamız fark etmiyor. Zaferi kazanmak adına yapacak çok şeyimiz var çünkü aksi takdirde bütün halkımız yok olacak."[1] Risk yalnızca yüksek değildi, aynı zamanda mutlaktı ve o da böyle olmasını istiyordu.

Hitler'in 11 Aralık'taki konuşması açıkça meydan okumaydı. Fakat Amerika ile Avrupa arasında yaklaşık 5.000 kilometrelik bir okyanus varken ve Almanya'nın da hiçbir zaman büyük bir deniz gücü olmadığı göz önüne alındığında nasıl olur da "muzaffer bir son" düşünebilirdi? Manş'ın karşısındaki İngiltere'yi işgal etme konusunda tedirginken Amerika'yı nasıl mağlup edebilirdi?

Bunun cevabı, Hitler'in o kadar ilerisini düşünme ihtimalinin düşük olmasıydı. Önceliği halen Stalin ile olan savaşındaydı. Amerikalıların silah üretimlerini artırmaları ve birlikleriyle teçhizatlarını Alman denizaltılarının devriye attıkları Atlantik'in karşısına geçirmeleri zaman alacaktı. Pearl Harbor'dan kısa bir süre önce Hitler Goebbels'e "Birleşik Devletler'i hafife almadığını" söylemişti, "Hâlâ onların [Ame-

1. Rees, *War of the Century*, Goebbels'in günlüğünün 16 Haziran 1941 tarihli girdisinden alıntılanmıştır, kitabın iç kapağı.

rikalılar] savaşa girmelerinin ani bir tehdit oluşturmayacağına inanıyordu. Onlar kıtadaki ahvali değiştiremezler. Avrupa'nın kontrolü net bir şekilde bizim elimizde..."[1] Amerikalılar ayrıca Pasifik'te Japonlarla da uğraşmak durumundaydılar. Şayet Almanlar 1942'de Sovyetleri yenebilirlerse ve Sovyet hammaddelerini -bilhassa petrolü- ele geçirebilirlerse, Britanya ve Amerika'nın nihayetinde kabul edebilecekleri yeni bir statüko çıkmazı için direnme imkânları olabilirdi.

Bu, hayalî bir senaryonun eşiğiydi, tabii yalnızca sayısız "eğer" içerdiği için değildi. Fakat Hitler'in Luftwaffe yaveri Nicolaus von Below'un paylaştığı şey buydu. Below hâlâ Birleşik Devletler'in "bütün potansiyeliyle" savaş alanına tesir etmesinden önce Sovyetler Birliği'ni yok etme "şanslarının" olduğuna inanıyordu. Ona göre, bu ayrıca Führer'in de düşüncesiydi. Hitler, "Rusya'nın 1942'de mağlup edileceğinden emindi".[2]

Fakat Hitler kamuoyunda kesin bir güven imajı sergilese de perde arkasında komutanlarının iyimserliklerini muhafaza etmekte zorlandıklarını da biliyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda tecrübeli pilot olan Ernst Udet'i ele alalım. Eski silah arkadaşı Hermann Göring tarafından Luftwaffe teçhizat direktörü olarak atanmıştı ve bu, onun kesinlikle uygun olmadığı bir işti. Udet uçmayı, içmeyi ve eğlenmeyi seviyordu fakat şimdiyse çözemeyeceği yönetimsel meselelerin içine düşmüştü. Daha kötüsü, Göring, Luftwaffe'nin başarısızlığından dolayı Hitler'den fırça yediğinde suçu Udet'in üstüne yıkmaya çalışmıştı. Hitler'in Göring'in omuzlarına başarılamayacak hedefler yüklemesi ve Göring'in de aşırı hırslı hedefleri astına yönlendirdiği bu zincir, Udet'e oldukça pahalıya patlayacaktı. Udet 17 Kasım 1941'de silahla intihar etti.

Aynı zamanlarda sahneyi terk eden başka Alman generaller de oldu. Fakat onlar intihar etmek zorunda kalmadılar; kendi bedenleri onlara ihanet etti. Udet'in intiharından bir hafta önce, 10 Kasım'da

1. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 2: "Oktober–Dezember 1941", 22 Kasım 1941 girdisi, s. 331–347.
2. Below, *At Hitler's Side*, s. 120.

Feldmareşal von Brauchitsch kalp krizi geçirdi. 16 Aralık'ta, Alman silahlı kuvvetler tarihinin en büyük askerî gücüne -Merkez Ordu Grubu- komuta eden Bock, günlüğüne sağlığının "pamuk ipliğine bağlı"[1] olduğunu yazdı. İki gün sonra da görevden alındı.

Sağlık durumlarından ötürü görevden ayrılmayı talep etmeyen bazı diğer önde gelen askerî yöneticiler, yenilenmiş Sovyet tehdidi karşısında daha defansif bir pozisyon almak adına geri çekilmeyi teklif ettiler. Örneğin, Güney Ordu Grubu komutanı ve Hitler'in en sadık generallerinden biri olan, Feldmareşal von Rundstedt, birliklerini Rostov'da Hitler'in istediğinden daha geriye çektiği için görevden alındı. Savaşın ilerleyen dönemlerinde de devam edecek olan bu döngüde, Hitler'in onun yerine atadığı Walther von Reichenau, akabinde Rundstedt'in teklif ettiği hatta geri çekilmeyi önerdi ve Hitler bu sefer kabul etti. "İradenin zaferine" olan bütün inancına rağmen Hitler, askerî gerçekliğin farklı olmasını "istemiyordu". Reichenau'ya gelince, o da Güney Ordu Grubu'nun başında pek fazla kalamadı. Atanmasının üstünden birkaç hafta geçtikten sonra felç geçirdi ve hayatını kaybetti.

Bu önde gelen generallerin tamamı Hitler'in hedeflerini destekliyorlardı. Onlar da Sovyetleri ezmek istiyorlardı. Karşılaştıkları problem ise tamamen pratikti. Bir konu hakkında bir şey yapmanın gerekçelerini mantıklı bir şekilde açıklamalarına rağmen Hitler'in bunu kabul etmeyi reddettiğini fark etmişlerdi. Böylelikle onlar da -belki de ilk defa- Hitler'in alternatif gerçekliğiyle yüz yüze gelmişlerdi. Bu farkındalık çarpıcı olabilirdi.

Bu hadisenin en bariz örneği 20 Aralık 1941'de, Hitler en sevdiği komutanlarından birisi olan Panzer Komutanı Heinz Guderian ile bir araya geldiğinde cereyan etti. Şimdiye dek Hitler ordunun başına geçmesi için Brauchitsch'i düşünüyordu. Guderian ile olan görüşmesinden bir gün önce fikrini değiştirdi ve Reich'ta bu işe uygun tek bir kişinin olduğuna karar verdi: kendisinin.

---

1. Bock, *War Diary,* 16 Aralık 1941 girdisi, s. 396.

Guderian, Hitler'in Doğu Prusya'daki karargâhına vardı, "İleri komutanın cepheyi bilen bir generalin mantıklı önermelerini" dinleyeceğine hazır olduklarını umuyordu.[1] Fakat onu bir "sürpriz" bekliyordu. Hitler onu 'gözlerinde hiç dostane bir ifade' olmadan karşıladı ve Guderian düşmanlarından birinin ondan önce Hitler'i ona karşı doldurduğunu düşündü. General, askerlerinin birkaç gün önce Brauchitsch ile anlaştıkları hatta geri çekilmeye başladıklarını söyledi. Bu haberi aldıktan sonra Hitler bir anda bağırdı, "Bunu yapmamanızı emrediyorum!" Fakat Guderian ricatın hâlihazırda başladığını ve şu anda bunu durdurmanın askerleri ortada bırakacağını ifade etti. Hitler bulundukları yeri kazmalarını söyledi. Guderian yerin donmuş olduğu için bunun imkânsız olduğunu söylediğinde Hitler, "Bu durumda ağır obüslerimizle çukurlar açmaları gerek. Birinci Dünya Savaşı'nda Flanders'te biz de bunu yapmak zorunda kalmıştık," diye cevap verdi.

Guderian bunun niçin uygulanamaz olduğunu uzun uzadıya anlattı fakat Hitler inat etti. Guderian birlikleri oldukları yerde tutmanın gereksiz can kayıplarına yol açacağını tekrar etti, Hitler yalnızca, "Sence Büyük Frederick'in humbaracıları ölmek için can mı atıyorlardı? Onlar da yaşamak istiyorlardı fakat kral onlardan kendilerini feda etmelerini istemekte haklıydı," cevabını verdi. Hitler ayrıca Guderian'ın, birliklerine "çok fazla acıdığını" ve onlarla arasına mesafe koyması gerektiğini söyledi.[2] Görüşmeden ayrıldıktan sonra Guderian, Hitler'in, OKW'nin başındaki Keitel'a, "Bu adamı ikna edemedim!" dediğini duymuştu. 6 gün sonra, 26 Aralık'ta, Guderian'a İkinci Panzer Ordusu komutanlığından alındığı söylendi.

Guderian hatıratında bunun savaşın gerçekliğini anlamayı reddeden bilgisiz bir politikacı örneği olduğunu söyledi. Ancak bu, olanları yorumlamanın basit bir yoluydu. Hitler'in generallerinden genellikle mantıksız taleplerde bulunmuş olması kesin olsa da bu, generallerin her zaman haklı Hitler'in de her zaman haksız oldu-

1. Guderian, *Panzer Leader*, s. 264.
2. *A.g.e.*, s. 266.

ğu anlamına gelmiyordu. Hitler -gördüğümüz üzere- 1940'ta Batı Avrupa'nın işgali sırasında önde gelen generallerinin tavsiyelerine karşı gelerek ilerlenmesi gerektiği konusunda ısrar etmişti. Ve haklılığı muzafferane bir şekilde kanıtlanmıştı. Öyleyse bu örnekte haklı olmayabileceğini kim söyleyebilirdi? Şâyet generallerine uygun buldukları her pozisyona geri çekilebilecekleri iznini verseydi, kim bilir elden daha nereler giderdi? Görüşmeleri sırasında ilk tepki olarak daima sıkı durmaları gerektiğini söylemesi, en azından generallerini geri çekilme konusunda daha isteksiz hale getirdi.

Keza Hitler, Guderian'ın yansıttığı gibi, her zaman mantıksız bir şekilde uzlaşılmaz bir adam da değildi. Örneğin, bir diğer -daha düşük rütbeli- Alman subayı Günther von Below, 1941 Aralık'ında Kurt İni'ndeki bir toplantıya katılmış ve bambaşka bir Hitler ile karşılaşmıştı. Below, "Ortam oldukça sakindi. Hitler birkaç soru sordu ve ardından telefonu götürdüler. Konuştuğu Feldmareşal von Kluge'ydi," diye anlatıyor. "Feldmareşal bazı birlikleri ileri hatlardan geri çekmek istediğini söylemişti. Hitler, 'Yani kolordu, pek de iyi olmayan bir hattan geri çekilecek... kar çölüne geri dönecek,' dedi. Ardından Kluge ile meseleyi bir süre tartıştılar ve sonunda Hitler, 'Pekâlâ feldmareşal, sorumluluğu siz üstleniyorsunuz ve yerine getiriyorsunuz,' dedi. Tamamen sakindi ..."[1]

Almanların Moskova kriziyle nasıl baş etmeleri gerektiğinin detayları halen tarihçiler arasında tartışılırken, önemli bir nokta genellikle gözden kaçırılır. Bu, Hitler'in -1940 yazındaki zaferlerinin hemen ardından muazzam bir güç olarak görülen- mutlak inanç duygusunun Guderian ve diğer birkaç kişi tarafından devasa bir zayıflık olarak görüldüğünü işaret etmektedir.

Bu askerî meselelerle uğraşırken Hitler bir yandan da aynı derecede önem verdiği bir konu hakkında yeni kararlar alıyordu: Yahudiler. 11 Aralık'taki Reichstag konuşmasında da gördüğümüz

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

gibi Hitler, Yahudilerin yalnızca Stalin ve Bolşevizm'in değil, aynı zamanda İngiliz seferberliğine yardım etme hususundaki Roosevelt ve Amerikan kararının da arkasında olduğunu iddia ediyordu. Yahudilerin bu savaşta oynadıklarını düşündüğü rol, onun bir sonraki gün elli civarı Nazi lideriyle Reich Şansölyeliği'nde yaptığı toplantıda da aklında olan bir konuydu.

Tarihsel açıdan aldığı en önemli günlük notlarından birinde Goebbels, Hitler'in söylediklerini şu şekilde kaydetti: "Yahudi sorunuyla alakalı olarak Führer şüpheleri gidermeye kararlı. Yahudilerin şayet başka bir dünya savaşı daha çıkarmak istiyorlarsa kendi sonlarına da hazır olmaları kehanetinde bulunmuştu [1939 Ocak'ındaki bir konuşmasında]. Bu içi boş bir ifade değildi. Dünya savaşı geldi, Yahudilerin yok edilmesi de kaçınılmaz bir son olmalıdır. Bu soruna duygusallaşmadan bakmak gerek. Burada Yahudilere acımak için bulunmuyor, yalnızca Alman halkımıza sempati duyuyoruz. Alman halkı Doğu Cephesi'nde 160.000 kayıpla bir kez daha fedakârlık yaparken, bu kanlı çatışmaya önayak olanlar da bunun karşılığını canlarıyla ödemek zorundalar."[1]

Bu noktada, Goebbels'in ortaya çıkardığı üzere, birkaç farklı halka bir araya geldi: doğudaki savaş, Yahudilerin kaderi, Amerika'nın savaşa girişi ve Hitler'in dünya görüşündeki kindar acımasızlık. Yahudiler bu "dünya" savaşının "arkasında" oldukları ve Stalin ile olan savaşta Alman kanı dökülürken onların yaşamaları mantıksız görüldüğü için öleceklerdi. Bunlar bu suçun niçin işleneceğinin ilk gerekçeleriydi. Fakat uzun vadede Yahudilerin imha edilmesi "amacı" Hitler'in zihninde duruyordu; onlar, ırksal açıdan kusursuz bir ülkeye ulaşmak için "ilgilenilmesi" gereken insanlardı.

Yine de sırf Hitler "Yahudilerin yok edilmesini" istiyor diye de bu, Nazi devletinde yaşayan milyonları katletmenin pratikte an itibarıyla mümkün olduğu anlamına gelmiyordu. Bir kez daha Hitler'in

1. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 2: "Oktober–Dezember 1941", 13 Aralık 1941 girdisi, s. 498-499.

arzuları, astlarının bunlara ulaşma yeteneğini aşıyordu. Nihayetinde Hitler, onlardan tarihte bu zamana dek görülmemiş büyüklükte toplu infazlar gerçekleştirmelerini istiyordu.

Polonya'daki Merkezî Hükümet'in -çok sayıda Yahudi içeren bir bölge- lideri Hans Frank, 16 Aralık 1941'de yaptığı konuşmasında Hitler'in Yahudiler hakkındaki ifadelerinin atmosferine ilişkin bazı ipuçları vermişti. 12 Aralık toplantısına katılmış olan Frank, kendi ekibine "Berlin'de" kendisine "onları [Yahudileri] kendiniz yok edeceksiniz!" dendiğini söyledi. Dahası, Yahudilerin nasıl yok edileceğine ilişkin "kendi fikirleri" olduğunu da ifade etti. Bu, bir kez daha, Hitler'in liderliğinin nasıl işlediğini gösteriyordu. Bir vizyonu vardı -bu durumda Yahudilerin yok edilmesi- ve diğerleri bunu nasıl başaracakları konusunda çalışmak zorundalardı.[1]

Stalin'in çalışma şekli böyle olmasa da Hitler'in Yahudilere karşı yaptıklarıyla Stalin'in birkaç ay önce bir etnik grubun tamamının -Volga Almanları- sürgün edilmesi kararı, en azından görünüşte, güçlü bir benzerlik gösteriyordu. İki durumda da etnik ya da ırksal gruplar hedef alınmış ve grupların tamamına karşı, bireysel olarak kimin "suçlu" olduğuna bakılmaksızın, cezalandırıcı tedbirler uygulanmıştı. Gruplar, çoğu zaman trenle, evlerinden büyük ölçüde eziyet çekecekleri yerlere sürgün edilmişlerdi.

Yine de aralarında çok büyük farklılıklar da vardı. Hitler açıkça Yahudilerin "yok edilmesinden" bahsederken, Stalin bu minvalde düşünmüyor gibi görünüyordu. Sürgün edilen Volga Almanlarının büyük bir kısmı ölmüş olsa bile -belki de sürgündekilerin dörtte biri veya üçte biri- tamamını öldürmek gibi bir planı yoktu. Daha önce tartıştığımız üzere Stalin, Hitler'in dünya görüşünün merkezinde yer alan ırksal teorilere de inanmıyordu. Volga Almanları gibi grupları hedef almasının sebebi onları potansiyel tehdit olarak görmesiydi ve, bilhassa savaşın koşulları dikkate alındığında, devlete karşı çalışabi-

1. Präg ve Jacobmeyer (ed.), *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs in Polen*, s. 452–459.

lirlerdi. Onların "aşağı" olduklarına ya da diğer Sovyet vatandaşlarından doğal olarak daha farklı olduklarına inanmıyordu. Hitler'in "kanın" kaderi belirlediğine ilişkin fikirlerini gülünç buluyordu.

Fakat askerî operasyonları acımasızca yönetmesiyle Stalin, Hitler ile fazlasıyla eşitti. Bu savaşta hâlihazırda askerlerinin çektiği eziyeti muazzam ölçüde küçümseyerek bunu göstermişti. Örneğin, Ordu Komiseri Stepanov askerlerini Moskova yakınlarındaki pozisyonlarından geri çekme izni istediğinde Stalin ona yalnızca onun ve askerlerinin kürekleri olup olmadığını sormuştu. Stepanov olduğunu söyleyince Stalin şu cevabı verdi: "Yoldaş Stepanov, yoldaşlarına küreklerini alarak kendi mezarlarını kazmalarını söyle. Moskova'yı terk etmeyeceğiz."[1]

Aralık taarruzunda görev alan bir piyade bölüğünün komutanı olan Fyodor Sverdlov, Stalin'in merhametsizliğini tüm kalbiyle onaylıyordu. Sverdlov, "Her an ölebilecek olan askere acıyamazdınız, acımamalıydınız. Şayet ona acırsanız, bu demektir ki siz, ülkenin büyük bir bölümünü binlerce insanı öldürecek olan Almanlara teslim etme riski taşıyorsunuz," diyordu.

Sverdlov, o aralık ayında kendi savaş teorisini de geliştirmişti ki Stalin de bunu destekliyordu. Mümkün olan her yerde taarruz. Sverdlov, "İlerleyen, devam edenler kurtuldular," diyordu. "Çünkü şayet ilerlerseniz, şayet düşmana yaklaşırsanız, imkânsız görünüyor fakat ölü bölge adını verdiğimiz yere girmiş olurdunuz ki düşman topçuları karşısında artık savunmasız olmazdınız... Bu, kısa mesafede düşmanı tüfeğinizle yok edebileceğiniz anlamına geliyordu. Bizim taktiğimiz de buydu."[2]

Sverdlov da tıpkı Stalin kadar acımasız olmaya hazırdı. Savaştan kaçmaya çalışan bir askeri, "hiç duraksamadan" şahsen öldürmüştü. "Savaş acımasız bir iştir," dedi. "Bizim savaşımız, yakın zamanda bir ateşkesin imzalanarak akabinde hem Almanların hem de Fransız-

---

1. Georgii Kumanev, *Ryadom So Stalinym: Otkrovennye Svidetelstva*, Bilina, 1999, s. 272–273.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

ların katıldığı bir partinin tertiplendiği Franko-Cermen savaşı gibi değildi. Bu geçtiğimiz yüzyılın işiydi. Bizim içinde bulunduğumuz savaş, yaşam ve ölüm savaşıydı. Bütün ülkenin ve bütün ulusun hayatı risk altındaydı."

Tıpkı Sverdlov'un Stalin'in liderliğinden etkilenmesi gibi, o ve yoldaşları nefretlerinin neredeyse tamamını Adolf Hitler'e odaklamışlardı. Sverdlov, "Bir irtibat subayının bana doğru koşarak geldiğini ve Komiser Kuliş'in öldüğünü söylediğini hatırlıyorum. Hemen sol kanada koştum ve hâlâ hayatta olduğunu gördüm fakat kanaması vardı ve ciğerlerinden yaralandığını görebiliyordum. Nüktedan bir adamdı. Ona, 'Nikolay, nasılsın?' diye sorduğumda bana, 'Umarım Hitler de benim şu an hissettiklerimi hissediyordur,' dedi ve aynı gün öldü."

Savaş yalnızca cephedeki askerlerin hayatlarını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda evlerindeki birçok Sovyet vatandaşını da derinden etkilemişti. Besteci Dmitri Şostakoviç savaştan önce şunları yazmıştı: "Birisi yatak örtüsünün altında sessizce ağlıyordu. Onu kimse fark etmemeliydi. Herkes herkesten korkuyordu." Şimdiyse, savaşın "inanılmaz eziyet ve ıstırap getirmesine" rağmen, aynı zamanda "gizli, izole keder artık herkesin kederine dönüştü. Birisi bunun hakkında açıkça konuşabiliyor, birisi açıkça ağlıyor, ölenlerin ardından açıkça yas tutuyordu. İnsanların gözyaşlarından korkmalarına artık gerek yoktu." Şair Yevgeni Yevtuşenko da aynı şekilde hissediyordu ve savaşın "artık daha fazla duygularını saklamaları gerekmediği için Rusların manevi yüklerini hafiflettiğini" yazıyordu.[1]

Stalin, kendisini duygularını saklamak zorunda hissettiği için bu kuralın bir istisnasıydı, Polonya ile olan ilişkilerinde de bundan daha fazla samimiyetsiz değildi ki Polonya'yı özellikle sevmiyordu. Polonya, hiçbir arzusu olmadan, Barbarossa Harekâtı'nın ardından Sovyetler Birliği'nin müttefiki haline geldi. Fakat yakın tarihte bu iki ülke arasında yaşanılanlar unutulması imkânsız şeylerdi. Yalnızca 1939 Eylül'ün-

---

1. Bernd Bonwetsch, "War as a 'Breathing Space': Soviet Intellectuals and the 'Great Patriotic War'", Thurston ve Bonwetsch, *The People's War*, s. 145–146.

de Sovyetler Birliği, Doğu Polonya'ya el koymuş ve Stalin yüzbinlerce Leh vatandaşını Sovyetler Birliği'nin çöllerine sürgün etmekle kalmamış, aynı zamanda takip eden mart ayında binlerce Leh subayın idam edilmesi emrini bizzat vermişti. Bunlar, doğal olarak, Stalin'in 3 Aralık 1941'de Kremlin'de sürgündeki Polonya hükümeti başbakanı General Sikorski ve savaşın erken dönemlerinde Sovyetlerce tutsak edilen Leh subay General Anders'e bahsetmeyi ihmal ettiği şeylerdi.

Stalin'in bu potansiyel açıdan garip karşılaşmayı idare edişi de özellikle açıklayıcıdır. Polonya'nın kayıp subaylar hakkındaki bilgi talebini ciddiye almak yerine, öncelikle -bariz gerçeklerin aksine- onların serbest bırakıldıklarında ısrarcı oldu ve ardından "kaçmış" olabileceklerini öne sürdü. General Anders birkaç bin Leh subayın nereye kaçmış olabileceklerini sorduğunda, Stalin, "Mançurya'ya," cevabını verdi.[1]

Stalin, iki seçkin Polonyalı generalle oynuyor gibi görünüyordu. Bu ilişkinin sağlayacağı gücü biliyordu ve bunun sonucunda daha önce öldürülmeleri emrini verdiği binlerce insanın kaderi hakkında şaka yapabileceğini düşünmüştü. Lehler onun yalan söylediğini biliyorlardı; nasıl olurdu da binlerce Leh subay Sovyet esaretinden kaçıp da Mançurya'ya gidebilirdi? Stalin de Lehlerin onun yalan söylediğini bildiklerinin farkında olmalıydı. Fakat basitçe umursamamıştı. Bu yeni "müttefikleriyle" görüşmek zorundaydı fakat görüşme sırasında terbiyeli olmak zorunda değildi.

Stalin normalde Britanya ve Amerika gibi güçlü müttefiklere karşı bu kadar kibirli olmasa da davranışları halen kabaydı, en azından diplomatik meselelerde. Örneğin 1941 Kasım'ında, Churchill'e savaş sonrası Avrupa'sı hakkında İngilizlerin ne tür planları olduğunu bilmek istediğini kaba bir dille ifade ettiği bir mesaj gönderdi. Anglo-Sovyet ilişkilerinde derhal bir "netlik" talep etti. Ayrıca İngilizlerin Sovyetler'e gönderdikleri teçhizatların "düzgün paketlenmediğinden" ve bu yüzden zaman zaman kendilerine "kırık olarak

---

1. *The Crime of Katyn: Facts and Documents*, Polish Cultural Foundation, 1989, s. 87.

ulaştığından" şikâyet etti.[1] Churchill, Stalin'in mesajını okuduğunda sinirlendi. Sovyet Büyükelçi Mayski, Churchill'in Stalin'in mesajında kullandığı "tondan" ötürü "açıkça öfkelendiğini" düşünüyordu.[2]

Müteakip ay, İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, ilişkileri geliştirmek adına bir İngiliz savaş gemisiyle Sovyetler Birliği'ne zorlu bir seyahat gerçekleştirdi. 16 Aralık'ta Kremlin'de Stalin ile bir araya geldi ki bu Hans Frank'ın astlarına Kraków'da Yahudileri "yok etmeleri" gerektiğinin söylendiğini ifade ettiği günle aynı gündü. İngiliz delegasyonu geldiklerinde Stalin'in diğer bütün konulardan önce konuşmak istediği konuyu öğrenince şaşırdılar: savaş sonrası sınırları. Almanların Moskova'ya bu denli yakın olmalarıyla birlikte Sovyet liderin savaşı en iyi nasıl kazanırız sorusuna odaklanacağını düşünüyorlardı. Fakat Stalin bir kez daha saf gücün işleyişini nasıl anladığını gösteriyordu. Kızıl Ordu'nun Almanların en ağır tehditlerine göğüs gerdiğini biliyordu ve akan bütün Sovyet kanının bedelini Müttefiklerin ödemeleri gerektiğini düşünüyordu. İlk bedel, Sovyetler'in Nazi-Sovyet Paktı neticesinde elde ettikleri bölgeleri ellerinde tutmalarına ilişkin bir anlaşmaydı.

17 Aralık gece yarısı yapılan ikinci toplantıda meseleler doruk noktasına ulaştı. Stalin İngilizlerin hazırladığı bazı taslaklara baktı ve "ilginç" olsalar da "onu asıl ilgilendiren şeyin Rusya'nın gelecekteki sınırları" olduğunu ifade etti. Bir kez daha İngilizlerin 1941 sınırlarını tanımalarını talep etti. İngilizler reddetti. Stalin, "Sovyet sınırları meselesinin onlar için istisnai bir önem taşıdığını" söyleyerek ısrarcı oldu ve Sovyetler Birliği'nin "savaşın ağır yükünü omuzlarında taşıdığı" göz önüne alındığında, İngiliz hükümeti "Sovyet batı sınırlarını tanımaya" niçin hâlâ hazır değildi?

Stalin daha sonra Sovyetler Birliği'nin Barbarossa Harekâtı öncesi uğraştığı Baltık devletleri meselesini gündeme getirdi. Stalin,

---

1. David Reynolds ve Vladimir Pechatnov (ed.), *The Kremlin Letters: Stalin's Wartime Correspondence with Churchill and Roosevelt*, Yale University Press, 2018, Stalin'den Churchill'e, 8 Kasım 1941'de gönderilmiştir, 11 Kasım'da alınmıştır, s. 67–68.
2. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 11 Kasım 1941 girdisi, s. 402–404.

"Birliklerimiz yakın gelecekte Baltık devletlerini tekrar ele geçirebilir," dedi. "Peki, Büyük Britanya bu durumda sınırlarımızı tanımayı reddedecek mi?" Eden zayıf bir şekilde, Almanlar tarafından işgal edildikleri için, "İngiliz hükümetine göre üç Baltık devleti de yok hükmündedir," cevabını verdi.

Toplantı sırasında Stalin zaman zaman Eden ile dalga geçiyordu; onu da tıpkı kayıp meslektaşlarının akıbetini soran Leh generallere yaptığı gibi aşağılıyordu. Stalin şaka yollu, "Belki yarın, Britanya Ukrayna'yı SSCB'nin bir parçası olarak görmediğini ilan eder," dedi. İngilizlerin tavrından dolayı "çok şaşırmasını", "oldukça saçma bir durumun ortaya çıktığını" ve "muhtemelen bir müttefikin diğer müttefiki desteklemesi gerektiğini" söyleyerek özetledi. Eden o kadar şaşırmıştı ki kendisinin "Sovyetler'in batı sınırını derhal tanıma yetkisine sahip olmadığını", çözümün "yalnızca zamana, bir erteleme durumuna ihtiyaç duyduğunu" söyledi. Fakat Stalin, "SSCB'nin Britanya'dan bir iyilik istiyormuş gibi göründüğünü" söyleyerek durumu protesto etti ve Eden'ı azarlamaya devam etti.[1]

Bu Stalin'in cesur bir performansıydı. Bir noktaya odaklanması -Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası batı sınırlarının kabul edilmesi- ve durmaksızın bastırması, Eden'ı kaçamayacağı bir köşeye sıkıştırmıştı. Eden, Churchill ile görüşmeden sınırları kabul ettiğini ve Sovyetler Almanları çıkardıktan sonra bu bölgeyi öylece işgal ederse İngilizlerin ne yapacağını söyleyemezdi. Eden kendini yalnızca zayıf göstermekle kalmadı, Stalin'in gösterdiği gibi, kendisini "oldukça gülünç" bir durumda buldu.

Eden'ın ziyareti 20 Aralık'ta Kremlin'de yenilen bir yemekle son buldu ve İngiliz delegasyonu sabah saat 05.00'te ayrıldı. Bu zamana kadar, Dışişleri Bakanlığı Daimî Müsteşarı Sör Alexander Cadogan'a göre, nispeten çakırkeyif -ya da sarhoş- olan Stalin, akşam yemeği boyunca "ayıktı". Cadogan, Stalin'in "yedi saat"tir "tutarlı bir şekilde"

1. Oleg A. Rzheshevsky, *War and Diplomacy: The Making of the Grand Alliance, from Stalin's Archives*, Routledge, 2016, Doküman 7, 17 Aralık 1941 görüşmesi, s. 28–35.

sarhoş olduğuna inandığı için bu duruma "hayret etti". İngiliz diplomatın fark edemediği şey ise, Stalin'in konuklarını sarhoş ederken onları gözlemlemek adına normalden daha az içtiğiydi.[1] Yine de Stalin'in meslektaşlarının tamamı yeme içme konusunda kendini o kadar sakınamıyordu. Mareşal Voroşilov o kadar sarhoş olmuştu ki İngiliz elçiliğinden genç bir diplomatla kendisini güreşirken bulmuştu. Sabah saat 04.00'e dek o kadar çok içmişti ki taşınıp götürülmek zorunda kalmıştı.[2] Stalin kendisinin böyle bir duruma düşmesine asla izin vermezdi. Hitler'e gelince, kendisi hem alkolden hem de sigaradan tiksindiği için başına böyle bir şey gelmesi ihtimal dâhilinde bile değildi.

Aralık ayında İngilizler ve Sovyetler arasında geçen bu görüşme, birçok açıdan unutulmazdır. Birincisi, Anthony Eden, Stalin'in namı ile şahsen karşılaştığı halini uzlaştırmakta zorlandı. Daha sonra Stalin'i "rakiplerinin ve düşmanlarının kanını akıtan bir adam" olarak görmek adına elinden geleni yaptığını, "fakat hayalindeki resmin bir türlü tam olarak oturmadığını" söyledi.[3]

Stalin'in kurnazlığı, sakinliği, histrionikliği, bütün bunlar onun klasik diktatör imajına uymadığı anlamına geliyordu. Tıpkı Eden gibi, Sör Alexander Cadogan da Stalin'in tavrından rahatsız olmuştu. Günlüğüne, "S.nin [Stalin] etkileyici olup olmadığını söylemek zor," diye yazmıştı. Bir yandan oldukça güçlü bir liderken, diğer yandan onu "kalabalıkta seçmek" zor olacaktı. "Parıldayan gözleri ve dik saçları" onu "daha çok kirpi gibi" gösteriyordu. Hepsinden önce, "oldukça ölçülü ve sessizdi".[4]

Eden akabinde Stalin'in bu zamana dek karşılaştığı en etkileyici siyasetçi olduğuna kanaat getirdi. Savaştan sonra, "Bir müzakereci olarak Mareşal Stalin, aralarından en zor olanıydı," diye yazdı. "Hatta

1. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, 20 Aralık 1941 girdisi, s. 423.

2. Anthony Eden (Rt Hon the Earl of Avon, KG, PC, MC), *The Eden Memoirs: The Reckoning*, Cassell, 1965, s. 302.

3. Alıntılanan kitap Ben Pimlott (ed.), *The Second World War Diaries of Hugh Dalton 1940–1945*, Jonathan Cape, 1986, 13 Ocak 1942 girdisi, s. 348.

4. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, 17 Aralık 1941 girdisi, s. 422.

otuz yıl civarındaki her türlü uluslararası konferans tecrübelerime dayanarak, şayet toplantı odasına gitmek için bir takım seçmek zorunda kalsaydım, Stalin ilk tercihim olurdu. Elbette adam acımasız ve elbette amacını biliyor. Asla tek bir boş cümle sarf etmemişti. Hiç esip gürlemedi, hatta nadiren sinirlenmişti. Keza oldukça sakindi ve sesini asla yükseltmemişti."[1] İngiliz siyasetçiler daha öncesinde Hitler ile de anlaşmalar yapmışlardı, bunlardan en kayda değer olanı 1938'deki Münih krizi sırasında olanlardı. Hitler -Stalin'in aksine- toplantılar sırasında çok nadiren sessiz kalır, genellikle yabancı politikacılara uzun uzadıya nutuklar atardı.

Stalin'in duygusallıktan uzak yaklaşımının etkili olduğu 1941 Aralık'ında Eden'a karşı kesinlik kazandı. İngiliz dışişleri bakanı Moskova'dan Stalin'in savaş sonrası Sovyet sınırları sorununu "samimiyetlerinin zorlu bir testi" olarak gördüğüne ikna olarak ayrıldı. Fakat Eden ayrıca bunun oldukça hassas bir konu olduğunu itiraf etti çünkü Atlantik Bildirisi'nin -Churchill ile Roosevelt'in 1941 yazında vardıkları anlaşma- ikinci hedefi, "sınır değişikliklerinin" yalnızca "ilgili insanların özgür iradeleriyle" yapılabileceğini söylüyordu. Bununla beraber, 1942 Ocak'ında Churchill'e yazdığı bir notta Eden, Stalin'e istediğini vermek adına oldukça güçlü sebepler sundu.

Eden, önerisinin ardından Churchill'den uzunca azar yedi. Churchill, Stalin'in savaş sonunda istediği toprakların "Hitler ile yaptıkları utanç verici gizli anlaşmanın sonucunda elde edildiğini," yazıyordu. Dahası, Sovyetler "savaşa yalnızca Almanların kendilerine saldırmaları sonucu girmişlerdi, onun öncesinde kaderimize karşı tamamen kayıtsız olduklarını gösterdiler ve hatta en zorlu tehlikemizde sırtımıza daha fazla yük eklediler". Liderliğini yaptığı ve "Atlantik Bildirisi'nde belirtilen özgürlük ve demokrasi ilkelerine bağlı olan" hükümetin pozisyonunda "hiçbir hata" olmamalıydı.[2]

---

1. Gellately, *Stalin's Curse*, s. 103.
2. Churchill'in Eden'a mektubu, 7 Ocak 1942, Public Record Office, Kew (PRO) FO 371/32864.

Bu, Britanya ile Sovyetler Birliği arasındaki derin uçurumun kanıtıydı. Sovyet lider büyük ülkelerin küçük ülkelerden toprak almasında hiçbir beis görmüyordu. Sonuç olarak İngilizlerle daha önce Nazilerle yaptığına benzer bir anlaşma yapmak istiyordu. Eden ile yaptığı ilk görüşmede İngilizler ile Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası sınırlarını garanti altına almak adına "gizli bir protokol" yapma olasılığını dillendirmişti. Gördüğümüz üzere, benzer bir "gizli protokol" 1939'da Ribbentrop ile imzalanmıştı. Eden bu fikri "imkânsız" diyerek elinin tersiyle itti.[1]

Churchill'e gelince, demokratik "prensiplerin" önemi hakkında sözleri oldukça güzel ve asildi. Fakat, göreceğimiz üzere, onlara uygun bir şekilde yaşayamayacaktı.

1. Eden, 17 Aralık 1941, Churchill'e dışişleri bakanlığı aracılığıyla gönderdiği telgraf, PRO FO 371/29655.

9

Açlık

Hitler ve Stalin, birçok açıdan farklı olsalar da ikisi de büyük bir gerçeğin farkındaydılar: açlığın gücü. Kişisel deneyimleri neticesinde gıda maddelerinin verilmesi ya da alıkoyulmasının oldukça efektif bir kontrol metodu olduğunu biliyorlardı. İkisi de Birinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında, açlığın siyasi ayaklanmalarda nasıl bir rol oynadığına tanık olmuştu. Ve bir kez iktidarı ellerine aldıklarında, bu bilgiyi kullanarak, korkunç şeylere sebep oldular. İkisi de milyonlarca kadın, erkek ve çocuğun açlıktan kasıtlı olarak ölmesinden sorumluydular. Bu öyle kötü bir suçtu ki daima miraslarının büyük bir parçası olarak görülmeliydi.

Savaşta açlıktan toplu ölümlerin gerçekleşmesinin en meşhur örneği Leningrad'da -bugünün St. Petersburg'u- yaklaşık 900 gün süren Alman kuşatması sırasında gerçekleşti. Bu süreç boyunca tam olarak kaç kişinin öldüğünü kimse bilmemektedir; belki 700.000 ila 800.000, kimi tahminlere göre de bir milyon veya daha fazlası.[1]

Barbarossa Harekâtı'nın ilk günlerinde, 1941 yazında, Kuzey Ordu Grubu süratle Leningrad önlerine ilerledi. O dönem Leningrad'da bir öğrenci olan Lev Razumovski, "Erkenden Alman Ordusu'nun sayısız kasabayı ele geçirdiğini duymaya başladık," diyordu. "Hepimiz şok olmuştuk. Nasıl olur da bu kadar kolay bir şekilde top-

1. Örneğin, Anna Reid, *Leningrad,* s. 3, sayıyı 750.000 olarak vermektedir ve Cynthia Simmons ve Nina Perlina, *Writing the Siege of Leningrad: Women's Diaries, Memoirs and Documentary Prose,* University of Pittsburgh Press, 2005, s. IX, "Leningrad bölgesinde" 1.6 ile 2 milyon arasında insan yaşadığını ve şehirde "bir milyondan az insan olmadığını" yazmaktadır.

rak kaybedebilirdik? Düşmanla onun topraklarında savaşmamız ve savaşı en az miktarda kan dökerek bitirmemiz gerekiyordu."[1]

Kuzey Ordu Grubu o kadar başarılıydı ki 8 Eylül'de Leningrad'ın etrafı sarılmıştı. Şehrin Sovyetler Birliği'nin geri kalanıyla bağlantısı, Ladoga Gölü üzerindeki tehlikeli bir yol dışında, kesilmişti. Bu felaketin meydana gelmesinden birkaç hafta önce, Stalin şehrin yönetimini eleştirmişti. Şehrin yöneticisi Andrey Jdanov'a 22 Ağustos'ta yazdığı mektupta, "Plan ve projelerinizi hiç bilmiyoruz," diyordu. "Niyetlendiğiniz, planladığınız bir şeyler olduğunu ve akabinde bir boşluk oluştuğunu her zaman tesadüfen öğreniyoruz. Buna katlanamayız. Çocuk değilsiniz ve ortada bir bağışlanmaya gerek olmadığını da gayet iyi biliyorsunuz. Çok çalışmanızın gerekçesi oldukça gülünç. Biz de en az sizin kadar çok çalışıyoruz. Basitçe söylemek gerekirse düzeni bozuyorsunuz ve hiç kimseyi düşünmeden tıpkı bir ıssız adadaymışsınız gibi hareket etmenizin bir sonucu olarak eylemleriniz için hiçbir sorumluluk hissetmiyorsunuz."[2]

29 Ağustos'ta, Leningrad'a yakın olan Tosno kasabasının Almanların eline geçmesinin ardından Stalin, "özel görevleri" kapsamında şehirde bulunan Molotov ve Malenkov'a bir telgraf gönderdi. "Şayet olaylar bu şekilde devam ederse, korkarım ki Leningrad aptallıklarından ötürü teslim olacak ve bütün Leningrad tümenleri esir alınacak," diye yazıyordu. "Popov [Leningrad cephesi komutanı] ve [Mareşal] Voroşilov ne yapıyorlar? Tehlikeyi savuşturmak adına nasıl bir planları olduğunu bana söylemediler bile. Geri çekilme hatları aramakla meşguller; işte bu, görevlerini nasıl gördüklerini gösteriyor. Bu sonu gelmez pasiflikleri, kadere köylüvari boyun eğmeleri nereden geliyor? Onları anlamıyorum."[3] Aynı anda Molotov'a gön-

1. *Stalin and the Betrayal of Leningrad,* yapımcı Martina Balazova, idari yapımcı Laurence Rees, BBC TV'de 2002'de yayınlanmıştır.

2. Nadezhda Cherepenina, "The Scale of Famine in the Besieged City", John Barber ve Andrei Dzeniskevich (ed.), *Life and Death in Besieged Leningrad 1941–1944,* Palgrave Macmillan, 2005, s. 52.

3. Reid, *Leningrad,* s. 106.

derilen başka bir telgrafta Stalin aralarında bir hain olduğuna dair şüphelerini dile getiriyordu: "Sana da birilerinin yolları Almanlara kasıtlı olarak açıyormuş gibi gelmiyor mu? Leningrad komutasının işe yaramazlığı kesinlikle akıl almaz."[1]

Stalin'in sözleri, Leningrad'daki yöneticilerin inisiyatif almasını engellemiş olabilirdi. Sovyet lider cesaretlendirici hiçbir şey söylememiş, pratikte hiçbir yardım sağlamamış, yalnızca tehdit etmişti. Ayrıca, "biz de en az sizin kadar çok çalışıyoruz" diyerek kendi karakterine ilişkin iki ipucu vermektedir. Birincisi, bir kriz durumunda kendisine acıma ve kendisini haklı çıkarma eğilimi, ikincisi ise -birinci çoğul şahıs kullanımıyla- kendisini, bir kez daha, başkalarının arkasına gizlemeye çalışması. Fakat kolektiflik, Stalin'de çoğu zaman bir sis perdesiydi. Örneğin, Eden 1941 Aralık'ında Stalin ve Molotov ile bir araya gelmişti, tıpkı Ribbentrop'un 1939 Eylül'ünde yaptığı gibi, fakat iki durumda da kolektif karar alma fikri yalnızca illüzyondu. Sovyet tarafında yalnızca tek bir karar alıcı vardı ve onun adı Joseph Stalin'di.

Kuşatma başlamadan önce sivil nüfusu Leningrad'dan tahliye etmek adına hiçbir acil durum planı uygulanmamıştı ve bu hatanın oldukça feci sonuçları olacaktı. Birkaç yüz bin kişi trenlerle şehirden kaçmış olmasına rağmen, şehirdeki iki buçuk milyon kişi, şehrin yakın çevresindeki 300.000'den fazla kişi ile birlikte Alman çemberinin içinde kalmıştı. Bu hatanın ardındaki gerekçeler karmaşıktı ve kesinlikle Leningrad yöneticilerinin hatalarını da içeriyordu fakat suçun büyük çoğunluğu Stalin'e aitti. Leningrad nüfusunun güvenliğine oldukça az ilgi göstermişti ve sivillerin müşterek tahliyesi adına hiçbir emir vermemişti. Şehrin askerî savunmasına odaklanışı, olayların meydana geldiği hızla başa çıkamamasıyla birleşmişti.

Şehri kuşattıktan sonra, Almanlar kendi aralarında bir sonraki adımın ne olması gerektiğini tartıştılar. OKW'nin müzakerelerinin ardından, 21 Eylül tarihli bir belge, meseleye dâhil olan herkesin acı-

1. Antony Beevor, *The Second World War*, Weidenfeld & Nicolson, 2012, s. 203.

masız zihniyetini gözler önüne sermişti. Şehrin işgal edilmemesine karar verilmişti çünkü nüfusu Wehrmacht doyurmak zorunda kalacaktı; bu, Açlık Planı göz önüne alındığında onlar için bir külfet demekti. Bir diğer olasılık ise şehri elektrik tellerinin ardında izole etmekti, "makineli tüfekler yerleştirilecekti", fakat bu birkaç sebepten dolayı problemliydi, en azından "askerlerin kaçan kadın ve çocuklara ateş edip etmeyecekleri şüpheliydi".

En tuhaf fikirlerden biri de Başkan Roosevelt'in Leningrad'daki sivillere yardım malzemesi göndermesine veya şehir teslim alındıktan sonra onları götürmesine izin verilmesiydi. Muhtemelen Amerikan başkanının dâhil olma ihtimali, savaş öncesinde pek bir etkisi olmayan Évian Konferansı'nı topladığı için, Nazilerin onu Yahudilere sempati duyan birisi olarak addetmelerinden dolayı ortaya çıktı. Yine de Almanlar yardım etmenin Roosevelt için pek de pratik bir şey olmadığını biliyorlardı, yine de yapılacak olan bu teklif yalnızca propaganda içindi. Daha gerçekleştirilebilir bir seçenek ise, "önce Leningrad'ı katı bir şekilde izole etmek, akabinde mümkün olduğunca yoğun topçu ve hava saldırılarıyla orayı dümdüz etmekti".[1]

Üst komuta bu acımasız fikirlerini dile getirmeden önce, Genelkurmay Başkanı General Halder de kendi fikrini öne sürdü ki o da oldukça acımasız bir fikirdi. Günlüğüne, "[Leningrad'daki] durum, açlığın müttefikimiz olarak devreye girmesine dek hassaslığını koruyacaktır," yazmıştı.[2] On gün sonra Hitler kendi hükmünü dile getirdi. Leningrad, "yeryüzünden silinmeliydi". Şehir, top atışları ve hava taarruzlarıyla yerle bir edilmeliydi. Sivillerin teslim olma girişimleri reddedilmeliydi, "çünkü biz, nüfusun barınma ve beslenme sorunlarını çözemeyiz ve çözmemeliyiz".[3]

1. Militärgeschichtliches Forschungsamt (ed.), *Germany and the Second World War*, Cilt IV: "The Attack on the Soviet Union", Clarendon Press, 1998, s. 644–646.

2. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 18 Eylül 1941 girdisi, s. 537.

3. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Donanma Komutanlığından Kuzey Ordu Grubu'na gönderilen mektup, Hitler'in kararlarına ilişkin onları bilgilendirmektedir, 28 Eylül 1941, s. 1755.

Bu emrin resmen yayımlanmasından kısa süre önce Hitler kararını özel bir konuşmada dile getirdi: "Zannediyorum ki bazı insanlar bu soruya cevap bulmak adına iki elleri başlarında düşünüyorlar: 'Führer, St. Petersburg [Hitler'in söylediği şekilde, Leningrad] gibi bir şehri nasıl yok edebilir?' Açıkçası ben, doğam gereği, başka bir türe aitim." "Kimsenin acı çekmemesini" tercih etse de "türler tehlikede olduğunda" harekete geçmek zorunda olduğunu söyleyerek açıklamasına devam etti. Ayrıca -bu, o zamana kadarki bütün eylemleri için yaptığı en net açıklamasıdır- şayet harekete geçmekte tereddüt ederse bu durum, gelecekte ondan fedakârlıklar talep edecekti. O yüzden, yarının ütopyası uğruna, çoğu insan bugün ölmeliydi.

Hitler'in bu sözleri söylemesinden hemen önce, hayatının en önemli deneyimi olan Birinci Dünya Savaşı hakkında konuşmuş olması da tesadüf değildi. O savaşa "saf idealist hislerle" katılmış ve yalnızca "etrafında toprağa düşen binlerce insan" görmüştü. Bunun bir sonucu olarak o, yalnızca "hayatın acımasız bir mücadele olduğunu ve türlerin korunmasından başka bir amacı olmadığını" değil, aynı zamanda "bireyin, yerini alacak başka insanlar var olduğu sürece ortadan kaybolabileceğini" öğrenmişti. Bunun tamamen doğru olabilmesi adına, bu son cümleye yalnızca bir genelleme eklemeliydi çünkü tek bir kişinin asla değiştirilemeyeceğine inanıyordu: kendisinin.[1]

21 Eylül'de, Hitler Leningrad hakkındaki yok edici hükümlerini açıklamadan hemen önce, Stalin de benzer ifadeleri dile getiriyordu. Leningrad otoritelerine aldığı haberlere cevaben Almanların Sovyet sivilleri zorlayarak canlı kalkan olarak birliklerinin önünde yürütebileceğini yazmıştı. "Leningrad'daki Bolşevikler arasında, bu gibi habercilere karşı silah kullanmanın mümkün olmayacağını düşünenler olduğunu söylüyorlar. Şayet Bolşevikler arasında bu tür insanlar varsa derhal ortadan kaldırılmaları gerekiyor çünkü onlar Alman faşistlerden çok daha tehlikeliler. Tavsiyem: duygusallaşmayın, düşmanın ve onun gönüllü yahut gönülsüz yardımcılarının dişlerine

1. *Hitler's Table Talk*, 25–26 Eylül 1941 gecesine ilişkin girdi, s. 44.

yumruğunuzu geçirin. Savaş acımasızdır ve her şeyden önce zayıflık ve tereddüt gösterenlere yıkım getirir... Ne pis Almanlara ne de onların temsilcilerine, artık kimlerse, merhamet göstermeyeceksiniz."[1]

"Savaş acımasızdır... merhamet göstermeyeceksiniz", bunlar Hitler ve Stalin'in tamamen hemfikir oldukları bir diğer inanıştı. Hatta Stalin'in bu cümleleri Hitler'in Polonya'nın işgali öncesi generallerine verdiği emirlerle -"kalplerinizi acıma duygusuna kapatın" ve "gaddarca davranın"- inanılmaz bir benzerlik göstermektedir.[2] İki tiran tarafından paylaşılan bu yaklaşım, bize bu savaşın yaratacağı acının boyutunu net bir şekilde göstermektedir. Stalin'in acımasızlığı, gerektiği gibi davranmayan generallerini infaz etmeye ve geri çekilen Kızıl Ordu askerlerini vurmak için "destek" birlikler kullanmaya kadar uzamıştı. Onun görüşüne göre, Alman birliklerinin önünde yürümeye zorlanan Sovyet siviller de bu zihniyetin bir parçası olarak acımadan vurulmalıydı.

Hitler'in aksine Stalin, varoluşsal bir tehdide karşılık veriyordu. Ülkesi tehlike altındaydı ve umutsuz durumlarda liderler umutsuz şeyler yapma eğilimi gösterirlerdi. Yine de Stalin'i meşru müdafaa konusunda radikal önlemler almış olan diğer liderlerden ayıran şey, aynı acımasız zihniyetini ülkesi hayatta kalma savaşına girmeden çok daha önce sergilemeye başlamış olmasıdır. Gördüğümüz üzere, Ukrayna'da birkaç milyon insan 1930'ların başında verdiği siyasi kararlar neticesinde açlıktan ölmüş ve bir milyon kadar insan da birkaç yıl sonra meydana gelen Büyük Temizlik sırasında hayatını kaybetmişti. Dahası, tıpkı Hitler'inki gibi, Stalin'in de geçmişi gösteriyordu ki o da öncelikle ideolojik sebeplerden dolayı acımasızdı. İki lider de bütün ülkenin bilincini yeniden şekillendirmeye çalışıyordu ve ikisi de bu amaca ulaşma yolunda en korkunç acıların bile yaratılabileceğini düşünüyordu.

Leningrad'ın içindeyse, her bir vatandaşa ne kadar gıda verilmesi gerektiği oldukça hayati bir soru haline geldi; gerçek bir ölüm kalım

---

1. Bellamy, *Absolute War*, Leningrad otoritelerine ve Merkulov'a gönderilen mektup, 21 Eylül 1941, s. 356–357.
2. Bkz. s. 67.

meselesiydi. Bu açıdan, Bolşevizm'in özünde eşitliğin olduğu varsayımı genel bir yanılgıdır. Örneğin Lenin, her vatandaşın eşit rızka sahip olduğunu söylememişti. 1921'deki iç savaş sırasında meydana gelen kıtlıkta, "gıda dağıtımının bir metot, bir enstrüman, üretimi artırmanın bir yolu olarak görülmesi gerektiğini" söylemişti. "Gıda teminindeki devlet desteği, yalnızca en yüksek üretkenlik adına gerçekten ihtiyaç duyulan işçilere verilmeliydi. Şayet gıda tedariki bir siyaset aracı olarak kullanılacaksa, o zaman kayıtsız şartsız, pek de gerekli olmayanların sayılarını azaltmak ve gerekli olanları teşvik etmek için kullanılmalıydı".[1]

En tepedekiler -Stalin ve partinin diğer ileri gelenleri- savaş sırasında gıda konusunda hiç eksiklik çekmediler. Leningradlı Elena Mukhina 1941 Aralık'ında günlüğüne, "Sinekler gibi acımızdan ölüyoruz," yazmıştı. "Ve dün Stalin, Anthony Eden'ın onuruna Moskova'da bir yemek daha verdi. Rezalet. Onlar kendilerini doyururlarken biz normal insanlar gibi bir parça ekmek dahi alamıyoruz. Onlar göz kamaştırıcı resepsiyonlar düzenlerken bizler mağara adamları gibi yaşıyoruz."[2]

Tıpkı Moskova'da Stalin ve meslektaşlarının sahip olduğu gibi, Leningrad'daki liderlerin de yeterli yiyecekleri vardı. Komünist Parti üyelerinin yanı sıra, şehrin işleyişi için hayati önem taşıyan üst düzey mühendisler ve fabrika yöneticileri en iyi şekilde besleniyorlardı. Bir diğer Leningradlı Irine Zelenskaya, "Kimse, şu ankinden daha fazla adaletsizlik hayal edemezdi," diye yazıyordu. "Açıkça insanların yüzüne işlenmişti, insanlarla yan yana geldiğinizde, bir işçinin rezil durumdaki kahverengi maskesinin altından ikinci kategoriye göre sefil bir şekilde beslendiğini ve buna bağlı olarak beslenme yetersizliği çektiğini, yetkili bir kişinin veya 'kantindeki bir kızın' ise sağlıklı yüzünü görebiliyordunuz."[3]

---

1. Reid, *Leningrad*, Lenin'in 1921'deki Rusya Gıda Konferansı'nda yaptığı konuşma, s. 166.
2. Sergey Yarov, *Leningrad 1941–1942: Morality in a City under Siege*, Polity Press, 2017, s. 43.
3. *A.g.e.*, s. 68. Ayrıca bkz. Alexis Peri, "Queues, Canteens, and the Politics of Location in the Diaries of the Leningrad Blockade", Wendy Z. Goldman ve Donald Filtzer (ed.), *Hunger and War: Food Provisioning in the Soviet Union during World War II*, Indiana University Press, 2015, s. 196.

Zelenskaya'nın da belirttiği gibi, ortalama üstü gıda istihkakından yalnızca görevliler değil, aynı zamanda gıda dağıtımında çalışanların birçoğu da faydalanabiliyordu. Kitaplara çizimler yapan Anna Petrovna Ostroumova-Lebedeva da bu yeni gerçekliğin farkında olanlardan biriydi. 1942 Mayıs'ında günlüğüne, "Anastasia Osipovna beni görmeye geldi," diye yazdı. "Kısa bir süre önce umumi hamamlara gitmişti ve çok sayıda iyi beslenmiş balıketli kadınların ışıltılı vücutları ve parlak tenleri karşısında hayrete düşmüştü. Hepsi fırınlarda, kooperatiflerde, aşevlerinde ve çocuk merkezlerinde çalışıyordu. Fırınlarda ve kooperatiflerde talihsiz insanları kandırıyorlardı. En iyi yiyecekleri kendi aralarında paylaşıyorlardı; örneğin, butları kendilerine ayırıyorlardı. Aşevleri ve çocuk merkezlerinde direkt çalıyorlardı. Sanırım aynı şey gıda tedarik sisteminin en tepesine kadar uzanıyordu."[1]

Kuşatma sırasında çocuklar, yalnızca yetimhanelerde veya çocuk evlerinde onlarla ilgilenenlerin yiyecek çalmalarından ötürü değil, aynı zamanda sokakta yürürlerken ellerinden yiyeceklerini almak görece daha kolay olduğundan bilhassa tehlike altındaydılar. Daha küçük olanlar, özellikle ebeveynleri öldükten sonra, çok daha savunmasız hale geliyorlardı. Bir kadın, bir eve girdiğinde, başka bir çocuk "düşüncesizce, ihtiyar bir adamın şişmiş yüzüne hiçbir şey söylemeden bakarken", küçük bir kız çocuğunun ölen annesinin elini tutarak, "Anneciğim, çok acıktım," dediğine tanık oldu. Başka bir yerde, bir apartman dairesine giren birisi, "kemirilmiş bir kadın cesediyle" aynı yatağı paylaşan iki küçük çocuk buldu.[2]

Daha büyük çocuklar için bile, kuşatma sırasında ebeveyn kaybetmek felç edici olabilirdi. 1942 Nisan'ında genç bir kız olan Elena Mukhina annesini kaybettikten sonra günlüğüne şunları yazmıştı: "Tanrım, etrafım tamamen yabancılarla sarılı, ne ailemden birisi ne de bir dostum var. Herkes yanımdan ilgisizce geçiyor, hiç kimse beni tanımak

1. Simmons ve Perlina, *Writing the Siege of Leningrad*, "Anna Petrovna Ostroumova-Lebedeva, Artist", 22 Mayıs 1941 girdisi, s. 32.

2. Yarov, *Leningrad*, s. 231.

bile istemiyor. Kimse benimle ilgilenmiyor. Bahar geldi, ilk fırtınayı dün yaşadık, hayat devam ediyor ve benden başka kimse annemin burada olmadığının farkında değil. O korkunç kış onu aldı götürdü."[1]

Son dönemlerin en soğuk geçen kışı olan 1941-42'nin korkunç kışı, gıda eksikliği, yetersiz sağlık hizmetleri ve Alman bombardımanıyla birleşince Leningrad'a sefalet ve ölüm getirdi. Getirdiği korkunç bir şey daha vardı: yamyamlık. O kışı atlatan Viktor Kirşin, "Gözlerimle gördüm," diyordu. "Bir kadın birkaç gündür bahçemizde yatıyordu ve göğüsleri kesilmişti. Bir çocuk gördüm, genç bir çocuk, uzuvları parçalanmıştı... Ürkütücüydü." Gıda eksikliği, şehir sakinleri için işkence haline gelmiş ve onları bu aşırılığa sürüklemişti. "O açlık hissini ifade etmek imkânsız. O, dünyadaki en kötü şey. Bir çeşit hayvanın içinizde tırmandığını hissediyordunuz. Bir tür vahşi canavar. Ve o sizi tırmalıyor, içinizde tırnaklarıyla oyuk açıyor, iç organlarınızı deşiyor, her şeyi parçalıyor. Ekmek istiyordu, yiyecek istiyor, beslenmek istiyordu."[2]

Leningradlılar sokaklarda parçalanmış bedenler görmeye alışmışlardı. 1942 Nisan'ında Vera Kostrovistkaya şunları yazmıştı: "Uzun boylu, paçavralara sarılmış ve omzunda bir sırt çantası olan bir adam karda direğe yaslanmış şekilde oturuyordu. Tamamen direğe yaslı vaziyetteydi. Belli ki Finlandiya İstasyonu'na gidiyordu, yorulmuş ve oturmuştu. İki hafta boyunca hastaneye gidip gelirken onu orada oturur vaziyette gördüm. İlkinde sırt çantası gitmişti, ikincisinde paçavraları, üçüncüsünde iç çamaşırları gitmişti, dördüncüsünde çıplaktı, beşincisinde ise iç organları parçalanmış bir iskelet haline gelmişti. Mayısta onu oradan götürdüler."[3]

Leningrad'da yamyamlığın daha şeytani bir uygulanış şekli daha vardı: etleri için diğer insanları öldürüyorlardı. NKVD belgeleri, bir-

---

1. Elena Mukhina, *The Diary of Lena Mukhina: A Girl's Life in the Siege of Leningrad*, ed. ve önsöz Valentin Kovalchuk, Aleksandr Rupasov ve Aleksandr Chistikov, Pan Books, 2016, 22 Nisan 1942 girdisi, s. 315.
2. *Stalin and the Betrayal of Leningrad*, BBC TV.
3. Simmons ve Perlina, *Writing the Siege*, "Diary of Vera Sergeevna Kostrovitskaia, Ballerina and Dance Teacher", Nisan 1942, s. 51.

çok insanın hayatta kalmak adına başkalarını öldürdüklerini ortaya koyuyordu; 18 aylık kızını kendisini ve diğer çocuklarını beslemek adına öldüren anneden tutun da oğlunu ve diğer akrabalarını doyurabilmek adına kendi karısını öldüren işsiz bir tesisatçıya kadar.[1] Fakat bugün, ölmüş bir insanın bedeniyle beslenmek ve beslenmek için bir insanı öldürmek arasındaki çizgi bizim için oldukça açık olsa da o zamanlar bu çizgi o kadar da belirgin görünmeyecekti. Açlıktan ölmek üzere olan çocuklara gıda temin edebilmek adına kaçınılmaz bir ölümü hızlandırmak, açıkça bir cinayet vakası olarak görülmeyebilirdi.

Kuşatma sırasında yamyamlığın ne denli yayıldığından emin olabilmek imkânsızdır. Bir NKVD raporu, 1942'nin sonuna dek 2.000 kişinin bu suçtan tutuklandığını söylüyordu fakat açlıktan ölen çok sayıda kişinin olduğunu da göz önüne alırsak ki suçu gizlemek de nispeten kolaydı, bu sayı kesinlikle gerçekleşen yamyamlık eylemlerinin sayısının eksik bir tahminidir.[2]

Ölümün onurunun yok edilmesi, kuşatmanın sonucunda ortaya çıkan şeylerden biriydi. Hayat, kelimenin tam manasıyla karne sahibi olmaya bağlı olduğundan, cenazelerin dairelerde saklandığı ve akrabalarının ölenlerin karnelerini olabildiğince uzun süre kullanmaya devam ettiği durumlar da vardı. Bir Leningradlı eski dairesine döndüğünde yatak odasında üç ceset olduğunu gördü. Günlüğüne, "Görülüyor ki komşular odamı morga çevirmiş. Peki öyleyse, yapsınlar. Cesetler beni rahatsız etmiyor," diye yazdı.[3]

Kuşatmadan feci şekilde etkilenenlerin ifadelerinin çoğu, bireylerin ne tür deneyimlerle test edildiğini ve süreç içerisinde karakterlerinde varlığından haberdar olmadıkları birçok yön keşfettiklerine

1. Reid, *Leningrad*, s. 287.

2. Bu sayı Reid, *Leningrad*, s. 288'den alınmıştır fakat Bellamy *Absolute War*, s. 380'de 1.500 kişinin yamyamlıktan dolayı tutuklandığını aktarmaktadır. Ayrıca Sovyet kanunlarında yamyamlık gibi bir suçun olmadığını, tutuklananların "eşkıyalık" gibi başka suçlardan ötürü tutuklandıklarını belirtmekte fayda var.

3. Elena Kochina, *Blockade Diary: Under Siege in Leningrad 1941–1942*, Ardis, 2014, 7 Şubat 1942 girdisi, s. 86.

odaklanıyordu. Leningradlı akademisyen Dmitri Likaçev, "Bence gerçek hayat açlıktı ve gerisi hayaldi. Kıtlık süresince insanlar kendilerini ortaya çıkardılar, üzerlerindeki ağırlıkları attılar ve kendilerini bütün değersiz şeylerden özgür kıldılar. Bazıları muhteşem, eşsiz kahramanlara, bazıları da hainlere, canilere, katillere ve yamyamlara dönüştüler. Ortası yoktu," diyordu.[1]

Elena Koçina bu gerçeği 1941 Ekim'inde fark etmişti. Günlüğüne, "Savaştan önce birçok insan cesaret, ilkelere bağlılık, dürüstlük -artık ne istiyorlardıysa- gibi şeylerle gösteriş yapıyordu," yazdı. "Savaşın fırtınası bütün bu paçavraları paramparça etti, artık herkes görünmek istedikleri gibi değil, gerçekten oldukları kişiler haline gelmişlerdi. Birçoğu acınası korkaklara ve alçaklara dönüşmüştü."[2]

Elena Koçina'nın keşfettiğine inandığı trajik gerçeklik şuydu: "Her birimiz sessizce kendi acılarımızla boğuşuyorduk. Bir başkasına yardım etme şansımız yoktu... İnsanların artık yaşam ve ölümle tek başına mücadele etmek zorunda olduğunun farkına vardık..."[3] Bu keşfini kabullenmeye çalışırken, birkaç gün sonra, "Belli ki bir kişiyi kendisi dışındaki her şeye karşı duyarsız hale getiren ölçüde bir fiziksel ıstırap mevcuttu. Kahramanlık, fedakârlık, cesaret, bunlar yalnız tok olan veya uzun zaman boyunca aç kalmamış insanların sahip oldukları şeylerdi," çıkarımında bulundu.[4] Bu yargısında kısmen haklı kısmen de haksız. Haksız, çünkü kuşatma sırasında insan ruhunun en iyi yönünü gösteren fedakârlık, bireysel seviyede şüphesiz mevcuttu. Haklı olduğu yanı ise, böylesi bir asaletin pek de yaygın olmayışıydı.

Hitler, generalleri ve Leningrad'ı kuşatan sıradan Alman askerleri bu ıstırabı yarattıklarının farkındaydılar. Hatta, gördüğümüz

---

1. Dmitry S. Likhachev, *Reflections on the Russian Soul: A Memoir*, Central European Press, 2000, s. 244. Ayrıca alıntılanan kitap Reid, *Leningrad*, s. 194. Fakat ayrıca bkz. Likhachev's memories of the siege, *Reflections*, s. 216–262.
2. Kochina, *Blockade Diary*, 3 Ekim 1941 girdisi, s. 42.
3. *A.g.e.*, 2 Ocak 1942 girdisi, s. 68.
4. *A.g.e.*, 28 Ocak 1942 girdisi, s. 82.

üzere, ölümlerin yavaş yavaş seyrettiği bu yola, şehri alırken kendi hayatlarını tehlikeye atmak istemedikleri için bilinçli olarak başvurmuşlardı. Ayrıca, şayet şehri alabilirlerse, şehir sakinlerine karşı bir sorumluluklarının olmasını da istememişlerdi. Bu düşünce, daha geniş bir modelin parçasıydı. Daha önce gördüğümüz üzere, işgal öncesi geliştirilen planlarda Alman birliklerinin olabildiğince uzun bir süre arazide kalması öngörülüyordu ki bu da kaçınılmaz olarak orada yaşayan insanlardan erzak çalmak anlamına geliyordu.

Wehrmacht'ta hücum topu taburunda görev yapan bir asker olan Albert Schneider, "Moskova önlerinde geçirdiğimiz iki üç ay içerisinde, insanlar her şeyleriyle sistematik olarak soyuluyorlardı... patates veya daha başka şeyler var mı diye kilerler aranıyordu, insanların açlıktan ölüp ölmeyecekleri kimseyi ilgilendirmiyordu," dedi. Bir köylünün, Alman askerlerinin domuzunu çalmalarına karşı çıkması sonucu vurulduğuna tanık olmuştu çünkü "Bu kişilerin en baştan beri 'gayri insani yaratıklar' oldukları varsayılıyordu. Hayatlarında bize hizmet etmekten başka hiçbir amaçları yoktu ve artık onlara ihtiyacımız kalmadığında elimizden çıkarıyorduk. O dönemin propaganda mesajı buydu ve oldukça etkili olduğunu da kanıtlamıştı... Sanırım o dönem insanların vahşi hayvanlardan başka bir şey olmadıklarının farkına varmıştım. Bugün halen insanların vahşi hayvanlar olduklarını düşünüyorum."

Schneider prensipte Sovyetler Birliği'nin işgaline karşı değildi. "Bolşeviklere kesinlikle karşıydım," dedi. "Bugün hâlâ aynısını düşünüyorum." Dahası, Bolşevik Partisi'ndeki iktidar veya nüfuz sahiplerinin bilhassa hedef alınmasını meşru buluyordu: "Bana -diğerlerini insanları katletmeleri konusunda cesaretlendiren- parti üyelerinin hedef alınması hiç de kötü görünmüyordu, onların da cezalandırılmaları gerekiyordu." Onun itiraz ettiği şey, sıradan Sovyet halkını Nazi davasına kazandırmak adına hiçbir çabanın sarf edilmeyişiydi.

Ukrayna'da, işgalin ilk günlerinde "dil öğretmeni olduğu için Almanca konuşan" bir yerli kadınla tanışmıştı ve "Alman gibiydi, Alman

yanlısı görünüyordu. Bana bu vesileyle Bolşevizm'den kurtulduğu için memnun olduğunu söyledi... Stalin'in birçok -milyonlarca- insanın açlıktan ölmesine yahut idam edilmesine müsaade ettiğinden bahsetti ve şimdiyse Almanların Bolşevizm'i mağlup etmelerini ve akabinde onların da özgür olmalarını umduğunu söyledi. Özgür olabilmek adına bize -Almanlara- bel bağlıyorlardı. Ve biz onları özgürleştirdik, fakat yalnızca Bolşevizm'den değil diğer her şeyden de özgürleştirmiştik!"[1]

Alman Ordusu, Sovyet vatandaşlarını yalnızca Leningrad'ı kuşatarak ve ilerledikleri yerlerdeki köylülerden erzak çalarak aç bırakmıyorlardı, ayrıca ele geçirdikleri kentsel bölgelerdeki nüfusu yiyeceklerden mahrum bırakmak adına da çabalarını yoğunlaştırmıştı. Örneğin, Ukrayna'nın doğusundaki Harkov'da Feldmareşal von Reichenau askerlerine "araziden daha fazla beslenmeleri" gerektiğini söylemişti çünkü "bu savaş yalnızca silahların savaşı değil, aynı zamanda bir ekonomik savaştı". Bu mantığın devamı olarak, Alman otoriteleri Harkov'da yalnızca kendilerine çalışan insanlara yiyecek verilmesine karar verdi, diğerleri açlıktan ölmeye terk edilmeliydi.[2]

Almanlar 1941 sonbaharında Harkov'a girdiklerinde 15 yaşında olan Inna Gavrilçenko, işgalcilerin geldiklerini "yaklaşık üç dört gün süren aralıksız soygunlarla" gösterdiklerini ifade ediyordu. "Erzak" ve "kıyafet" çalıyorlardı. Bir asker onun "hayatta en sevdiği şey" olan, halasının ona verdiği bir çift "manşetleri işlemeli siyah eldiveni"ni aldığında oldukça üzülmüştü. "Şok olmuştum," dedi. "Bunun gerçekten yaşanmış olduğuna inanamıyordum... bu durum bana açıklanamaz, affedilemez gibi görünmüştü."[3]

Tıpkı Leningrad'da olduğu gibi, Harkov'da da 1941-42 kışı oldukça çetin geçmişti. Kısa süre sonra, Almanların şehir sakinlerinden erzak çalması neticesinde birçok insan açlık çekmeye başlamıştı.

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Armee-Befehl des Oberbefehlshabers der 6 Armee, 28 Eylül 1941, alıntı Jeff Rutherford, *Combat and Genocide on the Eastern Front: The German Infantry's War*, Cambridge University Press, 2014, s. 169.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Inna Gavrilçenko, sokakta yürürken insanların yüz üstü şekilde kara uzandığını görüyordu, fakat "ölmüşler miydi yoksa yalnızca bayılmışlar mıydı hiçbir zaman bilemiyorduk". Birkaç kişi yere yığılmış insanların yanına giderek onları "dizlerinin üzerine ya da ayağa kaldırmaya" çalıştı çünkü "onların kendilerini kaldırabilecek kadar güçlü olduklarından emin değillerdi".

Gavrilçenko, 1 Mayıs 1942'de babası öldükten sonra 8 gün boyunca onun cesedinin yanında yaşamıştı, "Çünkü hiçbir şey yapamıyordum. Onu defnedemedim... bir yandan çok zayıftım, diğer yandan mezar için ödeyecek param yoktu." Kısa süre sonra kendisini "sersem" gibi hissetmeye başlamıştı ve eve gelen bir ziyaretçi onu babasının cesediyle konuşurken görmüştü; "Çoktan soğumuştu, fakat onunla konuşmaya devam ettim." Komşusu ona bir parça ekmek getirdiğinde, Inna ölmüş babasına da yemek isteyip istemediğini sordu. "Ekmeği ona gösterdim ve 'bak, uzun zamandır ekmek görmemiştin, bak bu gerçek ve güzel bir ekmek' dedim. Bir lokma, bir parça almasını istedim. Ama almadı."

Yalnızca Inna'ya ekmek getiren komşusu yiyecek bir şeylere sahipti çünkü bir Alman askerini tanıyordu. Belki de bu tür durumlarda bazı Almanların şahsen tanıdıkları Ukraynalıları açlıktan ölürken izlemeleri zor olduğundan onlara yemeleri için artıkları vermeleri de kaçınılmazdı. Hatta bu, Alman otoritelerinin Harkov gibi yerlerde Açlık Planı'nı uygularken karşılaştıkları temel sorunlardan biriydi. Şayet açlıktan kırılanlar Almanlardan fiziksel olarak da ayrılırlarsa -ya Leningrad'da kuşatılmış ya da bir gettoda tellerin arkasında bırakılmış şekilde- ölmelerine daha kolay izin verilebilirdi. Açlıktan ölmeye başlayan biriyle birlikte yaşamak, duygusal zorluklar yaratabilirdi.

Alman Ordu propagandası, bazı birliklerin şefkat göstermeye başladığını ve bunun tehlikeli boyuta ulaştığını fark etti ve bunun önüne geçmeye çalıştı. Bir propaganda bildirisinde, "İşgal altındaki bölgelerde yaşayan insanlara iyi niyet güderek verdiğim her bir gram ekmeği ve diğer erzakları, Alman halkının ve dolayısıyla ailemin elin-

den alıyorum," yazıyordu. "Bu sebeple, Alman askeri aç kadınların ve çocukların karşısında sert durmalıdır. Eğer durmazsa, kendi halkımızın beslenmesini tehlikeye atar. Düşman, şu an bizim için planladığı kaderi kendi yaşamaktadır. Ve o [erzakı paylaşan kişi], aynı zamanda dünyaya ve tarihe de tek başına cevap vermek zorundadır."[1]

Inna Gavrilçenko'ya gelince, ağaç kabuğu ve yapraklarını yiyerek hayatta kaldı ve daha sonra bir et fabrikasında geçici bir iş buldu. Hatta Alman askerlerinin bulaşıklarını yıkadıkları kirli suyu bile içmişti çünkü hâlâ içlerinde az da olsa yiyecek bulunuyordu. Hatta bazen hırsızlığa bile başvurduğunu itiraf ediyordu. Günden güne, savaşın kısa sürede bitmesini umarak yaşadı. "Gelecek hakkında düşündüğümü hatırlamıyorum," dedi. "Savaş başladığında bu kadar uzun süreceğini düşünmemiştik. En fazla bir ay sürer diye düşünüyorduk. Hadi bilemedin iki ya da üç ay. Dört sene süreceği kimsenin aklına dahi gelmemişti."[2]

Leningrad ve Harkov'da koşullar korkunç olsa da savaşın erken dönemlerinde açlıktan ölen insan sayısının en fazla olduğu yer ise tamamen bambaşka bir yerdi: Sovyet askerlerinin tutulduğu esir kampları. İnanılmaz bir şekilde, savaşın ilk aylarında Almanlarca esir alınan 3.35 milyon Sovyet esirden, 1941 Aralık'ına geldiğimizde yalnızca 1.1 milyonu hayattaydı. Binlercesi, Sovyet siyasi subayların yakalandığında öldürülmelerini içeren Komiser Emri'nin bir sonucu olarak vurulmuştu. Geri kalanı çoğunlukla salgın hastalık veya açlıktan -ya da ikisinin birleşiminden- yok olmuştu.[3] Ordu levazım subayı olan General Wagner, 1941 Kasım'ında kendisine Sovyet esirlerin Alman nezaretinde açlıktan öldükleri söylendiklerinde, "Çalışmayan savaş esirleri... açlıktan ölmeye mahkûmdurlar," cevabını vermişti.[4]

---

1. Karel C. Berkhoff, *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*, Harvard University Press, 2004, s. 166.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Tooze, *Wages of Destruction*, s. 482–483.
4. Christian Streit, "Soviet Prisoners of War in the Hands of the Wehrmacht", Hannes Heer ve Klaus Naumann (ed.), *War of Extermination: The German Military in World War II*, Berghahn Books, 2009, s. 82. Ayrıca Ueberschär ve Wette (ed.), *Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion*, s. 308–309. Orijinali BA-MA, Alliierte Prozesse 9/NOKW-1535.

Aynı ay Göring, İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano'ya, Sovyet esirlerini kontrol etmek için artık daha fazla silahlı muhafızlara ihtiyaç olmadığını söylemişti: "Esir sıralarının başına yemeğin hoş kokularını yayan bir kazan koymak kâfi, akabinde binlerce esir açlıktan kırılan hayvan sürüleri gibi önünde kuyruk oluşturuyor." Konuşmanın öncesinde Göring ayrıca Sovyet esirlerin yalnızca "birbirlerini" değil, aynı zamanda "bir Alman nöbetçiyi" de yediklerinden bahsetmişti.[1]

Harkov'da bir çocuk olan Anatoli Reva'nın keşfettiği üzere, Alman Ordusu Sovyet sivillerin ellerindeki ufak tefek yiyecekleri savaş esirlerine vermelerini bile engellemeye çalışmışlardı. Aile evlerinin arkasında Sovyet esirlerin bulunduğu bir kamp vardı: "Ve babam, kalbinden gelen bütün nezaketiyle, oraya gitti ve çitin üstünden içeri yiyecek atmaya başladı: patates, pancar, onlara yardım etmek için ellerinde ne varsa fırlattı, böylece onların da yiyecek bir şeyleri olabilecekti. Babam sağır ve aptaldı... Onlar [Alman askerler] ona bağırmaya başladılar: 'Git buradan, git,' ve malum, o duyamıyordu, ardından onu vurdular. Bir iki el ateş ettiler ve evet. Onu öldürdüler... Onlarda, en ufak bir itaatsizlik eylemi ölüm demekti. Bir şey yapmış olman ya da bir şey yaparken başarısız olman fark etmiyordu."[2]

Georgi Semenyak, Almanlar tarafından 1941'de esir alınarak o yılın sonuna dek hayatta kalmayı başaran az sayıda Sovyet askerinden biriydi. Çatışmaların başlamasından birkaç hafta sonra yakalanmış ve diğer binlerce silah arkadaşıyla birlikte devasa bir kampa -dikenli tellerle çevrili dev bir alandan biraz daha büyük- bir kampa hapsedilmişti ve yeterli yiyecek verilmeyerek açlıktan ölmeye terk edilmişti. "Hepimiz açık havanın altında oturuyorduk," dedi. "Saklanacak hiçbir yer yoktu. O gece boyunca çukur kazıp içinde uyumaya çalıştık çünkü bize sürekli ateş ediyorlardı." O ve tutsak arkadaşları korkunç bir cinayetin kurbanı olacaklarının gayet farkındalardı.

1. Gibson (ed.), *Ciano Diaries*, 25 Kasım 1941 girdisi, s. 411.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

"Tabii ki bunun adil olmadığından emindik," dedi. "Uluslararası hiçbir yasa, savaş esirlerine karşı böyle bir muameleye izin vermez."[1]

Sayısı bilinmeyen çok sayıda Sovyet esiri hiçbir zaman kamplara ulaşamamıştı, ya teslim olurlarken ya da teslim olduktan kısa süre sonra öldürülmüşlerdi. Öldürülenlerin çoğu rütbeli değillerdi, yalnızca sıradan askerlerdi. Alman gazilerince zaman zaman bu infazlara karşı bir "gerekçe" ortaya atılıyordu, onlar Sovyetler'in yakalanan Almanlara uyguladıkları gaddarlığa karşı misilleme gerçekleştiriyorlardı. Şüphesiz bu gibi durumlar oluyor olsa da bu yeterli bir açıklama değildir. Çünkü ortada Sovyet esirlerinin savaşın erken döneminde, böyle bir "intikam" iddiasında bulunulmadan önce, esaret altında infaz edildiklerine dair kanıtlar vardı. Örneğin, şu emir, Panzer Ordusu Komutanı General Joachim Lemelsen tarafından 25 Haziran'da, savaşa girildikten yalnızca üç gün sonra verilmişti: "Görüyorum ki hem savaş esirlerine hem de sivillere anlamsızca ateş ediliyor. Üniforma giyen ve kıran kırana bir mücadelenin ardından esir alınan bir Rus askerinin düzgün muamele görmeye hakkı vardır. Biz sivil nüfusu Bolşevizm'in boyunduruğundan kurtarmak istiyoruz ve ayrıca onların iş gücüne de ihtiyacımız var... Bu talimat, Führer'in yakalanan partizanlara ve Bolşevik komiserlere karşı acımasızca davranmamız gerektiğine dair verdiği emri hiçbir şekilde değiştirmemektedir."

Ancak beş gün sonra "halen daha fazla silahlı saldırı" olduğunu yazmak zorunda kaldığı için, sözlerinin pek de etkili olmadığı görülüyor. Lemelsen, "Bu cinayettir!" diyordu. "Wehrmacht bu savaşı Rus halkına karşı değil, Bolşevizm'e karşı veriyor. Biz yıllardır Yahudilerin ve suç örgütlerinin baskısı altında korkunç acılar çekmiş olan bu topraklara tekrar barışı, sakinliği ve düzeni getirmek istiyoruz. Führer'in emri, Bolşevizm'e (siyasi komiserlere) ve her türlü partizanlara karşı acımasızca eylemde bulunmayı söylüyor! Açıkça kimliği tespit edilen kişiler kenara çekilerek yalnızca bir subayın emriyle vurulmalıdır..."[2]

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

2. Omer Bartov, *The Eastern Front 1941–1945: German Troops and the Barbarisation of Warfare*, Palgrave, 2001, s. 116–117.

Teoride Lemelsen'in sözleri oldukça anlamlıydı ama pratikte değildi. Bir yandan sıradan Sovyet savaş esirlerine "düzgün muamele" edilmesini söylerken, diğer yandan Hitler'in partizanlara ve komiserlere karşı "acımasız eylemlerde" bulunulması emrinin uygulanmasını istiyordu. Cephe hattındaki askerler için ayrımı yapmak zordu, özellikle de sürekli "alt insanlara" karşı "imha" savaşı verildiğinin söylendiğini göz önüne alırsak. Örneğin, Vyazma Muharebesi'nde korkmuş vaziyette elleri başlarında yerde uzanan bir grup Sovyet askeriyle karşılaşan Wolfgang Horn gibi Almanların yaklaşımını ele alalım. Rusça "eller yukarı" diye bağırmış ve anında cevap alamayınca o ve silah arkadaşları onları öldürmüştü. "Teslim olmadıklarında," dedi. "onları vuruyorduk. Bunu yapmak bizim için doğaldı... Onlar korkaklardı; hiçbir şekilde daha iyisini hak etmiyorlardı."[1]

Bu arka planı düşündüğümüzde, 1941'de çok sayıda Sovyet esirin Almanların elinde ölmesi değil de az bir kısmının hayatta kalabilmiş olması şaşırtıcı olabilir. Ve savaşın sonuna dek hayatta kalmayı başarabilmiş her bir esirin farklı bir dayanma hikâyesi vardı. Örneğin, Pavel Stenkin hayatta kalabilmesini Stalin'in kolektifleştirmeye zorlama politikasına bağlamıştı. Stenkin savaşın ilk saatlerinde yakalanmış ve Alman işgalindeki Polonya'da "dikenli tellerle çevrili geniş bir alana" götürülmüştü. O ve diğer mahkûmlar hafif bir çorbayla beslenmişlerdi; o da arada sırada. Sonuç olarak yoldaşları açlıktan ölmeye başladılar. O anda, "iyi ailelerden gelen, iyi beslenmeye alışmış olanların önce ölmeye başladıklarını" fark etmişti. Fakat şükür ki Pavel Stenkin kolektifleştirme yüzünden çok defa açlık tecrübesi edinmişti. "Kolektif çiftlikler o dönemler tam manasıyla felaketti," dedi. "Sığırlar ölüyordu... her şey ölüyordu." Sonuç olarak, "her zaman açlık hissettiği" için, çocukluğu süresince neredeyse hiçbir şey yemeden yaşamaya alışmıştı.[2]

1941 Ekim'inde Pavel ve birkaç bin yoldaşı Güney Polonya'daki Auschwitz toplama kampına gönderildi. Onlar Auschwitz'e gönde-

1. Rees, *War of the Century*, s. 67.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

rilen ilk Sovyet esirler değillerdi. Üç ay önce, temmuzda birkaç bin Sovyet komiseri de kampa gönderilmişlerdi. Çoğu, yakalandıktan sonra rütbeleri tespit edilemeyen birkaç bin komiserdi, statüleri yalnızca sıradan Sovyet savaş esirlerinin bulunduğu kampa nakledildiklerinden sonra tespit edilebiliyordu. Alman otoriteleri, komiserleri sahada öldürmek yerine, toplama kamplarında ölüme göndermeye karar verdiler. Bazıları Reich'ın savaş öncesi sınırlarında bulunan Sachsenhausen gibi kamplara, bazıları da Auschwitz'e gönderildi.

Sovyet komiserlere Auschwitz'de uygulanan muamele meşhur hale gelmişti: kamp hâlihazırda gaddarlığıyla biliniyordu, diğer mahkûmlar onların yaşadıkları karşısında şok olmuşlardı. Komiserlerin çakıl havuzunda nasıl çalıştırıldıklarına tanık olmuş Leh bir siyasi tutuklu olan Jerzy Bielecki, "Koşarken bir yandan da bu kum ve çakıl dolu el arabalarını ittiriyorlardı," dedi. "Çok zordu. El arabalarını üzerinden ittirdikleri tahtalar bir sağa bir sola kayıyordu. Bu normal bir iş değildi; bu, SS'lerin Sovyet savaş esirleri için yarattıkları bir cehennemdi... Silahlı 4-5 tane SS vardı ve zaman zaman silahlarını doldurur, nişan alır ve çakıl havuzuna ateş ederlerdi. Ardından arkadaşım, "Bu orospu çocuğu ne halt ettiğini sanıyor?" dedi. Bir Kapo'nun ölmekte olan bir adamı sopayla dövdüğünü gördük. Arkadaşımın askerî eğitimi vardı ve, "Bunlar savaş esirleri. Hakları var!" dedi. Fakat onlar çalışırlarken öldürüldüler."[1]

Velhasıl, Pavel Stenkin ve yoldaşları komiser değillerdi ve onların birkaç ay sonraki varışları Auschwitz'in işleyişinde bazı değişiklikler olduğuna işaret ediyordu. 1941 Eylül'ünde Himmler kampın genişletilmesine karar vermişti. O zamana dek yalnızca tek bir Auschwitz vardı: Dachau gibi savaş öncesi kampları model alınarak inşa edilmiş Auschwitz ana kampı. Fakat şimdiyse Himmler derhal, Auschwitz'in 2-2,5 kilometre uzağında bulunan, Lehlerin Brzezinka, Almanların da Birkenau dedikleri kasabaya yeni devasa bir kamp yapılmasını emretmişti.

---

1. Rees, *Auschwitz*, s. 57.

Akabinde Yahudilerin imha edilmesinde meşhur bir rol oynayacak olan Auschwitz-Birkenau, aslında mekanize bir ölüm fabrikası olarak inşa edilmemişti. Hatta Sovyet savaş esirlerinin evi olması planlanmıştı. Kampın amacı 100.000 insanı barındırmaktı ki bu, kampı bütün Nazi sistemindeki en büyük kamp haline getiriyordu ve Sovyet esirler yalnızca kamp içinde değil, aynı zamanda civardaki endüstriyel işletmelerde de çalışmaya zorlanacaktı. Hâlihazırda kaynak sıkıntısına sebep olan bir savaşın ortasında, bataklık tarlalarında böylesine geniş bir yapının nasıl inşa edileceği sorusu da kolayca cevabını bulmuştu. Kamp, Pavel Stenkin gibi açlıktan kırılan on bin Sovyet esir tarafından inşa edildi. Ve onların bu korkunç kaderleri halen hak ettiği kamuoyu ilgisini görmemiştir.

Leh siyasi tutuklu Kazimierz Smoleń, Sovyetler'in o sonbahardaki gelişlerini hatırlıyordu. "Hâlihazırda kar yağıyordu ki ekimde kar yağması olağanüstü bir durumdu," dedi. Buna rağmen Sovyet savaş esirleri, "Bütün kıyafetlerini çıkarıp, dezenfektanla dolu bir varile atlamak zorundalardı ve Auschwitz'e [ana kamp] çıplak bir şekilde gittiler. Genelde hepsi bir deri bir kemikti."[1] Pavel Stenkin, SS'lerin yeni gelenleri nasıl aşağıladığını korku içinde anlatıyordu. Pavel, "Başlangıçta çıplaktık. Bu bir hijyen testiydi," dedi. "Bizleri ya soğuk ya da sıcak su hortumlarıyla yıkıyorlardı, soğuk ya da [kaynar derecede] sıcak suyla, ardından alay etmeye başladılar. Tamamen mahvolmuştuk..." Kamptaki mevcut mahkûmların da Sovyet savaş esirlerine karşı pek iyi niyetli olmadıklarını düşünüyordu. "Lehler bizden hoşlanmıyorlardı çünkü bizim kolonimiz gibi bir şeydiler... Basit bir şekilde hiçbir millet bizden hoşlanmıyordu. Tıpkı Avrupa'daki faşistleri sevmedikleri gibi, aynı şekilde komünistleri de sevmiyorlardı."[2]

Auschwitz'in komutanı Rudolf Höss, kampa doğru yürüyen Sovyet savaş esirlerinin "çok kötü" durumda olduklarını yazmıştı. Bunun başlıca sebebi, hem önceki kamplarında hem de Auschwitz'e

1. *A.g.e.*, s. 80.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

gelirlerken açlık çekmiş olmalarıydı. Nöbetçileri onlara "neredeyse hiç yiyecek" vermemiş ve "yolda durduklarında" esirlere en yakın otlağa gidip sığırlar gibi yenilebilecek ne bulurlarsa "otlamalarını" söylemişti. Höss, savaştan sonra yazdıklarında, onların durumlarından şefkatle değil de Birkenau'yu inşa etmek adına ona sağlanan insan malzemesinin kalitesinden duyduğu rahatsızlığı dile getiriyordu. "Zayıf düşmüş vücutları daha fazla işlev görmez," diyordu. "Güçleri tamamen tükenmişti." Höss, aç kalan Sovyet esirlerin nasıl birbirlerini yeme eğilimi olduğundan bahsediyordu, çünkü kamp yönetimi -onun idare ettiği- onlara yeterli gıdayı vermiyordu. "[Birkenau'daki] ilk bina gruplarının temelleri kazılırken," diye yazdı, "adamlarım çoğu zaman arkadaşları tarafından öldürülmüş, bir kısmı yenilmiş ve çamura gömülmüş Rusların bedenlerini buluyorlardı."[1]

Pavel Stenkin kısa süre içerisinde fark edecekti ki, "hiç kimse oradan canlı çıkamayacaktı, herkes ölmeyi ya da öldürülmeyi bekliyordu... yerimizi biliyorduk: bir mezar. Şu an hayattayım ama bir dakika içerisinde ölebilirim: daimî his buydu. Beni her an öldürebilirlerdi ve sebebini bilemezdim."[2] Birkenau'daki kampı inşa etmeleri için Auschwitz'e gönderilen 10.000 Sovyet savaş esirinden 1942 baharına kadar 9.000'i ölmüştü. Stenkin, o ve yoldaşlarından bazıları kampın dikenli tellerinin dışında bir işte çalışırlarken gardiyanlardan kaçtıkları için hayatta kalabildiler.

Auschwitz'deki SS'ler, açlığı ayrıca bir cezalandırma yöntemi olarak kullanıyorlardı. Bir esir kaçtığında, kaçağın bağlı olduğu kışladan ya da çalışma ekibinden bir grup esir seçilirdi. Bu esirler ana kamptaki 11. Blok'a götürülür ve ölüme terk edilecekleri "açlık" hücrelerine atılırlardı.

Auschwitz, açlık hücreleri ve Birkenau'nun inşası sırasında henüz Yahudilerin topluca gönderildikleri bir yer değildi. Fakat başka yerlerde, gettolarda ve Almanların kontrolünde olan bölgelere dağıl-

1. Höss, *Commandant of Auschwitz*, s. 121–123.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

mış birçok kampta, Naziler sistematik olarak çok sayıda Yahudi'yi aç bırakıyorlardı. 1940 yazı gibi erken bir tarihte, Polonya'daki Łódź gettosunda Yahudiler, "Ekmek istiyoruz, açlıktan ölüyoruz," sloganları atarak bir gösteri düzenlemişlerdi.[1]

Łódź'daki gıda krizi yalnızca açlığı bir zorbalık silahı olarak kullanmalarından dolayı patlak vermişti. 1940 baharında getto mühürlendikten sonra, Yahudiler yemek alabilmek adına değerli eşyalarını vermek zorunda kalmışlardı, hatta çaresiz kadınlar bir ekmek alabilmek için evlilik yüzüklerini dahi veriyorlardı. Warthegau Belediye Başkanı Arthur Greiser, bunu Yahudileri soymanın en etkili yolu olarak görüyordu. Ölüm oranının rekor seviyelere çıkmasından sonra -1940 Temmuz ve Ağustos'unda getto nüfusunun yüzde 1,5'i ölmüştü- Naziler, Yahudilerin artık değerli hiçbir şeye sahip olmadıklarına emin olmuşlardı. Azımsanamayacak miktarda Yahudi'nin gettolardaki fabrikalarda, Almanlarla yiyecek karşılığında takas edebilecekleri malları üretmek adına çalışmaları kararı ancak bu noktadan sonra alınmıştı.[2]

Yine de bu, hâlâ herkese yetecek kadar yiyeceğin olduğu anlamına gelmiyordu. Hâlâ yiyecek eksikliği çekiliyordu ve durum 1941 sonbaharında Reich'ın savaş öncesi sınırlarındaki diğer binlerce Yahudi'nin de gelişiyle daha da kötüleşti. Prag'dan Łódź'a sürülen bir Yahudi olan Oskar Rosenfeld, "İnsanlar açlıktan dolayı üç ay içinde değişmişti," dedi. "Neredeyse herkesin beli bükülmüş, bacakları titremeye başlamıştı. Hastalıklar baş gösterdi. Gençlerde bile akciğer iltihabı vardı. Uzandıklarında kemikleri ağrıdığı ve yemek hayalleri kurdukları için binlerce kişi tahta yataklarını fırlatıp attı, uykudan mahrum kaldı. Üç aylık yetersiz beslenme, binlerce kişiyi ölüm tehlikesine maruz bıraktı."[3]

---

1. Isaiah Trunk, *Łódź Ghetto: A History*, Indiana University Press, 2008, s. 109.
2. Browning, *Path to Genocide*, s. 31-42. Getto fabrikaları o tarihten önce de mevcuttu, fakat bu noktadan sonra kapasiteleri katlanarak artmıştır.
3. Alan Adelson ve Robert Lapides (ed.), *Łódź Ghetto: Inside a Community under Siege*, Penguin Books, 1989, s. 182–183.

Polonya dışındaki Yahudiler gelmeden önce bile, Nazi idareciler hâlihazırda gettoda yaşayan Yahudilerin çoğunun gelecek aylarda açlıktan ölebileceğini biliyorlardı. Warthegau Posen'de görevli bir SS subayı olan Rolf-Heinz Höppner, 1941 Temmuz'unda Adolf Eichmann'a şunları söylemişti: "Bu kış, Yahudilerin tamamının artık beslenememesi gibi bir tehlike söz konusu. Çalışamayacak durumda olan Yahudilerden kurtulmak adına en insancıl çözüm olmasa da işlerini hızlıca halledecek bir birim kurulması ciddi manada düşünülmelidir. Bu, her halükârda açlıktan ölmelerine izin vermekten daha iyi olur."[1]

Bu, tarihteki önemli bir belgedir. Hâlihazırda Harkov bağlamında gördüğümüz gibi, faillerin açlık politikalarını uygularken karşılaştıkları temel sorunu ortaya koymaktadır. Naziler için durup da insanların açlıktan ölmelerini seyretmek pek de "hoş" değildi. Fakat, aynı şekilde, bu durumu kendilerinin yarattıklarını da kabul etmiyorlardı. Tıpkı Rudolf Höss'ün Auschwitz'de emrindeki Sovyet esirlerin açlık çekmeleri ve yamyamlığa yönelmelerinde sorumluluğu olduğu kabullenmeyişi gibi, Höppner de Yahudileri açlığın sınırına getiren politikaların meşruluğunu sorgulamamıştı. Açlıktan kırılan Yahudiler "sorununun" hızlıca çözümü onları yeterli beslemekti, "işlerini hızlıca halledecek bir birim" aracılığıyla onları öldürmek değil. Ancak bu, tıpkı Auschwitz'deki Rudolf Höss'e olmadığı gibi Höppner'de de gerçekleşmemişti. İkisi de Adolf Hitler tarafından dinleştirilen ideolojinin, Yahudileri tehlikeli, Sovyet esirleri de alt insan olarak gördüğünden, böylesi insani bir çözümün önüne geçtiğini biliyordu. Ordu propagandasının da ısrarla üzerinde durduğu gibi, açlık karşısında "sıkı durmak" önemliydi.

Açlık politikasını takip etmek Hitler ve Stalin için, astlarına nazaran, çok daha kolaydı. Hitler hiçbir zaman Polonya'nın gettolarını ve kamplarını ziyaret etmedi ve Stalin de asla Gulag sistemindeki kamplarda bir tur atmadı. İkisi de sebep oldukları acılardan duygusal olarak izoleydiler. Hatta Hitler, 1941 Aralık'ında General Guderian ile görüş-

1. Browning, *Origins of the Final Solution*, s. 321.

tüğü ve onun askerlerine olan bağlılığını eleştirdiğinde, bu tür bireysel eziyetlerle araya mesafe koymanın önemini vurgulamıştı. Hitler, "Onlar için fazla merhamet besliyorsun," dedi. "Biraz daha geri çekilmelisin."[1] Bu sözler -hiç kimsenin "fazla merhametle" itham etmediği bir adam olan- Joseph Stalin'in ağzından da kolayca dökülebilirdi.

Daha önce de tartıştığımız üzere, Stalin, 1930'ların başında yaklaşık dört milyon Ukraynalının korkunç koşullar altında hayatını kaybettiği, tarihteki en büyük kitlesel açlık vakasının baş sorumlusuydu.[2] Fakat pek çok Sovyet vatandaşı da onun liderliği döneminde farklı yerlerde açlıktan ölmüştü; özellikle Gulag'da. Sovyet otoriteleri, 1939'da mahkûmların yüzde 60'ının besin yetersizliğinden veya ona bağlı olarak ortaya çıkan hastalıklardan etkilendiğini tahmin ediyorlardı.[3]

Bir Gulag yetkilisi, 1941'de Beriya'ya yazdığı mektupta işine nasıl yaklaştığını ortaya koyuyordu: "Görevimiz, kamp nüfusunun suyunu çıkararak onlardan maksimum sayıda satılabilir metalar ortaya çıkarmaktır."[4] Bunun sonucunda, çalışamayan veya iş kotalarını dolduramayan mahkûmlara çok az değer biçiliyordu, böylece -resmî politika gereğince- daha az istihkak alıyorlardı. Ardından çürüme sarmalına yakalanıyorlardı. Gulag'dan kurtulmayı başaran bir Leh olan Antoni Ekart süreci şöyle açıklıyor: "Az iş az yemek, az yemek az enerji, az enerji az iş demekti ve bunun sonucu da nihai çöküş oluyordu."[5]

1940'ta Sovyetler tarafından tutuklanan bir diğer Leh olan Gustaw Herling, açlığın, hapsedildiği kampı nasıl kasıp kavurduğuna şahit olmuştu. "Açlık, bir soyutlamaya dönüşen korkunç bir duygu, zihnin bitmek tükenmek bilmeyen ateşiyle kâbusları besler," diyordu. "Aslında, açlık ve acıyla insanın yapmaya zorlanamayacağı hiçbir şey yok," çıkarımında bulunmuştu. Dahası, "İnsan, yalnızca insani

1. Guderian, *Panzer Leader*, s. 266.

2. Bkz. s. 193.

3. Applebaum, *Gulag*, s. 118.

4. Golfo Alexopoulos, *Illness and Inhumanity in Stalin's Gulag*, Yale University Press, 2017, Kindle edisyonu, s. 4.

5. *A.g.e.*, s. 19.

şartlar altında insandır ve ben insanlık dışı şartlar altında gerçekleştirilen eylemlerden dolayı insanları yargılamanın fantastik bir saçmalık olduğuna inanıyorum."[1]

Herling, kadın bir mahkûmla seks yapmak isteyen bir müfettişin, onu yiyecekten mahrum bırakarak iradesini nasıl kırmaya başladığına tanık olmuştu. Müfettiş, kadının karşı koyamayacağına dair Herling ile bahse girmişti. Herling, "Yaklaşık bir ay sonra bahiste anlaştık," yazıyordu, "Bir akşam kışlaya geldi ve tek bir kelime dahi etmeden yatağıma yırtık bir külot fırlattı." Bunun ardından Herling kadının "onu isteyen herkesle" seks yapmaya başladığını fark etti, ta ki sonunda onu "56'nın kambur melezi Levkoviç ile bir patates yığının üstünde görene kadar.'[2] Bu tecrübesinin ışığında Herling şu sitemi etti: "Şayet Tanrı varsa, başkalarının iradelerini açlıkla kıranların acımasızca cezalandırılmasına izin versin."[3]

Bu, Wiesława Saternus'un da paylaşacağı bir duyguydu. Polonya'dan ailesiyle birlikte Sibirya'daki bir odun kampında çalışmaya sürülmüştü. Sürülen birçok kişi gibi o da teknik olarak Gulag sisteminde bulunan bir mahkûm değildi fakat yine de açlık dönemlerini yaşamak zorunda kaldı. "Açlık çok kötüydü," dedi. "ve oldukça garip bir tecrübeydi. Bunu yaşamamış hiç kimse onun ne olduğunu anlayamazdı. Gerçek açlık insana zarar verir, insan bir hayvana dönüşür."[4]

Fakat belki de hem Hitler'in hem de Stalin'in açlıktan milyonlarca insanı öldüren bu kültürlere nasıl liderlik ettikleri hakkında konuşmak için en yetkin kişi Pavel Stenkin'di, çünkü Auschwitz-Birkenau'dan kaçışının hemen akabinde Sovyet otoritelerince tutuklanarak Gulag'a gönderildi. Almanlar tarafından tutuklanışından ötürü ve hiçbir kanıta dayanmadan, "casusluk" yapmakla suçlanmıştı. Bu, NKVD'nin Kızıl Ordu savaş esirlerine karşı uyguladığı yaygın bir

1. Gustaw Herling, *A World Apart*, s. 131–132.
2. *A.g.e.*, s. 135.
3. *A.g.e.*, s. 136.
4. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 49.

hükümdü. Stenkin'in, Almanlar onu savaşın ilk gününde tutukladıklarında bilincinin yerinde olmayışı önemli değildi. Yalnızca kendisinin tutuklanmasına müsaade ederek anavatana ihanet etmişti.[1] Bir Alman kampında açlıkla mücadele ettikten sonra, şimdi de kendisini bir Sovyet kampında kalıcı açlık yaşarken bulmuştu. Yalnızca 1953'te, Stalin'in ölümünün ardından, salıverildikten sonra "tıka basa yemek yemeye" başlayabilmişti.

İki sistemi de tecrübe ettikten sonra Pavel Stenkin şu görüşlere sahip olmuştu: "Faşizm ve komünizm, ikisi de aynıydı. Belki buna katılmayanlar olabilir fakat bu benim görüşüm. Bunu diğer herkesten çok daha iyi biliyorum."[2]

1. Bkz. s. 287.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

10
Stalin'in Aldatmacası

1942'nin ilk aylarında Stalin, verdiği iki kararın sonuçlarını katlanmak zorunda kaldı. Biri Sovyetler'e savaşı kaybettirebilecekken, diğeri kazanmalarına yardımcı oldu. İroniktir ki her ikisi de yine Sovyet devlet mekanizmasının aynı özelliğiyle mümkün hale geldi: iktidarın merkezîleştirilmesi.

İlk karar savaş dönemi faktörleri arasından en önemlisiyle alakalıydı: kaynaklar. Teoride, 1942'nin başında Almanların Sovyet endüstriyel ve tarımsal üretim merkezini ele geçirmesiyle Sovyetler Birliği oldukça çaresiz bir duruma düşecekti. Harkov'daki kömür yataklarından Batı Ukrayna'nın buğday tarlalarına dek hepsini Almanlar kontrol ediyorlardı. Yalnızca topraklar değil, aynı zamanda değerli insan kaynağı da kaybedilmişti. 1940'ta Sovyetler Birliği'nde 8.3 milyon endüstriyel işçi varken 1942'de bu sayı 5.5 milyona gerilemişti.[1] Yine de bütün bu kayıplara rağmen Sovyetler Birliği'nde apaçık bir mucize meydana geldi. 1942'de Sovyetler askerî ekipman üretimi konusunda Almanları bir hayli geride bırakmışlardı. Almanlardan 10.000 uçak, 15.000 tank ve inanılmaz bir şekilde 115.000 top daha fazla üretmişlerdi.[2]

Bu başarının meydana gelebilmesinin tek sebebi Alman işgalinden birkaç gün sonra, acımasızlığıyla tanınan Lazar Kaganoviç'in idaresinde bir Tahliye Komitesi kurulmasıydı. Plan, olabildiğince çok endüstriyel altyapıyı Alman ilerleyişinden uzağa, doğuya ta-

1. Overy, *Dictators*, s. 497.
2. Overy, "Statistics", Dear ve Foot (ed.), *Oxford Companion to the Second World War*, s. 1060.

şımaktı. Fabrikalar parçalarına ayrıldı ve işçiler aileleriyle birlikte tahliye edildi. 1941'in sonunda 2.500'den fazla endüstriyel birim güvenli bölgelere taşınmıştı. Jukov'un, "Endüstriyel kapasitenin savaş sırasındaki tahliyesi ve restorasyonunda gösterilen kahramanlık... ülkenin kaderi için en az savaşın en büyük muharebeleri kadar önem taşımaktadır," inancına şaşırmamak gerekir.[1]

Savaş öncesi yıllardaki hızlı endüstriyelleşme, işçilere, kabul edilen planın olabildiğince süratli bir şekilde tamamlanması konusunda çok değerli tecrübeler kazandırmıştı. Bunun sonucunca, bütün Sovyet toplumu merkezden gelen emirlere uymaya alışmışlardı. Bu girişimde -savaş alanından farklı olarak- bireysel inisiyatif kullanabilme çok da önemli değildi ve karar verme sürecinin merkezîleştirilmesi bir avantaj teşkil ediyordu. Ayrıca işçilere verilen görevler oldukça açıktı. Fabrikalar cephe hattından uzak bir yerde tekrar kurulduğunda, nispeten pek karmaşık olmayan silahlardan muazzam sayılarda üretmeleri emredildi.

Stalin bu operasyonu idare etmek için biçilmiş kaftandı. Merkezde planlamaya ve emirlerinden şaşmayacak güvenilir çalışanlar aracılığıyla yönetmeye inanıyordu. Ve hiçbir çalışan, daha önce Ukrayna'da milyonların ölümüne sebebiyet veren tarımın kolektifleştirilmesini organize etmeye yardımcı olan Lazar Kaganoviç kadar liderinin emirlerini takip etmeye can atmıyordu. "Demir" Lazar olarak biliniyordu ve 1930'lardaki Büyük Temizlik sırasında paranoya atmosferini harlayacak konuşmalar yaparak Stalin'i bir kez daha mutlu etmeye çabalamıştı. Kaganoviç, kısa bir süre sonra Tahliye Komitesi başkanlığı görevini bir vekile devretmeyi gerekli gördüyse de fabrikaların taşınmasında Sovyet demiryolu sistemi komiseri olarak oldukça önemli bir rol oynamaya devam etmişti.[2]

Taşınan Sovyet fabrikalarında, işçilere uzun saatler boyunca ça-

---

1. David Stahel, *Kiev 1941: Hitler's Battle for Supremacy in the East*, Cambridge University Press, 2012, s. 38–39.

2. E. A. Rees, *Iron Lazar: A Political Biography of Lazar Kaganovich*, Anthem Press, 2012, s. 236.

lışmaları ve ayrıca aynı silah ve tanklardan çok sayıda üretmeleri çağrısında bulunuldu. Sovyet devletindeki kontrollü ekonomi, merkezdeki idarecilerin askerî ekipman üretimi ile tüketici malları üretimi arasındaki dengeyi belirleme imkânı sunuyordu. Ve bu çaresiz zamanda, ikincisinin üretimi neredeyse tamamen durduruldu.

Bu merkezî silahlanma yapısının Almanya'da bir benzeri yoktu. Hangi silahların geliştirileceğine dair birçok bakanlık yarış halindeydi. Bütün bu rekabetin başında, herhangi bir bütünleşik yapıdan derin şüphe duyan Adolf Hitler vardı. Dört Yıllık Ekonomik Kalkınma Planı'nın başında âdeta uşağı olan Hermann Göring gibi bir amatör vardı ve Göring, kendisiyle tanışmak için sıraya giren ekonomi uzmanlarına, "Tabii ki ekonomi hakkında hiçbir şey bilmiyorum fakat dizginlenemeyen bir iradem var!" diyordu.[1]

Fakat burada bir çıkmaz vardı. Stalin'in iktidarı merkezîleştirme arzusu, fabrikaların doğuya başarılı bir şekilde taşınmasını mümkün kılarken aynı zamanda Kızıl Ordu askerlerinin Almanlarla çarpışmasına köstek oluyordu. Alman birliklerinin cephe hattında inisiyatif almaları *-Auftragstaktik-* ile Kızıl Ordu komutanlarının hedeflerine en iyi şekilde ulaşmalarına karar veremeyişlerinin nasıl dramatik bir zıtlık oluşturduğunu görmüştük. Sovyet stratejisindeki bu zayıflık 1942'ye dek devam etti ve askerî meselelerde amatör olan bir liderin içgüdüsel kararlarıyla birleşerek bir kez daha Sovyet güçleri için felakete sebep olduğunu kanıtlamış oldu.

1942 Ocak'ında Stalin Kızıl Ordu'nun Alman hatlarına pek çok noktadan saldırmasını emretti. Moskova'nın dışındaki başarılı Sovyet karşı taarruzu karşısında neşelenmişti ve Almanların çökmek üzere olduklarına inanıyordu. Ancak tıpkı Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgal etmeden önce Kızıl Ordu'yu ilginç bir şekilde küçümseyişi gibi, Stalin de aynı hatayı bu kez Wehrmacht hususunda yapmak üzereydi.

Stalin kendinden öylesine emindi ki bir noktaya odaklanacak bir

1. Rees, *Nazis*, s. 207.

operasyondan ziyade geniş çaplı bir taarruza girişmek istiyordu. Şubat ayında yaptığı bir konuşmasında, "Kızıl Ordu, acımasız düşmanı muazzam darbelerle Leningrad'dan attığında, Belarus, Ukrayna, Litvanya, Letonya, Estonya ve Karelya'nın kent ve kasabalarını onlardan temizlediğinde, Sovyet Kırım'ı ve bütün Sovyet topraklarını özgürleştirdiğinde, kızıl bayrakların bir kez daha muzafferane bir şekilde dalgalanacağı o gün çok uzakta değil," diyordu.[1]

Bu oldukça gülünç bir ifadeydi, neredeyse Hitler'in geçen sonbaharda Kızıl Ordu'nun "bir daha ayağa kalkamayacağına" dair verdiği söz kadar çılgıncaydı. Stalin'in yaptığı hata kısa süre içerisinde İkinci Şok Ordusu'nun akıbetinde kendisini gösterdi; öylesine vahimdi ki uzun yıllar boyunca Sovyet tarihinden silinmişti. Stalin, ocak ayı başında Mareşal Meretskov'un Leningrad önlerinde Kuzey Ordu Grubu'na taarruz düzenlemesini talep etmişti. Meretskov güçlerini organize etmek adına biraz erteleme istediyse de Stalin bunu reddetti.[2] Kızıl Ordu birlikleri ilerledi, kendilerini neredeyse tamamen çembere alınmış halde bulacaklardı; hatlarıyla aralarında yalnızca dar ve tehlikeli bir toprak koridor kalmıştı. Cebin içindeki birlikler çaresiz kalmışlardı. Bir asker "Tamamen çaresiz kalmıştık" dedi, "ne cephanemiz ne benzinimiz ne ekmeğimiz ne tütünümüz ne de tuzumuz vardı. En kötüsüyse hiç tıbbi desteğimizin olmamasıydı... Ana sorun ise açlıktı. Baskın, bitmek tükenmek bilmeyen bir açlık. Nereye giderseniz gidin, ne yaparsanız yapın, yemek düşüncesi sizi asla terk etmiyordu... Birisi, kulübenin küllerine gömülmüş eski bir patates bulmuştu. Onu herkese küçük bir parça düşecek şekilde kestik. Ne ziyafetti ama! Bazıları kendi paylarını yaladı, bazıları kokladı. Koku bana evi ve ailemi hatırlatmıştı."[3]

Fin savaşını anımsatan şekilde, Kızıl Ordu birlikleri ya açlıktan ya da Alman topçu ve hava bombardımanlarından dolayı izole haldey-

---

1. Mawdsley, *Thunder in the East*, Stalin konuşması, 23 Şubat 1942, s. 137.
2. Reid, *Leningrad*, s. 321.
3. David M. Glantz, *The Battle for Leningrad 1941–1944*, University Press of Kansas, 2002, s. 204 ve 325.

diler ve ölüme terk edilmişlerdi. İkinci Şok Ordusu'nun askerleri bir Alman görgü tanığının anlattığı şartlarda yok olmuşlardı: "Neredeyse tarif edilemez bir durumdu... Hiç orman kalmamıştı... Her şey edilen ateş sebebiyle paramparça edilmişti. Yan yana büyük çukurlar vardı ve sayısız ölü Bolşevik savaş alanını kaplıyordu. Toprakta ve çamurda, yan yana ve üst üste yığılmış yüzlerce, hayır, binlerce ölü düşman vardı."[1] Sovyet perspektifinden bakıldığında operasyon tam bir felaketti. Çeşitli eylemlerle muharebeye dâhil olan 326.000 askerin 300.000'den fazlası zayi olmuştu, ya öldürülmüş ya yaralanmış ya da yakalanmıştı.[2]

Almanlar için bu, Moskova önlerindeki başarısızlıktan sonra iyi bir başarıydı. 1942'de yayımlanan bir Alman lirik hikâyesinde, "Volhov kazanındaki [çembere alma] kış muharebelerinin hikâyesi şimdi, yalnızca birkaç ay sonra, her geçen gün kulağımızda çınlayan kahramanca bir şarkı haline geldi," diyordu. "Kazan, adım adım yok edildi. Bir zamanların Sovyet Şok Ordusu, Stalin'in umutları, Leningrad'ın kurtuluş ordusunun bir arada toplandığı alan giderek kapatıldı. Son direniş kırılana dek, son Bolşevik öldürülene veya yakalanana dek, birbiri ardına düşman güçlerinin etrafları sarılıyor, köşeye sıkıştırılıyor ve yok ediliyordu."[3]

General Lindemann, Alman On Sekizinci Ordu askerlerine, "Bu zaferi kazandığınız için gurur duymalısınız!" diyordu. "Sizler yalnızca Sovyet sürülerine karşı üstünlüğünüzü kanıtlamakla kalmadınız, aynı zamanda kışın dondurucu soğuğuna ve baharın aşılamayan çamuruna da göğüs gerdiniz. Anavatan, fedakârlığa hazır oluşunuzla size sonsuz şükranlarını sunacak ve kahramanlıklarınız Büyük Almanya'nın tarihinde asla unutulmayacak!"[4]

Cephenin merkezinde, Rjev-Vyazma bölgesindeki Sovyet taarruzu Almanları geri püskürmeyi başarmıştı, böylece Moskova artık

---

1. *A.g.e.*, s. 180-188.
2. Reid, *Leningrad*, s. 329.
3. *Schlacht am Wolchow. Herausgegeben von der Propaganda-Kompanie einer Armee*, 3 Buchdruckerei Riga, 1942, s. 14 ve 16.
4. *A.g.e.*, Süvari Generali Lindemann'ın 28 Haziran 1942 tarihli mektubu, s. 7.

daha fazla tehdit altında kalmayacaktı fakat Merkez Ordu Grubu'nun muharebe gücü kırılamamıştı ve Sovyetler çok şiddetli kayıplar vermişlerdi. Sonuç olarak, Mareşal Rokossovski o ocakta Stalin ve Stavka tarafından alınan kararları çok sert eleştirdi; eleştirileri öylesine sertti ki hatıratında bu olaylardan bahsettiği bölüm komünizmin çöküşüne dek yayımlanmadı. Rokossovski, Sovyetler'in 1942 başlarında gerçekleştirdiği askerî harekâtı "manasız" olarak nitelendirdi çünkü Almanların halen oldukça güçlü bir düşman oldukları ve Kızıl Ordu'nun kafa kafaya geldiğinde onları yenebilecek kapasitede olmadığı apaçık ortadaydı. Yapılması gereken, Sovyet güçlerinin hem asker hem de teçhizat açısından takviye edilerek yeniden organize edilmesi için zaman kazanmak adına harekâtı ertelemekti. Keza, iyi oluşturulmuş savunma hatlarına sahip Almanlara saldırmak yalnızca Sovyet güçlerini güçsüz bırakmıştı. Rokossovski'nin vardığı çarpıcı sonuç, Stalin ve Stavka'nın "en dangalakça hatayı" yaptıklarıydı.[1]

O dönem Stalin bile Kızıl Ordu'nun taarruzlarda tank kullanımında birtakım "başarısızlıkları" olduğunu kabul ediyordu. Ocak sonunda gönderdiği bir emirde "Bu zamana dek piyadeler ve tank birlikleri arasındaki koordinasyon oldukça kötü organize edilmiştir," diyordu. Sorunlar ayrıca, piyade komutanlarının "somut hedefler belirlemekte başarısız olduklarını" ve "geri çekilirken bile tank komutanlarını değişen durumdan haberdar etmemelerini" de içeriyordu. Dahası, "saha komutanları tank birliklerini konuşlandırırken oldukça aceleci davranıyorlardı" ve "bölge ile düşman pozisyonları hakkındaki en temel keşifleri bile" yapamıyorlardı.[2] Bir kez daha bu, Stalin dışındaki herkesin hatası olmuştu. Fakat Sovyet askerlerinin savaş alanındaki başarısızlıkları büyük ölçüde onun aşırı öz güveni ve askerî cehaletinden kaynaklanmaktaydı.

---

1. K. K. Rokossovsky, *Soldatskiy dolg*, Olma Press, 2002, s. 170, 172–174, alıntılanan Bellamy, *Absolute War*, s. 348–349.
2. Alexander Hill, *The Great Patriotic War of the Soviet Union 1941–45: A Documentary Reader*, Routledge, 2010, Doküman 62, Yüksek Komuta Karargâhı'nın 22 Ocak 1942 tarihli, hem Stalin hem de Vasilevski tarafından imzalanmış olan 57 Numaralı Emri, s. 86.

Fakat ne bu meseleler ne de Kızıl Ordu birimlerinin 1942'nin ilk aylarında Almanlarla çarpışırken yaşadığı sorunlar, Stalin'in yeniden örgütlenmek için duraksamasına sebep olmuştu. Hatta, Mareşal Timoşenko ve Nikita Kruşçev ile fikir alışverişi yaptıktan sonra, güneyde Ukrayna'daki Harkov'da büyük bir taarruza kalkmaya karar verdi. Jukov'un da içinde bulunduğu aklıselim askerî zihinler bu fikri gereksiz riskli gördüler ve karşı çıktılar. Yine de Stalin onların endişelerini göz ardı etti ve genelkurmaya Harkov saldırısıyla alakalı "herhangi bir soruna müdahale etmemelerini" emretti. Stalin'in korkunç bir hata daha yaptığı kısa sürede ortaya çıkacaktı.[1]

Harkov Harekâtı'nda görev yapmış bir Kızıl Ordu istihbarat subayı olan Boris Vitman, taarruz planlanırken hâkim olan iyimserlik havasını hatırlıyordu. "Çok sayıda Amerikan ve İngiliz teçhizatı geliyordu," dedi. "Çok sayıda İngiliz ayakkabıları ve botlarının geldiğini hatırlıyorum. Gelen birlikler, o İngiliz botlarıyla birlikte diğer pek çok askerî ekipmanı da alıyorlardı." Hatta o sıralarda birliklerin arasında Sovyetler'in savaşı yakında kazanacağı söylentileri dolaşıyordu.

12 Mayıs 1942 sabahının erken saatlerinde, Vitman ve diğer Kızıl Ordu askerleri taarruzun başlamasını beklerlerken Sovyet topçularının yoğun baraj ateşini duydular. Bu da birliklere güven duygusu aşılamıştı. Böyle şiddetli bir saldırıdan kim sağ çıkabilirdi ki? Bir saatlik bombardımanın hemen ardından altı Sovyet ordusu Alman hatlarına taarruza kalktı. Fakat Vitman ilk Alman hattına vardığında, terk edilmiş olduklarını görmüş ve şaşırmıştı. Bir saldırı bekleyen Almanlar geri çekilmişlerdi. Vitman ve yoldaşları ilerlemeye devam ettiler, hâlâ ufak tefek direnişle karşılaşıyorlardı. "Zaman zaman havan topu salvolarıyla karşılaşmıştık," dedi, "fakat hiç Alman görememiştik, yalnızca ölü siviller vardı."[2]

Kızıl Ordu, yer yer 50 kilometre ilerlemeyi başarmıştı ve bu

---

1. David M. Glantz, *Kharkov: Anatomy of a Military Disaster through Soviet Eyes, 1942,* Ian Allan, 2010, s. 41.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

başarı Stalin'in "Genelkurmayı sert bir şekilde azarlamasına zemin yaratmıştı" çünkü onlardaki heves eksikliği yüzünden "neredeyse böylesine başarılı süren bir operasyonu iptal edecekti".[1] Hızlı Sovyet ilerleyişi, şubat ayında verdiği 55 Numaralı Emir'i de destekliyordu, "Alman faşist güçlerin kazanmış oldukları sürpriz unsuru, eşit olmayan savaş koşullarını ortadan kaldırarak tamamen yayılmıştır. Şimdi savaşın kaderi sürpriz unsuru tarafından değil, sürekli geçerli olan faktörlerle belirlenecektir: arkanın güvenilirliği, ordunun morali, tümen silahlarının miktarı ve kalitesi ile ordu liderlerinin organizasyon kapasitesi."[2] Fakat Stalin, birkaç yüz bin Kızıl Ordu askerinin de keşfetmek üzere olduğu gibi, "sürpriz unsurunun" ortadan kalktığına olan inancı hakkında daha fazla yanılamazdı.

Boris Vitman, "Almanlar bizi bir tuzağın içine çekiyorlardı," dedi. "Harkov'un eteklerinde, taarruzumuz bir anda çok güçlü bir Alman direnişiyle karşılaştı. Almanlar oldukça sağlam bir savunma hattı oluşturmuşlardı... Çevrede oldukça sağlam zemin katları olan çok sayıda depo vardı ve buralar oldukça avantajlı atış noktalarıydı. Bazı tanklarımız havaya uçuruldu. Harkov'un eteklerinde tanklarımız manevra kabiliyetlerini yitiriyor ve savaş dışı kalıyordu. Böylece taarruzumuz tıkandı."[3]

Sovyetler'in hızlı ilerleyişleri onların mahvolmasına sebep olacaktı çünkü Almanlar klasik bir tuzak manevrasıyla Kızıl Ordu birliklerinin arkasını çeviriyorlardı. 14. Panzer Tümeni'ndeki bir subay olan Joachim Stempel, "Zihinsel açıdan oldukça sağlam durumdaydık ve hedefimiz bu en iyi Rus birliklerini çembere almaktı," dedi.

Stempel ayrıca Sovyet komutanların yeni duruma hızlı tepki veremediklerine de şahit olmuştu: "Durum daha farklı şekilde idare edilseydi, hızlıca yön değiştirerek halen sağlam olan birlikleriyle bir

1. Aleksandr Vasilevsky, *Delo vsei zhizni* (Life's Work), Political Literature, 1971, s. 92, alıntılanan kitap Glantz, *Kharkov*, s. 198.

2. Glantz, *Kharkov*, s. 52.

3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

yarma deneselerdi, muhtemelen çemberi kontrol altında tutmamız bir hayli zor olacaktı."

Bu, Almanlar için daha büyük bir zaferdi çünkü Sovyetler onlardan sayıca üstündüler. Stempel, birliğinin, "sayıca üstün Ruslar karşısındaki adam ve ekipman eksikliğinin esnek Alman liderliği sayesinde odak noktaların birinden diğerine süratle geçilmesi suretiyle, her yerde değil yalnızca belirleyici noktalarda güçlü olarak lehlerine çevrildiğini," düşünüyordu.[1]

Bu güçlü Alman karşılığı, yalnızca "esnek Alman liderliği" sayesinde değil, aynı zamanda Sovyet güçlerinin, Almanların güneydoğu istikametine bir taarruz gerçekleştirmek adına kuvvetlerini topladığı bölgeye doğrudan saldırmış olması sebebiyle de gerçekleşmişti. Feci bir istihbarat başarısızlığı neticesinde Sovyetler onların varlığından haberdar değildi. Bu bilgisizlik kısmen, Almanlar tarafından Sovyetler'e o yaz yapacakları ana taarruzun bir kez daha Moskova'ya yapılacağını düşündürten bir şaşırtma operasyonu olan Kremlin Operasyonu'nun bir sonucuydu. Fakat ayrıca Stalin de hatalıydı. Alman şaşırtma planı kendi değerlendirmesiyle aynı ana denk geldiğinden, bunu zevkle kabul etmişti.[2]

Harekâtın üstünden dokuz gün geçtikten sonra Boris Vitman Sovyet 6. Ordu Karargâhı'nı ziyaret etti. Tam bir karmaşa hâkimdi. Subaylar belgeleri toparlayıp sağa sola koşuşturuyor, kuşatılmayı bekliyorlardı. Kısa süre sonra Almanlar saldırdı. Vitman, "En kötü şey, artık daha fazla direniş gösteremeyişimizdi," dedi, "cephanemiz tamamen tükenmişti. Her yerden makineli tüfek ve havan ateşi yağıyordu. Dikkatlice nişan almalarına dahi gerek yoktu. Çok fazla insan vardı... bilirsiniz, böyle kalabalık bir insan grubuna nişan

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

2. Alan P. Donohue, "Operation KREML: German Strategic Deception on the Eastern Front in 1942", Christopher M. Rein (ed.), *Weaving the Tangled Web: Military Deception in Large-Scale Combat Operations*, Army University Press, 2018, s. 79, 84. Ayrıca Kremlin Operasyonu'nun 28 Mayıs'ta imzalandığını fakat bu şaşırtmaca planının o tarihten önce uygulanmaya başladığını belirtmekte fayda var: bkz. Glantz, *Kharkov*, s.48.

almadan ateş ettiğinizde dahi her zaman birilerini vurabilirsiniz. Uçaklar bombalarını bıraktıktan sonra top atışları başladı. Ardından top atışları durduğunda, uçaklar gelerek [bir kez daha] bombalarını bıraktılar ve her şey bir anda darmaduman oldu."[1]

Almanlar çemberi kapatırken Vitman'ı yakaladılar. O da Harkov Operasyonu neticesinde Kızıl Ordu'nun verdiği 250.000'i aşkın kayıptan biri haline geldi. Tutsaklığı rahat geçti çünkü okulda Almanca öğrenmişti ve böylece tercümanlık yaptı. Almanca konuşmak, diğer esirlerden daha iyi muamele görmek anlamına geliyordu çünkü Almanlar onu yalnızca Rusça konuşabilen yoldaşları kadar "aşağı" görmüyordu.

Harkov Muharebesi iki taraf için de büyük önem taşıyordu. Almanlar açısından, zaferin hâlâ mümkün olduğuna ilişkin güzel bir güvençeydi. Alman Altıncı Ordu'dan Albay Selle şunları yazmıştı: "Ordu, savunma muharebelerinin ağır yükünün ardından iç güvenliğini yeniden sağlamıştı. Düşmana karşı üstünlük duyguları yeniden güçlendirilmişti."[2]

Geniş çaptaki yıkım, muharebeye katılan Almanların çoğunda unutulmaz hatıralar bırakmıştı. 1942 Haziran'ında Yarbay Soldan, *Völkischer Beobachter*'daki makalesinde, "Doğan güneş, ışınlarını ürkütücü savaş alanının üstüne düşürüyordu," diye yazdı. "1914-18 çarpışmalarını gören subaylar, buradaki acımasızlığın şimdiye dek gördükleri her şeyi aştığını iddia ediyorlar... Yığınlar halinde teslim olmak isteyen düşmanlar, kendi subay ve komiserlerinin tabanca ateşleri altında koyun sürüsü gibi geri sürülmüştü... Tankları takip etmekte tereddüt eden piyadeler -hiç mühimmatları kalmamıştı!- sopalanarak ilerletiliyordu... Buna karşın, subaylarımızın bilinçli girişimleri, birliklerimizin destansı cesareti, alay ve birey seviyesinde parlak başarılar gösterdiğimize dair raporlar var."[3]

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. H. Selle, "Die Frühjahrsschlacht von Charkow: vom 12.–27. Mai 1942", *Allgemei schweizerische Militärzeitschrift*, Cilt 121, no. 8 (1955), s. 581–602.
3. George Soldan, "Zwischen zwei Schlachten", *Völkischer Beobachter*, no. 158, 7 Haziran 1942, s. 3.

Alman savaş muhabiri Herbert Rauchhaupt, yalnızca savaşın sonuçlarını yazmamıştı –"Harkov'un güneyindeki çemberin neresine giderseniz gidin, devre dışı kalmış, yanmış, terk edilmiş Sovyet tankları görebilirsiniz"- aynı zamanda 'gülünç seviyede küçük' bir Alman gücünün nasıl 'devasa düşman gücü' karşısında destansı bir zafer kazandığını da yazmıştı.[1] Bunun sonucunda, Kızıl Ordu'yu sayısal dezavantajlarına rağmen yenebildikleri bilgisine sahip olan -Joachim Stempel gibi- pek çok Alman askeri, Harkov'un savaş alanını oldukça coşkun bir ruh hali ve karşılarına ne çıkarsa çıksın yenebileceklerine dair öz güven duygusuyla terk etti.

Sovyetler içinse, muharebenin niçin kaybedildiğini anlamak kolaydı. Zor olansa, bir kez daha, suçluların -ki bilhassa bir suçlunun- yaptıkları hataların sorumluluğunu almalarıydı. En hatalı kişi şüphesiz Stalin'di. Bir kez daha askerî meselelerdeki amatörlüğünü göstermiş oldu. Yalnızca harekâtın tamamını beceriksiz bir şekilde yönetmekle kalmamış, aynı zamanda, en baştan kendisini plan hakkında uyaran Jukov gibi, bu alanda uzman olanları dinlemeyi reddetmişti. Fakat bu felakette başkalarının da suçu vardı. Sovyet istihbarat yetkilileri, Kızıl Ordu'nun farkında olmadan en iyi Alman birliklerinin bazılarının bulunduğu bir bölgeye ilerlemesine izin vererek olağanüstü bir başarısızlık örneği sergiledi. Timoşenko ve Kruşçev de vahim hatalar yaptılar; özellikle Timoşenko, olaylara çok yavaş tepki verdi ve çembere alınma tehlikesi ortaya çıktığında taarruzun sürdürülmesine müsaade etti.

Harkov fiyaskosunun sorumlusunun kim olduğu meselesi Stalin'in ölümünden sonra büyük bir tartışma haline gelmişti. Kruşçev, Sovyetler Birliği'nin lideri olduktan sonra, kendisinin ve Timoşenko'nun operasyonu daha önceden iptal etmek istediklerini fakat Stalin'in reddettiğini iddia etti[2] ki Jukov bu iddiaya itiraz etmişti. Sava-

---

1. Kriegsberichter Herbert Rauchhaupt, "Vom Abwehrkampf zur Vernichtungsschlacht. Kampfbilder aus der Schlacht um Charkow", *Völkischer Beobachter*, no. 168, 17 Haziran 1942, s. 6; no. 169, 18 Haziran 1942, s. 6; no. 170, 19 Haziran 1942, s. 6.
2. Khrushchev (ed.), *Khrushchev Memoirs*, Cilt 1: "Commissar", s. 372–380.

şın diğer ağır topları da, Vasilevski gibi, olayları kendi pencerelerinden anlatmaya ağırlık veriyorlardı.[1] Fakat bütün bu şahsi çekişmeler, daha büyük bir sorunu gizlemişti. Harkov faciasını mümkün kılan kapsayıcı kültürü yaratan kişi Stalin'di. Örneğin, kim Stalin'den geri çekilme izni isteyen bir Sovyet generali olmak isterdi ki? Hitler, inancını yitirdiği generallerinin emekli olup maaş almalarına izin veriyordu; Stalin ise onları vurabilirdi.

Stalin, askerî bir karar verici olarak kendini geliştiriyormuş gibi görünmüyordu. Harkov, 1942 baharında onun halen 1941 yazındaki gibi yetersiz bir komutan olduğunu gösteriyordu. Savaş sırasında bir piyade subayı olan ve savaş sonrası Sovyetler Birliği'nde yüksek askerî makamlara yükselecek olan Mahmut Gareyev, "Düşmanından bir şeyler öğrenmen gerektiğini herkes her daim bilir," diyordu. "Kızıl Ordu'da bizler, Stalin'in de desteklediği, Lenin'in sloganını takip ediyorduk, düşmanın bütün taktiklerinde ustalaşmak istemeyen bir ordu, suçlu bir ordudur. Herkes, düşmanın bütün güçlü noktalarını dikkate alarak ondan bir şeyler öğrenmek gerektiğinin farkındaydı fakat yine de herkesin bu konularda oldukça dikkatli olduğunu söyleyemeyeceğim."[2] Ve "öğrenmeyen" kişi kesinlikle Joseph Stalin'di.

Tahmin edileceği üzere Stalin, Harkov'la ilgili hiçbir suçlamayı kabul etmedi. Hatta Timoşenko ve Kruşçev'i sorumlu tuttu. Onlara, "Muharebeler sayılarla değil, yetenekle kazanılır," dedi. "Şayet birliklerinizi daha iyi idare etmeyi öğrenemezseniz, ülkenin üretebileceği silahların tamamı bile size yeterli gelmez."[3] Akabinde Kruşçev'i azarladı ve Timoşenko'yu kızağa çekti. Stalin'in kendisini çağırdığı haberini alınca Kruşçev hayatından korkmaya başlamıştı çünkü liderinin "güvenilmez birisi olduğunu" biliyordu. "Hata yaptığını kabullenmek dışında her şeyi yapabilecek kapasitedeydi... Stalin'in söylediği

1. Roberts, *Zhukov*, Kindle edisyonu, kısım 2671–736.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

3. Sergei Shtemenko, *The Soviet General Staff at War 1941–1945*, Progress Publishers, 1986, s. 56, alıntılanan kitap Earl F. Ziemke ve Magna E. Bauer, *Moscow to Stalingrad: Decision in the East*, Center of Military History, United States Army, 1987, s. 282.

her şeyin bir deha ürünü olması gerekiyordu. Stalin'in karşı çıktığı her şey değersiz ve önemsizdi ve Stalin'in karşı durduğu bir konuda ısrarcı olanlar güvenilmez ve hatta halk düşmanıydı."[1]

Fakat Stalin, Kruşçev'i Beriya ve onun NKVD işkencecilerine teslim etmemişti. Belki de, Kruşçev'e blöf yapmakta onu eğlendiren bir şeyler vardı. Ne gerekçeyle olursa olsun, Stalin onu aşağılayarak hatta neredeyse onunla oynayarak kendisini tatmin etmişti, böylece Kruşçev, Stalin'in ofisini ne zaman terk etse, kendisini nasıl bir kaderin beklediğinden asla emin olamıyordu.[2]

1942'nin ilk aylarında kendi yaptıklarının sorumluluğunu kabul etmeyen yalnızca Stalin değildi. Hitler de aynı yönde hareket ediyordu. Almanların Moskova önlerinden geri püskürtülmesinin hemen ardından, her zamanki gibi, Almanya'nın karşılaştığı sorunlardan Yahudileri sorumlu tutmuştu. Almanya'nın şu an Amerika'yla savaşta olmasının ve Churchill'in hâlâ barış yapmamasının sebebinin Yahudiler olduğunu ifade etmişti. Dahası, Yahudiler hâlâ Stalin'in arkasına gizlenmiş ve onun her hareketini kontrol ediyorlardı. Şimdiyse farklı olarak, Hitler'in bu konudaki söylemleri sürekli olarak onları yok etme merkezli hale gelmişti.

Yeni yıl mesajında Hitler, "Yahudiler Avrupalıları yok edemeyecekler, aksine kendi komplolarının kurbanı olacaklar," sözünü vermişti.[3] 30 Ocak'ta, şansölye seçilmesinin dokuzuncu yıl dönümünde, açıkça şunları söylemişti: "Bu savaşın ya Aryan halklarının yok edilmesiyle ya da Yahudiliğin Avrupa'dan silinmesiyle sona ereceğinin gayet farkındayız... Ve dünyanın bu zamana dek karşılaştığı en şeytani düşmanının en az bin yıl boyunca yok olacağı zaman yaklaşıyor."[4]

Hitler, ocak sonunda yaptığı konuşmasından bir hafta önce,

1. Khrushchev (ed.), *Khrushchev Memoirs*, Cilt 1: *Commissar*, s. 383.

2. *A.g.e.*, s. 386.

3. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: *Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945*, Alman Halkı için Yeni Yıl Kutlaması, 1 Ocak 1942, s. 1821.

4. *A.g.e.*, Hitler'in 30 Ocak 1942 tarihli konuşması, Berlin'deki Sportpalast, s. 1828-1829.

Himmler'in de bulunduğu özel bir toplantıda, "Radikal davranılmalı," diyordu. "Bir hamleyle tek bir dişi çekersiniz ve acı çabucak kaybolur. Yahudiler Avrupa'dan temizlenmelidir." Fakat ayrıca "temizlemek" diyerek, "birçoğunun öldüğü" Alman kamplarındaki Sovyet savaş esirleriyle kıyaslayınca, Yahudilere daha meşum bir şey olacağını ortaya koyuyordu. "Savaşı Yahudiler provoke ettikleri için," bunların hiçbirisinin kendi suçu olmadığını da ekledi.[1]

Hitler'in bu dönemdeki davranışlarında oldukça merak uyandıran noktalardan biri de bir bütün olarak Almanların sadakatlerinden şüphe duymaya başlamasıydı. Yahudiler ile Sovyet savaş esirlerini kıyaslamasından yalnızca dört gün sonra, bütün Alman nüfusunun kendi beklentilerini karşılayamamayacağı konusunda özel bir uyarıda bulundu ki bu durumda onlar da yaşamayı hak etmiyorlardı: "Eğer Alman halkı hayatta kalmak adına bedenini ve ruhunu ortaya koyma iradesini kaybetmeye başlasaydı, yok olmalarının önüne geçmek için ellerinden bir şey gelmezdi."[2]

1920'de Nazi Partisi liderlerinin, parti programını hayata geçirmek adına kendilerini öldürmeye hazır olduklarını ilan etmesinden sonra, Hitler için çoğu önemli karar ya/ya da haline gelmişti: ya başarılı olacaklardı ya da yok olacaklardı. Bu açıdan bakıldığında 1942 başında bu yolu düşünmüş olması onun için oldukça karakteristik görünüyordu. Bununla beraber, bu durum, oldukça önemli bir anı işaret etmekteydi. Hitler, Alman halkının kendisinin belirlediği yolu izlemedikleri takdirde bir felaketle karşı karşıya kalacağı uyarısını yaparken, bu açıklamayla ilk defa Almanların "inançlarını" kaybetmeleri durumunda "yok olmayı" *hak edecekleri* imasında bulunuyordu. 1920'lerin başında *Kavgam*'da "dünyanın korkaklar için bir yer olmadığını" ve "sınavı geçemeyen ırkın ölerek yerini daha sağlıklı, daha sert ve daha dayanıklı ırklara bırakacağını" yazmış olsa da bunlar tamamen teorik sözlerdi. Mantıken şayet Almanlar bir "ırk"

1. *Hitler's Table Talk*, 23 Ocak 1942, s. 235.
2. *A.g.e.*, 27 Ocak 1942, s. 257.

olarak yeterince güçlü olamadıkları takdirde öleceklerine inanıyor olsalardı, Adolf Hitler'i takip etmek, kaderden kaçmak anlamına geliyor olmaz mıydı?[1] Keza, Hitler'i desteklemelerinin temel amacı, liderliğinin zaferi garantiliyor oluşu değil miydi? Yine de burada -şüphesiz kişisel olarak- Almanların, kendi liderliğine rağmen "yok olmayı" hak edebileceklerini ifade ediyordu.

Bu, Hitler'i desteklemenin istenmeyen sonuçlarından biriydi. Bir "ırkın" müşterek olarak başarısız olması durumunda akabinde onların helak olmaları *gerektiğini* söylediği ifadesinden kaçış yoktu. Hitler'in destekçilerinin çoğu için sorun, herkesten daha iyi olduklarını söyleyerek propagandanın ucunu kaçırmış olsalar da, başka bir "ırkın" üstünlüğü kanıtlanırsa başlarına neler geleceğini düşünmemiş olmalarıdır. Bu açıdan, destekledikleri mantık gereğince, kendileri de yaşamaya değmiyorlardı. Buna karşılık temel Marksist inançlar da, ırk teorisinin Hitler için olması gibi, Stalin'e de referans noktası oluşturuyor olsa da Stalin'in -özel olarak bile- bütün Sovyet halkının "yok olmayı" hak ettiğini söylemesi neredeyse imkânsızdır.

Dahası Hitler, Moskova önlerinde cephe hattında çarpışan birliklerinin davaya kendilerini "bedenen ve ruhen" verdiklerine ve yine de başarısız olduklarına pek de kıymet veriyormuş gibi görünmüyordu. Modern savaşta, düşmanının makineli tüfeği soğuk havada çalışırken kendisininki çalışmıyorsa, askerin şahsen taşıdığı "inancın" nasıl bir değeri olabilirdi ki?

Tıpkı Yahudileri ve potansiyel olarak bütün Alman halkını suçladığı gibi, 1942'nin başlarında Hitler iki önemli hedef daha belirlemişti. Bunlardan birincisi, "hayati organlarını kemirdiklerini" söylediği "şeytan"dı. "Şeytan" ise "rahiplerdi."[2] Hitler'in Hristiyanlıkla ilişkisi, siyasete başladığından beri problemliydi. 1920'lerde yaptığı ilk konuşmalarının bazılarında Hristiyan Nazileri yanında tutabilmek adına "kurtarıcılarına [Hz. İsa]" yapmacık bir şekilde saygı gös-

1. Hitler, *Mein Kampf*, s. 96 ve 249.
2. *Hitler's Table Talk*, 8 Şubat 1942, s. 304.

termişti. Fakat akabinde İsa hakkında değil de "ilahî takdir" olarak nitelediği muğlak ve mistik bir ideadan bahsetmeyi tercih etmişti. Gerçekteyse, tıpkı 1942'nin başlarında özel olarak ifade ettiği gibi, Hristiyanlığı hakir görüyordu.

1942 Nisan'ında Katolik Kilisesi'ni "bir karamsarlık okulu" olduğu için uygun bulmadığını ve insanları yalnızca cehennem tehdidiyle hizada tuttuklarını söylemişti. Katolik Kilisesi'nin, çocukların "en hassas yıllarında" onların "akıllarına cehennem dehşetini soktuğunu" ve "insan ruhunu bundan kurtarmanın" oldukça zor olduğunu söylüyordu. Cehennem mefhumunun manasızlığını bir kenara bırakarak, birisinin bedeninin artık mevcudiyetini yitirdiği bir noktada "kavrulmasının ve işkence görmesinin" nasıl mümkün olabileceğini soruyordu.[1]

Hitler ayrıca, "savaşçıların, cinsel münasebetten uzak durmalarını emreden dinî öğretilerden" de hoşlanmıyordu. Eğer savaşçılar ülkeleri için canlarını vermeye hazırlarsa, rahiplerin tenkitleri olmadan, "hayatın vermesi gereken en büyük keyif" olan cinsel ilişkiden zevk almalarına izin verilmeliydi.[2]

Hitler bu şikâyetlerini dile getirirken, bir önceki sene kilisenin sebep olduğu bazı sorunlarla karşılaştığının da farkındaydı. Bavyera'da, Nazi yetkililerin okullarda bulunan haçları kaldırma girişimleri protesto dalgalarına sebep olmuştu. Yerel Nazilere yazılan sıradan bir mektupta, "Üzerinize kahverengi gömlekler giyiyor olabilirsiniz. Fakat siz, içten içe Bolşevik ve Yahudi'siniz," yazıyordu.[3] Bir protesto yağmurunun ardından politikadan vazgeçildi.

1941 Ağustos'unda Münster piskoposunun Nazilerin seçilmiş engellileri öldürmelerine ilişkin güttükleri politikaya saldıran bir vaaz vermesiyle, Hitler'in açısından, mesele daha da kötü hale gelmişti. Piskopos Clemens August von Galen, "Üretkenlik gösteremeyen bu insanlar, yaşama haklarını gerçekten kayıp mı ettiler?" diye

---

1. *A.g.e.*, 9 Nisan 1942, s. 419.
2. *A.g.e.*, 23 Nisan 1942, s. 434-435.
3. Kershaw, *Nemesis*, s. 426.

sormuştu.[1] Naziler bir kez daha protestolarla karşılaşarak politikalarında değişiklik yapmak zorunda kalmışlardı.

Bütün bu yaşananlar Hitler için sinir bozucu olsa da işler pek de göründüğü gibi değildi. Haç fiyaskosunun sorumluluğundan, ast kademedeki Nazilerin eleştirilerin hedefi haline gelmesiyle büyük ölçüde kaçmıştı ve Galen'in müdahalesi engelli hastaların tek tek hastanelerde öldürülmesini engellese de, engellilerin belirli öldürme merkezlerine nakledilmesinin önüne geçememişti. Galen de rejimi diğer temel yollarla zayıflatmaya çalışıyormuş gibi görünmüyordu. 1941 Eylül'ünde yazdığı bir mektupta doğudaki savaşı desteklediğini, Nazilerin şu cümlesini tekrarlayarak ortaya koyuyordu: "Yıllardır, Moskova'daki Yahudi-Bolşevik yöneticiler yalnızca Almanya'yı değil bütün Avrupa'yı alevler içinde bırakmaya çalışıyorlar."[2]

Yine de Hitler 1942'nin ilk aylarında kiliseye kızgındı. Soru ise şuydu, bunun hakkında ne yapabilirdi? Cevap pek de iyi olmadı. Tıpkı Stalin gibi o da savaşın böylesine kritik bir noktasında kilise kurumuyla çatışma yoluna gitti. 1942 Şubat'ında, "Şu anda onlara bekledikleri cevabı veremiyorum," dedi. "Fakat beklemelerinin onlara hiçbir maliyeti olmayacak. Hepsi büyük kitabımda yazılı vaziyette. Onlarla hesabımı göreceğim zaman da gelecek ve doğrudan konuya gireceğim."[3]

Hitler yalnızca kilisenin "karamsarlığına" ve protestoların -Galen'in kürsüden yaptığı gibi- Almanların moralleri üzerindeki etkisine kızmamıştı, daha temel bir meseleden rahatsızdı. Onun açısından, rahipler daima doğanın kanununa en çok muhalefet eden şeyi yapmaya çalışıyorlardı. Zayıfları korumak istiyorlardı. Piskopos von Galen'in müdahalesine çok kızmasının sebebi de buydu. Güçlü olanların Almanya'yı korumak adına ölmek zorunda kalırken zayıf-

---

1. Peter Löffler (ed.), *Bischof Clemens August Graf von Galen. Akten, Briefe und Predigten 1933–1946*, Cilt 2: "1939–1946", Matthias-Grünewald-Verlag, 1988, s. 876–878.
2. Stargardt, *German War*, s. 162.
3. *Hitler's Table Talk*, 8 Şubat 1942, s. 304.

ların yaşaması gerektiğinin mantıksız olduğunu düşünüyordu. Engellileri öldürme politikasının sıkı bir destekçisi olan Dr. Hermann Pfannmüller, konu hakkında şunları söylüyordu: "En iyilerimizin, gençliğimizin çiçeklerinin, sırf zayıf akıllı ve sorumsuz asosyal unsurların akıl hastanelerinde güvenli bir şekilde yatabilmeleri için cephede kendilerini feda etmek zorunda kalıyor oluşları bana dayanılmaz geliyor."[1]

Hitler'i öfkelendiren şey, ister Yahudiler isterse de Nazilerin hedef aldıkları diğer pek çok gruptan biri olsun, "memleket içerisinde" "düşmanları" korumaya çalışan bazı güçlerin devrede olduğuna dair beslediği inançtı. 22 Mayıs 1942'deki özel bir görüşmesinde, "İdealistler cephede çok sayıda can verirken," diyordu. "Şayet biz bu pis domuzlara memlekette merhametli bir şekilde davranılmasına izin verirsek, ters seçilim sürecinin önünü açar ve 1917-1918'deki dünya savaşından çıkardığımız dersleri unuttuğumuzu gösteririz. Bu yüzden başka bir alternatif olmadığını savunuyorum. Cephedeki adamın ölmesi ihtimallerden biri fakat memleketteki işe yaramazın kesin olarak ölmesi gerekiyor."[2]

Akabinde, "doğa yasalarına" ve "seçilim sürecinin" sonucuna yapılan her müdahale Nazi devleti için bir tehlike arz ediyordu; bilhassa bu en zorlu zamanlarda. Hitler kilisenin müdahalelerine karşı pek az şey yapabileceğini düşünüyordu ve o sırada benzer şekilde tehlike arz ettiğini hissettiği başka bir kurum olan hukuk mesleğine saldırabilirdi. "Adalet sistemimiz şahsi davalara sevgiyle eğiliyor, artıları ve eksileri tartarak ve hafifletici sebepler bularak kendini eğlendiriyor..." diyerek tepkisini göstermişti.[3] Sonuç olarak, "pis domuzlara" hak ettiklerinden daha yumuşak davranıldığını ve avukat ve yargıçların -bütün hukukçuların- suçlanması gerektiğini öne sürüyordu.

1. Robert Jay Lifton, *The Nazi Doctors*, Basic Books, 1986, s. 63.

2. *Hitler's Table Talk*, 22 Mayıs 1942, s. 504. Ayrıca bkz. Nikolaus Wachsmann, *Hitler's Prisons: Legal Terror in Nazi Germany*, Yale University Press, 2004, s. 210. (Wachsmann "pis domuz" çevirisini kullanmıştır.)

3. *Hitler's Table Talk*, 8 Şubat 1942, s. 303.

Hitler, her zamanki gibi,[1] tartışmasını tek bir noktaya bağlamıştı. 1942 Mart'ında Ewald Schlitt adındaki bir Alman tersane işçisi karısını dövmekten dolayı hüküm giymişti, kadın bu olay sonucunda hayatını kaybetmişti. Mahkeme, Schlitt'in bu eylemi önceden tasarlamadığına ve ani bir öfke nöbeti geçirerek hareket ettiğine hükmederek, onu beş yıl hapis cezasına çarptırmıştı. Hitler çok fazla hoşgörü gösterildiğini düşünüyordu. Cezayı öğrendikten hemen sonra Adalet Bakanı Vekili Franz Schlegelberger'i aradı ve kızgın bir şekilde bazı şeylerin değişmesi gerektiğini söyledi. Führer'e göre bu, cesur Almanlar cephede hayatlarını kaybederlerken, "adalet sisteminin bu pis domuzlara yardım etmek için" nasıl "sevgiyle eğildiklerini" net bir şekilde gösteren türden bir davaydı.

Schlegelberger, Hitler'i yatıştırmak için derhal elinden gelen her şeyi yaptı. Alman lidere, "Suçluların en sert şekilde cezalandırılmasına yönelik arzunuzu paylaşıyorum..." diye yazdı ve Schlitt davasının yeniden değerlendirilmesini sağladı.[2] Yeni mahkemedeki hâkimler Schlitt'in idamına hükmettiler ve 2 Nisan 1942'de Schlitt giyotine gönderildi. Şüphesiz, Schlitt kafasını Hitler yüzünden kaybetmişti. Alman hukuk sistemine onun ne ölçüde müdahale edebileceğine dair bundan daha büyük bir örnek olamaz. Fakat Hitler için, bu yeterli değildi.

Schlitt'in ölümünün üzerinden üç haftadan biraz daha fazla bir zaman geçtiği sırada Hitler, Reichstag'da milletvekillerini toplamış ve onlara bir konuşma yapmıştı. "Birisinden görevini yerine getirmesini isteme veya, şayet dava onu gerektiriyorsa, görevlerini, benim açımdan, vicdani şekilde yerine getiremeyen yahut bir mevki makam sahibine güvenenleri, kim olduklarına veya hangi haklara sahip olduklarına bakılmaksızın görevden uzaklaştırmak için yasal haklara sahibim." Hitler, şayet gelecekte mahkemeden çıkan kararı

1. Örneğin, çocuk ötenazisi planının geliştirilmesini tetikleyen şey Hitler'in dikkati sunulan engelli bir çocuk vakasıydı. Bkz. Rees, *Nazis*, s. 72-74.
2. Wachsmann, *Hitler's Prisons*, s. 213.

beğenmezse o kararı alanları kovabileceğini açık bir şekilde ifade etmişti. "Şu andan itibaren," dedi, "bu emirleri açıkça tanımayan bütün yargıçları görevden alacağım."[1] Hitler'in bu konuşmasından sonra Göring, Reichstag üyelerini Führerlerini "Hukukun Yüce Efendisi" olarak tayin etmeye çağırdı.

Reichstag, yasayı oybirliğiyle kabul ederek istenileni yerine getirdi. Goebbels, toplanan milletvekillerinin Hitler'i "tutkuyla alkışladığını" ve Alman liderin "bunu üzerinden attığı için çok mutlu olduğunu" yazdı. Fakat Goebbels, konuşmanın hemen ardından söylevin "Hitler'in en iyilerinden biri"[2] olduğunu söylemesine rağmen, üzerinden geçen iki günün ardından artık o kadar da emin değildi. "Düşman ülkeler bu konuşmayı 'boğulmakta olan bir adamın gözyaşları' ve 'dev bir iç isyan neticesinde adalet sisteminin yediği büyük bir azar olarak nitelendirdi," diye yazdı. Reich'taki takipçiler için de burada bir sorun vardı. İnsanlar, "Führer'e niçin ilk elden yeni yetkiler verilmesi gerektiğini" merak etmişlerdi.[3]

Goebbels, Hitler'in "Hukukun Yüce Efendisi" olarak atanmasının geri teptiğini anlayacak kadar zeki bir adamdı. Hitler halihazırda Şansölye, Alman halkının Führer'i ve Başkomutan unvanlarına sahipti. Bu, yeni unvanı gereksiz kılmamış mıydı? Öyleyse niçin bunu talep etmişti, özellikle de ihtiyacı olmadığı görülen bu rolü kendisine hediye etme yetkisine sahip olduğu gerçeği de ortadayken?

Bunun bariz sebebi Hitler'in memlekette huzursuzluk çıkmasından korkuyor oluşuydu. Yakın zamanda tayınlar kısılmıştı ve her Alman, doğudaki savaşın planlandığı gibi gitmediğinin farkındaydı. Şimdiyse nüfusun tamamı, Hukukun Yüce Efendisi Adolf Hitler'den merhamet bekleyemeyeceğini biliyordu. Fakat Hitler'in hamlesinde yalnızca halkını boyun eğmeleri için tehdit etmekten daha fazla-

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen,* Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Hitler'in Reichstag'daki konuşması, 26 Nisan 1942, s. 1874–1875, 1877.
2. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels,* Bölüm II: "Diktate 1941– 1945", Cilt 4: "April–Juni 1942", K. G. Saur, 1995, 27 Nisan 1942 girdisi, s. 186–188.
3. *A.g.e.,* 29 Nisan 1942 girdisi, s. 198, 201.

sı vardı. Eylemleri ideolojik inancının çekirdeğini yansıtıyordu. 26 Nisan'da Reichstag'da yaptığı konuşmasında söylediği gibi, "Bu dönemde kimse, kazanılmış hakları olduğuna dair ısrarcı olamaz; aksine, bilmelidir ki bugün yalnızca görevler vardır." Bu, onun gözünde bireyin bir topluluğun parçası olmak dışında hiçbir şey ifade etmediğinin bir başka göstergesiydi. Hiçbir şey üzerinde hakkınız yoktu. Bütün liberal özgürlükler -ifade özgürlüğü, din, hukukun üstünlüğü, kendini ifade etme özgürlüğü- devletin istekleri karşısında değersizdi. Ve devletin isteklerini kim dile getiriyordu? Adolf Hitler denilen bir şahıs. Dolayısıyla Hitler'in kendisini Hukukun Yüce Efendisi olarak onaylatma arzusunun katalizörü savaşın 1942 baharındaki gidişatı olabilirken, altında yatan sebep ise kendi istediği türden bir Almanya inşa edebileceğine -ki o Almanya çok sayıda insanın değiştirilebileceği bir Almanya'ydı- olan adanmışlığının devam edişiydi.

Hitler'in Hukukun Yüce Efendisi ilan edilmesinin üstünden bir ay geçtikten sonra, dönüştürülmüş bir Sovyet bombardıman uçağı gizli bir görev doğrultusunda İskoçya'nın Dundee Havalimanı'na iniş yaptı. 18 ay önce Berlin'de Hitler'le görüşmeler yapmış olan Vyaçeslav Molotov, Batılı Müttefikler ile görüşme yapmak için İskoçya'ya gelmişti. Churchill'in onun gelişini basına duyurmasını istemesine rağmen Stalin, Molotov'un ziyaretinden Moskova'ya güvenle dönene kadar kimsenin haberinin olmamasını istemişti.

Molotov ve maiyeti, başbakanın Chequers'teki köy evine götürüldü. Molotov burada Churchill'in hizmetlilerinden birisiyle garip bir olay yaşayacaktı. Hizmetli, sabahın erken saatlerinde karartma yapılacağından dolayı ondan perdeleri kapatmasını istemek için kapısını çaldığında Molotov kapıyı elinde bir silahla açmıştı. Perdelerle ilgili sorun hızla çözülmüş ve daha sonra Churchill bu olayın "Sovyet yaşam tarzıyla Batılı yaşam tarzı arasındaki derin uçurumun bir yönünü ortaya çıkardığını" söylemişti.[1]

---

1. Reynolds ve Pechatnov (ed.), *Kremlin Letters*, s. 111–112. Bu hikâye, Churchill tarafından 1950'lerde hatıratından çıkarılmıştır.

Churchill ayrıca -tıpkı Hitler ve Ribbentrop'un daha önce öğrendikleri gibi- Molotov'un nezakete karşı dirençli olduğunu öğrendi. Örneğin, İngiliz başbakan, Molotov'a bir İngiliz uçağının da dâhil olduğu ve Sovyet askerî personelinin öldüğü kazayla ilgili üzüntüsünü dile getirdiğinde Molotov "bunun hayli üzücü olduğunu fakat havacılıkta bu tür kazaların her zaman yaşanabileceği" cevabını vererek direkt işe dönmüştü.[1] Dışişleri bakanlığından Sör Alexander Cadogan, "Molotov'un bir totem direğinin tüm merhamet ve sakinliğine sahip olduğu" sonucuna vardı.[2]

Molotov Britanya'ya yalnızca hoş bir sohbet etmek için değil, aynı zamanda iki aşina taleple gelmişti. Birincisi, İngilizler, savaş sonunda Sovyetler'in Nazilerle yaptıkları pakt neticesinde kazandıkları toprakları ellerinde tutmalarını kabul edeceklerdi, ikincisi Müttefikler Batı Avrupa'yı -ikinci cephe adını verdikleri- hızlı bir şekilde işgal edeceklerdi. İki istek de İngilizler için sorunluydu. Sovyetler'in savaş öncesi Polonya'sının yarısını ellerinde tutmalarına nasıl izin verirlerdi, bilhassa Churchill birkaç hafta önce Eden'a Stalin'in bu toprakları "Hitler ile utanç verici bir anlaşma" neticesinde elde ettiğini söyledikten sonra?[3] İkinci cephe konusunda ise İngilizler 1942'de denizaşırı bir işgalin pratikte gerçekleştirilemez olduğuna inanıyorlardı. Müttefiklerin ne saldırı için gereken askerleri ne de onları güvenle Manş'ın karşısına geçirebilecek araçları vardı.

Bu şartlar altında anlaşılacağı üzere, konuşmalar sonucunda herhangi bir anlaşma çıkmadı. İngilizler savaş sonrası sınırları hakkında muğlak ifadeler barındıran bir anlaşma taslağı önerdiklerinde Molotov 24 Mayıs'ta taslağı Stalin'e şu yorumlarla gönderdi: "SSCB'nin ihtiyaçlarını karşılamayan boş bir beyan olduğundan ötürü bu antlaşmayı kabul edilemez addediyoruz." Cevaben Stalin olağanüstü bir

1. Oleg A. Rzeshevsky, *War and Diplomacy: The Making of the Grand Alliance, from Stalin's Archives*, 2016, Doküman 15, Churchill'le olan konuşmalarının kaydı, 21 Mayıs 1942, s. 66.

2. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, 22 Mayıs 1942 girdisi, s. 454.

3. Churchill'in Eden'a mektubu, 7 Ocak 1942, PRO FO 371/32864. Bkz. s. 268.

şey dedi: "Bunu boş bir beyan olarak değil, önemli bir belge olarak görüyoruz." Sınırlar hakkındaki detay eksikliği, "bize hareket serbestliği verdiği" sürece "pek de kötü değil"di. Her halükârda gelecekteki sınırlar "güçle kararlaştırılacaktır". Molotov hızlıca cevap verdi: "Yeni taslak anlaşmanın da olumlu bir değeri olabileceğine inanıyorum. İlk seferinde hemen kavrayamadım."[1]

Bu, Joseph Stalin için çalışmanın ne kadar tehlikeli olabileceğini hatırlatan bir olaydı. Molotov yalnızca liderine duymak istediğini düşündüğü şeyi söylemişti fakat Stalin aksini düşünüyordu. Molotov'un cevabının altında yatan panik, yıllar boyunca yankılanmıştı. Fakat burada daha önemli bir mesele vardı. Stalin, Batılı Müttefiklere karşı olan yaklaşımını niçin yumuşatmıştı? Bunun bir sebebi muhakkak konuşmanın zamanlamasıydı. Stalin, Molotov'a cevap verirken Kızıl Ordu da Harkov Muharebesi'nde yüz binlerce askerini kaybetme süreci içerisindeydi. Şu an savaş sonrası sınırları hakkında tartışmaya vakit yoktu.

Bununla birlikte, bir başka olası sebep daha vardı. Bugün Büyük Üçlü -Sovyetler Birliği, Amerika ve Britanya- arasındaki ittifakın savaşın sonuna kadar devam ettiğini biliyoruz. Fakat 1942'de hiç kimse bunun devam edeceğinden emin değildi. Stalin'in son derece şüpheci doğası, onun, Kızıl Ordu'nun Sovyetler Birliği'nin güneyinde oldukça kötü bir yenilgi aldığı takdirde Batılı Müttefiklerin Hitler ile bir uzlaşma yapabileceklerini düşünmesine sebebiyet vermiş olabilir. Bu, mevcut bütün askerî ve diplomatik kanıtlara ters düşebilirdi fakat -gördüğümüz üzere- Stalin, bir olayı gerçeğin tam tersi şekilde yorumlama yeteneğine sahipti. Aynı mantık, Büyük Üçlü'nün diğer üyeleri için de geçerliydi fakat daha akla yatkın şekildeydi. Ne İngilizler ne de Amerikalılar Stalin'in ittifaka sadık kalacağından hiçbir zaman emin olabildiler. Belki de bir anda savaşı sonlandırmak isteyip Hitler ile barış yapacaktı. Nihayetinde Nazilerle önceden pragmatik bir anlaşma yapmıştı, neden tekrar yapmasındı?[2]

---

1. Reynolds ve Pechatnov (ed.), *Kremlin Letters*, s. 113–114.
2. Örneğin bkz. Stephen R. Rock, *Appeasement in International Politics*, University Press of Kentucky, 2000, s. 80.

Stalin'in istediği gibi Molotov, İngilizlerle sakinleştirici bir antlaşma imzaladı ve Britanya'dan, Roosevelt'in, Sovyet misafirini manipüle edebileceğine ilişkin büyük bir öz güvenle Washington'a gelişini beklediği, Amerika'ya gitti. Mart ayında Roosevelt, Churchill'e, "Biliyorum acımasız bir şekilde dürüst olmamın senin için bir sakıncası yok," yazmıştı, "Stalin ile şahsen, senin dışişleri bakanlığından veya benim dışişleri bakanlığımdan daha iyi bir şekilde ilgilenebileceğimi düşündüğümü söylemiştim. Stalin sizin üst düzey yetkililerinizin cesaretinden nefret ediyor. Beni daha çok sevdiğini düşünüyor ve umarım bu şekilde düşünmeye devam eder."[1] Roosevelt için, Stalin'i "idare etmenin" birinci adımı, temsilcisi Molotov'u "idare etmek"ti.

Roosevelt'in Molotov'u manipüle etmeyi umduğu süreç, 29 Mayıs'ta gelişinden birkaç saat sonra başladı.[2] Konuk dışişleri bakanı Beyaz Saray'a yerleşir yerleşmez, o ve Amerikan başkanı, içinde ikinci bir cephe açma olasılığının da olduğu, savaşın birçok yönü hakkında görüşmeler yaptı. Akşamın ilerleyen saatlerinde Roosevelt, Britanya, Sovyetler Birliği, Çin ve Amerika'dan oluşan bir dünya "polis gücü" fikrini ortaya attı. Bu, Roosevelt için oldukça önemli bir kavramdı ve savaşın ardından Birleşmiş Milletler'in oluşumuna dönüşecekti. Molotov plan hakkında çekimser kalmıştı fakat bunun "önemli bir mesele" olduğu konusunda hemfikirdi, böylece o gün için müzakereler son bulmuştu.[3] Roosevelt, askerî uzmanlarının ertesi sabah geleceklerini söyleyerek Sovyet taleplerinin hiçbirisini ayrıntılı bir şekilde konuşmamıştı. Bu gecikme pek tabii ki rastgele

1. Kimball (ed.), *Churchill and Roosevelt*, Cilt I, FDR'den Churchill'e, 18 Mart 1942, R-123/1, s. 421.

2. Tıpkı Chequers'de olduğu gibi, Molotov'un seyahat alışkanlıkları Beyaz Saray'da da şaşkınlığa sebep olmuştu. Bir vale, çantasını açtığında "kalın bir parça siyah ekmek, büyük bir sosis ve bir silahla" karşılaştı. Başkanın eşi, Eleanor Roosevelt, "Gizli servistekiler silahlı ziyaretçilerden hoşlanmazlar fakat bu sefer hiçbir şey söylemediler. Belli ki Bay Molotov kendisini savunması gerekebileceğini ve ayrıca acıkabileceğini düşünmüş," diye yazdı. (Eleanor Roosevelt, *This I Remember*, Greenwood Press, 1975, s. 199.) Tıpkı Stalin gibi Molotov da her şeyden önce bir devrimciydi. Bu yüzden, bavulunda taşıdıkları, yola çıkan bir Bolşevik devrimcinin ihtiyaçlarına ilişkin algısını yansıtmaktaydı.

3. Rzheshevsky, *War and Diplomacy*, s. 170–183.

olmuş bir şey değildi, Roosevelt o akşam Molotov'u "idare etme" girişimini henüz bitirmemişti.

Eski Sovyet arşiv belgelerine göre, o gece saat on birden hemen sonra Molotov, doğu kanadındaki odasının kapısının çalındığını duydu. Çalan, başkanın danışmanı Harry Hopkins'ti. Molotov'un özel bir konuşma için müsait olup olmadığını sordu. Hopkins ona, "Başkan Roosevelt'in 1942'de ikinci bir cephe açılmasına oldukça sıcak baktığını söyleyebilirim," dedi. "Fakat Amerikan generaller ikinci bir cephenin gerekli olmadığını düşünüyorlar. Bu yüzden, Amerikan generallerin durumun ciddiyetini anlamaları için, Sovyetler Birliği'ndeki vaziyet hakkında oldukça üzücü bir çerçeve çizmenizi öneririm."[1] Hopkins ayrıca Molotov'un ertesi sabah bu stratejiyi izleyeceğini Roosevelt'e de söylemesi gerektiğini ifade etti. Molotov kabul etmişti.

Bu görüşmenin detayları Sovyet arşivlerinden ancak komünizmin çöküşünden sonra ortaya çıktı. Mevcut Amerikan kaynaklarında bu diyaloğa bir atıfta bulunulmuyor, yalnızca Hopkins'in Molotov ile konuşmak için "kısa bir süreliğine gitmiş olduğunu" doğruluyor. Roosevelt ve sırdaşlarının Hopkins'in yaklaşımını niçin gizli tutmak istediklerini anlamak zor değildir. Amerikan başkanı, Molotov'un "dostu" olduğunu göstermeye çalışıyordu, öyle ki kendi generallerine karşı bir talimat vermeye hazırdı. Bunun yanında, Hopkins'i aracı olarak kullanması da planının geri tepmesi durumunda Roosevelt'in kolay bir kaçış manevrası yapabilmesini sağlayacaktı. Mesajın içeriğinin yanlış anlaşıldığını, Hopkins'in talimatları aştığını, hatta başkanın bilgisi dışında hareket ettiğini bile söyleyebilirdi. Aldatıcı bir taktikti fakat potansiyel olarak etkiliydi.

Ertesi gün, Birleşik Devletler Ordusu Genelkurmay Başkanı General George Marshall ve Donanma Komutanı Amiral Ernest King'in de olduğu bir toplantıda Molotov, Hopkins'in tavsiyesine uymuş ve hiçbir şeyi saklamamıştı. Fransa'nın işgali için daha iyi

1. Oleg A. Rzheshevsky, *Voina i Diplomatiia*, Nauka, 1997, s. 170. Bu versiyon Rusçadan çevrilmiştir. Ayrıca Rzheshevsky, *War and Diplomacy*, s. 179–180.

hazırlıklar yapmak adına ikinci cepheyi 1943'e ertelemek mantıklı bir hareket gibi görünse de bu stratejinin akıllıca olmayabileceğini ifade etti. Batılı Müttefiklerin, Almanları geri püskürtmek için Kızıl Ordu'ya "güvenmemeleri" gerektiğini söyledi. 1943'te Hitler, Sovyetler Birliği'nin "petrol yataklarını" kontrol edebilirdi. Konuşmasını bitirirken, "Bu sebeple," dedi, "ikinci cepheyi 1943'e dek ertelemek, SSCB adına risk, ABD ve Britanya için ise büyük tehlikelerle dolu bir karar olur." Bu cümle, potansiyel Sovyet zayıflığının dudak uçuklatan bir itirafıydı.

Ardından Roosevelt direkt askerî uzmanlarına döndü. İkinci cephenin 1942'de açılmasını istediğini söyledi. Bunu gerçekleştirebilirler miydi? General Marshall, böylesi bir harekâtın uygulanabilirliği hakkında tartışmaların sürdüğünü ve "Hazırlıkların bu sene başarıyla tamamlanması halinde, ikinci cephenin 1942'de açılması mümkün olacaktır," diyerek oldukça politik bir cevap verdi.[1]

Toplantının ardından General Marshall, Roosevelt'e Sovyetler'e kesin bir taahhütte bulunulmasının önüne geçmek istediğini söyledi ve "zirve sonrası yapılacak açıklamada 1942'ye herhangi bir atıfta bulunulmaması konusunda ısrar etti".[2] Ama boşunaydı. Roosevelt ısrar etti ve görüşmelerin sonunda yayımlanan bildiride kullanılan ifadeler tam da böyle bir vaatte bulunuluyormuş izlenimi verdi. Fakat bildiri yakından incelendiğinde, hâlâ bir belirsizlik unsuru mevcuttu: "Görüşmeler esnasında, 1942'de ikinci bir cephe yaratılması adına aciliyet taşıyan vazifelerin bulunduğu konusunda tam bir mutabakat sağlanmıştır."

Roosevelt, Churchill'e 31 Mayıs'ta gönderdiği bir mektupta gerekçelerini açıklıyordu. Amerikan başkanı, 1942'de Manş'ın karşısına yapılacak bir harekât konusunda "her zamankinden daha endişeli" olduğunu söyledi. "İçimde, Rusya'nın pozisyonunun istikrarsız ol-

1. Rzheshevsky, *War and Diplomacy*, Doküman 72, 30 Mayıs 1942 konuşmaları, s. 183–189.
2. Hopkins memorandumu, 3 Haziran 1942, FDR Kütüphanesi, Hyde Park, New York.

duğuna ve ilerleyen haftalarda çok daha kötüye gideceğine dair çok güçlü bir his var," diye yazdı. Dahası, Molotov'un "görevinin gerçek sonuçları hakkında Stalin'e olumlu bir hesap vereceği" konusunda "bilhassa endişeliydi". "Şu an, bütün Rusların cesaretlerinin biraz kırıldığını düşünme eğilimindeyim."[1]

Roosevelt, Molotov'u etkilemek adına elinden gelen her şeyi yapmak istiyordu ve görünüşe göre girişimlerinin Churchill'inkilere kıyasla nasıl olduğunu merak ediyordu. Molotov, Stalin'e gönderdiği bir telgrafta, 29 Mayıs'taki akşam yemeklerinden sonra Roosevelt'in Beyaz Saray'ın misafir karşılama odasındaki kanepede kendisiyle "daha samimi bir ortamda" konuştuğunu söylemişti. Molotov, "Roosevelt bana," dedi, "doğal ve içten tarzını ima ederek, Churchill'in beni böyle karşılayıp karşılamadığını sordu." Molotov, hem Roosevelt'in hem de Churchill'in misafirperverliği karşısında "çok memnun olduğunu" söyleyerek diplomatik bir cevap verdi.[2]

Bu, Roosevelt'in Churchill ile Sovyetler lehine nasıl bir rekabette olduğunun bir başka göstergesiydi. Henüz Sovyet liderle tanışmamış olmasına rağmen, halihazırda Stalin'in onu İngilizlerden daha çok "sevdiğini" iddia etmişti ve şimdi de Molotov'un övgüsünün peşindeydi. Fakat Roosevelt, efsanevi cazibesinin onu Sovyetler Birliği'nin sert adamları karşısında ancak belli bir noktaya kadar götüreceğinin de farkındaydı. Ayrıca onların istediklerini de vermesi gerekiyordu. Ve Stalin, bu riskli süreçte Amerikalılardan 1942'de Batı Avrupa'yı işgal edecekleri hususunda kesin bir taahhütten başka bir şey istemiyordu. Böylece Roosevelt, istedikleri yardımı verebileceği izlenimini oluşturmaya karar vermişti.

Görüşmelerin ardından Amerikalıların taahhütlerinin biraz belirsiz kaldığı doğru olsa da -1942'deki ikinci cephe konusundaki

1. Kimball (ed.), *Churchill and Roosevelt*, Cilt I, "FDR'den Churchill'e", 31 Mayıs 1942, s. 503–504.
2. Rzheshevsky, *War and Diplomacy*, Doküman 99, Molotov'dan Stalin'e, Moskova'ya 7 Haziran 1942'de ulaşmıştır, s. 226.

"tam mutabakat" kesin olarak ne anlama geliyordu?- ve Molotov da başkanın güvencesi hakkında şüpheci kalmaya devam etse de Stalin, Roosevelt'in o yıl Fransa'ya karşı bir işgal gerçekleştireceğine dair söz verdiğini düşünüyordu.[1]

Stalin, dünyanın en güçlü adamlarından birinin sözüne güveniyordu. Fakat hata yapacaktı. Roosevelt onu kasıtlı bir şekilde yanıltmıştı, Stalin durumu öğrendiğinde, bunun Batılı Müttefikler için önemli sonuçlar doğuracağı aşikârdı.

1. *A.g.e.*, s. 221.

11
Steplerin Karşısında

1942 Haziran'ı, Almanlar için oldukça iyimser geçiyordu. Kuzey Afrika'da, Rommel ve Afrika Kolordusu Müttefikleri geri püskürterek ayın 21'inde Tobruk'a girmişti. Kuzey Kutbu'ndaysa Kriegsmarine'in U-Botları ve Luftwaffe'nin savaş uçakları, Müttefik konvoylarına şiddetli saldırılarda bulunuyordu. Ve Sovyetler Birliği'nin güneyindeyse Almanlar halen Kızıl Ordu'nun Harkov'daki büyük yenilgisinin keyfini yaşıyorlardı.

Birliği Doğu Cephesi'ne yakın zamanda sevk edilmiş bir Alman paraşütçü olan Joseph Klein için ufukta zaferin göründüğü apaçık ortadaydı: "Hepimizin zaferden emin olduğunu söylemem gerek, herkes mevcut durumun Rusya'daki ilk muharebelerde olduğu gibi süreceğine inanıyordu. O esnada hiç kimse bunun kötü bir şekilde biteceğini düşünmüyordu... O günlerde Almanya'dan bir an bile şüphe etmiyordum. Ayrıca doğru tarafta olduğumuza da inanıyordum çünkü bir şey kesindi. Şayet Ruslar Alman hatlarını yarmayı başarmış olsalardı, Avrupa bugün komünist olurdu."[1]

Güney Ordu Grubu'nda çarpışan genç bir asker olan Helmut Walz da bütün bu "cesaret verici haberlerin", Führer'in gücünün "alt edilemez" olduğu anlamına geldiğine inandıklarını kabul ediyordu. O ve silah arkadaşları düşman karşısında "üstün olduklarını" hissediyorlardı çünkü, "Ruslar bütün süreci göz önüne aldığımızda bizden geride kalmışlardı. Genel olarak nasyonal sosyalizmin Bolşe-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

vizm karşısında oldukça üstün olduğunu hissediyordunuz."[1]

Harkov'daki aşağılayıcı mağlubiyetin ardından Hitler'in niyetlerinden şüphelenen ve endişelenen Stalin, Almanların Moskova'ya yeni bir saldırı planladığına ikna olmuş gibiydi. Fakat 19 Haziran'da, Sovyet hatlarının gerisinde bir Alman Fieseler Storch uçağının düşüşüyle şoka uğradı çünkü uçak yalnızca Albay Joachim Reichel adında bir Alman subayı değil, aynı zamanda bütün Alman savaş planlarını da taşıyordu. Bu belgeler gelecek taarruzun Stalin'in tahmin ettiği gibi Moskova civarına değil, güneye doğru Don Nehri'ne ve Kafkasların ötesine olacağını ortaya çıkarmıştı. Sovyet liderinin düşünceleriyle çeliştiği için bu, pek de hoş karşılanmayan bir haberdi. Böylece Stalin bu planları görmezden geldi. Bir kez daha kesin bir istihbaratı dezenformasyon olarak gördüğü için reddetmişti. Fakat -kod adı Mavi Harekât olan- Alman taarruzu gerçekten de güneye doğru gerçekleşiyordu ve 28 Haziran'da, Sovyetler'in Albay Reichel'dan savaş planlarını ele geçirmelerinden dokuz gün sonrasında başlamıştı. Stalin'i Reichel'ın belgelerine şüpheyle yaklaşmasından dolayı suçlayamasak da -nitekim bir dezenformasyon planının parçası olabilirdi- kendi haklılığına dair ısrarından ötürü suçlayabilirdik. Reichel'ın savaş planlarının gerçek olma ihtimaline karşı herhangi bir acil eylem planı hazırlamamıştı.

İşgalin planlama safhasından itibaren daima Sovyet kaynaklarını hedef alan Hitler, bu harekâta her şeyini yatırmıştı. Saldırıdan hemen önce Güney Ordu Grubu komutanlarına, "Maykop ve Grozni'deki (Coharkale) petrolü alamazsam," dedi, "bu savaşı bitirmek zorunda kalırım."[2] Önceki yıl Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirilen ilk taarruzun planına yardım eden Binbaşı Hubert Menzel de Mavi Harekât'ın son kurşun olduğunun farkındaydı. "Doğudaki savaşa dair, 42'nin sonuna dek net bir karar vermemiz gerektiğini biliyorduk," dedi. "Moskova'da işler kötü gitmişti ve artık düzelmiyordu. Böylece ka-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Friedrich Paulus'un ifadesi, Nürnberg Savaş Mahkemeleri, 11 Şubat 1946, cilt 7, 56. Gün, https://avalon.law.yale.edu/imt/02-11-46.asp.

rar alındı, 42'de Ruslarla nerede karşı karşıya gelebilirdik? Gerçekten bizimle yüzleşmek zorundalardı... çünkü 43'ten itibaren Batı'nın da oyuna dâhil olacağını hesaba katmamız gerektiğini biliyorduk."[1]

Mavi Harekât tıpkı Reichel'ın planlarının öngördüğü gibi başlamıştı ve Alman birlikleri Sovyetler Birliği'nin güneyine doğru ilerliyorlardı. İlk raporlar Alman Yüksek Komutanlığı'nı cesaretlendirmişti. Harekâta katılan birlikler, Doğu Cephesi'ndeki bir yıllık mücadelenin ardından tükenmiş olsalar da -örneğin, kaybedilen araçların büyük çoğunluğu tekrar takviye edilmemişti[2]- sanki 1941 yazının şanlı günlerini tekrar yaşıyorlarmış gibiydiler. 14. Panzer'den Joachim Stempel, "İlk izlenimimiz Rusların kaçtığı yönündeydi," dedi.[3]

71. Piyade'den Gerhard Münch, "Doğuda bu kadar ilerlemeyi, hatta her geçen gün daha da ilerisini, başarmak," dedi, "gurur verici bir deneyimdi. Hem teçhizat hem de eğitim açısından Ruslardan üstün olduğumuzu düşünüyorduk. Üst düzey Rus liderleri henüz mekanize birlikleri idare edebilecek seviyede bir eğitim görmemişti... Ruslar kumarı insanlar üzerine oynamışlardı, halbuki bizim eğitimimiz insanları gözden çıkarmaya [odaklanmıştı]."[4]

Almanların doğuya doğru ilerlerken dikkatlerini çeken bir şey vardı: engin boşluklar. Joachim Stempel, "Stepler kasvetli, çorak ve ufka dek bitmek bilmeyen bir genişlikteydi," dedi. "Almanya gibi değildi, orada yoldaki her bir virajın ardında bir kasaba görebiliyordunuz, burada ise hiçbir şey yoktu. Dürbününüzle baktığınızda, toz, kum ve yakıcı sıcaklıktan başka hiçbir şey göremiyordunuz. Kendi kendimize kışın böyle bir deneyim yaşamak zorunda kalmayız demiştik. Fakat bunlar oldukça iyimser ve öforik düşüncelerdi ve yalnızca birkaç saniye sürmüştü."

Helmut Walz, "Pelin otu çayırları belki 30 belki de 40 santimetre

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Stargardt, *German War*, s. 305.
3. Rees, *Nazis*, s. 248.
4. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

yükseklikteydi ve attığımız her adımda sayısız sivrisinekle karşılaşıyorduk. İnanılmazdı! Bu tek başına zorlayıcı bir şeydi ve önemli bir engel sayılabilirdi. Bununla beraber, güneş göz kamaştırıyordu. Arazi, bir tür yeşil göletlerin bulunduğu oyuklarla doluydu ve bu haliyle bir krep kadar düzdü," dedi.[1]

Genelkurmay Başkanı Franz Halder'in kafası, ilerleme hızının tam olarak neyi işaret ettiği konusunda bir hayli karışıktı. 6 Temmuz'da günlüğüne, "Düşmanın durumunu gösteren mevcut resim benim için henüz net değil," yazmıştı. "İki seçenek var: ya biz düşmanın gücünü abarttık ve harekât tam manasıyla onları ezdi ya da düşman 1942'de geri dönülemeyecek bir yenilginin önüne geçmek adına planlı bir geri çekilme manevrası uyguluyor."[2] Gerçekteyse ikisinden de biraz mevcuttu. Stalin, birliklerin taktiksel açıdan gerektiğinde geri çekilmesine izin vermeye artık daha istekliyken, ayrıca bir panik hali de vardı.

İlerleyen Almanlara karşı bir grup subay adayına liderlik eden Anatoli Mereşko, "Acizliğimiz yüzünden," dedi, "çaresizlik ve öfke duyuyorduk, ayrıca neden bize düşmanla düzgünce çarpışma izni vermediklerini merak ediyorduk. Neden sürekli geri çekilmek zorundaydık?.. Geri çekilen diğer birliklerin hepsi gerçekten tamamen demoralize olmuşlardı. Nereye gittiklerini ve kendi birliklerini nerede bulacaklarını bilmiyorlardı. Örneğin, onlara Marinovka'da toplanmaları söylenmişti fakat Marinovka da neresiydi? Beş altı asker dönüp sordu: 'Marinovka neresi?' Böylece silahlarıyla beraber yalnızca yürüdüler, yürüdüler, çünkü silahları olmadığında sorguya çekiliyorlardı."[3] Bazı Kızıl Ordu askerlerine yeni silahlar verilmiş olsa da Mereşko ve adamları için büyük resim halen kasvetliydi. "Bölükte yüz yirmi kişi varsa bunlardan yalnızca kırk kırk beşinde doğru silahlar mevcuttu ve diğerlerinin tüfekleri 1890'dan kalmaydı... Ayrı-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 6 Temmuz 1942 girdisi, s. 635.
3. Rees, *Nazis*, s. 246-248.

ca otomatik dolduruşlu tüfeklerimiz de vardı fakat öylesine işe yaramazlardı ki ilk çatışmanın ardından onlardan vazgeçmiştik. İçine bir toz zerresi girdikten sonra bir daha çalışmıyorlardı."[1]

19 Temmuz'da, Almanlar önlerinde Kafkaslara uzanan yol açık bir şekilde Rostov'a ilerlerken, Londra'daki Sovyet Büyükelçisi Ivan Mayski günlüğüne Sovyetler'in, kendi tarihlerinin "en vahim" zamanlarıyla yüzleştiklerini ve "devrimin ve insanlığın bütün geleceğinin ölümcül bir tehlike altında" olduğunu yazdı.[2] Bir hafta önce Mayski, Churchill ile İngilizlerin Kuzey Afrika'da niçin böylesi bir yenilgi aldıklarını tartışıyordu. Churchill, Alman Ordusu'nun İngilizlerden "daha iyi" savaştığı cevabını verdi. Ek olarak, İngiliz askerlerin "Ruslar gibi 'öl fakat teslim olma' yaklaşımında olmadıklarını" söyledi.[3]

Fakat gerçek ne Mayski'nin ne de Churchill'in düşündüğü kadar basitti. Evet, Almanlar Sovyetler Birliği'nin güneyinde büyük bir ilerleme kaydetmişlerdi ve hatta Kuzey Afrika'da İngilizlerden daha iyi savaşmışlardı fakat perdenin arkasında her şey o kadar da iyi değildi. Yıllardır Hitler ile generallerinin çoğu arasında alttan alta yükselen bir tansiyon vardı. Bu tansiyon yalnızca risk konusundaki farklı yaklaşımlarından dolayı değil -Hitler'in neredeyse her zaman bir kumarbazdan farkı yoktu- aynı zamanda bir savaşçının nasıl olması gerektiğine ve böyle bir adamın (Hitler'e göre savaşçılar daima erkeklerdi) nasıl davranması gerektiğine dair daha geniş sorular hakkındaydı. Alman Dışişleri Bakanlığında görev yapan sadık bir Nazi olan Reinhard Spitzy, Hitler'in şu sözlerini aynen aktarıyordu: "Generallerim tasmalarından zorla tutulan *bull terrier*'ler gibiydiler ve sürekli savaş, savaş, savaş istiyorlardı. Ben bütün bu şeyleri frenlemek zorundaydım. Fakat şu an ne oluyor? Ben, güçlü politikalarımla ilerlemek istiyorum ve generallerim beni durdurmaya çalışıyorlar. Bu yanlış bir durum."[4]

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 19 Temmuz 1942 girdisi, s. 451.
3. *A.g.e.*, 13 Temmuz 1942 girdisi, s. 442.
4. Rees, *Nazis*, s. 94.

1942 yazında Hitler, büyük olasılıkla generallerinin "tasmalarından zorla tutulan *bull terrier*'ler" gibi olduklarını düşünmüyordu. Tam aksine. 13 Temmuz'da Güney Ordu Grubu Komutanı Feldmareşal von Bock'u görevden almıştı çünkü yeterince hızlı ilerleme kaydedemiyordu. Bu, Bock'un Hitler tarafından ikinci kez görevden alınışıydı. Daha önce 1941 Aralık'ında Merkez Ordu Grubu komutanlığı görevinden alınmıştı. Bu son azlinin Hitler'in "sabırsızlığının" sonucu olduğunu savunuyordu.[1] Kendisi, harekât sırasında görevden alınacak son yetenekli komutan da olmayacaktı.

On gün sonra, Hitler'in Ukrayna'daki yeni ileri karargâhında, Alman lider çılgınca iyimser olan 45 Numaralı Direktif'i yayımladı. Açılış cümlesi ruh halini belirliyordu: "Üç haftadan biraz daha fazla süren bir seferde, Doğu Cephesi'nin güney kanadına ilişkin belirlediğim geniş çaplı hedeflere esasen ulaşıldı." Ardından bir dizi yeni hedef listeledi. Güney Ordu Grubu'nun görevleri sırayla yerine getirmesi yerine, bir bölümü -A Ordu Grubu- doğrudan Kafkaslara yönelecek ve diğeri -B Ordu Grubu- doğuya, Stalingrad'a hareket edecek ve "şehri ele geçirecekti".[2] O ana dek Stalingrad'ı almak hiçbir zaman harekâtın bir hedefi olmamıştı.

Hitler'in kararı sonucunda, A Ordu Grubu ile B Ordu Grubu tamamen farklı seferlerde çarpışacaktı; biri Kafkaslarda, diğeri de steplerin karşısında Stalingrad'da. Aralarında öylesine uzun mesafeler vardı ki Alman birlikleri karadaki ordulardan ziyade okyanusta seyahat eden gemilere benziyorlardı. 1940'ta Fransa'daki süratli ilerleyişin tam tersi olmuştu. Engin steplerde ve yüksek dağlarda, savaşan birliklerin ikmal sorunları katlanarak artmıştı.

Hitler'in direktifi yayımlandığı gün, General Halder günlüğüne askerî bir toplantıda Alman liderin "çılgınca bir öfke nöbeti" geçirdiğini ve "genelkurmaya en ağır suçlamalar" savurduğunu yazmıştı.

---

1. Bock, *War Diary,* 31 Temmuz 1942 girdisi, s. 539.

2. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen,* Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Direktif No. 45, 23 Temmuz 1942, s. 1899–1900.

Hitler'in bu çıkışını, Rostov civarındaki kuvvetlerin düzenine ilişkin meydana gelen bir tartışma tetiklemişti fakat asıl sebebi Hitler'in generallerinin bir kez daha çekingenlik gösterdiklerini düşünüyor oluşuydu. Halder, şaşırmayacağımız üzere, farklı bir bakış açısına sahipti. "Düşman kabiliyetlerini küçümseme yönündeki bu kronik eğilim, gittikçe anlamsız bir oranda artıyor ve tehlike arz ediyordu. Durum gittikçe daha katlanılmaz hale geliyor. Burada ciddi bir işe yer yok. Bu sözde liderlik, anın tesirlerine patolojik bir tepki göstermek ve komuta mekanizması ile onun imkânları hakkında tamamen bir anlayış eksikliğiyle karakterize edilmiştir."[1] Ancak Hitler'in acelesi vardı ve "komuta mekanizmasını" pek de umursayamazdı.

Hitler'in 45 Numaralı Direktif'i yayımlamasından kısa süre sonra, Almanlar Rostov'u almış ve Kızıl Ordu birlikleri düzensiz şekilde geri çekilmeye başlamıştı. B Ordu Grubu güneye, Kafkas petrol sahalarına doğru ilerlemeye başladığında karargâhtaki hoşnutsuzluğun bir kısmı arazideki askerler tarafından da paylaşılıyordu. Panzer Komutanı Alfred Rubbel, "Açıkçası keyifliydik," dedi; "sürdük, sürdük ve aniden bir mısır tarlasına geldik ve orada nöbet tuttuk. Ardından depoları doldurduk ve ilerlemeye devam ettik. 41 sonbaharındaki yedi yüz kilometrelik [ilerleyiş] neredeyse manasızdı. Yollar güzeldi, yeterli yiyeceğimiz de vardı. Aachen'daki karnaval hakkında konuştuk. Düşman görmedik. [Aksine] güneşin parladığını düşündük. Ateşi çalan Prometheus [efsanesi] aklıma geldi... [Sanki] Prometheus ortaya çıkmıştı. Ardından hava ılımaya başladı ve Kafkasların muazzam manzarası önümüzde yayıldı; harika meyveler, domatesler, mandalinalar." Rubbel o yaz ilerleyişlerinin hakkında ayrıca şunları ekledi: "Harikaydı, savaşta değil gibiydik... Eşlerimiz bize çoğu zaman, [o sıradaki fotoğraflarında] niçin bu kadar neşeli göründüğümüzü soruyorlardı: savaşmak bu kadar eğlenceli miydi? Bunu onlara açıklaması zor. Sonra aklıma şu açıklama geldi. İyi arkadaşlar birlikteler, bu özel bir şey."[2]

1. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 23 Temmuz 1942 girdisi, s. 646.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Bu kaygısız atmosferde, Wehrmacht'ın dağ tümenlerinden bazı birlikler Kafkasların en yüksek noktası olan Elbruz Dağı'na tırmandılar ve zirveye bir gamalı haçlı bayrak diktiler. Hitler'in tepkisini hayal dahi edemezlerdi. Yalnızca hoşnutsuz olmamış, bunun yanında öfkelenmişti de. Böylesi bir müsamahanın, her anın önemli olduğu bir zamanda neredeyse suç olduğunu düşünüyordu.[1] Kızıl Ordu askerlerinin Sovyet liderin onayı olmadan buna benzer işlere zaman ayırmalarını düşünmek oldukça zor. Stalin'in memnuniyetsizliği onlar için oldukça tehlikeli olabilirdi.

Hitler'in Kafkaslardaki hammaddeleri olabildiğince hızlı bir şekilde elde etme arzusu, on gün önce, 11 Ağustos'ta düzenlediği bir toplantıyı da göz önüne alınca, oldukça anlaşılabilir bir şeydi. Albert Speer, Reich Kömür Birliği'nden Paul Pleiger ve diğer sanayicilerle birlikte, demir ve çelik üretiminin yanı sıra kömür tedarikine ilişkin sorunları tartışmıştı. Amerikalı işçilerin Almanlardan üç kat daha fazla kömür ürettiğini söyleyerek toplantının hemen başında Pleiger'e saldırdı. Eğer mesele buysa, Pleiger niçin daha fazla kömür tedarik edemiyordu? Fakat Pleiger "ısrarla" Hitler'in üretimi artırma talebine yanaşmayı reddediyordu. Bu mümkün değildi. Toplantıda bulunan birine göre, "Ardından Hitler oldukça sakin ve kararlı bir şekilde: "*Herr* Pleiger, şayet kok kömürü eksikliğinden ötürü çelik endüstrisinin üretimi hedeflendiği şekilde artırılamazsa savaş kaybedilir." Hepimiz yıldırım çarpmışa dönmüştük. Derin bir sessizlik vardı. Sonunda Pleiger, "Führer'im, bu hedefe ulaşabilmek adına elimden gelen her şeyi yapacağım," dedi."[2]

Bu önemli bir andı. Hitler'e daha fazla hammaddeye sahip olamayacağı söylendikten sonra, Almanya'nın savaşı kaybedeceğini kabul etmişti. Bu, yakın çevresinin dışındaki herhangi biriyle konuşurken

---

1. Albert Speer, *Inside the Third Reich*, Phoenix, 1995, s. 332.

2. Hans Kehrl, *Krisenmanager im Dritten Reich. 6 Jahre Frieden – 6 Jahre Krieg. Erinnerungen. Mit kritischen Anmerkungen und einem Nachwort von Erwin Viefhaus*, Droste, 1973, s. 278. Ayrıca Speer'in toplantıya ilişkin notlarına bakınız. BArch R 3/1505, Führer'le yapılan 10, 11 ve 12 Ağustos 1942 toplantı zabıtları.

neredeyse daima olaylara olumlu bakmaya çalışan bir liderin şok edici bir söylemiydi. Ek olarak, yalnızca bir emirle mevcut ürün sayısını artırma denemesi, Hitler ile gerçeklik arasında küçük ama yine de belirgin bir boşluk açıldığını gösteriyordu. Pleiger'in Hitler'in istediği kömürü sağlamak adına elinden gelenin en iyisini yapmayı kabul etmesi önemli olsa da, Führer'inin isteklerini pratikte yerine getirmeye çalışmak başlı başına farklı bir konuydu. Bilindiği üzere, karşılaşma duygusuna rağmen, kömür teslimatları hiçbir zaman Hitler'in talep ettiği seviyeye ulaşmadı.

Toplantı ayrıca Hitler'in, olayların ellerinden kaydığının farkında olduğunu da göstermişti. Arka planda Amerikalıların pusuda beklediklerini, henüz savaşa kesin olarak katılmamakla beraber, katılmak adına hazırlıklar yaptığını da biliyordu. Bu, Sovyetler Birliği'nin güneyindeki harekâtın bir an önce -bilhassa generallerinin söylediğinden daha süratli bir şekilde- kazanılmasını önemli hale getiriyordu. Tıpkı Pleiger gibi onlar da imkânsızı başarmak zorundaydılar.

Bu meselelerden hiçbirisi Stalin'in o anki ruh halini etkilememişti, hem kızgın hem de endişeliydi. Temmuzun sonunda Rostov'un düşmesi, spesifik bir taban noktaya işaret ediyordu. Almanlar şehri ilk kez 1941 Kasım'ında fethetmişlerdi ve Kızıl Ordu'nun kısa sürede şehri geri almasının akabinde büyük kutlamalar gerçekleştirilmişti. Sovyetler için Rostov, işlerin gidişatının değişmesinin sembolü haline gelmişti. Yine de şimdi, Alman dalgası bir kez daha üzerlerinden geçmişti.

Rostov'un kaybedilmesinin ardından Stalin yeni bir emir yayınladı: 227. Emir. Sovyet güçlerindeki kargaşayı gizlemeye de çalışmamıştı: "Güney Cephesi'nin unsurları, panik çığırtkanlarını takip ederek, Rostov ve Novoçerkassk'ı ciddi bir direniş göstermeden ve Moskova'nın emri olmadan sancaklarını utanç bataklığına sokarak düşmana bırakmıştır." Kızıl Ordu'nun yeniden organize olmak adına geri çekilmesi fikrinin ölümcül derecede kusurlu olduğunun altını çizdi. "Her bir komutan, her bir Kızıl Ordu askeri ve her bir siyasi çalışan kaynaklarımızın sınırsız olmadığını anlamak zorundadır...

Daha fazla geri çekilmek, anavatanımızla beraber kendinizi de mahvedeceğiniz anlamına gelmektedir."

Stalin'in bu endişe verici gidişattan çıkardığı sonuç ise dramatikti. "Bir adım dahi geri atılmayacak! Bu bizim birincil ilkemiz olmalı. Sovyet topraklarının her bir metresini son kanımıza dek inatla savunmalı, son karış toprağına kadar sımsıkı tutunmalı ve diğer bütün olasılıklar tükenene dek yerimizi korumalıyız."[1]

Genç bir subay ve adanmış bir komünist olan Fyodor Bubençikov'a göre, "227. Emir'in iyi tarafı, gerçeği söylüyor oluşuydu. Emir, her bir bölüğe, her bir tabura okunmuştu ve her bir asker onu biliyordu. Biz, kendi zamanımızın çocuklarıydık. O dönem, Stalin'in gerçekleri söyleyen bir emir yayınlaması eratından subayına her bir askerin kalbine dokunmuştu. Birlikler cephe hattından getiriliyordu ve her bir asker tekrar yemin etmek zorundaydı. Bence herkesin savaşa karşı olan yaklaşımı değişmişti. 1942'de soru şuydu: 'Olmak mı olmamak mı?', Sovyetler Birliği olacak mıydı olmayacak mıydı?"[2]

227. Emir dilden dile dolaşıyordu. "Bir adım dahi geri atılmayacak!" cümlesi Sovyet direnişinin sembolü haline gelmişti. Fakat aslında ilginç bir belgeydi, pratik meselelerde yeni ne getirdiğini görmek kısmen zordu. Gördüğümüz üzere, Stalin'in 1941 Ağustos'unda yayımladığı 270. Emri, halihazırda Almanlara teslim olan veya izinsiz bir şekilde geri çekilen askerleri, "vatan haini" olarak damgalamıştı.[3] Aynı şekilde, savaştan kaçmaya çalışan askerleri vurmak adına sözde önleme müfrezelerinin kurulması da daha önce denenmişti. Emrin Stalin'in komutanlarına kuşatmadan kaçınmaları için geri çekilmelerine izin vermesiyle aynı tarihte oluşu gerçeği de oldukça enteresandır. Örneğin, birliklerin Millerovo yakınlarından Don Nehri'ne doğru güneydoğu istikametinde 160 kilometre geri çekilmelerine izin vermişti.[4]

---

1. Hill, *Great Patriotic War*, Doküman 74, SSCB Halk Savunma Komiserliği Emri No. 227, 28 Temmuz 1942, Moskova, s. 100–102.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Bkz. s. 201.
4. Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 152.

Doğudan Don'a doğru ilerleyen Alman askerler, bazı Kızıl Ordu birliklerinin korkudan değil de stratejik sebeplerden ötürü geri çekildiklerini görmüşlerdi. Bir piyade subayı olan Gerhard Hindenlang, "Ruslar düzenli bir şekilde geri çekilmişler ve bize direnmişlerdi," dedi, "Bunu da çok iyi gerçekleştirdiler. Don görülmeye başlayana dek onlarla çok az temas kurmuştuk. O sırada arazinin ve ülkenin genişliğini çok zekice kullandılar ve bizi ikmal depolarımızdan çok daha uzağa çektiler."[1]

Yani 227. Emir aslında tam da göründüğü gibi değildi. Hatta, Stalin'in böylesine gaddarca bir açıklama yapılmasını bilhassa istemiş olması ihtimal dâhilindedir çünkü artık Kızıl Ordu birimlerinin geri çekilmelerine izin verme hususunda daha esnek hale gelmeye başlamıştı. Asıl tehlikenin, bazı komutanların artık bu yeni gelişmeyi izin almadan geri çekilmek suretiyle kullanabilmesi olduğunu hissetmiş olmalıydı. Planlı bir geri çekilmenin kolayca bir bozguna dönüşebileceğini fark etmişti. 227. Emir, bu ihtimalin önüne geçmek için hazırlanmıştı.

Paniği bastırmak adına tasarlanan bir emirden panik kokularının gelmesi de ironiktir. 227. Emir'deki ifadeler çaresizce tedirgin bir adamın ifadeleriydi, o kadar tedirgindi ki emri yayımladığı sırada, Stalin daha önce sahip olduğu bazı düşüncelerini değiştirmeye hazır olduğunu göstermişti. Temmuz sonunda, 227. Emir'i yayımladıktan kısa süre sonra, yalnızca subaylar için yeni madalyalar üretti. Üstün bir yetenek veyahut cesaret gösteren komutanlar, Nevski, Kutuzov ve Suvorov nişanlarıyla taltif edildiler. Nişanların devrimden önceki savaşçıların isimlerini taşıyor olması da önemlidir. Bu, Marksist düşünce yapısının sınırlarını aşan bir vatanseverlik duygusuna apaçık bir başvuruydu. Yılın ilerleyen dönemlerinde, Bolşevik pratiğinden biraz daha vazgeçildi ve siyasi subaylar olan komiserlerin yetkilerinde kısıtlamaya gidilerek ordu subaylarına komuta yetkisi verildi.[2]

Komiserlerin statüsünün düşürülmesi, kendileri büyük ölçüde

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Martin Sixsmith, *Russia: A 1,000-Year Chronicle of the Wild East*, BBC Books, 2011, s. 344.

sevilmedikleri için bilhassa hoşa giden bir karar oldu.[1] Vasili Borisov'un görüşlerini ele alalım. Kendisi ve Sibirya tümenindeki yoldaşlarının, "komutanlarını sevdiklerini fakat komiserlerden nefret ettiklerini çünkü gücü istismar ettiklerini" söylüyordu. "Örneğin, bir komutan askerler siper kazarken siperlere gelir ve herkese iyi bakıldığından -iyi beslendiğinden ve bu gibi şeylerden- emin olurdu. Fakat komiserler geldiklerinde çok kaba oluyorlardı. Savaşın başında, bir karşı taarruz sırasında, çok genç ve tecrübesiz bir asker çok korkmuştu ve siperden çıkamamıştı. Ve bir siyasi subayın o askeri kaçak olarak addederek başından vurduğunu gözlerimle görmüştüm. Gözlerimle gördüm... Evet, genç asker çok korkmuştu fakat hain değildi, yalnızca korkmuştu. Bir ceza taburuna gönderilebilirdi fakat komiser diğerlerine bir örnek olsun istemişti. Tiksinmiştim. Komiserden nefret ettiğimi hissetmiştim. Bende güçlü bir etki bıraktı."[2]

Stalin'in artan tehlike karşısında değişmeye hazır olduğunun son bir göstergesi daha vardı. Ağustosun sonunda Jukov'u Savunma Komiserliği Birinci Vekili olarak atadı. Bu, Jukov'u askerî meselelerde Stalin'in etkili bir yardımcısı yapmıştı. Daha önce silahlı kuvvetlerin içinden yeni bir Napoléon'un, kendi otoritesine meydan okumak için çıkacağına dair endişeleri olan birinden geldiği için bu, cesur bir atamaydı. Stalin şu an potansiyel rakiplere odaklanma zamanı olmadığının farkına varmıştı. Almanlar Sovyetler Birliği'nin kalbine doğru ilerlerken, artık yeteneği yüceltme zamanı gelmişti.

Bununla beraber, Stalin'in liderlik anlayışının bazı noktaları değişmemişti ve Petrol Üretim Bakan Yardımcısı Nikolay Baybakov, Sovyet liderle 1942 Ağustos'unda bir araya geldiğinde bunu fark etmişti. Stalin, Baybakov'a "Kuzey Kafkasya'ya uçakla gitmesini" ve Almanların petrolü ele geçirmek üzere olduklarına hükmederse, petrol rafinerilerini imha etmesini emretmişti. Bu noktaya kadar her şey normaldi. Fakat Stalin, Baybakov'a şayet Almanlar oraya ulaşa-

---

1. Antony Beevor, *Stalingrad*, Penguin Books, 1999, s. 201–202.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

maz ve buna rağmen petrol yataklarını imha ederse, öldürüleceğini söyleyerek talebine kendi yaklaşımını eklemişti. Aynı şekilde, eğer rafinerileri imha etmez ve Almanlar onlara ulaşmayı başarırsa, yine öldürülecekti. Stalin ile daha önce birçok kez görüşmüş olan Baybakov, bu aşikâr tehdidi olağandışı bulmamıştı. "Oldukça doğaldı," dedi," çünkü bütün ülkeyi besleyen şey petroldü. Söylediği şey ise bunu tamamen doğruluyordu... Ne diyebilirim? Sakin bir ortamdı. O kendi sandalyesinde ben de kendi sandalyemde oturuyordum ve bu sohbeti ettik. Hiçbir korku hissetmedim. Bu tecrübeyi nasıl atlattığıma şaşırmıştım, sanırım yalnızca genç olduğum içindi."

Baybakov, "Stalin harika bir adamdı. Herkes bana katılmayacaktır tabii. Hatta benim jenerasyonumun üyeleri bile benzer şeyler söylemeyecektir fakat ben ona karşı yalnızca olumlu hisler besliyorum. Elbette hatalar yaptı fakat insanlar şu an onu çok fazla eleştiriyorlar," dedi.[1]

1942 Ağustos'unda Hitler ve Stalin kriz anlarıyla karşı karşıyalardı. Yine de astlarını motive etme hususundaki yaklaşımları arasındaki zıtlık bundan daha fazla olamazdı. Hitler, Paul Pleiger'e imkânsızı denemesi için çağrıda bulunmuş, hatta neredeyse yalvarmıştı. Pleiger'e kendi isteğini yaptırmayı kabul ettirene dek -ki görünüşe göre Pleiger'in başka bir seçeneği yoktu- muazzam ölçüde duygusal baskı uygulamıştı. Stalin ise, Hitler'in aksine, duygusal oyunlar oynamakla ilgilenmiyor, tehdidin gücüne inanıyordu. Sovyet vatanseverliğine başvururken gösterdiği üzere, kelimelerinin arasında daima kendi hayat görüşünün sarsılmaz gerçekliği yatıyordu: insanların şiddetli bir gözdağına en iyi şekilde karşılık erdikleri ilkel bir dünya. Belki de bu liderlik tekniğinin en olağanüstü yönü, böylesi bir kültürde yetişen Baybakov gibi bir adamın, her şeyin oldukça normal olduğunu düşünmesiydi.

Bu, Stalin için, yalnızca Kafkaslardaki petrol yataklarının kaderi hakkındaki endişesinden dolayı değil, aynı zamanda o yazın erken tarihlerinde İngilizler ve Churchill ile aralarındaki ilişkilerdeki sorun-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade. Ayrıca bkz. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 151-152.

lardan ötürü de bilhassa zor bir dönemdi. Temmuz başında İngilizler tarihlerinin en büyük deniz felaketlerinden birini yaşamışlardı. Sovyetler Birliği'ne gitmekte olan PQ17 isimli Arktik konvoy Almanların saldırısına uğramıştı ve otuz dokuz geminin yirmi dördü yok edilmişti.

İngiliz Genelkurmayı mayısta, PQ17'den önceki konvoy olan PQ16'nın saldırıya uğrama tehlikesinden ötürü yola çıkmamasını istemiş fakat Churchill çıkması konusunda ısrar etmişti. Churchill, askerî başdanışmanı General Ismay'a yazdığı bir notta, kararın yalnızca askerî değil, aynı zamanda siyasi sebeplerle de alındığını belirtiyordu. "Yalnızca Başkan Stalin değil, Başkan Roosevelt de konvoyların yola çıkmamasına karşı çıkacaklar. Ruslar yoğun mücadele halindeler ve bizden risk almamızı ve gereken bedeli ödememizi bekleyecekler." "Bedel" kayda değer olsa da şartların böyle olduğunu kabul etmişti. "Konvoyun [Mayıs'ın] 18'inde yola çıkacak olmasına dair olan hislerime çok fazla kaygı da eklendi. Şayet yarısı bile ulaşsa, operasyonu başarılı addedeceğim. Kendi payımıza düşen girişimde başarısız oluşumuz büyük müttefiklerimizin gözünde etkimizi zayıflatacaktır. Her zaman hava şartlarının ve şansın yardımı konusunda belirsizlikler mevcut. Kaygılarınızı paylaşıyorum fakat bunun gerekli bir görev olduğunu düşünüyorum."[1]

PQ16'nın otuz altı gemisinden altısı Sovyetler Birliği yolundayken batırılmıştı. Churchill için bu seviyedeki bir kayıp siyasi açıdan kabul edilebilirdi, dolayısıyla PQ17'nin temmuzda yola çıkması için izin vermişti. Fakat PQ17'nin verdiği çok sayıda kayıp, onun İngiliz politikasını tekrar düşünmesine sevk etti ve planlanan bütün konvoyları iptal etmeye karar verdi. Stalin'e konvoyların iptal edildiğini söylemek kolay olmayacaktı, bilhassa Sovyet lidere yalnızca bu kötü haberi vermekle kalmayacağı, ayrıca İngilizlerin 1943'e kadar ikinci bir cephe olamayacağını düşündüğünü teyit edeceği de göz önüne alındığında. Bu, Almanların Güney Rus-

---

1. Başbakanın General Ismay'a raporu, 17 Mayıs 1942, PRO D 100/2. Ayrıca bkz. savaş kabinesi toplantı zabıtları, 18 Mayıs 1942, PRO CAB 65/26.

ya'nın steplerinde süratle ilerledikleri bir dönemde iki kat kötü bir haber olacağı anlamına geliyordu.

17 Temmuz'da Stalin'e gönderdiği mesajda Churchill, konvoylar hakkındaki kararının bağlamını açıklamaya çalıştı. "Güçlü Alman deniz unsurlarının" teşkil ettiği tehlikeye ilişkin detaylı bir açıklama yaptı ve, "Bahriye danışmanlarım bana, şayet mevcut şartlarda Alman deniz unsurlarıyla, denizaltılar ve uçaklarla baş edemezlerse, Kuzey Rusya'ya gidecek olan herhangi bir konvoyun tamamen imha edileceğinin garantisini verdiler," dedi. Akabinde, "Bir sonraki konvoy olan PQ 18'i yola çıkarmanın size hiçbir faydası olmayacağına ve ortak davamıza ölümler ekleyeceğine dair bir sonuca vardık," diye devam etti.[1]

Hassas bir mesele olan ikinci cephe konusundan ise Churchill, mektubun sonuna doğru son anda aklına gelmiş gibi bahsetmişti ve Fransa'nın işgalinin Stalin'in umduğu ve inandığı şekilde 1942'de gerçekleşmeyeceği haberine olumlu bir taraf bile eklemeye çalışmıştı. Sovyetler Birliği'ne gidecek konvoyların iptali, İngiliz savaş gemilerinin Atlantik konvoylarını korumak adına serbest kalacaklarını ve bu durumun da Britanya'ya daha fazla Amerikan askeri gelmesine ve "1943'te oldukça güçlü bir ikinci cephe" açılmasına yol açacağını söylemişti.

Stalin'in 23 Temmuz'daki cevabı ise buz gibiydi. "17 Temmuz'daki mesajını aldım," diye başladı. "Bundan iki çıkarım yapılabilir. Birincisi, İngiliz hükümeti Sovyetler Birliği'ne kuzey rotasını kullanarak savaş malzemesi göndermeye devam etmeyi reddediyor. İkincisi, 1942'de ikinci bir cephe yaratılmasına dair vardığımız mutabakata rağmen, İngiliz hükümeti bu meseleyi 1943'e dek erteliyor."[2]

Bu, Stalin'den örnek teşkil eden bir cevaptı, ne bir diplomatik nezaket vardı ne de İngiliz pozisyonunu anlamayı denemişti. Yalnızca soğuk ve açık bir hoşnutsuzluk vardı. İngiliz konvoylarını ve 1942'de

---

1. Churchill Arşivi (CHAR) 20/78/26–8. Reynolds ve Pechatnov (ed.), *Kremlin Letters*, s. 124–127.

2. Stalin'den Churchill'e, 23 Temmuz 1942'de gönderilmiş ve aynı gün teslim alınmıştır, Reynolds ve Pechatnov (ed.), *Kremlin Letters*, s. 129.

ikinci bir cephe açılmasını istiyordu. Şimdiyse Churchill iki konuda da onu reddetmişti. Churchill'in kararlarını sorgulama şekli bir saldırıya dönüşmüştü. Stalin, kendi "uzmanlarının" PQ17'deki ticaret gemilerinin bu denli çok sayıda kaybını "anlaması güç" bulduklarını söyledi ve, "Savaşta hiçbir önemli girişim, risk veya kayıp olmadan gerçekleştirilemez," diyerek Churchill'e muharebenin gerçeklikleri hakkında ders verdi. Ayrıca ona, "Tabii ki Sovyetler Birliği çok daha büyük kayıplar veriyor," hatırlatmasında bulundu. İkinci cepheye gelince, bu meselenin "hak ettiği ciddiyetle ele alınmadığını" düşünüyordu.

Sovyet Büyükelçi Mayski, Stalin'in notunu verdiğinde, Churchill "aynı anda hem canı sıkılmış hem de gücenmişti". Hatta Mayski, Churchill'in bunun Sovyetler Birliği'nin savaştan çekiliyor oluşunun bir habercisi olduğuna inandığını bile düşünmüştü ve derhal ona durumun öyle olmadığına dair güvence verdi. Daha sonra günlüğüne, Churchill'in nasıl "fevri" ve "duygusal" olduğu notunu düştü. Soğukkanlı Stalin ile aralarındaki fark oldukça açıktı. Yine de tıpkı Roosevelt gibi, Churchill de sorunun Stalin'in onunla yakın bir ilişki kurmak istememesinden değil, yalnızca henüz başbakanın kişiliğinin gücünü tecrübe etme şansı yakalayamadığından kaynaklandığını düşünüyor gibi görünüyordu. Ancak Stalin için bu, siyasi meselelerle ilgili bir ihtilaftı, "ilişki" gibi yumuşak bir kavramla ilgili değildi.

Moskova'daki İngiliz Büyükelçi Sör Archibald Clark Kerr, Londra'daki meslektaşlarını, Stalin ve çevresindekilerin, "Savaşı ciddiye aldığımızı" düşünmedikleri konusunda uyardı. Stalin'in Churchill'e dobra notunu göndermesinden yalnızca iki gün sonra gönderdiği telgrafta, Clark Kerr, "Onlar 1939'dan beri bizim (onlarınkine kıyasla) değersiz kayıplarımıza karşı, devasa oranlarda insan ve malzeme kaybı yaşıyorlar," yazmıştı.[1] Telgrafını gönderdikten hemen sonra Clark Kerr, Churchill'in Moskova'ya gelerek meseleleri Stalin ile bizzat görüşmesini önerdi. Churchill bu öneriyi derhal kabul etti ve böylece savaşın en ilgi çekici görüşmesi aceleyle ayarlanmış oldu.

1. Clark Kerr'den dışişleri bakanlığına, 25 Temmuz 1942, PRO FO 371/32911.

Mısır üzerinden gerçekleştirilen zorlu bir uçak yolculuğunun ardından, Churchill ve İngiliz delegasyonunun ilk grubu, 12 Ağustos 1942'de Moskova havalimanına indi. Görüşmeler o akşam Stalin'in Kremlin'deki köhne ofisinde başladı; İngiliz ziyaretçilerden birine "demiryolu bekleme salonu"nu hatırlatmıştı.[1] Stalin derhal Churchill'e cepheden kötü haberler geldiğini söyledi ve neredeyse Avrupa'daki bütün Alman güçlerinin Kızıl Ordu'ya karşı yoğunlaştırıldığını iddia etti. Bu ifadelerin ardından, İngilizlerin şu ana dek savaşa yapmış olduklarına inandığı "ufak" katkıları hakkında çok da ustaca olmayan bir şekilde laf dokundurdu. Churchill ikinci cephenin niçin 1942'de imkânsız olduğunu anlattı ancak Stalin'e, "İngiliz ve Amerikan hükümetleri 1943'te oldukça iyi bir operasyon gerçekleştirmek için hazırlanıyorlar," diyerek güvence verdi.[2]

Bu noktaya kadar, görüşme tahmin edilebilir şekilde ilerliyordu. Fakat Churchill, Stalin'e, herhangi bir çıkarmayı karşılamak adına Almanların Fransa'da yirmi beş tümeninin bulunduğunu söylemesi üzerine Stalin ters bir şekilde, "Risk almaya hazırlanamayan birisi savaş kazanamaz," dedi. Bu, İngilizleri korkaklıkla suçlamakla eşdeğerdi. Fakat Churchill bastırdı ve RAF'ın (Royal Air Force; Kraliyet Hava Kuvvetleri) Almanya'ya yönelik bir bombardıman harekâtı gerçekleştireceğini hararetli bir şekilde anlatmaya başladı. Sivillerin hedef alınmasının altını çizdi ve şu sözü verdi: "Gerekirse, savaş sürerken, neredeyse bütün Alman kentlerindeki her bir haneyi paramparça etmeyi düşünüyoruz."

O ana dek Churchill, Stalin'i etkilemek adına yalnızca retorik yeteneklerini değil, aynı zamanda sanatsal yeteneklerini de kullanıyordu, Afrika'nın Alman sürüngenin vücudunun savunmasız alt kısmı olduğunu göstermek adına bir timsah resmi çizmişti. Bu sebepten ötürü, Afrika'daki harekâtın ikinci cephe olarak göz önüne alınması

1. Lord Alanbrooke'un BBC TV röportajı, yayın tarihi 8 Şubat 1957, www.bbc.co.uk/archive/the-alanbrooke-diaries/zf2f2sg.

2. PRO CAB 66/28/3, s. 19.

gerektiğini savundu. Stalin'in toplantının başına kıyasla daha az somurtkan bir hale gelmesiyle görüşmeler sona erdi.

Bütün anlatılar göz önüne alındığında, Churchill toplantının ilk karşılaşma için gayet iyi gittiğini düşünüyordu. Stalin'in yanından ayrıldıktan sonra Londra'ya gönderdiği resmî notta, "Bu adamla sağlam ve samimi bir ilişki kurabileceğimi zannediyorum," yazmıştı.[1] Fakat işin özelinde, İngiliz başbakan daha az diplomatik olmaya hazırlanmıştı. Kaldıkları daçalara dinleme cihazları konulduğundan neredeyse emin olarak endişelenen Hava Orgenerali Tedder, "Maalesef," diye yazmıştı, Churchill, Sovyet lideri tanımlarken "onun kişiliğini dikkate almıyor", "Winston, Stalin'den tam olarak nasıl başa çıkacağını bildiği alelade bir köylü olarak bahsediyor".[2]

Bir sonraki gün ortaya koyacaktı ki Churchill Sovyet liderle "başa çıkma" yeteneğini abartmıştı. Stalin ilk olarak İngilizlere, bir kez daha ikinci cephe vaatlerinden döndüklerini söylediği bir not gönderdi. Ardından o akşamki toplantıda, İngilizlerin korktuklarından ötürü ikinci cepheyi açmayı reddettikleri yönündeki iddiasını daha açık bir şekilde ortaya koydu. Churchill, İngiliz pozisyonu hakkında hararetli bir savunma yaptıktan sonra bir kez daha daçasına döndü.[3]

Ertesi gün biraz daha iyi başlamıştı fakat Churchill'in Kremlin'deki gala yemeğine kötü bir ruh haliyle katılması ve hem arkadaşı hem de doktoru olan Sör Charles Wilson'a Stalin'in "kendisiyle konuşmak istemediğini" ve "yemeklerin iğrenç olduğunu" söyleyerek nispeten erken ayrılmasıyla son bulmuştu.[4] Ertesi sabah Churchill, Stalin'in kendisine karşı olduğundan emindi ve Moskova'dan ayrılmak üzereydi. Wilson ve Clark Kerr, onu Sovyet liderle son bir kez daha görüşmesi için güçlükle ikna ettiler. İlk başta görüşme tanıdık ve verimsiz bir çizgide ilerliyordu fakat daha sonra farklı -ve Chur-

---

1. Churchill'den Attlee'ye, 13 Ağustos 1942, PRO FO 800/300.
2. Lord Tedder, *With Prejudice*, Cassell, 1966, s. 330.
3. PRO CAB 120/65.
4. Lord Moran, *Winston Churchill: The Struggle for Survival 1940–1965*, Heron Books, 1966, 14 Ağustos 1942 girdisi, s. 60–61.

chill için oldukça önemli- bir gelişme yaşandı. Stalin, Churchill'i Kremlin'deki özel dairesinde bir gece yemeği yemeye davet etti. İkisi, yanlarında Molotov ile birlikte, sabahın erken saatlerine dek içmeye devam ettiler. Ve Churchill sabahın 3'ünde daçasına döndüğünde oldukça neşeliydi, "Stalin ile arkadaşlığını sağlamlaştırdığını" söylüyordu.[1] O günün ilerleyen saatlerinde Sovyet liderle çalışma olasılıkları hakkında umutlu bir şekilde Moskova'dan ayrıldı.

Bu, yirmi dört saat içerisinde olağanüstü bir geri dönüştü. Churchill, oldukça verimsiz olduğu için ziyaretini kısa kesmeyi düşünürken bir anda çok fazla şeyin başarıldığına inanmaya başlamıştı; esasında elle tutulur hiçbir kazanım olmamıştı. Örneğin Stalin, kendi rejiminin kana susamış doğasını gizleme zahmetinde bile bulunmamış, sabaha kadar içtikleri gecede Churchill'e *kulak*'ların hepsinin "öldürüldüğünü" açıkça itiraf etmiş ve Molotov'un "bir gangster" olduğuna ilişkin şakalar yapmıştı. Yine de Churchill büyülenmişti. Batılı devlet adamı için Stalin egzotik bir figürdü. Dünyanın en güçlü insanlarından biriydi fakat hiçbir Batılı liderin hakkında kişisel olarak pek de bir şey bilmediği bir liderdi. Ve şimdiyse Churchill onunla birlikte sarhoş olmuştu. Gerçekten bunun bir anlamı yok muydu? Yoktu. Bu, diğerlerinin de daha önce yaptığı bir hataydı. Örneğin Sör Archibald Clark Kerr, Stafford Cripps'e 1942 Nisan'ında yazdığı bir mektupta, "Sanırım Stalin ile kanımız birbirimize karşı kaynadı. Pipolarımız üzerinden dostane bir ilişki kurduk ve karşılıklı şakalarımıza güldük. Hatta onun tam da benim kalemim olduğunu söylemeliyim,"[2] dedi. Fakat Clark Kerr'in de akabinde keşfedeceği üzere, Stalin ile kanlarının kaynadığını düşünürken, Stalin'in ona kanının kaynadığına dair çok az emare vardı.

Hava Orgenerali Tedder, o ağustosta Churchill'in nasıl Stalin ile duygusal bir ilişki kurmayı denediğini ve aynı zamanda bunda nasıl başarısız

---

1. PRO FO 800/300. Ve Pavlov, "Avtobiographicheskii Zametki", s. 98–99.
2. Clark Kerr'den Cripps'e, 26 Nisan 1942, PRO FO 800/300. Martin Kitchen, *British Policy towards the Soviet Union during the Second World War*, Palgrave Macmillan, 1986, s. 125.

olduğunu gösteren iki hadiseye tanık oldu. Birincisi Kremlin'deki sert tartışmalar sırasında yaşanmıştı, Churchill Moskova'ya, "sıkıntılarımın ortasında... yoldaşlığın yetkilisiyle görüşmeyi umarak geldim ve açıkçası büyük bir hayal kırıklığına uğradım. Henüz o yetkiliyle tanışmadım," dedi.[1] Stalin bunu görmezden geldi. İkincisi ise Kremlin'deki resmî davette Churchill, Stalin'e devrim sırasında Rus monarşistlere verdiği destekten ötürü onu "affedip affetmediğini" sorduğunda gerçekleşti. Stalin, "Affetmek benim elimde değil," dedi, "Tanrı'nın elinde."[2] Stalin'in ateist olduğu düşünüldüğünde, bu özel bir alt metni olan bir cevaptı.

Hitler bağlamında, bu "karizmanın" yalnızca insanlar arası ilişkilerde ortaya çıktığını halihazırda görmüştük. Aynı gerçek, pek tabii Stalin'de de mevcuttu. Görüştüğü kişiye dair bir dizi nitelik yansıtma eğilimi, gözlemcinin bu çekiciliği kendi abartmasıyla birleştirince, ilginç yanlış anlaşılmalara yol açabilir. Bu, orada yaşananları açıklamanın bir parçası olabilir. Churchill'in de Clark Kerr'in de muazzam egoları vardı. İkisi de kendilerinin son derece etkileyici insanlar olduklarını düşünüyordu. Ve ikisinin de karşı konulamaz olduklarını düşünme eğilimleri, Stalin gibi mütevazı köklerden gelen birini görece hakir görmeleriyle daha da artmıştı. Churchill için Stalin "yalnızca bir köylüydü", Clark Kerr içinse, "(verdiğiniz daha iyi yargınıza rağmen) pek seveceğiniz bir keseli sıçandı fakat gözünüz de üstünde olmalıydı çünkü sırf yaramazlık yapmak adına sizi kalçanızdan ısırabilir"di.[3]

İçkili akşam yemeğinden önce, Stalin'in Churchill'in kişiliğinin gücüne boyun eğmediği aşikârken, Clark Kerr, başbakana, "kendisi bir aristokrat ve dünya beyefendisiyken" Stalin ve Sovyet liderliğinin "doğrudan, bir pulluktan veya torna tezgâhından geldiklerini" söyledi. "Kaba ve tecrübesizdiler. İşleri bizim tartıştığımız gibi tartışmazlar." Sonuç olarak, Churchill "daha iyisini bilmeyen bir köylü tarafından gücendirilmemeliydi".[4]

---

1. Tedder, *With Prejudice*, s. 332.
2. *A.g.e.*, s. 337.
3. Kitchen, *British Policy*, s. 126.
4. PRO FO 800/300.

Fakat Stalin hakkındaki en aşağılayıcı değerlendirmeyi, Kremlin'deki gala yemeğinde Sovyet lideri gözlemleyen, Savaş Kabinesi'nin askerî sekreter asistanı Albay Ian Jacob yapmış ve günlüğüne şunları yazmıştı: "Omzunda kazmayla bir köy yolunda yürürken hiç de göze çarpmayacak olan bu küçük köylünün, böylesi muazzam salonlarda verilen ziyafetlerde sakince oturduğunu görmek olağanüstüydü."[1]

Görünüşe göre, İngiliz tarafında Stalin'in makul bir bakış açısına sahip olduğuna dair çok ufak bir kabul vardı. Fakat objektif herhangi bir gözlemci, onun yaptıklarını makul karşılardı. 1942 yazında Sovyetler Birliği oldukça çaresiz bir durumdaydı ve tam da bu kriz anında İngilizler Arktik konvoyları iptal etmişlerdi. Dahası, Roosevelt tarafından, Stalin'e 1942'de ikinci bir cephe açılacağına inandırılmıştı ve bir anda böyle bir taarruzun gerçekleşmeyeceği söylenmişti. Bu şartlar altında kim sinirlenmezdi ki?

Yine de İngiliz delegasyonundan en azından bir kişi Sovyet lidere hakkını teslim etmişti. Genelkurmay Başkanı Sör Alan Brooke, "onun kurnazlığından ve kıvrak zekâsından çok etkilenmişti": "O, kendisini çok az öven ve fazla övgü peşinde koşmayan bir realist." Brooke ayrıca Churchill ve Stalin arasındaki geniş karakteristik farkı da ortaya koydu: "İki lider, Churchill ve Stalin, insan olarak birbirinden zıt iki kutup... Stalin olabildiğince gerçekçiydi, onun için yalnızca gerçekler önemliydi... hoş olmasa bile gerçeklerle yüzleşmeye hazırdı. Diğer yandan Winston, onu zorlamadığınız sürece hoşnutsuzluklarla yüzleşmeye hevesli görünmüyordu. Stalin'de olmadığını düşündüğüm duygulara başvuruyordu."[2] Bu son cümle, şu ana dek Stalin ve diğer Batılı liderler arasındaki ilişki hakkında yazılmış en ferasetli yorumlardan birisidir. Hem Churchill hem de Roosevelt, Stalin'de olmayan duygulara hitap etmek için gelecek senelerde ciddi manada ısrar edeceklerdi.

---

1. Charles Richardson, *From Churchill's Secret Circle to the BBC: The Biography of Lieutenant General Sir Ian Jacob*, Brassey's, 1991, s. 139.

2. Danchev ve Todman (ed.), *Alanbrooke War Diaries*, 13 Ağustos 1942 girdisi, s. 299–300.

Brooke, "hızlı çalışan bir beyne sahip ve savaşın esaslarını gerçekten kavramış seçkin bir adamken", aynı zamanda insanları "gözünü bile kırpmadan cehenneme gönderebilme" yeteneğine sahip diyerek Stalin'in karakterini zekice özetledi.[1] Bu, Churchill'in Moskova'dan ayrılırken sahip olduğundan çok daha isabetli bir değerlendirmeydi. Sovyet lider artık tuhaf bir köylü değil, birlikte çalışılmaktan "zevk" alınacak "şahane bir adam" haline gelmişti.[2]

Churchill'in Moskova'yı ziyaretinin üzerinden üç hafta geçtikten sonra, Hitler'in, Ukrayna-Vinnitsa'daki ileri karargâhında yeni bir kriz patlak vermişti. Tıpkı harekâtın başladığı yaz olduğu gibi, Hitler Alman Ordusu'nun ilerleyişini -yavaşlığını- takıntı haline getirmişti. Daha önce, ağustosun sonlarında bir kez daha öfkeden çılgına dönmüş ve önde gelen komutanlarını "entelektüel kibir, zihinsel uyum eksikliği ve esasları kavramakta mutlak bir başarısızlık göstermekle" suçlamıştı.[3] Şimdi de OKW'nin başındaki Jodl ile büyük bir tartışma yaşanacaktı. Bu, oldukça önemli bir gelişmeydi çünkü, Hitler'in generalleri arasında en dalkavuk olan Jodl'dı.

Jodl, A Ordu Grubu Komutanı Feldmareşal List'i ziyaret etmek için 7 Eylül'de Stalino'ya (Donetsk) gitti. List, Jodl'a Kafkaslara doğru inen Alman ilerleyişinin güvenilmez ikmal hatları, dağlık arazi ve artan Sovyet direnişinden ötürü sekteye uğradığını söyledi. Onun komutası altında, Bakü'deki petrol yataklarını ele geçirmenin, Alman birliklerinin kabiliyetinin çok üstünde olduğu günden güne meydana çıkıyordu. Ve List, hatırlanmalıdır ki, Hitler'in en yetenekli komutanlarından biriydi. Manstein ya da Guderian gibi çarpıcı bir kişiliği olmasa da arkasında birçok önemli zafer vardı, Barbarossa Harekâtı'nın başlangıcından hemen önce, Fransa'nın işgali ile Yugoslavya ve Yunanistan'daki dudak uçuklatan Alman zaferlerinde başrol oynamıştı.

Jodl, List'in şikâyetlerini dinledi, Vinnitsa'ya döndü ve duydukla-

1. *A.g.e.*, 14 Ağustos 1942 girdisi, s. 301.
2. PRO FO 800/300.
3. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary*, 30 Ağustos 1942 girdisi, s. 664.

rını Hitler'e aktardı. Sonuç, Alman liderin emsalsiz bir şiddetli çıkış yapmasına sebep oldu. Diğer hakaretlerin yanında, generallerinde "inisiyatif eksikliği" olduğunu söyledi. Ardından Jodl akla gelmeyecek olan şeyi yaptı ve cevap verdi. Hitler'e, List'in kendisine verilen emirlere uyduğunu söyledi. Bu, meseleleri daha da harlamıştı, Hitler şimdi, önceki açıklamalarının çarpıtılarak üzerine atıldığını söyledi. İhanete uğramış hissederek Jodl'a arkasını döndü ve odadan çıktı.[1]

Hitler'in Luftwaffe yaveri Nicolaus von Below, tartışmalar yaşanırken karargâhta değildi, fakat olayın hemen ardından döndü ve ortamı "kasvete gömülmüş" bir şekilde buldu. "Durum değerlendirme toplantılarının artık Wehrmacht komuta kademesinin yerleşkesinde değil, Hitler'in makamındaki geniş çalışma odasında gerçekleştirildiğini" fark etti. Dahası, Hitler askerî personeli içeri girdiğinde onlarla tokalaşmıyordu -ki bu onun alışkanlığıydı- ve "sığınağında tek başına yemek yiyordu". Ayrıca artık askerî toplantılarda söylediği her şeyin "iki kadın Reichstag kâtibince", söylediklerinin daha sonra çarpıtılmadığından emin olmak adına kayda alınması konusunda ısrarcı oldu.[2]

Hitler, Below'a, "yaşlı generallerin çoğunun en iyi zamanlarını geride bıraktıklarını ve daha genç subaylarla değiştirilmeleri gerektiği" konusunda yakındı. Bu yeni düşüncenin ilk kurbanı, açıkça konuşarak Führer'in şiddetli çıkışını tetikleyen adam olan Feldmareşal List oldu ve Jodl ile olan tartışmanın ertesi günü görevden alındı. Sırada Genelkurmay Başkanı General Halder vardı. Hitler, Below'a, Halder'in "hissiz ve sıkıcı" olduğunu ve sorunların meydana gelişini görmesine rağmen onları çözemediğini söyledi.[3] Halder 24 Eylül'de azledilmişti ve günlüğüne Hitler'in üst komutanın "fFikre fanatikçe inanç" hususunda eğitilmesi gerektiğini söylediğini yazmıştı.[4]

Yeni Genelkurmay Başkanı -ve görünüşe göre "fikre fanatikçe

---

1. Kershaw, *Nemesis,* s. 532–533.
2. Below, *At Hitler's Side,* s. 151–152.
3. *A.g.e., s. 152.*
4. Burdick ve Jacobsen (ed.), *Halder War Diary,* 24 Eylül 1942 girdisi, s. 670.

inanç" besleyen- General Kurt Zeitzler olmuştu. Halder'den stratejik tecrübe konusunda gerideyken, Hitler'e daha hürmetkâr olacağı garantiydi. Daha da açıklayıcı olan şey Hitler'in A Ordu Grubu için de yeni bir komutan atamasıydı. Elindeki yetenekli bütün askerî isimlerin dışında, ona göre bu iş için en iyi aday olduğunu düşündüğü birini seçti: kendisini. Sanki yalnızca önemli olan tek kişinin kendisi olduğuna değil, aynı zamanda herkesin işini onlardan daha iyi yapabileceğine inanıyor gibiydi. Kendisinden yalnızca bir tane olması utanç vericiydi.

İnanılmaz bir şekilde, Hitler şu an 960 kilometre ötede, Karadeniz'in doğu kıyısında savaşan bir ordu grubunun komutanıydı. Böylece kendisini askerî hiyerarşinin dört farklı seviyesine yerleştirmişti: ordu grubu komutanı, Kara Kuvvetleri komutanı, Silahlı Kuvvetler başkomutanı ve devlet başkanı. İşin daha tuhaf olan tarafı, böylesine parçalanmış ve kafa karıştırıcı bir yapının işe yarayabileceğini düşünüyordu.

Megalomanlar arasında, herhangi bir problemin olası en iyi çözümünün tüm önemli işleri yalnızca kendilerinin yapması olacağına dair yaygın bir kanı olsa da esasen çok azı bu fikri uygulamaya koyuyordu. Hitler bir istisnaydı. Bilhassa geçmiş başarılarını düşününce -Fransa'nın fethi gibi- kendisinin vizyonu belirlemesi ve sahadaki personele maksimum esnekliği sağlaması şaşırtıcı bir gelişmeydi. Guderian ve Rommel gibi generallerin inisiyatif kullanmaları bu harekâtın başarıyla sonuçlanmasına aracı olmuştu. Yeni liderleri kilometrelerce uzaktayken, Hitler nasıl olur da A Ordu Grubu'nda böylesi bir askerî yaratıcılığın ortaya çıkacağını düşünebilirdi?

Bütün bu keşmekeş, Kafkas petrolünün Almanlar tarafından planlandığı gibi ele geçirilemeyeceğinin farkına varılmasına Hitler'in tepkisinin bir parçasıydı; başarılması gereken bir hedefti, aksi takdirde "bu savaşı bitirmek" zorunda kalacaktı. Silahlı Kuvvetler Silahlanma Tedariki Komutanı Friedrich Fromm'un eylül sonunda Hitler'e sunduğu çarpıcı rapor, Almanya'nın içinde bulunduğu tehlikeli durumu bir kez daha teyit ediyordu. Fromm, "ekli dosyaların" yardı-

mıyla, niçin "iki veya üç cephede" savaşmanın uzun vadede "altından kalkılamayacak bir şey" olduğunu ortaya koymuştu, bunun sebebi bilhassa "Amerikalıların dâhil olmaları ve hava muharebelerinin başlamasıydı [Alman şehirlerinin bombardıman altında kalması]". Fakat Fromm, Almanların çarpışmaya devam ederlerse kaçınılmaz bir şekilde savaşı kaybedeceklerini söylemekten fazlasını yapmış ve çatışmadan bir şekilde çıkmanın bir yolunu bulmayı önermişti. Hitler'in, "dışişleri sorunlarıyla ilgilenmek için" Wehrmacht liderliğiyle "bağlantısını kesmesi" gerekiyordu.[1] Silahlı kuvvetlerin görevi artık, "müzakereler tatmin edici bir sona oluşana dek, ortaya çıkabilecek herhangi ciddi bir başarısızlığı önlemeye çalışmak" olmalıydı. Hedef "zafer" kazanmak değil, "felaketi önlemekti".[2]

Hitler'in bu karamsar rapora verdiği tepki tahmin edilebilirdi. Hitler haberciyi azarlamıştı. Fakat Fromm görevden alınmadı. Hitler, son zamanlarda çok sayıda kişiyi görevden alışının ardından, deneyimli askerî yönetici sayısının yenilenebilir olmadığının farkına varmış olmalıydı.[3]

Fromm'un notunu okuduğu sırada, Hitler yalnızca A Ordu Grubu'nun Kafkaslara doğru ilerleyişinin yavaş kalması hakkında değil, aynı zamanda B Ordu Grubu ile General Paulus'un emrindeki Altıncı Ordu'nun ilerleyişleri hakkında da endişeliydi. Don ve Volga nehirleri arasındaki düz stepler boyunca ilerlemek Almanlar için görece daha rahatken Stalingrad'a yaklaştıkları sırada Kızıl Ordu'nun direnişi de yoğunlaşmıştı. 14. Panzer Tümeni'nden Joachim Stempel, "Stalingrad'ın batısındaki kademeli Rus sahra tahkimatla-

---

1. Bernhard R. Kroener, *"Der starke Mann im Heimatkriegsgebiet": Generaloberst Friedrich Fromm. Eine Biographie*, Ferdinand Schöningh, 2005, s. 460–461. İddiaya göre Fromm'un notlarının yalnızca dört kopyası varmış ve hiçbirisi savaşı atlatamamış. Kroener zamanında bunları okuyan üç farklı insanın tanıklıklarının ardından içeriği tekrar oluşturabilmiştir.
2. IfZ [Institut für Zeitgeschichte, Munich] ZS 1747, Werner Kennes, "Beantwortung der Fragen zur Geschichte des Chef H Rüst und BdE, Munich", 15 Ağustos 1949, s. 7–8.
3. Fromm 22 Temmuz 1944'teki bombalama komplosunun hemen ardından tutuklanmıştır. Mart 1945'te de idam edilmiştir.

rı," dedi, "gerçekten devasa engel teşkil edecek şekilde hazırlanmış ve uzatılmıştı." Bu, Almanların, onlara saldırdıklarında "ağır kayıplar" vermelerine yol açmıştı. Stempel ve adamları ayrıca güçlü "Rus alev silahlarından" korkuyorlardı çünkü Alman tarafındaki en ürkütücü yanıklara ve yaralanmalara onlar sebep olmuşlardı.[1]

Birlik subay adaylarına komuta eden Anatoli Mereşko, "Stalingrad yakınlarında daha iyi teçhiz edilmiş siperler, birçok atış pozisyonları, gözlem noktaları vardı ve savunma askerlik sanatının kanunlarına göre oldukça düzgün organize edilmişti," dedi. Fakat birliğinin kayıp oranı hâlâ yüksekti. "En kötüsüyse [Alman] tankların, askerlerimiz içindeyken siperlerin üzerinden geçmeleriydi. Ve ardından o tanklar siperin üzerinde bir sağa bir sola ve geriye doğru dönüyorlardı, her şeyi eziyor ve askerlerimizi diri diri gömüyorlardı... Asla korku hissetmediğini söyleyenler yalan söylüyorlar. Herkes korkar. Kimse ölmek istemez fakat bu açıdan komutan daha avantajlı bir pozisyondadır. Astlarına örnek teşkil etmek zorundadır. Biz Ruslarda bir laf vardır, 'Herkesin önünde ölmek güzeldir,' diye. Yani başka bir deyişle, şayet senin yüz adamın sana bakıyorsa, daha farklı davranırsın. Korkutucu fakat korkuyu bastırıyorsun. Öldürülebileceğini biliyorsun."[2]

Sovyet direnişine rağmen, Altıncı Ordu 1942 Ağustos'unun sonunda Stalingrad eteklerine ulaşmıştı. Harekâtın başlangıcında, Almanlar tarafından Kafkaslara yönelik ana taarruza kıyasla oyalayıcı olarak görülen bu şehir, artık savaşın belirleyici mücadelelerinden birisine ev sahipliği yapacaktı. Bu muharebe, yalnızca Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği arasında değil, aynı zamanda iki önder arasında geçecekti: Adolf Hitler ve Joseph Stalin.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

12
Volga'daki Mücadele

23 Ağustos 1942 Pazar günü öğleden sonra, on bir yaşındaki Valentina Krutova, gürleyen sesleri duyduğunda Stalingrad'daki evininin yakınlarında dut topluyordu. Kafasını kaldırdı ve dalga dalga gelen savaş uçaklarını gördü, gökyüzü simsiyahtı. Dakikalar sonra bir dizi patlama şehrin kalbini yarmaya başladı. Geniş endüstriyel tesislerden ve Volga Nehri yakınlarındaki petrol tankerlerinden alevler yükseliyordu. Kadınlar ve çocuklar alev alan tahta evlerinden panik içerisinde kaçıyorlardı.

Bu, Luftwaffe'nin birkaç gün sürecek olan bombardımanının başlangıcıydı ve sonucunda 40.000 insan ölecekti. Kayıplar çok yüksekti çünkü yarım milyondan fazla sivil halen şehirde yaşıyordu. Valentina, "Stalin'in emriydi," dedi, "şehri teslim edemiyorduk. İnsanların şehirden ayrılmasına izin vermiyorlardı... Stalin'e çok güveniyorlardı ve insanların şehrin teslim edilmeyeceğini ummasının sebebi de buydu."[1]

On dört yaşındaki Albert Burkovski de saldırıya tanıklık etmişti. Volga'dan su almaya inmişti. "Almanların geleceğini düşünmüyorduk," dedi. "Fakat bombardıman başladığında durum gerçekten dehşet vericiydi. Hâlâ uçakları ve çıkardıkları sesleri hatırlıyorum. Gerçekten cehenneme dönmüştü. İnsanların bunu nasıl karşıladıklarını bilmiyorum." Döndüğünde, evlerinin paramparça olduğunu görmüştü: "Hiçbir şey yoktu. Yalnızca inlemeler ve çığlıklar duyabiliyordum. Suyu fırlatıp ağlamaya başladım. Hiçbir şey yapamadım.

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Birinin bizi kurtarmak için geleceğini umut ederek ağladım. Fakat küreğiniz olsa bile, ne yapabilirdiniz ki? İki gün sonra tekrar geldik, hâlâ bazı sesler duyabiliyorduk. Çocuklar hâlâ boğulmamışlardı. Yapayalnız kalmıştım. Yanmış bir ev, ölü insanlar, her şey arapsaçına dönmüştü..."[1] Alfred Burkovski'nin büyükannesi ve evdeki diğer herkes, Doğu Cephesi'nde meydana gelen en büyük hava taarruzunda hayatını kaybetmişlerdi.

Birkaç gün sonra, 3 Eylül'de Joachim Stempel Volga yakınlarında hâkim bir noktada durdu ve önünde uzanan yanmış Stalingrad'a baktı. "Asya sınırında olmak ve 'Volga'dayız!' diyebilmek oldukça etkileyici bir şeydi... İlham verici bir duyguydu... Artık bu işin bitmek üzere olduğunu düşünüyorduk; buradaydık."[2]

Stempel ve silah arkadaşlarının niçin nihai hedeflerine ulaştıklarına inanmış olduklarını anlamak zor değil. Barbarossa Harekâtı'nın coğrafi olarak hedeflediği son noktanın hiçbir zaman onlara açıklanmamış olmasına rağmen, Berlin'e 2250 kilometre uzaklıkta olan Volga Nehri kıyısındaki Stalingrad'ın, doğuda katedecekleri en uzak mesafe olduğuna inanıyorlardı. Bu, Stempel'in gözlerinin önündeki manzara tarafından da doğrulanan bir duyguydu. Geniş Volga'nın arkasında, "orman, daha fazla orman, düzlükler ve sonsuz ufuk çizgisinden" başka hiçbir şey yoktu. Kısacası, bulundukları yerin doğusunda işgal etmeye değer bir şey bulunmuyordu.

Hiçbirisi, yalnızca sona ulaşmadıklarını, aynı zamanda bunun sadece bir başlangıç olduğunu fark etmemişti. Önlerinde, altlarında yanmakta olan şehri kontrol etmek adına amansız bir mücadele yatıyordu. İlerleyen aylarda Stalingrad, Sovyet direnişinin sembolü olarak ünlenecekti. İşin ironik tarafı, Stalingrad'ın ele geçirilmesi hiçbir zaman Mavi Harekât'ın orijinal planında yer almamıştı. Taarruz yalnızca Hitler'in Altıncı Ordu'ya endüstriyel tesisleri imha etmek yerine şehri ele geçirmelerini emretmesinin ardından başlamıştı.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Rees, *Nazis*, s. 252.

Altıncı Ordu'daki bazı subaylar, örneğin Günther von Below, Hitler için Stalingrad'ın "sembolik bir önem arz ettiğini, adının düşmanı olan Stalin'den geldiği için Stalingrad'ı almanın onun için Bolşevizm üzerinde bir tür ideolojik zafer anlamına geldiğini" düşünüyorlardı. "Eminim kararına bir şekilde etki etmiştir."[1] Orijinali Tsaritsyn olan şehir, Stalin'in devrimdeki katkılarından dolayı 1925'te Stalingrad adını aldı.

Arazi de saldıranın lehineydi. Stalingrad, Volga'nın batı yakasında 30 kilometrelik dar bir hat boyunca uzanıyordu fakat yalnızca birkaç kilometre genişliğindeydi. Bir şehir için alışılmadık bir şekli vardı; şehrin yerleşim planı devasa nehir tarafından âdeta dikte edilmişti. Ve Almanlar şehri üç taraftan kuşatma altına aldığı için, şehri ikmal etmenin tek yolu yoğun Alman topçu ateşi altından tehlikeli bir şekilde Volga'nın doğusundan karşıya geçmekti.

Altıncı Ordu, kırklı yaşlarının başındaki, uzun boylu ve bilge bir görünüşü olan Friedrich Paulus tarafından komuta ediliyordu. Stalingrad'da bir tabur komutanı olan Gerhard Hindenlang, "Karşımıza oldukça havalı ve üstün birisi olarak çıktı," dedi. "Olağanüstü bir kurmay subaydı fakat bir birlik komutanı değildi. Bunun için yeterli yüreği yoktu. Çok kararsızdı."[2] Feldmareşal von Bock da aynı görüşteydi. Birkaç ay önce, Harkov Muharebesi'nde, Sovyetler'in zaaflarından istifade etmek konusunda oldukça ağır kalmıştı.[3]

Paulus, Hitler ile Ukrayna-Vinnitsa'daki sahra karargâhında, 12 Eylül'de Stalingrad operasyonu hakkında fikir teatisinde bulunmak adına görüşmüştü. Özellikle sıkıntılı bir anda gelmişti. A Ordu Grubu Komutanı Feldmareşal List görevden henüz alınmıştı ve Genelkurmay Başkanı General Halder birkaç gün içerisinde kovulacaktı. Ayrıca Hitler, Jodl'u emirlerini çarpıtmakla suçlayarak öfkeden çılgına dönmüştü. Bu travmadan kısa bir süre sonra Vinnitsa'ya ulaşan General Warlimont, atmosfer hakkında ipuçları vermişti: "Ahşap kulübeye gir-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Beevor, *Stalingrad*, s. 62.

diğimde Hitler, beni selamlamak yerine bana uzun ve kindar bir bakış attı ve o anda şunu düşündüm: adamın öz güveni yok olmuştu, ölümcül oyununun tayin edilen sona doğru ilerlediğini fark etmişti, Sovyet Rusya ikinci denemede de yıkılamayacaktı ve şimdi onun lakayıt ve keyfî eylemleri neticesinde ortaya çıkan iki cepheli savaş, Reich'ı toza çevirecekti. Düşüncelerim zihnimde yankılanıyordu: işte bu yüzden artık çoğu zaman onun kusurlarına, hatalarına, illüzyonlarına ve hülyalarına tanık olan generallerinin etrafında olmasına dayanamıyordu; işte bu yüzden onlardan uzaklaşmak istiyordu çünkü etrafında ona sınırsız ve sarsılmaz güven duyanların olmasını istiyordu."[1]

Paulus tam da Hitler'in yeni dünyasına uyan türden bir generaldi. Kararsız karakteri ve titiz askerî planlamacı olarak aldığı eğitimin kombinasyonu, Alman lidere meydan okuma cesaret ve eğiliminden yoksun olduğu anlamına geliyordu. Fakat Paulus, Hitler için kısa vadede bir amaca hizmet ederken, Rommel, Manstein ve Guderian gibi yüksek risk alan maceracı generallerin antitezi olduğu gerçeği, kısa süre içerisinde Alman seferberliğine zarar verdiği ortaya çıkacaktı.

Fakat ilk başta bunların hiçbirisi sorun gibi görünmüyordu. Stalingrad'ı ele geçirmek, bilhassa zorlayıcı bir görevmiş gibi gelmiyordu. 14 Eylül'de Almanlar şehre büyük bir taarruz gerçekleştirdiklerinde oldukça iyi bir ilerleme kaydetmişlerdi. Şehir merkezine, tren istasyonuna ve nehirdeki çıkarma noktalarına bakan stratejik bir tepe olan Mamayev Kurgan'a doğru ilerlemişlerdi. Fakat Almanlar şehrin içinde ilerledikçe görevleri de çok daha zor hale geldi. Açık düzlüklerde keyfini çıkardıkları bütün taktik avantaj, sokak sokak yaptıkları çatışmaların klostrofobik atmosferinde ortadan kaybolmuştu. Zor olan şey enkazı ve düşmanın yanmış binalarını temizlemek değil, saf cesaretin bu ortamda taktiksel incelikten daha önemli oluşuydu. Bunun Sovyet tarafındaki en meşhur örneği, 14 Eylül'de, 13. Muhafız Tüfek Tümeni'nin (13th Guards Rifle Division) ağır ateş altında Volga'yı geçerek doğrudan çatışmanın ortasına koşmalarıydı.

1. Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters*, s. 258.

Ertesi gün, tümenin yüzde otuzu ölmüş ya da yaralanmıştı ve muharebenin sonunda 10.000 kişilik tümenden yalnızca 300 civarı kişi hayatta kalabilmişti.[1] Fakat fedakârlıkları Almanların nehrin kıyılarına ulaşmalarını engellemişti.

Savunanların kararlılığının somut örneği 62. Ordu Komutanı Vasili Çuykov'du. Geniş stratejik düşünme eksikliğini sertliğiyle telafi ediyordu. Alkole düşkündü -Stalin'in başta 62. Ordu'nun komutasını ona vermeye dair şüpheleri vardı çünkü Çuykov'un "bu özelliği ile ordu içinde bir karmaşa çıkarabileceğini" düşünüyordu- ve ayrıca memnuniyetsizliğini astlarına güç kullanarak gösteriyordu.[2] Çuykov ile görev yapmış olan Anatoli Mereşko, "İnsanları yumruklarıyla ya da sopayla dövecek kadar ileri gitmişti ki Stalin ona bundan vazgeçmesini söyledi," diye anlatıyor.[3]

Kendi birliğindekileri döven tek komutan Çuykov değildi. Sovyet savaş muhabiri Vasili Grossman, emir komuta zincirini yumruklarıyla idare eden iki Kızıl Ordu subayı olduğunu yazmıştı. "İkisi de şişman, etli yumrukları olan devasa adamlardı. Yaptıkları ikisini de Ordu Parti Komisyonu'nun karşısına çıkardı fakat atılmadılar. Sözler verdiler fakat onları tutabilecek insanlar değillerdi, tıpkı sarhoşlar gibi. İkisi de her zaman üstlerine yaltaklandılar."[4]

Mereşko, Çuykov hakkında şunları söyledi: "Güçlü bir iradeye sahipti. Çok cesurdu. Hatta pervasız bir cesareti olduğunu söyleyebilirim. Ordu komutanlarının böyle pervasızca cesur olmasına gerek yoktu. Örneğin cephe hattında olmayı her zaman sevmişti [ve] bizden de her zaman cephe hattına gitmemizi talep ediyordu. Cephe hattında olduğunuza dair yalan söylediğinizde bunu her zaman yakalardı... Her bir anın detaylarını sorabilirdi... Kontrol konusunda çok sertti."

Mereşko'ya göre Çuykov "iyi bir stratejist" değildi fakat buna rağ-

---

1. Beevor, *Stalingrad*, s. 135.
2. Khrushchev (ed.), *Khrushchev Memoirs*, Cilt 1: "Commissar", s. 402.
3. Rees, *Nazis*, s. 255.
4. Beevor ve Vinogradova (ed.), *A Writer at War*, s. 70.

men "taktik konularda iyiydi", "Muharebenin gidişatını gayet doğru şekilde hisseder, zamanında kararlar verir ve bütün engellere rağmen kararını uygular. Onun ana özelliği azimdi... Paulus'un Çuykov'un taktiklerini niçin anlamadığını anlayabiliyorum. Paulus stratejik düşünüyordu ve burada hiçbir şekilde stratejik düşünceye ihtiyacınız yoktu. Sokak dövüşünün taktiklerini bilmek zorundaydınız.[1]

Çuykov'un karakteri, şayet çok içiyor olmasaydı, şüphesiz Stalin'e hitap ederdi. Jukov gibi o da sonuçtan ziyade araçla ilgileniyordu. Ve şayet araç, emrindeki insan kaynağını acımasızca kullanması anlamına geliyorsa, kullanırdı.

Yine de Stalingrad'daki bütün Kızıl Ordu askerlerinin kendilerini daha büyük bir dava için feda etmeye hazır oluğunu düşünmek hata olurdu. Birçoğu sorumluluklarından kaçmış ve sonucunda acımasız bir muamele görmüşlerdi. 13.000'den fazla insan, muharebe sırasında Sovyet otoritelerinin elinde can vermişti. Böylesi acımasız bir disiplin, Batılı Müttefiklerin ordularında hayal dahi edilemezdi.

Çelişkili bir şekilde, başlangıçta Almanların lehine olduğu görülen şehrin coğrafyası, önemli bir açıdan Kızıl Ordu'ya fayda sağlamıştı. Geri çekilebilecek hiçbir yer yoktu. Önlerinde Almanlar, arkalarında nehir varken, Sovyet birliklerinin yapabilecekleri şey durup savaşmaktı. Çuykov'un, "Volga'nın ardında toprak yok," ifadesi, müdafilerin mottosu haline geldi.

Altıncı Ordu'dakilerin çoğu, Sovyetler'in savaşmaya devam etme yönündeki kararlılıklarını anlayamamışlardı. Tıpkı 1940 yazında Hitler'in İngilizlerin savaşmaktan vazgeçmediklerini anlayamadığı gibi, Stalingrad'daki bir [Alman] asker memleketindeki sevdiklerine şunları yazmıştı: "Çoğu zaman Rusya'nın teslim olması gerektiğini düşünüyoruz fakat bu eğitimsiz insanlar bunu fark edemeyecek kadar salaklar."[2]

Alman taarruzu durma noktasına gelirken, tek tek binaları kontrol edebilmek için sert bir mücadele başlamıştı ki Wehrmacht asker-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

2. Beevor, *Stalingrad*, s. 207.

leri buna hazırlıksız yakalanmıştı. 71. Piyade Tümeni'nden Gerhard Münch, "Bir merdiven boşluğu için çarpışıyorduk," dedi. "Biz birinci kattaydık, Ruslar ise bodrum kattalardı. Yalnızca el bombaları atıldı, bundan başka bir şey yaşanmadı çünkü Ruslar bulunduğumuz evin bodrumunda ve biz de onların üstünde olduğumuzdan yapılabilecek başka bir şey yoktu... ordu bu ev ev çarpışmalar için eğitilmemişti, hem de hiç, hiçbir zaman bunun talimi yapılmamıştı."[1]

Joachim Stempel, "Ev ev çarpışmak rezaletti," diyerek Münch'ü onayladı. "Askerler o noktada tamamen farklı bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Fabrikaların önünde dururken -traktör fabrikası, silah fabrikası, metalürji fabrikası ve, son ama en önemlisi, ekmek fabrikası- neyin ne olduğundan emin olamazdınız çünkü daha öncesinde fark etmediğiniz düşman [askerler] bir anda her taraftan ateş edebilirdi ve arkanızdan saldırabilirdi... Bu tür bir çatışmayı daha önce hiç tecrübe etmemiştik."[2]

O eylül günleri, yalnızca Stalingrad'daki askerler için değil, aynı zamanda liderleri Hitler ve Stalin için de endişe doluydu. Hitler'de çaresizlik hissi artıyordu. 11 Eylül'de, yalnızca Stalin'in güneyde hâlâ savaşmaya hazır iki milyon askerinin olduğunu değil, Sovyetler'in ayda binden fazla tank ürettiğini gösteren bir rapor sunulduğunda Hitler, raporu okuyan kişiye "sinirden ağzı köpürmüş ve yumrukları sıkılı bir şekilde" dönerek, "böylesi aptalca bir lakırdıya tahammül edemeyeceğini" söyledi.[3] Alman lider böylesi kötü haberler almaya katlanamamıştı, bilhassa amacına çok yaklaştığı göz önüne alındığında. Altıncı Ordu, Kızıl Ordu'yu Stalingrad'dan atmayı neredeyse başarmış, A Ordu Grubu da Kafkaslardaki petrol kuyularına neredeyse ulaşmıştı. Fakat "neredeyse", yeterince iyi değildi.

Hitler eylül sonunda binlerce subay adayına konuşma yapmak adı-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", s. 1909.

na Berlin'e gitti. Waffen-SS'ten Carlheinz Behnke, "Savaş sırasında onu yakından görebildiğim tek an, Sportpalast'ta subay adaylarına yaptığı konuşması sırasındaydı," dedi. "O sırada bizler hâlâ ondan etkileniyorduk, hâkî üniformasını giymişti ve üzerinde yalnızca Birinci Sınıf Demir Haç nişanı takılıydı." Tıpkı Behnke gibi, Hitler'in dinleyicilerinin her biri Nazi devletinde yetişmişti ve okulda, Hitler Gençliği'nde ve askerî eğitimlerinde Führerlerinin neredeyse mistik güçlere sahip olduğuna inandırılmışlardı. Hepsinden önce, onlara küçüklüklerinden beri Adolf Hitler'e "inanmaları" gerektiği söylenmişti. Bu yüzden, Behnke ve diğer birçok silah arkadaşının hâlâ "kendilerini Führer'e kayıtsız şartsız teslim etmeye hazır olmaları" hiç de şaşırtıcı değildi.

Devam eden inançlarının sebebi bir parça da zamanlamaydı. Temel sorun olan kaynak eksikliğinden büyük ölçüde habersizlerdi, bu yüzden onların perspektifinden zafer hâlâ görüş alanlarındaydı. Ve Hitler, onlara sıradan bir zafer değil, doğunun devasa oranda sömürgeleştirileceği sözünü vermiş ve onlara tüm ihtişamı sunmuştu. Behnke, "Akıl almaz bir vizyon geliştirmişti," dedi. "Ütopik bir bakıştı. Bizi hayran bırakmıştı... *Lebensraum*'un ortak bir Büyük Avrupa'da doğuya doğru yayıldığı gerçeği. O sıralarda bunun doğru olduğunu düşünüyordum. Fakat onunla ilintili hiçbir şeyi düşünmemiştim, insanları öldürmek vs... Bugünlerde bazen şaka olarak, savaşı kaybettiğimizden ötürü memnun olabiliriz çünkü diğer türlü ben bir yerin *Gauleiter*'ı olurdum ve evimden çok uzak bir yerde görevlerimi yerine getirirdim diyorum. Sanırım biz sadece bir şekilde kendimizi üstün hissetmiştik, bilirsiniz, Slav halkına karşı üstün. Bugün düşündüğümde oldukça safça görünüyor. Bu devasa imparatorluk!"[1]

Hitler'in Berlin'e kısa ziyaretinde yaptığı ikinci büyük konuşması, onun için daha da problemliydi. Bu, "kış rahatlığı" için yapılan yıllık yardım kampanyasının başlangıcını ifade eden bir konuşmaydı. Alman halkına yalnızca Wehrmacht'ın doğuda savaşacağı bir kışın yaklaştığını değil, aynı zamanda Hitler'in önceki sene Stalin'e karşı verilen sa-

1. Rees, *Dark Charisma*, s. 355–356.

vaşın neredeyse kazanılmış olduğunu söylediğini ve bütün gazetelerin doğuda zafer kazanıldığını ilan ettiğini hatırlatmıştı. Açıkça görüldüğü üzere bunların hiçbirisi olmamıştı. Ve akabinde Amerika'nın savaşa müdahil oluşu akla şu soruyu getirmişti: Almanlar nasıl galip gelecekti?

Stalingrad Muharebesi bu açıdan sembolik bir mahiyetteydi. Taarruzun başında pek de önemi olmayan bu şehir, şimdi Almanların doğudaki savaştaki başarılarını simgeliyordu. Ve Hitler, Stalingrad'ın "Stalin'in adını taşıdığı için" hedef haline geldiğini inkâr etse de "stratejik açıdan önemli bir konumda" olduğunu kabul etmişti. Ayrıca şu taahhütte bulundu: "Bu yeri kimsenin elimizden alamayacağına emin olabilirsiniz." Bu, geçen ekimde Almanlara Kızıl Ordu'nun "bir daha ayağa kalkamayacağına" ilişkin verdiği sözden çok daha belirgin bir sözdü. Bu sefer saygınlığını belirli bir şehir için riske atmıştı. Askerleri Stalingrad'dan ayrılamayacaktı. Bu, onun net ve üzerinde düşünerek verdiği bir teminattı.

Hitler'in söz vermeye ihtiyacı yoktu. Bu cümleyi konuşmasından kolaylıkla çıkarabilirdi. Peki neden söylemeye karar vermişti? Büyük ihtimalle halihazırda şehir için çarpışan Alman askerlerini cesaretlendirmek ve memleketteki akrabalarına fedakârlıklarının kıymetli olduğunu göstermek içindi. Fakat ayrıca daha önce birçok kez uyguladığı bir numarayı tekrar deniyor oluşu da ihtimal dâhilindeydi. Bu sözü yeterli bir kanıyla belirterek kendisini ve diğerlerini bunun olacağına ikna etmeye çalışıyordu. Gemileri yakmanın bir başka şekliydi, yıllardır tercih ettiği retorik metodun, olayları ya/ya da şeklinde tasvir etmenin bir başka yoluydu.

Hepsinden önce, Hitler ilerleme kaydedildiğini ve bu savaşın Birinci Dünya Savaşı'ndaki gibi durağan olmadığını gösterme hevesindeydi. Konuşması sırasında, "Görünüşte hiçbir şeyin olmadığı zamanlarda bile muazzam şeyler yaratılmaya devam ediliyor," dedi.[1] Bu güvencenin verilmesinin sebeplerinden birisi oldukça açıktı: Alman

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Hitler konuşması, 30 Eylül 1942, s. 1916–1917, 1919, 1922.

halkının Müttefik bombardımanlarından dolayı artmış olan ıstırabıydı. Hitler, "masum sivil nüfusa karşı bombardıman savaşını icat eden adam olan" Churchill'in yakın zamanda bombardımanların "büyük ölçüde artıracağı" sözünü verdiğini ifade etti. Neredeyse her seferinde yaptığı gibi, bu tehdidi de hem Churchill'in hem de "büyük savaş çığırtkanı Roosevelt'in" arkasında olan Yahudilerin işi olarak görmüştü. Yahudilerin halihazırda devam eden imha edilişlerine kan dondurucu bir atıfta bulunarak, Yahudilerin kısa süre içerisinde "daha fazla gülemeyeceklerine" dair söz veriyordu.

Yine de Müttefik bombardımanlarının tehdidi altında yaşayan sıradan Alman halkının büyük bir kesimi için en önemli şey evlerinin vurulup vurulmayacağıydı. Yani Hitler'in sözleri kendi önceliklerini gösteriyordu. Bombardımanı durduramazdı fakat Yahudileri öldürebilirdi.

Uzun ve çoğunlukla sıkıcı konuşmasında, bahse değer bir referans daha vardı. Yakın zamanda yalnızca önde gelen subaylara verilecek olan Suvorov Nişanı gibi madalyaları gündeme getiren Stalin'in aksine Hitler, Şövalye Haçı'nın hangi rütbeden olursa olsun her askere verilebileceği gerçeğiyle övünmüştü; alacak kişide aranan tek kriter, "mahiyetindekilere liderlik etmeye muktedir cesur bir adam olmak"tı. Almanya'nın en üstün cesaret madalyasının ordudaki herhangi birince kazanılabilmesinin, "eski dünyanın çöküşünü" gösterdiğini söylemişti.

Pek çok Alman için, Hitler'in sınıf yapısını ortadan kaldırmaya yaptığı vurgu, onu kabullenmelerinde oldukça önemli bir yer tutuyordu. İngilizlerin gizlice aldıkları bir kayıtta, yakalanmış bir Alman subay, "Bazı şeyler sonsuza dek sürer," dedi. "Yüzlerce yıl sürer. Yollar [Nazilerin yaptıkları], onların hiçbir önemi yok. Fakat kalıcı olan şey, devletin örgütlenme şeklidir, bilhassa devletin emekçileri bir şekilde muhteva etmesi. O [Hitler], devletin içerisinde emekçilere bir yer verdi, bunu daha önce kimse yapmamıştı... Herkesin ortak bir hedef için çalıştığı prensibi, fabrikatörlerin gerçekten Alman emeği-

nin temsil ettiği sermayenin ve diğer sermayelerin vekili olduğu fikri kulağa hoş gelse de daha önce kimse bunu yapmayı başaramadı."[1]

Fakat bu sınıfsız Nazi ütopyasında, cinsiyetler arası eşitlik bulunmayacaktı. Bir kadının birincil işlevi, kocası ve çocuklarıyla ilgilenmekti ki Nazi propagandasında Alman anne imajı neredeyse idolleştirilmişti. Birkaç yüz bin kadın Wehrmacht'ta yardımcı görevlerde, sekreterlik ve hemşirelik gibi muharebe dışı rollerde çalışmışlardı. Hitler, kadının cephe hattında çatışabilmesi fikrinden tamamen nefret ediyordu. Bununla birlikte, Stalin'in oldukça farklı bir görüşü vardı. Kızıl Ordu'da bir milyondan fazla kadın, tank komutanı, keskin nişancı ve avcı pilotu olarak muharip görevler üstlenmişti.

Leibstandarte SS Tümeni'nin bir üyesi olan Wilhelm Roes, personeli tamamen kadınlardan oluşan bir T34 tankıyla çarpışmıştı. Savaş esiri olarak ele geçirilmişlerdi ve Roes bir süre onları gözlemledikten sonra şu çıkarımda bulunmuştu: "O kadınlar çok zorlu, çok fanatiktiler. Demek istediğim, muhtemelen hepsi gönüllü olmuştu. Gözlerine baktığınızda, şayet gözler insanı öldürebiliyor olsaydı, sizi oracıkta öldürebileceklerini görebiliyordunuz. Bir kamyonete bindirilip cephe gerisine götürüldüler, başlarına ne geldiğini bilmiyorum. [Daha sonra] Tankımızın içinde uzunca bir süre onları konuştuk. İçlerinden biri [bana] ilk önce, 'Buraya senin yerine genç bir kız getireceğiz, böylece daha fazla eğleniriz,' dedi. Bu konun bahsi ilk olarak böyle açıldı." O ve silah arkadaşları Sovyetler'in kadınlara niçin muharebelerde çarpışma izni verdiğini "gerçekten anlayamamışlardı" çünkü, "Üçüncü Reich'ta kadınlarımızı yüksek bir mertebeye yerleştirmiştik. Çocuklarla ilgilenen kişi anneydi ve ben kadınlara her zaman çok büyük saygı duyarım. Annem muazzam bir insandı."[2]

Roes ve arkadaşları muharip rollerde kadınların hizmet etmesini "komünist rejime özgü" bir şey olarak düşünmüşlerdi. "Düşmanı

---

1. Sönke Neitzel, *Tapping Hitler's Generals: Transcripts of Secret Conversations 1942–45*, Frontline Books, 2013, General Ludwig Crüwell'in sözleri, s. 67.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

topraklarından atmak için her şeyi yaparlar." Bir açıdan haklıydı. Sovyetler Birliği'nde kadın gücünün yaygın kullanımı, kısmen ülkenin içinde bulunduğu tehlikeli durumun bir sonucuydu. Stalingrad'da iletişim subayı olarak çarpışmış olan Tamara Kalmikova, "Kadının savaşması oldukça az görülen bir durum. Fakat burada çatışmalar o kadar sertti ki kenarda bekleyemedim. Adımı taşıyan [akrabaları] yirmi sekiz kişi ölmüş, yedisi sakat kalmışken, halkımın çoğu toplama kamplarında ölmüş ya da diri diri yakılmışken nasıl olurdu da intikam istemezdim. Hangi milletten olduğu fark etmeksizin her kadın, benim yerimde olsaydı aynı şekilde davranırdı," dedi.[1]

Bununla birlikte, Sovyet seferberliğine bu yaygın kadın katılımı, iki rejim arasındaki felsefi bir farkı da ortaya koyuyordu. Hitler, kadınların silahaltına alınıp cephede çarpışmalarına savaşın sonunda, Kızıl Ordu Almanya'ya doğru ilerlerken, bile izin vermemişken, 1930'larda kadınlar sanayileşmiş modern Sovyet devletinin yaratılışında aktif bir rol oynamıştı. Nazilerin kadınların "üç K"ye, *Kinder* (çocuklar), *Küche* (mutfak) ve *Kirche* (Kilise), odaklanması gerektiğine dair olan yaklaşımları Sovyet Komünist Partisi'nin kabullendiği bir şey değildi. Fakat bu demek değildir ki Sovyet kadınları ayrıma maruz kalmadı. Örneğin "sefer eşleri" -bir komutanın Sovyet bir kadını cinsel ihtiyaçlarını gidermek için yanına alması uygulaması- kullanımı, Kızıl Ordu'nun daha yüksek mevkilerinde müsamaha gösterilen bir şeydi. Hatta o kadar ki savaş muhabiri Vasili Grossman sefer eşleri uygulamasını, "En büyük günahımız," şeklinde tarif edecekti.[2] Bu kadınlar genellikle onları arzulayan erkeklerden daha düşük rütbelilerdi ve böylece boyun eğmeleri için onlara baskı yapılabiliyordu.

Kızıl Ordu'daki kadınlar başka zorluklarla da karşılaşmışlardı. 3. Tank Ordusu'nda bir tank şoförü olan Ekatarina Petluk, "Şartların gerçekten çok zor olduğunu söylemek zorundayım," dedi. "Bir kadın olarak benim için en kötü zaman âdet periyodumdu. Yeterli hidrofil

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

2. Beevor ve Vinogradova (ed.), *A Writer at War*, s. 120.

pamuk veya sargı bezi nadiren oluyordu. Ben de doğaçlama yapmak ve ne bulursam onu kullanmak zorundaydım. Anlamanız gerek, genç ve çok utangaçtım. Bu kadar çok erkekle çevriliyken, kadınlığımı ve haysiyetimi korumak zorundaydım."[1]

Kızıl Ordu'daki her askerin -ister erkek ister kadın olsun- en zor koşullara dayanması bekleniyordu. Örneğin Stalingrad'da Albert Burkovski irtibat takımlarının kanalizasyonlarda yaşadığını hatırlıyordu: "Oldukça nemli, rutubetli ve ayrıca çok kötü kokuyordu. Orada oksijen sıkıntısı çekiyorlardı... Fakat güvendeydiler. Çünkü o kalın duvarları hiçbir mayın, hiçbir el bombası patlatamazdı. En son ana kadar kanalizasyonda kaldılar." Görevde değilken, kanalizasyonda kendilerini eğlendirmek için askerler, "bit yarışı yaparlardı ve kimin biti bitiş çizgisine önce varırsa o kazanırdı".[2]

Kızıl Ordu askerlerinin böylesi sıkıntılara göğüs germe yetenekleri, Almanlara karşı verdikleri mücadelelerinde onlar için büyük bir avantaj teşkil edecekti. Vasili Grossman, "Ruslar zorluklarla terbiye edilirken... diğer yandan Almanlar teknolojik üstünlüğe dayanan kolay zaferlere hazırlanmışlardı ve doğanın ortaya çıkardığı zorluklara teslim oluyorlardı," diye yazmıştı.[3]

Çuykov emrindekilere, cephe hattında Almanlara olabildiğince yakın olmaları emrini vermişti. Bu, yalnızca Almanların Kızıl Ordu'ya karşı topçu desteği kullanmalarının önüne geçmekle kalmıyor, aynı zamanda Sovyetler'in dayattığı şekilde savaşmalarına yol açıyordu; çoğu zaman göğüs göğüse. 305. Piyade Tümeni'nden Helmut Walz, kendisi ve arkadaşlarının hiç de bilmedikleri bu muharebe metoduna nasıl alışmaya çalıştıklarını hatırlıyordu. "Şu veya bu zamanda hepimiz kürek kullanmak zorunda kaldık. O sırada bize yeni -açılıp kapanabilen ve bir araya getirmek için vidalamanız gereken- kürekler verilmişti

1. İfadenin alındığı *Timewatch: Mother of All Battles*, yapımcı Dai Richards, idari yapımcı Laurence Rees, BBC2'de 1994'te yayınlanmıştır.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

3. Beevor ve Vinogradova (ed.), *A Writer at War*, s. 223.

fakat bunlar aynı zamanda korkunç silahlar da olabiliyorlardı... yalnızca bir saniyenizi alıyordu, birinin kafasına, karnına veya herhangi bir yerine vurduğunuzda yapmanız gereken başka bir şey kalmıyordu."[1]

14 Ekim'de Almanlar Stalingrad'da Kızıl Ordu'ya bir taarruz daha gerçekleştirdi. Müdafiler bir kez daha baskı altında ezildi fakat kırılmadı. Hatta o sırada Stalin'in şehre gelerek şahsen destek verdiği dedikoduları bile dolaşıyordu; tabii ki öyle bir şey yoktu ancak bu, Sovyet liderin anavatanları için savaşan bu insanlar için ne denli güçlü, neredeyse mistik bir figür haline geldiğinin kanıtıydı.[2]

Cephedeki askerleri teşvik etmek bir yana, Stalin Kremlin'deki ofisinde güvendeydi ve şüpheci zihni çılgın fikirler üretiyordu. Londra'daki büyükelçisi Mayski'ye 19 Ekim'de yazdığı mektubunda, "Moskova'daki herkes, Churchill'in bizi gözden çıkararak Hitler ile uzlaşmak adına SSCB'nin yenilgiye uğramasını istediği izlenimine sahip," dedi. Stalin, "böyle bir sanı olmaksızın" Churchill'in niçin ikinci cepheyi açmayı reddettiğini, Sovyetler Birliği'ne silah sevkiyatını "kademeli olarak azalttığını" ve yakın zamanda Rudolf Hess'i savaşın sonuna kadar kullanmama kararı aldığını açıklamanın "zor" olduğunu düşünüyordu. Stalin'in, 1941 Mayıs'ından beri İngilizlerin elinde olan Hitler'in yardımcısı Hess'in kaderi hakkındaki şüpheleri hastalık boyutuna ulaşmıştı. Stalin ayrıca, "Churchill'in Moskova'da ifade ettiği, Berlin'in sistematik bombardımanı hususunu" eylül ayına dek yapabilecekken, "kuşkusuz bunu gerçekleştirebileceği gerçeği ortadayken tek bir zerresini dahi" yapmadığını iddia etti.[3]

Churchill pek tabii Britanya'yı savaştan çıkarma planları yapmıyordu ve Stalin'in cümleleri çoğunlukla onun derin kaygılarını açığa çıkarıyordu. Fakat yine de mesajında bir gerçeklik payı vardı. Batılı Müttefikler, Kızıl Ordu'ya doğudaki Alman taarruzlarıyla baş edebilmesi için yeterli yardımda bulunmuyorlardı.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Beevor, *Stalingrad*, s. 197.
3. Roberts, *Stalin's Wars*, Stalin'in Mayski'ye telgrafı, 19 Ekim 1942, s. 141–142.

Dahası, Mayski'ye gönderilen telgraf, Stalin'in Sovyetler Birliği'nin kaderinin halen dengede olduğunu düşündüğünü de gösteriyordu. Bu, birkaç ay sonra Stalingrad'da kazanılan zaferde, Kızıl Ordu askerlerinin kaderlerinde bir şekilde başarılı olmak olduğunu varsaymamak adına iyi bir hatırlatıcıdır.

Ekimdeki Alman taarruzu, şehri almak için sarf ettikleri önceki çabaları gibi, sekteye uğramıştı. Stalingrad'da çarpışan bir Alman piyade subayı olan Gerhard Münch, "Geriye dönüp baktığımızda," dedi, "yaşanan her şey bir hayli delice görünüyor çünkü artık bir anlamı yoktu, biliyorsunuz. Artık vaziyeti değiştirmek için herhangi bir niyetimiz de yoktu çünkü kaynak eksikliğinden ötürü böylesi bir imkân da bulunmuyordu. Asker sayımız eksiliyordu ve ne olursa olsun, bir hücum kıtası lideri böyle bir durumda kalamazdı. Memlekette on hafta boyunca eğitilmiş askerler tahsis edilmesinin ve onlardan Stalingrad'ın yıkıntıları arasında devriye gezmelerinin istenmesinin hiçbir manası yoktu, hatta denemeye değmezdi bile, bana kalsa onları memlekete geri gönderirdim... Ertesi sabah her şekilde ölmüş olacaklardı çünkü hiçbir tecrübeleri yoktu, doğru içgüdülerden yoksundular, anlarsınız ya."[1]

Günlük kayıplar o kadar çoktu ki Alman subaylar şehirdeki Wehrmacht unsurlarının ne zaman tükeneceğini hesaplayabiliyorlardı.[2] Ve görünen o ki Hitler de karargâhında benzer hesaplamalar yapıyordu. Luftwaffe yaveri, onun "çoğu zaman haddinden fazla dalgın ve düşünceli göründüğünü" fark etmişti. "...Şu an bile savaşın bir Alman zaferiyle sona ereceğine gerçekten inanıyor muydu? Bu soru ilk kez gün yüzüne çıkıyordu. Cevap ise anlaşılamıyordu."[3]

Hitler yalnızca Stalingrad'dan değil, aynı zamanda Kuzey Afrika'da olası bir Müttefik çıkarmasından da endişeleniyordu. Bu olasılık 8 Kasım'da, ilk kez Amerikalıların da dâhil olduğu 100.000 kişilik

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Rees, *Nazis*, s. 261, Joachim Stempel'i ifadesi.
3. Below, *At Hitler's Side*, s. 156.

Müttefik kuvvetinin Cezayir ve Fas'a çıkmasıyla gerçekliğe dönüştü. Zamanlaması ise Hitler için daha kötü olamazdı. Birahane Darbesi'nin yıldönümüydü ve Hitler geleneksel anma konuşmasını yapmak üzere Münih'teydi. Müttefik istilası hakkında ne söyleyebilirdi? Birinci Dünya Savaşı'nda Amerikalıların Fransa'ya intikalinin ülke talihini dip noktaya düşürdüğünü her Alman biliyordu. Şimdiyse Amerikalılar bir kez daha Almanlarla cephede karşı karşıya gelmişlerdi. Goebbels'in de günlüğüne yazdığı gibi: "Savaşın dönüm noktasındayız."[1]

Özel konuşmalarda Hitler her ne kadar "Amerikan girişimini küçümsemese de", halk önüne çıktığı zaman bunu üzerine tartışmaya değmeyecek bir konuymuş gibi göstermeye karar verdi.[2] Münih'teki Löwenbräukeller'da yaptığı uzun konuşmasında, çıkarmaya yalnızca kısa bir atıfta bulundu ve şayet Roosevelt -"ihtiyar gangster"- yapılan saldırının Kuzey Afrika'yı Almanlardan "korumak" için olduğunu iddia ediyorsa, "bu gerçek dışı iddia üzerine söylenecek tek bir kelime bile yok" dedi. Gerisiyse bilindik şeylerdi. Dinleyicilerine bir kez daha, Yahudilerin başka bir dünya savaşına sebebiyet verdikleri takdirde "imha edilecekleri" kehanetinde bulunduğunda ona güldüklerini, fakat o sırada gülmüş olan sayısız kişinin "artık gülemediği" hatırlatmasında bulundu. Ve ayrıca dinleyicilerine Almanların Müttefik bombardımanlarına çarpıcı bir yanıt vermeye hazırlandığı hususunda güvence verdi.

Yine de böyle esip gürlemesine rağmen halihazırda verdiği sözleri yerine getiremediğini de gizleyememişti. Stalingrad'ın, "yalnızca ufak tefek birkaç direniş yeri kaldığını" iddia etmesine rağmen halen alınamamış olmasını itiraf etmek zorundaydı. Fakat yine de şehrin düşmemiş oluşunun gerçekten önemsiz olduğunu söyledi, çünkü gemiler artık Volga'dan geçemiyorlardı. Bütün sözleri zayıflık ve mazeret kokuyordu.

---

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II: "Diktate 1941– 1945", Cilt 6: "Oktober–Dezember 1942", K. G. Saur, 1996, 2 Kasım 1942 girdisi, s. 259.
2. Gibson (ed.), *Ciano Diaries*, 9 Kasım 1942 girdisi, s. 541.

Hitler sözlerinin ne denli zayıf kaldığını fark etmiş olacak ki konuşmasının sonunda onun adına son sözü Alman ordularının savaş alanında söylemesinin daha iyi olacağını söyledi. Gelecekte ise "yalnızca nadir durumlarda" konuşmaya karar verdi. Konuşmasını tahmin edilebilir bir cümleyle noktaladı, dinleyicilerinin her zaman "bu savaşın *Volk*'un varlığını veyahut yok oluşunu belirleyeceğini" hatırlamaları gerektiğini söyledi.[1]

Hitler, dinleyicilerine ilham verici hiçbir şey söylemedi, savaşın gidişatı göz önüne alındığında bu çok da şaşırtıcı değildi. Hatta o kadar kötü gidiyordu ki ona yakın olanlardan bazıları Sovyetler Birliği'yle barış yapmayı denemek hakkında konuşmaya bile başlamıştı. Konuşmasından iki gün önce, treni Münih'e doğru ilerlerken Bavyera-Bamberg'de kısa süre durdu ve orada Ribbentrop ile görüştü. Alman dışişleri bakanı, tarafsız İsveç'teki Sovyet diplomatlar aracılığıyla doğudaki savaşı bitirmek adına Stalin ile iletişime geçilmesini teklif etti. Hitler planı reddetti ve, "Zayıflık anı, düşmanla pazarlık yapmak için uygun bir zaman değildir," dedi.[2]

Hitler hatırı sayılır bir stres altındaydı ve bunun sebebi yalnızca savaşın böyle gerektirmesi değil, aynı zamanda standart çalışma saatlerine alışkın olmayışıydı. Savaştan önceki hayatında sanat meraklısı bir adamdı, genellikle gündüz geç saatlere kadar uyanmaz ve nerede olursa olsun toplantılardan kaçınırdı. 1930'larda emir subayı Fritz Wiedemann'a göre Hitler, "belgelerle çalışmayı sevmiyordu". Wiedemann, Hitler'in, "Bazen önemli meselelerle ilgili kararlarını bile, ilgili belgeleri görmeden veriyordu. Birçok şeyin müdahale edilmediği takdirde kendi kendine çözüldüğü görüşünü benimsemişti."[3] Fakat bu müdahale etmediği günler artık geride kalmış, yerini düzenli askerî toplantılar yapma zorunluluğu ile çoğu

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Hitler konuşması, 8 Kasım 1942, s. 1937–1938, 1940, 1944.

2. *A.g.e.*

3. Fritz Wiedemann, *Der Mann, der Feldherr werden wollte*, Kettwig, 1964, s. 69, alıntılanan kitap Jeremy Noakes ve Geoffrey Pridham (ed.), *Nazism 1919–1945: A Documentary Reader*, Cilt 2: "State, Economy and Society 1933–1939", Exeter University Press, 1984, s. 207–208.

zaman kendisini izole ve toplantıya katılanların saldırıları altında kalma hissi almıştı.

Hitler şimdiyse bir çeşit tatil için Berchtesgaden'ın yukarısındaki dağlarda bulunan Berghof'a çekilmişti. Berghof, kır yürüyüşlerini, kremalı çayları ve eski güzel günleri simgeliyordu. Fakat neredeyse 2500 kilometre ötedeki birliklerin stratejilerini detaylarına kadar kontrol etmekteki ısrarı göz önüne alındığında, tam da bu zamanda seçebileceği en kötü yerlerden biriydi. Hitler, 19 Kasım'da Obersalzberg'de dinlenirken, Kızıl Ordu savaşın en zorlu taarruzlarından birini başlatmıştı.

Kod adı Uranüs Harekâtı olan bu taarruzun temelleri, Stalin, Jukov ve Vasilevski arasında eylül ayında yapılmış olan bir toplantıda atılmıştı. Stalin bir haritayı incelediği sırada Jukov ve Vasilevski'nin Stalingrad sorununa "başka bir çözüm" hakkında konuştuklarını duydu. Kendi sözlerine odaklanmadıkları için onları fırçalamak yerine, bu fikri geliştirmelerini istedi. Jukov ve Vasilevski, döndüklerinde Stalin'e oldukça radikal bir plan sundular: Almanları ve müttefiklerini çembere alarak onların şehrin uzak batısındaki ikmal hatlarını kesmek. Stalin başta, taarruzun Stalingrad'daki çarpışmalardan çok uzakta olacağından dolayı endişeliydi -taarruz, şehrin yüzlerce kilometre kuzeybatısına doğru ilerleyecekti- fakat biraz ikna girişiminin ardından fikri kabul etti.[1]

Bu, tarihin kilit bir anıydı. Şaşırtıcı olan şey, planın bu kadar maceracı olması değil, Stalin'in generallerini böylesi geniş ölçekli yaratıcı çözümler üretmeye cesaretlendirmeye yönelik bu yeni anlayışıydı. Stalin'in Jukov'a karşı artan güveni, bu yeni gelişmenin en önemli sebebi gibi görünüyor. 1942 sonbaharında bu iki adam arasındaki mesajlaşmalar üzerine yapılan bir çalışma, Sovyet liderin üslubunun nasıl değiştiğini gözler önüne seriyor. Ne yapılmasını emretmek ve süratle eleştirmeye başlamak yerine "Ne planlıyorsun?" ve "Ne

---

1. Bellamy, *Absolute War*, s. 526–527. Ayrıca bkz. Rees, *Nazis*, s. 269, Mahmut Gareyev'i ifadesi ve Beevor, *Stalingrad*, s. 220–221.

düşünüyorsun?" tarzı sorular soruyordu. Bir anda ilgili bir insana dönüşmemişti. Geçmişte diğer generallere karşı olduğu gibi kırıcı olabilirdi. Fakat Jukov'a farklı davranıyordu. Kariyerini kimseye güvenmeme üzerine kurmuş bir adam olan Stalin, Kaluga bölgesinden bir ayakkabı tamircisinin oğluna güveniyor gibi görünüyordu.[1]

Stalin, Jukov ve Vasilevski arasındaki toplantının kesin tarihi hakkında bazı tartışmalar olsa da esas meseleye dair hiçbir şüphe yoktur. Stalin generallerini dinlemiş ve Jukov'a karşı özel bir güven göstermişti. Aynı esnada Hitler'in eylemleriyle arasındaki fark bundan daha fazla olamazdı. Stalin bir üniversiteli gibi davranırken, Hitler generallerinin kararlarının en ufak detaylarına dek karışmaya başlamıştı ve Paulus gibi açıkça inisiyatiften yoksun bir adam atamıştı. Ve kimse yaşanmak üzere olan şeylerin tek sebebinin bu olduğunu iddia edemese de Alman Altıncı Ordusu'nun başına gelecek olan felaketin kesinlikle önkoşulu buydu.

Stalingrad'daki Altıncı Ordu'yu çembere alma girişiminin birincil hedefi şehrin arka batı kanadını koruyan Rumen güçleriydi. Alman müttefiklerinin aksine Rumen birlikleri yeterli silaha, liderliğe ve motivasyona sahip değillerdi. Fakat fikrin asıl zekice olan kısmı bu değildi. Taarruz, Sovyetler'in sahip olduğu toplam tank sayısının yarısından fazlasını muhteva etse de operasyonun ölçeği büyük bir aldatma planıyla Almanlardan başarılı bir şekilde gizlenmişti. Alman keşif faaliyetlerini yanlış yönlendirmek adına taarruzun gerçek istikametinden çok uzaklara sahte köprüler inşa edilmişti. Birlikler gün boyunca kamufle oluyorlar ve gece karanlığında görev bölgelerine intikal ediyorlardı. Saldırıda kullanılacak olan köprüler suyun hemen bir karış altına inşa ediliyor ve böylece havadan fark edilmesinin önüne geçiliyordu.

Fakat belki de en büyük yenilik, Sovyet zırhlılarıyla piyadelerin koordine edilme şekliydi. Uranüs Harekâtı'nda bir tank subayı olarak hizmet vermiş olan Ivan Golokolenko, "Daha önce tank birlik-

---

1. Roberts, *Zhukov*, Kindle edisyonu, kısım 2929.

lerinin asıl kullanım amacı piyadelere destek vermekti," dedi. "Fakat bu yeni fikir tamamen farklı bir amaç getirmişti. Cephenin dar bir kısmında savunma kırılacak ve ardından bu dar boşluktan iki tank birliği içeri girecekti. Tank birliklerinin hedefi, düşmanın tahkim edilmiş pozisyonlarına ve direniş noktalarına uğramadan daha derine giderek köprüler veya şehir kuleleri gibi gerçekten önemli noktaları ele geçirmekti. Piyadelerse tankların ilerleyişini takip ederek geri kalanları temizleyecekti; yeni şey buydu."[1]

Tabur komutanı Fyodor Bubençikov yeni yetenekler de geliştirmişti: "Kurslarda yeni şeyler öğreniyorduk... Bize esnek olmamız, düşmanla kafa kafaya çarpışmamamız, bunun yerine kanatlardan taarruz ederek ve topçuları kullanarak çembere almamız öğretilmişti. Askerlere düşmanın tank ve uçaklarından korkmamayı öğretmemiz tembihlenmişti. Asıl mesele kaçmamak, korkmamaktı."[2]

Kasım ortasında, Uranüs Harekâtı'nın başlamasından birkaç gün önce, Jukov ve Vasilevski planlarının son halini Stalin'e takdim ettiler. Jukov, Sovyet liderin "'iyi bir ruh halinde" olduğunu söyledi, "Bizi dikkatle dinledi. Çünkü piposundan peş peşe nefesler çekmemiş, [onun yerine] bıyığını sıvazlamıştı ve bir kez bile rapor sunumumuzu bölmedi, bu memnun olduğunu açıkça ortaya koyuyordu."[3]

19 Kasım sabahının erken saatlerinde, taarruzun başlamasından hemen önce, Stalin'in mesajı taarruzu bekleyen birliklere okundu. Ivan Golokolenko sözleri "sanki bir babanın sözleriymiş" gibi hissetti ve "neredeyse ağlayacaktı". "Bir anda yükseldiğimi hissettim, ruhani bir yükseliş." Bu tepkinin ne kadar yaygın olduğundan emin olamasak da diğer birçok askerin benzer şekilde etkilendiği ortadaydı.[4] Stalin bir kez daha askerlerini ideolojik inançlardan ziyade vatanseverlikle motive etmeyi tercih etmişti. Bu açıdan işi Hitler'inkine göre daha netti.

1. Rees, *Nazis*, s. 272.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Hill, *Great Patriotic War*, Doküman 80, Georgi Jukov'un hatıratı, s. 106.
4. Rees, *Nazis*, s. 273–274.

Sovyet vatandaşları için niçin direneceklerini anlamak kolaydı. Almanlar topraklarını işgal etmişlerdi ve onları öldürmeye çalışıyorlardı.

Uranüs Harekâtı'nın planlandığı gibi ilerlediği kısa süre içinde belirginleşti. Taarruzun ilk gününden itibaren geniş resim başarılarla doluydu. Ivan Golokolenko, "Düşman direnişiyle karşılaşmadan ilerlediğimiz söylenemez," dedi, "fakat her zamankinden daha rahattı. Düşman o kadar da aktif değildi. Daha çok kaybediyor gibi görünüyorlardı. Hiçbir noktayı tahkim etmemiş, pozisyonlarını hazırlamamışlar gibi görünüyorlardı."

Golokolenko'nun birliği süratle Rumen karargâhını ve depolarını ele geçirdi: "Cephane ve erzak dolu pek çok depoyu ele geçirdik. Depolarda bulduğumuz erzakla karnımızı doyurduk. Orada Sovyet askerlerinin hayatlarında daha önce hiç görmedikleri şeyler vardı: likörler, çikolatalar, sosisler, peynirler, şaraplar ve turşular; pek çok harika şey. E doğal olarak içki âlemi yaptık. Tank bölüğü komutanı arkadaşım şoförünü çok zor uyandırmıştı çünkü adam zilzurna sarhoştu."[1]

Hâlâ Kuzey Bavyera'da olan Hitler, Uranüs Harekâtı'nın başladığını 19 Kasım'da, Doğu Prusya'daki karargâhta bulunan General Zeitzler irtibata geçince öğrendi. Hitler, General Heim'ın emrindeki 48. Panzer'e Kızıl Ordu'yu geri püskürtme emri verdi. Fakat Heim'ın güçleri görev için yetersizdi ve başarısız oldu. Bunun üzerine Hitler, Heim'ı idama mahkûm etti. Pek çok sebebi olan bu felaketten bir generali sorumlu tutmak gibi böylesine saçma bir girişim, daha sonra düzeltildi ve ceza hafifletildi fakat bu, Alman liderin o dönemki ruh halini gözler önüne sermişti. General Heim'ın ilkin talihsiz General Pavlov gibi muamele görmesi Hitler'in tıpkı Stalin'in 1941 yazının panik dolu günlerinde davrandığı gibi tepkiler verdiğini gösteriyordu.

Sovyetler'in Alman kanatlarını koruyan Rumen güçlerini yarıp geçmiş olmalarına rağmen, Hitler Stalingrad'daki Altıncı Ordu'nun tehlikede olduğuna inanmayı reddetmeye devam ediyordu. Onun

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Luftwaffe yaveri Below'a göre Hitler, Altıncı Ordu'nun geçici olarak kuşatıldığını kabul etmesine rağmen Almanların yakın zamanda başarılı bir kurtarma harekâtı düzenleyeceğine inanıyordu.[1]

Uranüs Harekâtı'nın başlamasının üzerinden yalnızca üç gün geçtikten sonra, kuzeydeki Kızıl Ordu birlikleri güneyden gelenlerle birleşti ve böylelikle Altıncı Ordu çembere alındı. Ivan Golokolenko ve yoldaşları bunu savaşın dönüm noktası olarak görmüşlerdi. Altıncı Ordu'yu başarılı bir şekilde çembere almaları hakkında, "Bu, bize düşmanı yenebilmeye muktedir olduğumuzu gösterdi ve bu harekât, askerî kariyerimin en parlak ve en hatırlanası olayı olarak zihnimin bir köşesinde duruyor," dedi. Golokolenko için tatmin edici olan şey yalnızca Almanları ve müttefiklerini geri püskürtmek değil, aynı zamanda Kızıl Ordu'nun üstün taktiksel yeteneğiyle düşmanı küçük düşürmüş olmasıydı: "Gece ilerlemek için eğitim almıştık... Gecenin bir yarısıydı, sanırım saat 2 ya da 3'tü. [Köydeki] Evlere girerek Almanları uyandırıyorduk. Bir eve girmiştim ve Alman bir subayın bir Rus kadınla yatakta yattığını gördüm. Kalktı ve gözümüzün önünde giyinmeye başladı."[2]

O sırada Hitler Doğu Prusya'daki karargâhına dönüyordu. Yolculuğu her zamankinden daha uzun sürmüştü çünkü treni generalleriyle konuşmak adına sürekli durduruyordu. Ve her durakta verdiği mesaj daha açık olamazdı: Altıncı Ordu'nun yarma harekâtı denemesi yasaklanmıştı. Hitler, "Ordu, Rus güçlerince geçici olarak kuşatıldı," dedi; hiç şüphesiz "geçici" kelimesine vurgu yapmıştı, "Altıncı Ordu bilmelidir ki onlara yardım edip rahatlatmak adına her şeyi yapıyorum."[3]

Bir anda çembere alınmış olmalarına rağmen Altıncı Ordu'nun ruh hali görece pozitifti. Halen Stalingrad'da çarpışmakta olan Gerhard Münch'ün ortaya koyduğu üzere: "Herhangi bir ordunun bir

1. Below, *At Hitler's Side*, s. 158–159.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
3. Kershaw, *Nemesis*, s. 543.

süre boyunca çembere alınması veya bütün ordunun durma emri alması ihtimali anlaşılabilir bir şey değildi. Bu olasılık hiçbir zaman aklımıza dahi gelmemişti."[1]

Stalingrad'da kapana kısılmış bir diğer Alman subay olan Hubert Menzel, 16. Panzer Tümeni'ne harekât amiri olarak atandıktan sonra, Sovyet taarruzundan sadece birkaç gün önce şehre ulaşmıştı. Birçok Alman askeri gibi o da Wehrmacht birliklerinin daha önce birkaç kez çemberlerden kurtarıldığını biliyordu; bunlardan en kayda değer olanı da o yılın başlarında Demyansk'ta olandı. Fakat, bir açıdan, bu bilgi -ve Hitler'in yardıma geleceğine dair verdiği söze olan güvenleri- Altıncı Ordu askerlerinde menfi yönde etkileyecek bir pasiflik ruh hali yaratmıştı. Birçok savaş sonrası askerî uzman gibi Menzel de kurtarılabilme olasılığının doğabilmesi için yapılacak tek şeyin süratli hareket etmek olduğu görüşünü savunuyordu: "Şayet ileri komuta Stalingrad'daki orduya çarpışarak çemberi yarması için bir şeyler gönderebilmiş olsaydı, bu iş tamamdı."[2] Bunun işe yarayıp yaramayacağını kesin olarak bilmek tabii ki imkânsız ancak Stalingrad'da beslenme eksikliği çeken askerlerin herhangi bir destek kolu olmadan çarpışarak çemberi nasıl yarıp da kendilerini emniyete alacaklarını hayal etmek zor. Fakat şu tür tartışmalar tamamen akademik: Hitler, böylesi erken bir yarma girişiminde bulunulmasına asla izin vermezdi çünkü vaziyetin Wehrmacht Stalingrad'ı tahliye etmeden çözülebileceğine ikna olmuş gibi görünüyordu. Paulus çembere alındıklarından birkaç gün sonra Hitler'e Sovyet çemberini yarmayı denemek için izin istediğinde Hitler ona oldukları yerde kalmalarını söyledi.

Hitler, diğerlerinin karşı çıkmasına rağmen, Göring'in Altıncı Ordu'yu havadan ikmal edebileceğine dair verdiği güvenceye ikna olmuştu. Bu, gülünç derecede iyimser bir fikirdi. Kış şartlarıyla Sovyet uçaksavarlarının birleşimi, günlük 500 tonluk ikmal hedefinin uzunca bir süre boyunca asla gerçekleştirilemeyeceği anlamına geliyordu.

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Krizin çözülmesi için beklerlerken, Menzel adamlarının şartlarla başa çıkma yeteneklerine hayran kalmıştı: "Karla kaplı bir çukurda uzanırken, uyuyamazken ve yiyecek çok az erzak varken yine de 'vazgeçmeyeceğim' demeleri gerçekten inanılmaz bir görüntüydü... Her gece buzlu bir çukurda yatıyorlar, çok kötü besleniyorlar, [sayıca] sürekli azalıyorlar fakat hâlâ dayanıyor ve Ruslar yaklaştığında onlara ateş ediyorlardı. Çoğu kez sayıca az olmalarına rağmen bir buçuk ay kadar direndiler. Bir keresinde, buzlu bir çukur kaybedilmişti ve anında bir karşı taarruz gerçekleştirerek o çukuru geri aldılar. Yani gerçekten inanılmaz bir başarıydı."[1]

Stalingrad'ın Alman işgali altındaki bölgesinde kapana kısılan Sovyet siviller için şartlar çember harekâtından sonra çok daha kötü hale gelmişti ve etraflarındaki askerlerin aksine, yiyecek azıcık bile erzakları yoktu. O sırada on bir yaşında olan ve ağabeyi ile kız kardeşiyle hayatta kalmaya çalışmış olan Valentina Krutova, "O kış çok zorluydu," dedi. "Üçümüz de aynı yatakta yattık. Evi ısıtmak için hiçbir şeyimiz yoktu. Giyecek hiçbir şeyimiz yoktu. Bir gün ağabeyim yemek bulmaya çıktı fakat hiçbir şey bulamadı. Bir gün, evlerden birinin tavan arasına tırmandı ve biraz inek derisi ya da at derisi buldu. Onunla ne yapacağını bilmiyordu. Bıçakla kesmek için çok kalındı, o da kesmek için testere kullanmak zorunda kaldı... ve o deriyi ateşte pişirdik. Çiğneyemiyor, ancak emebiliyorduk. Ondaki tuz nasıl olduysa bir şekilde açlığımızı bastırdı. İşte böyle hayatta kaldık. Nihayetinde, bu yiyecek de bittiğinde, bunun artık son olduğunu düşündük. Yatakta hiç kalkmadan öylece uzanıyorduk."[2]

12 Aralık'ta nihayet Feldmareşal von Manstein'ın komutasında bir kurtarma girişimi -Kış Fırtınası Harekâtı- başlatıldı. Fakat başta iyi bir ilerleme sağlanmasına rağmen Alman birlikleri kısa süre içerisinde batağa saplanmaya başladılar. Sorun yalnızca kötü hava şartları değildi. Manstein'ın ihtiyat kuvvetleri de kapana kısılmışlardı. Civar-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

daki bölgelerde Sovyetler'in güçlü birlikleri vardı, bir başka harekât olan Satürn Harekâtı'na katılarak Almanlarla A Ordu Grubu'nun bağlantısını güneyden kesmeyi amaçlıyordu. Altıncı Ordu'nun yok edilme potansiyeli halihazırda yeterince kötüyken, bu yeni tehdidin -hem A Ordu Grubu hem de Manstein'ın askerleri için- ortaya çıkması vaziyeti daha da kötü hale getirmişti.

Bütün bunların ışığında Manstein, daha fazla ilerleyemeyeceğini fark ederek Altıncı Ordu'nun Stalingrad'dan çıkmak adına bir yarma gerçekleştirebilmesi için kendisinin ihtiyat güçlerine ulaşmaya çalışmasını önerdi fakat Hitler bu fikri reddetti. Kuşatmadan bu yana Altıncı Ordu'nun savaş hazırlığındaki gerileme, kısmen Göring'in Luftwaffe'sinin orduyu havadan yeterince ikmal edememesinin bir sonucuydu ve Stalingrad'daki tahkimatları terk etmek neredeyse intihar demekti. 23 Aralık'ta Manstein'ın Altıncı Ordu'ya ulaşma girişiminden vazgeçildi.

Sovyetler devasa bir başarı kazanmak üzere olduklarının farkındalardı fakat yaklaşan zaferin boyutunu küçümsemişlerdi. Çemberin içinde 90.000'den az insanın yakalandığını düşünüyorlardı.[1] Hakikatte, çeyrek milyondan fazla Alman ve müttefikleri Stalingrad'da kaçınılmaz kaderlerini bekliyorlardı.[2]

Kapana kısılmış askerlerin arasındaki atmosfer tahmin edilebileceği üzere ümitsizdi. Örneğin Gerhard Münch, topçu alayındaki subayların intihar etmelerinin ardından kendi "bölük komutanlarıyla kendilerini vurup vurmamayı" tartıştıklarını hatırlıyordu. Bu fikirden sadece "askerlerin komutasını yürütmek zorunda kaldıkları

1. Beevor, *Stalingrad,* s. 281.

2. Çembere alınanların tam sayısıyla Sovyetler tarafından ele geçirilenlerin nihai sayısı hakkında bir tartışma mevcut, Beevor *Stalingrad,* s. 439-440'daki B Eki'nde bunu analiz etmiştir. 90.000'den biraz fazla bir Alman ve müttefikleri nihayetinde Kızıl Ordu tarafından teslim oldukları an esir alınmıştı ve bununla birlikte binlercesi mücadelenin son haftalarında şehirden uçaklarla ayrılmışlardı, muharebenin son günlerindeki ölüm oranı devasa olmalıydı.

sürece, intihar etmek adına hiçbir etik haklarının olmadığına"[1] karar verdikten sonra vazgeçtiler.

Paulus, Hitler'in Altıncı Ordu'nun gerçek durumundan haberdar olduğundan emin olmak için, madalyalı panzer istihbarat subayı Yüzbaşı Winrich Behr'den uçakla çemberden çıkıp şahsen Führer'e rapor vermesini istedi. Behr, Führer'in makamına çıktığında ona acı gerçekleri söylemekte ısrarcı oldu. Führer ve önde gelen iki düzine generalin önünde, Altıncı Ordu askerlerinin yalnızca açlıktan ve salgın hastalıktan kırılmadığını, aynı zamanda gittikçe azalan mühimmat tedarikine göğüs germek zorunda kaldığını anlattı. Hitler, büyük bir yardım operasyonun kısa süre içinde gerçekleşeceği hususunda ısrarcı oldu fakat Hitler ile görüşmesinden önce Manstein ile bir araya gelen Behr bunun doğru olmadığını biliyordu. Lakin buna rağmen Hitler retoriğiyle bir kurtuluş serabının yaklaştığı hissini yaratmaya çalışmıştı.[2] Behr ise, "Führer'in gerçeklikle bağının koptuğunu düşünüyordum. Haritalar ve bayraklarla bezeli bir fantezi dünyasında yaşıyordu... Bu, benim Hitler ile ilgili bütün illüzyonlarımın bittiği andı. Savaşı kaybedeceğimize ikna olmuştum."[3]

Hitler'in kendini kandırma kapasitesi, insanı bir kez daha hayretler içinde bırakıyor. Tıpkı Stalin'in Barbarossa Harekâtı öncesinde olduğu gibi, kendince inşa edilmiş -gerçeklerle bağdaşmayan- bir gerçekliğin içinde yaşıyormuş gibi görünüyordu. Altıncı Ordu'nun hâlâ kurtarılabileceğine gerçekten inanıyor muydu? İnanması zor. Stalingrad'daki askerlerin umutlarını kaybetmemelerini sağlamanın hayati bir önemi haiz olduğunu düşünmüş olmalıydı. Toplu teslimiyet küçük düşürücü olurdu. Propaganda açısından Altıncı Ordu'nun bütün askerlerinin savaşarak ölmesi çok daha iyi olurdu. Belki de Hitler çoktan o insanların yıkımları üzerinden kahramanca bir fedakârlık miti oluşturmaya başlamıştı.

---

1. Rees, *Nazis*, s. 278–279.
2. Beevor, *Stalingrad*, s. 342–345.
3. *A.g.e.*, s. 345.

O esnada, Below -Hitler'in Luftwaffe yaveri- Alman liderin kendini sağlam tutmasından ve ne "bir zayıflık göstergesi" ne de "hiçbir durumu umutsuz addetmemesi" karşısında şaşkına dönmüştü. "Aksiliklere karşı olumlu bir yol bulmakla kalmamış, kendisiyle en yakından çalışanları da buna ikna etmeyi başarmıştı." Hatta Below bile ki kendisini diğerlerinden daha gerçekçi buluyordu, hâlâ "savaşı gerçekten kaybedeceğine inanmıyordu".[1]

Behr, Hitler ile meyve vermeyecek toplantısına katıldığı sırada, Kızıl Ordu Stalingrad şehrini kurtarma girişimi olan Halka Operasyonu'na başlamıştı. Almanlar ve müttefikleri, artık mühimmat ve yakıt kaynaklarını idareli kullanmanın bir manası olmadığı farkındalığıyla çetin bir direniş gösteriyorlardı. Hepsi, bunun son direnişleri olduğunun farkındaydı.

Muharebe tüm kudretiyle etraflarında gürlerken, tabur komutanı olan Gerhard Münch'e şehirden uçakla ayrılarak batıdaki bin kilometreden fazla bir mesafedeki karargâha raporları teslim etmesi emri verilmişti. En kötü anda adamlarını bırakmak istemeyen Münch, "Bu oldukça akıl almaz bir fikirdi," dedi, "verdiğim ilk tepki bunun imkânsız olduğunu söylemekti." Fakat emir kesindi ve sorgulanamazdı.

Münch, çember içindeki tek operasyonel havaalanına götürüldü. Orada, Sovyet top atışları altında, "bir oraya bir buraya dönmelerinin ardından" iki uçağın piste indiğini gördü. Uçaklar yere indikten hemen sonra, "Korkunç bir manzarayla karşılaştım çünkü karların altından, etraftaki deliklerden muazzam sayıda asker ortaya çıktı. Yaralı olanlar, olmayanlar, kaçmaya çalışanlar... Hepsi bir anda uçaklara doğru hücum ettiler." Pilotlardan biri, uçağın aşırı yüklenmesini engellemek adına kalabalığı bir düzene sokmayı başardı ve ardından, "Hadi, kokpite yanıma gel," dedi.

Münch'ün uçağı karla kaplı pistte taksi yaparken, "bir şekilde kurtulmayı umut eden" birkaç asker uçak gövdesinin dış tarafına sı-

1. Below, *At Hitler's Side*, s. 162-163.

kıca tutunmuştu. Fakat onların varlığı, uçağın içindeki herkesi tehlikeye atıyordu. Pilot kalkışın ardından peş peşe bir dizi manevra yaptı ve askerler karların arasında kayboldu.

Yalnızca birkaç saat sonra Münch görece güvenli olan karargâha ulaşmıştı. Askerlerini geride bırakmış olmanın "travmasını" hiçbir zaman atlatamamıştı: "Bu hep sizinle yaşıyor. Askerler bana inanmışlardı ve aramızda her bir operasyonun çekirdeğini temsil eden asker ile komutan arasındaki güven bağı kurulmuştu. Fakat sonra, en sonunda, uçarak onları terk etmiştim."[1]

Münch'ün Stalingrad'dan ayrıldığı gün, Paulus da Hitler'den Altıncı Ordu'yu teslim etmek için izin istemişti. Daha fazla direnmenin anlamsız olduğu açıktı. Fakat Hitler teklifi reddetti. İnşa ettiği şehitlik anlatısına ters düşüyordu. Ve bu mitin bir parçası olarak, sekiz gün sonra Paulus'u feldmareşalliğe terfi etti. Daha önce hiçbir Alman feldmareşal esir alınamadığı için bu, Paulus'a intihar etmesi gerektiğini gösteren bir işaretti. Fakat Paulus intihar etmeyi reddetti ve Sovyetler'in şehre girmesiyle birlikte canlı ele geçirildi.

Hitler, Paulus'un esir alındığı haberini aldığında kendinden geçmişti. Öfkesini gösterdiği vaziyet toplantısının transkripsiyonu, onun zihniyetini bir an için görmemizi sağlıyordu. "Bu canımı çok yakıyor," dedi, "çünkü pek çok askerin gösterdiği kahramanlıklar tek bir omurgasız nanemolla tarafından yok edildi... O ne anlama geliyor 'hayat' mı?.. Birey gerçekten de ölmek zorunda. Bireyin ötesinde hayatta kalan şey ise halktır. Kendisini bu sefaletten kurtarabilecekken, bir insan nasıl olur da bu andan korkabilir!.." Yine de Paulus, bir Sovyet hapishanesinde "fareler" tarafından yenilmek için "ulusal ölümsüzlük" kazanma fikrini reddetmişti.[2]

Hitler için temel sorun, Almanlar arasında "zekânın aşırı gelişmesi ve karakter gücünün yeterli olmayışıydı". Bu durumun tersi-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade, ifadeyle birlikte Rees, *Nazis*, s. 281
2. Helmut Heiber ve David M. Glantz (ed.), *Hitler and his Generals: Military Conferences 1942–1945*, Enigma Books, 2004, s. 61–62.

ne çevrilerek zekâ yerine "karakter gücünün" öğretilmesi kritik bir önem arz ediyordu. Şayet bu gerçekleşmezse, "öyleyse bizler hiçbir zaman kaderin sert darbelerine tek başına direnebilecek türleri elde edemeyeceğiz. Bu kesin."[1] Hitler için, Alman askerinin kuşatıldığı zaman yapması gereken şeyler açıktı: "Kendini toplarsın, etrafına sağlam bir savunma oluşturursun ve son fişekle kendini vurursun."[2]

Kendi zihninde, zafere ulaşılamayacağı takdirde özveride bulunulması gerekliliği oldukça netti. Fakat destekçilerinden kaçı onunla aynı fikirdeydi?

1. *A.g.e.*, s. 59, 61.
2. *A.g.e.*, s. 59.

13
Savaş Sürüyor

Şayet büyük bir dünya gücünün karizmatik lideriyseniz, birçok ayrıcalığın tadını çıkarırsınız: halk sizi taparcasına sever, mühim kararları tamamen tek başınıza verebilirsiniz ve -hepsinden önemlisi- tarih boyunca hatırlanacak destansı bir figür olduğunuzun bilincinde olursunuz. Fakat bunun muazzam bir de dezavantajı vardır. İşler kötü gittiği takdirde suçlanmaktan kaçınmanız zordur. İşte, Stalingrad'daki Alman yenilgisinin arifesinde Adolf Hitler'in karşı karşıya kaldığı sorun da buydu.

Hitler'in çözümü basitti: ortalıkta görünmemek. Stalin de Barbarossa Harekâtı'nın fecaat ilk günlerinde ortalıkta görünmemiş olsa da Hitler'in bu benzer musibet karşısındaki motivasyonu pek de aynı değildi. 1943'ün başlarında, Altıncı Ordu'nun kaybedilmesiyle karşı karşıya olduğunda dahi, kendisini neredeyse kesin bir şekilde iktidarda Stalin'in 1941 yazındaki durumundan daha güvende görüyordu. Çeşitli kurumsal ve kişisel sebeplerden ötürü, ileride göreceğimiz üzere, yerinden edilmesi oldukça zordu. Fakat bilhassa karizmatik otoritesine güvenen bir lider olarak, başarısızlıkla ilişkilendirilmesinin kendi prestijine oldukça büyük bir zarar verdiğinin farkına vardı.

Böylece, 30 Ocak 1943'te Hitler'in Şansölye oluşunun onuncu yıldönümünde yapılacak olan göstermelik konuşma için Hermann Göring görevlendirildi. Göring, Altıncı Ordu'nun imha edilişini kahramanca bir fedakârlık olarak, Thermopylae'de Perslerle savaşan Leonidas ve sayıca az olan Spartalılara benzer bir şekilde tasvir et-

meye çalıştı. Fakat bu etkili bir tarihî paralellik örneği değildi. Spartalılar, düşmanlarının üstün taktik becerilerince Thermopylae'de çembere alınmamışlardı. Spartalılar, Altıncı Ordu'nun yaptığı gibi kitleler halinde teslim olmamışlardı, hatta Naziler bu gerçeği Alman halkından saklamak adına ellerinden gelen her şeyi yaptılar ve Altıncı Ordu'nun tamamının son ana kadar savaştıklarını iddia ettiler.

Göring, "Takdiri İlahinin", Adolf Hitler gibi "basit bir mücadelecinin" yüceliğe ulaşmasına izin verdiğini ve bunun "zaferin" garantisi olduğunu öne sürdü. "Bütün bunların bir anlamı yoksa" bunun nasıl mümkün olabildiğini sordu. Stalingrad'daki kazananlara gelince, Sovyetler'in artık "son ihtiyat kuvvetlerini" kullandıklarını ve Kızıl Ordu'nun "yorgun ihtiyarlar ile on altı yaşındaki oğlan çocuklarından" oluştuğunu iddia etti.[1] Bu, gerçeklerle tamamen çelişen bir iddiaydı çünkü bu uyumsuz ekip o güçlü Altıncı Ordu'yu darmadağın etmişti.

Bu, Göring'in geçirdiği en iyi zaman değildi. Akabinde en iyi zamanları çok çok geride kalacaktı. Halihazırdaki beceriksizliği, Müttefik bombardıman uçaklarının Berlin semalarında ortaya çıktığı o günle âdeta sembolize edilmişti ki bu da konuşmasının bir saat ertelenmesi anlamına geliyordu. Luftwaffe'nin başı olduğundan ötürü bu olay onun başarısızlığının oldukça küçük düşürücü bir göstergesiydi, bilhassa daha önce Alman başkentinin asla saldırıya uğramayacağına dair verdiği sözden sonra.[2]

Göring, Stalingrad'daki Alman yenilgisini parlatmak için uğraşırken, aynı gün Joseph Goebbels Hitler'in bir bildirisini okudu. Bildiri, Stalingrad'a olabilecek en dolaylı yoldan değinirken, Volga'daki "kahramanca mücadeleye" atıfta bulundu. Buna karşılık, şimdi Avrupa'yı "parçalamakla" tehdit eden "Orta Asyalı-Bolşevik dalgaya" odaklanmıştı.[3] Almanların savaşa devam etmelerinin temel sebebinin bu oldu-

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen,* Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Göring konuşması, Reich Havacılık Bakanlığı, 30 Ocak 1943, s. 1975–1976.
2. UPI arşivi, Robert Dawson'ın 30 Ocak 1943 tarihli telgrafı.
3. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen,* Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", Goebbels'in Berlin Sportpalast'taki konuşması, 30 Ocak 1943, s. 1976–1977.

ğu iddia edilmişti. Savaşın o noktasından son anına dek Hitler, Alman halkını teslim oldukları takdirde başlarına ne geleceğine dair tehdit ederek korkutmayı deneyecekti. Hiçbir zaman böyle bir şey konuşulmamış fakat anlaşılmıştı. Çünkü herkes doğudaki savaşın doğasını biliyordu ve ayrıca bu, Sovyet topraklarında Almanların acımasızca savaşmasından ötürü Kızıl Ordu'nun intikam arayışında olacağı mesajıydı. Dolayısıyla, son ana dek dayanmaktan başka bir seçenekleri yoktu.

Goebbels, üç hafta sonra, en meşhur söylevi olan, Topyekûn Savaş söylevinde de bu mesajı temel almıştı. "Bolşevizm'in amacı, dünya Yahudi devrimidir," dedi. "Reich'a ve Avrupa'ya kaos getirmek istiyorlar... Reich'ın Bolşevikleştirilmesi, bütün aydın ve lider sınıfımızın tasfiye edileceği ve işçilerimizin Bolşevik-Yahudilerin köleleri haline geleceği anlamına geliyor."

Goebbels, Almanların bu tehlikeyi nasıl karşılaması gerektiğini sordu. Cevabı, Bolşeviklerle "birebir aynı olmasa da benzer metotlar benimseyerek"ti. Bu, "Topyekûn Savaş" politikasının izleneceği anlamına geliyordu. Gece kulüpleri, barlar ve lüks dükkânların tamamı kapatılacak ve Alman halkı daha uzun saatler çalışmak zorunda kalacaktı. Konuşmasını, "Siz de mücadelemize zarar verenlerin kellelerini kaybetmeleri gerektiğine katılıyor musunuz?" ve "Führer'e olan güveniniz hiç olmadığı kadar yüksek, derinden ve sarsılmaz mı?" gibi retorik sorularla tamamladı.[1] Goebbels'in coşkulu seyircileri rejim destekçilerinden oluşuyorduysa da yine de cesur bir performanstı.

Özeldeyse, Goebbels hiç de kendinden emin değildi. Silahlanma Bakanı Albert Speer'e göre, Goebbels yalnızca "liderlik krizinden" değil, aynı zamanda "lider krizinden" de bahsediyordu.[2] Goebbels'e göre sorunun bir kısmı, parti idaresinin başındaki Martin Bormann'ın Hitler üzerindeki etkisiydi. Bormann gitgide Alman

1. "Nun, Volk steh auf, und Sturm brich los! Rede im Berliner Sportpalast", *Der steile Aufstieg*, Zentralverlag der NSDAP, 1944, s. 167–204, Goebbels konuşması, 18 Şubat 1943, çevrimiçi erişim için https://research.calvin.edu/german-propagandaarchive/goeb36.htm.
2. Speer, *Inside the Third Reich*, s. 356.

liderin eşik bekçisi haline gelmişti ki bu pek çok eski danışmanı gücendiren bir gelişmeydi.

Goebbels ve Speer, Bormann'ı kızağa çekmek ve içinde kendilerinin de bulunacağı yeni bir danışmanlık komitesi oluşturarak Hitler'in üzerinde daha fazla etkiye sahip olmak istiyorlardı. Plana göre bu yeni grubun sözcüsü Hermann Göring olacaktı. Geçmiş göz önüne alındığında Göring bu rol için tuhaf bir seçim gibi görünüyorsa da hem Dört Yıllık Plan'ın başı hem de Nazi davasının ilk savaşçılarından birisi olmasından dolayı Reich içerisinde güçlü bir ismi vardı.

Yine de Göring'in desteğini alma girişiminde bir sıkıntı yaşanıyordu. Goebbels'e çok kızmıştı çünkü Berlin'deki favori restoranı Horcher, Topyekûn Savaş için gidilen kemer sıkma politikasının neticesinde kapatılmıştı. Bu yüzden Speer, Göring'in Kuzey Bavyera dağlarında bulunan Obersalzberg'deki evine, onu görmeye ve barış yapmaya gitti. Speer, Göring ile karşılaştığında onun görünüşünden ötürü "hayretler içerisinde kaldı". Reichmareşalin "tırnakları cilalanmıştı ve yüzündeki allık açıkça belli oluyordu, bununla birlikte yeşil kadife sabahlığındaki büyük yakut broş bana bir yerden tanıdık geliyordu". Göring, Speer'i dinlerken "zaman zaman cebinden bir avuç kesilmemiş mücevher çıkarıyor ve parmaklarının arasından süzülmelerine izin vererek neşe içinde onlarla oynuyordu".[1]

Görüşme iyi geçmişti. Göring, Bormann'ın çok fazla güce ulaştığını ve bunun hakkında bir şeyler yapılması gerektiğini kabul etti. Ayrıca Goebbels'i affetmeye hazırlanıyor gibi görünüyordu. Bu yüzden propaganda bakanı süratle Obersalzberg'e geldi ve günlüğüne, "Göring beni oldukça cana yakın ve açık yüreklilikle karşıladı," diye yazdı. "Elbisesi kısmen baroktu ve onu tanımayan birisi onu görünce kahkaha patlatabilirdi. Fakat o böyle birisiydi ve kendine has özelliklerine katlanmak zorundaydınız..."[2]

---

1. *A.g.e.*, s. 358.
2. Louis Lochner (ed.), *The Goebbels Diaries 1942–1943*, Hamish Hamilton, 1948, 2 Mart 1943 girdisi, s. 197.

Goebbels, Göring'in Reich Savunması Bakanlar Konseyi'ne başkanlık etmesini istediğini açıkladı. Bir kez daha Göring fikri çabucak kavramıştı.[1] Fakat daha sonra Speer'e "bunun işe yarayacağını" ve Göring'in "tekrar hayata döndüğünü" söylemesine rağmen[2] Goebbels, Göring'in olaylara biraz "safça" yaklaşma eğiliminde olduğunu anlayacak kadar zeki bir adamdı. Örneğin, Göring "İngiliz plütokrasisinin Bolşevizm ile nasıl böylesi yakın bir ittifak kurduğunu" anlayamıyordu; Goebbels bunun Göring'in "menfaatle gerçek kanı arasında ayrım yapamadığını" gösterdiğini düşünüyordu. Göring ayrıca "çaresizlik içerisinde, Bolşevizm'in silahlarını ve askerlerini nereden aldığını" sormuştu ki bu Goebbels'in "önemsiz" diyerek görmezden geldiği bir soruydu.[3]

Göring'in, planlarını kabul ettiğini gören Speer ve Goebbels, ardından fikri Führer'e satmak için Ukrayna'ya hareket ettiler. Hitler'in Vinnitsa'daki ileri karargâhına vardıklarında onu patlamaya hazır bir şekilde buldular. "İtalyanlara çok öfkeliydi çünkü gerçekten hiçbir şey yapmıyorlardı. Ne Doğu Cephesi'nde iyiydiler ne Kuzey Afrika'da iyiydiler ne denizaltı muharebelerinde iyiydiler, hatta kendi ülkelerindeki hava savunmasında bile iyi değildiler. Führer onların niçin savaşta olduklarını sormakta haklı!" Hitler ayrıca generallerine de kızgındı: "Führer'in generallerin moral niteliklerine dair kanaati - bu, hizmetteki tüm birimler için geçerliydi- oldukça tahripkâr. Hepsi onu aldatıyor, onunla dalga geçiyor, ona herhangi bir çocuğun bile karşı çıkacağı istatistikler sunuyor ve böylece Führer'in zekâsıyla dalga geçiyorlar."[4]

Goebbels bu anın Hitler'i planlarına ikna edebilmek adına uygun bir zaman olmadığını düşünerek bir süre beklemeye karar verdi. 1920'lerden beri Nazi Partisi mitinglerine ev sahipliği yapan Nürnberg'in büyük

---

1. *A.g.e.*, s. 201.
2. Speer, *Inside the Third Reich*, s. 239.
3. Lochner (ed.), *Goebbels Diaries*, 2 Mart 1943 girdisi, s. 197–198.
4. *A.g.e.*, 9 Mart 1943 girdisi, s. 214.

bir Müttefik bombardımanına uğradığı haberi geldiğinden ötürü, akşam yemeğinde de ahval daha iyiye gitmemişti. Hitler öfkeyle Göring'in Luftwaffe'deki vekili Karl Bodenschatz'a, Göring'i yatağından kaldırıp yanına getirmesini emretti. Ardından Hitler, Bodenschatz'a genel olarak Alman hava savunmasındaki yetersizlik ve özel olarak da Hermann Göring'in liderliği hakkında nutuk çekti.[1] Şaşırtmayacak şekilde, Speer ve Goebbels bütün bunların sonucunda Vinnitsa'daki ziyaretleri süresince planlarından bahsetmemeye karar verdiler.

Daha sonra Speer, Göring'in bu yeni büyük liderlik pozisyonuna uygunluğuna dair şüpheye düştü. Hitler ile yaptığı görüşmeden üç hafta sonra, Obersalzberg'de çelik endüstrisine ilişkin bir toplantıya katılmış ve Göring'i, "coşkulu bir ruh haliyle, göz bebekleri gözle görülür şekilde daralmış" şekilde görmüştü, "daha fazla üretim" ve "yeniliklerden kaçınmamak" gibi "bir dizi beylik laf" etmeden önce, endüstri uzmanlarına "fırınları ve metalürjiyi ilerletmeleri" konusunda yüksekten atıp tuttuğuna şahit olmuştu. Bundan "iki saat" sonra, Göring'in konuşması yavaşladı ve mimikleri gittikçe kaybolmaya başladı. Nihayet, bir anda kafasını masaya koydu ve huzur dolu bir uykuya daldı.[2]

Bu kara komedi, Hitler'i etkilemeye yönelik başarısız girişim, önemlidir çünkü bize Stalingrad'ın hemen ardından Üçüncü Reich'ta işlerin nasıl yürüdüğünü net bir şekilde gösteriyor. Nazi ileri gelenleri, partinin kuruluşundan beri kendilerini nüfuzlu pozisyonlara getirmeye çalışırlarken, şimdi olanlar ise bambaşka bir zorunluluk düzeyindeydi.

En önemlisiyse -Goebbels'in bir "lider krizine" ilişkin tüm konuşmalarına rağmen- hiçbir girişimde bulunulmamış olunan temel bir sorun vardı: Adolf Hitler. Olayların bu denli kötü gitmesinin birincil sebebi oydu. Radikal bir değişim için tek umut Hitler'in kenara çekilmesiydi. Yine de Goebbels ve Speer, onu ortadan kaldırmak için hiçbir girişimde bulunmamışlardı ve kendilerine, Bormann'ın Hitler üzerindeki etkisini

1. *A.g.e.*, 9 Mart 1943 girdisi, s. 221-222. Ayrıca bkz. *Inside the Third Reich*, s. 362–363.
2. Speer, *Inside the Third Reich*, s. 366.

azaltarak onun yerine yetersizliği açıkça ortada olan Hermann Göring'i getirmenin nasıl her şeyi çözebileceğini sormamış gibiydiler.

Fakat yine de, Goebbels ile yaptığı ilk görüşmede, Nazi ileri gelenlerinin neden Hitler'e karşı hareket etme konusunda bu kadar isteksiz olduklarına dair en değerli ipuçlarından birini Göring vermişti. Goebbels, "Göring, bu savaşta zayıflık gösterdiğimiz takdirde başımıza nelerin geleceğini çok iyi anlıyor," diye yazdı. "Bu konuda hiçbir şekilde hayale kapılmamış. Bilhassa Yahudi meselesinde, kendimizi hiçbir şekilde kaçmanın mümkün olmadığı bir pozisyona soktuk. Neyse ki bu iyi. Tecrübeler bize, gemileri yakan bir hareketin ve halkın, geri çekilebilme imkânı olanlara nazaran çok daha büyük bir kararlılıkla savaştığını göstermektedir."[1]

Goebbels doğuda işlerin nasıl gittiğini gayet iyi biliyordu. 1942 Mart'ında günlüğüne, "burada açıklanmayacak kadar barbarca bir yöntem uygulandığını ve Yahudilerden geriye pek bir şey kalmadığını" yazıyordu. "Neticede %60'ının yok edildiğini ve geriye kalan %40'ının da çalıştırıldığını söyleyebiliriz... Duygusallığın bu meselede devreye girmesine izin vermemeliyiz. Bu, Aryan ırkıyla Yahudi basilleri arasındaki bir hayatta kalma mücadelesidir."[2] Goebbels ve Göring'in, bu iğrenç suça verdikleri desteğe karşın, her ne kadar olasılığı düşük görünse de, zafer için çalışmak ve onu umut etmekten başka bir seçenekleri yoktu.

Fakat burada olanlar, olayların karşısında basit bir istifadan çok daha fazlasıydı. Vinnitsa'da Goebbels ve Hitler sabah saat üçe kadar oturup konuşmuşlardı. Bu, ona "gelecek adına her türlü umut veren uzun ve samimi bir fikir alışverişiydi".[3] Führer'inin huzurundan "büyük miktarda güç kazanmış" şekilde ayrıldı. Goebbels'teki değişime tanık olan Speer, "Daha sonra hiçbir zaman bir 'lider kri-

---

1. Lochner (ed.), *Goebbels Diaries*, 2 Mart 1943 girdisi, s. 200.
2. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II: *Diktate 1941– 1945*, Cilt 3: *Ocak–Mart 1942*, K. G. Saur, 1994, 27 Mart 1942 girdisi, s. 557–563.
3. Lochner (ed.), *Goebbels Diaries*, 9 Mart 1943 girdisi, s. 222.

zinden' bahsetmedi," diye yazdı. "Aksine, Hitler'e olan eski güvenini kazanmış gibi görünüyordu."[1]

Goebbels -Nazi eliti arasındaki muhtemelen en zekisi ve kesin olarak en şaşırtıcı şekilde müstehzi olanı- duygusal açıdan kolay lokma değildi. Yine de Hitler'in büyülü numarası neredeyse onu etkilemiş gibi görünüyordu. Ve bu ilk kez de olmuyordu. 1926'da, Kuzey Bavyera'da bulunan Bamberg'deki bir Nazi toplantısında Goebbels, Hitler'in siyasi görüşleri hakkında oldukça hayal kırıklığına uğramış ve günlüğüne "umudunu yitirdiğini" ve "Hitler'e artık tam manasıyla inanamadığını" yazmıştı.[2] Fakat iki ay sonra, Hitler'in Goebbels'ten Berlin'e gelmesini ve onunla zaman geçirmesini istemesinin ardından, propaganda bakanı, Führer'ine karşı olan güvenini tamamen yeniden kazanmıştı. Günlüğüne, "Adolf Hitler, seni seviyorum çünkü sen aynı zamanda hem yüce hem de sadesin. İşte insanların deha dedikleri şey budur," yazmıştı. Şimdiyse politik farklılıklar önemsiz görünüyordu, asıl önemli olan lidere inanmaktı.[3]

Goebbels, Hitler'in bu şekilde etkilediği tek kişi değildi. Savaşın son dönemlerinde Hitler ile olan toplantılara katılan bir genelkurmay subayı olan Ulrich de Maizière, "Ona bu şekilde daha fazla devam edemeyeceğini söylemeye gelenlerde ve hatta söyleyenlerde de," dedi, "bunun örneklerine şahit olmuştum. Akabinde Hitler bir saat kadar konuştu ve gelenler, 'Bir kez daha denemek istiyorum,' diyerek gittiler... Evet, oldukça güçlü bir iradesi vardı, bilirsiniz ve herhangi bir gerçekçi argümanı geçiştirebilecek derecede ikna kabiliyeti bulunuyordu... şayet Kafkaslara saldırılmasını emreder ve lojistik uzmanları ona yeterli benzinin olmadığını söylerlerse o, 'Öyleyse benzine el koyun. Umurumda değil, bu bir şekilde yapılacak,' derdi."[4]

Yine de, de Maizière'in dediği gibi, Hitler'in şüphesiz güçlü "ikna

---

1. Speer, *Inside the Third Reich*, s. 362–363.

2. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm I: *Aufzeichnungen 1923–1941*, Cilt 1/II: "Dezember 1925–Mai 1928", K. G. Saur, 2005, 15 Şubat 1926 girdisi.

3. A.g.e., 19 Nisan 1926 girdisi.

4. Rees, *Dark Charisma*, s. 377.

yetenekleri" olsa da, bu "yeteneklerin" sadece ikna edilmeye yatkın olanlar -Almanya'nın içinde bulunduğu kötü durumdan bir şekilde çıkabileceğinin bir yolu olduğuna umutsuzca inanan insanlar- üzerinde oldukça etkili bir şekilde kendisini gösterdiğini anlamamak zorundayız. Geçmişte herkes ondan şüphe ederken Hitler'in nasıl haklı çıktığını hatırlıyor olmalıydılar. Örneğin, birçoklarının imkânsız olduğunu düşündüğü Fransa'daki zaferi kim unutabilirdi? Yine insanlar benzer bir dönüşüm umuyorlardı. Hitler'in 1927'de dediği gibi: "Emin olun, ilk elde biz de idrake değil inanca sahibiz. İnsan davaya inanmalıdır. Yalnızca inanç ülkeyi oluşturur. İnsanları tutkulu fikirler için savaşmaya ne motive eder? İdrak değil, körü körüne inanmak."[1] Hitler'in aksine Stalin ise hiçbir zaman Sovyet yoldaşlarına "körü körüne inanç" için ölmelerini söylemezdi. Bunun için çok fazla gerçekçiydi.

Sonuç olarak, Hitler'in ona verdikleri desteğin birincil sebebi inanç olmayan insanlarla sorun yaşaması şaşırtıcı değildi; Wehrmacht'ın en iyi taktisyenlerinden birisi olan Feldmareşal von Manstein bunlardan biriydi. Panzer komutanı Heinz Guderian daha sonraları, Hitler'i Manstein'ı savaşın sonlarına doğru Wehrmacht'ın başına atamaya ikna etmeye çalıştığını fakat Manstein'ın "kendi görüşlerini oluşturduğu ve bunları yüksek sesle dile getirdiği" için Hitler'in, "Hitler'in her isteğini -hatta bazen o söylemeden bile- yerine getirmeye çalışan" Keitel ile devam etmeyi tercih ettiğini yazmıştı.[2] Bu, Manstein'ın bir şekilde Alman zaferine tam manasıyla kendini adamamış oluşundan ötürü değildi. Bu sadece Manstein'ın sözde dahi Adolf Hitler'e "körü körüne bir inanç" göstermeyişinden ötürüydü.

Guderian'a gelince, 1943 Şubat'ının sonlarında Führer'in karargâhını ziyaret ettiğinde, onun etrafındakilerin duygularına nasıl etki etmeye çalıştığını şahsen tecrübe etmişti. Bir yıldan biraz uzun bir zaman önce, Moskova'dan geri çekilmeme kararını eleştirdiği için, Hitler tarafından kovulmuştu ve o zamandan beridir onu görmemişti. Şim-

1. Uriel Tal, *"Political Faith" of Nazism prior to the Holocaust*, Tel Aviv University, 1978, s. 30.
2. Guderian, *Panzer Leader*, s. 302.

diyse, aradan geçen zaman içerisinde Hitler'in "oldukça yaşlandığını" fark etmişti. Hitler, Guderian'ın dönmesini istediğini söyleyerek onu Zırhlı Birlikler genel müfettişi olarak atamıştı ve aralarındaki "sayısız yanlış anlaşılmadan" ötürü pişman olduğunu dile getirmişti. En önemlisi, şu sözleri söylemesiydi: "Sana ihtiyacım var."[1] Bu tür kişisel çağrılar onun başvurduğu tipik bir yoldu. Merkez Ordu Grubu'nun harekât şefi Peter von der Groeben, "Her toplantının sonunda o [Hitler] yetkili feldmareşale şahsen döner, 'Fakat sen beni terk etmeyeceksin,' derdi ve iki elini birden tutarak tokalaşırdı... İnsanları manipüle etmek ve etkilemek konusunda muazzam bir yeteneği vardı," diyordu.[2]

Guderian tek bir şartla görevi kabul edebileceğini söyledi, doğrudan Hitler'e rapor verecekti. Hitler kabul etmişti fakat Guderian akabinde yüksek mevkilerde bulunan güçlü Nazilerin Alman devletinin işlevsiz yapısını manipüle ettiğini ve onun çabalarına ket vurduklarını görünce görevini yapmasının ne denli imkânsız olduğunun farkına vardı. Örneğin, Himmler ile görüştüğünde, SS liderinin Waffen-SS için kendi ajandasını takip ettiğini ve bunun Hitler'ce desteklendiğini gördü. Ve Göring, Guderian ile görüşmeyi basitçe reddetmişti. Guderian, "Bu adamlar," dedi, "askerlik dışı faaliyetlerle öylesine meşguller ki bana gerekli zamanı bile ayıramıyorlar."[3]

Bu siyasi entrikalardan uzakta, sıradan Almanlar Stalingrad hezimetinin sonuçlarıyla yüzleşmeye çalışmışlardı. Hitler ve Goebbels'in Altıncı Ordu askerlerine olanlara dair yalan söylemeye karar vermeleriyle bu durum daha da zorlaşmıştı. Kızıl Ordu'nun 90.000'den fazla esir almış olmasına rağmen, Naziler her bir Alman'ın Stalingrad'da öldüğünü iddia etmişlerdi; hepsi *Götterdämmerung*'da (Tanrıların Şafağı) destansı bir şekilde öldürülmüşlerdi. Yakalanan askerlerinin gerçek akıbetlerini gizlemenin imkânsız olmasından ötürü, bu aldatmaca devasa bir propaganda hatasına dönüştü. Dışişleri bakanlığının basın ve

---

1. *A.g.e.*, s. 287-288.
2. Rees, *Dark Charisma*, s. 375.
3. Guderian, *Panzer Leader*, s. 304.

bilgilendirme biriminden bir yetkili, "Düşman yayınlarını dinleyerek haber almaya çalışma cazibesine herkes karşı koyamayacak," uyarısında bulundu. "Sıradan kitlelerin gözünde, her ne kadar onlara defalarca Rusların aldıkları bütün esirleri öldürdükleri söylenmiş olsa da, 'esir almak' 'öldürülmekten' çok daha farklı bir anlama geliyor."[1]

Sovyetler anında bu propaganda hediyesinin farkına vardı ve Alman hatlarına üzerinde esir alınanların isimlerinin yazılı olduğu broşürler atmaya başladı. Bu broşürlerden birisinin yolu, listedekilerin akrabalarıyla iletişim kurmaya çalışan bir Alman kadının eline düştü. Gestapo tarafından sorgulandığında, kadın "bu sarsılmış insanlara yardım etmek istediğini" ve "akrabalarından hiçbir haber alamadıklarından dolayı... üzgün hissettiğini" söylemişti.

Gestapo bir çıkmaza girmişti. Kadın huzur bozacak birisi değildi, hem yakın akrabalarından bazılarını hem de oğullarından birini Birinci Dünya Savaşı'nda kaybetmişti. Motivasyonu yalnızca Alman dostları için tutkulu bir endişe gibi görünüyordu. Fakat yine de düşmanın "yalanlarını" yayıyordu. Sonuç olarak Gestapo kadının bir uyarıyla salıverilmesine karar verdi. Şayet rejim böylesi beyaz bir yalan söylememiş olsaydı, bu tam da kolayca önlenebilecek türden moral bozucu bir karmaşa olarak kalacaktı.[2]

Memleketteki ailelerine öldükleri söylenmişken, Stalingrad'da esir alınan Almanlar Sovyet esaretinde çürümüşlerdi. Anlaşılır şekilde, birçoğu hayal kırıklığına uğramıştı. Altıncı Ordu'da tabur komutanlığı yapan Gerhard Hindenlang, hapsedildiği süre boyunca Hitler'in Stalingrad'ın son günlerinde söylediklerini aklından çıkarmamıştı: "Bize bir telsiz mesajı göndermişti: dayanın, sizi kurtaracağız... Biz gerçekten inanmıştık. Tamamen inanmıştık... Tabii ki acı bir hayal kırıklığı yaşadım." Sovyetler'in eline düşünce Hindenlang işkenceye uğramıştı. "Bana ocağı yakmak için kullandıkları odun

1. Stargardt, *German War*, Alman Dışişleri Bakanlığı Basın ve Enformasyon Birimi, 2 Şubat 1943, s. 338.
2. *A.g.e.*, s. 339.

parçalarıyla vuruyorlardı," ve bir diğerinde, "Başımı bir havluyla kapatıp üzerine su dökmüşlerdi, bu gerçekten berbat bir şeydi çünkü nefes alamıyordunuz..." Stalinizm ve Nazizm hakkında şu çıkarımda bulundu: "İkisi de tam olarak birbirinin aynısıydı. İkisi de acımasız sistemlerdi. Ve ben asla eve dönmeyi beklemiyordum."[1]

Stalingrad'daki 16. Panzer Tümeni'nin harekât başkanı Hubert Menzel, kendisini esir alanların onu nasıl "soyduğunu" anlattı. "Üzerimizdeki her şeyi aldılar, değerli olabilecek her türlü şeyi. Ne buldularsa. Bize akıl almaz gelmişti. Bu bir mendil olabilirdi, bir çift iç çamaşırı olabilirdi, bir atkı olabilirdi, Ruslar için bunların hepsi hazineydi. Tekrar tekrar arandık ve soyulduk." Menzel, nişan yüzüğünü saklayabilmek için çok büyük çaba sarf etmişti, hatta saklanmak için "bir ceset yığınının altına" emeklemişti. "Cesetleri üzerime çektim, ölüler halihazırda baştan aşağı yağmalanmıştı, böylece beni yağmalayamadılar." Hatların gerilerine doğru yürüdükçe "yağmalama dinmişti çünkü o zamana dek savaş alanından çıkmıştık. Fakat gitgide zayıfladık çünkü nadiren çok az yemek vardı, soğuk ise çok, çok kötüydü. Ve birisi yığılır yığılmaz anında öldürülüyordu. Tek bir ses, kafatasının dibine ya da arkasına doğru sıkılan tek bir kurşunla yerde öylece yatıyorlardı. Bu yüzden yürüyenlerin sayısı gitgide azalıyordu." Menzel'in içinde bulunduğu durum, "ölü askerlerden alınmış olan çalıntı mallarla dolu kızağı çekmeye" zorlandığı için kötüye gidiyordu, "çünkü Ruslar her şeyi almıştı... Resmen her şeyi [kızağa] doldurmuşlardı; devasa bir şeydi ve inanılmaz derecede ağırdı. Kızağı uzun süre tek başıma çektim, sürekli dayak yedim, [ve] dişlerim kırıldı... Neredeyse tükenmiştim."[2]

Sonunda Menzel Ural Dağları yakınlarındaki bir kampa hapsedildi. Orada, savaş esirleri arasında bir tifüs salgını patlamıştı: "Her sabah üç, dört veya beş ölüyü kenara ayırıyorduk ve ardından iki üç gün boyunca onları düzgünce [yataklarına] yerleştiriyorduk böylece onların

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

tayınlarını da alıyor ve aramızda eşit bir şekilde bölüşüyorduk. Böylece ölenleri yanımıza yerleştiriyorduk. Bu bir parça dehşet verici olsa da gerçek buydu. Ölüm ve bütün her şey, bunlar günlük rutinimizin bir parçasıydı... Bu şekilde ölüler bize yardım ediyorlardı..."

Menzel başka bir zorlukla karşılaşmıştı. Pek çok Alman esir gibi, ondan da sözde Ulusal Komite'ye katılması ve açıkça "anti faşist" olduğunu ilan etmesi istenmişti. Bunun karşılığında daha iyi muamele göreceği söylenmişti: "Bunu imzalayanlara rahat ufak tefek işler verilmişti. Diğerleriyse ağır işlerde çalışıyorlardı. Bize, şayet imzalamazsak, doğrudan gidip çalışacağımız söylendi." Fakat Menzel imzalamayı reddetmişti: "Bunun ne amaçla olduğu gayet açıktı; bu, kendi hatlarımızı etkilemek, hâlâ çarpışanlara [askerlerimize] nüfuz etmek anlamına geliyordu." "Kendi cephe hattının altını oymamayı" görevi olarak addediyordu. Sonuç olarak, "sözde siyasi izolasyona sevk edildik, 45 yazına kadar bağlantımızın tamamen kesileceği meşhur Altıncı Blok'a götürüldük. Ulusal Komite'ye boyun eğmek istemeyenlerin aldığı karşılık buydu." Menzel, Stalingrad'daki yakalanışının üzerinden on iki sene geçtikten sonra, nihayet 1955'te Sovyet kampından salıverildi. Geriye baktığında, hayatta kalabileceğine inanmıştı çünkü "Ben nispeten sağlam eski bir mobilya parçasıyım," ve "pek çok şeye dayanabilirim."[1]

Fakat Alman savaş esirlerinin hayatta kalma şanslarını etkileyen şey sadece "çok fazla dayanabilme" yetenekleri değildi. Bir diğer kilit faktör rütbeydi. Sovyetler, herhangi bir eşitlikçi prensibin aksine, genel olarak subaylara sıradan askerlerden daha iyi muamele gösterdiler. Altıncı Ordu Sovyetler'in eline düştükten sonra, inanılmaz bir şekilde sıradan askerlerin yüzde 90'ı, önde gelen subayların ise yalnızca yüzde 5'i hayatını kaybetmişti. Sovyetler açıkça Alman generallerini hayatta tutmanın ve onları kendi davalarına "döndürmenin" propaganda değerini görmüştü.[2] Bu, Joachim Stempel gibi pek çok

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Geoffrey Roberts, *Victory at Stalingrad: The Battle that Changed History*, Routledge, 2013, s. 135.

daha düşük rütbeli Alman subayını oldukça kızdırmıştı. Yakalanmalarının "hemen" ardından, "General artık askerleriyle birlikte değildi, yatağında beyaz keten ve masa örtüleri olan ısıtmalı bir hızlı trenle… Moskova'daki generaller kampına doğru yol alıyordu."[1]

Wehrmacht'ın 30. Piyade Tümeni'nde görev yapan yirmili yaşlarının başındaki sıradan bir asker olan Walter Mauth, rütbece düşük Alman esirlerin bekleyebileceği türden bir muameleye maruz kalmıştı. 1944'te yakalandıktan sonra ilk olarak "Berlin'e yürümek zorunda olduğu için iyi bir ayakkabıya ihtiyaç duyduğunu" söyleyen bir Kızıl Ordu askeri tarafından "soyulmuştu". "Ardından çoraplarımı fark etti, Rusların çorapları yoktu, ayaklarına bez bağlarlardı. 'Çıkar şunları!' [dedi asker]. Böylece orada yalınayak kaldım." Kısa süre sonra "hatların ardında Rusların kadınları çalıştırdığını, böylece medikal hizmetlerin tamamen onlara bırakıldığını" keşfetti. "Kadınlar geldiler, silahlıydılar, beni öldüresiye dövmek istiyorlardı, ardından bir üsteğmen geldi ve beni o kadınlardan kurtardı, ardından, 'Asla evlenmeyeceğim!' diye bağırdım. O esnada şunu söylediğimi hatırlıyorum: 'Eğer kadınlar böylesine şeditlerse, evlenmeyeceğim.' Bizlere karşı öfkelilerdi, neden öfkeli olmasınlardı ki?… [Almanlar] her şeyi yok etmişlerdi, belki de kocalarını öldürmüşlerdi, kardeşlerini vurmuşlardı, bilemiyorum."

Bir Sovyet kampına hapsedildikten sonra, Mauth hayatını, "Oldukça kötü, vahşi, evet, açtık, aç ve aç ve daha da aç," şeklinde tanımlıyordu. Bazı esirler o kadar çaresizdi ki gidip "gardiyanın köpeğini öldürdüler" ve "kampta parçaladılar" Orada pişirmek için herhangi bir düzenek olmadığından, "Eti çiğ yemek zorunda kalmışlardı… Tabii, hayal etmesi zor fakat… [bugün] bildiğimiz şey, bu gerçek açlık değil, biz yalnızca iştahımız olduğundan dolayı yiyoruz ya da öyle bir şey işte. Uzandığınız yerden kalkmaya çalıştığınızda her şey karardığı için tekrar düşüyorsanız, işte açlık budur. Bize olan şey buydu. Şahsen başıma gelen şey buydu."[2]

---

1. Rees, *Nazis*, s. 283.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Walter Mauth, şanslı Alman savaş esirlerinden biriydi. Kamplardaki ölüm oranlarının tepe noktaya ulaşmasının hemen ardından yakalanmıştı; oranlar 1943 başlarında yüzde 60'a kadar çıkmıştı.[1] Bu ölü sayısı bağlamında Almanlarca esir edilen Sovyet askerlerinin kaderlerini de hatırlamamız gerekir. Savaş sırasında esir edilen 5.7 milyon civarı insanın 3.3 milyonu hayatını kaybetmişti. Sovyet ölümlerindeki en büyük oran 1941 Aralık'ında ortaya çıkmış ve savaşın ilk altı ayında ele geçirilen 3.35 milyon askerden inanılmaz bir şekilde 2.5 milyonu Almanların elinde can vermişti.[2] Bunun aksine, Kızıl Ordu tarafından ele geçirilen üç milyon Alman askerin iki milyondan fazlası bu tecrübeden sağ kurtulmuştu.

Almanların müttefiklerinde savaşan askerlerin de Sovyet esaretine katlandığını unutmamamız gerekir. Don Cephesi'nde 200.000'den fazla İtalyan asker savaşıyordu ve Uranüs Operasyonu'nun sonucunda Sovyetler bunlardan 70.000'ini ele geçirmişti. Yalnızca tek bir kampta -Khrinovoje- 20.000 İtalyan ölmüştü. İtalyan papaz Guido Turk, "Khrinovoje'de," dedi, "insan gibi yaşamıyor, hayvanlar gibi ölüyordunuz." İtalyanlar o kadar çaresiz kalmışlardı ki, "Büyük lağım hendeklerinden çıplak ellerle dışkı çıkarıp, yıkıyorlardı ve şayet sindirilmemiş mısır ve darı bulurlarsa temizleyip yiyorlardı."[3] Bir diğer İtalyan, Fidio Gambetti, daha sonra mahkûmiyetin İtalyan tarafını yazmıştı: "Yaşamak isteyen kişi hiçbir şeyi veya hiç kimseyi düşünmüyordu. Yalnızca kendini düşünüyordu. Yarına kadar nasıl hayatta kalabilir? Sadece daha fazla bir şey yemeyi, kendisini daha sıcak tutmayı, bitlerin sebep olduğu şeyleri daha az sinir bozucu hale getirmeyi ve tahta yatağını daha az sert hale getirmenin yollarını düşünüyor. Daha çok bir hayvana dönüştükçe, kendi içinde her türlü saygıyı, duyguyu ve insani zayıflığı yok ediyordu..."[4]

---

1. Applebaum, *Gulag*, s. 391.
2. Tooze, *Wages of Destruction*, s. 482.
3. Hope Hamilton, *Sacrifice on the Steppe: The Italian Alpine Corps in the Stalingrad Campaign 1942–1943*, Casemate, 2016, s. 218–219.
4. *A.g.e.*, s. 225.

Sovyet otoritelerinin Stalingrad'da çok sayıda esir almasının ardından, Stalin ve generalleri, bir yıl önce Almanlara karşı yaptıkları ve Harkov felaketiyle sonuçlanan başarısız saldırıdan pek de farkı olmayan, cepheyi yarmak adına bir dizi geniş çaplı saldırı gerçekleştirmeye karar verdiler.

Cephenin merkezinde bulunan ve Alman güçlerinin kalbi olan İkinci Panzer Ordusu'nu devasa bir çembere alma girişimi olan bu karar, geçmiş deneyimler göz önüne alındığında garip görünebilir fakat tarihin nadiren basit açıklamalar sunduğuna dair değerli bir hatırlatmadır. Jukov ve Vasilevski'nin Uranüs Harekâtı'nı planlamasına izin vererek Stalin'in davranışlarını temelden değiştirdiğini ve bu andan itibaren Sovyet liderin hem meslektaşlarına yaklaşımının hem de bir komutan olarak kendi limitlerinin farkında olduğunu düşünmek kolay -ve yanlış- olurdu. Hangi komutanına güveneceğine -bilhassa Jukov- karar vermiş olsa da Sovyet stratejisinin oluşturulması ve uygulamaya konulmasında müdahale etmemek gibi bir yaklaşım benimsememişti. Ve olağanüstü derecede başarılı olan Uranüs Harekâtı'nın ardından, Stalin bir kez daha hem askerî karar alma sürecinde baskın hem de oldukça özgüvenli hale gelmişti. Harkov bozgununu yaratan zihniyet henüz yok olmamıştı.

Cephenin merkezine yapılan bu yeni taarruz tam bir başarısızlıktı. Mareşal Rokossovski daha sonra bunu "acemice bir hata" olarak nitelendirecekti. "Arzunun olasılıklara üstün geldiğini" düşünüyordu.[1] Güneyde, Harkov'un ele geçirilmesini de kapsayan ilk başarılara rağmen, Kızıl Ordu kısa süre içerisinde gerilemeler yaşayacaktı. Adolf Hitler'in kişisel muhafızları olan Leibstandarte'nin de içinde bulunduğu üç elit SS tümeniyle takviye edilen Feldmareşal von Manstein komutasındaki Alman güçleri bir ay sonra Harkov'u tekrar ele geçirdi ve Kızıl Ordu'yu geri püskürttü. Bir kez daha Stalin'in liderliği başarısız olmuştu. Stalin bir kez daha düşmanın üstün taktik yetenekleri karşısında yenilgiye uğramıştı.

1. Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 252.

Bu tür terslikler yalnızca, Stalin'in Batılı Müttefiklerden yeterince yardım alamadığı algısını körüklemeye hizmet etmişti. Müttefikler pasif değillerken -kiralama adı altında Sovyetler Birliği'ne yardım sağlamışlar, Kuzey Afrika'da Mihver güçleriyle çatışmışlar ve Almanya'yı bombalamışlardı- Stalin için asıl soru hâlâ cevaplanmamıştı. Batı Avrupa'nın kurtuluşu için ikinci bir cepheyi ne zaman açacaklardı? Onu kaygılandıran şey, her şeyin bir gösteri olmasıydı. Dolayısıyla, İngilizlerin ve Amerikalıların ikinci cephenin ne zaman açılacağı konusunda onu yanlış yönlendiriyor oldukları gerçeği onu daha da kızdırıyordu.

1942 Aralık'ında Stalin müttefiklerine şunları yazmıştı: "Sayın Başkan ve Sayın Churchill'in 1942 ya da en geç 1943 baharında Avrupa'da ikinci bir cephenin açılacağına dair verdiğiniz söze binaen hiçbir vaktin boşa harcanmadığına, sözünüzü tutacağınıza ve Avrupa'da ikinci bir cephenin Büyük Britanya ve ABD'nin katılımıyla gelecek baharda gerçekten açılmış olacağına güveniyorum."[1] Bu notun ardından, Stalin İngiliz ve Amerikalıları ikinci cephenin açılacağı kesin tarihi öğrenmek adına baskı altına almaya devam etti, 30 Ocak 1943'te Churchill ve Roosevelt'e Müttefiklerin kendilerine "Avrupa'da ikinci bir cephe açarak Almanya'yı ezme görevini" verdiklerini "anladığını" ve "bu amaç için planlanan asıl harekâta ilişkin bilgilendirilmekten son derece memnun kalacağını" söyledi.[2]

Stalin sonunda Churchill'den 12 Şubat 1943'te bir cevap aldı. "Biz de ağustosta hem İngiliz hem de Amerikan birliklerinin katılacağı denizaşırı bir harekât düzenlemek için kaynaklarımızın elverdiği derecede sınırlarımızı zorluyoruz," yazan Churchill, "Nakliye ve çıkarma araçları bizi hâlâ sınırlayan faktörler. Şayet harekât hava muhalefeti veya başka bir sebepten ötürü ertelenirse, eylül için

1. James MacGregor Burns, *Roosevelt: The Soldier of Freedom*, Harvest Books, 2002, Stalin'in 14 Aralık 1942 tarihli telgrafı, s. 315.
2. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, Stalin'den Roosevelt ve Churchill'e, 30 Ocak 1943, s. 669.

daha güçlü kuvvetlerle gerçekleşmesi için hazırlanacak. Taarruzun zamanlaması, pek tabii, karşı kıyıdaki Alman savunma hatlarının o anki durumlarına bağlı olarak belirlenmek zorunda."[1]

Churchill ve Roosevelt'in halen 1943'te ikinci bir cephe açmaya dair mutlak bir taahhütte bulunmadıkları ve Fransa'nın "en geç 1943 baharında" işgaline başlanacağına dair daha önce verdikleri sözü tutmakta da açıkça zorlandıkları Stalin için oldukça açıktı. Stalin'in sabrı, 1943'ün ilk birkaç ayında Alman takviyelerinin Doğu Cephesi'ne gelmesiyle oldukça incelmişti. Bunlar, dedi, İngiliz ve Amerikalılar şayet ikinci cepheye dair verdikleri sözleri tutmuş olsalardı, tam da şu anda Fransa'da çarpışmakta olacakları birliklerdi.

Londra'daki Sovyet Büyükelçisi Ivan Mayski, Batılı Müttefiklerin niçin bu şekilde davrandıklarını, pek çok Sovyet vatandaşının da düşündüğü şekliyle günlüğünde belirtmişti. 5 Şubat'ta "bir yandan" Britanya'daki "yönetici sınıfın" Kızıl Ordu'nun Almanlar tarafından Fransa'nın işgali öncesi büyük oranda zayıflatılmasına kadar beklemek istediğini, fakat Sovyetler'in Berlin'e onlardan önce ulaşabileceği kadar da ertelemek istemediklerini yazdı. Sonuç olarak, İngiliz ve Amerikalılar ikinci cepheyi "ne çok erken ne de çok geç" fakat "tam zamanında" açmak istiyorlardı.[2] Bu, Londra ve Washington'un çıkarma gemisi eksikliği ve diğer pratik sorunları yalnızca kamufle eden bütün bahanelerini göz ardı eden ve arkasında acımasız bir reel politiğin yattığı ve artan Sovyet ölülerine tamamen saygısızlık içeren bir görüştü. Bu, her ne kadar olaylara karşı alaycı bir bakış açısı olsa da çok sayıda ikincil dereceden kanıtla desteklenen bir görüştü. Örneğin, Senatör -daha sonra başkan- Harry Truman, 1941 yazında Sovyetler Birliği'nin işgalinden hemen sonra açık bir şekilde, "Şayet Almanya'nın kazandığını görürsek Rusya'ya yardım etmeliyiz. Şayet Rusya kazanırsa Almanya'ya yardım etmeliyiz ve bu şekilde hiçbir

1. Reynolds ve Pechatnov (ed.), *Kremlin Letters*, Churchill'den Stalin'e, 9 Şubat 1943'te gönderilmiştir, 12 Şubat'ta alınmıştır, s. 211.
2. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 5 Şubat 1943 girdisi, s. 475.

şekilde Hitler'in muzaffer olmasını istemememe rağmen, onların birbirlerini olabildiğince çok öldürmelerine izin vermiş oluruz," demişti.[1] Hatta *Wall Street Journal* çok daha ileri giderek, o sırada, "Amerikan halkı, Bay Hitler ve Bay Stalin arasındaki temel farkın bıyıklarının uzunlukları olduğunu biliyor," dedi.[2]

O andan beridir zaman değişmişti. Yalnızca Amerika savaşa girmemiş, aynı zamanda Sovyetler pek çoğunun inandığından çok daha çetin bir şekilde Almanlara direnmişti. Bununla beraber, 1943 baharı ve ikinci cephenin gecikmesi bağlamında, Churchill ve Roosevelt'in Kızıl Ordu'nun savaşın yükünü taşımasına müsaade etmelerinden ötürü gizlice mutlu olduklarını ve Sovyet karşıtı düşüncelerin 1941 Haziran'ında bir dereceye kadar fazla olduğunu düşünmek için Stalinvari bir şüphe düzeyine sahip olmanız gerekmiyordu.

Mevcut ahvalde İngilizler ve Amerikalılar Sovyetler Birliği'ne gerçek bir müttefik muamelesi bile yapıyormuş gibi değildiler. İngilizler, bir dizi askerî teçhizatın detaylarını Sovyetlerle paylaşmayı reddetmişlerdi. Örneğin, radar parazitlendirme ve bombardıman görüşüne dair yenilikleri onlardan gizlemişlerdi. Amerikalılar daha bile sessizdiler. İngilizlerin Sovyetler'e diğer pek çok yeni teknolojiden, jet motorlarındaki en son geliştirmeler gibi, bahsetmelerini istemiyorlardı.[3]

İngiliz Dışişleri Bakanlığından Oliver Harvey, Batı ittifakında pek çok kişinin hissettiği bu çıkmazı günlüğünde özetlemişti. "Ruslar çok bezdirici, ısrarcı, kaba, iyilikbilmez, gizemli, şüphe uyandıran, sürekli daha fazlasını isteyen fakat karşılığında malları teslim eden müttefikler... Savaşı bizim için kazanıyorlar."[4]

Churchill'in telgrafını dikkatle inceleyen ve ikinci cepheye

1. Ronald E. Powaski, *Towards an Entangling Alliance: American Isolationism Internationalism, and Europe 1901–1950*, Greenwood Press, 1991, s. 100.

2. Thomas G. Paterson, *Meeting the Communist Threat: From Truman to Reagan*, Oxford University Press, 1988, s. 7 (Paterson ayrıca Truman alıntısını kullanmıştır, s. 8).

3. Kitchen, *British Policy*, s. 147.

4. A.g.e., Oliver Harvey günlük girdisi, 10 Şubat 1943, s. 152.

dair İngiliz mazeretlerini dinleyen Stalin, memnuniyetsizliğini 15 Mart'ta yazdığı bir notta dile getirdi. "Ortak davamızın çıkarı için," diye yazmıştı, "Fransa'daki ikinci cephenin daha fazla ertelenmesinin ne denli güçlü bir tehlike yaratacağına dair sizi uyarmayı görevim addediyorum." Hatta konuya ilişkin Londra ve Washington'da doğan "belirsizlik" hakkında "derin endişe duyduğunu" ifade edecek kadar da ileri gitmişti.[1]

Fakat Stalin aynı zamanda oldukça ilginç bir şey yapmıştı. "Derin endişe duyduğunu" belirttiği telgrafı gönderdiği gün, Churchill'e Almanya'daki birkaç büyük şehri bombardımana tuttuklarından ötürü İngilizleri tebrik ettiğine dair başka bir not göndermişti. Ardından iki hafta sonra, Kuzey Afrika'daki Müttefik seferi hakkındaki *Desert Victory* adındaki belgeseli izleyip bir başka coşkulu telgraf daha gönderdi. Mayski mektubu 31 Mart'ta Churchill'e vermişti ve başbakanın "derinden etkilendiği" notunu almıştı; Mayski gözlerinin "yaşardığını" bile görmüştü. Churchill duygulu bir şekilde, "Bana daha önce hiçbir zaman böylesine harika bir mesaj getirmemiştiniz," dedi. Bilhassa, Stalin'in *Desert Victory*'nin -Sovyetler Birliği'ndeki "serserilerin" (*rascal*) düşündüğü gibi- İngilizlerin savaşmayarak kenarda bekledikleri izlenimini düzeltmek adına çok şey yapacağına dair yaptığı yorumuna değer vermişti.[2]

Bu, olayların sıra dışı bir dönüşüydü, özellikle Stalin geçmişte İngilizleri yeterince savaşmamakla suçlarken, şimdi baş "serseri" olmuştu. Ve o Afrika seferiyle ilgili olan bu filmi gerçekten beğenmiş gibi görünse de Alman Afrika Kolordusu'na karşı İngiliz çabasının başarısını halihazırda biliyordu fakat ortada ölçek olarak bu savaşların Doğu Cephesi'ndeki mücadeleye benzemediği gerçeği de yatıyordu. Stalin'in yorumları öylesine şaşırtıcıydı ki İngiliz dışişlerin-

---

1. Reynolds ve Pechatnov (ed.), *Kremlin Letters*, Stalin'den Churchill'e, 15 Mart 1943 tarihinde gönderilmiş ve teslim alınmıştır, s. 220–221.
2. Gorodetsky (ed.), *Maisky Diaries*, 31 Mart 1943 girdisi, s. 502.

den bir yetkili bunun bir "latife" olup olmadığını merak etmişti.[1] Bu sadece özel bir şaka olabilir miydi? Neticede Stalin daha önce de kara bir mizah anlayışı olduğunu göstermişti. Gördüğümüz üzere, Polonyalı liderlere, öldürülmelerini bizzat emrettiği subayların "Mançurya'ya" kaçmış olabileceğini haylaz bir şekilde iddia etmişti. Hatta kendisini Nazilerle yaptıkları pakt sırasında alaycı bir şekilde "anti Kominternist" olarak tanımlamıştı. Dolayısıyla Churchill'e gönderdiği mesajlardaki çelişkili tonun bir basit açıklaması, onun diğer insanların duygularıyla oynamaktan sapıkça bir zevk alıyor oluşuydu.

Bu, aynı zamanda Stalin'in sahip olduğu gücün bir başka örneğiydi çünkü Roosevelt ve Churchill ile kişisel bir ilişki kurup kurmadığını umursamıyor gibi görünüyordu. Bu, daha önce gördüğümüz üzere, Churchill gibi oldukça duygusal bir karakter için Stalin'in esrarengiz görünmesinin temel sebebiydi. Stalin'in davranışlarını açıklamakta zorlanan başbakan, "iki Stalin" olabileceğinden şüphe ediyordu. Mart ortasında Stalin aynı gün iki mesaj gönderdiğinde -biri dostane, diğeri soğuk- Churchill, ilkini "kendisiyle iyi ilişkiler sürdürmeye hevesli olan" Stalin'in kendisinin gönderdiğini, ikincisinin ise "hesaba katmak zorunda oldukları", Sovyet liderin tahammül etmek zorunda kaldığı "arkasındaki gaddar şey" olan güçlü danışmanları muhteva eden "Stalin'in danışma kurulunun" gönderdiğini söyleyerek durumu izah etmişti.[2]

Bu, devasa oranda yanlış bir yargıydı. Fakat ayrıca böylesi bir yanlışın nasıl yapılabildiğini anlamak da kolaydı. Churchill, kanlı bir tasfiyeyi, milyonlarca insanın kitlesel açlığını veya Stalin'in halihazırda bizzat sorumlu olduğu diğer birçok suçu kışkırtmamıştı. Her şeyden önce, Churchill'in aksine Stalin'in iktidarı, insanların onu "beğenmelerine" ve sandıkta ona oy vermelerine değil, astlarının

1. Reynolds ve Pechatnov (ed.), *Kremlin Letters*, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Kuzey Departman Şefi Christopher Warner'dan, Sovyetler Birliği'ndeki İngiltere Büyükelçisi Sir Archibald Clark Kerr'e, 9 Nisan 1943, s. 224.
2. *A.g.e.*, Churchill'in Eden'a mektubu, 18 Mart 1943, ve aynı günkü kabine toplantısı, s. 222.

taşıması zor bir yoğunlukta ondan korkmalarına bağlıydı. Stalin'in "arkasında gaddar bir şey" yoktu. O, "gaddar şeyin" ta kendisiydi.

Lakin Churchill'in Stalin'i anlamakta yaşadığı zorluklara ve Sovyet liderin ikinci cephe konusundaki ısrarına rağmen, ittifak temelde bölünme tehlikesi içerisinde değildi. Herkes Hitler'in mağlup olmasını görmek istiyordu ve artık, Kızıl Ordu'nun son dönemde yaşadığı zorluklara rağmen, işler Müttefiklerin lehine dönüyor gibi görünüyordu. Stalin ayrıca en çok güvendiği komutanı olan Jukov'un tavsiyelerini yeniden aldığına dair bir kez daha emareler gösteriyordu. 8 Nisan'da Jukov, Sovyet lidere şunları yazmıştı: "Savunmak suretiyle düşmanı yıpratmak, tanklarını imha etmek, taze ihtiyat kuvvetleri getirmek ve merkez gruplarını genel bir taarruzla ortadan kaldırmak bizim için çok daha iyi olur."[1] Diğer bir deyişle, tam manasıyla hazırlanana dek sakın saldırma.

Yine de Müttefikler arasındaki bu görece sakinlik, aralarındaki ilişkiyi daha önce hiç olmadığı kadar test edecek şekilde bozulmak üzereydi.

Stalin ile Batılı Müttefikler arasında sık sık sorun teşkil eden Leh meselesi, bir kez daha sıkıntı yaratmıştı. 9 Nisan 1943'te Goebbels günlüğüne, "Smolensk yakınlarında Leh toplu mezarları bulundu," yazdı. "Bolşevikler, aralarında sivillerin, rahiplerin, entelektüellerin, sanatçıların vb. bulunduğu 10.000 Leh tutukluyu infaz edip üstünkörü toplu mezarlara gömmüşler. Bu toplu mezarların üstüne de farklı farklı pek çok tesis inşa etmişler ki bu zalimce eylemlerinin izleri kaybolabilsin. Bu infazların sırrı, yerel halkın verdikleri ipuçlarıyla ortaya çıktı..."[2]

Almanlar, 1940 baharında NKVD tarafından Sovyetler Birliği'ndeki üç farklı infaz merkezinde öldürülmüş Doğu Polonyalı önde gelen 22.000 kişinin kalıntılarına ulaşmışlardı. Stalin, bu suçun işlen-

1. Bellamy, *Absolute War*, s. 565.
2. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II: "Diktate 1941– 1945", Cilt 8: "April–Juni 1943", K. G. Saur, 1993, 9 Nisan 1943 girdisi, s. 81.

mesine izin veren birkaç Politbüro üyesinden biri olmasına rağmen, infazlar sırf o istediği için gerçekleştirilmişti. Kan onun ellerindeydi.

Bu keşfin sebebiyet verdiği krizin büyüklüğünü hayal etmek zor değil. Polonya yalnızca Britanya ve Amerika'nın değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin de müttefikiydi. Şimdiyse, müttefiklerden birinin diğerinin binlerce elit üyesini öldürdüğü ortaya çıkmıştı. Bu bir anda dikkatleri Churchill ve Roosevelt'in kaçınmaya çalıştığı soruya çekmişti: İngilizler ve Amerikalılar bir kitlesel katili mağlup etmek adına başka bir kitlesel katille ittifak yapmamış mıydılar? Eğer böyleyse, niçin Müttefik propagandası tersini iddia ediyor ve Stalin'i methediyordu?

Goebbels, cesetlerin ortaya çıkarılmasının Müttefikler arasında yarattığı sıkıntıyı anında fark etti. "İşin tüm numaralarıyla bu durumu kullanıyoruz," diye yazdı.[1] "Sömürünün" bir şekli, cesetleri "Leh entelektüellere" göstermeyi içeriyordu ve böylece onlara "Almanların Bolşevikler tarafından mağlup edilmesine dair üzerine titredikleri istekleri gerçekleştiği takdirde onları nelerin beklediğini" göstermiş oluyorlardı. Naziler de Leh elitleri hedef aldıklarından ötürü bu oldukça ikiyüzlüce bir hareketti.[2]

Katyn Ormanı yakınlarında yaşayan bir köylü olan Dmitry Khudykh, Almanların civarda öldürülen Lehlerin eşyalarını nasıl sergilediklerini hatırlıyordu. "Bizden tarihe tanıklık etmiş gibi davranmamızı istediler," dedi. Fakat Dmitry ve arkadaşları halihazırda "Almanların sebebiyet verdikleri ölümleri" gördükleri için bununla "pek ilgilenmediler".[3] Daha başarılısı, söz konusu Nazi propagandacıları olduğunda, cesetleri bağımsız bir şekilde incelemek ve katliama ilişkin bir film yapılması için yaptıkları çağrılardı. Leh subayların çoğu eşlerinin ve çocuklarının fotoğraflarını taşımıştı ve filmdeki bu görüntüler bilhassa duygulandırıcıydı.

1. A.g.e., 17 Nisan 1943 girdisi, s. 115.
2. A.g.e., 9 Nisan 1943 girdisi, s. 81.
3. *War of the Century*, Bölüm 3, *Crisis of Faith*, yazan ve yapımcılığını üstlenen Laurence Rees, BBC TV'de ilk kez 2008'de yayınlanmıştır. Ayrıca bkz. Rees, *War of the Century*, s. 182.

Londra'da bulunan sürgündeki Leh hükümet liderlerinin bu keşfe özel bir ilgiyle yaklaştıkları pek de şaşırtıcı değildi. Üç yıldır subaylarının akıbetlerini soruşturuyorlardı. Şimdiyse, onlara ne olduğunu sonunda öğrenmişlerdi. Sovyetler onları öldürmüştü.

Stalin'in ortaya çıkan krize verdiği tepki onun karakteri ve siyasi yetenekleri hakkında pek çok şeyi ortaya çıkarmıştı. Suça dair bütün bilgileri reddetmesi tahmin edilebilir bir şeydi. Fakat daha cüretkâr olan, bu inkârla birlikte sürgündeki Leh hükümetine topyekûn bir saldırı başlatmış olmasıydı. 19 Nisan 1943'te *Pravda* onları "Hitler'in Leh işbirlikçileri" olarak nitelendirdi ve Leh savunma bakanını "Hitler'in provokatörlerine doğrudan ve açıkça yardım" etmekle suçladı.[1] Bu, nefes kesen bir siyasi küstahlıktı. Sovyetler yalnızca suça dair kendi sorumlulukları hakkında yalan söylemekle kalmıyor, aynı zamanda Lehlerin Nazilere sunduğu sözde "yardım" iddialarının yalnızca, vahşete ilişkin bağımsız bir tahkikat olabileceğini yönündeki telkinlerden öteye geçmediğini dile getiriyorlardı.

Bu, Stalin'in politikada gücün her şey olduğuna inandığının bir başka örneğiydi. İngiliz ve Amerikalıların ona ihtiyacı olduğunu biliyordu. Dolayısıyla Lehleri kendi rejiminin öldürmüş olmasından şüphe etmeleri -hatta kesin bir şekilde inanmaları bile- hiçbir şey ifade etmiyordu. Bunun yerine, bu olayı kullanarak her zaman nefret ettiği sürgündeki Leh hükümetini cezalandırmak için kullanabilirdi. Tıpkı 1930'larda eski yoldaşlarına işkence ederek bildikleri gerçekleri reddetmelerini ve işkencecilerinin onlara dayattığı inanılmaz yalanlar üzerine yeminler etmelerini sağladığı gibi, Lehlere de, sırf silah arkadaşlarına nelerin olduğunu ortaya çıkarmak istedikleri için, Nazilerle işbirliği yaptıkları suçlamasıyla yoğun bir işkence çektirebilirdi.

Utanç verici bir şekilde, bugün hem İngilizlerin hem de Amerikalıların bu kara propagandayı benimsediğini düşünebiliriz. 28 Nisan'da Churchill, Anthony Eden'a yazdığı gizli bir notta, "Smolensk'teki ne-

---

1. *Pravda,* 19 Nisan 1943, ön sayfa.

redeyse üç yıllık mezarların etrafında hastalıklı bir şekilde gezinmenin hiçbir faydası yok,"[1] diyerek bu suçu kimin işlediği hakkında pek de kaygılanmadığını ortaya çıkarmıştı. Birkaç gün önce de Stalin'e yazarak ona, "Sikorski'nin [Leh başbakan] Sovyet hükümetiyle iş yapmaya çalıştığı bu dönemde Sovyet hükümetine saldıran bu ülkedeki Leh gazetelerini susturmanın yollarını arıyoruz," dedi.[2]

Fakat Stalin çoktan Katyn Katliamı'nı kendi lehine nasıl çevirebileceğini fark etmişti ve Churchill'e süratle bir cevap yazarak ona, Lehlerin "nankörlükleri ve ihanetleri" sebebiyle "Leh hükümetiyle bağların koparılmasına halihazırda karar verildiğini" söyledi.[3] Herkesin bildiği üzere, bunu Stalin'in kendi kukla Leh hükümetini kurması izledi. Bu, Fin işgali sırasında uyguladığı taktiğin tıpatıp aynısıydı. O dönem Kızıl Ordu sahada beklenilen başarıyı yakalayamadığı için bir işe yaramamıştı. Fakat şimdi durum çok daha farklıydı. Zaman içerisinde Sovyet güçleri neredeyse Polonya'yı kesin bir şekilde özgürlüğüne kavuşturacaktı ve Stalin meşru Leh hükümetiyle diyaloğa girmeyi reddedeceği için Batılı Müttefikler birçok yeni sorunla karşı karşıya gelecekti. İngiliz ve Amerikalılar ne yapacakları konusunda dokuz doğururken, Stalin onlarla oynayacaktı. Kukla bir Leh hükümetini kurmayı kesin bir şekilde söylememişti -Mayski, İngilizlere böyle bir niyetin olmadığını söyledi- fakat Sovyetler resmî olarak ne söylerlerse söylesinler, o seçenek daima mevcuttu.[4]

Almanlar propaganda avantajlarıyla bastırmaya devam ediyorlardı. Katliamı araştırmak adına kurdukları komisyona yalnızca Nazi kontrolü dışındaki bir bölgeden adli bir bilim insanı atamışlardı fakat ortaya çıkan rapor halen tahrip ediciydi. Raporda yazanlar, dürüst bir çift göze bile suçu Sovyetler'in işlediğini net bir şekilde gösteriyordu. Leh subaylar ilkin 1940 baharında kaybolmaya baş-

1. Churchill'den Eden'a, 28 Nisan 1943, PRO FO 371/34571.
2. Churchill'den Stalin'e, 24 Nisan 1943, PRO CAB 66/36.
3. Stalin'den Churchill'e, 25 Nisan 1943, *a.g.e.*
4. Kitchen, *British Policy*, s. 156.

lamışlardı ve toplu mezarların üzerindeki ağaçlar da bu olayla aynı zaman diliminde dikilmişlerdi. Buna ek olarak, görgü tanıkları aynı dönemde ormandan silah sesleri geldiğini duymuşlardı ve o esnada bütün bölgenin NKVD kontrolü altında olduğunu belirtiyorlardı.

Sürgündeki Leh hükümetinin İngiliz Büyükelçisi Sör Owen O'Malley, kanıtları inceleyerek Almanlarınkine benzer bir çıkarım yapmıştı. Diplomatik olarak, kanıtların "'kümülatif etkisinin" "Rusların katliamın sorumluluğuna dair verdikleri beyanlar üzerinde ciddi bir şüphe uyandırdığını" yazdı. Ayrıca İngiliz ve Amerikalı pek az idarecinin duymak istediği açık bir gerçeği ortaya koydu: "Sovyet hükümetiyle olan samimi ilişkilerimizden ötürü, kanıtların acilen, normalde ya da hayatımızın olağan seyrinde meydana gelen olaylar karşısında sağduyulu bir yargı oluştururken yapmamız gerekenden daha tereddütlü ve hoşgörülü bir şekilde incelememiz için baskı altına alındık..."[1]

Bunlar oldukça rahatsız edici gerçeklerdi. Raporu Roosevelt'e iletmek ihtiyacı hisseden Churchill, kapağa, "acımasız, iyi yazılmış bir hikâye, fakat belki de biraz fazla iyi yazılmış" notunu düşmüştü.[2] O esnada üstü kapalı bir şekilde aşağılama ustası olan Sör Alexander Cadogan, "Orada ne bulacağımdan korktuğum için, kafamı Katyn'den başka bir yere çevirmeyi tercih ettim," itirafında bulunmuştu fakat şimdi meseleyi dikkate almak zorunda kaldığı için, "Elimizdeki kanıtlara neticesinde, Rusların suçlu oldukları varsayımından kaçmanın zor olduğuna," karar vermişti. Fakat "tamamen ahlaki düzeyde" O'Malley'in raporunun ortaya yeni bir şey koyup koymadığını sorgulayarak şunu sordu: "Sovyet rejimi kendi vatandaşlarından kaç bin tanesini doğradı?" Bu yeni Sovyet suçuna karşın yapılacak hiçbir şeyin olmadığı çıkarımında bulundu.[3]

---

1. O'Malley'in raporu, 24 Mayıs 1943, PRO FO 371/34577.

2. Kimball (ed.), *Churchill and Roosevelt*, Cilt III: "Churchill to FDR", 13 Ağustos 1943, C-4 12/2, s. 389.

3. Alexander Etkind, Rory Finnin, Uilleam Blacker, Julie Fedor, Simon Lewis, Maria Mälksoo ve Matilda Mroz, *Remembering Katyń*, Polity Press, 2012, Sör Alexander Cadogan'ın raporu, 18 Haziran 1943, Kindle edisyonu, s. 99.

Diğer pek çok İngiliz diplomat da işlerin yürütülmesi konusunda hevesliydi. Bu, onların bakış açısından, şaşırtıcı bir şekilde garipti. Katyn'de gerçekte neler olduğunun ortaya çıkmaması konusundaki isteğini net bir şekilde ortaya koyanlardan birisi de Moskova'daki İngiliz Büyükelçi Sör Archibald Clark Kerr'di. Anthony Eden'a yazdığı bir notta, infazlara karşı yapılacak herhangi bir tahkikat hakkında uyarıda bulunmuştu "çünkü öfke ve Sovyetler'in ikna etmeyen tekzipleri bir suçluluk duygusu ortaya koyuyordu" ve bağımsız bir tahkikat "orada gerçekten suçun işlendiğini ortaya çıkarabilirdi".[1]

Roosevelt'e gelince, yaklaşımını çıkarsamak kolaydı. O'Malley'in raporunu basitçe görmezden geldi. Asla gönderilmemesini temenni ettiği rahatsız edici bilgiler karşısında çoğu zaman bu tutumu takınıyordu. Bu, Sovyet otoritelerinin de son dönemde kullanmaya başladığı taktiğin aynısıydı. Örneğin, Moskova'daki elçilikte görev yapan bir İngiliz olan Hugh Lunghi, herhangi bir istekleri karşısında Sovyet yetkililerin "alışılagelmiş" tepkilerinin ilk önce "ilgileniyoruz" demek olduğunu ve ardından asla o konudan bahsetmemek olduğunu hatırlıyordu. Lunghi, "Biz buna 'pamuksu' muamele adını vermiştik," dedi.[2]

Batılı Müttefiklerin Katyn hususundaki huzursuz yaklaşımları, Nazilerin ısrarcı propaganda yaklaşımları karşısında bir çelişki oluşturuyordu. Fakat, özelde Naziler Sovyetler'in bu suçu niçin işledikleri hakkında bir miktar anlayış gösteriyorlardı. Örneğin, Goebbels günlüğünde öldürülen Lehlere çatarak, "gerçek savaş kışkırtıcısı" olduklarından dolayı öldürülmelerinin "muhtemelen kendi suçları" olduğunu yazmıştı.[3] Hitler ise, Stalin'in "Kızıl Ordu içindeki bütün muhalefetten kurtulmasına [Mareşal Tuhaçevski gibi insanların öldürülmesi] ve buna rağmen ordu içerisinde bozguncu bir eğilimin meydana gelmemesinden emin olmasına" oldukça imreniyordu.

1. Kitchen, *British Policy*, s. 154. Sör Archibald Clark Kerr'in dışişleri bakanlığına mektubu, 21 Nisan 1943, PRO PREM 3, 354–8.

2. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 394.

3. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 8: *Nisan–Haziran 1943*, 17 Nisan 1943 girdisi, s. 115–116.

Ayrıca, "Kızıl Ordu'nun muharebe kapasitesine faydası olmasından ötürü" silahlı kuvvetlerin içine siyasi komiserleri soktuğu için Stalin'e övgüde bile bulunmuştu.[1] Bütün bunlar, Hitler'in demokratik müttefiklerin asla yapamadıklarının aksine Stalin'i nasıl anladığını -hatta hayran kaldığını- gösteriyordu.

Şaşırtıcı bir şekilde, pek çok sıradan Alman da Sovyetler'in niçin Lehlerin öldürülmelerini gerekli gördüğünü anlamış gibi görünüyordu. SS'in istihbarat birimi olan SD (*Sicherheitsdienst*), "[Alman] nüfusun büyük bir kısmı, [Sovyetler'in] Leh subayların ortadan kaldırılmasını... tehlikeli bir rakibin radikal bir şekilde yok edilmesi şeklinde ve savaşta kaçınılmaz bir şey olarak görüyor," raporunu sunmuştu. "İngiliz ve Amerikalıların Alman şehirlerine yaptıkları bombardımanla ve son olarak Yahudilere karşı verdiğimiz imha savaşımızla aynı kefeye konulabilir."[2]

Pek çok Alman için, bu her yönden açıkça bir dehşet savaşıydı.

Churchill ve Roosevelt yalnızca Katyn konusundaki zorluklarla yüzleşmekle kalmamış, aynı zamanda halen ikinci cepheyle ilgili sorunları çözememişlerdi. Hatta cephenin açılış tarihi konusunda bile anlaşamamışlardı. Bunun bir sebebi de Churchill'in halen bu fikre hevesli olmayışıydı. 1943 Mayıs'ında Washington'da Roosevelt ile görüştüğünde, denizaşırı bir işgalin pratikteki zorluklarını, bilhassa Kuzey Afrika'daki seferin Müttefik kaynaklarını kuruttuğu ve çıkarma araçlarına Pasifik'te Japonlarla yapılacak savaşta ihtiyaç duyulacağı bağlamında vurgulamıştı. Günler süren müzakereler sonucunda İngilizler ve Amerikalılar ikinci cepheyi 1944 baharına dek bir kez daha ertelemeye karar vermişlerdi. Böylece Stalin'i bir kez daha hayal kırıklığına uğratmak üzerelerdi.

Bununla birlikte, Roosevelt ile Churchill bu konuları tartışırken, başkanın özel bir temsilcisinin de Kremlin'de Stalin ile toplantı halinde olması ve İngiliz başbakanın bu konu hakkında hiçbir bilgisinin

1. *A.g.e.*, 8 Mayıs 1943 girdisi, s. 233.
2. Stargardt, *German War*, s. 366.

olmaması da dikkate değerdir. Bu, Roosevelt'in üzerinde çokça çalıştığı keyifli görüntüsünün arkasında yatan ikiyüzlülüğünü gösteren bir olaydı. Amerikan başkanı, kendi kendine iki şeye karar vermişti. Stalin ile şahsen görüşmeye gereksinim duymuş ve bu zirveye Churchill'i dâhil etmek istememişti. Roosevelt, baş başa bir görüşmeyle Sovyet liderle daha iyi bir ilişki kurabilmek adına meşhur karizmasını kullanabilirdi ki bu, ikinci cephe konusundaki anlaşmazlıkla açıkça zarar görmüş bir ilişkiydi. Ve bunu gerçekleştirmek adına ilk adımın, Joseph Davies adındaki temsilciyi Moskova'ya Stalin'e kişisel bir mesaj götürmesi için göndermek olduğunu düşünmüş olmalıydı.

Davies 1930'larda Sovyetler Birliği'ndeki Amerikan büyükelçisiydi ve rejime sempatik gelen biriydi. Büyük Temizlik sırasında yaşananların çoğunun meşru olduğu yalanını pazarlayan *Mission To Moscow* adlı bir kitap yazmıştı. Kitap çıkmadan, kitabı konu alan bir Hollywood filmi de Stalin'i methetmişti. Filmde izleyenlere işkence eden birkaç sahne vardı ve hepsi de Davies'in Sovyet liderle görüşmesinin yeniden inşa edilişinden başka bir şey değildi. Davies'i oynayan aktör, "Bay Stalin," demişti, "Efendim, inanıyorum ki tarih sizi insanlığın yararına çalışmış yüce bir mimar olarak kaydedecek."[1]

Moskova'daki Amerikan Büyükelçisi William Standley, Davies'in misyonu hakkında kasten bilgilendirilmemişti. Ne temsilci ile Stalin arasındaki toplantıya katılmasına izin verilmişti ne de Davies'in taşıdığı Roosevelt'in mektubunun içeriği hakkında bilgilendirilmişti. "Herhalde mideme bir tekme yesem tıpkı böyle hissederdim," dedi. "Durum hiç iç açıcı değildi!"[2]

Standley'in odanın dışına çıkarılmasının ardından Devies, Stalin'e ortak müttefikleri olan İngilizlerin pek çok eksikliğinden bahsetmeye başladı. Yalnızca Britanya'nın savaştan sonra finansal açıdan yıllarca "güç bela ayakta kalacağını" değil, aynı zamanda

1. *Mission to Moscow,* yönetmen Michael Curtiz, Amerika'da Warner Brothers tarafından dağıtılmıştır, 22 Mayıs 1943.
2. William H. Standley, *Admiral Ambassador to Russia,* Henry Regnery, 1955, s. 368.

Churchill ve Dışişleri Bakanı Eden'ın da miadı dolmuş "bir imparatorluk politikası heveskârı" olduklarını söylemişti. Davies ayrıca, Churchill ve Eden'a "hayranlık ve saygı" ifadelerinde bulunsa da bunun İngilizleri saf dışı bırakma girişimi olduğu da açıkça ortadaydı.[1] Bu, Davies, Roosevelt'in mektubunu teslim ettiğinde doğrulanan bir izlenimdi. Başkan, Stalin ile, Churchill'in yokluğunda bir görüşme gerçekleştirmek istediğini ve toplantının "Bering Boğazı'nın iki tarafından birinde" yapılabileceği önerisinde bulundu. Stalin, Churchill'in niçin davet edilmediğini sorduğunda, yalnızca Roosevelt ve İngiliz başbakanın "her zaman aynı fikirde olmadıkları" cevabını aldı.[2]

Bu, Churchill'e yapılan şaşırtıcı bir hakaretti. Roosevelt yalnızca onu arkasından eleştirmek ve onsuz bir toplantı düzenlemeye çalışmakla kalmamış, aynı zamanda İngiliz ve Amerikalıların dünyaya yansıttığı birliktelik imajına da zarar vermişti. Şayet Roosevelt ve Stalin arasındaki toplantı gerçekleştirilir ve Churchill kasıtlı bir şekilde dışarıda bırakılırsa bu, Amerikalıların ve Sovyetler'in savaşın ardından İngilizlerin dışarıda bırakılacağı bir gelecek planladıkları anlamına gelecekti.

Stalin durumdan zevk almış olmalıydı. Roosevelt'in teklifi sonucunda sahip olduğu diplomatik gücü tam olarak anlamıştı. Stalin, görüşmenin ne zaman olacağı sorusundan kaçınıyor ve Davies ile yaptığı görüşmede, savaşın yükünün büyük çoğunluğunu Sovyetler Birliği'nin sırtlandığını ve bu açıdan Roosevelt'ten daha meşgul olduğunu ima ediyordu.

Washington'da ise, Moskova'daki gelişmelerden habersiz olan Churchill, Roosevelt ile, Stalin'e ikinci cephe hakkındaki gecikmeyi en iyi nasıl anlatacaklarını tartışıyordu. Buldukları çözüm ise olduk-

---

1. Joseph E. Davies papers, Manuscript Division, Library of Congress, Washington DC, 20 Mayıs 1943 girdisi.
2. *Foreign Relations of the United States* (bu noktadan itibaren *FRUS* olarak ifade edilecektir), *The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*, United States Government Printing Office, 196 1, s. 3–4.

ça tuhaftı. Müttefik askerî stratejisini anlatan uzun bir mesajın son paragrafına kadar konuya değinmemeye karar vermişlerdi.

Böyle davranarak neyi başarmayı hedeflediklerini bilmek zor. Beyaz Saray Harita Odası'nda Churchill, Roosevelt ve onların personelleriyle birlikte notun son halini hazırlayan deniz istihbarat subayı George Elsey, "Roosevelt o gece çok sessizdi," dedi, Churchill ve İngiliz delegasyonuyla nihai içeriği tartışmak üzere Genelkurmay Başkanı General Marshall'ın yanından ayrıldı.[1] Lakin son ifadelerin kaynağı ne olursa olsun, 2 Haziran'da Stalin'e gönderdikleri sevimsiz not aşağılamanın sınırlarında dolaşıyordu.[2]

Stalin tahmin edileceği üzere, "Batı Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması halihazırda 1942'den 1943'e ertelenmişti ve şimdi de bir kez daha 1944 baharına erteleniyor," cevabını vermişti. Bu "olağanüstü zorluklar" yaratmıştı ve Sovyetler Birliği'ni "çok güçlü ve çok tehlikeli bir düşmanla neredeyse tek başına savaşmak zorunda" bırakmıştı.[3]

Churchill, "bu tekrar eden azarlardan" şahsen rahatsız olsa da "bunları soğukkanlı kişisel çıkarlar ve hayatlarıyla talihlerinin tamamen aşağılanmasından başka hiçbir şey tarafından harekete geçirilmediğini düşünse de"[4] yine de hislerini Stalin'e doğrudan iletmemeye dikkat ediyordu. Hatta, 20 Haziran'da yüz yüze bir toplantı için "onun ve başkanın üzerinde anlaşabilecekleri herhangi bir yere her türlü risk altında gitmeyi" öneren sakinleştirici bir not göndermişti.[5] Bu -Churchill'in haberi olmadan- Stalin'e onun ne denli kenara itildiğini doğrulayan bir teklifti.

Roosevelt, Stalin ile yaptığı gizli anlaşmaların çözülmeye başladığını görmüştü. Stalin, ikinci cephenin bir kez daha ertelenmesinin

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade. Ayrıca bkz. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 197.
2. Susan Butler (ed.), *My Dear Mr Stalin: The Complete Correspondence of Franklin D. Roosevelt and Joseph V. Stalin*, Yale University Press, 2005, 2 Haziran 1943 telgrafı, s. 136–138.
3. *A.g.e.*, Stalin'den Roosevelt'e, 11 Haziran 1943, s. 138-139.
4. Kitchen, *British Policy*, s. 161.
5. Kimball (ed.), *Churchill and Roosevelt*, Cilt II, 20 Haziran 1943, Churchill'in Stali gönderdiği telgrafın kopyası, Roosevelt'e gönderilmiştir, C-322, s. 267–268.

ardından onunla görüşecek bir ruh haline sahip değildi ve ortada daima Churchill'in Davies görüşmesini fark etme tehlikesi vardı. Böylece Amerikan başkanının ikiyüzlülüğünü Churchill'e söylemek bir yumuşatıcıya, Roosevelt'in bir diğer kişisel ulağı olan Averell Harriman'a kalmıştı. Churchill'e, şayet o da odada olsaydı Roosevelt'in Stalin ile "samimi bir uzlaşmaya" varmasının mümkün olmayacağını ifade etti.[1]

Churchill itirazlarını Roosevelt'e gönderdiği bir notta açık bir şekilde belirtti. "Averell dün gece U.J. [*Uncle Joe*; Joe Amca; Stalin'e kendi aralarında verdikleri takma isim] ile Alaska'da kendi aranızda görüşme isteğinizden bahsetti. Bütün dünya ve bizim tarafımızdaki herkes, gelecekteki savaş hamlelerini planlamak adına üç büyük gücün yalnızca siyasi liderlerinin değil, aynı zamanda askerî personelinin de hazır bulunacağı bir toplantı istiyor ve bekliyor..." Churchill, sonuç olarak kendisinin dâhil edilmediği her bir toplantının düşman propagandasına bir hediye olacağını ve böylece "ciddi, can sıkıcı ve birçoklarını şaşkına çevirmek suretiyle alarma geçireceğini" söyledi.[2]

Cevabında ise Roosevelt yalan söyledi. Stalin ile tek başına görüşmeyi hiçbir zaman teklif etmediğini lakin Sovyet liderin böyle "varsaydığını" ifade etti. Samimiyetsiz bir şekilde, "böylesi bir ön görüşmede bazı avantajların" olduğunu düşündüğünü ve esasen Stalin'in büyük çaplı bir konferansa katıldığında daha "dürüst" olacağını ekledi.[3]

Churchill'in tavrı, Stalin'den ikinci cephe hakkında sinirli bir başka mesaj almasının ardından değişmişti. Stalin, "Sovyet hükümetinin," dedi, "ortak düşmana karşı verilen savaşta en kritik Sovyet çıkarlarını bu şekilde göz ardı edemeyeceğini söylemenin lüzumu yok."[4] Bu ciddi bir gerginlikti. Stalin Almanlarla ayrı bir barış yapa-

1. W. Averell Harriman ve Elie Abel, *Special Envoy to Churchill and Stalin 1941– 1946*, Random House, 1975, s. 216–217.

2. Kimball (ed.), *Churchill and Roosevelt*, Cilt II, Churchill'den Roosevelt'e, 25 Haziran 1943, C-328, s. 278–279.

3. *A.g.e.*, Roosevelt'ten Churchill'e, 28 Haziran 1943, R-297, s. 283-284.

4. *A.g.e.*, Stalin'in 24 Haziran tarihli mektubu, Churchill tarafından Roosevelt'e 29 Haziran'da iletilmiştir (bununla birlikte Stalin, 24 Haziran'daki mektubu Roosevelt için ayrı

bilecek kadar kızmış olabilir miydi? Stalin'in Churchill'e bu mesajı göndermesinden yalnızca birkaç gün önce, 16 Haziran'da, bir İsveçli gazetenin Sovyet ve Alman diplomatlarının Stockholm yakınlarında bir araya geldiklerini bildirdiği de göz önüne alındığında, bu durum bilhassa endişe vericiydi.[1] Özellikle Hitler'in Stalin ile bir anlaşmayı yalnızca çok güçlü bir konuma geldiğinde düşüneceğini söylediği göz önüne alınınca, bu düşük seviyeli temasların gerçek bir ehemmiyeti olmaması muhtemeldir. Fakat Müttefikler bunu bilmiyorlardı.

Bu kaygıların ışığında, Churchill, Stalin'den gelen bu tehdit mesajını Roosevelt'e ilettiği sırada, ayrıca bu "oldukça nahoş" not göz önüne alındığında, Roosevelt ile Sovyet lider arasındaki görüşmelerin sürdürülmesi gerektiğini düşündüğünü de ifade etti.[2] Lakin genel atmosfer de göz önüne alındığında "ikili" görüşme asla gerçekleşmedi.

Üç lider arasındaki bu detaylı teatiler, yalnızca Churchill ve Roosevelt arasındaki yakın ilişki miti propagandasının arkasındaki gerçeği değil, aynı zamanda bir kez daha Stalin'in siyasi yeteneğini gözler önüne seriyordu. Stalin'den gelen nazik bir sözle gözyaşlarına hâkim olamayan Churchill'in aksine, Sovyet lider sakin ve dikkatli kalmıştı. Joseph Davies'in gözlemlediği üzere Stalin, Roosevelt'ten gelen mektubun içeriğini dinlerken "kirpiklerini bile oynatmamıştı".[3] Sovyet lider düşündüklerini ifade etmeye hazır değildi. Bunun yerine tepkilerini dikkatle seçmişti. Churchill'e ikinci cephe ile ilgili gönderdiği farklı mesajlarında hoşnutsuzluğunu farklı düzeylerde nasıl ifade ettiğine tanık olduk. Meseleleri ne zaman kızıştırıp ne zaman bir parça övgü sunacağını gayet iyi biliyordu. Ayrıca bazen en anlamlı ifadenin sessizlik olabileceğinin de farkındaydı. Örneğin, haziranın sonundaki tartışmalarının ardından Stalin, Roosevelt ve Churchill'den gelen hiçbir mesaja 8 Ağustos'a kadar cevap verme-

bir şekilde kopyalamıştı) C-335, s. 285-290.

1. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 200, *Nya Dagligt Allehanda*, 16 Haziran 1943'teki raporu.
2. Kimball (ed.), *Churchill and Roosevelt*, Cilt II, Churchill'den Roosevelt'e, 28 Haziran 1943, C-334, s. 285.
3. Joseph E. Davies papers, Library of Congress, 20 Mayıs 1943 girdisi.

mişti. Gerçek ruh halinin ne olduğunu tahmin etmeye çalışarak, ikisinin de bir aydan fazla bir süre endişelenmesini sağlamıştı.

Stalin müttefikleriyle oynarken, Hitler askerî amaçlarını küçültmek ve düşmanlarının her geçen gün daha da güçlü hale geldikleri gerçeğiyle başa çıkmak zorunda kaldı. Geçtiğimiz üç yılda Almanlar bahar sonu ve yaz başında şiddetli taarruzlar gerçekleştirmişlerdi. 1940'ta Batı Avrupa'nın işgali, 1941'de Barbarossa Harekâtı ve 1942'de Mavi Harekât. Başta bu seferlerin her birisi son derece başarılı olmuştu. Peki Almanlar 1943'teki taarruz mevsiminde ne sunacaklardı? Cevap ise seçeneklerinin yetersizliğini gösteriyordu ve geçmiş yılların destansı niteliğinden de yoksundu. Soruya verilen cevap, çok büyük bir cephede geniş bir taarruz gerçekleştirmek yerine, Moskova'nın güneybatısında 500 kilometreden az bir mesafede bulunan Kursk şehri civarındaki Sovyet güçlerine yapılan bir saldırı olmuştu.

Kursk, Almanlar için açık bir hedefti. Sovyetler, ele geçirdikleri topraklar neticesinde Alman hatlarında büyükçe bir çıkıntı oluşturmuşlardı. Haritaya bakan herhangi biri, Wehrmacht'ın çok sayıda Sovyet birliğini çembere almak adına güneyden ve kuzeyden olası bir saldırı gerçekleştirebileceği tahmininde bulunabilirdi. Ve Almanlar için de sorun buydu. Daha önceki üç yaz harekâtının aksine bu, tahmin edilebilirdi. Kursk'ta herhangi bir sürpriz olmayacaktı.

Hitler, önerilen saldırıyı erteleyerek bu zorluğu daha da artırmıştı. Kod adı Hisar olan taarruz, Hitler'in aylardır hakkında konuşmasına rağmen temmuz başına değin başlamamıştı. Kursk taarruzunu birkaç kez ertelemişti çünkü Tiger ve Panther gibi yeni tankların teslim edilmesini beklemek istiyordu. Lakin bu da hataydı çünkü bilhassa Panther daha en baştan sorunluydu. Zırhlı Birlikler Genel Müfettişi Guderian, meseleyi mayıs ayı başında Hitler'e belirtmişti ve "manasız" olduğunu ifade ederek taarruzun niçin yine de başlatıldığını sorgulamıştı. Fransa'nın kaçınılmaz işgaliyle başa çıkabilmek adına kaynakları idareli kullanmak daha mantıklı değil miydi?[1]

---

1. Guderian, *Panzer Leader*, s. 307.

Guderian, Hitler ile bu kadar dürüst bir şekilde konuşabiliyordu çünkü normalde karşımıza, Goebbels'in sözleriyle, "Führer'in tutkulu ve kayıtsız şartsız bir takipçisi" olarak çıkıyordu.[1] Bu, Guderian'ın savaş sonrası yazdığı yazılarda pek de detaylandırmayı tercih etmediği bir gerçekti. Hatıratında Hitler'e şaka yollu bir şekilde, "Sizce kaç kişi Kursk'un nerede olduğunu biliyor?" ve "Niçin bunca senedir doğuya saldırmak istiyoruz?" sorularını sormaya cüret ettiğini yazmıştı. Hitler'in cevaben, "Çok haklısın. Bu saldırıyı ne zaman düşünsem midem altüst oluyor," dediğini iddia etmişti.[2]

Fakat Hitler, Guderian'a tam olarak bunları söylemiş olsa da muhtemelen dile getirdiği şey anlık bir şüpheden fazlası değildi. Bu sözler gerçek Hitler'i temsil etmiyordu. Siyasi hayatı boyunca her zaman olayları tahmin edip ona göre hareket etmeye çalışmıştı. Savunma stratejileri daha çok korkak liderler içindi. Hitler, yaklaşan saldırıya ilişkin öncelikli fikrini, 15 Nisan 1943 tarihli emrinde dile getirmişti, "Kursk zaferi, dünyaya bir fener gibi parlamalıdır."[3] Goebbels ile haziran ayı sonunda yaptığı bir görüşmeden, Wehrmacht'ın 1941'den beridir doğuda böylesine güçlü olmadığını iddia etmişti. Goebbels'e, Stalin'e karşı verdikleri savaşın "belirleyici cephe" olduğunu ve Almanların şu anda Kafkaslara ilerleyemeyeceğini kabul etmesine rağmen, Sovyetler Birliği'nin "gıda krizi" sonucunda "er ya da geç" çökeceğini yinelemişti.[4]

Bunların hepsi kuruntuydu. Sovyetler Birliği ne açlıktan ne de başka bir şeyden ötürü hiçbir çöküş emaresi göstermemişti. Tam tersine, daha da güçleniyordu. Dahası, Guderian'ın kastettiği gibi, çoğu insan Kursk'un nerede olduğunu bile bilmezken, Kursk'taki zafer nasıl olurdu da "dünyaya bir fener" sunabilirdi? Fakat en azından

---

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II: *Diktate 1941– 1945*, Cilt 9: Temmuz–*Eylül 1943*, K. G. Saur, 1993, 27 Temmuz 1943 girdisi, s. 179.
2. Guderian, *Panzer Leader*, s. 309.
3. Kershaw, *Nemesis*, s. 579.
4. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 8: "April–Juni 1943", 25 Haziran 1943 girdisi, s. 531–532.

taarruz Hitler'e inisiyatifi ele geçirme fırsatı sunuyordu. Almanlar neredeyse her cephede savunma savaşı verirken, bu oldukça nadir gelişen bir fırsattı.

Fakat taarruzun gecikmesi, hedefin belirginliğiyle de birleşince, Stalin ve diğer Sovyet askerî komutasının Alman saldırısına hazırlanmak için bolca zamanları olduğu anlamına geliyordu. Almanların niyetlerine dair ele geçirdikleri kanıt oldukça kapsamlıydı. Yalnızca İngilizler Sovyetler'e istihbarat vermekle kalmamış, aynı zamanda Bletchley Park'taki şifre kırma merkezinde çalışan bir Sovyet casusu John Cairncross, İngiliz otoritelerinin saklamayı tercih ettiği pek çok ayrıntılı bilgiyi de NKVD'ye gönderiyordu. Sonuç olarak Sovyetler Kursk'ta, Almanların saldıracağına inandıkları belirgin bölgelere bir dizi devasa savunma hattı inşa etmeyi başarmışlardı. Yer yer bu savunma çalışmaları Sovyet hatlarının 300-350 kilometre gerisine dek uzanıyordu.[1]

Alman tarafında ise, panzer komutanı Alfred Rubbel, "Hazırlık için çok fazla zaman vardı... biz bunu ciddiye almamıştık. Tiyatroya gittik. Harkov'da sinemaya gittik. Köpeğimi gezdirdim," diyordu. Fakat taarruzun sürekli ertelenmesi onu huzursuz etmeye başlamıştı. "İyi uyuyamıyordu" ve "düşünceleri gittikçe daha da kararıyordu".[2]

İnisiyatifin artık Kızıl Ordu'ya geçtiğini sembolize eden bir eylem olarak, savaş Almanlar ilerlemeye başladıklarında değil, Sovyetler'in Wehrmacht'ın son hazırlıklarını bozmak adına devasa bir baraj atışı gerçekleştirdiklerinde başlamıştı. Topladıkları istihbaratlar sayesinde, Sovyetler Almanların tam olarak saldırmayı planladıkları anı önceden biliyorlardı.

Rubbel ve panzer bölüğü 5 Temmuz 1943'teki ilk dalgayla birlikte ilerlemeye başladı ve neredeyse anında kendilerini bir Sovyet mayın tarlasının içinde buldular. Rubbel endişelenmişti çünkü "bölgesel keşfin" bu kısmın "tanklar için geçmesi imkânsız" olduğunu fark et-

1. Bellamy, *Absolute War*, s. 566.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

miş olması gerekiyordu ve kısa süre sonra bütün taarruzun "mantıksız" olduğuna inanmaya başladı; Alman kaynaklarının safi israfıydı. Savaş alanında "cephenin her tarafında, Leningrad'dan Rostov'a dek uzanan tankları" görmüştü, hepsi Almanların neler yapabileceğini "dünyaya göstermek" için gönderilmişti. "İşe yarayabilirdi" diye düşündü, fakat yalnızca operasyon "dört defa ertelenmemiş olsaydı".[1]

Leibstandarte SS'in tank mürettebatından birisi olan Wilhelm Roes da önündeki düşman hakkında sahip olduğu yetersiz bilgiden dolayı hayal kırıklığına uğramıştı. "Luftwaffe'ye halen sitem edebileceğim bir konu varsa o da keşiflerinin pek de iyi olmayışıydı. On [düşman] tankı saklayabilirdiniz fakat neredeyse sekiz yüz tanesini saklamanız mümkün değildi..."

Roes ve bölüğü kısa süre sonra önlerine çıkan çok sayıda Kızıl Ordu unsuruyla çarpışarak ilerlemeye çalışıyordu. Süreç içerisinde daha önce hiç görmediği kadar dehşetengiz görüntülere şahit oldu: "Yirmi metre arkamızda bir Rus askeri vardı, tankımız midesinin üstünden geçmişti... Hâlâ oldukça pembe bir yüzü vardı, bize baktı, miğferi geriye doğru düştü. Bize [bu gibi durumlarda] onlara asla su vermememiz gerektiği söylenmişti, onlara asla su vermemelisin. [Peki] Ona ne yapacaktık? Bedeninin ortası neredeyse yalnızca 5 santimetre kalınlıktaydı. Biz otururken, bir anda kafası bir tarafa düştü ve o anda öldü... Evet, geri geldik. Tankta oturuyorduk. Ürperdiğimi itiraf etmeliyim. Bütün vücudum zangırdıyordu. Muharebeye tepkim buydu. O zavallı ben olabilirdim. Bir anda ölümün gerçekten ne kadar yakında olduğunu ve esasen onunla yeni tanıştığımı fark etmiştim. Fakat gün boyunca tankları imha ediyordunuz, makinelere nişan alıyordunuz, [insanlara] ateş etmiyordunuz... nişan aldığınız şeyler daima makinelerdi."[2]

Hem Rubbel hem de Roes, 10 santimetrelik çelikle korunan ve 88mm'lik bir topla teçhiz edilmiş Tigerlarda savaşıyorlardı. Harkov'da Sovyet tarafında çarpışmış olan Mihail Borisov, "Almanla-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

rın gazetelerinde ve radyolarında Tigerların Rus savunmalarını bir bıçağın tereyağını kestiği gibi kolayca yok edeceğini söylediklerini biliyorduk," dedi. "O tanklarla ilk kez karşılaştığımızda askerlerin ellerinin titrediğini gördüm, içten içe neler hissettiklerini de tahmin edebilirdiniz."[1]

Kursk'taki 2. Sovyet Tank Ordusu'nda tank komutanı olan Ivan Sagun, "Öylesi bir tankla karşılaşmamıştım," dedi. "Bize resmen bir kilometre öteden ateş etti. İlk atışı tankımın yan tarafında bir delik açmıştı, ikincisi de şafta isabet etti. Yarım kilometre menzilden ben de ona özel kalibreli bir mermi ateşledim fakat onun üzerinden bir mum gibi sekti... Yani zırhını delemedim. Abartısız 300 metrede ikinci mermiyi ateşledim. Sonuç aynıydı. Ardından beni aramaya başladı, taretini nerede olduğumu bulabilmek için çeviriyordu. Sürücüme hızla geri gitmesini söyledim ve birkaç ağacın arkasına saklandık."[2]

Fakat Kızıl Ordu askerleri bu muharebeye gayet iyi hazırlamışlardı ve direniyorlardı. Mücadeleye devam etmekteki kararlılıkları, 3. Tank Ordusu'nun kadın tank mürettebatından biri olan, Ekatarina Petluk tarafından sembolize edilmişti: "Her dakika bombalar ve top mermileri infilak ediyor ve her yere şarapnel saçıyordu. Her an tank imha edilebilir ve bütün mürettebat öldürülebilirdi. Kursk Muharebesi sırasında iki defa yaralandım, birincisi yüzümdendi, tankımızın arkasında bir bomba patlamıştı. Bize doğru gelen bir mermi ıslığı duymuştum, ardından siyah dumanı gördüm ve tankımın yandığını düşündüm. Eğer tankınız alev alırsa, patlaması ihtimaline karşın bir an önce tanktan dışarı çıkmanız gerekir. Dışarıya doğru yanıp yanmadığına bakıyordum ve birkaç şarapnel yüzüme isabet etti fakat şans eseri hiçbirisi gözüme gelmemişti. Böylece ben de etrafından bandajladım ve çatışmaya doğru sürdüm."[3]

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. *Mother of All Battles*, yapımcı Dai Richards, idari yapımcı Laurence Rees, BBC2'de 1993'de yayınlanmıştır.
3. *A.g.e.*

İki taraf da bugüne dek gördüğümüz en büyük tank muharebesinde birbirleriyle cebelleşmişlerdi. Kızıl Ordu tankları teknolojik açıdan Almanlarınkiler kadar gelişkin olmasa da bu açıklarını devasa sayılarıyla kapatmışlardı. 7. Panzer Tümeni'nde bir tabur komutanı olan Gerd Schmuckle, "Daha önce hiç görmediğim devasa bir gösteriye tanık olmuştuk," dedi. "Bir buçuk kilometre önümüzde binlerce Rus tankı görmüştük, daha önce gizlenmiş olmalıydılar, şimdiyse bir geçit törenindeymişçesine, yan yana oldukça engin bir düzende, dizilmişlerdi. Bizler için çok berbat bir görüntüydü çünkü o sırada tank alayımız oldukça küçüktü. Pek çok tank kaybetmiştik ve bir anda önümüzde bu armadayı gördük."[1]

Bir çarpışmada 600 Sovyet tankıyla 250 Alman tankı karşı karşıya gelmişti. Sovyetler devasa kayıplar vermişlerdi, Almanlar 70 panzer kaybederken Sovyetler 400 civarı tankını kaybetmişti.[2] Fakat Almanlar böylesi bir fedakârlığa çok daha az dayanabiliyorlardı. Sonuç olarak, iki Alman hücumunun birleşerek Sovyetleri planlandığı gibi çembere alması için çok az bir umut kalmıştı ve Hitler operasyonu temmuz ortasında iptal etti.

Sovyetler büyük bir zafer kazanmamışlardı, Kursk'taki kayıpları Almanlarınkinden çok daha fazlaydı. Fakat muharebenin psikolojik etkisi devasaydı. Sovyetler ilk kez bir Alman yaz taarruzunu geri püskürtmeyi başarmıştı. İşkence dolu iki yılın ardından, inisiyatif Stalin ve Kızıl Ordu'ya geçmişti.

1. *A.g.e.*
2. Bellamy, *Absolute War*, s. 583.

14
Kurgu ve Gerçeklik

Savaş sırasında Hitler'in yaşadığı en zor ayın hangisi olduğunu seçmek pek de kolay değildir. Birkaç tane seçeneğimiz var: 1941 Aralık'ında Moskova önlerinden çekiliş, 1943 Şubat'ında Stalingrad'da yaşanan çöküş, 1944 Haziran'ındaki D-Day'in başlangıcı; bunlar en bariz adaylardan bazıları. Fakat muhtemelen 1943 Temmuz'u -pek çoğu tahmin edilememiş olan- ani bir baskıdan ötürü en zorlusuydu. Halen iktidarda olan ve çevresindekileri savaşmaya ikna edebilmeyi başaran Hitler'in o ayı nasıl atlattığı, bütün mücadeleler arasındaki en dikkat çekici hikâyelerden birisiydi.

10 Temmuz'da Müttefik birlikleri Sicilya'ya çıktı ve bir anda Hitler bir dizi yeni sorunla karşı karşıya kaldı. Stalin'in istediği ikinci cephe -Fransa'nın işgali- halen açılmamış olsa da bu kesinlikle -Churchill'in de dediği gibi- ikinci cephevari bir şeydi. Amerikalılar ilk kez Avrupa'da savaşmaya başlamışlardı ve müttefikleriyle birlikte kazanmakta oldukları kısa süre içerisinde netleşecekti. İtalyan birliklerinin silahlarını atarak teslim oldukları raporları geliyordu. Peki ya diğerleri de hızlıca bu örneği takip ederlerse? Ya bütün İtalyanlar hemen pes edeceklerse?

Hitler daha önce İtalyanların savaş ruhu eksikliğinden küçümseyerek bahsetmişti. Bilhassa Doğu Cephesi'nde çuvalladıklarını düşünüyordu. Bu yüzden, tereddüt eden müttefikine bir miktar kararlılık enjekte edebilmek adına süratle güneye, Mussolini ile görüşmeye gitti.

Hitler ve Mussolini, 19 Temmuz'da Kuzey İtalya'daki Feltre'de bir araya geldi. Orada, kavurucu yaz sıcağının altında, Hitler İtalyan lidere iki saatten fazla süren aralıksız bir nutuk çekti. Alman lider

uzun süredir bu ilişkinin baskın tarafıydı ve görüşmeleri sırasında bu gerçeği saklamaya gerek bile duymadı.

Hitler, İtalya ve Almanya'nın kaçınılamayacak destansı bir mücadeleye dâhil olduğunu söyledi. Kavgayı, "bir sonraki nesle" bırakmak imkânsızdı çünkü "sonrakilerin nasıl bir nesil olacağını kimse bilemez"di. Roma'nın takriben 2.000 sene önceki muhteşem döneminden sonra "bir daha asla yükselemediğinin" altını çizdi. Şimdi, önlerindeki yolu sorgulama değil, mücadeleyi sürdürme zamanıydı. Fakat İtalyanlara savaşmaları için fazladan silah vermeyecekti. Onun yerine, yalnızca İtalya'ya daha fazla Alman unsuru göndermeye hazırlanmıştı. İma açıktı. Hitler müttefikine güvenmiyordu.[1]

İki diktatör arasındaki ilişki çatırdamaya başlamıştı. Hitler, Mussolini'ye yemek sırasında Almanların savaşın seyrini değiştirebilecek mucizevi silahlar geliştirmekte olduğunun sözünü vermişti fakat İtalyan lider gelecekteki silah üretiminden ziyade gelecek birkaç günü ve haftayı nasıl atlatacağı konusunda endişeliydi. Meçhul gelecek için muğlak sözler vermenin ona pek yararı dokunmuyordu.

Mussolini ne yapacağından emin değildi. Toplantının bir noktasında, Berlin'deki İtalyan büyükelçi, Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutası başkanıyla birlikte kendisine özel olarak niçin Hitler ile savaştan bir çıkış yolu bulmak hakkında konuşmadığını sordu. Mussolini cevaben, "yirmi yıllık faşizmi tek hamlede yıkmaya" ve "gerçekleştirmek için çok uzun süreler boyunca çok sıkı çalıştıkları başarıları bozmaya" hazır olup olmadıklarını sormuştu. Her halükârda, dedi, "Ayrı barış anlaşmaları hakkında konuşmak kolay. Fakat Hitler ne yapar? Gerçekten bizim herhangi bir bağımsız harekette bulunmamıza izin vereceğini mi düşünüyorsunuz?"[2]

Mussolini haklıydı; seçeneklerinin hiçbirisi cazip değildi. Müt-

---

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: *Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945*, s. 2023.
2. Philip Morgan, *The Fall of Mussolini: Italy, the Italians, and the Second World War*, Oxford University Press, s. 26.

tefiklerin gücü ile Almanya'nınki arasında sıkışıp kalmıştı. Fakat olayların nasıl hızlı bir şekilde onun aleyhine döneceğini fark edememişti bile. 24 Temmuz'un öğle saatlerinde, Hitler ile görüşmesinden yalnızca beş gün sonra, Roma'daki Yüksek Faşist Konsey'in bir toplantısına katılmıştı. Bu sıradan bir olay değildi. Konsey dört yıldır hiç toplanmamıştı. Fakat toplantı uzun ve tartışmalı geçmesine rağmen, Mussolini toplantıdan pek de tehlikede olmadığını düşünerek ayrıldı.

Ertesi gün, 25 Temmuz'da Mussolini İtalyan Kral III. Victor Emmanuel ile görüştü. Görevden alındığını ilk kez o görüşmede öğrendi ve saraydan ayrıldığı sırada tutuklandı. Halefi Mareşal Badoglio'nun, İtalya'nın Almanya'nın müttefiki olarak savaşa devam edeceği teminatına rağmen, havada savaşın kısa sürede sonlanacağına dair bir his vardı.

Mussolini'nin tutuklanışının üzerinden yalnızca birkaç saat geçtikten sonra, İtalyan şehirlerinin caddelerinde kalabalıklar, kendilerini yirmi yıldan fazla bir süredir yönetmiş adama olan nefretlerini gösteriyorlardı. Genç bir gazeteci olan Milena Milani, "Herkes, 'Faşizm bitti,' diye bağırıyordu," şeklinde yazdı. "Kaldırımlarda [Roma'daki] bol miktarda atık kâğıt vardı. İnsanlar çıldırmış gibi görünüyorlardı. Parti rozetlerinin üstüne basarak yürüyordunuz: herkes ceketlerinden rozetleri söküp yere atıyordu. Bazı insanlar Mussolini'nin portrelerini yakarken, bazıları da faşist sembolleri parçalıyordu. Faşistler neredeydi? Sokaklar boyunca bisikletimle dolaştım. Via del Tritone çığlıklar içerisindeki çok sayıda insanla kaynıyordu. Şehirdeki herkes evlerini terk etmişti. Pencereler açılmıştı. Kadınlar ve erkekler birbirlerine sarılıyorlardı: savaşın da bitmiş olduğunu düşünüyorlardı. Hiç kimse, Badoglio'nun radyodan söylediği, "İtalya [Almanya'ya] verdiği sözü tutacak," sözlerine hiçbir şekilde kulak kabartmamıştı."[1]

Olayları Berlin'den takip eden Goebbels dehşete düşmüştü. "Yirmi bir yıldır iktidarda olan devrimci bir hareketin, böylesi bir yolla

---

1. Christopher Duggan, *Fascist Voices*, Bodley Head, 2012, s. 387–388.

dağıldığını görmek inanılmaz derecede acı verici."[1] Aynı derecede öfkeli olan Hitler, generalleriyle İtalya'daki gelişen durumla baş edebilmek adına Almanların önlerinde ne tür askerî seçenekleri olduğunu tartışmaya başladı. Fakat Mussolini'nin görevden alınmasından yalnızca dört gün sonra, Almanların yüzleşecekleri yeni ve ani bir musibet daha ortaya çıkacaktı.

Müttefiklerin bir dizi hava bombardımanının sonucunda Hamburg şehri devasa yangınlara teslim olmuştu. 24 Temmuz'dan 3 Ağustos'a dek süren operasyon, bir harekâtın diğerini takip etmesi suretiyle azami yıkıma sebebiyet verecek şekilde dikkatle planlanmıştı ve böylece Alman sivil savunma güçlerinin yangınları söndürmek için hiç zamanı olmamıştı. İtfaiyeciler ayrıca, çalıştıkları sırada infilak ederek çalışmalarını engellemek üzere tasarlanmış tavikli bombalara[2] da maruz kalmışlardı.

Britanya Havacılık Bakanlığı uzmanları, en fazla zarar görebilecek kısımları tespit etmek adına, Alman şehirlerindeki evlerin yanıcılığı ve birbirlerine olan yakınlıklarıyla ilgili verileri incelemişlerdi. Hamburg gibi bir şehrin merkezindeki "Orta Çağ'dan kalma kutu gibi evlerin teraslarının" ateşe verilmesinin "oldukça etkili olması" bekleniyordu.[3]

Harekâtların bu denli tahrip edici olmasının ayrıca teknolojik de bir sebebi vardı. Bombardıman Komutanlığı Başkanı Orgeneral Sör Arthur Harris, "Hamburg'a yaptığımız ilk baskının bu denli etkili olması, uzun zamandır çantamızda sakladığımız bir şeyi kullanmamıza izin almış oluşumuzdan kaynaklanıyordu," dedi, "alüminyum kâğıt şeritlerinden oluşan kümeleri bırakarak, yalnızca Alman konum

1. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 9: "Juli-September 1943", 27 Temmuz 1943 girdisi, s. 169.
2. Hedefe temas ettikten muayyen bir zaman sonra paralama barutunu infilak ettirecek bir tapa ile teçhiz edilmiş bomba. (Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Özel Talimatname ve Talimatları, Ö/T 320-5- 1, *İngilizce-Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü*, E.U. Basımevi, Ankara, 1956, s. 132) (ç. n.)
3. Richard Overy, *The Bombing War: Europe 1939–1945*, Penguin Books, 2014, s. 329. Ayrıca bkz. Max Hastings, *Bomber Command*, Pan Books, 1981, s. 241–248.

cihazlarını değil aynı zamanda nişan almakta kullandıkları aparatları da tamamen altüst eden bu şeye 'pencere' adını vermiştik."[1]

Sonuç olarak 37.000 insan ölmüştü ki bu, savaş sırasında bir Avrupa şehrinin verdiği en büyük bombardıman zayiatıydı. En korkutucusu ise 27-28 Temmuz gecesiydi, kuru sıcak hava, hedef bölgenin yanıcılığı ve önceki baskınlarda hasar gören binaların halen yanıyor olmasıyla birleşince devasa bir alev fırtınası yaratmıştı. Hamburg emniyet müdürü bunu, "bütün insan direnişinin, karşısında beyhude göründüğü... alev kasırgası" olarak tanımlamıştı.[2] Goebbels'e göre, Hamburg *Gauleiter*'ı olan Karl Kaufmann İngiliz bombardımanlarının etkisini "akıl almaz boyutlarda bir felaket" şeklinde ifade etmişti.[3]

Şehir sakinlerinden Ben Witter, bu akınlar sırasında insanların nasıl "meşale gibi yandıklarını" hatırlıyordu. Kanallara atladıklarında suda da alevlerle karşılaşmışlardı: "Yanıyordu çünkü pek çok küçük tekne infilak ettiği için benzinleri de suya yayılmıştı ve kendilerini alevler içerisinde bulan insanlar doğrudan suyun içine atlamışlardı. İçinde bir tür kimyasal olmalıydı çünkü yüzdükçe daha da yanıyor ve sonra altında kayboluyorlardı."[4]

Şehir sakinlerinden bir diğeri olan Gretl Büttner, "Gözün görebildiği her yerde harabeler vardı. Sokaklarda enkazlar, yıkılmış çatılar, kaldırıma yayılmış kayalar, alazlanmış ağaçlar ve harap olmuş bahçeler... Ve sürekli, yıkılan yeni binaların seslerini ve halen beslenmekte olan açgözlü alevlerin çıtırtılarını duyabiliyordunuz. Zavallı, güzel ve sevgili şehrimize tecavüz edilmişti! Kelimeler kifayetsizdi,"[5] dedi.

Hamburg'un tahrip edilmesi -Mussolini'nin indirilişiyle de birleşince- Almanya'daki sivillerin moralinin üzerinde kaçınılmaz bir

---

1. Richard Holmes (ed.), *The World at War: The Landmark Oral History*, Ebury Press, 2008, s. 302.
2. Overy, *Bombing War*, s. 334–335.
3. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 9: "Juli-September 1943", 29 Temmuz 1943 girdisi, s. 190.
4. Holmes, *World at War*, s. 303.
5. Keith Lowe, *Inferno: The Devastation of Hamburg, 1943*, Penguin Books, 2012, Kindle edisyonu, s. 295–296.

etki yaratmıştı. SD tarafından hazırlanan gizli bir istihbarat raporunda, "Değişmez olduğu düşünülen, Reich'taki hükumet şeklinin de bir anda değişebileceği fikri... çok yaygın," ifadeleri geçiyordu. Ayrıca SD, raporunda "Führer'in 'Hatam' isimli bir kitap yazmak adına görevden çekileceği gibi eski iğrenç şakaların yapıldığına dair haberlerin geldiğini" de yazmıştı.[1]

Rejimin bazı üyeleri için, bütün bunlar artık çok fazlaydı. Ateşli bir Nazi olan Luftwaffe Kurmay Başkanı Hans Jeschonnek, 18 Ağustos'ta intihar etmişti. Onu bu kararı vermeye iten şey RAF'ın, Almanların gizli roket geliştirme bölgesi olan, Peenemünde'ye baskın gerçekleştirmesi gibi görünüyordu fakat daha önce Stalingrad'ın Hamburg'un yanında "önemsiz" olduğunu söylemişti.[2]

Goebbels, bombardıman baskınlarının etkileri hakkında oldukça endişeliydi ve 25 Temmuz tarihli notunda vatandaşlardan "devasa boyutlarda eleştiri içeren" mektuplar aldığını söylemişti. Sıradan vatandaşlar sürekli "Führer'in hava baskınlarından en çok etkilenen bölgeleri niçin ziyaret etmediğini, Göring'in neden ortaya çıkmadığını ve bilhassa Führer'in Alman halkıyla konuşmadığı ve mevcut durum hakkında bilgi vermediğini" sorguluyorlardı. Goebbels, "Ağır askerî sorumluluklarınıza rağmen," diye yazdı, "insanları uzun süre görmezden gelemezsiniz; sonuçta seferberliğimizin merkezindekiler onlar. Şayet insanlar Alman liderliğine olan inançlarını ve manevi güçlerini yitirirlerse bu, şimdiye dek karşılaştığımız en ciddi liderlik krizini yaratır."[3] Fakat Hitler, Goebbels'in tavsiyesini dikkate almamıştı. Olaylar böyle kötüye giderken kendisini göstermeye halen hazır değildi.

1943 Temmuz'unda yaşadığı bütün aksiliklere ve morali yükseltmek için hatiplik yeteneklerini kullanmayı reddetmiş olmasına rağ-

1. Jeremy Noakes ve Geoffrey Pridham (ed.), *Nazism 1919–1945: A Documentary Reader*, University of Exeter Press, Cilt 4, 2010, 2 Ağustos 1943 tarihli SD Raporu, s. 549.

2. Stargardt, *German War*, s. 374. Ayrıca bkz. Walter J. Boyne, *The Influence of Air Power upon History*, Pen and Sword, 2005, s. 219.

3. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 9: "Juli-September 1943", 25 Temmuz 1943 girdisi, s. 160.

men, Hitler'in iktidarı bu felaket geçen ayın sonunda tıpkı ilk baştaki kadar güvende görünüyordu. Peki, niçin Mussolini ile aynı kaderi paylaşmamıştı? Bunun bir sebebi, daha önce gördüğümüz gibi, Almanların doğudaki tehdidi varoluşsal bir tehdit olarak algılamalarıydı. Kimse, Kızıl Ordu'nun Almanya'yı, tıpkı İtalya'daki Müttefik işgali gibi, fethedeceğini bekleyemezdi. Stalin ile olan savaştan kolay bir çıkış yolu yoktu. Askerleri, Almanların onların topraklarında sebebiyet verdikleri eziyetlerin intikamını mutlak suretle almak istiyordu.

Yine de Hitler'in niçin hâlâ iktidarda kaldığının tek sebebi bu değildi. Ayrıca Nazi devlet yapılanmasından da destek almıştı. Mussolini'nin aksine Hitler, devletin başıydı. Onun üstünde, onu eleştirebilecek veya görevden alabilecek hiçbir monark yoktu. Keza ondan hesap sorması için Büyük Faşist Konsey'in bir muadili de yoktu. Dahası Hitler, SS'lerin sadakatine güvenebileceğini biliyordu. Düsturları, *Meine Ehre heisst Treue* ("Sadakatim şerefimdir"), bitmeyen desteklerini net bir şekilde ortaya koyuyordu. Bu yüzden, Hitler'in bu kriz zamanında SS'in lideri Heinrich Himmler'in yardımına başvurması tesadüf değildi. Himmler 1943 Ağustos'unda içişleri bakanı olarak atandı ve şimdi, muhalefetin bastırılmasında her zamankinden daha baskın bir rol oynayacaktı.

Hitler'i tahtından indirmek isteyenlerin karşılaştığı bir diğer zorluk da erişilebilirliğiydi. Çoğu zaman, Doğu Prusya'daki ücra bir ormandaki güvenli bir askerî tesiste yaşıyordu. Düzenli bir şekilde irtibat kurduğu kişiler ya Nazi yetkilileri ya da subaylardı. Sonuç olarak, onu ortadan kaldırmak adına gerçekçi bir şansa sahip olanlar yalnızca bu insanlardı. Dahası Hitler, Birinci Dünya Savaşı'nda kayzerin yaptığı gibi, kenara çekilmeyi kabul etmeyeceği için onu durdurmanın tek yolu onu öldürmekti. Bu durum iki sorun daha doğuruyordu: birincisi duygusal, ikincisi ise pratik. Pratik olan netti. Birisinin bir suikast girişiminde bulunacağını varsayarsak, canlı bomba olarak Hitler ile birlikte kendisini de öldürmeye hazır olmalıydı ya da şayet Führerleriyle beraber ölmemekte ısrar ediyorlar

ve onu uzaktan öldürmek istiyorlarsa, muhtemelen bunu da zaman ayarlı bir patlamayla gerçekleştirmek zorunda kalacaklardı.

Duygusal sorun ise daha zorlu olanıydı. Her asker Adolf Hitler'e yemin ederdi ve birkaç Alman subayın birden bu yemini bozması imkânsızdı. Buna ek olarak, hepsi Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan "sırtından bıçaklama" efsanesini biliyordu: memleketteki Yahudi politikacı ve sanayicilerin cephedeki Alman güçlerinin altını kazdığı fantezisi. Şayet Hitler şimdi öldürülürse, yine benzer bir mit yaratılmaz mıydı? Kim bundan sorumlu olmak isterdi?[1]

Bütün bu zorluklara rağmen, öne çıkan ve bu göreve talip olan Alman subaylar da vardı. Stalin'in komutanlarının aksine, Hitler'in subayları liderlerine sırt çevirmeye hazırlardı. Hatta, 1943 yazına dek, Hitler'in hayatına kasteden birkaç girişim halihazırda meydana gelmişti. Merkez Ordu Grubu subayları, 1943 Mart'ında Smolensk'e yaptığı ziyaret sırasında Hitler'i öldürmeyi planlamışlardı. Hitler'i karargâhına geri götürecek olan uçağa, likör şişelerinin bulunduğu paketin içine gizledikleri bir bomba yerleştirmişlerdi fakat patlamamıştı.

Yalnızca bir hafta sonra, 21 Mart'ta Rudolf Christoph Freiherr von Gersdorff adındaki bir diğer subay, Berlin'de ele geçirilen Sovyet silahlarının sergilendiği bir sergide, Hitler'in yanında kendini havaya uçurmaya çalışmıştı. Fakat Hitler sergiden beklenilenden daha hızlı bir şekilde ayrılınca Gersdorff bombayı tuvalette etkisiz hale getirmek zorunda kaldı.

Hitler'in canına yönelik bu başarısız girişimlere karşın, savaşın bu noktasında pek çok Alman'ın kafasına takılan ve Hitler ve rejim hakkındaki görüşlerini etkileyen başka bir sorun daha vardı: Yahudilere yapılan zulüm. Hamburg bombardımanlarından sonra düzenlenen bir SD raporunda bazı Almanların, "Son Yahudi'nin de Würzburg'dan ayrıldığını düşünürsek, havacılar şimdi Würzburg'a da gelecekler," dediği ifade ediliyordu.[2] 1942 Aralık'ındaki bir diğer SD

1. Örneğin, bkz. Karl Boehm-Tettelbach'ın ifadesi, Rees, *Their Darkest Hour*, s. 236-238.
2. Stargardt, *German War*, s. 375–376.

raporunda, "Rusya'da Yahudilerin öldürüldüğü haberi Almanya'nın güneyindeki Frankonya'ya da ulaştı ve bunun sonucunda insanlar, 'Şayet Yahudiler tekrar Almanya'ya gelirlerse, bizden aynı derecede dehşetengiz bir intikam alacaklar,' diyorlar," yazıyordu.[1] Kurulan bağlantı açıktı: Yahudilere edilen eziyet, Yahudi olmayan Almanlar için çok daha fazla ıstıraba yol açacaktı. Yahudilerin öldürülmesi ve ortadan kaldırılmasını emri bizzat Hitler ve destekçileri tarafından verilmiş olsa da pek çok sıradan Alman ya onların sınır dışı edilmelerinden faydalanmış ya da en azından onları kurtarmak adına hiçbir şey yapmamıştı. Çoğu Alman'ın hissettiği bu rahatsız eden suçluluk duygusu, İtalyanların Mussolini'ye karşı hareket ettiklerinde kurtuldukları bir şeydi. Hiçbir Yahudi henüz İtalya'dan sürgün edilmemişti.

Hitler, 1943 yazında savaşın kendi aleyhinde ilerlediğini bilmesine rağmen, Yahudilerin öldürülmelerinin bir öncelik olduğu hususunda son derece kararlıydı. Bu yüzden -çok nadir de olsa- bu konuda kendisine karşı çıkan birisi olduğunda nelerin olduğunu görmek oldukça bilgi vericidir. 1943 Haziran'ının sonlarına doğru Hitler, askerî karargâhta geçirdiği süre boyunca maruz kaldığı klostrofobiden kurtulmak adına Güney Bavyera'da bulunan Berghof'a dönmüştü. Berghof'ta ağırladığı misafirlerden ikisi, daha önce Hitler Gençliği'nin başında bulunan ve şimdiyse Viyana *Gauleiter*'ı olan, Baldur von Schirach ve eşi Henrietta'ydı. Hitler'in şahsi fotoğrafçısı Heinrich Hoffmann'ın kızı olduğundan dolayı, Alman lider Henrietta'yı çocukluğundan beri tanıyordu. Aralarındaki bu kişisel bağlantı, yaptığı şeyde onu şüphesiz cesaretlendirmişti.

Bir akşam, hep birlikte Berghof'un büyük salonunda otururlarken Henrietta, Hitler'e yumuşak bir ses tonuyla, Amsterdam'dan sınır dışı edilirken sokaklarda ağlayan Yahudi kadınları gördüğünü söyledi. Hitler öfkelenmişti. Bunun onu neden ilgilendirdiğini öğrenmek istedi ve onu "duygusal" olmakla suçladı. Binlerce Alman askeri savaşta

1. Ian Kershaw, 'The Persecution of the Jews and German Popular Opinion in the Third Reich', *Yearbook of the Leo Baeck Institute*, Cilt 26, 1981, s. 284.

ölürken, insanlığın bu aşağılık türlerinin halen hayatta olduklarının altını çizdi. Bu tirattan kısa bir süre sonra, Schirachlar Berghof'tan ayrıldılar. Konuşmaları kısa sürmüş olmasına rağmen bu, Hitler'in kitlesel katliam politikasına ideolojik açıdan sarsılmaz bir şekilde bağlı olduğunu gözler önüne sermişti. Onun için geri dönüş yoktu.[1]

İster Henrietta von Schirach ile Yahudiler hakkında isterse de generalleriyle askerî meseleler hakkında konuşsun, Hitler daima haklı olduğundan emindi. Yarattığı onca ölüm ve ıstırabın yalnızca Reich'ın yararına değil, aynı zamanda doğa kanunlarının ırksal talimatlarına da uygun olduğuna inanıyordu. Dinî bir fanatik kadar adanmıştı.

Goebbels'in Hitler'in etrafında yarattığı propaganda imajı, Alman Führer'in neredeyse Mesih gibi bir insan olduğu fikrinin desteklenmesine yardımcı olmuştu. Propaganda, onu neredeyse dünyanın nimetlerinden elini çekmiş olan bir adam gibi gösteriyordu. Ulusuyla "evlenmiş" bir adam, davaya odaklanmak adına bütün insani rahatlıklardan kaçınan biri. Fakat bu -en azından kişisel hayatının yansıttığı kadarıyla- bir yanılsamaydı. Savaş sırasında bir kız arkadaşı vardı ve sıradan Almanlar bundan bihaberdi.

Hitler, Eva Braun ile ilk kez 1929'da Münih'te, fotoğrafçısı Heinrich Hoffmann ile on yedi yaşında çalışmaya başladıktan sonra, tanışmıştı. Hitler'in, kendisinden yirmi üç yaş küçük, bu güzel sarışına kanı kaynamıştı ve 1933 Ocak'ında şansölye olduğu sırada bir ilişki içerisindeydiler fakat bu neredeyse geleneksel bir ilişkiydi. Hitler, Eva'yı yalnızca Berghof'un görece tenhalığında kız arkadaşı olarak kabul ediyordu ve o zaman bile Eva'nın Hitler'in en yakın meslektaşları dışındaki herkesten gizlenmesi gerekmişti. Berghof'un idareçisi Herbert Döring, Hitler'in inşaat projeleriyle ilgili bir toplantıya katıldığında Eva'nın gitmek zorunda kaldığını ve toplantının bek-

---

1. Kershaw, *Nemesis*, s. 590. Ayrıca bkz. Traudl Junge, *Until the Final Hour: Hitler's Last Secretary*, Weidenfeld & Nicolson, 2003, s. 88, ve Erich Kempka, *I Was Hitler's Chauffeur*, Frontline Books, 2010, s. 174, Ek 3 (Christa Schroeder's *He Was My Chief*, Frontli Books, 2009 kitabından alınmıştır).

lenenden uzun sürmesinden ötürü onu binaya gizlice sokmak için "mutfak girişini" kullanmayı kabul ettiğini hatırlıyordu.[1]

Yine de bu dalavere Braun ve Hitler'in Berghof'da bitişik odalarının olduğu gerçeğini gizleyemezdi ve bu yüzden ilişkilerinin doğası düzenli ziyaretçiler için bariz bir şekilde ortadaydı. Nazi Silahlanma Bakanı Albert Speer, "Hitler ve Eva Braun'un yakın bir ilişkide olduklarını gösterebilecek herhangi bir şeyden nasıl kaçındıklarını merak ediyordum," diye yazdı, "üst kattaki yatak odalarına yalnızca gece geç saatlerde birlikte gidiyorlardı."[2]

Hitler, Eva'ya hiçbir zaman açık bir şekilde sevgisini göstermemiş olsa da ilişkilerinde belirli bir şakacı mizaç vardı. Hitler'in sekreterlerinden biri olan Traudl Junge, "Hitler, onunla [küçük] köpekleri hakkında dalga geçiyor ve onların birer toz fırçalarından başka bir şey olmadıklarını söylüyordu," diye yazmıştı, "bunun üzerine Eva, Blondi'nin [Hitler'in çoban köpeği] bir köpekten ziyade danaya benzediği cevabını verdi."[3]

Fakat Eva Braun Hitler için başka ne olursa olsun, onun dengi değildi. Speer, "Genel olarak Hitler onun [Eva'nın] duygularını pek önemsemiyordu," dedi. "Kadınlara karşı yaklaşımını sanki yanında o yokmuşçasına detaylıca anlatırdı: 'Çok zeki bir adam ilkel ve aptal bir kadın almalıdır.'"[4] Sonuç olarak, "Eva Braun'a karşı bile hiçbir zaman tamamen rahat ve insani olamamıştı. Ulusun lideriyle sıradan bir kız arasındaki uçurum her zaman korunmuştu."[5]

Aralarında öyle bir "uçurum" vardı ki, istediği bir şeyi elde etmek -ve Hitler'in gazabına uğramamak için- zaman zaman Berghof'un personelinden yardım almak zorunda kalıyordu. Döring, "Ufak atıştırmalıkları her zaman sevmişti," dedi. "Çikolata yerdi. Savaş sırasında

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Speer, *Inside the Third Reich*, s. 85.
3. Junge, *Until the Final Hour*, s. 63.
4. Speer, *Inside the Third Reich*, s. 145.
5. *A.g.e.*, s. 156.

hiç çikolatamız yoktu ya da pek nadiren olurdu. Bu yüzden gelip ben ve eşimle [o da Berghof'ta çalışıyordu] konuştu. Hiçbir şeyimiz yoktu, bütün erzak gitmişti. Aklıma bir fikir geldi. Üzerinde Berghof, Obersalzberg yazan bir antetli kâğıt aldım... Mektupta Hitler'e hiç değinilmemişti, vurgulamak isterim, metinde kendime de değinmemiştim. Ve bir mektup yazdım, oldukça güzel bir mektuptu ve onu çok büyük bir çikolata fabrikasına gönderdim... Hitler bunu yasaklardı, Bormann da. Nitekim Bormann onu hiç sevmiyordu, onun gözünde Eva bir parazitti. Uyuşuk vs. Velhasıl mektubu gönderdim ve ardından dört, beş veya altı gün sonra bir koli geldi, ne koliydi ama! Tam hatırlamıyorum ama 5-10 kilo civarında çikolata gelmişti!" Döring, gelen faturayı Berghof hesaplarından ödemişti ve kimsenin meseleyi yakından incelemeyeceğini umuyordu: "Hitler'in bunu öğrenmesine izin veremezdik, Eva'ya ve pek tabii bana hakaret ederdi."[1]

Hitler'in Eva Braun ile bir ilişki içerisinde olduğu sırada, Stalin de muhtemelen bir kadınla çok daha ihtiyatlı bir ilişki içerisindeydi. Kimse kesin olarak bilemese de savaş sırasında hizmetçilerinden biriyle cinsel bir ilişkisi olduğu anlaşılıyor. Stalin'den neredeyse kırk yaş genç olan Valentina Istomina, 1930'ların başında Stalin'in Moskova'nın hemen dışındaki kır evinde hizmetçi olarak çalışmaya başlamış ve akabinde kâhyalığa yükselmişti. Dolgun, neşeli ve cana yakındı, Stalin'in eski eşi Nadejda Alliluyeva'nın tam zıddıydı. Nadejda gergin ve tartışmaya hazırken, Valentina şen şakrak ve uysaldı.

Stalin, Valentina Istomina'yla hiçbir zaman herhangi bir ilişkisi olduğunu alenen kabul etmedi. Yıllar sonra Molotov, "Istomina, Stalin'in karısı olsun ya da olmasın bu kimseyi ilgilendirmez," dedi. "Engels kendi hizmetçisiyle yaşadı."[2]

Öyle görünüyor ki hem Hitler hem de Stalin savaş sırasında itaatkâr birer cinsel partner seçmişlerdi. Bazı meslektaşlarının partnerle-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Simon Sebag Montefiore, *Stalin: The Court of the Red Tsar*, Weidenfeld & Nicolson, 2010, Kindle edisyonu, kısım 5559–84.

riyle kendi partnerleri arasındaki zıtlık oldukça belirgindi. Örneğin, Molotov'un parti aktivisti eşi Polina, savaştan önce Su Ürünleri Bakanlığı yapmıştı ve Goebbels'in eşi Magda da kocası gibi kurnaz ve hırslıydı. Molotov ve Goebbels'in, eşlerinden, patronlarının kendi kız arkadaşlarından istediklerinin, çok daha fazlasını istedikleri aşikârdı.

Bunun niçin böyle olduğunu ifade etmek pek de zor değil. Hem Hitler hem de Stalin, çevresindekilerle aralarındaki mesafeyi korumuşlardı. Bu, Hitler'in durumunda açıkken -hiç kimse onunla yakın bir ilişkisi olduğunu iddia edemezdi- Stalin'inkinde ise, arkadaşlarıyla kır evinde geçirdiği gürültülü ve içkili geceler göz önüne alındığında o kadar da açık değildi. Yine de bu neşe yalnızca dış görünüştü. Gerçekte ise Stalin'in etrafındakiler onun gerçekten ne düşündüğü hakkında çok az şey biliyorlardı. Kesin olarak bildikleri tek şey her an tutuklanıp işkence görebilecekleriydi. Kruşçev'in dediği gibi: "Stalin'in çevresinde olan bizler geçici insanlardık. Bize belli bir seviyede güvendiği sürece, yaşamaya ve çalışmaya iznimiz vardı. Fakat size güvenmeyi bıraktığı an, Stalin güvensizlik bardağı taşana kadar sizi dikkatle incelemeye başlardı. Ardından, artık yaşayanların arasında bulunmayanları takip etme sırası size gelirdi."[1]

Şaşırtıcı bir şekilde hem Hitler hem de Stalin geçmişte entelektüel açıdan daha talepkâr kadınlardan etkilenmişlerdi. Stalin'in ikinci eşi Nadejda Alliluyeva, Moskova'daki Sanayi Akademisi'nde bir süre eğitim görmüş dikkafalı ve bağımsız biriydi.[2] Ve Hitler, propaganda bakanıyla evlenmeden önce, kültürlü Magda Goebbels'e kapılmıştı.[3] Fakat, her şeye rağmen, Hitler ve Stalin hayatlarının bu noktasında daha hürmetkâr eşler bulmuşlardı.

Hitler'in aksine Stalin'in çocuğu vardı. İlk eşinden olan oğlu Yakov, Kızıl Ordu'da bir subaydı ve savaşın ilk bir ayı içerisinde Almanlar tarafından yakalanmıştı. 1943 Nisan'ında Sachsenhausen topla-

1. William Thompson, *Khrushchev: A Political Life*, Palgrave Macmillan, 1997, s. 86.
2. Kotkin, *Stalin*, Cilt 2: "Waiting for Hitler", s. 108–110.
3. Peter Longerich, *Goebbels*, Vintage, 2015, s. 157–160.

ma kampında öldü. Stalin'in oğluyla ilişkisi, ona "zorbalık ettiği" ve onda hep bir "kusur" bulduğu için daima ters gitmişti.[1]

Stalin'in en genç oğlu olan Vasili, bir alkoliğe dönüşmüştü -1962'de kırk yaşında ölecekti- ve zamanının büyük çoğunluğunu zamparalıkla geçiriyordu. Stalin'in kızı Svetlana, başlangıçta babasıyla daha olumlu bir ilişki içerisindeydi fakat babası onun özel hayatını kontrol etmekte ısrarcı olunca, onların aralarındaki ilişki de bozulmuştu.[2]

Hitler bu sorunlara kaçınılmaz olarak bakıyordu. "Büyük" bir adamın çocuğu olmanın, korkunç bir kader olduğuna ikna olmuştu. Herbet Döring, "Hitler'in bakış açısı, asla evlenmemek üzerineydi," dedi. "Şayet evlenir ve çocukları olursa, [çocuklar] acı çekerlerdi. O bir dâhiydi ve çocuklar bu konuda onunla eşit olmazlarsa dalga konusu olacaklardı."[3]

Hem Hitler hem de Stalin savaş sırasında sağlık sorunları yaşadılar. Hitler'in midesindeki sorunlar -bunu yıllardır çekiyordu- daha kötüye gitmişti ve ayrıca sol elinde titreme başlamıştı. Savaşın sonlarına doğru Parkinson hastalığının erken belirtilerini bile göstermiş olabilirdi.[4] Beceriksiz doktoru Theodor Morell tarafından uygulanan pek çok hap ve iğne tedavileri onun hastalığının teşhis edilmesine yardımcı olmamıştı. Stalin'deyse, damar sertleşmesi başlamıştı ve kan dolaşımıyla ilgili sorunlar yaşıyordu. Sigara içmesi bu sorunları daha da ağırlaştırmıştı ve ayrıca içki içmesi de işleri daha iyi hale getirmiyordu.

Bu arka plana mukabil, 1943 Temmuz'unda Stalin, Kızıl Ordu'nun Almanları Kursk'ta tutmasından faydalanarak bir dizi taarruz emri verdi. İlki, Kutuzov Operasyonu, Moskova'nın güneybatısındaki Orel civarındaki Alman hatlarını hedef almıştı ve ağustos ortasında hem Orel hem de Bryansk -1941 Ekim'inde Sovyetler'in küçük düşürücü mağlubiyetler aldıkları yerler- kurtarılmıştı.

1. Svetlana Alliluyeva, *Twenty Letters to a Friend*, Harper Perennial, 2016, s. 166.
2. Service, *Stalin*, s. 431–434.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
4. Kershaw, *Nemesis*, s. 612.

Almanlar için sorunlar katlanarak artıyordu. Wehrmacht birlikleri yalnızca cephede Kızıl Ordu'yla değil, aynı zamanda cephe gerisinde faaliyet gösteren Sovyet partizanlarıyla da uğraşmak zorunda kalmışlardı. Bu bir tesadüf değildi. Cephedeki Kızıl Ordu başarısıyla -ve sonuç olarak Almanların kısa süre içerisinde Sovyet topraklarından atılacağı inancıyla- partizan hareketlerinin genel etkinliği arasında açık bir ilişki vardı. Örneğin, partizanların Leningrad'daki karargâhı, 1941'de 870 tren vagonunu imha ettiklerini raporlarken, bu sayı 1943'te 5.374'e yükselmişti.[1] 1943 Temmuz'unun sonunda, Orel civarında on günden az bir süre içerisinde, demiryolu hatlarını neredeyse 7.500 farklı noktada etkisiz hale getirmişlerdi. Kısa süre sonra 100.000 partizan, Alman Merkez Ordu Grubu'nun bütün sorumluluk sahası boyunca gerçekleştirilen Demiryolu Savaşı Operasyonu'na katılmıştı.[2]

Hitler ve Stalin'in partizan hareketlerine tepkileri, kendi düşünce yapılarının merkezinde yer alan acımasız felsefelerinin küçük bir yansımasıydı. Hitler daha önce Stalin'in Alman hatlarının gerisindeki direnişe yaptığı 3 Temmuz 1941'deki çağrısını memnuniyetle karşılamıştı çünkü "bu, onların karşısında duran her şeyi ortadan kaldırmaları için bir şans veriyordu" ve "onlara göz ucuyla bile bakan birini öldürmelerini sağlıyordu".[3] Bir sonraki yıl, 8 Ağustos 1942'de, Hitler Sovyet partizanlara karşı verdikleri mücadeleyi "Kuzey Amerika'da Kızılderililere verilen mücadele" ile kıyaslamış ve, "Zafer güçlü olanların olacak ve güç bizim tarafımızda," demişti.[4]

Ordu İstihbaratı Doğu Ofisi'nde çalışan Albay Reinhard Gehlen gibi subaylar 1942'de yerel halkın silahaltına alınıp partizanlara karşı savaştırılmasını önerdiğinde Hitler, "Yalnızca partizan musibetine karşı bir mücadele başladığında ve bu mücadele acımasız bir gaddar-

1. Hill, *Great Patriotic War,* Partizan hareketin Leningrad Karargâhı'na raporu, 4 Nisan 1944, Tablo 9.3, s. 210.
2. Karl-Heinz Frieser (ed.), *Germany and the Second World War,* vol. VIII: *The Eastern Front 1943–1944: The War in the East and on the Neighbouring Fronts,* Clarendon Press, 2017, s. 186.
3. Geoffrey P. Megargee, *War of Annihilation: Combat and Genocide on the Eastern Front, 1941,* Rowman & Littlefield, 2007, s. 65.
4. *Hitler's Table Talk,* 8 August 1942, s. 621.

lıkla yürütüldüğünde başarıya ulaşılabilir," diyerek sert tavrını yinelemişti.[1] Bu "acımasız gaddarlık" politikasının takip edilişiyle, Alman güçleri misilleme olarak masum insanları vurmuş, evleri yakarak yerle bir etmiş ve hatta köylüleri canlı mayın dedektörü olarak kullanarak patlayıcıların olduğundan şüphelendikleri yolları temizletmişlerdi.

Alman işgali altında yaşayan Sovyet vatandaşları da çoğu zaman kendilerini imkânsız bir durumun içinde buldular. Eğer Alman hükmüne boyun eğerlerse partizanlar tarafından işbirlikçilikle suçlanabilirlerdi. Şayet partizanlara yardım ederlerse Almanlar tarafından vurulabilirlerdi. Ayrıca komşularının, kendilerini her iki tarafa da haksız bir şekilde ihbar etme riskleri de vardı. Onlarla hesaplaşmak isteyen herhangi biri, onları yok ettirebilirdi.

Partizanlar Alman hatlarının gerisinde hayatta kalmaya çalışırken pratik zorluklarla karşılaşıyorlar ve durumu daha tehlikeli hale getiriyorlardı. Zaman zaman havadan ikmal yoluyla takviye edilseler de çoğu zaman erzakları yerel halktan alıyorlardı; gerekirse güç kullanarak. Sovyetler Birliği'nin kuzeyinde bir partizan gruba liderlik etmiş olan Mihail Timoşenko, "Bazen acıktığımızda, kolektif bir çiftlikten bir inek alırdık. Ardından onu parçalar ve ateşte pişirirdik," itirafında bulundu.

Yerel halktan erzak almaya ek olarak, partizanlar onların canlarını da alabiliyorlardı. Timoşenko, "Halkın arasında Almanlara yardım eden kim varsa öldürmüştük," dedi. "Bir gruba ihanet ettiğinizi ve bunun hakkında her şeyi bildiğimi hayal edelim. Evdesiniz, tamam mı? Kimseden saklanmıyorsunuz. Ailenizle yaşıyorsunuz. Hain, bir başkasının bunu bildiğini ve bana söylediğini bilmiyor. Gece ona iki adam gönderirim. Kapıyı açarlar ve onu alırlar. Onu bize getirirler ve biz de onu sorgulamaya başlarız... Tabii ki pek çoğu bunu itiraf edemez. Edilmesi çok zor bir itiraf sonuçta: kendinden olana ihanet etmen."

Fakat bu üç adamla doğaçlama yapılan "mahkeme" yalnızca for-

1. Timothy Patrick Mulligan, *The Politics of Illusion and Empire*, Praeger, 1988, s. 139.

maliteydi, Timoşenko daha önceden "hainin" işbirliğinde bulunduğuna dair elinde her zaman "güvenilir bilginin" olduğunu iddia ediyordu. Sonuç olarak, onun birliğince sorguya çekilen her bir kişi akabinde enselerinden vurulmuşlardı: "Bir hainin gitmesine izin vermeye hakkım yoktu. Cephe gerisine dair Sovyet yasalarımız, hainin Almanlara yardım ettiği ve onlarla işbirliği yaptığı için yargılanarak hapse gönderilmesini şart koşuyordu. Fakat nereye gönderecektik? Orada nerede bir hapishane bulacaktık? Gerçekten isteseniz de istemeseniz de mahkememizin verdiği türden bir kararı uygulamaktan başka bir seçeneğimizin olmadığı da ortadaydı. Kesinlikle."

Timoşenko aynı gaddarlık seviyesini Almanlarla uğraşırken de göstermişti: "Görevimiz şu şekildeydi: onların insan gücünü, ekipmanlarını yok etmek, köprüleri ve demiryolu hatlarını havaya uçurmak, iletişimlerini kesmek; diğer bir deyişle, düşmanın kullanabileceği her şeyi imha etmekti. Her şeyi. İmha et. Zarar ver... Ben doğaya karşı çok nazik bir insanım. Hayvan öldüremem, anlıyor musunuz? Ya da yüzüne bile vuramam. Fakat Almanları öldürmek zorunda olduğumu hissettim, anlıyor musunuz? Yalnızca propagandadan ötürü değil, aynı zamanda içimde Almanların kardeşime tecavüz etmek için, annemi, kızımı öldürmek için geleceklerine dair bir his vardı. Beni köle yapmaya geleceklerine dair."[1]

Stalin, Mihail Timoşenko'nun acımasızlığını tasvip ederdi, bilhassa da "hainlerin" üstesinden gelme yöntemini. Keza Sovyet otoriteleri daha da ileri gitmişlerdi. Devlet Savunma Komitesi'nin 14 Haziran 1942 tarihli bir kararnamesinde, Almanlarla işbirliği yaptığı için idam cezasına çarptırılan kişilerin ailelerinin de beş yıllık sürgün cezasına çarptırılması gerektiği ilan edilmişti.[2] Mahkûmun eşlerinin, çocuklarının, babalarının, annelerinin veya diğer yakın akrabalarının yanlış bir şey yapıp yapmadığının bir önemi yoktu.

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Hill, *Great Patriotic War*, Doküman 134, Devlet Savunma Komitesi'nin 'Hainlerin aile üyeleri hakkındaki' kararı, No. GOKO-1926ss., 14 Haziran 1942, s. 215.

Stalin'in kendi halkına olan acımasız yaklaşımı savaş alanına kadar uzanmıştı. Kızıl Ordu taktik açıdan daha yetkin bir hale geldikçe, savaşın son yıllarında günlük kayıp sayısı -Berlin Muharebesi gibi bir iki istisna dışında- azalmış olsa da bireyin harcanabilirliğine ilişkin temel inanç hiç değişmemişti. Bu yaklaşımın somut bir örneği olarak ceza taburlarının kullanılışını verebiliriz. Bu birlikler, disiplin suçlarından hüküm giymiş askerler tarafından oluşturuluyordu -Gulag'dan gelen mahkûmlarca destekleniyorlardı- ve bilhassa tehlikeli, genellikle intihara yakın görevlerde kullanılıyorlardı.

Savaş sırasında neredeyse bir milyon Sovyet askeri, askerî mahkemelerce suçlu bulunmuştu. Bunlardan 400.000'i ceza taburlarına gönderilmişti ve geri kalanı ya hapse atılmış ya da öldürülmüştü. Çatışmalar sırasında yaklaşık 160.000 Kızıl Ordu askeri idam edilmişti ki bu, aynı kaderi paylaşan Alman askerlerinin sayısının on katından fazlaydı.[1] Benzer bir şekilde Almanlar da ceza taburları kullanmışlardı, Sovyetler bu konsepti çok daha geniş bir seviyede benimsemişlerdi.

Vladimir Kantovski, Sovyet ceza taburunda görev yapıp da hayatta kalabilmiş olan azınlıktan biriydi. 1941'de on sekiz yaşındayken, öğretmeninin tutuklanmasını protesto ettiği için cezaevine gönderilmişti. Gulag'da yapılan "gönüllü" çağrısına cevap vermiş ve 1943'ün başında kendisini 54. Ceza Bölüğü'nde bir asker olarak bulmuştu. Riskleri biliyor olmasına rağmen, bir "vatansever" olarak Almanlarla savaşma fırsatını memnuniyetle karşılamıştı. "Benim için, ceza taburunda sahip olduğum o ufacık özgürlük çok şey ifade ediyordu," dedi. "Özgürlüğün ne olduğunu hayal edebilir, anlayabilir misiniz? Bunun için 6 ayınızı Omsk Hapishanesindeki hücrenizde tamamen hareketsiz bir şekilde geçirmek ve gökyüzüne yalnızca pencerenizdeki yarıktan bakmak zorundasınız."

Ceza taburlarındaki pek çoğu gibi Kantovski de yalnızca tek bir muharebede bulunmuştu. Leningrad'ın güneyindeki Demyansk

1. Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 211.

yakınlarında, birliğine "çatışma yoluyla keşif yapmak" için Alman pozisyonlarına doğru yürümeleri emredilmişti. Sovyet komutanlar yetersiz teçhizatlandırılmış ve tamamen gözden çıkarılan birlikleri karşılarında ne tür güçlerin olduğu hakkında istihbarat toplamak için kullanmıştı. Almanlar ateş edip de ceza taburu mensuplarını öldürdükçe, Sovyet komutanlar silahlarının yerlerini öğrenmişlerdi.

Kantovski ilerledikçe kendini "kaderci" hissediyordu. "Böylesi bir saldırıya katıldığınızda herhangi bir vatanseverlik duygusu hissedeceğinizi düşünmüyorum. Sanırım ağır basan duygu bir çeşit körlük duygusu; hisleriniz köreliyor... Gerçekleşen şeylerin kaçınılmaz, hayati olduğunu biliyorsunuz ve bu tıpkı bir Rus ruleti oyunu gibi. Peki, sizin payınıza ne düşecek?"

Kantovski kısa süre içerisinde kaderini keşfetmişti. Bir makineli tüfek tarafından vurulmuş ve yere kapaklanmıştı. Uzanıp kan kaybederken, komutanlarının onun bu yarayı bir şekilde özellikle aldığını düşünmesinden endişeliydi. Eğer böyle düşünürlerse, korkaklıktan dolayı idam edilirdi. Fakat tek seçeneğinin ya savaş alanında ölmek ya da hemşehrilerinin elinde ölümü göze almak olduğunu fark etti, Sovyet hatlarına geri sürünmeye karar verdi. Bir ceza taburu mensubu olmak bağlamında, "şanslıydı". 54. Ceza Bölüğü'ndeki çoğu yoldaşı o gün ölmüşken, onun canı bağışlanmıştı. Lakin ceza taburlarında yaralanan askerlerin, günahlarını "kan yoluyla affettirdikleri" kabul edilip de sıradan Kızıl Ordu birliklerine nakledilirken, Sovyet otoriteleri Kantovski'yi tekrar Gulag'a göndermeye karar verdiler. Ancak 1951'de salıverildi. Bu deneyim süresince ülkesine olan sevgisi, komünizme olan inancı ve Stalin'e olan nefreti arasındaki farkı görmüştü: "Stalin'in gücünün proleter diktatörlük olmadığını biliyorduk fakat proleteryaya dikte ediyordu... ve bu acımasız bir diktatörlüktü."[1]

1943'te bir ceza birliğini komuta etmiş olan Fyodor Bubençikov, ceza taburlarının kullanımı hakkında çok farklı bir bakış açısına sa-

1. Rees, *Their Darkest Hour*, s. 42–46.

hipti. Birliğe bir ceza olarak değil, serkeşleri kontrol etmek için gönderilmişti. "İşimin bir kısmı da onları bir arada tutmak ve savaşa göndermekti," dedi. "Onlara silahları muharebeden hemen önce verilirdi. Taklit silahlarla eğitim almışlardı... Bu şartlarda onlar sıradan askerler değildiler." Sonuç olarak, bu adamlara önden değil de birkaç yüz metre geriden komuta etmenin mantıklı olduğunu düşünüyordu: "Bir hapishaneden [Gulag] yakın zamanda gelen sabıkalılar, hırsızlar veya suçlulardan oluşan dört yüz adamımız vardı. Beş veya altı günlük bir sürede eğitim almışlardı. Böylesi kısa bir süre zarfında insanları gerçekten iyi tanıyamıyorsunuz. Ardından onlara silahlar verip, önlerinde koşmak suretiyle çatışmada liderlik mi edecektiniz? [Bunda] Mantık nerede? Askerlerin arkasında olma hakkımız vardı fakat onlara zamanında yemek ve votka istihkakı sağlandığından da emin olduk..."[1]

Gördüğümüz gibi hem Hitler hem de Stalin, yalnızca cephe hattında ölen askerlerden değil, aynı zamanda memleketlerindeki sıradan vatandaşların karşılaştıkları zorluklara karşı da mesafelerini korumaya gayret ediyorlardı. Bu yüzden Stalin'in bir anda 1943 Ağustos'unun başında cepheyi ziyaret etmeye karar vermesi şaşırtıcıydı. Moskova'nın batısındaki Rjev'deki hatta tren ve araba vasıtasıyla ulaşmıştı. Fakat ofisinden yalnızca dört gün ayrı kalmıştı ve hâlâ sıcak çatışmaların yaşandığı yerler ile arasında bir miktar mesafe vardı. Yine de bunların hiçbirinin bir önemi yoktu çünkü ziyareti tamamen göstermelikti.[2] Bu, Sovyet medyasına Stalin'i askerlerinin yanında olan cesur bir komutan olarak resmetme fırsatını sunmuştu ve Churchill ile Roosevelt'e de cevap veriyordu. İkisi de ne Almanları kendi ülkelerinden püskürtmek ne de böylesine önemli savaş kararları vermek zorunda kalmıştı. 8 Ağustos'ta Stalin, Roosevelt'e böbürlenerek, "Ancak şimdi, cepheden döndükten sonra," dedi, "16 Temmuz tarihli mesajınızı yanıtlayabiliyorum."[3] Âdeta siperlerde çarpıştığı izlenimini vermekten

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

2. Oleg V. Khlevniuk, *Stalin: A New Biography of a Dictator*, Yale University Press, 2015, s. 227.

3. Butler (ed.), *My Dear Mr Stalin*, Stalin'in Roosevelt'e mesajı, 8 Ağustos 1943, s. 150.

keyif almış olmalıydı. Elbette Müttefik liderleriyle konuşmaya zamanı yoktu. Elbette ikinci cephenin açılmamasına kızgındı. Böylesi baştan savma bir ziyaretten bu kadar çok siyasi güç nadiren kazanılmıştı.

Stalin'in "cepheye" yaptığı ziyaret, ayrıca ona gelecekte yapılacak herhangi bir zirvenin yeriyle ilgili soruda da derhal bir avantaj sağlamıştı. 8 Ağustos'taki telgrafında, Roosevelt ve Churchill ile yeniden kazandığı görüşme arzusuyla -"sık sık cephenin farklı kısımlarına gitmek" zorunda olduğu yalanını satarak- mücadeleci bir adam olarak yükümlülüklerini doğrudan birleştirdi. Her şeyin "cephenin çıkarlarına sunulması" ihtiyacı nedeniyle bu toplantının Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilmesini önerdi, "ya Astrahan'da ya da Arhangelsk'te".

Stalin, Roosevelt ve Churchill ile yüz yüze görüşmek kendisi için faydalı olduğunda, toplantının Sovyet gözetimi altında gerçekleştirilmesine karar verdi. Görüşme, şayet gerçekleşirse, onun şartlarında olmalıydı. Bu, saf gücün bir gösterisiydi. Gelecek birkaç ayda Batılı Müttefikler onun fikrini değiştirmek adına ellerinden geleni yaptılar. Bilhassa Roosevelt, toplantının ona daha yakın bir yerde yapılmasını umuyordu. Bu yalnızca bir coğrafya sorunu değildi. Devlet adamları, görünüşün önemli olduğunu bilirler. Çoğu zaman, zayıf olan güçlü görünmek için seyahat eder.

Stalin sonunda toplantı yeri olarak Tahran'ı önerdi. Şehir Sovyetler Birliği'ne nispeten yakındı ve 1941'de İngilizlerle müşterek olarak ülkeyi işgal ettikleri için İran'da halihazırda Sovyet varlığı bulunuyordu. Fakat Roosevelt bu fikre şiddetle karşı çıktı. "Anayasal sebeplerden ötürü" Tahran'a seyahat edemeyeceğinden yakındı. Kısa bir zaman dilimi içinde, Washington'daki Kongre'den gelecek olan tasarıları imzalayabilmeli ya da veto edebilmeliydi ve uçaklar kötü hava şartları yüzünden Tahran'a uçamayabilirlerdi. Çok çeşitli alternatifler önerdi: Kahire, Eritre'deki Asmara veya her liderin kendi gemileriyle gelebileceği "Doğu Avrupa'daki bir liman".[1]

1. *A.g.e.*, Roosevelt'ten Stalin'e, 14 Ekim 1943, s. 172.

Fakat Stalin kararlıydı. Şayet toplantı Tahran'da yapılmazsa o halde yerine Molotov'u gönderecekti. Bu, Roosevelt için çok fazlaydı. Molotov ile halihazırda görüşmüştü. Stalin ile görüşmek istiyordu. Bu yüzden 8 Kasım 1943'teki telgrafında pes etmişti. Mucizevi bir şekilde, başkanlık görevlerini yerine getirip yine de Tahran'a uçabileceği "bir yöntem geliştirmişti".[1] Böylece, daha toplantı bile başlamadan Stalin üstünlüğünü kanıtlamış oldu.

Toplantı kasım sonunda toplandığı sırada, Sovyet kuvvetleri Wehrmacht'ı Ukrayna'nın doğusuna doğru sürerek Kiev'e yaklaşıyorlardı. Bu, Müttefiklerin İtalya'daki görece başarısızlıklarının tam tersiydi. İtalyanların teslimiyeti öylesine rezildi ki -25 Temmuz'da Mussolini tutuklanmış ve İtalyanların şartlı teslimi 8 Eylül'e dek açıklanmamıştı- Almanlar İtalyan Ordusu'nu silahsızlandırmayı ve sağlam savunmalar oluşturmayı başarmıştı. Zorlu arazi ve güçlü Alman direnişi Müttefikler için ilerlemenin çok zor olacağı anlamına geliyordu.

Keza Tahran'dan hemen önce de İngiliz ve Amerikan liderler arasındaki ilişki de iyi gitmiyordu. Amerikalılar, delegasyonlar İran'a gitmeden hemen önce, Kahire'de yaptıkları bir toplantı sırasında Churchill'in ikinci cepheye karşı olan tutumu hakkında endişeliydiler. 25 Kasım'da Lord Moran[2] Roosevelt'in güvenilir danışmanı Harry Hopkins ile görüşmüş ve "onu alaylar ve şakalar yaparken bulmuştu". Hopkins, Churchill'e kızgındı çünkü İngiliz başbakanının Fransa'ya taarruz planı yapmaktansa İtalya'daki savaşa odaklandığını düşünüyordu. Bunun sonucunda Hopkins, "Bazılarımız [denizaşırı] işgalin gerçekten olup olmayacağını merak etmeye başladı," dedi.[3]

Nihayetinde Hopkins, "Tabii ki Teheran'daki muharebeye hazırlanıyoruz," dedi.[4] "Bizi Ruslarla aynı safta bulacaksınız." Moran

---

1. *A.g.e.*, Roosevelt'ten Stalin'e, 8 Kasım 1943, s. 181.

2. Churchill'in doktoru, Sir Charles Wilson, asalet unvanı alarak 1943 Mart'ında Lord Moran olmuştur.

3. Moran, *Struggle for Survival*, 25 Kasım 1943 girdisi, s. 131.

4. Tahran'ın alternatif okunuşu.

şaşkındı: "Amerikalıların, başbakanı üçlünün kötü adamı olarak görmeleri karşısında dehşete düşmüştüm; Stalin'e yaklaştıklarından çok ona şüpheyle yaklaşıyorlardı." Moran bu fikir ayrılıkları sebebiyle Müttefiklerin Stalin ile "ortak bir plan olmadan" görüşmek üzere oldukları gerçeğinden yakınıyordu.[1]

Yine de ortak bir plan olmasa da Roosevelt'in kesinlikle bir planı vardı ve bu net bir plandı. Stalin ile bir ilişki kurmaya kararlıydı. Fakat karizmasından etkilenmeyecek kimsenin olmadığını düşünen Amerikan başkanının küstahlığı, Stalin'in müzakere taktiklerindeki ustalığıyla bir araya gelince, Sovyet lider, Tahran'dan neredeyse istediği her şeyi almış bir şekilde ayrılmıştı. Popüler anlatının aksine -1945 Şubat'ında gerçekleşen Yalta Konferansı'nda Batılı Müttefiklerin Sovyet gücüne boyun eğdikleri anlatısı- ödün verme politikasının kökeni Tahran'a dayanıyordu.

Roosevelt, toplantının başından itibaren kendisini Stalin'e sevdirme arzusunu ortaya koydu. Başkan, Stalin'in kendisiyle Amerikan delegasyonunun Tahran'daki Sovyet elçiliği yerleşkesine geçmelerine dair yaptığı teklifi kabul etmişti. Görünürde bunun sebebi, Amerikalılar için ayarlanan konaklama yerinin toplantının gerçekleştirileceği yere olan uzaklığıydı ve bu yüzden ulaşım da güvenli olmayacaktı. Fakat Roosevelt fiziksel olarak Stalin'e çok yakın olmaktan kesinlikle memnundu. Ayrıca bu hamlenin başka bir sonucu daha vardı: Amerikalılar artık Sovyet gözetimi altındalardı. Roosevelt'in özel olarak söylediği her şeyi bilebileceklerdi.

Başkan, Stalin ile toplantının ilk oturumundan önce, Churchill'in yokluğunda bir görüşme gerçekleştirme konusunda ısrarcıydı. Roosevelt konuşmayı seviyordu ve gördüğümüz gibi, pek çok liderin aksine Stalin ise dinlemeyi seviyordu. Bu yüzden, en azından bu yönden, birbirleriyle tam bir uyum içindeydiler. 28 Kasım öğleden sonra görüştüklerinde, Roosevelt birçok farklı konudan uzun uza-

1. *A.g.e.*, s. 132.

dıya bahsetmişti. Fakat hepsinin ortak bir noktası vardı, kendisini İngiliz başbakanından uzak tutmaya çalışıyordu.[1]

Roosevelt, Churchill'i neredeyse kolonyal bir antika olarak resmetmişti. Hopkins daha sonra Lord Moran'a, Amerikan başkanının Stalin'e "Malaya, Burma ve diğer İngiliz kolonilerinin yakın zamanda 'kendilerini yönetmeyi öğrenmelerini' umduğunu" söylediğini ifade etti. Roosevelt, Stalin'i ayrıca, Churchill'in tutucu görüşlerini kastederek, "Başbakanla Hindistan meselesini tartışmaması" konusunda da uyardı. Ve Moran'ın yazdığı gibi, "Stalin'in keskin gözleri pek bir şeyi kaçırmaz; bunun da hepsini yakalamış olmalı."[2]

Roosevelt'in samimi sohbetinin hemen ardından, üç liderin ilk kez bir araya geldikleri toplantıda Churchill de Stalin'i etkilemeye çalışıyordu. Hem kendisi hem de başkan, olayın özel doğası hakkında tumturaklı sözler sarf ediyorlardı. Roosevelt, "aynı ailenin üyeleri" olarak bir arada bulunan liderlerin sembolizmi hakkında coşkulu bir şekilde yükselirken, Churchill ise, "Tanrı'nın, akranlarına hizmet etmek adına bahşettiği bu harika fırsata layık olabilmek için dua ediyordu". Stalin bunlara yalnızca "bu fırsatı iyi değerlendirmelerini" umduğunu söyleyerek cevap verdi.[3]

Sovyet lider, toplantının önemli bölümünde yaptığı yorumlarında eşit derecede açık konuşmuştu. İlk önce bir imtiyaz önerdi. Roosevelt'in çok istediği gibi, Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya karşı savaşacağını kabul etmişti fakat bunu ancak Almanya yenildikten sonra yapacaktı. Ardından ikinci cephe talebini yineledi. Aslında söylemek zorunda olduğu tek şey buydu. Bir eliyle verirken diğeriyle alıyordu. Basit, tutarlı bir mesajdı.

Genelkurmay Başkanı Sör Alan Brooke, toplantı sırasında üç lideri izlemişti, Churchill ve Roosevelt'in "Rusları yağlama"[4] girişimlerini

---

1. *FRUS, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943,* Bohlen zabıtları, s. 482–486.
2. Moran, *Struggle for Survival,* 28 Kasım 1943 girdisi, s. 134.
3. PRO CAB 99/25.
4. Brooke'un görüşleri, alıntılanan kitap Lord Moran, *Struggle for Survival,* 28 Kasım

"çokça falan filan" diyerek geçiştirirken, "bir anda onun [Stalin] en yüksek kalibrede bir askerî beyni olduğu gerçeğini takdir ettim... İki meslektaşına [Roosevelt ve Churchill] kıyasla bu açıdan öne çıkıyordu".[1]

Şimdiye dek Stalin, savaşta yaptıklarıyla "en yüksek kalibrede askerî beyne" sahip olduğunu pek göstermemişti, bu yüzden Brooke'un yorumları enteresandı. Belki de Brooke, hiçbir zaman bu şekilde ifade etmemiş olsa da Stalin'in kendi karakterinden pek de farklı olmadığını fark etmişti; canice acımasızlık açısından değil (bu, tamamen Stalin'e ait bir özellikti), herhangi bir tartışmanın temel noktasının ne olduğunu anlayıp onu açıkça ifade etme yeteneği açısından. Bu iki adam aynı zamanda Roosevelt ve Churchill'in tercih ettiği "falan filan" türü konuşmalara karşı da yoğun bir hoşnutsuzluk duygusunu paylaşıyorlardı.

Roosevelt'in çevirmeni Charles Bohlen, Stalin'in "kırmızı kalemle bloknota kurt kafaları karalama" huyu olduğunu ve "hiçbir zaman heyecan göstermeyip nadiren el hareketleri yaptığını" ancak "elinde sigarayla, tartışmaya tam konsantre olmuş şekilde sessizce oturduğunu" fark etmişti.[2] Söze girdiği zaman, toplantıyı doğrudan onun için önemli olan meseleye çekiyordu: acil bir ikinci cephe ihtiyacı. Bu sessiz ver dikkatli duruşunu, Churchill ile o geceki görüşmesine de taşımıştı.

Avrupa hâlâ bu adamların tartışmalarının sonuçlarıyla yaşıyor. Churchill'in Stalin'e Sovyetler'in Doğu Polonya'yı savaş sonrası elinde tutabileceğini kabul edişi bu görüşme sırasında gerçekleşmişti; bir önceki sene Atlantik Bildirisi'ne karşı gelmemek için vazgeçilemeyeceğini söylediği topraklar.

Stalin toplantıyı mükemmel bir beceriyle ele aldı. Churchill, planının çerçevesini belirlemeden önce Sovyet liderin görüşlerini açık-

---

1943 girdisi, s. 135.

1. Danchev ve Todman (ed.), *Alanbrooke War Diaries*, ek yorumlar, daha sonra Brooke tarafından 28 Kasım 1943 girdisine eklenmiştir, s. 483.

2. Charles E. Bohlen, *Witness to History 1929–1969*, W. W. Norton, 1973, s. 145.

laması için elinden geleni yaptı fakat bir işe yaramadı. Stalin yalnızca konuşmaya "ihtiyacı" olmadığını düşündüğünü söyledi. Churchill bastırmaya devam etti ve doğudaki toprak kaybını -şu anda Stalin'e verilmek üzere olan topraklar- telafi etmek için Polonyalıların Alman topraklarını almasıyla birlikte, Polonya'nın tamamının batıya kaydığını hayal ettiğini söyledi.[1] Churchill bu teklifi -son dönemlerin en önemli sınır değişikliklerinden birisi- sürgündeki Polonya hükümetiyle müzakere etmeksizin yapmıştı. Hem İngilizlerin hem de Sovyetler'in müttefiki olan Polonyalılara kendi ülkelerinin parçalanması konusunda danışılmamıştı.

Stalin, gördüğümüz üzere, Doğu Polonya'nın Sovyetler'e verilmesini İngiliz dışişleri bakanı ile 1941 Aralık'ında yaptığı ilk görüşmeden beridir söylüyordu. Fakat şimdiyse, inanılmaz bir şekilde, bu toprakların kendisine verilmesini istemesi gerekmemişti bile. Churchill öylece verivermişti. İngiliz başbakan, yaptıklarını birkaç hafta sonra, 1944 Ocak'ında, Anthony Eden'a yazdığı bir mektupta savunmaya çalışmıştı. Kızıl Ordu'nun aldığı "muazzam zaferlerden" ve "Rus devleti ve hükumetinin karakterinde gerçekleşen köklü değişikliklerden" ve bunlarla birlikte "Stalin'e karşı kalplerinde büyüyen yeni güvenden" bahsetti.[2] Fakat tabii ki bunların "falan filan" olduklarına ilişkin güçlü bir şüphe de vardı. Belki de Churchill, Sovyet politikasında gördüğünü iddia ettiği "değişikliklerin" gerçekten de önemli olduğuna kendisini ikna etmeyi başarmıştı. Tartışılır şekilde, oldukça küçük dönüşüm işaretleri vardı. Örneğin Stalin'in, Komintern'i 1943 Mayıs'ında feshettiği doğruydu; komünizmi yurt dışında da tesis etmek için kurulan bu organizasyona karşı her zaman karışık duygular içerisindeydi. Yine de bu, Churchill'in bildiği fakat değinmekten kaçındığı Sovyet suçlarına kıyasla -örneğin Katyn- oldukça küçük bir "değişiklikti".

---

1. PRO PREM 3/136/8, s. 23 (ayrıca kayıt altına alınmıştır, *FRUS, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*, Bohlen zabıtları, s. 512).
2. Churchill'den Eden'a, 16 Ocak 1944, PRO PREM 3/399/6.

Dolayısıyla, Churchill'in Polonya sınırlarının radikal bir şekilde değiştirilmesi önerisi muhtemelen tamamen acımasız bir reelpolitik vakasıydı. Kızıl Ordu'nun saldırdığı takdirde bu bölgeleri alacağını ve Batılı Müttefiklerin orayı Polonyalılar için geri almak adına savaşmaya hazır olmadığını biliyordu. 1944 Ocak'ında Eden'a gönderdiği başka bir notta bunu, "Polonyalılar, Polonya'nın doğu sınırı için Rusya'yla yeni bir savaşa gireceğimiz hayallerini kuruyorlarsa oldukça aptal olmalılar," diyerek konuya ilişkin yaklaşımını neredeyse itiraf etmişti.[1]

Şüphesiz, Polonya sorunuyla ilgili olarak Stalin'in eli güçlüydü fakat yine de elini mükemmel oynamıştı. İkinci cephe konusundaki devamlı çekincelerinin aksine beklemeyi seçti ve Batılı Müttefiklerin Polonya üzerinden kendisine gelmesine izin verdi. Batılı Müttefiklerden önce kendi askerleri Polonya'yı alabilirdi, o yüzden kontrol kendisindeydi. Ve, gördüğümüz üzere, yılın başlarında Katyn hakkında ortaya çıkanları manipüle etme şekli, ona sürgündeki Polonya hükümeti ile uğraşmamak için makul hatta aldatıcı bir gerekçe vermişti. Daha az bilgili bir siyasi aktör, Tahran'daki baskınlığını ortaya koyarak müttefiklerinin taleplerini kabul etmesi konusunda ısrarcı olabilirdi. Fakat Stalin sessiz kaldı ve bekledi. Zamanın onun lehine olduğunu biliyordu.

Roosevelt, Churchill ile Stalin Polonya hakkında konuşurken orada değildi, fakat toplantının ilerleyen saatlerinde kendi fikrini söylemişti. Şaşırtıcı bir şekilde, bunu resmî müzakereler sırasında değil de gizlice söylemeyi tercih etmişti. Stalin'e, 1944'te yeniden başkan adayı olmayı düşündüğünü ve azımsanmayacak sayıdaki Polonyalı-Amerikalı seçmeni dikkate alması gerektiğini söyledi. Onların desteğini istiyordu, seçimlerden hemen önce, Polonya ulusunun kitlesel bir değişikliğe gideceğini kamuoyu önünde ifade etmek açıkça sorunluydu. Fakat, gizlice, Stalin'e Churchill ile Sovyetler'in savaştan sonra Doğu Polonya'yı elinde tutabileceği konusunda hemfikir olduğunu söyleyebilirdi.[2]

---

1. Kitchen, *British Policy*, s. 177. Churchill'den Eden'a, 7 Ocak 1944, PRO PREM 3/355/7.
2. *FRUS, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*, s. 594–596.

Stalin kim bilir bu görüşmeden nasıl eğlenmiştir. Amerikan başkanı yalnızca Stalin'in taleplerini kabul etmekle kalmamış, aynı zamanda Stalin'e mahremiyetini açarak kendisini zayıf bir pozisyona düşürmüştü. Eğer Roosevelt sözünde durmazsa, Stalin onun söylediklerini sızdırabilirdi. İşte bu, Stalin'in sevdiği perde arkası anlaşma türüydü. 1941 Aralık'ında Eden'ı tam da bu konuya dair gizli bir protokol yapmak için ikna etmeye çalışmış fakat önerisi hızlı bir şekilde reddedilmişti.[1] Şimdiyse, işler nasıl değişmişti.

Roosevelt'in Stalin ile Polonya hakkındaki "gizli" konuşmasına şahit olan Charles Bohlen, bunu "büyük bir hata olarak" addetmişti.[2] Sebebi, dakikalar içerisinde kendini göstermişti. Bir sonraki genel oturumda -"gizli" konuşmanın hemen ardından düzenlenen- Amerikan başkanı, Stalin'e Polonya konusunu sürgündeki Polonya hükümetiyle müzakere edebileceği önerisinde bulundu. Bu yorum açıkça memleketindeki Polonyalı-Amerikalılar içindi. Lakin Roosevelt'in yeni sınırlar hakkındaki kilit meseleyi halihazırda kabul ettiği bilgisinden beslenen Stalin, bu fikri hızlı bir şekilde reddetmişti. Yalan söylemiş ve sürgündeki Polonya hükümeti üyelerinin Almanlarla "temas" halinde olduklarını ifade etmişti; âdeta onların hain olduklarını ima ediyordu. Ne İngilizler ne de Amerikalılar bu iftiraya karşı çıkmışlardı.[3]

Akabinde Churchill, savaş sonrası Polonya hükümetinin Sovyetlerle "dostane" ilişkiler içerisinde olmasını beklediğini söyleyerek meseleleri daha da kötüleştirdi. Stalin ile ilişki bağlamında, "dostane" kelimesinin gerçek anlamının ne olduğunun belirsizliği yalnızca Polonya hakkında daha sonra yapılacak müzakerelere değil, aynı zamanda özgürlüğünü eline alan pek çok Doğu Avrupa ülkesinin idaresine de musallat olacaktı.

Churchill ve Roosevelt'in bir kez daha pragmatik bir yaklaşımda bulunduklarını söyleyebiliriz. Stalin'in Kızıl Ordu'nun savaştan son-

---

1. Bkz. s. 269.
2. Bohlen, *Witness*, s. 152.
3. PRO PREM 3/136/9, s. 12–13.

ra işgal ettiği ülkeleri idare etme yönteminden ötürü onunla savaşa girmeyeceklerdi. Fakat bu acımasız gerçek, idareleri bir tirandan -Adolf Hitler- diğerine -Joseph Stalin- geçecek olan milyonları pek de rahatlatmıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nı halen tamamen etik bir savaş, net bir iyiye karşı kötü hikâyesi olarak görenlerin bu rahatsız edici gerçekle yüzleşmesi gerekmektedir.

Toplantıyı müteakip haftalarda, Sör Alexander Cadogan Sovyetler'e karşı olan memnuniyetsizliğini günlüğünde dile getirmişti. Yalnızca onların Polonyalılara karşı olan "kanlı" yaklaşımlarından yakınmamış, aynı zamanda İngilizlerin Almanya'yla ayrı bir barış görüşmesinde bulunduğuna dair *Pravda*'da yayımlanan bu yalan iddialar karşısında öfkeden köpürmüştü. Cadogan o kadar öfkelenmişti ki günlüğüne 17 Ocak 1944'te, "Ruslar şimdiye dek karşılaştığım en pis kokan alçak Yahudi zümresi," ifadelerini yazmıştı.[1]

Cadogan'ın sinirlendiği zaman antisemitik bir hakarete başvurduğunu belirtmekte yarar var. Bu, bize o dönem antisemitizmin pek çok yerde bulunduğunu hatırlatıyor; Nazilerle savaşanların arasında bile. Cadogan'ın da bildiği gibi, Sovyet liderliğinin ağırlıklı olarak Yahudilerden oluşması gibi bir mesele söz konusu değildi. Önde gelen iki figür -Stalin ve Molotov- kesinlikle Yahudi değillerdi ve Stalin savaştan sonra kendi antisemiztimini gaddarane bir şekilde gösterecekti.

Cadogan Sovyetler'e karşı olan öfkesini dile getirirken, Churchill de konferans sırasında bir gece yarısı buhranıyla harap olmuş gibi depresif bir haldeydi. Doktoru Lord Moran'a, "İnsanın, insanlığı ve medeniyeti ortadan kaldırabileceğine inanıyorum," dedi. "Avrupa harabeye çevrilebilir ve bunun sorumlusu ben olabilirim." Moran, Churchill'in niçin bu şekilde hissettiğini bildiğine inanıyordu. "Buraya gelip Stalin ile yüz yüze görüşene dek, başbakan demokrasilerin farklı rotalar izleyebileceğine kendini inandıramamıştı. Şimdi, baş-

1. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, 17 Ocak 1944 girdisi, s. 597.

kanın desteğine bel bağlayamayacağını görüyordu. Dahası, Rusların da bunu gördüğünü fark etti. Stalin ile sıkı bir hat oluşturmaya çalışmak işe yaramaz olurdu. Stalin nasıl isterse öyle yapabilecekti. Acaba özgür dünya için, başka bir Hitler olarak, tehdit haline gelecek miydi? Başbakan, kendi acizliği karşısında afallamıştı."[1]

Tahran'a dek, Stalin suç işlemeye olan hevesini halihazırda göstermişti, bilhassa Katyn'deki infazların emrini vererek. Ayrıca İngiliz ve Amerikalıların kendi eylemlerini görmezden gelmeye hazır olduklarını da görmüştü. Fakat gaddarlık yapmayı bırakmamıştı. Hatta tam tersine, konferansın hemen ardından binlerce masum erkek, kadın ve çocuğun öldürülmesine liderlik edecekti. Ve bir kez daha Batılı Müttefikler bu konu hakkında hiçbir şey yapamayacaklardı.

1. Moran, *Struggle for Survival*, 29 Kasım 1943 girdisi, s. 140–141.

15
Toplu Katliam

Hitler, dünyanın da bildiği üzere, tarihin en korkunç suçuna liderlik etmişti: Holokost. Bu korkunç olayın yarattığı gölge yüzünden, Stalin'in sorumlu olduğu muazzam sayılardaki sivil ölümlerine çok daha az dikkat ediliyordu. Stalin'in savaş zamanı işlediği suçlara karşı olan odak eksikliği, Batı'nın müttefiki olduğu için doğru tarafta durduğu anlamıyla birleşince, Sovyet liderin hak ettiği eleştirilerden büyük oranda kurtulmasını sağladı.

Örneğin, Stalin'in savaş sırasında yaptığı uç boyutlardaki etnik temizliği kaç kişi biliyor? Tipik bir şekilde, Tahran'daki konferansın hemen ardından Sovyetler Birliği'ne dönmüş ve Kalmukya halkına karşı eylemlere girişmişti. Moğol kökenli bir etnik grup olan Kalmuklar, Stalingrad'ın güneyiyle Hazar Denizi'nin batısındaki çorak steplerde yaşıyorlardı. Bu bölge, Almanların Sovyetlerle olan savaşlarında ulaşabildikleri en doğu sınırlardı ve ayrıca evlerinden çok da uzaktaydı; Kalmukya'nın başkenti Elista, Berlin'e neredeyse 2.500 kilometre mesafedeydi.

Kızıl Ordu'nun 1942 sonunda Kalmukya'yı tekrar almasının ardından, Stalin Sovyetler Birliği'nin bu kuytu köşesinde yaşayan insanlara nasıl davranacağına karar vermek zorundaydı. 1943 Ekim'inde niyetini netleştirmişti.[1] Bütün ulusu ceza olarak sürgüne göndermeye karar verdi, bu kararın sonucunda on binlercesi hayatını kaybedecekti. Aralık ayında Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından yayımlanarak bu eyleme resmî yetkiyi veren kararname, "pek

1. Nikolai Bugai, *The Deportation of Peoples in the Soviet Union*, Nova, 2006, s. 58.

çok" Kalmuk'un Almanlarla işbirliği yaptığını iddia ediyordu. Fakat Almanların 5.000 civarı Kalmuk'u silahaltına alarak Kalmuk Süvari Kolordusu'nu kurmasına rağmen, çok daha fazla sayıda Kalmuk -23.000'den fazla- Kızıl Ordu'da görev yapıyordu.[1] Ve Kalmuk Süvari Kolordusu Wehrmacht ile birlikte geri çekildiği için, işbirlikçiler cezalandırılamayacaklardı bile.

Bunların hiçbirinin Stalin için önemi yoktu; kısmen de Kalmukların etnik kökenleri sebebiyle. Sovyetler Birliği'nin etnik nüfusunun ihtiyaçlarıyla, onun merkezî bir devlet kurma arzusunu uzlaştırmak, onun için daimî bir sorundu. Kalmuklar ve Kırım Tatarları gibi münferit toplulukların etnik miraslarını beyan etmelerine ve geleneksel anavatanlarında kalmalarına izin verilirken, etnik duygularının asla bir özerklik isteğine dönüşmemesinden emin olmak adına dikkatle izleniyordu. Hiçbir şey, Sovyet devletinin ilkelerine milliyetçilikten daha fazla aykırı olamazdı.

Bu, Stalin'in savaş zamanında Rusya'nın imparatorluk tarihine odaklanmasıyla daha da kötü hale gelen bir meseleydi. Geçmişteki görkemli günlere yapılan bu yeni vurgu pek çok şekilde görülebiliyordu. Örneğin, gördüğümüz üzere, 1942'de yeni askerî madalyalar yaratmış ve bunlara Aleksandr Nevski, Mihail Kutuzov ve Aleksandr Suvorov gibi Rus askerî kahramanlarının isimlerini vermişti. Rusya, Sovyet ailesinin baskın üyesi olarak resmedilmişti, bütün küçük cumhuriyetlerin saygı duyduğu büyük ağabeyleri.[2]

Stalin'in Kalmuklara yapmak üzere olduğu şeyin bir emsali de vardı. Örneğin, Volga kesiminde yaşayan etnik Almanlar, 1941'de Sovyetler Birliği'nin ücra bölgelerine sürgün edilmişlerdi, hatta sa-

---

1. Dieter Müller, *The Unknown Eastern Front: The Wehrmacht and Hitler's Foreign Soldiers*, I. B. Tauris, 2012, s. 248. Ayrıca bkz. J. Otto Pohl, "The Loss, Retention, and Reacquisition of Social Capital by Special Settlers in the USSR, 1941–1960", Cynthia J. Buckley, Blair A. Ruble ve Erin Trouth Hoffmann (ed.), *Migration, Homeland and Belonging in Eurasia*, Woodrow Wilson Center Press, 2008, s. 209.
2. Norman M. Naimark, *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe*, Harvard University Press, 2001, s. 92.

vaştan önce Sovyet sınırının uzak doğusunda yaşayan Koreliler de ülke içinde sürgüne gönderilmişlerdi. İktidarda olduğu süre boyunca Stalin, çeşitli ulusal ve etnik gruplara mensup birkaç milyon insanın sınır dışı edilmesi emrini verecek ve bu insanlardan yaklaşık bir milyonu hayatını kaybedecekti. Kalmuklar, bölgeleri Almanlardan temizlendikten sonra ilk hedef alınanlardı ve onlara yapılanlar ileride nelerin olacağına dair bir işaretti.

Kalmukların sınır dışı edilmeleri politikanın tipik bir örneğiydi ve bu, ölümcül bir etnik temizlik girişimi olacaktı: ölümcüldü çünkü sınır dışı edilenler için yiyecek veya barınma konusunda yeterli tedbirler alınmamıştı ve belli ki binlercesi ölecekti, etnik açıdan hedef alınmışlardı çünkü Kalmukya'da yaşayan bütün Ruslar, planlanan eylemden muaf tutulmuşlardı. Bireysel suçluluk yahut masumiyet değerlendirilmesinde bulunulmayacaktı. Yalnızca Kalmuk olarak doğmak, cezalandırılmanız için yeterli olacaktı.

28 Aralık 1943'te NKVD, Kalmukları koordine devasa bir girişimle yerlerinden etti. On dokuz yaşındaki Vera Taçiyeva o esnada öğretmen okulundaydı, "Bir anda sabah saat 6'da silahlı askerler geldiler ve tahliye edileceğimizi söylediler." Şoka girmişti, hatta arkadaşlarından bazıları bayılmıştı: "Öğretmenlerimiz gelerek bizi sakinleştirmeye çalıştılar. O noktada, bir kamyon yanaştı. Çantalara koymak için yanımızda yalnızca kişisel eşyalarımız vardı. Bizi bir tren garına götürdüler, bir yük vagonuna yerleştirdiler ve vagon ağzına kadar dolana dek insanları getirmeye devam ettiler. Trende ağlayarak oturuyorduk. Arkadaşım annesini arkasında bırakmıştı ve bağırıyordu, annem nerede, annemi nasıl bulacağım, diye. Her şeyi kaybettiğimizi hissediyorduk."

Vera için, bildiği, yaşadığı dünyanın ani bir şekilde yıkılması çok daha acı veriyordu, çünkü kendisi ateşli bir komünistti ve hatta Kalmukya'nın Alman işgalindeki bir bölgesinde de yaşamamıştı. "[Olayın] Gerekçeleri hakkında hiçbir şey bilmiyorduk. Biz komünizm ruhuyla yetiştirilmiştik. Komünizme inanmıştık. Ve gençtik.

Tren hareket ettiğinde panik baş göstermişti. Bağırmalar, gürültü, ağlamalar..."

Vera, diğer Kalmuklarla tıkış tıkış vaziyette, trenle beş günlük bir yolculuk yaptı. Trende, bilinmeyen bir yere giderlerken, kısa süre içerisinde bitlendiler. "Bir öğrenci hastalandı ve sonra öldü. O kadar çok biti vardı ki her tarafında gezinen bitleri görebiliyordunuz. Herkes bitleniyordu... Ölüleri almak için duracakları diğer istasyona kadar beklemek zorundaydık. Sonunda biz de alıştık. [Sibirya'daki] Novosibirsk'e yaklaşırken, bütün cesetleri trenin arka vagonunda toplamaya başladılar ve yığılan cesetleri bir sonraki durakta ortadan kaldırdılar, çünkü tren durmaksızın gitmek zorundaydı... İnsanların çoğu diğerlerini sakinleştirmeye çalışıyorlardı. 'Hayır, hayır, çığlık atma,' veya 'Bunu çözecekler, suçluları bulacaklar, bizi öldüremezler,' diyorlardı. Bazılarının umudu vardı."[1]

Kalmuklar, nerede olduklarına bakılmaksızın avlanıyorlardı. Aleksey Badmayev, çatışmada aldığı yaraların iyileşmesi için bir askerî hastaneye kaldırılmıştı. Stalingrad cephesinde çarpışmış ve cesaret madalyasıyla taltif edilmişti. Fakat bunun hiçbir önemi yoktu. Önemli olan tek şey onun Kalmuk olmasıydı. Tıpkı Vera Taçiyeva gibi Badmayev de rejimin sadık bir destekçisiydi: "[Saldırırlarken] Komutanlar, 'Anavatan için, Stalin için!' diye bağırıyorlardı. Biz de bağırıyorduk çünkü bu bir tür koruma gibi bir şeydi. Bağırdığımız zaman korkmuyorduk... anavatan savunulmak zorundaydı. İşte bize okulun ilk yılında bunları öğretmişlerdi. Anavatanımızdan başka hiçbir şeyimiz yoktu. Vatansever olmamız öğretilmişti. Tabii ki fareler ve halk düşmanlarının olduğunu biliyorduk fakat onların da düşmanlar olduklarına inanıyorduk. Örneğin bir adam tutuklanmıştı ve biz de sebebini merak ediyorduk; bize, Stalin hakkında kötü şeyler konuştuğu söylendi. Yapılan şeyin doğru olduğunu düşünüyorduk. Stalin hakkında kötü şeyler söylememeliydi."

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Fakat şimdiyse Aleksey Badmayev -yalnızca Kalmuk olarak doğmasından dolayı suçlu olarak- sınır dışı edilmek üzereydi: "Kalmuk sürgününü duyduğumda, bu üzerimden atamadığım bir şok oldu. Niçin savaşıyordum, kanımı niçin döküyordum, niçin halkım sürgün edilmek zorundaydı? Bu yüzden kalbim sızladı. Size söylüyorum, masum bir adamı cezalandırmak yeterince suçlu bir davranışken, yalnızca hasta, zihinsel açıdan hasta, anormal bir adam bütün bir halkın sürgün edilmesi emrini verebilir. Amaçlarının ne olduğunu bilmiyorum."[1]

NKVD perspektifinden operasyon başarılı addedilmişti. Beriya 4 Ocak 1944'te doğrudan Stalin'e rapor vererek, "26.359 aile veya 93.139 kişinin tamamı 46 özel trene bindirilmiş" ve Sibirya'ya sürülmüştü.[2] Orada çalışmak zorundaydılar -genellikle en ağır şartlarda bilek gücüyle- ya da aç kalacaklardı.

Sürgün edilen bir çocuk olan Evdokiya Kuvakova, "Yemek karşılığında verecekleri hiçbir şeyleri olmayanlar ve Rusça bilmeyenler, dilenmeye başladılar," dedi. "[Yerel halktan] Bazıları onlara biraz ekmek veriyordu fakat yine de pek çok insan açlıktan ölmüştü... Bu sürgün beni hasta biri yaptı. Kız kardeşim genç öldü çünkü çok fazla ıstırap çekmişti, çok fazla zorluğa katlanmıştı... Hâlâ kabullenemiyorum."[3]

Aleksey Badmayev, diğer Kalmuk askerlerle birlikte bir çalışma kampına gönderildi. "Kamp çok kötüydü," dedi. "Kimisi savaşta esir edilen Almanlardı... diğerleri suçlulardı." Cephe hattında çarpışmak yerine, o ve Kalmuk yoldaşları ormanda çalıştırılıyorlardı: "İlk başta ağaç kütükleri çekiyorduk, kesilmeleri ve taşınmaları gerekiyordu. Şayet günlük kotanızı doldurmakta başarısız olursanız, günlük yemek istihkakınızı alamıyordunuz, ve insanlar çabucak açlıktan ölmeye başladılar. 200 kişiden, bir ay sonra yalnızca 72 tanesi hayattaydı. 128 kişi ölmüştü."[4]

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Elza-Bair Guchinova, *The Kalmyks*, Routledge, 2006, Kindle edisyonu, kısım 755–62.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
4. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Stalin'in bu sürgünlere olan yaklaşımı, Nazilerin eziyetin getto safhasında Yahudilere karşı olan tutumlarıyla pek çok yönden benzerlik gösteriyordu. Tıpkı Nazilerin nefret ettikleri bu zümreden kurtulmak istemeleri gibi, Stalin de kurtulmak istiyordu. Tıpkı Nazilerin Yahudilerin gettolarda gözlerinin önünde açlıktan ölmelerini izledikleri gibi, Stalin de eylemleri vasıtasıyla, sınır dışı edilenlerin açlıktan ölüp ölmeyeceklerini umursamadığını gösteriyordu. 1940 Kasım'ında Łódź gettosunda görev yapan bir Nazi, "Yahudilerin hızla ölmeleri, arzu edilmediklerini düşünecek olursak, bizim için tamamen bir umursamazlık meselesiydi," dedi.[1] Ve, hayatta kalan Kalmuklara göre, Sibirya'da da onlar hakkında aynı şeyleri düşünen parti yetkilileri vardı.

Şayet Yahudiler gettolarda, Kalmuklar da Sibirya'da bırakılmış olsalardı, iki grubun da zamanla yok olacakları neredeyse kesindir. Kalmuklar yeni evlerinde benzer bir şekilde ölürlerken, Varşova ve Łódź -Polonya'daki en büyük iki getto- gettolarının mühürlenmesinin üstünden çok bir zaman geçmeden, ölüm oranları doğum oranlarını geçmişti. 1943 Aralık'ında 90.000 civarı Kalmuk sürgün edilmiş, 1949'da 74.000 civarı, 1959'da da 65.000'den azı hayatta kalabilmişti.[2] 1946 Temmuz'u gibi erken bir tarihte, Sovyet yetkilileri Kalmukların yok olma yolunda olduklarını biliyorlardı. Novosibirsk'teki bir Sovyet yetkili, "Kalmuklar arasında ölüm oranı cidden çok yüksek," diye yazmıştı. "Doğum oranının 3,5 kat üstünde."[3] Kalmuklar, Stalin'in ölümünden birkaç sene sonra Sovyet politikasında yapılan bir değişiklik sayesinde yok olmaktan kurtulmuşlardı.

Stalin hiçbir zaman Kalmukları ortadan kaldırmak istediğini açıkça söylememişti. Fakat, pratikte, bu suçu ağır ağır işlemiyor

1. Browning, *Origins of the Final Solution,* Łódź gettosunun müdür yardımcısı Alexander Palfinger'in sözleri, 7 Kasım 1940 tarihli rapor, s. 120. Palfinger, ölümleri Almanları etkilemediği sürece Yahudilerin kaderlerine karşı "kayıtsız" olduğunu ifade etmişti. Almanlara da yayılabilecek bir salgın hastalıktan -ki bunun önlenmesi gerekirdi- ölen Yahudilerle bulaşıcı olmayan hastalıklardan ölen Yahudiler -göz ardı edilebilirdi- arasında bir ayrım yapmıştı: *a.g.e.*, s. 460 n. 34. Ve BArch R 138-II/18, kritischer Bericht, 7 Kasım 1940, Palfinger.
2. Guchinova, *Kalmyks*, Kindle versiyonu, kısım 990–97.
3. *A.g.e.*, kısım 872.

muydu? Bu insanların evlerinden, ölüm oranının doğum oranından çok daha yüksek olacağı bir yere sürgün edilmesini o emretmişti. Bu, kademeli bir imha politikasından başka ne olabilirdi ki? Geriye dönüp baktığında, Aleksey Badmayev suçların arasındaki benzerlikler hakkında hiç şüphe duymuyordu. "Bütün Yahudileri öldürmek isteyen Hitler'den farkı yoktu. Benim halkım Stalin'e ve Beriya'ya ne yanlış yapmışlardı? Bilmiyorum... Bir adam, tren garında tanıştığım ihtiyar bir adam, cephede üç oğlunu kaybetmişti, fakat [yine de] sürgün ediliyordu ya da annem, tek oğlu cephede savaşan annem sürgün edilmişti. Suçun mahiyeti buydu. Sanırım dünya üzerinde, Hitler'in yaptıkları dışında, bu suça eşdeğer başka hiçbir suç yok."[1]

Bununla birlikte, Stalin ve Hitler'in yaptıkları arasında bir dizi kayda değer farklar vardı. Genelde gözden kaçırılan, o zamanlarda, suçtan kimin sorumlu olduğu ve ıstırap çekenin kim olduğudur. Yahudiler için, suçlanacak kişinin Hitler olduğu çok açıktır. Yıllarca antisemitik nutuklar atmıştı. Fakat Kalmuklar gibi cezalandırılan insanlar için suçlunun kim olduğu o kadar da net değildi. Pek çoğu, Stalin'in -zeki ve ilgili olduğu öğretilen lider- neler olduğuna dair bir fikrinin olmadığını düşünüyordu. Hatta bazıları müdahale etmesi için ona yalvaran mektuplar bile göndermişlerdi. 1946 Nisan'ında üç Kalmuk parti yetkilisi yazdıkları bir mektuba, "SSCB halkının öğretmeni ve lideri, yoldaş Stalin'e: Sevgili ve çok saygıdeğer Josef Vissarionoviç," diye başlamıştı: "...uçsuz bucaksız ve kasvetli Sibirya'da, Kalmuklar ölüyor, ahlaki ve ulusal bozulmaya maruz kalıyorlar. Bu yalnızca aramızda, Kalmuklarda, kendi halkı tarafından lanetlenmiş önemsiz bir küçük hain çetesi bulunduğu için mümkün olmuştur." Fakat, aksine, "Binlerce Kalmuk evladı her cephede onurlu ve erkek gibi savaştı, çoğu Sovyet gücü -sizin için, yoldaş Stalin- ve halklarının mutluluğu için canını verdi... Kalmuklar kaderleri hakkında hükumetten ve siz, sevgili Josef Vissarionoviç, sizden bir karar beklemektedirler. Memleketlerine geri gönderilmeli, ulusal olarak bir-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

leşmeli, siyasi açıdan eski haklarına kavuşmalı ve ekonomik açıdan yeniden doğmalılar..." "Komünistçe saygıyla" şeklinde imzalanan mektuba bir cevap gelmedi. Bu mektubu yazan üç kişinin akıbeti tam olarak bilinmese de Stalin'e şikâyet mektupları gönderenlerin çoğu, Stalin'i yalvarmak suretiyle rahatsız etmek "suçundan" dolayı hapishane kamplarına gönderildi.[1]

Hitler ve Stalin'in politikalarındaki bir diğer daha önemli fark da 1941'de Sovyetler Birliği'nin işgal altındaki bölgelerinde yaşayan Yahudilerin kitlesel infazlarına emir veren Hitler'in akabinde Yahudilerin Auschwitz ve Treblinka gibi kamplarda mekanize bir şekilde imha edilmelerine karar vermesiydi. Fakat bu farklılık şüphesiz hayati bir önemi haizken, aynı zamanda önceki bağlamı anlamak için de önemlidir. Tuhaf görünen Madagaskar planı, Hitler'in 1940'ta Yahudilere karşı olan niyetinin -şayet savaş Nazilerin beklediği gibi yazın sona ermiş olsaydı- ne olacağı hakkında bir ipucu sunuyor. Daha önce gördüğümüz gibi, 1940'ta Hitler'e gönderdiği bir mektupta Himmler, "Yahudilerin Afrika'daki bir koloniye veya başka bir yere kitlesel bir şekilde göç etmeleri ihtimali sayesinde Yahudi kavramını tamamen ortadan kaldırmayı" umduğunu yazmıştı. Hitler, gelen mektuptaki bu fikri "çok iyi ve doğru" bulmuştu.[2] Ve o yaz Fransa'nın yenilgisinin hemen ardından, Alman Dışişleri Bakanlığındaki Yahudi İlişkileri'nin başı, "Fransa, Yahudi sorununun çözümü için Madagaskar Adası'nı kullanılabilir hale getirmelidir," diye yazdı.[3]

Naziler Yahudileri Madagaskar'a göndermeyi ciddi manada düşünmüşlerdi. Fakat bu, Yahudiler için İsrail'e benzer bir vatan olmayacaktı. Ada milyonlarca Yahudi'nin hayatını idame ettirebilmesi için müsait değildi ve orada "Reichsführer SS'in kontrolü altındaki"[4] hayatları, büyük ihtimalle Polonya'nın gettolarındakinden çok daha

1. Guchinova, *Kalmyks*, Kindle edisyonu, kısım 1041–66.
2. Browning, *Origins of the Final Solution*, s. 69–70.
3. Yitzhak Arad, Yisrael Gutman and Abraham Margaliot (eds.), *Documents on the Holocaust*, University of Nebraska Press, 1999, Rademacher notu, 3 Temmuz 1940, s. 216–18.
4. *A.g.e.*

berbat olacaktı. Yahudilerin hepsi yine de öleceklerdi, sadece ağır ağır ve gaz odalarındakinden çok daha uzun sürede. Gerçekleşmek üzere olanlar göz önüne alındığında, Himmler'in 1940'taki mektubunda ayrıca, zorunlu göç gibi eylemlerin, "Şayet birisi, doğuştan mahkûmiyetleri bulunan insanların fiziksel olarak yok edilmelerinin bu Bolşevik metodunun, bir Alman işi olmadığını ve imkânsız olduğunu iddia ediyorsa, bilmelidir ki bu, diğerleri arasındaki en zarif ve en iyi eylemdir, " yazmış olması önemlidir. Yine de Himmler, iki yıl içerisinde dünya tarihinde eşi benzeri olmayan bir "fiziksel imha" organize edecekti.

Hitler ve Himmler, "Yahudi sorunlarına" buldukları Madagaskar "çözümünü" yalnızca savaşın 1940'ta biteceğini düşünerek öngörmüşlerdi. Çatışmalar devam ederken, Yahudileri Afrika'ya binlerce kilometrelik bir yolculuğa çıkarmanın hiçbir olasılığı olmadığının farkına varmışlardı. Fakat Madagaskar planı, savaşın devam edeceği netleştikten sonra rafa kaldırılmış olsa da bize Hitler ve Stalin'in göreli zihniyetleri hakkında bir ipucu veriyor. Bu, Nazilerin Yahudileri Afrika'ya gönderme niyetleriyle Stalin'in Kalmuklar gibi cezalandırılan halkların Sibirya'ya gönderilmesi planının pek de farklı olmadığını göstermektedir. Her iki olayda da sınır dışı edilen insanların mal varlıkları ve eşyaları başkalarına verilmiş ve anavatanlarındaki hayatlarının bütün izleri ortadan kaldırılmıştır. Nazilerin vakasında planın yarı soykırım olduğundan emin olsak da Stalin'in sınır dışı ettiği etnik gruplara dair nihai niyetlerinden böylesi emin bir şekilde konuşmak daha zordur. Hitler'in aksine Stalin'in gelecekle ilgili arzularını kimseye açıklamaması sorunun bir parçasıdır. Hitler konuşmalarında Yahudileri yok etmek istediğini haykırıyordu. Stalin, muhtemelen seçeneklerini açık tutabilmek adına, asla buna benzer bir şey söylemedi. 1930'ların sonlarındaki Büyük Temizlik zamanında gösterdiği gibi, gizli polisini işkence etmeye ve öldürmeye cesaretlendirebiliyor ve ardından onları çok ileri gitmekle suçlayabiliyordu.

Ayrıca, tiranların cinayetlere karışmalarında da bariz bir paradoks var. Stalin hedef almak istediği gruplara yönelik niyetleri hak-

kında pek konuşmaz ve Hitler açıkça konuşurken, ardında suçluluğunu kanıtlayan belgeler bırakan da Sovyet liderdi. Onun bir savaş suçlusu olduğunu ispatlamak kolaydır. Beriya ile görüştüğünü ve pek çok etnik grubun ceza sürgünlerine izin verdiğini biliyoruz. Yine de Hitler'in Holokost'taki sorumluluğunu kanıtlamak -halen makul olsa da- daha zordur.

Bununla birlikte, şayet iki rejimin farklı doğalarını ve iki liderin zıt kişiliklerini anlarsanız, bu bariz paradoks ortadan kalkar. Hitler'in Holokost adına yazılı emirler verdiğini kanıtlayan belgeler üretmesine ihtiyacı yoktu, çünkü kesin bir şekilde Yahudilerin imha edildiğini görmek istediğine dair çok fazla şey söylemişti. Altındakiler için, Yahudileri öldürerek Führerlerinin vizyonunu gerçekleştirdikleri algısını oluşturmuştu. İnfazların onaylandığına dair devlet başkanlarının imzası olan bir dizi resmî evrak görmelerine ihtiyaçları yoktu. Fakat Stalin insanlar arasında pek açık konuşmadığı ve "vizyonlar" hakkında konuşmak için ne bir isteği ne de yeteneği olduğu için, onu destekleyenler yazılı emirleri görmedikleri sürece hiçbir zaman tam olarak onun istediği şeyi yaptıklarından emin olamamışlardı.

İki suçlunun deneyimlerini karşılaştırarak farklı sistemlerin pratikte nasıl işlediğini görebiliriz – Oskar Gröning ve Nikonor Perevalov. Auschwitz'de görev yapmış bir SS olan Gröning ile NKVD'de teğmen olan Nikonor Perevalov'un ortak çok yönü vardı. Örneğin, her ikisi de birliklerine büyük bir hevesle gönüllü olmuş ve çocukluktan beri rejime destek vermesi için yetiştirilmişlerdi. Milliyetçi bir ailede doğan on iki yaşındaki Gröning, Hitler şansölye olduğunda çok heyecanlanmış ve Nazilerin Almanya'yı daha iyiye götüreceğine inanmıştı.

Nikonor Perevalov ise, 1917 Ekim Devrimi'nden sadece üç ay önce doğmuştu, olabildiği en kısa sürede Komünist Parti üyesi olmuştu: "Komünist olmak, partiye katılan her genç Sovyet vatandaşı gibi, halkımız arasında ön kademelerde yer almak, her şeyde, her durumda örnek teşkil etmek ve partili olmayanları ileri taşımak adına

eğitmek demekti. Ben hep bunu anladım. Düşmanı başarıyla ortadan kaldırmak adına bunu yapmak gerekiyordu."[1]

Hem Gröning hem de Perevalov "elit" bir organizasyonda görev yapma hayali kurmuşlardı. Gröning'in durumunda bu, SS'e, Perevalov'unkinde ise NKVD'ye katılmak anlamına geliyordu. İkisi de rejimlerinin genel hedeflerini anlamışlardı. Perevalov komünist Sovyetler Birliği'nin yolunda duran "halk düşmanlarıyla" yüzleşmek, Gröning ise yeni Reich'ın iç ve dış düşmanlarını mağlup etmek istiyordu, başta da Yahudileri. Gröning, "Yahudiler gerçekten de Almanya'nın bedbahtlığının sebebiydi," dedi, "...ve dünya görüşümüzden ötürü, Yahudiliğin bize karşı büyük bir komplo içerisinde olduğuna ikna olmuştuk."[2]

Ne Perevalov ne de Gröning, inançlarının Hitler veya Stalin'in karakterleri tarafından büyülenmesine izin vermemişlerdi. Hitler ve Stalin'i bireyler olarak değil, ütopyaya ulaştıracak olan pratik politikalar ve değer sistemlerinin temsilcileri olarak takip ettiler. Ve "elitlerin" üyeleri olarak, bu ideal yeni geleceğin yaratılışında oynayacakları önemli roller olduğunu biliyorlardı.

Ayrıca ikisine de üstlenmek üzere oldukları işin çok gizli olduğu söylenmişti. Gröning Auschwitz'in varlığından söz edemezdi, "ne arkadaşlarına ne kardeşlerine ne silah arkadaşlarına ne de kendi birliğinde olmayanlara"... "Bireysel olarak ilerlemek ve bu yönde bir beyanat imzalamak zorunda kaldık." Ve Perevalov, 1943 sonunda o ve birliği Kalmukya'ya gönderildiğinde, başta yalnızca "gizli bir görev ifa etmek adına oraya getirildiği" bilgisine sahipti.

Perevalov, görevinin Kalmukları topraklarından sürmek olduğunu ilk duyduğunda bunun haklı bir eylem olduğunu düşünmüştü: "Tabii ki [onların] işbirliği yaptıklarının doğru olabileceğine inanıyordum... Onları sınır dışı etmeliydim." O ve birliğinin geri kalanı, sınır dışı etmeleri konusunda kendilerini yetkilendiren "Yüksek Sovyet Prezidyumu emrini" okumuşlardı. Böylece, eylemin devletin en

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Rees, *Their Darkest Hour*, s. 19.

tepesinden onaylandığını bilmenin verdiği güvenle Kalmukları evlerinden etmek üzere hazırlandı.[1]

Gröning'in deneyimi ise çok farklıydı. Yakında Auschwitz'de çalışacağı bilgisini gizli tutmaya söz vermiş olsa da yine de hâlâ klasik bir toplama kampına gönderildiğini düşünüyordu. Ta ki bir SS meslektaşı, Gröning kampın ekonomi departmanındaki görevine iyice alıştıktan sonra, burasının -Yahudilerin asla çıkamadığı- özel bir üs olduğundan hasbelkader bahsedene kadar.

Auschwitz'in toplu infaz yeri olduğunu öğrenmesine rağmen, Gröning'in ideolojik inançları bu vahşetin niçin yapıldığını anlamasına yardımcı olmuştu: "Yahudilerin yok edilmesi gerektiği bizim için açıktı ve gözümüzde makuldü çünkü biz düşmanın yalnızca hava, kara muharebelerinde savaştıklarımız yahut İngiltere'dekiler vs. olduğuna değil, aynı zamanda savaşı kışkırtan Yahudilerin de düşman olduğuna inanıyorduk: aldığımız siyasi eğitim buydu. O dönem gidip de savaşta olduğumuzu söyleseydiniz, bizi yenmek isteyenlere karşı elimizden gelenin en iyisini yapmak zorunda kalırdık. Ve bunların [yenmek isteyenler] başında Yahudilik ve komünizm için dünya egemenliği kazanmaya çalışan Yahudiler ve Yahudi kapitalleri -bazen bunlar aynı kefeye konulurdu- geliyordu. Bu yüzden... bu, açtığımız savaşın yalnızca bir bölümüydü."[2]

Gröning, yeni görevini ifa ederken olan bitenler için yasal bir yetkilendirmeye ihtiyacı olmadığını hissetmişti. Çocukluğundan beridir ona öğretilen değerlere yaslanmıştı. Yahudiler, şu veya bu şekilde üstesinden gelinmesi gereken bir "sorundu". Şimdiyse, savaşın yaşam-ölüm mücadelesinde, bu "problemi" çözmek adına aşırı uç -ve çok gizli- bir metot geliştirilmişti.

Yine de hem Gröning hem de Perevalov, bu eylemlerin niçin gerçekleştirilmesi gerektiğini prensipte anlamalarına karşın, bunları pratikte gerçekleştirmenin tamamen farklı olduğunu keşfettiler. Ve

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade. Fakat ayrıca bkz. Rees, *Their Darkest Hour*, s. 19-20.

işlerini yapmaya başladıklarında, ikisinde de şüpheler oluşmaya başladı. Gröning için, endişe ilk kez bir Yahudi nakliyesine katıldığında oluşmaya başlamıştı. Bu normalde onun işi değildi. Vaktini genelde ofisinde, öldürülen Yahudilerden alınan paraları sayarken geçiriyordu. Yalnızca zaman zaman Yahudilerin gelişlerini izleyip, eşyalarının güvende olduğunu kontrol etmek zorunda kalıyordu.

Yahudilerin ayıklanması tamamlandığında ve çoğunluğu götürüldüğünde -ya kampa ya da doğrudan gaz odalarına- Gröning, geride kalan insanlara olanlar karşısında şoka uğradı. Yürümek için çok hasta olanların ve annelerini kaybeden çocukların dehşet verici bir gaddarlığa maruz kaldıklarını gördü. Bir SS'in ihtiyar bir Yahudi'ye ateş ettiğini, bir başka SS'in de bir çocuğun kafasını kamyonun kasasına vurarak parçaladığını ve onları "kamyona bir buğday çuvalı gibi" attıklarına şahit olmuştu.[1]

Gröning gördükleri karşısında öfkeden öylesine köpürmüştü ki gidip birlik komutanına yakınmıştı. Komutanı ona, Yahudilerin gaz odalarına atılmalarının "kaçınılmaz olduğunu", fakat varış bölgesindeki bu "aşırılıkların" ve "sadist" eylemlerin gerçekleştirilmemesi gerektiğini söyledi. "Şayet ortada Yahudileri imha etme gibi bir gereklilik varsa, bunun belirli bir çerçeve içerisinde yapılması gerektiği" konusunda güvence verdi ve Gröning Auschwitz'de çalışmaya devam etti.[2]

Perevalov'un ise, Kalmuklara karşı giriştikleri eylemin hikmeti konusunda şüpheleri vardı çünkü sınır dışı edilenlerin büyük çoğunluğunu kadınlar, yaşlılar veya çocuklar oluşturuyordu: "Bütün bu insanlar nasıl gönderilebilir, diye düşündüm. Merkezî hükumetimizin Kalmuk komünistleri ve parti aktivistleri hakkında ne yapacağını merak etmiştim... İşte anlayamadığım şey buydu. Bütün bu insanlar için, gördüğüm bu insan grubu için üzülmemi sağlayan şey buydu."[3]

---

1. Rees, *Auschwitz*, s. 171.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade ve Rees, *Their Darkest Hour*, s. 19.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade, ayrıca bkz. Rees, *War of the Century*, s. 195.

Fakat Gröning'in aksine Perevalov, şüpheleri konusunda üstü ile konuşmamıştı. "Emir emirdir, fakat ayrıca, daha da önemlisi, emir Yüksek Sovyet'ten gelmişti. Fakat ben, ana yasama organımız olan Yüksek Sovyet'in, hükumetin ve Komünist Parti'nin liderlerinin bu hatayı yaptıklarını düşünüyorum." Bununla birlikte, "emri yerine getirmek benim görevim. Orduda işler böyle yürüyordu. Ne kadar isteksiz olduğum veya duruma ilişkin neler anladığımın hiçbir önemi yoktu, bunun hakkında düşünmemem ve kafa yormamam gerekiyordu. Emir emirdir, yerine getirilmelidir... Savaş durumunda emre itaatsizlik, askerî mahkemede yargılanmak ve askerî kurallara göre cezalandırılmak demektir."[1]

Olaylar arasındaki bir fark da Perevalov -dehşetengiz bir ıstıraba sebep olurken- bir noktada gerçekleşen infaz eylemlerinin bir parçası olmamıştı. Sınır dışı edildikten sonra Kalmuklara neler olduğu hakkında emin olamıyordu. Onları Sibirya'ya götüren trende yeterli miktarda su ve erzakın bulunmadığı açık olsa da kendisine bu durumun onu ilgilendirmediğine ve nihai kaderlerinin başka bir yerde olduğuna, kendi ellerinden çıktığına dair kendini yatıştırabilmişti. Diğer yandan, Gröning ise infazlar için tasarlanmış bir yerleşkede çalışıyordu ve kendisinin "makinedeki bir dişli, önemli bir dişli" olduğunu kabul ediyordu.[2]

Fakat, dünya tarihinin en büyük toplu infaz alanı olan Auschwitz'de çalışmasına rağmen, Gröning kendisini öldürme sürecinin yarattığı istikrahtan çok uzaklaştırmış ve çalışma hayatına alışmaya başlamıştı: "Yıllar geçtikçe şayet her gün [varışların gerçekleştiği] rampada değilseniz -ben bunu yalnızca valizlere ne olduğunu kontrol etmek için üç dört haftada bir yapmıştım- bir şekilde görevinizi kabulleniyorsunuz. Meslektaşlarınızın yaptığı diğer görevlerin farkındasınız ve şayet yeterince insani bir yolla yaparlarsa -kamyonda bulunan daha fazla yürüyemeyecek durumdaki insanların ve çocukların

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade, ayrıca bkz. Rees, *War of the Century*, s. 196-197.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

hepsinin yarım saat sonra ölmüş olacağını bilseniz bile- bunu kabulleniyordunuz çünkü bu şeyler günlük rutininiz haline geliyordu."[1]

Auschwitz'de Yahudilere ve diğerlerine "insanca" muamele edildiği görüşü, düzeltme yapılmadan geçilemeyecek bir iftiradır. Auschwitz'de "insanca" hiçbir şey yoktu, çok sayıda görgü tanığının ifadeleri, yaşanan pek çok tecrübe ve kampta meydana gelen ıstıraplar bu gerçeği doğrulamaktadır.[2]

Gröning'in aksine, Perevalov'un kendisini ıstıraplardan ayrı tutabileceği bir ofisi yoktu. Talihsiz sivillerle doğrudan temas halindeydi. Onlara yakın durmuş ve sürgünlerine karar verilen hükmü okumuştu. Onların ağıtlarından ve çığlıklarından yalnızca bir adım uzaktaydı. İnsanların hayatlarına getirdiği sefaleti içgüdüsel olarak biliyordu. Bu sebeple, öldürülenlerden ziyade, ıstıraba olan duygusal uzaklık, failin kolayca üstesinden gelebilmesini sağlıyor gibi görünüyordu.

Perevalov'un görevinden bu denli uzaklaşmamasının bir sebebi de, Auschwitz'deki prosedüre kıyasla, NKVD'nin göstermek üzere olduğu zulümler konusunda dürüst olmasıydı. Perevalov, kurbanların önünde durmuş ve onlara başlarına neler geleceğini söylemişti. Tam tersine Auschwitz, yalanlar üzerine inşa edilmişti. Gröning'in itiraf ettiği üzere, Kapolar -nakliyenin boşaltılmasından sorumlu mahkûmlar- "insanları, şu an yalnızca kaydedildiklerine ikna etmeyi başarmışlardı". İkiyüzlülükleri onların öldürülme anına dek devam ediyordu, Yahudiler gaz odalarına "banyo" denilerek sokuluyorlardı. Gröning, kampta çalışan SS'ler için oluşturulan bu aldatmacanın faydalarının pek tabii farkındaydı. "Duvarın arkasına bir el bombası atıp," dedi, "duvarın önündeki adamı öldürmek daha kolaydır."[3]

Fakat, Gröning ve Perevalov, hizmet ettikleri rejimin liderleriyle kıyaslandığında kavramsal bir farklılığı paylaşıyorlardı. Hitler ve Sta-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Bunu göstermesi için heybetli bir ifade mevcut, Rees, *Auschwitz*, ve özellikle Jadwiga Bezwinska ve Danuta Czech (ed.), *Amidst a Nightmare of Crime: Manuscripts of Prisoners in Crematorium Squads Found at Auschwitz*, Howard Fertig, 2013.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade, ve Rees, *Their Darkest Hour*, s. 21.

lin iktidar mücadelesi verdikleri yıllarda suçlu damgası yemişlerken, Gröning ve Perevalov, onların kurulu bir düzenin temsilcileri olduklarına -hukukun tarafında bulunduklarına ve suçluları cezalandırdıklarına- inanıyorlardı. Kendilerinin suçlu olabilecekleri fikri, onlar için akıl almaz bir şey olurdu. Bu, ikisinin de hizmet ettikleri rejimlerin çökmesini müteakip sorunlarla karşılaşmalarının sebeplerinden biriydi. Bilhassa Gröning, geçmişiyle hesaplaşmak adına çetrefilli ve çelişkili bir yol geliştirdi. "Kazananın her zaman haklı olduğuna" yürekten inanıyordu ve Müttefikler bir çifte standart geliştirmişlerdi. "Bombaların Almanya'ya nasıl bırakıldıklarını gördük," dedi, "ve kadınlar ve çocuklar alevler içinde can verdiler. Bunu gördük ve, 'Bu savaş, her iki tarafın da bu [aynı] şekilde yönettiği bir savaştı,' dedik."[1]

Auschwitz'in komutanı Rudolf Höss'ün de aralarında bulunduğu pek çok Nazi, Alman şehirlerinin bombalanmasıyla Holokost'u bir tutmaya çalıştılar. Fakat bu yanlış bir karşılaştırmaydı. Halen ihtilaflı oluşu anlaşılabilir olsa da Müttefiklerin Almanya ve Japonya'yı bombalama motivasyonlarının ardında savaşı kazanma arzusu vardı, nüfusun bir kesimini hedeflememişti ve savaş bittiği an durmuştu. Bunun aksine, Yahudilerin yok edilmesi ırksal bir nefret dürtüsüydü, yalnızca kökleri sebebiyle bir kesim tamamen hedef alınmıştı ve Almanlar kazansalardı bile neredeyse kesin olarak bu devam edecekti.

Yine de Gröning, Auschwitz'de yaşananları, "Korkunç... gerçek şu ki orada bulunmak zorunda olmam mide bulandırıcı," diyerek kabul etti. Fakat kendisini "suçlu" hissetmiyordu. Ayrıca, 2000'lerin başında bu sözleri söylediği röportajı verdiği sırada, Alman otoritelerinin onu herhangi bir suçtan ötürü yargılamak için bir girişimde bulunmadığını da biliyordu.[2] Ancak bütün bunlar, birkaç yıl sonra cinayete "yardım ve yataklık etmekle" suçlandığında değişti. 2015'te

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade, ve Rees, *Their Darkest Hour*, s. 21.
2. *Auschwitz: The Nazis and the 'Final Solution'*un 6. Bölümündeki ifade, yazan ve yapımcılığını üstlenen Laurence Rees, BBC TV'de 2005'te yayınlanmıştır, ve Rees, *Their Darkest Hour*, s. 23.

dört yıllık hapis cezasına çarptırıldı, fakat 2018'de, hapis cezasını doldurmadan, doksan altı yaşında öldü.

Nikonor Perevalov ve NKVD'deki yoldaşlarının da benzer bir şekilde sorumlu tutulması gerektiğine inanan pek çok Kalmuk var. Evdokiya Kuvakova, "Cezalandırılmadılar ve hayatlarını yaşadılar," dedi. "Bu, bütün [Kalmuklar] halka karşı yapılan büyük bir adaletsizlik."[1] Cezalandırılmak yerine, Perevalov'a emekli aylığı bağladılar. Ayrıca, tıpkı Gröning gibi, o da istekli bir şekilde hizmet ettiği siyasi dünyanın çöküşüyle uğraşmak zorunda kaldı. 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından, yine tıpkı Gröning gibi o da geçmişini kabullenmek adına çetrefilli bir yol geliştirmişti: "Şöyle düşünüyorum: insanların sınır dışı edilmesi yasa dışıydı, fakat bu, NKVD birliklerinin suçu değildi. Bizim müfrezemiz -adamlarım- yasa dışı hiçbir şey yapmadı fakat bu, Tanrı gözünde yasa dışıydı... İşte böyle düşünüyorum. [Stalin'in suçlarını] Onaylamıyorum. Fakat bizler o dönemde yaşıyorduk ve bütün insanlar böyle olması gerektiğine inanıyordu."[2]

Yine de bu iki fail ile Hitler ve Stalin'in ölümcül suçları arasındaki bütün benzerliklere rağmen, önemli bir de fark var. Hitler belki başlangıçta Stalin'inkine benzer öldürme metotları, sürgün ve açlık gibi, kullansa da akabinde ayrıca tamamen yeni bir metot kullanmaya başladı: bütün bir halkın mekanize şekilde imha edilmesi. Auschwitz, Treblinka gibi infaz fabrikaları ve diğer ölüm kamplarının Stalin'in Sovyetler Birliği'nde bir benzeri yoktu. Sibirya'da açlıktan ölen Kalmuk çocuklarla Auschwitz'de gaz odalarında can veren Yahudi çocuklar arasında korkunç bir benzerlik olduğu tartışılsa da kavramsal açıdan bunlar aynı suçlar değildi. Holokost, tek başına dehşet verici bir suç olarak kalmaya devam ediyor. Hitler, belli bir zaman aralığında, bir kesimin tamamını ortadan kaldırmak adına tasarlanan ölüm fabrikalarının yaratılmasına liderlik ederken, Stalin etmemişti. Stalin, Kalmuklar gibi topluluklar için nihai olarak ne is-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

terse istesin, gerçek şu ki ulus hayatta kalmıştı ve sürgün edilenlerin çoğu -ölümünün ardından- evlerine dönmüşlerdi.

Kalmukların sürgün edilişlerinde oynadığı rolün ardından Nikonor Perevalov, çok daha büyük bir etnik grubun sürgününde rol aldı: Kırım Tatarları. Beriya'dan gelen bir raporu okumasının ardından, Stalin bir kez daha operasyonu şahsen onayladı. Sovyet otoriteleri, 190.000 civarındaki Tatar nüfusundan 20.000'inin, Kırım'ın işgali sırasında Almanlarla işbirliği yaptığını iddia etmişti. Yine, tıpkı Kalmuklar gibi, masum Tatar çoğunluğu suçlularla birlikte cezalandırılacaklardı.

18 Mayıs'ta Perevalov, bütün Tatar nüfusunun sürgün edilişini organize eden 20.000'den fazla NKVD unsurundan birisiydi. Ve tıpkı Kalmuklarda olduğu gibi, içinde olanlara dair şüpheleri vardı, bilhassa yaşlı bir kadının evinden sedyeyle çıkarılıp bir kamyona atıldığını gördüğünde. "O kadar zayıftı ki tek bir kelime dahi edememişti," dedi. "Hareket dahi edemiyordu. Çok yaşlıydı... o yaşlı kadının hiçbir suçu yoktu... Çoğu insanın hiçbir suçu yoktu. Bu konuda dürüst olmalıyım."[1]

Kırım Tatarlarının çoğu, çok sayıda insanın öleceği -sürgün edilenlerin üçte birinden fazlası- Özbekistan'a gönderilmişlerdi.[2] Tıpkı Kalmuklar gibi, Tatarlar da masumken niçin ıstırap çekmek zorunda olduklarını anlayamamışlardı. Elbette, Stalin'in bu "hatayı" fark ettiği zaman düzelteceğini düşünmüşlerdi. Sürgünler sırasında on bir yaşında olan Musfera Muslimova, sürgünleri sırasında aralarında dolaşan "söylentileri" hatırlıyordu, "Bazı trenler halihazırda geri döndüler, Stalin onları evlerine geri döndürdü... İnsanlar sürekli onu haklı çıkardılar. 'Bu Stalin değil, bu başkası, o değil.' Daha sonra başından beridir Stalin olduğu açık bir hale geldi. O olmadan bunların hiçbirisi hayata geçirilemez, hiçbirisi gerçekleşemezdi... Tabii ki insanların en acımasızıydı... Küçükken bunu anlayamıyorsunuz, fakat yıllar geçtikçe öfkeniz artıyor."[3]

1. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 252.
2. Applebaum, *Gulag*, s. 388.
3. Daha önce yayınlanmamış bir ifade. Ayrıca bkz. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 254.

16 Mayıs 1944'te, Nikonor Perevalov ve NKVD'nin Kırım Tatarlarına karşı giriştikleri hareketten yalnızca iki gün önce, Auschwitz'e Macaristan'dan ilk Yahudi kafilesi gelmişti; Macaristan, o zamana dek, Yahudileri gaz odalarına göndermeyi reddetmişti.[1] Gelmekte olan çok sayıdaki Yahudi için -400.000'den fazla- kampta halihazırda özel hazırlıklar yapılmıştı. En kayda değeri, yeni bir demiryolu hattı döşenmişti, böylece nakliyeler doğrudan Auschwitz-Birkenau'ya ulaşacaktı. Daha önceleri Yahudiler, kampa 1,5 kilometrelik tali bir yoldan götürülüyorlardı. Fakat Macar Yahudilerinin bu kadar fazla sayıda olacağı beklenmesine rağmen infaz tesislerinde sorunlar baş gösteriyordu. Yahudilerin büyük çoğunluğu derhal infaz edilmek için seçildiler ancak onca cesedi yakmak için yeterli fırın kapasitesi de yoktu, bu yüzden devasa çukurlar kazıldı ve cesetler açıkta yakıldı. Hatta bazı Yahudiler, bu yanan çukurlara canlı canlı atılmışlardı.[2]

Bu yoğun infaz döneminde Oskar Gröning çoğunlukla ofisinde oturuyor ve gelen Yahudilerden çalınan paraları sayıyordu. Macarların yaptıkları, Auschwitz'deki SS'ler için altına hücum gibi bir şey olmuştu. Çünkü Macar sürgünleri çok süratli bir şekilde organize edilmişti ve pek çok Yahudi halen vücutlarında, kıyafetlerinde veya bagajlarında gizlenmiş değerli şeyler taşıyordu. Auschwitz'de SS arasında hırsızlık patlamıştı ve bu onlar için bir zengin olma fırsatıydı. Disiplin açısından pek çok SS'te *bırakınız yapsınlar* yaklaşımı vardı. Gröning, bazılarının Yahudilerin yanlarında getirdikleri alkolleri aşırarak kendilerinin içtiklerini hatırlıyordu: "Farklı ülkelerden gelen hiçbir Yahudi grubuna empati veya sempati duyulmuyordu, tabii belirli bir votka ya da Schnapps almaya meraklı değilseniz." Macarların yaptıklarına dair aklında şunlar kalmıştı, "Örneğin, Macarların güzel bir erik brendileri vardı..." Şaşırtmayacak şekilde, o ve silah arkadaşları çoğu zaman sarhoştular. "Disiplin eksiği öyle bir boyuta gelmişti

1. Danuta Czech, *Auschwitz Chronicle, 1939–1945: From the Archives of the Auschwitz Memorial and the German Federal Archives*, I. B. Tauris, 1990, s. 627.

2. Rees, *Holocaust*, s. 393.

ki yatağa tamamen sarhoş vaziyette giriyorduk... ve şayet ışığı kapatmak için çok üşenirsek, yattığımız yerden ateş ederek kapatıyorduk."

Hitler uzun zamandır Macaristan'daki Yahudileri yok etmek istiyordu fakat onların yok edilişini ayarlamak onun için pek de kolay olmamıştı. Stalin'in yaptığı gibi kafasını sallayarak onların sürgün edilmelerini emredemezdi. Sovyet lider, hiçbir zaman Sovyet olmayan kurumlardan, vizyonunu gerçekleştirmek adına, yardım almak konusunda endişelenmek zorunda kalmamıştı. Diğer yandan Hitler ise genellikle istediğini almak için ısrar ve tehdit karışımını kullanıyordu.

18 Mart 1944'te, Macaristan Kral Naibi Amiral Horthy, Hitler ile bazı görüşmelerde bulunmak adına Avusturya'daki Klessheim Sarayı'na geldi. Macarlar 1940 Kasım'ından beri Mihver ittifakının bir üyesiydi, fakat Nazilerin ideolojik hedeflerinden ziyade daima kendi çıkarlarını takip etmişlerdi. Örneğin, Sovyetler Birliği'ne karşı olan savaşa katılmaları çok da gönülden değildi. Şimdiyse Horthy, Macar askerlerinin Doğu Cephesi'nden geri çekilmesini istiyordu. Buna karşın, Hitler'in aklında çok daha farklı bir görüşme şekli vardı. Horthy'ye Macarların savaştan çıkmak için Müttefiklerle bir anlaşma yapmaya çalıştığını bildiğini söyledi ve Yahudilere karşı radikal eylemlerde bulunmayı reddederek, cepheyi gerisinden bozmak için tehlikeli ve sadakatsiz bir gruba izin veriyordu. Hitler böylesi bir durumu daha fazla kabul edemeyeceğini söyledi. Alman birlikleri Macaristan'ı derhal işgal edecekti ve Macar lider bunu kabullenmek zorundaydı.

Yaşlı amiral, Alman askerlerinin Macar sınırını geçmelerine izin vermeyi reddedince Hitler, Horthy'yi ailesiyle tehdit etti. Horthy öfkeden çılgına dönmüştü ve bir an önce ayrılmak istediğini söyledi. Birden, bir hava baskını sireni çaldı ve kaleden dumanlar yükseldi. Horthy'ye bu kriz anında Macaristan'la olan telefon hatlarının kesildiği söylendi. Bu durumda oradan ayrılamazdı.

Fakat bunların hepsi aldatmacaydı. Herhangi bir hava baskını olmamıştı ve telefon hatlarında hiçbir sorun yoktu. Dumanı Nazilerin kendileri çıkarmıştı. Bütün bunlar Horthy'yi Klessheim'da tutmak

adına tasarlanmıştı ve dalavere işe yaramıştı. Kalede tuzağa düşürülen Horthy, Alman birliklerinin Macaristan'a girmesini ve Nazilere hizmet edecek bir hükumetin kurulmasının kabul etmişti. Hemen ertesi gün, 19 Mart'ta, Wehrmacht Macaristan'a yürüyordu.[1]

Macaristan'ın işgali Nazilere pek çok muazzam yönden yardımcı olmuştu. Stratejik açıdan, Sovyetler'in saldırması durumunda Alman birliklerinin Macaristan'ın doğu sınırında konumlanacak olması avantajlıydı ve ayrıca artık ülkeden istedikleri her türlü materyali alabiliyorlardı. Fakat Hitler'in ilgilendiği büyük ödül ise, çok sayıda Yahudi'ye doğrudan erişimdi.

Alman birliklerinin Budapeşte'yi işgalinden hemen sonra Adolf Eichmann şehre geldi, yerel otoritelerle koordinasyon kurulmadan yüzbinlerce insanı sürgün etmenin mümkün olmadığını biliyordu, kitlesel sürgüne yardım edebilecek Macarları aramaya başladı. Macar yönetimindeki -Devlet Bakanı László Endre ve Macar jandarmasında yüksek rütbeli bir subay olan László Ferenczy gibi- antisemitistlerin süratle yardımlarına başvurdu.

Jandarma ve diğer Macar yetkililerin yardımlarıyla birlikte, Yahudilere karşı girişilen eylem süratle uygulandı. NKVD, Kalmuklar gibi etnik grupların sürgünlerini organize etmek için haftalarca süren detaylı planlamalara ihtiyaç duyuyordu. Ve ayrıca onlar kendi sınırları içerisinde görev yapıyorlardı. Fakat Eichmann, Doğu Macaristan'daki 200.000'den fazla Yahudi'nin zorla yakalanmalarını yönetmiş ve bunu iki haftadan kısa bir sürede gerçekleştirmişti. İnsanların toplu-ca seçilmesinin ve nakliyesinin Macar yetkililerinin gönüllü işbirlikleri olmadan gerçekleştirilebilmesi hayal dahi edilemezdi.

Bu Macarların çoğunun motivasyonu yalnızca antisemitizm değil, aynı zamanda açgözlülüktü. Yahudilere eziyet eden pek çoğu gibi, onlar da zengin olmak için bir fırsat görmüşlerdi. Bir Macar Yahudisi, sahip oldukları her şeyi üç kuruşa satmak zorunda kaldıklarını ha-

1. Kershaw, *Nemesis*, s. 627–628.

tırlıyordu. Evlerini ve işyerlerini "satın alan" adam, bekleyen sürgün trenlerine doğru yürürlerken onları "şefkatle değil keyifle" izlemişti.[1]

Auschwitz'e gönderilen Macar Yahudilerinden biri de Israel Abelesz'di. SS'in yeni gelenlere endişelenecek bir şeyin olmadığı konusunda güvence vermeye çalıştığını hatırlıyordu. Sonuç olarak, varış rampasında herhangi bir "hadise" olmamıştı. "Sanki bir fabrikada olmak gibiydi. Taşıma bandındaki gibiydi ve taşıma bant sisteminde herhangi bir aksama olmamalıydı."

Israel'in babası, annesi ve küçük erkek kardeşi derhal infaz edilmek üzere seçilmişlerdi. Fakat Israel, Auschwitz-Birkenau'nun bir bölümüne gönderilmişti, orayı, mahkûmların periyodik olarak farklı seçmelerle karşılaştığı "iş havuzu" olarak adlandırıyordu; Auschwitz kamp kompleksinde veya başka bir yerde köle olarak çalıştırılmak üzere seçiliyorlardı. Şayet birkaç haftanın ardından hâlâ iş için seçilmemişlerse, gaz odalarına gönderiliyorlardı. "Her gün yemek dağıtılıyordu," dedi. "Fakat yetmiyordu, resmen açlık diyetiydi. Ölüm korkusu hissinden ayrı olarak bir de yoğun bir açlık duygusu çekiyordunuz. Açlık o kadar güçlü bir duygudur ki diğer bütün insani duyguları bastırır... tıpkı yiyecek arayan bir köpek gibi [olursunuz]."[2]

26 Mayıs'ta, Macar Yahudileri Auschwitz'in gaz odalarında ölürken, Hitler generallerine Yahudilere karşı giriştikleri bu mücadelenin niçin bu kadar hayati olduğunu açıklıyordu. "Yahudileri yok ederek," dedi, "her türlü devrimci nüve olasılığını da ortadan kaldırıyorum. Tabii ki, bana, 'Bunu daha basitçe veya daha basit olmayan şekilde bunu çözemez miydin, çünkü diğer her şey daha karmaşık, fakat daha insanî olmaz mıydı?' diye sorabilirsiniz. Beyler, şu an bir ölüm kalım mücadelesindeyiz."[3]

---

1. Rees, *Holocaust*, s. 381–382.
2. *A.g.e.*, s. 385-386.
3. Hitler'in generalleri ve subaylarına hitabı, 26 Mayıs 1944, alıntılanan kitap Hans-Heinrich Wilhelm, "Hitlers Ansprache vor Generalen und Offizieren am 26. Mai 1944", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, Cilt 20, no. 2 (1976), s. 141–161. İngilizcesi Longerich, *Unwritten Order*, s. 212.

Bu, çok önemli bir ifade. Yalnızca Hitler'in kaynakların başka bir yerde daha kıymetli bir şekilde konuşlandırılabileceği bir zamanda Yahudileri öldürmek için kullanmasının neden bu kadar hayati olduğunu düşündüğünü ortaya koymakla kalmıyor, aynı zamanda Hitler ve Stalin arasındaki yaklaşım benzerliğini de vurguluyor. Hitler, Yahudilerin hedef alınmasıyla birlikte kendisinin "her türlü devrimci nüve olasılığını ortadan kaldırdığını" söylüyordu. Bu sözler, Kalmuklar, Tatarlar ve Volga Almanları gibi bir milyondan fazla insanın mensup olduğu etnik grupların sürgün edilmelerini haklı göstermek için Stalin'in ağzından da kolaylıkla çıkabilirdi.

Hitler gibi, Stalin'in de kalıcı endişeleri vardı. Kendisine karşı gerçekleşecek bir devrime kim liderlik edebilirdi? Memleketteki düşmanlardan en az cephedeki düşmandan olduğu kadar endişe duyuyordu. Üzerinden yirmi beş yıldan fazla bir zaman geçmiş olan Petrograd (St. Petersburg)[1] sokaklarındaki başarılı bir devrimin parçası olduğunu unutmamıştı. Kurulmuş düzenin ne kadar süratle yıkılabileceğini şahsi tecrübelerinden biliyordu. Bu yüzden kariyeri boyunca -bilhassa savaş döneminde- Stalin, Sovyet sınırları içerisindeki herhangi bir potansiyel tehdide karşı aşırı hassas hale gelmişti.

Hem Hitler hem de Stalin, bireyleri değil grupların tamamını hedef almışlardı. Bu, adaletin en temel kurallarından birine aykırı bir uygulamaydı. Geleceğiniz kendi eylemlerinize değil, kontrolünüz dışındaki faktörlere bağlıydı. Hitler'in Yahudilere bu şekilde saldırdığı gayet iyi bilinirken, Stalin'in suçu toplum bilincinde daha az bilinmektedir. Yine de kavramsal olarak bu açıdan Hitler'den çok az farklıydı.

Bu bağlamda, aralarında son bir benzerlik var. Hem Hitler hem de Stalin, diğer devletlerle olan sınırlarında yaşayan vatandaşlarının sadakatlerinden bilhassa endişe duyuyorlardı, herhangi bir çatış-

---

1. St. Petersburg 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başında, kulağa daha az Almanca gelmesi için, Petrograd olarak yeniden isimlendirilmiştir ve Lenin'in 1924'te ölümünün ardından Leningrad ismini almıştır. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından tekrar St. Petersburg ismine geri dönmüştür.

manın cephe hattına yakın muhalifleri kışkırtmalarından tedirgindiler. Bu, Stalin'in Baltık devletlerindeki nüfusa niçin oldukça sert bir şekilde eziyet ettiğini -Barbarossa Harekâtı'nın hemen öncesinde sürgün edilen on binleri- bir miktar açıklıyor. Bu ayrıca, Hitler'in niçin 1944 Mart'ında Macar Yahudilere özellikle saldırma hevesinde olduğunu da açıklıyor.

Fakat Stalin, savaş sırasında bu zulüm politikasını uygulamayı Hitler'e nazaran daha kolay bulsa da, böylesine şiddetli bir eylemin ne zaman gerekli olduğuna karar vermesi onun için daha zordu. Hitler için mesele netti. Bir ırk, kan ve ideoloji sorunuydu. Bunlar kesindi. Yahudilerden gelen tehdidin ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyordu. Fakat Stalin, gördüğümüz üzere, rakip pek çok hedefi dengelemeye çalışıyordu. Sovyetler Birliği içerisindeki etnik gruplardan daima şüpheleniyor olsa da onları yok etmek için hiçbir ideolojik tahakkümü yoktu. Onlar yalnızca üstesinden gelmesi gereken başka "sorunlar"dı. Sovyetler Birliği'nin bütün bir kesimini cezalandırmanın pratik açıdan ne denli kolay olduğunu değil, bir dizi rakip faktörü tartması gerekiyordu. Örneğin, Stalin Ukrayna'daki Alman işbirliğinin boyutunu biliyordu. Yalnızca ölüm kamplarındaki pek çok muhafızın Ukrayna kökenli olduğunu değil, aynı zamanda Ukraynalı milliyetçi partizanların Kızıl Ordu partizanlarıyla tıpkı Almanlar gibi çarpıştığını da biliyordu. Şayet Stalin azınlıktaki Kalmukların işbirliğinden ötürü onların topluca cezalandırılmayı hak ettiklerini düşündüyse, bu mantıkla her bir Ukraynalının da Sovyetler Birliği'nin ıssız yerlerine gönderilmesi gerektiği kesindi.

Fakat değillerdi. Bir politika olarak bu uygulanamaz bir şeydi. Sonuç olarak bu gerçek, iki tiran arasındaki son kapsayıcı farkı da vurguluyor. Stalin'in daima bir gözü gerçekçi olan şeylerdeydi. Fakat Hitler imkânsızı hayal etmiş ve ardından diğerlerini vizyonunu gerçekleştirmeye ikna etmeyi denemişti. Ve Hitler'in destekçileri kendi hataları olmaksızın başarısız olduklarında, onları her zaman aslında kendisine ait olan bir başarısızlıkla suçlamıştı.

Örneğin, Hitler 1944 Mart'ında Goebbels'e, Müttefik güçleri Fransa'ya çıktığında, Alman birliklerinin onları doğrudan denize dökeceklerinden "kesin bir şekilde emin" olduğunu söylemişti. Goebbels, Hitler'in haklı olduğunu "umduğunu" dile getirmişti fakat günlüğünde, "Son dönemlerde o kadar sık bir şekilde hayal kırıklığına uğruyoruz ki içinizde bazı şüpheci tavırların yükseldiğini hissediyorsunuz," itirafında bulunmuştu.[1]

Olaylar, Goebbels'in "yükselen şüpheci tavırlarının" doğru, Hitler'in "kesin bir şekilde emin oluşunun" yanlış olduğunu kanıtlamak üzereydi.

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II: *Diktate 1941– 1945*, Cilt 11: "Januar–März 1944", K. G. Saur, 1994, 4 Mart 1944 girdisi, s. 396, 399–400.

16
Merkezin Çöküşü

1944 Haziran'ı, Üçüncü Reich'a karşı başlatılan iki çarpıcı taarruza tanık olmuştu. Bunlardan biri, meşhur ve uzun zamandır beklenilen ikinci cephe olan D-Day'di. Diğeriyse Batı'da pek anılmayan Bagration Harekâtı'ydı. Pek çok Rus halen bunun, Sovyetler Birliği'nin Hitler'in yenilmesi için yaptığı katkının ölçeğinin kabul görmediğinin bir işareti olduğuna inanıyor. Ve geçerli bir noktaya dikkat çekiyorlar.

Bagration Harekâtı, yalnızca D-Day'i boyut olarak gölgede bırakmakla kalmadı, aynı zamanda Müttefiklerin Fransa'da başlangıçtaki ilerlemelerinden çok daha başarılıydı. Batılı Müttefikler Normandiya'da ilerlemekte zorlanırken, Sovyet güçleri Almanları tarihlerinin en büyük savaş yenilgisine zorluyorlardı.

Bu geniş çaplı Sovyet taarruzunun planlaması ve uygulamasıyla, Hitler ve Stalin'in savaş yürütücüleri olarak birbirlerinden ne denli uzaklaştıklarını görebiliyoruz. Hitler sert ve hayal gücünden mahrumken, Stalin yaratıcı ve esnekti. Sanki Barbarossa Harekâtı'nın başlamasının üzerinden geçen üç senede, karakterlerini birbirleriyle değiştirmiş gibiydiler.

Sovyet planı -Wehrmacht'ın gururu olan- Merkez Ordu Grubu'nda büyük bir delik açmak ve batıya ilerlemekti. Stalin harekâta, Napoléon'la olan savaşında çar için savaşırken canını vermiş Gürcü prens "Bagration"un adını vermişti. Bu, onun imparatorluk görkemiyle mevcut çatışmaları nasıl eklemlediğinin bir başka göstergesiydi. Bagration'un bir aristokrat olmasının bu adanmış komünist için hiçbir ehemmiyeti yoktu.

Stalin bu taarruz için yaklaşık iki buçuk milyon savaşan unsur görevlendirmişti. Alman tarafı açısından daha da kötüsü, Wehrmacht'ın bu ölçekte bir saldırının gelebileceğini görmemesiydi. Alman istihbaratı Sovyet güçlerinin önemli bir bölümünün halen güneyde olduğuna inanıyordu. Bu, Barbarossa'nın başında Stalin ve generallerinin yaptığı hatanın aynısıydı, onlar da asıl Alman taarruzunun daha kuzeyden değil de Ukrayna boyunca geleceğini düşünmüşlerdi.

Bagration Harekâtı'nın tamamı sembolizmle doluydu. İlk taarruz günü olarak 22 Haziran -Alman işgalinin üç sene önce başladığı gün- belirlendi ve süratli bir başarı sağlandı. İki gün sonra, 24 Haziran 1944'te Mareşal Rokossovski'nin tankları, geçilemez denilen Pripet bataklıklarından geçerek bir anda Almanların karşısına çıktı. Bu, dört sene önce Ardenler'den gerçekleşen parlak Alman ilerleyişini hatırlatıyordu. Fakat şimdi, şaşırma sırası Almanlardaydı. Sovyetler bataklık boyunca bir dolgu yol yapmayı başarmıştı ve Alman istihbaratı bunu fark etmemişti.[1] Bir haftadan biraz daha fazla bir zaman sonra, 3 Temmuz'da Minks tekrar ele geçirilmişti. Belarus'un başkenti Minsk'in düşüşü 1941 Haziran'ından Sovyet Yüksek Komutanlığında büyük bir paniğe sebep olduğu için, bu büyük anlam taşıyan bir andı.

Sovyet hücumlarının toparlanmak adına durmayışı ve düşman kontrolündeki bölgelerin daha da derinlerine ilerleme şekli, Barbarossa'nın ilk günlerinde Alman ilerlemesindeki cesareti andırıyordu. Tıpkı Stalin'in beceriksizliğiyle 1941'de Almanların başarılı olmasına yardım etmesine benzer bir şekilde, Hitler de aynısını 1944 yazında yapıyordu. Yaptığı en bariz hata, *Feste Plätze* yani "güçlendirilmiş yerler" oluşturmaktaki ısrarıydı. Sabit savunma pozisyonları oluşturulmasını emretmişti çünkü böylece, "Bunlar eski zamanların kaleleri görevini görecekler... Kendilerinin kuşatılmalarına izin vererek, olabilecek en yüksek sayıda düşman gücünü orada tutacaklar ve karşı taarruz için bizim lehimize şartlar oluşmasını sağlayacaklar".[2] Bu

1. Overy, *Russia's War,* s. 242-243.
2. Paul Adair, *Hitler's Greatest Defeat,* Arms and Armour, 1994, 8 Mart 1944 tarihli Hitler direktifi, s. 66.

-kelimenin tam manasıyla- Orta Çağ'a kadar uzanan eski bir fikirdi. Bir tahkimat hattının parçası olmak yerine, bu *Feste Plätze* izole edilecek ve dört bir yandan modern topçu ateşine maruz kalacaktı.[1] Dokuzuncu Ordu Komutanı General Jordan, 1944 Haziran'ında plan hakkında sert konuşacak ve Hitler'in *Feste Plätze* kurulması emrinin "bilhassa tehlikeli" olduğunu söyleyecekti.[2]

Alman Dokuzuncu Ordusu'nda bir asker olan Heinz Fiedler, bu *Feste Plätze*'nin etkisizliğini şahsen tecrübe edecekti. O ve silah arkadaşlarına Bobruysk'u savunmaları emri verilmişti ki o sırada Kızıl Ordu arkalarına dolanarak onları kuşatmıştı. Kısa süre sonra Almanların mühimmatı azalmaya başlamıştı ve yok edilmeleri kaçınılmaz görünüyordu. Fiedler, topçu barajını yönlendiren silah arkadaşlarından birisinin "durumun tamamen çaresiz bir hal aldığında kendi pozisyonuna atış istediğini" hatırlıyordu. "Yani Rusların eline düşmektense Alman topçuları tarafından öldürülmeyi tercih etmişti. Gerçek kahramanlar onlardı."[3]

Nihayet tahliye emri gelmişti ve Fiedler ile Bobruysk'ta hayatta kalmayı başarabilmiş pek az kişi, artık Kızıl Ordu tarafından tutulan bölgeden geçerek Alman hatlarına ulaşmaya çalıştılar. Paniklememeye gayret ediyorlardı, çünkü, "korkağın biri koşmaya başladığında... bu herkese sirayet ediyordu fakat yaralıların ilkel çığlıkları bugün bile hâlâ kulaklarımda çınlıyor." Genç bir subayın vurulduktan sonra kolunu tuttuğunu görmüş ve "evli olmasına" rağmen eşinin adını söylememişti: "Son çığlığı, 'Anne!' idi." Fiedler, Bobruysk'ta çok fazla dehşete tanık olmuştu, "Bugün bile hâlâ onlar hakkında rüyalar [kâbuslar] görüyorum." Tıpkı General Jordan

---

1. Freiser (ed.), *Germany and the Second World War,* Cilt 8: "The Eastern Front". Brend Wegner s. 520'de Hitler'in "güçlendirilmiş yerler" fikrinin, Birinci Dünya Savaşı uygulamalarından bile "çok daha eski döneme" ait olduğunu vurgulamıştır.

2. Earl Ziemke, *Stalingrad to Berlin: The German Defeat in the East,* Amerikan Kara Kuvvetleri Tarih Serisi, Askerî Tarih Başkanlığı Ofisi, 1987, General Hans Jordan, 1944 Haziran, s. 316.

3. Daha önce yayınlanmamış ifade.

gibi Fiedler de bütün bu ıstıraptan Hitler'i ve karargâhındaki danışmanlarını suçluyordu.

Muzaffer Kızıl Ordu'da bir subay olan Fyodor Bubençikov, "Hitler'in Almanları güçlendirilmiş yerlerde tutmasından" ayrı bir memnuniyet duyuyordu çünkü bu, "Almanları ölüme mahkûm etmişti". Ayrıca Sovyet ilerleyişinin hızı karşısında şaşkınlığa uğramıştı: "Mogilev'i o kadar hızlı ele geçirdik ki Almanlar köprüyü patlatmakta başarısız oldular ve bütün [Sovyet] tank birlikleri nehri geçti. Minsk yakınlarında 100.000 kişilik bir Alman kuvvetini çembere aldık. [Stalingrad'da] Paulus'un ordusunu yok etmemiz iki ayımızı almıştı fakat 3 Temmuz'da Minsk yakınlarında Almanlar çembere alınmıştı."[1] Bubençikov ve yoldaşları kendilerinden geçmişlerdi. "Zafer kanatlarıyla uçtuğumuzu hissetmiştik," dedi. "Zafer her zaman insanlara, sıradan bir askerden komutana dek, bu şekilde hissettirir ve bütün birliklerimiz bu heyecanla dolmuştu."[2]

Kızıl Ordu askerleri arasında Stalin'i düşünmek asla uzak bir şey değildi. 77. Muhafız Alayı'nda bir er olan Venyamin Fyodorov, her saldırının "Anavatan için, Stalin için, ileri!" çığlıklarıyla başlatıldığını hatırlıyordu. Fakat taarruzun başarısını canlı bir şekilde anlatırken, aynı zamanda savaş alanının tehlikelerini de unutamıyordu. "Muharebedeki ilk zamanınızda sorun yoktu fakat diğerinde, ikinci muharebede, boynunuzun üstünde bir kafa yokmuş gibi ve beyniniz çıplakmış gibi hissediyorsunuz. Kalbinizin güm güm attığını duyuyor ve bir merminin size isabet edeceğini düşünüyorsunuz. Vuracak, şimdi vuracak! Nasıl hayatta kalacağınızı merak ediyorsunuz. Ve aynı kalp atışını şakaklarınızda da hissediyorsunuz. Bu korkunç bir şey çünkü herkes yaşamak istiyor... Fakat kurşun ahmaktır, adres sormaz." Riskler göz önüne alındığında bile, Fyodorov hangi ilerleyiş olduğuna bakılmaksızın en önde gitmenin daha tercih edilebilir olduğunu düşünüyordu. "Ön sıralarda olduğunuzda hiçbir şey gör-

---

1. Daha önce yayınlanmamış ifade.
2. Rees, *War of the Century*, s. 222.

müyorsunuz fakat ikinci veya üçüncü sırada olduğunuzda, ölü ve yaralıların üzerinde yürüyorsunuz. Bu çok korkutucu."[1]

Venyamin Fyodorov müstesna bir gaziydi. Yalnızca muharebe bölgelerinde yaşadığı korkularından dürüstçe bahsetmiyor, aynı zamanda bazı Kızıl Ordu askerlerinin savaştan kaçmak için kendilerini yaralamaya çalıştıkları hakkında da açıkça konuşuyordu: "Kendini sakatlama hadiseleri olmuştu... [bir asker] ateş etmiş ve mermi [elini] delip geçmişti. Doktorlar için bunun gerçek bir yara mı yoksa askerin kendisi tarafından açılmış bir yara mı olduğunu anlamak zordu... Bu tür hadiseler yaşanmıştı. Ayrıca bir de zehirli buharlar soluyormuş gibi bağıra bağıra ağlayanlar da vardı."

Fyodor savaşın sonunda köyüne dönebilmiş olan az sayıda askerden biriydi: "Köyde otuz iki ev vardı. Bu otuz iki evden elli yedi kişi çağırılmıştı. İçlerinde benim de olduğum yalnızca beş kişi geri döndü. Diğer hepsi öldürülmüştü." Ve savaş sırasında köyde yaşayanların hayatlarının neredeyse cephede savaşanlarınki kadar zor olduğunu fark etmişti: "Yeni bir yasa çıkmıştı; Stalin'in yeni bir emri: 'Her şey zafer için, her şey cephe için.' Her şeye el konulmuştu... İnsanlar kendi sığırlarını kesmek ve ellerindeki bütün patatesleri yemek zorunda kalmışlardı... Köyümüzdeki pek çok erkek ve kadın ölmüştü." Fyodor'un babası, "açlıktan ölmüştü. Bütün hayatı boyunca kolektif çiftlikte kölelik yapmıştı ve açlıktan öldü. Bu slogan, 'Her şey cephe için', yanlıştı. İnsanlar hasatlarının bir kısmını ellerinde tutabilmelilerdi."[2] Venyamin Fyodorov yalnızca bir asker olmasına rağmen, söyledikleri önemlidir. 1944 yazında savaşın Sovyetler Birliği nüfusu için bir anda tersine döndüğü fikrini düzeltiyor. Hayat hâlâ hem cephedekiler için hem de köydekiler için zordu. Ölüm hâlâ aralarında kol geziyordu.

Hitler içinse, *Feste Plätze*'de sağlam durulması emri, fikirlerindeki yetersizliği özetliyordu. Sunabildiği tek şey, Almanların bugün dayanmaları ve daha iyi bir yarını umut etmeleriydi. General Jodl, 3

1. Daha önce yayınlanmamış ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış ifade.

Temmuz 1944'te kendi personeline yaptığı konuşmada, Hitler'in görüşlerini seslendirerek, "Savaş liderliğimiz, her cephede, artık zaman kazanmaya odaklanıyor," diyordu. "Vatanımızı kurtarmak adına şu birkaç ay belirleyici olacaktır... Silahlarımız beklentilerimizi karşılayacaktır... Her şey, öngörülebilir gelecekteki sonuçlara hazırlanıyor... Bu yüzden savaşmak, savunmak, oyalamak ve liderlik ile birliklerin psikolojik açıdan güçlendirilmesi talep ediliyor. Şimdi, cephe nerede duruyorsa kendinizi oraya sabitleyin." [1]

Fakat Merkez Ordu Grubu'ndan geriye kalan askerler -sayısal olarak bire iki dezavantajlılardı- Jodl ve Hitler'in istediklerini yapamazlardı. Kızıl Ordu onlara doğru ilerleyerek 16 Temmuz'da Estonya'nın başkenti Vilnius'a ulaştı. 1940 öncesinde bağımsız olan Baltık devletleri, şimdi Sovyetler Birliği tarafından yutulmuştu. Churchill 1942 Ocak'ında, "Baltık halklarının kendi iradeleri dışında Sovyet Rusya'ya teslim edilmesi, bu savaşta uğruna çarpıştığımız bütün ilkelere aykırı olacak ve davamızı lekeleyecektir," diye yazmıştı.[2] Fakat Stalin'in silahlarının Churchill'in "prensiplerinden" daha etkili olduğu ortaya çıktı.

Bagration sırasında Almanlar iki haftada 300.000'den fazla asker kaybettiler – Alman askerî tarihinde böylesi kısa bir sürede bu kadar çok kayıp verilmesi daha önce hiç görülmemişti.[3] 28 Haziran'da, Sovyet ilerlemesini durdurmak için beyhude bir girişimle Hitler, Merkez Ordu Grubu komutanlarını değiştirdi. Fakat yalnızca Feldmareşal Model'i Hitler'in geri çekilmeme emrini sadakatle yerine getiren Feldmareşal Busch'un yerine getirmekle gerçeği değiştirememişti. Kızıl Ordu hem sayı hem de ekipman açısından Almanlardan güçlüydü.

İşler Hitler için çok daha kötüye gitmek üzereydi. 20 Temmuz'da, aristokrat bir ordu subayı olan Albay Claus von Stauffenberg, Hitler'in

---

1. Almanlar, vatanlarını bir baba olarak görerek *Vaterland* ifadesini kullanırlar. Fakat dilimizde "Babavatan" ibaresi olmadığından, bu kelime "vatan" olarak çevrilmiştir. (ç. n.)
2. Ian Kershaw, *The End: Hitler's Germany, 1944-1945,* Allen Lane, 201 l, s. 27. Orijinali, Andreas Kunz, *Wehrmacht und Nederlage. Die bewaffnete Macht in der Enphase der nationalsozialistischen Herrschaft 1944 bis 1945*, Oldenbourg, 2007, s 61.
3. Churchill, *The Second World War,* Cilt 3: "The Grand Alliance", s. 615.

Doğu Prusya'daki karargâhı Kurt İni'ndeki bir brifinge yanında bir bombayla katıldı. Bu, bir dizi başarısız suikast girişiminin sonuncusuydu. Daha önce Hitler'in nasıl birkaç sefer şanslı olduğunu görmüştük: bir keresinde uçağına yerleştirilen bir bomba patlamamıştı, bir diğerinde de sergideki takvimini beklenmedik bir şekilde kısa tutmuştu. İkinci Ordu Kurmay Başkanı Henning von Tresckow ve komplonun diğer önde gelenleri, şimdiyse Führer'i kesin olarak öldürme yolunun Kurt İni'ne girmekten geçtiğine karar vermişlerdi. Stauffenberg'in 1 Temmuz'daki albaylığa terfi edilişi, yeni sorumluluklarıyla birlikte, kendisinin artık bu fırsata sahip olduğu anlamına geliyordu.

Fikre göre, Hitler'in ölümüyle birlikte komploculardan biri olan ihtiyat ordusunun başındaki General Friedrich Fromm, Valkyrie kod adlı operasyonu yürürlüğe sokacaktı. Başlangıçta rejim tarafından olası bir isyan veya devrim sırasında uygulanmak üzere tasarlanan plan, artık altüst edilebilir ve Nazi devlet yapılarını işlevsiz kılmak için kullanılabilirdi. Sonuç olarak, iktidar ordunun ellerine düşecekti. En azından, teoride böyleydi.

Planın aksayabileceği pek çok yön vardı. Biri General Fromm'un karakteriydi, kendi çıkarlarından ziyade prensiplere göre hareket eden bir adamdı. İstenileni yapacağına dair bel bağlanamazdı. Diğeri ise Hitler'i öldürme metoduydu. Stauffenberg, Fromm'un kurmay ekibinde olduğundan ve Hitler'in ölümünün ardından Berlin'deki komplocular için faydalı olabileceğinden, saldırıdan sağ çıkmak zorundaydı. Bu yüzden Hitler'i öldürmenin en güvenilir yolları -onu vurmak veya yakınlarında el bombası patlatmak- seçeneklerin dışındaydı.

20 Temmuz sabahı, Stauffenberg ve yaveri Teğmen Werner von Haeften Kurt İni'ne vardılar. Haeften ve Stauffenberg yanlarında iki bomba taşıyorlardı fakat Hitler ile toplantıya girene dek yalnızca bir tanesini kurmaya vakitleri olmuştu. Stauffenberg kurulu bombanın brifing odasındaki masanın altına yerleştirdi ve bir mazeret sunup odadan ayrıldı. Bomba kısa süre sonra patladı fakat Hitler saldırıyı ufak tefek yaralarla atlattı. Bir kez daha şanslıydı; doğrusu fevkalade

şanslıydı. Şayet Stauffenberg ikinci bombayı da, kurmadan bile, birincisiyle birlikte evrak çantasında bırakmış olsaydı, müşterek patlama neredeyse kesin bir şekilde odadaki herkesi öldürebilirdi.[1]

Başta komplocular arasında Hitler'in ölüp ölmediğine dair kafa karışıklıkları vardı. Fakat yaşadığı netleştikten sonra, darbeye olan destek de azalmaya başlamıştı. Feldmareşal von Kluge'nin Paris'teki davranışları tipikti. Hitler'in canlı kurtulduğunu öğrendikten sonra komploculardan uzaklaşmıştı. "Keşke domuz ölmüş olsaydı," dedi. "Bir ay sonra, intiharından kısa süre önce, onun 'büyük bir adam olmadığını' itiraf etmişti.[2]

Tüm bu bocalamanın karşısında, ayaklanma kaderine terk edilmişti. Başarısızlık, yeni devlet başkanı olarak belirlenen General Ludwig Beck ile darbe destekçisi General Olbricht arasında Berlin'deki Yüksek Komutanlık karargâhında yapılan kısa bir görüşmeyle özetlenmişti. Olbricht binayı korumaları için bina çevresine askerlerini yerleştirmişti ve Beck onun için ölmeye hazır olup olmadıklarını öğrenmek istemişti. Olbricht ölüp ölmeyeceklerini bilmiyordu. Fakat şüphesiz, Adolf Hitler için ölmek isteyen hâlâ pek çok asker vardı. Her Alman askeri Führer'e itaat edeceğine dair yemin ediyordu ve çoğu çocukluğundan beri âdeta ona tapmaları için yetiştirilmişti. Olbricht bununla nasıl rekabet edebilirdi?

Saatler içerisinde komplo başarısız olmuş ve lider komplocular -Stauffenberg, Olbricht, Tresckow ve Beck- akabinde bunu canlarıyla ödemişlerdi. Fakat savaştan sonra dahi halen bir kahraman olarak selamlanacak olsalar bile, saiklerini aşırı romantikleştirmemeliyiz. Stauffenberg'i ele alalım. Nazilerin antisemitizmine karşı çıkmış olsa da yine de Almanya'nın Polonya'yı işgalinden memnundu ve Fransa'ya karşı alınan zaferden ötürü neşe doluydu. Direniş davasına nihai dönüşü, SS'in Ukrayna'daki Yahudileri öldürdüğünü öğrendikten sonra yalnızca 1942'de gerçekleşmişti. Fakat o zamana dek Almanların Kı-

---

1. Stargardt, *German War*, s. 434.
2. Ian Kershaw, *Hitler, 1889-1936: Hubris*, Allen Lane, 1998, s. 672.

zıl Ordu tarafından Moskova dışlarında tutulduğunu ve Amerika'nın savaşta olduğunu da biliyordu.[1] Belki de Amiral Horthy'nin, Almanların savaşta halen muzaffer oldukları bir durumda Macaristan'ı savaştan çıkarmak istemeyeceğini öne sürmek aşırı şekilde gülünç olmayacaktı, bu yüzden ayrıca, Wehrmacht'ın Sovyetler Birliği'ne karşı verilen savaşı kazanması durumunda, Hitler'in ortadan kaldırması hususunda Alman subaylar arasında daha az destek olacaktı.

Başarısız suikast girişiminin hemen ardından, pek çok sıradan Alman dehşete kapılmıştı. SD raporlarına göre, en yaygın tepki, "Tanrı'ya şükür, Führer hayatta" olmuştu. Totaliter bir devlette rejim karşıtı konuşmalar yapmak cezalandırılmaya davetiye çıkardığından kamuoyundan emin olmak zordur fakat diğer kanıtlar da SD'nin iddialarını destekliyordu. Alman silahlı kuvvetlerine hizmet eden askerlerden gelen ve 1944 Ağustos'unda incelenen 45.000 mektup şunu söylüyordu, "Komplocu kliğin ihaneti, Alman halkına karşı işlenen en büyük suç olarak herkesçe reddedilmektedir." Rejim hakkında olumsuz şeyler yazdıklarından dolayı askerler cezalandırılabiliyor olsalar da saldırı hakkında herhangi bir şey söylemeye pek de gerek yoktu. Sessizlik daima bir seçenekti ve burada, çoğunlukla, kullanılmamıştı."[2]

Hitler'e yapılan saldırıyı duymalarının ardından bazı Nazi Partisi üyeleri, Büyük Temizlik sırasında Stalin'in Kızıl Ordu subaylarına karşı aldığı acımasız önlemlere methiyeler bile düzdüler. SD, "Stalin bütün liderler arasında açık zihinli olan, baskın fakat güvenilmez unsurları ortadan kaldırarak ihanet etmeyi imkânsız hale getiren tek kişi," gibi yorumlar duymuştu.[3]

Hitler şimdiyse silahlı kuvvetlerin "Nazileştirilmesinin" artırılmasını talep ediyordu. Heinz Guderian'ı -Joseph Goebbels gibi ileri gelen Nazilerce davaya adanmış bir adam olarak kabul ediliyordu-

---

1. Randall Hansen, *Disobeying Hitler: German Resistance after Valkyrie,* Oxford University Press, 2014, s. 58.
2. Randall Hansen, *Disobeying Hitler: German Resistance after Valkyrie,* Oxford University Press, 2014, s. 53-57.
3. Ian Kershaw, *The Hitler Myth,* Oxford University Press, 2001, s. 215-219.

genelkurmay başkanı olarak atamıştı. Guderian, genelkurmayın her bir üyesinin "siyasi sorunlarda örnek teşkil edecek bir duruş göstermesi" gerektiği konusunda ısrarcıydı. 22 Temmuz'da dağıtılan kılavuzlarda, "Führer'e karşı yapılan korkakça ölümcül darbe" hakkında ders verilmesi ve "askerlik dışı ve onursuzca davranış belirtilerinin" derhal tespit edilerek ihbar edilmesi çağrısında bulunuldu.[1] İki ay sonra, 24 Eylül'de, Hitler silahlı kuvvetlerde Nazi ideolojisinin merkezî rolünü teyit eden bir kanun yayımladı: "Wehrmacht mensupları, hem görev başında hem de görev dışında, nasyonal sosyalist ideolojinin ruhuna uygun bir şekilde davranmak ve onu daima müdafaa etmekle görevlendirilmişlerdir. Bütün subay, astsubay ve Wehrmacht yetkililerinin, astlarına nasyonal sosyalist yönde eğitim vermesi ve liderlik etmesi en önemli görevlerden biridir."[2]

1945'in başında 47.000 kadar "Nasyonal Sosyalist Liderlik Subayları" vardı. Savaşın son ayında, Doğu Cephesi'nde savaşmış bir teğmen olan Walter Fernau da onlardan birisiydi. Adamlarının moralini yükseltmekle görevlendirilmişti fakat Nazi yetkilileri tarafından moral konuşmalarının temelini oluşturması için gönderilen materyallerin "uygun" olmadığını düşünmüştü: "Örneğin, belgede, askerlere Büyük Frederick'in [1758'deki] Küstrin Muharebesi'nden bahsetmem söyleniyordu. Kendi kendime bunun manası ne diye düşündüm. Küstrin'in şu an Alman Ordusu'yla ne ilgisi vardı? Ben de onu atmaya karar verdim."

Fernau, tarih dersi vermek yerine, bir askere akordeon çaldırtıp, birliklerine de "denizci şarkıları" söyleterek "harika bir atmosfer" yaratmıştı. İzleyenleri tatlı bir ruh haline geçince, onlara askerî durum hakkında dürüst olmuş ve, "basit asker diliyle, tamamen bok gibi!" demişti. "Zafer konuşması yapmadım, bu benim için tamamen saçmalıktı, yani, tımarhaneye gitmek zorunda kalırdım." Onun yerine, askerlerine Hitler'e ve onun savaşı "güzel bir sona" eriştirme yetene-

1. Stargardt, *German War*, s. 453.
2. Kershaw, *The End*, s. 47.

ğine güvenmelerini söyledi. Gerçek savaş durumunu onlardan çok daha iyi bilen Führerleri savaşı bitirmenin bir yolunu bulmak üzereyken, şimdi silah bırakmanın ne manası olduğunu sordu.[1]

Lakin savaşın "güzel bir sonu" olacağı, Almanlar için pek de mümkün görünmüyordu. Hatta, bir süredir de pek olası gelmiyordu.

20 Temmuz 1944'te, Stauffenberg bombasını patlatırken, Sovyet askerleri de oldukça önemli bir ana şahit oldular; bu da Stalin'in insanlığa karşı olan acımasız umursamazlığını bir kez daha gözler önüne sermişti. Birinci Belarus Cephesi askerleri, Bug Nehri'ni geçerek Sovyetler'in Polonya olarak tanıdığı topraklara girdiler. Polonya'nın yasal yöneticilerinin kim olduğu sorusu artık teorik değil pratikte acil bir önem arz ediyordu. Ertesi gün, 21 Temmuz'da, Stalin cevabını verdi: yetki kendi kuklalarındaydı. Moskova'da bir "Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi" kuruldu ve süratle Sovyet hükumetiyle, bilhassa Kızıl Ordu'ya Polonya topraklarında sınırsız hareket özgürlüğü tanıyan, bir dizi anlaşmalar imzalandı. Şimdi Stalin, Polonya yönetimini istediği gibi evcilleştirmişti. Bu açık bir şekilde, Londra'da sürgünde olan yasal Polonya hükümetini baypas etme girişimiydi.[2]

Düzmecenin bir parçası olarak Stalin ayrıca kendine bağlı Polonya silahlı kuvvetlerini de kurmuştu. 1. Polonya Ordusu 1944 Temmuz'unda, halihazırda Kızıl Ordu himayesinde çarpışan Polonyalı unsurlarla kurulmuştu. Askerlerin çoğu daha önce Sovyetler Birliği'nde savaş esiri olan Polonyalılardı fakat aynı zamanda birtakım Sovyet de bu "Polonya" ordusunda görev yapıyordu. Örneğin, Nikolay Brandt, 1. Polonya Ordusu'nda bir subaydı. Polonya üniforması giymişti ve Polonya'daki bir kasabadan geldiğini iddia ediyordu. Fakat kendisi özbeöz Rus'tu. 1943'te, aldatmaca planın bir parçası olarak, kendisine Lehçe öğretilmiş ve "yeni" bir hayat hikâyesi ezberletilmişti. Ona

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt 2: *Untergang, Zweiter Halbband 1941-1945*, 24 Eylül 1944, s. 2150.

2. Daha önce yayınlanmamış ifade ve Rees, *Nazis*, s. 348-349. Savaştan sonra Fernau, savaştaki rolü ve akabinde bir çiftçiyi öldürdüğü için "gezici bir askerî mahkemede" yargılanmış ve altı yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Daha fazlası için bkz. Rees, *Nazis*, s. 350-353.

Güneydoğu Polonya'daki ufak bir kasabadan geldiğini söylemesi emredilmişti ve hiç gitmediği bir yer hakkında nasıl bu numarayı devam ettirebileceğini sorduğunda, ona, "Merak etme, artık öyle bir yer yok. Alman bombardımanıyla tamamen yok edildi," denilmişti.

Brandt, 1944 başlarında, 1. Polonya Ordusu kurulmadan önce, Polonyalı askerlerle birlikte eğitim görmüştü. "Taburuma komuta ediyordum," dedi. "Çok iyi teçhiz edilmiştik. Sonra bizi [savaştan] çektiler çünkü bizler gelecekteki Polonya Ordusu'nun gövdesini oluşturacaktık, bu yüzden öldürülmemizin bir manası yoktu." 1944 Temmuz'unun ardından, 1. Polonya Ordusu sağlamlaştıktan sonra, durum değişmiş, Brandt ve adamları çok sayıda faaliyette bulunmuşlardı. "Koştum ve Lehçe 'ileri' diye bağırdım, çocuklar da peşimden koştular," dedi. "İyi çocuklardı. Beni sevmişlerdi ve koşarak ilk siperleri ele geçirmiştik."[1]

Brandt süratle, savaşta bireysel merhamet diye bir şeyin olmadığı sonucuna vardı, yalnızca "genel merhamet" vardı; bununla, diğerlerinin iyiliği için bireylerden fedakârlıkta bulunmaları istenebileceğini söylemek istiyordu. Örneğin, bir subay olarak "çatışma aracılığıyla keşif yapmaya" kimlerin katılacağını seçmek zorundaydı, bu ayrıca ceza taburlarında da uygulanan tehlikeli bir saldırı türüydü.[2] Bu askerler küçük gruplar oluşturup saldırarak "düşman ateşinin" kaynağını "tespit etmeye yardımcı oluyorlardı" ve sonuç olarak "bu insanların büyük çoğunluğu ölüme mahkûm oluyordu". Gerçek Polonyalıları ölmeleri için seçenin Polonyalı kılığına girmiş bir Rus olması fikri, kesinlikle Stalin'in aldatmaca planının yozlaşmış doğasının bir simgesidir.

Stalin'in meşru Polonya askerî unsurlarına karşı olan tavrı ise kısa süre içerisinde çok daha net bir şekilde ortaya çıkmıştı. Başta Kızıl Ordu, Halk Ordusu'na -Polonyalı direnişçiler, sürgündeki hükümete sadıklar- Polonya şehirlerinin özgürleştirilmesinde yardım etmeyi kabul etmişlerdi. Fakat Almanlar yenildikten sonra bu du-

---

1. Keith Sword, *Deportation and Exile: Poles in the Soviet Union 1939-48,* Macmillan Press, 1994, s. 154.

2. Daha önce yayınlanmamış ifade.

rum değişti. Örneğin, 26 Temmuz'da Lublin'de, Kızıl Ordu Polonya 9. Piyade Tümeni askerlerinin silahlarını toplamış ve kısa süre sonra komutanları General Ludwik Bittner'i tutuklayarak Sovyetler Birliği'ne götürmüşlerdi. Bir sonraki ay, Sovyet güçleri Lublin'in varoşlarındaki Majdanek'te Polonya Halk Ordusu'nun 3.000'e yakın subay ve adamını hapse atmıştı.[1]

Stalin'in artık Sovyet toprağı olduğunu iddia ettiği Doğu Polonya'daki Sovyet güçlerin yaklaşımları da oldukça inatçıydı. Albay Filipkowski komutasındaki Polonya Halk Ordusu, Lwów'un temmuzda kurtarılması sırasında hayati bir rol oynamıştı. Filipkowski'nin askerleri, Almanların şehri savunma girişimlerini altüst etmişti ve Birini Ukrayna Cephesi unsurlarının şehre girişi yolunu rahatlatmıştı. Fakat temmuz sonlarında, şehir güvenli hale getirilince, Filipkowski'ye Polonya Halk Ordusu'nu dağıtması söylendi, böylece askerler Stalin'in Polonyalı birliklerine katılabilirlerdi. Bir haftadan kısa bir süre sonra, Lwów'da bir "askerî konferansa" katılmaları için oyuna getirilen otuz civarı Halk Ordusu subayı tutuklandı ve "suçlular ve Polonyalı faşistler" olarak isimlendirildiler.[2]

Sovyetler için Lwów'a girdikleri sırada en yüksen önemi haiz hedeflerden birisi de şehirdeki Gestapo karargâhıydı. Öyle ki NKVD unsurları binayı Almanlar daha tahliye sürecindelerken hedef almışlardı çünkü Gestapo dosyalarını sağlam bir şekilde ele geçirmek adına her şeyi göze almışlardı. Belgeleri ele geçirip yerel muhbirleri sorguladıktan sonra, NKVD yalnızca işbirlikçileri değil, aynı zamanda kendilerine karşı olabileceklerini düşündükleri herkesi gözaltına almıştı. Lwów operasyonunda görev yapmış bir NKVD subayı olan Vyaçeslav Yablonski, "Onlar [muhbirler], bize bazılarının Sovyet gücünden nefret ettiğini söylediler, bu bizim için bir tehditti ve biz de gidip onu tutukladık," dedi. "Bizim için kötü şeyler söylüyor veya yalnızca bizim kötü olduğumuzu düşünüyor olabilirlerdi."

---

1. Bkz. 00
2. Sword, *Deportation and Exile,* s. 154.

Yablonski, "Kötü bir şey söylemenin cezası normalde on beş yıl civarı zorla çalıştırmaydı... Şimdi bunun acımasız olduğunu düşünüyorum fakat o zaman, yirmi iki yirmi üç yaşlarında bir gençken, öyle düşünmüyordum... Şimdi acımasız olduğunu anlıyorum çünkü yaşlandım. O zamanların oldukça demokratik olduğunu düşünmüyorum. Şu an her şeyi söyleyebilirsiniz fakat o zaman söyleyemezdiniz," dedi.[1]

NKVD'nin Lwów'da hedef aldığı kişilerden biri de Anna Levitska'ydı. Levitska, sevgili şehri savaşın başlarında Sovyetlerce işgal edildiğinde de orada yaşıyordu ve Kızıl Ordu'nun dönüşü karşısında ödü kopmuştu. Şimdi, Sovyetler Doğu Polonya'daki hâkimiyetini pekiştirdikten sonra, iki NKVD askeri tarafından sokaktan alınarak hapse götürülmüştü. Daha önce tutuklanan başkaları tarafından ihbar edilmişti ve bu, onun tutuklanması için yeterliydi. Onu sorgulayanlar, "bana farklı erkek fotoğrafları gösterdiler... 'Bunları tanımıyor musun?' diye sordular. Tabii ki onları tanımıyordum. Reddettim."[2]

Tıpkı NKVD'nin eline düşen başkaları gibi o da işkenceye uğradı: "Beni çoğunlukla geceleri sorgulamak için götürüyorlardı ve gün boyunca uyumanıza izin verilmiyordu. Daima, pencereyi tıklatan ve 'Uyuma!' diye bağıran bir nöbetçi olurdu. Beni gece sorguya götürdüklerinde, odada genelde bir kişi olurdu. Bazı durumlarda birkaç [farklı] kişi gelir ve beni dövmeye başlarlardı. Beni yere sabitlenmiş metal bir tabureye oturttular. Bana yaklaştılar ve her yerime vurmaya başladılar: başıma, yüzüme, sırtıma. Yere yığılıyordum. Bazen bilincimi kaybediyordum. Beni ayıltmak için üzerime su atıyorlardı... ve sonra dövmeye devam ediyorlardı. Bazı durumlarda, beni oraya götürüyorlardı ve bütün gece boyunca orada oturtuyorlardı."[3]

Dokuz ay süren bu istismarın ardından ve NKVD'nin onu suçladığı konularda tamamen masum olmasına rağmen Anna, "bütün ifadeleri imzalamaya karar vermiştim... sırf buradan hızlı bir şekilde

---

1. Bellamy, *Absolute War*, s. 617.
2. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 273.
3. Daha önce yayınlanmamış ifade.

nakledilmek için". Sovyet otoritelerinin, kendisinin gerçek "suçunu" -direniş üyelerine ilaç ve tıbbi elbiseler vermek- keşfetmesinden tedirgindi. NKVD'nin onun için ürettiği "itirafnameyi" imzalamasının ardından on beş yıllık zorla çalışma cezasına çarptırıldı. Yalnızca Stalin'in ölümünden sonra salıverildi.

Anna Levitska, şehrinin hem Sovyetler hem de Almanlarca işgal edilişine tanık olmuştu ve bu iki deneyimi kıyaslayarak bazı şaşırtıcı çıkarımlarda bulundu. Almanların "Yahudilere karşı yaklaşımlarının çok kötü" olduğunu kabul ederken, kendi perspektifinden Alman işgali altında yaşamak ona Sovyet işgalindekinden daha güvende hissettirmişti: "Tabii ki [Almanların kontrolünde] sokağa çıkma yasağı vardı. Şehirde gece dolaşamazdınız. Almanlarla aynı tramvay vagonunda seyahat edemezdiniz... Tramvayların farklı girişleri vardı, biri Almanlar, diğeri de geri kalan herkes içindi. [Almanlara ayrılan vagonda] Yalnızca bir kişi oturuyor veyahut bomboş olabiliyordu, oysaki diğer vagonda insanlar tıkış tıkış gitmek zorunda kalıyordu. Bu böyle devam etti. Fakat [Sovyet işgali sırasındaki gibi] aynı tehlikeyi hissetmiyordunuz." Anna için, "Almanlar daha kültürlüydüler... Örneğin sokakta, daha medeni olduklarını söylediğimle ilgili olarak, Almanlar bana Kızıl Ordu askerlerinin davrandığı gibi hiç davranmamışlardı."

Liderleri ve rejimlerini karşılaştırması istendiğinde Anna, "Benim görüşüme göre ikisi de aynı. Hitler ve Stalin. Yani Hitler'in rejimiyle Stalin'in rejiminin görünüşte farklı olduğunu söyleseniz bile, davranışlarında veya eylemlerinde, farklı değildiler."

Pek çok eski Nazi'nin savaş sonrası suçlu bulunmasına rağmen, Sovyet devleti adına suç işleyenlerin asla cezalandırılmadıklarının adil olmadığını düşünüyordu: "Stalinizm sırasında işlenen hiçbir suçun sorumluluğunu kabul etmediler. Bu tabii ki rahatsız edici. Buna [o suçlara] karışan herkes halen refah düzeyi yüksek bir şekilde, iyi bir emekli maaşıyla birlikte gayet iyi yaşıyorlar. Tabiri caizse, hayatın tadını çıkarıyorlar... Onların cezalandırıldıklarını görmek isti-

yorum. Bu henüz olmadı ve olacak gibi de görünmüyor. Belki de biz öldükten sonra olur."[1]

Sovyetler özgürlüğüne yeni kavuşan Polonya'yı kontrol ederlerken, Londra'da sürgünde bulunan hükümet olanları çaresizlik içerisinde izliyorlardı. İngiliz ve Amerikalılardan yardım almaya çalışmışlar fakat bu girişimden de pek bir sonuç çıkmamıştı. Haziranda, Kızıl Ordu'nun Polonya'ya girişinden birkaç hafta önce, Başbakan Stanisław Mikołajczyk nihayet Başkan Roosevelt ile bir görüşme ayarlayabilmişti. Bu, Batı'da daha fazla bilinmeyi hak eden bir görüşmeydi çünkü Roosevelt'in en yalancı halini gözler önüne sermişti. Başkan, savaş sırasında söylediği yalanlar için kınanmaktan büyük ölçüde kurtulmuştu. Bunun sebebi bir açıdan da onun dünyadaki en önemli demokratik ulusa, Nazileri tahtlarından etmeye kendisini adamış bir ulusa, liderlik etmesiydi. Yine de, daha önce de gördüğümüz gibi, aşırı özgüveniyle kandırabilir ve gerçeği gizleyebilirdi. Ve Polonya Başbakanı Mikołajczyk ile yaptığı toplantıda, etrafa bol miktarda yalan saçmıştı.

Roosevelt, Mikołajczyk ile görüştüğü gün iyi bir ruh hali içerisinde olmalıydı. D-Day başarılı bir şekilde başlatılmış ve Sovyetler de doğuda Almanlara karşı kendi taarruzlarını başlatmak üzerelerdi. Bu yüzden, Mikołajczyk odaya girdiğinde karşısında keyifli bir Roosevelt bulmuştu. Başkan, "Bu sabah Polonya'nın on altı tane haritasını inceledim," dedi. "Yalnızca üç yüz yılda, Beyaz Rusya'nın bazı kısımları ve Almanya ile Çekoslovakya'nın bazı kısımları Polonya toprağı olmuş... Diğer yandan, Polonya'nın bazı kısımları da bu ülkelerce ilhak edilmiş... Polonya'nın haritasını halletmek zor olacak."[2] Sonuç olarak, Mikołajczyk'e, gelecekte "hangi şehrin sınırın neresinde olacağını" net olarak bilemeyeceğini söyledi. Yine de, Lwów'un -Polonyalılar için kayda değer öneme sahip olan bir yer- bir Polonya şehri olarak kalmasını sağlamak adına elinden gelenin en iyisini yapacaktı.

1. Daha önce yayınlanmamış ifade.
2. Daha önce yayınlanmamış ifade.

Başkan, Stalin'e karşı olumlu bir izlenimi olduğunu ve Sovyet liderin "ne bir emperyalist ne de bir komünist" olduğunu düşündüğünü söyledi. Her halükârda, Polonya başbakanı Sovyetlerle ilgilenmiyordu, "Stalin Polonya'dan bağımsızlığını alma niyetinde değil. Bunu yapmaya cüret edemez çünkü arkanızda Birleşik Devletler hükümetinin sağlam bir şekilde durduğunu biliyor. Polonya'nın bu savaşta yara almadan çıkacağını göreceğiz."[1]

Roosevelt, Stalin ile aralarında Doğu Polonya'nın kaderi sorununu çıkardığı için Churchill'i suçluyor ve yeni sınırın temelini Curzon Hattı'ndan almasını öneriyordu; 1919'da Polonya ile Bolşevikler arasındaki geçici sınır hattıydı ve Lord Curzon'un gözetiminde, Doğu Polonya'yı Sovyetler'e bırakan bir öneriydi. Curzon Hattı'nın sınır olarak kabul edilmesinin Mikołajczyk için korkunç sonuçları olacaktı, bilhassa, İtalya'da Almanlarla savaşan Polonyalı askerlerin çoğu Doğu Polonyalıydı. Şayet Curzon Hattı yeni sınır olarak belirlenirse, savaş kazanıldıktan sonra o askerlerin evleri artık Polonya'da bile olmayacaktı. Böylece, hayalî bir gelecek için savaşmış ve ölmüş olacaklardı. Zafer bile onlara topraklarını geri vermeyecekti.

Roosevelt, halihazırda Stalin'in bu toprakları alacağına dair gizli bir anlaşma yaptığından bahsetmemişti. İkiyüzlü bir şekilde, bu konuyu o yılki başkanlık seçimlerinin sonrasına dek gizli tutmak istiyordu, böylece Polonyalı Amerikalıların desteklerini de tehlikeye atmamış olacaktı. Dolayısıyla, Polonya'nın gelecekteki toprak bütünlüğü için hayati önem taşıyan bu mesele hakkında, Polonya başbakanının yüzüne baka baka pervasızca yalan söylemişti. Bu, Atlantik Bildirisi'nin -yaratılışına Roosevelt'in bizzat aracı olduğu bildiri- ideallerine yapılan dehşet verici bir ihanetti, diktatörlükler gibi demokrasilerin de olduğu büyük ülkelerin, küçük ve pek dostu olmayan ülkelere, nihayetinde canlarının istediğini nasıl yapabildiklerine dair bir hatırlatıcıydı.

---

1. Yohanan Cohen, *Small Nations in Times of Crisis and Confrontation,* State University of New York Press, 1989, s. 159-161. Toplantı 11 Haziran 1944'te gerçekleştirilmiştir.

Roosevelt, Stalin'den en azından Mikołajczyk ve Polonyalılarla görüşmesini istemişti. Fakat Stalin'in cevabı, saf gücün ustaca bir gösterişiydi. Şayet Polonyalılar Curzon Hattı'nı Sovyetler Birliği'yle olan yeni sınırları olarak kabul eder ve Doğu Polonya'dan vazgeçerlerse, görüşmeyi kabul edebileceğini söyledi. Ayrıca sürgündeki Polonya hükümetinin yapısının da değiştirilmesini talep etti. Bunu Sovyetler Birliği için yeterince "dostane" görmüyordu. Mikołajczyk'in, enformasyon bakanını, savunma bakanını, başkomutanını ve başkanını görevlerinden almasını istedi. Görünüşe göre Stalin, şimdi de sürgündeki Polonya hükümetinin yapısını değiştirebilme hakkı talep ediyordu. Ve bunlar ilk talepleriydi, yalnızca Polonyalılarla görüşme yapmayı kabul etmeden önce öne sürdüğü koşullardı. Şaşırtmayacak şekilde, Mikołajczyk bunları kabul etmemişti."[1]

Bu, savaşın en trajik bölümlerinden birisinin -Polonya Halk Ordusu'nun şehri işgal eden Almanlara karşı gerçekleştirdiği Varşova ayaklanmasının- arka planıydı. Kendi direnişçilerinin Kızıl Ordu'dan önce Varşova'yı kurtarmasının sürgündeki Polonya hükümeti için bariz siyasi avantajları vardı. Bilhassa NKVD'nin Lublin ve Lwów'daki Polonyalı subayları tutuklaması göz önüne alındığında, Sovyetler geldiği sırada Halk Ordusu'nun pozisyonunu güçlendirecekti. Şayet benzer bir şeyi Stalin, kurtuluşundan sonra Varşova'da yapmaya kalkarsa, bütün dünya onun Polonya'nın başkentini kurtaran insanlara zulmettiğini bilirdi.

Ayaklanmanın kesin zamanlaması sorunu, Stalin'in potansiyel tepkisi gibi, Varşova'daki direnişçiler için de ölüm kalım meselesiydi. Temmuz sonuna doğru, 2. Tank Ordusu'nun keşif kolları şehrin banliyölerine yaklaşmaya başladılar, yine de bu, Kızıl Ordu'nun Polonya'nın başkentine derhal saldırabileceği bir pozisyonda olduğu anlamına gelmiyordu. Temmuz sonunda Sovyet kontrolündeki radyo propaganda istasyonlarından yapılan açıklamalar Varşova halkına

---

1. Jan Karski, *The Great Powers and Poland: From Versailles to Yalta*, Rowman & Littlefield, 2014, s. 409.

ayaklanmaları adına biraz cesaret veriyordu fakat bu, ayaklandıkları zaman Kızıl Ordu otomatik olarak onlara yardım edecek demek değildi. Şayet Stalin ayaklanma başladıktan hemen sonra askerlerine şehre girmeme emri verirse Halk Ordusu Almanlar karşısında tutunamazdı. Halk Ordusu'nun Londra'daki başkomutanını endişelendiren şey de Stalin'in tepkisinin belirsizliğiydi. Ayaklanmanın Sovyetlerle işbirliği olmadan başlamasının "siyasi açıdan gayrimeşru ve askerî açıdan bir çaresizlik eyleminden fazlası olmayacağını" düşünüyordu. Mikołajczyk ise pek emin değildi. Meseleyi açık bir şekilde Varşova'daki komutana bıraktı.[1]

Stalin sonunda, sürgündeki Polonya hükumetinin tüm koşullarını yerine getirmeden, Mikołajczyk'in Temmuz sonunda Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirmesini kabul etti. Talepleri o kadar çok fazlaydı ki, kendisi de bunların hiçbir zaman karşılanamayacağını biliyor olmalıydı. Fakat sırf Mikołajczyk ve meslektaşlarının Sovyetler Birliği'ne gelmelerine izin vermiş olması onlarla gerçekten görüşeceği anlamına gelmiyordu. Mikołajczyk için Stalin'le çabucak görüşmek önemliydi çünkü ayaklanma başlamak üzereydi. Fakat Molotov onlara Stalin'le görüşemeyeceklerini, fakat bunun yerine Sovyetler'in kurduğu evcil Polonya hükumetiyle –günümüzde 'Lublin' Polonyalıları olarak biliniyorlar çünkü merkezleri yakın zamanda özgürlüğüne kavuşmuş olan Lublin şehrindeydi- görüşebileceklerini söyledi.

Nihayet 1 Ağustos'ta Varşova'da ayaklanma başlamış ve Polonyalı özgürlük savaşçıları başkent sokaklarında Almanlarla çatışmaya başlamışlardı. Yine de Mikołajczyk Moskova'da halen Stalin ile görüşmeyi başaramamıştı. Nihayet iki gün sonra, 3 Ağustos akşamında, Sovyet lider Polonya başbakanı ve maiyetindekilerle görüşmeye razı olmuştu. Tahmin edilebileceği gibi, görüşme Polonyalılar için pek de iyi gitmemişti. Stalin düpedüz onları küçümsüyor ve konuyu sürekli kendi Polonya hükümeti olan Lublin Polonyalılarına getiriyordu. Mikołajczyk niçin onlarla görüşmemişti? Varşova ayaklanmasıyla il-

---

1. Cohen, *Small Nations*, s. 161.

gili olarak, Halk Ordusu'nun Almanlarla çarpışmada ne denli etkili olabileceklerini sorguladı. "Top, tank ve uçağı olmayan ordu nasıl bir ordudur?" dedi. "Hatta silah eksiklikleri bile var. Modern savaşta böylesi bir ordunun çok az faydası olur. Onlar küçük bir partizan grup, düzenli bir ordu değiller. Bana Polonya hükümetinin bu birliklere Almanları Varşova'dan atma emri verdiği söylendi. Bunu nasıl yapabileceklerini merak ediyorum çünkü bu görev için yeterince güçlü değiller. Nitekim bu insanlar Almanlara karşı savaşamazlar, yalnızca ormanda saklanabilir, başka da hiçbir şey yapamazlar."[1] Stalin'in açıklamaları alay yayıyordu. Polonya delegasyonunu o kadar aşağılamıştı ki toplantı sırasında birkaç telefon görüşmesi bile yapmıştı.

Stalin, Mikołajczyk ve maiyetini aşağılamaktan nasıl da zevk almış olmalıydı. Bütün Polonya sorunuyla nasıl da zekice oynadığını düşünmüş olmalıydı. Polonyalılara Varşova'da yardım etmeyi reddettiğini açık bir şekilde söylememişti; Batılı Müttefiklerin görüşlerini göz önüne alınca, bunun pek de zekice olmayacağını biliyordu; diğer yandan tam olarak nasıl ve ne zaman yapacağını da söylememişti. Bir kez daha Stalin, güçlü bir pozisyondan, belirsizliğin değerini göstermişti.

Sovyetler akabinde ağustosun ilk günlerinde Polonya'nın başkentini alabilecekleri bir pozisyonda olmadıklarını öne süreceklerdi. Savaş sonrası Mareşal Rokossovski, "Dürüstçe konuşursak," diye yazdı, "ayaklanmanın zamanlaması, bu şartlarda mümkün olanın en kötüsüydü. Sanki liderleri, mağlubiyeti garantilemek adına bu zamanı kasıtlı bir şekilde seçmişti."[2] Rokossovsky'nin birlikleri hâlihazırda birkaç hafta içinde yüzlerce kilometre ilerleme kaydetmişti ve Almanlar toparlanarak Polonya'nın başkentini savunabilmişlerdi. Rokossovsky, daha sonra 1944 yazında Batılı bir gazeteciye, "Şayet yapabilseydik, sence Varşova'yı da almaz mıydık?" demişti.[3]

1. Jan Ciechanowski, *The Warsaw Rising of 1944*, Cambridge University Press, 1974, s. 285.
2. General Sikorski Historical Institute (ed.), *Documents on Polish–Soviet Relations 1939–1945*, William Heinemann, 1967, vol. 2: 1943–1945, Doküman 179, s. 309.
3. Bellamy, *Absolute War*, s. 618.

Kızıl Ordu ağustosun başında Varşova'ya süratli bir şekilde büyük çaplı bir taarruz gerçekleştirmeye muktedir değildi, fakat bu, birkaç hafta sonra da yapamayacakları anlamına gelmiyordu. Sovyetler Birliği'ndeki Amerikan Büyükelçisi Averell Harriman, ağustos ortasında şöyle bir görüş oluşturmuştu, "Sovyet hükümetinin [ayaklanmaya yardım etmeyi] reddi, ne operasyonel zorluklardan ne de çatışmadan kaçınmak içindi, acımasız siyasi hesaplarından dolayıydı."[1]

Bir Halk Ordusu birliğinin komutanı olan on dokuz yaşındaki Żbigniew Wolak, o yaz Varşova sokaklarında çarpışmıştı. Tıpkı pek çok direnişçi gibi, bu, onun da ilk muharebe deneyimiydi: "İlk aşkınızı hatırlıyorsunuz, [ve] kaybettiğiniz ilk insanı hatırlıyorsunuz. Cephede havacı veya topçuysanız öldürdüğünüz insanları görmezsiniz fakat bir piyadeyseniz ve sokaklarda çarpışıyorsanız o insanın yüzünü görüyorsunuz... Onu [bir Alman askeri] vurdum, vücudunun yarısı pencereden aşağı sarkıyordu, benim yaşlarımdaydı -miğferi başından düşmüştü- sarışındı, bir delikanlıydı. Bir süre sonra bacaklarından tutarak içeri çektiler. Unutması zor... Ateş etmenin bir görev sorumluluğu olduğunu söyleseniz de öldürmeye alışamıyorsunuz, buna alışması çok zor, işte böyle bir şeydi."

Wolak yalnızca Almanların değil, aynı zamanda Halk Ordusu'ndaki silah arkadaşlarının da ölümlerine tanık olmuştu. "Arkadaşım, Almanların ne yaptığını kontrol etmek istediğini söyledi. [Tahkimattan] Bir tuğla çıkardı ve kafasını oraya yasladı, ardından alnından vuruldu. Ertesi gün onu gömdük. O en yaşlı askerlerden birisiydi. Kırklarındaydı, bir karısı ve iki çocuğu vardı."

Kızıl Ordu'nun yardımı olmadan Polonyalılar muharebeyi kaybediyorlardı. 1944 yazında, Almanlar Varşova'yı kasıp kavuruyor, SS birlikleri çocukları vuruyor, kadınlara tecavüz ediyor ve ardından öldürüyordu. Zbigniew Wolak, vücut bütünlüğü bozulan, öldürülen insanların görüntülerine tanık olmuş ve bu görüntülerle

---

1. Roberts, *Zhukov*, Kindle edisyonu, kısım 3545.

ayaklanma öncesi Almanlar hakkında edindiği imajı uzlaştırmakta zorlanmıştı. Almanları daha önce "sıradan insanlar" olarak görürken şimdi, "yaptıkları infazlar ve katliamlar dolayısıyla", onları yalnızca "suçlular" olarak görmeye başlamıştı. Almanlar ise Halk Ordusu'nu "haydutlar" olarak nitelendiriyorlardı. Bu ortak "kalıplaştırmanın" "bir başkasını öldürmeyi kolaylaştırdığını" düşünüyordu. Yıllar sonra, savaşın üzerinden uzunca bir süre geçtikten sonra, Almanlarla beraber çalışmış ve görüşleri bir kez daha değişmişti. "Bir anda mükemmel meslektaşlar oldukları ortaya çıktı," dedi. "Harika aile babaları oldukları ortaya çıktı."[1]

Heinrich Himmler, Varşova'nın yok edilmesinde Nazi davasına olumlu katkı yapacak şeyler görmüştü. 21 Eylül 1944'te, direnişin başladığı haberine tepkisine ilişkin bir grup subayla konuşuyordu: "Bir keresinde Führer'i görmeye gittim. Bunu, böylesi haberlere nasıl tam bir sakinlikle cevap verilmesi gerektiğinin bir örneği olarak size anlatıyorum. 'Führer'im, zamanlama talihsiz. Fakat tarihsel bakış açısından, Polonyalıların bunu yapıyor oluşu bir lütuf. Dört beş hafta içerisinde başarıya ulaşacağız ve ardından Varşova, başkent, ülkenin beyni, 16-17 milyon kişilik Polonya ulusunun zihni tamamen yok edilecektir, bu ulus doğuya uzanan yolumuzu yedi yüz yıldır tıkıyor ve ilk Tannenberg Muharebesi'nden beridir sürekli karşımızda oldular. Ardından, bu tarihsel problem, çocuklarımız, bizden sonra gelecek olan herkes ve tabii ki bizim için büyük bir sorun olmaktan çıkacak.' Dahası, aynı anda Varşova'nın tamamen yok edilmesi için emirler veriyordum. Benim korkusuz bir barbar olduğumu düşünebilirsiniz. Eğer öyle olmam gerekiyorsa, öyle olurum."[2]

Varşova, 1944 yazında bir isyana sahne olan tek tarihî Avrupa başkenti değildi. 1.400 kilometre batıda, Parisliler de Alman işgalcilerine karşı ayaklanmak üzerelerdi. Bu iki şehrin 1944'teki kaderleri

---

1. Norman Davies, *Rising: The Battle for Warsaw*, Pan Books, 2004, s. 321.
2. Daha önce yayınlanmamış ifade.

arasındaki karşıtlık dikkat çekiciydi. Varşova, Hitler ve Stalin'in orduları arasında, Paris ise Hitler ve Batılı Müttefikler arasında kalmıştı. Ve bu fark, sayısız yönden önem arz ediyordu.

İlk olarak, tıpkı Stalin'in sürgündeki Polonya hükümeti ve Başbakan Mikołajczyk ile sorunları olduğu gibi, Roosevelt ve Churchill'in de Özgür Fransa'nın lideri, General de Gaulle ile rahatsız edici bir ilişkileri vardı. Herkesin iyi bir şekilde bildiği gibi ya da bakış açınıza göre kötü şekilde, de Gaulle zor biriydi. De Gaulle, "Bir liderin tasarılarında, davranışlarında ve mental işlemlerinde," diyordu, "daima başkalarının tam olarak anlayamayacağı, onları şaşırtacak, heyecanlandıracak ve dikkatlerini perçinleyecek bir 'şey' olmalıdır..."[1] Dahası, "Lider, Fauget'ye [bir Fransız akademisyen] göre, 'üstün varlıkların biçareliği' olan yalnızlığı kabul etmelidir."[2]

Kendilerinin "üstün varlıklar" olduğunu düşünen insanlara pek hayran olmayan Churchill, de Gaulle'ün "İngiliz halkının bir düşmanı" olduğu çıkarımına varmıştı.[3] Diğerleri de kuşkusuz bu olumsuz görüşü paylaşıyordu. 1943 Temmuz'undaki bir toplantıda, General Sör Alan Brooke, Churchill'den, "kendisinin de katıldığı", de Gaulle hakkında 'uzun bir suistimal tiradı' dinlemişti.[4] Brooke, de Gaulle'ün "en itici tür"den olduğunu düşünmüş ve eklemişti, "Sahip olduğu ne kadar iyi nitelik varsa hepsi zorba tavrının gölgesinde kaldı, onun 'megalomanlığı' ve işbirliği ruhu eksikliği... bütün müzakerelerde, Fransa'yı kurtarmanın kendi sorunu olduğunu varsayıyor ve özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz onu, bir diktatör olarak, nasıl yöneteceğine odaklanıyordu!" Churchill'in doktoru Lord Moran günlüğüne, "De Gaulle, zorlu olmak adına kesin bir şekilde yolundan çıkıyor," ve, "tıpkı bir insan zürafa gibi,

1. Jeremy Noakes and Geoffrey Pridham (ed), *Nazism: A Documentary Reader*, Cilt. 3: "Foreign Policy, War and Racial Extermination", University of Exeter Press, 2006, Doküman 715, s. 388.
2. Charles de Gaulle, *The Edge of the Sword*, Faber & Faber, 1960, s. 55.
3. A.g.e. s. 62.
4. Moran, *Struggle for Survival*, 22 Eylül 1944 girdisi, s. 185.

başının aşağısındaki ölümlüleri koklayan olağandışı bir yaratık," diye yazmıştı.[1]

Ancak bütün bu hakaretler, Roosevelt'in Fransız generalden tiksinmesinin yanında hiçbir şey değildi. D-Day'den hemen önce, başkan, Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Edward Stettinius'a, "Beni ilgilendiren tek şey, de Gaulle ve Ulusal Komite'nin [sürgündeki geçici Özgür Fransa hükümeti] Fransa hükümeti olarak adlandırılmaması," demişti.[2] Roosevelt'in de Gaulle'e olan yoğun tiksintisi kısmen şahsiydi -ona bir insan olarak katlanamıyordu- ve kısmen de siyasiydi zira de Gaulle'ün savaştan sonra kolonyal politikalar güdeceğinden tedirgindi.

Fakat hem Roosevelt hem de Churchill'in, de Gaulle'e karşı bir tiksinti duymalarına rağmen, kolayca yapabilecek olsalar da kati surette ona karşı bir harekette bulunmadılar. De Gaulle'ün saygınlığını onun radyoya olan erişimi üzerine kuruluydu. Onu ünlü eden şey, savaş sırasında Londra'daki BBC'de yaptığı yayınlardı. Sonuç olarak, radyo dalgalarına erişimine izin verilmemiş olunsaydı, gözden kaybolmuş olacaktı.

Benzer durumlarda Stalin'in, komşu ülkelerin Sovyetler Birliği'ne "dost" olmasını sağlayacak konuşmalarla, nasıl davranacağından kim şüphe edebilirdi? Veya Hitler, "üstün" bir havası olan ama buna rağmen kendisine bağımlı olan bir adama nasıl davranabilirdi? Yine de, tıpkı de Gaulle gibi zorlu olan İngilizler ve Amerikalılar ona tahammül etmeye devam etmişlerdi. Churchill, sebebiyet verdiği tüm sorunlara rağmen onunla empati kurabiliyordu. Moran'a göre, başbakan, de Gaulle'ü Fransa'nın onurunu "korumaktaki ihtiyatını" "bir anlığına bile gevşetmediği" için takdir ediyordu.[3]

Bununla birlikte, savaşın bu geç aşamasında bile İngilizler ve

1. Danchev and Todman (ed), *Alanbrooke War Diaries*, 8 Temmuz 1943 girdisi, s. 427.
2. Moran, *Struggle for Survival*, 22 Ocak 1943 girdisi, s. 80.
3. Robert Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy 1932–1945*, Oxford University Press, 1995, s. 459.

Amerikalılar halen de Gaulle'ün Özgür Fransa hareketini Fransa'nın meşru hükumeti olarak tanımamışlardı ve kurtuluşun ardından Fransa'ya liderlik edeceğinin de hiçbir kesinliği yoktu. Fakat de Gaulle'ün 14 Haziran'da -D-Day'den yalnızca sekiz gün sonra-Normandiya'daki Bayeux'u ziyareti, saygınlığı ve kişiliği sayesinde sahip olduğu gücü gözler önüne sermişti. Normandiya halkı normalde de Gaulle hayranı değillerdi. Şu anda "kurtarıcıları" ve Almanlar arasındaki şiddetli çarpışmaların ortasında hayatta kalmaya çalışıyorlardı ve aralarında Vichy rejimini cezalandırmak adına öyle büyük bir istek de yok gibi görünüyordu. Bir Müttefik raporu, "işgalden sonra bile, köylüler tereyağlarını şüpheli gördükleri adamlarımızdan ziyade geri çekilmekte olan Almanlara satmayı tercih ediyorlardı," diyordu.[1]

Yine de, bütün bunlara rağmen, de Gaulle Bayeux'e ulaştığında halk onu hoş karşılamıştı; 2.000 civarı kişi onu dinlemeye gelmişti. Bu, Roosevelt'in 11 Temmuz'da Gaullistleri "Fransa'nın kurtarılmış bölgelerinde sivil idare adına çalışan otorite" olarak kabul etme kararına etki eden, Fransız nüfusu arasında generale karşı kendiliğinden gelişen desteğin bir kanıtıydı.[2]

Temmuz sonu ve ağustos başında Avranches'teki Müttefik yarmasının ve başarısız Alman karşı taarruzunun yarattığı facianın ardından, Paris'in ele geçirilmesi mümkün görünmeye başlamıştı. Fakat Paris'in Müttefikler için çok az bir stratejik önemi vardı ve Paris'i pas geçerek Alman sınırına doğru baskı uygulanmasına dair fikirler dillendiriliyordu. O an, tıpkı Varşova'nın kaderinin Stalin'in avucunun içinde oluşu gibi, Paris'in kaderi de İngilizler ve Amerikalıların avuçlarının içindeydi.

Batılı Müttefikler en iyi yolun ilerlemek olduğunu tartışırlarken, yeni komutanları General Dietrich von Choltitz'in emri altında Paris'teki Almanlar şehri savunmak için hazırlanmıştı. Fakat,

1. Moran, *Struggle for Survival,* 22 Ocak 1943 girdisi, s. 81.
2. Julian Jackson, *France: The Dark Years 1940–1944,* Oxford University Press, 2003, s. 551.

Varşova'nın aksine, Almanlar bu görev için adanmış gibi görünmüyorlardı. Fontainebleau'daki Alman birliklerinin komutanı, "Savaşçı birlikler yok, sağlam yapıda olmayan unsurlar var…" diye yazdı. "Silahlanma yetersiz. Uçaksavar müfrezeleri, kara savaşı için gereken gözlem ve sinyal ekipmanlarıyla donatılmamış… Büyük bir şehirde savaşmanın belirgin zorlukları ve düşmanın teçhizat üstünlüğü de göz önüne alındığında, Paris Ask.[erî] Bölgesi civarlarında gerçek herhangi bir direniş beklenemezdi."[1]

Şehre henüz askerî vali olarak atanmış olan General von Choltitz, uzlaşmaz iki hedefi uzlaştırmaya çalışıyordu. Hitler Paris'in savunulmasını -şayet gerekliyse tamamen yok edilmesini- istiyordu fakat Alman lider böylesi agresif eylemleri olası kılabilecek yeterli miktarda askerî gücü tahsis etmemişti. Choltitz daha sonraları Paris'in yıkımından kaçındığını iddia etmişti. Yine de Paris'in köprülerinin ve mayınlanmış bazı büyük binaların kurtarıldığı doğru olsa da gerçekte Almanların Paris'i o sırada Varşova'yı yaptıkları gibi, taş üstünde taş kalmayacak şekilde, yok etme yetenekleri yoktu. Choltitz, eylemlerinin saygınlığını sağlamaya yardımcı olacağı düşüncesiyle, neredeyse kesin bir şekilde pragmatik seçimler yaptı. Bunu yaparken, Nazilerin kaybedeceğini düşünen, savaş kayıtlarına olabilecek en parlak eylemleri koymak için acele eden Almanların bulunduğu uzunca bir listeye katıldı.

Ağustos ortasında Paris'teki vaziyet oldukça ateşliydi. Fransız başkentindeki farklı direniş grupları arasında, ayaklanmaya en meraklı olanlar komünistlerdi. De Gaulle'ün Paris'teki temsilcisi Alexandre Parodi'ye Müttefiklere danışmadan herhangi bir ayaklanma emri vermemesi söylendi. Fakat 15 Ağustos'ta, polisin greve gitmesinin ardından, bazı direnişçiler sokaklara çıktılar. Paris Bölge Emniyet Müdürlüğü binası, ayın 18'inde direnişçiler tarafından işgal edilmişti ve ertesi gün Parisliler işgalcilerine karşı ayaklandılar, tıpkı ayın başında Varşova'daki Polonya Halk Ordusu'nun yaptığı gibi. Ve

1. A.g.e. s. 552.

tıpkı Polonyalılar gibi, Fransız savaşçılar da bunu yaklaşmakta olan kurtuluş ordusunun komutanlarına öncesinde danışmadan yaptılar.

Direnişçiler Almanlardan sayıca ikiye bir üstünlerken, Almanlar daha iyi teçhiz edilmişlerdi ve aralarında sürekli bir çarpışma muhtemelen oldukça kanlı ve uzun olacaktı. İki taraf arasındaki ateşkes teklifi kabul edilmemişti ve 22 Ağustos'ta Fransızlar Almanlarla bir kez daha sokaklarda savaşmaya başladılar. Yoğun çatışmalarla geçen iki günün ardından Grand Palais alevlere teslim olmuştu -Almanlar tarafından ateşe verilmişti- ve daha fazla yıkıma dair ciddi bir tehlike vardı.[1] 23'ünde Hitler bir emir yayımlayarak, "Paris, bir moloz yığını olmadığı sürece, düşmanın eline düşmemeli," dedi.[2]

Tıpkı Varşova'da olduğu gibi, başkentin dışındaki ordu derhal ne yapacağına karar vermek zorunda kaldı. Fakat, Polonya'nın başkentinin aksine, Paris'teki direnişçiler, kurtarıcıları dışarıda beklerken, şehrin sokaklarında ölüme terk edilmediler. 20 Ağustos'ta de Gaulle, General Eisenhower'a bir ziyaret gerçekleştirdi ve Müttefik birliklerinin -bilhassa Fransız General Philippe Leclerc tarafından komuta edilen 2. Zırhlı Tümen'in askerlerinin- niçin Paris'e ilerlemediğini öğrenmeyi talep etti.

Eisenhower, de Gaulle'e Paris'teki ayaklanmanın erken başladığını söyledi; Almanlarla sokaklarda açıkça karşı karşıya gelmek onlar için "çok erkendi". De Gaulle, bunu reddetti ve şayet gerek duyarsa Leclerc'e Paris'e ilerlemesini bizzat emredeceğini -de Gaulle'ün böyle bir şey yapmak adına herhangi bir otoritesi olmamasına rağmen- belirtti. Bununla birlikte, üç gün sonra Müttefikler de Gaulle'ün isteğini yerine getirecek ve Leclerc'e Paris'e ilerleyebileceğini söyleyeceklerdi. Leclerc'in öncüleri Hôtel de Ville'e -Fransız başkentinin sembolik kalbine- 24 Ağustos akşamı ulaştı. Ertesi gün 2. Tümen'in çoğunluğu, yanlarında bazı Amerikalı askerlerle birlikte, şehre ulaş-

1. Matthew Cobb, *Eleven Days in August: The Liberation of Paris in 1944*, Simon & Schuster, 2013, s. 43.
2. Jackson, *Dark Years*, s. 561–567.

tı ve Müttefik kontrolünü pekiştirdi, Choltitz de Alman işgalcilerin namına o akşam teslim oldu.[1]

Aynı günün ilerleyen saatlerinde, 25 Ağustos'ta Paris'e gelen de Gaulle efsanevi Fransız kahramanlarından biri olmuş ve Hôtel de Ville'den o meşhur konuşmasını yapmıştı; "Paris aşağılandı! Paris çiğnendi! Paris şehit edildi! Fakat şimdi, Paris özgürlüğüne kavuştu!" Ayrıca Paris'in "kendisini özgürleştirdiğini" de ekledi. Açıkçası bu doğru değildi, Özgür Fransız güçlerinin ardında Müttefik orduları olmasaydı, de Gaulle Hôtel de Ville'de bu konuşmayı yapıyor olamazdı.[2]

Müttefiklerin Paris'i işgal etmek için ilerledikleri sırada, Kızıl Ordu kararlılıkla Varşova'ya geniş çaplı bir taarruz gerçekleştirmeyi reddediyordu ve Sovyet güçlerinin desteği olmadan ayaklanmanın başarısızlığı kaçınılmazdı. Ekim ayının başında, Varşova'daki Halk Ordusu'nun komutanı General Tadeusz Bór-Komorowski Almanlara teslim olmuştu. Ayaklanmanın sonucunda 200.000'den fazla Polonyalı hayatını kaybetmişti ve hayatta kalanların çoğu bu büyük kayıp karşısında yalnızca Hitler'i değil, aynı zamanda Stalin'i de suçlamıştı. İngiliz Ordusu'ndaki Polonyalı birliklerin komutanı olan General Anders, "Sahtekâr veya kör olmayan herkes, yaşananların mütemadiyen gerçekleşeceğine dair en azından ufak bir hayal görebilirdi," diye yazmıştı, "diğer bir deyişle, Sovyetler yalnızca sevgili kahraman Varşova'mıza yardım etmeyi reddetmekle kalmamış, aynı zamanda ulusumuzun kanının son damlasına kadar akmasını büyük bir memnuniyetle izlemişlerdir."[3]

Anders'in yargılarına katılmamak zordur. Stalin, eylül ayında direnişçilere sınırlı bir yardım teklif ediyormuş gibi görünmek isterken yaptığı şeyler -en kayda değer olanı, kendi 1. Polonya Ordusu'nun Vistül'ün batı kıyısına çıkmasına izin vermişti- gerçekten

---

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt 2: *Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945*, s. 2143.
2. Cobb, *Eleven Days*, Kindle edisyonu, kısım 3201–22.
3. Jackson, *Dark Years*, s. 565.

çok azdı ve oldukça gecikmişti. Stalin'in pozisyonunun gerçekten ne olduğu, Sovyetler'in Moskova'daki Amerikan büyükelçisine ağustos ortasında gönderdikleri mesajda net bir şekilde açıklanıyordu: "Sovyet hükümeti, kendisini doğrudan veya dolaylı olarak Varşova'daki macerayla ilişkilendirmek istemiyor."[1]

1945 Ocak'ında Kızıl Ordu, Vistül-Oder taarruzları kapsamında, nihayet Polonya'nın başkentine ilerlemeye başlamıştı. Stalin'in Polonya Ordusu'nda bir Polonyalı gibi davranan Sovyet subayı Nikolay Brandt, "Kurtarılan Varşova'nın nasıl olduğunu görmeniz gerekirdi," dedi. "Alman istihkamcılar bütün binaları hava uçurmuşlar ve öncesinde de alev makineleriyle kavurmuşlardı... Yani Varşova'da yalnızca taşlar vardı. O evlerde kimse kalmamıştı."[2]

Brandt Varşova'nın harabeleri arasında, Polonyalı üniformasıyla dolaşırken bir kadın ona yaklaştı. "Sonunda gerçek bir Polonya subayı görebiliyorum," dedi. "Bu ne kadar harika!" Brandt kadınla sohbet etmeye başladı, fakat kadının "bir şekilde hayal kırıklığına uğradığını" gördü. Kadın, "Fakat aksanın neden bu kadar kötü? Kraków'lu olmalısın," dedi. Brandt -söylemesi gereken kurgu hayat hikâyesi gereğincehayır dedi, Güneydoğu Polonya'daki küçük bir kasabandı: "Rus olduğumu itiraf etmek istemedim. Kötü görünürdü. Polonya Ordusu'nda bir Rus subay. Sahte bir orduymuş gibi görünürdü. Şayet Polonyalı bir komutan olmayı üstlendiysem, herkesin benim Polonyalı olduğumu düşünmeye devam etmelerine izin vermeliymişim gibi hissettim."[3]

Bu, hem Stalin'in Polonyalılara karşı tavrındaki muazzam kinizmi hem de Varşova'da olanlar ile Paris'te yaşananlar arasındaki tezatlığı net bir şekilde özetleyen bir andı. Stalin yalnızca Varşova'daki Polonya Halk Ordusu'nun yok edilişine dek Kızıl Ordu'yu geride tutmakla kalmamış, aynı zamanda "kurtarıcıları" nihayet geldiklerinde, aralarına

1. Davies, *Rising*, s. 348.
2. Winston S. Churchill, *The Second World War*, Cilt 6: *Triumph and Tragedy*, Penguin Books, 2005, s. 118.
3. Daha önce yayınlanmamış ifade.

Nikolay Brandt gibi bir dizi "sahte" Polonyalı subay karıştırmıştı. Bununla birlikte, Fransız 2. Zırhlı Tümeni Paris'i kurtardığında, Leclerc'in subayları arasında hiç "sahte" Fransız yoktu. Fransa tekrar demokrasi ve özgürlük yoluna, Polonya ise yeni bir tiranlık yoluna girmişti.

1944 Ekim'inde, Churchill sürgündeki Polonya hükümetiyle Stalin arasındaki sorunları çözmeye çalıştı ve başarısız oldu. Moskova'ya gitmiş ve 9 Ekim'de Stalin ile Kremlin'deki ilk görüşmeleri sırasında, Polonya sorununu iki liderin karşılaştığı "en bezdirici" sorun olarak nitelemişti; en azından sınırlar "belirlenene" dek. Stalin savaştan sonra Doğu Polonya'yı alacaktı, uzun zamandır bunu istiyordu. Fakat, gördüğümüz üzere, parçalanmakta olan ülkenin meşru hükümeti bu planı defaatle reddettiği için, iki liderin sınırların "belirlendiğini" düşünmesi açıkçası pek de samimi değildi.[1]

Churchill, "Londra Polonyalılarının" derhal "[sınırları] belirlemeye zorlanacakları" Moskova'ya getirilmeleri gerektiğini öne sürmüştü. Churchill, "Sorun, Polonyalıların cesur savaşçılar olmalarına rağmen akılsız siyasi liderlere sahip olmalarıydı," dedi. "İki Polonyalının olduğu yerde illaki bir tartışma yaşanır." Stalin buna katıldı ve ekledi, "Bir Polonyalı, safi can sıkıntısından bir süre sonra kendisiyle tartışmaya başlar."[2]

Yalnızca dört gün sonra, Churchill'in isteği üzerine, Başbakan Mikołajczyk Polonya'nın geleceğini müzakere etmek için Kremlin'e geldi. Polonyalı liderin Stalin ile yaptığı son görüşmeye dair hatıraları pek iyi değildi, Sovyet lider üç ay önce Varşova ayaklanmasına Sovyet yardımı olasılığı konusunda onunla oynamıştı. Bir haftadan biraz daha fazla bir süre önce Halk Ordusu'nun Varşova'da Almanlara teslim olmak zorunda kaldığı bilgisi, bu hatırayı daha da üzücü bir hale getirmiş olmalıydı çünkü Stalin, Kızıl Ordu'ya Polonya'nın başkentini alma ve onları rahatlatma emri vermemişti.

---

1. *İkinci Dünya Savaşı, Kapalı Kapılar Ardında,* 5. Bölüm, Yazan ve yapımcılığını üstlenen Laurence Rees, BBC2'de ilk kez 2008'de yayınlanmıştır.
2. PRO PREM 3/434/2, s. 4–5.

Yine de Mikołajczyk gerçekle baş etmek zorundaydı. Ve gerçek ise ülkesinin Sovyetler Birliği'ne kıyasla oldukça küçük ve güçsüz olduğu ve Britanya'nın bu yüzden pratikte Polonyalılara yardım etmek için pek bir şey yapamayacağıydı. Polonya topraklarında bulunan, Kızıl Ordu'ydu, İngiliz Ordusu değil. Güç Stalin'deydi ve o, bunu biliyordu.

Stalin bir kez daha diğer -kendi kontrolündeki- Polonya hükümetine danışılması gerektiği iddiasının arkasına saklandı. Fakat yine de, Polonyalılar Doğu Polonya'yı Sovyetler Birliği'ne bırakmayı kabul etmedikleri sürece, Sovyetlerle Polonya arasında "iyi ilişkiler olamayacağını" ifade ediyordu. Churchill, Stalin'i destekledi ve, İngilizlerin bu toprakları Sovyetler'in, "yalnızca Rusya güçlü olduğu için değil aynı zamanda Rusya meselede haklı olduğu için" bu toprakları almasını kabul ettiğini söyledi. Şu ana dek yaşananlar düşünüldüğünde oldukça tahmin edilebilir bir söz. Mikołajczyk İngiliz pozisyonunun bu olduğunu zaten biliyordu. Fakat bu noktada müzakereler çirkinleşmişti; Mikołajczyk'in perspektifinden ise çok daha çirkinleşmişti. Molotov müthiş bir şekilde, Başkan Roosevelt'in Doğu Polonya'yı Sovyetler'e vermeyi, yaklaşık bir yıl önceki Tahran Konferansı'nda kabul ettiğini fakat "bunun şu an için bilinmesini istemediğini" meydana çıkardı.

Bu, Mikołajczyk için bir şok olmuştu çünkü yalnızca üç ay önce Roosevelt ona böyle bir şey söylememişti. Aksine, Polonya başbakanının yanında olduğuna inanmasını sağlamıştı.[1]

Ertesi gün, durum pek de iyileşmedi. Churchill, "Polonyalıların aralarındaki tartışmalar yüzünden Avrupa'daki barışa zarar vermeyeceğiz... sizler tamamen çıldırmışsınız... Sınırı kabul etmezseniz sonsuza dek işinizden mahrum kalırsınız. Ruslar ülkenizi boydan boya süpürecek ve halkınız tasfiye edilecek. Şu an imhanın eşiğindesiniz," diyerek Mikołajczyk'e ders verdi. Dahası, "Şayet Polonyalılar Rusya'yı fethetmek istiyorlarsa, bunu yapmanıza müsaade ederiz.

1. PRO PREM 3/66/7.

Sanki bir tımarhanedeymişim gibi hissediyorum. İngiliz hükümetinin sizi tanımaya devam edip etmeyeceğini bilmiyorum." Tüm bu acı sözlerin Mikołajczyk üzerindeki kümülatif etkisini hayal etmek zor değil. Daha fazla kaldıramadı ve 24 Kasım'da görevinden istifa etti.[1]

Churchill bu tatsız gerçeği kabullenmekten biraz daha fazlasını yapıyordu. Sovyetleri değerli bir müttefik olarak gösteren bir propagandayla desteklenen İngiliz kamuoyu, Polonya'yı Stalin'den kurtarmak adına girilecek yeni bir savaşı neredeyse kesin bir şekilde, asla kabul etmezdi. Bu gerçek, aynı zamanda Churchill'in Stalin ile görüşmelerinden birinde niçin "haşarı" diye adlandırdığı bir belgeyi ürettiğini de kısmen açıklıyor. Moskova'ya ekim ayında yaptığı ziyaret esasen bu kâğıt parçasıyla hatırlanıyordu. Churchill, çeşitli Avrupa ülkelerinde müttefiklerin sahip olmaları gereken nüfuz yüzdelerini not etmişti. Yazanlar şunlardı: "Romanya: %90 Rusya, %10 diğerleri. Yunanistan: Britanya (ABD'yle uyum içinde) %90, Rusya %10. Yugoslavya [ve] Macaristan: %50/50. Bulgaristan: %75 Rusya, %25 diğerleri."

Stalin'in eylemleri karşısında çok da şaşırmamalıyız. Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeleri Stalin'e verecek kadar ileri gitmemişti, yalnızca bu ülkelerin halihazırda coğrafi konumlarının sonucu ve Kızıl Ordu'nun başarıları sebebiyle elden çıktığını kabul ediyordu. Muhtemelen, Stalin ile bu yüzdeler hakkında yaptığı gizli müzakereler, Yunanistan'ı savaş sonrası oluşan komünist hâkimiyeti tehdidinden korumuştu.[2]

Bununla birlikte, şaşırtıcı olan şey, Churchill'in Stalin'le olan ilişkilerinin doğası hakkında kendini kandırmaya devam etme şeklidir. Ekimde savaş kabinesine yazmış ve, "İki ülke arasında daha önce hiç erişilmemiş bir özgürlük ve ideal güzellik seviyesinde konuştuk.

1. Londra Polonyalıları ile olan toplantıya ilişkin Rus zabıtları, 13 Ekim 1944, yayınlanan kitap Oleg A. Rzheshevsky, *Stalin and Churchill*, Navka, 2004, s. 444–448. Lehçe transkript tercümesi, General Sikorski Historical Institute (ed.), *Documents on Polish–Soviet Relations*, Cilt 2: *1943–1945*, s. 405–415.
2. Lehçeden tercüme, General Sikorski Historical Institute (ed.), *Documents on Polish–Soviet Relations*, Cilt 2: *1943–1945*, s. 423.

Stalin, samimiyetinden emin olduğum birkaç şahsi saygı ifadesinde bulundu," demişti.[1] Eşine, "Yaşlı Ayı'yla [Stalin] oldukça hoş konuşmalar yaptım. Onu gördükçe daha çok seviyorum. *Şimdi* bize saygı duyuyorlar ve eminim bizle iş yapmak istiyorlar," dedi.[2] Dahası, Stalin'le ilişkileri sırasında karşılaştığı sorunları, gölgelerde faaliyet gösterenlere atfetme eğilimindeydi ve bu endişesini Savaş Kabinesi'ne gönderdiği bir telgrafta dile getirmişti. "Onun hiçbir şekilde yalnız olmadığına olan inancımı tekrar ediyorum. 'Süvarinin arkasında önemsiz endişeler var'."[3]

Yine de Churchill bütün bunları söylerken bile, Stalin'in güvenlik güçlerinin henüz 'özgürleştirdikleri' bölgelerde nasıl davrandıkları ortadaydı. Ekim ayının başıyla birlikte, NKVD 100.000 civarı eski Halk Ordusu askeri ve diğer önde gelen Polonyalıları hapse atmıştı.[4] Ayın sonunda, Churchill'in Moskova'yı ziyaretinden yalnızca birkaç gün sonra, bir Halk Ordusu komutanı, "Siedlce vilayetindeki Krześlin kasabasında, NKVD, AK [Halk Ordusu] üyeleri ve hükümet delegeleri için bir cezalandırma kampı kurmuş. Tutuklananlar 2 metrekarelik çukurlarda diz kapaklarına kadar suyun içinde -ve karanlıkta- oturuyorlar. Kamp tamamen izole edilmiş. Tahmini 1.500 kişiyi ihtiva ediyor."[5]

Churchill'in henüz kabul edemediği gerçek, Stalin'in yalnızca istediğini almak için diğer müttefiklerle 'çalışmak' istiyor oluşuydu. Ve şimdiye dek, başarılı olduğu görülüyordu.

Fakat bütün bunlar değişmek üzereydi. 1945, Müttefiklere hem zafer getirecekti hem de Stalin'in gerçekte kim olduğunu –geç de olsa- ortaya çıkaracaktı.[6]

---

1. PRO PREM 3/66/7.
2. Başbakandan savaş kabinesine, 17 Ekim 1944, CHAR 20/181 (CAC).
3. Mary Soames, *Clementine Churchill*, Houghton Mifflin, 1979, s. 361.
4. Başbakandan savaş kabinesine, 17 Ekim 1944, CHAR 20/181 (CAC).
5. Sword, *Deportation and Exile*, s. 155.
6. *A.g.e.*, s. 157.

17
Ölüm Günleri

1918 Kasım'ında, Birinci Dünya Savaşı bittiğinde, Almanya halen düşman topraklarında savaşmaktaydı. Batı Cephesi'nde Müttefikler Belçika'daki Brüksel'e bile ulaşamamışlardı. Doğu Cephesi'nde Ruslar –Brest-Litovsk Anlaşması'yla savaştan çekildiler- artık bir tehdit değillerdi. Fakat bir öncekinin gölgesinde yapılan bu savaş, çok farklı olacaktı. Bu kez işgalciler, savaşarak Almanya'nın kalbine gireceklerdi. Ve hiçbir şey, Hitler'in zihniyetini, Kızıl Ordu'nun kendi sığınağından sadece birkaç metre uzağa gelene kadar savaşılması kararından daha iyi gösteremez.

1944 sonbaharında hem Batılı Müttefikler hem de Sovyetler ilk kez Alman topraklarına girmişlerdi. Batıda Amerikalılar 21 Ekim'de Aachen'i ele geçirirken, aynı gün Sovyetler de doğuda bir Doğu Prusya kasabası olan Nemmersdorf'u ele geçirmişlerdi. Nemmersdorf'da yaşananlar bednam olacaktı. Sovyet güçleri geri püskürtüldükten sonra, Almanlar iki düzineden fazla köylünün -içinde on üç kadın ve beş çocuğun da bulunduğu- öldürüldüğünü gördü. En az bir kadına tecavüz edilmişti. Alman fotoğrafçılar, cesetleri, vahşi bir şekilde cinsel saldırıya uğradıkları hissini veren korkunç pozlara yerleştirdikten sonra, süratli bir şekilde fotoğraflarını çektiler.[1] Bu, Naziler için propagandalarında kullanabilecekleri bir hediyeydi.

Goebbels 26 Ekim'de günlüğüne, Nemmersdorf'taki olayların Almanları, "Bolşevizm Reich'ı ele geçirirse ne beklediğine dair" ikna etmesi gerektiğini yazmıştı. Alman gazeteleri altmıştan fazla ölü, top-

---

1. Stargardt, *Gernan War*, s. 470–472.

lu tecavüzler ve hatta bir çarmığa germe hadisesi olduğunu yazmıştı. Fakat propaganda yağmuru Goebbels'in beklediği kadar başarılı olmadı. Pek çok Alman şüphesiz Nemmersdorf'taki olaylar karşısında sarsılmış olsa da, diğerleri yalnızca Alman hikâyelerinin doğruluğunu değil, aynı zamanda doğalarındaki riyakârlığı da sorgulamışlardı. Örneğin, Stuttgart'tan gelen bir SD raporu, bazı insanların, "onların topraklarında ve hatta Almanya'da yaptıkları zulümlerden ötürü" Sovyetler'in intikam aldığını düşündüğünü belirtiyordu. "Binlerce Yahudi'yi öldürmemiş miydik? Askerler, Polonya'daki Yahudilerin kendi mezarlarını kazdıklarını tekrar tekrar anlatmamış mıydı?" Tüm bunlardan yapılan çıkarım belliydi: "Bu şekilde davranarak, düşmana kazanmaları durumunda bize neler yapabileceklerini göstermiştik..."[1]

Kızıl Ordu'nun Almanya içlerine doğru gerçekleştirdiği istilalar, Hitler'in o sonbaharda ilgilenmesi gereken sorunlardan yalnızca bir tanesiydi. Hitler ayrıca müttefiklerinin çöküşlerine de tanık oluyordu. Ekim ayına dek, Sovyet güçleri Romanya ve Bulgaristan'ı işgal etmişti ve her iki ülke de Almanya'ya savaş ilan etmişti. Hitler, Macaristan Kral Naibi Amiral Horthy'nin taraf değiştirmesini ancak oğlunu kaçırarak engellemişti ve amirale, iktidarı Macar faşistlerinin lideri Ferenc Szálasi'ye bırakması için şantaj yapmıştı. Hitler akabinde bu ihanetleri olumlu şeyler olarak göstermeye çalışacak ve, "Tüm zamanların en kudretli halk mücadelesi sırasında, küçük, korkak ve yaşamaya muktedir olmayanların düşmeye başladıklarını görüyoruz," diyecekti.[2] Fakat onun gerçekten de eski müttefiklerinin yok edilmelerinin bir kutlama sebebi olduğunu düşündüğüne inanmak zor. Belki de, bir kez daha, kendisini çaresizce alternatif bir gerçekliğe inandırmaya çalışıyordu.

Hitler'in en sadık destekçileri bile savaşı sürdürmenin hikmetini sorgulamaya başlamışlardı. 1944 Eylül'ünde Goebbels, Hitler'e, Sta-

1. Kershaw, *The End*, s. 114–118.
2. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945" beyanname, 12 Kasım 1944, s. 2164.

lin'in ayrı bir barışı düşünmeye istekli olabileceğine dair dedikodular duyduğunu yazdı. 20 Eylül'de, "Bu, bizim 1941'de hayalini kurduğumuz büyüklükte olmasa da," dedi, "hâlâ Alman tarihindeki en büyük zafer olacak. Alman halkının bu savaşta yaptıkları fedakârlıklar bu suretle tamamen yerini bulacak."[1]

Hitler, Goebbels'in önerisine cevap bile vermedi. Yalnızca Stalin'in, Kızıl Ordu savaş alanında oldukça açık bir şekilde üstünken Almanlarla niçin anlaşma yapmayı kabul edebileceğini anlamak zor değildi, aynı zamanda Hitler'in bütün kişiliği bu fikre karşı savaşıyordu. Zafer veya yıkım artık onun kararına bağlıydı.

Birahane Darbesi'nin yıl dönümündeki kasvetli hava, bu görüşü belli belirsiz gösteriyordu. Belki tahmin edilebileceği gibi, Hitler o kasımda Münih'teki anmalara katılmamaya karar vermişti. Konuşmasında verebileceği hiçbir iyi haber yoktu. Böylelikle, tıpkı Stalingrad mağlubiyetinin ardından yaptığı gibi, sözlerini iletmesi için bir başkasını seçti. Bu seferki kurban, muhtemelen Nazi Partisi'ndeki en kötü hatip olan, Heinrich Himmler'di. Fakat en yetenekli hatip bile, elindeki malzemelerle pek de bir şey yapamazdı. Her şey çok bilindikti. Bolşevikler Almanya'yı yok etmek istiyorlardı ve "demokrasiler", "demokratik devletleri ve onların bütün fikirlerini alaşağı edecek olan Bolşevizm'in zaferinin onları hızlıca mezara sokacak olmasına rağmen", "anlaşılmaz bir absürtlük içerisinde" onlara yardım ediyorlardı. Her zamanki gibi, Yahudiler suçlandı. "İnsan salaklığı ve zayıflığının arkasında daima Yahudiler vardır... Yahudiler, tıpkı Bolşevik canavarının yaratıcıları ve itici gücü oldukları gibi, demokrasilerin de beynidirler."[2]

Hitler bir kez daha, kendisine engel olan ve korkutan her şeyden Yahudilerin sorumlu olduğunu açıkça hayalinde yaratmıştı. Baktığı her yerde farklı potansiyel düşmanlar gören Stalin'in aksine Hitler, dünyanın her yerinde aynı düşmanı görüyordu. Kısa bir süre önce

1. Kershaw, *Nemesis*, s. 728–731.
2. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", s. 2162–2163.

Luftwaffe yaveri Nicolaus von Below'a, bütün güçlerini Sovyet tehdidine karşı yoğunlaştırmaya hazırlanmadığını söylemişti çünkü, "Bolşeviklerin gücünden çok Amerikan Yahudilerinin gücünden korkuyordu".[1] Bu, Hitler'in düşüncelerinin çoğu zaman hafife alınan bir tarafıydı. Görüldüğü üzere, Yahudiler Stalin'i, Roosevelt'i ve Churchill'i kontrol ediyorlardı.

Fakat mevcut kötü vaziyetten Yahudileri sorumlu tutmaya yönelik tüm çabalarına rağmen Hitler, Alman halkının gözünde kendisini kurtarabilmesinin tek yolunun başarı olduğunu da biliyordu. Karizmatik liderler -ve Hitler, gördüğümüz üzere, arketipik bir örnektir- başarısız olmaya başladıklarında son derece savunmasızdırlar. Takipçilerinin onları ilk olarak inançlarından ötürü destekledikleri göz önüne alındığında, güvenlerinin altında mantıksal bir anlayış temeli yoktur. Olaylar karizmatik liderlerin aleyhine gelişmeye başladığında, tıpkı bir bataklıkta duruyorlarmış gibi olur. Onları yalnızca taze zaferler destekler. Bunu Hitler de biliyordu ve bu yüzden yeni bir taarruza karar verdi.

Almanlar, düşmanı sahile geri püskürtmek ve Belçika'nın Antwerp limanını almak amacıyla Ardenlerdeki Müttefiklere bir saldırı düzenlemeyi planlamışlardı. Hitler'in gerekçesi, generallerine açıkladığında, bundan daha net olamazdı. Onlara, "Savaşlar nihayetinde ya bir tarafça ya da diğerinin artık savaşı kazanamayacağını anladığında sonuca bağlanır," dedi. "Dolayısıyla en önemli görevimiz, bu farkındalığı düşmana hissettirmektir." Risk almak ve saldırmak, "yalnızca savunmaya dayalı çok uzun dönemler, uzun vadede sizi sadece yıpratacağından", hayati önem taşımaktaydı.[2]

Hitler en iyi güçlerini bu operasyon için ayırmış olsa da yine de Almanlar bu "farkındalığı düşmana hissettirmek" için yeterli kaynağa sahip değillerdi. Fakat, en azından başlangıçta, Almanların el-

1. Below, *At Hitler's Side*, s. 214.
2. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", s. 2171.

lerinde sürpriz avantajı vardı. Gereken şeyin stratejik geri çekilme olduğu sırada Hitler'in geniş bir taarruz emri vereceği kimin aklına gelirdi? Böylece, 16 Aralık'ta taarruz başladığı zaman bir miktar ilerleme kaydedilmişti. Örneğin, Beşinci Panzer Ordusu, Belçika'daki Bastogne'u kuşatma altına almayı başarmıştı fakat halen Antwerp'in 150 kilometreden fazla güneyindelerdi.

Almanların ilk ilerlemelerine ayrıca kapalı hava da yardımcı olmuştu çünkü Müttefiklerin havadan saldırmalarını zorlaştırıyordu. Fakat bu baştaki iki avantaj -baskın ve kötü hava- ortadan kalkınca taarruz da parçalandı. 1944'ün sonunda, General Patton, Bastogne kuşatmasını kırdıktan sonra Almanlar daha önceki durumlarından çok daha kötü hale gelmişlerdi çünkü zaten kıt olan kaynaklarının çoğunu israf etmişlerdi.

Son iki senede zafer olasılıkları hususunda büyük ölçüde olumlu kalma yeteneği göze çarpan Hitler, şimdiyse güveninin azaldığına dair emareler gösteriyordu. Nicolaus von Below ilk göstergeleri 1944 Kasım'ının sonlarına doğru görmüştü, Hitler, Kızıl Ordu'nun yaklaşmasından dolayı Kurt İni'ninden ayrılmaya zorlanmadan hemen önce "savaş kaybedildi" demişti. Ama Ardenler taarruzunun başarısızlığa uğraması, onu düpedüz umutsuzluğa sürüklemişti. Below, "Daha önce veya son dönemde," dedi, "onu böyle bir durumda hiç görmemiştim." Hitler, "Savaşın kaybedildiğini biliyorum. Düşman müthiş şekilde üstün," dedi. Fakat Hitler'in bu feci durumun ne anlama geldiğine dair verdiği hüküm tamamen karakteristikti. "Asla teslim olmayacağız," dedi. "Mahvolabiliriz. Fakat mahvolurken dünyayı da bizimle beraber mahvedeceğiz."[1]

Hitler bu görüşlerini sıradan Almanlara hiçbir zaman dillendirmemişti. Aksine, gelecek için umut beslemeleri adına yapılan propagandalara ("mucize silahlar" yakında gelecek ve savaşı tersine çevirecek) maruz kalıyorlardı, tarihsel teşvikler (Büyük Frederick de Yedi

---

1. Below, *At Hitler's Side*, s. 221–223.

Yıl Savaşlarında karanlık zamanlardan geçmiş ve nihayetinde zaferi kazanmamış mıydı?) alıyorlar ve Batı demokrasileriyle Sovyetler Birliği arasındaki ittifakın dağılmasını umuyorlardı.

Sadık Naziler, böylesi vaatlerle çevrelerinde gerçekleşmiş olan yıkımı bir araya getirmekte çeşitli derecelerde zorluklar yaşadılar. Otto Klimmer vakasını ele alalım. 1944'te on altı yaşındaydı ve tıpkı babası gibi kendisi de sadık bir nasyonal sosyalistti. Fakat sonra, Almanya'nın talihi yıl boyunca geriledikçe, babası ona, "Oğlum, bu savaşı kazanamayız..." dedi. Otto Klimmer, "Bu," dedi, "benim için oldukça hayret vericiydi, şayet bunu söyleyen babam olmasaydı kesinlikle öfkeden deliye dönerdim. Bilhassa bu diyalog benim için belirleyici bir faktör olmuştu. Etrafımda cereyan eden bazı hadiseleri, onlara itiraz etmeden veya herhangi bir müdahalede bulunmadan, farklı bir şekilde görmeye başlamıştım çünkü bütün bunlara rağmen zaferin hâlâ kazanılabileceğine oldukça ikna olmuş vaziyetteydim."

1944'te Klimmer'in okul arkadaşlarından çoğu orduya alındı. Kendisi askerlik hizmeti için çok gençti, fakat hâlâ rejime yardım etmek için her şeyi göze alıyordu: "Bölge komutanlığına asker olmama izin vermeleri için pek çok kez mektup yazdım, onlara Führer, ulus ve vatan için ölmenin benim için en büyük onur olacağını söyledim. Bunu gerçekten yazdım, kesinlikle bunun bir parçası olmak istiyordum. Bu, o zamanların ne kadar çılgın zamanlar olduğunu gösterebilir." Üç yaşından itibaren nasyonal sosyalizme tüm kalbiyle inanması için eğitilen, Hitler'in dış politikadaki erken zaferleriyle övünen bir ailede yetişen Klimmer, dünya görüşünü tekrar gözden geçirmenin neredeyse imkânsız olduğunu görmüştü. "Bu, onu diktatörlük olarak gördüğünüz bir durum değildi," dedi, "fakat buna kendi isteğiniz dışında dâhil olmuştunuz. Bunu hayal etmesi zor bulabilirsiniz fakat böyleydi... Ve bu, diğer başka şeylerle birlikte, hayatım boyunca kendimi durmaksızın suçladığım şeydi. Şehrin merkezine sadece toplama kampı mahkûmları tarafından, tankları durdurmak için hendekler kazılıyordu ve ben her gün o noktadan geçmek zo-

rundaydım. Sizce hiç sempati veya merhamet duymuş muyumdur? Hayır duymadım. O zamanlar böyleydi, onlar nasyonal sosyalizmin siyasi rakipleriydiler, doğrusu onların tutuklanmalarını o zamanlar tamamen normal buluyordum, SS üyeleri başlarında nöbet tutuyorlardı, onlara bağırıyor ve zaman zaman itip kakıyorlardı, o sıralarda bunun normal olduğunu düşünmüştüm. Bu bizim ne kadar kaçık olduğumuzu, bırakın üstün bir ırkı, süratle kendimizi insanlık dışı bir hale getirdiğimizi gösteriyordu."[1]

Hitler'in 1 Ocak 1945'teki yeni yıl konuşması, onun nasıl bir gaddar olduğunu doğrulamıştı. Titrek sesi, radyo dalgalarının içerisinde patlayarak Almanları, şayet "herhangi birisi... katkı yapmaktan kaçmaya çalışır veya dış güçlerin maşası olmak adına kendini küçük düşürür"se "mevcut liderlik" tarafından yok edilmekle tehdit ediyordu. Almanlar savaşmaya devam etmeliydi çünkü "Anglo-Amerikan iş adamları", "Bolşevik yöneticiler ve nihayetinde her şeyin arkasında olan uluslararası Yahudiler" ile birlikte Reich'ı paramparça etmeyi ve "on beş ila yirmi milyon Alman'ı yabancı ülkelere" nakletmeyi planlamışlardı. Fakat, dedi, Holokost'ta halihazırda milyonlarca Yahudi'nin öldüğünü bilerek, "bütün bunlardan ötürü yalnızca teşekkür etmemiz gereken güç –dünya sathına yayılmış düşman olan Yahudiler- savaşı 'kendi sonlarını' getirerek bitireceklerdir.[2]

Hitler temel sorunun Almanya'nın karşısındaki düşmanların çok güçlü olmaları olduğunu kabullenmeyi reddetmişti. Hayır, dedi, İtalya, Finlandiya, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerin "çökmesinin" başlıca nedeni "liderlerinin korkaklığı ve kararsızlığı"ydı. Mantıklı dinleyiciler cesaret ve adanmışlığın bombalar ve mermilere karşı savunma yapmakta pek etkili olmadığını fark etmişlerdi fakat Hitler'in öfke ve nefret dışında onlara önerebileceği çok az şeyi kalmıştı.

1945 Ocak'ında Hitler ve Stalin arasındaki ruh hali ve tavır fark-

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

2. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", s. 2181–2184, Hitler'in Yeni Yıl Açıklaması, 1 Ocak 1945.

lılığı inanılmaz boyutlardaydı. Müttefik Operasyonlar yüksek komutan vekili olan RAF subayı Arthur Tedder, ocak ayında Stalin'i ziyaret etmişti ve daha sonra Berlin'e yapılacak son taarruz yaklaşırken Sovyet lidere dair ilginç bir bakış açısı sundu. Stalin'in huzuruna çıkarıldıktan sonra, ona "General Eisenhower'ın iltifatlarıyla" getirdiği hediye puroları verdi. Stalin onları göstererek, "Ne zaman patlarlar?" diye sordu, Tedder cevapladı, "Ben gidene kadar patlamazlar." Bu fikir -Müttefik Operasyonlar yüksek komutan vekilinin Sovyet liderin huzuruna bir bomba getirerek öldürmeye çalışması- görünüşe göre "ufak bir şakaya" dönüşmüştü.

Tedder 1942'deki Moskova'ya son ziyaretinden beri, hem Stalin'in tavırlarında hem de ofis dekorlarında, birkaç değişiklik tespit etmişti. Tedder iki yıl önceki ziyaretinde ofiste, "Karl Marx, Engels ve diğerlerinin portreleri" vardı. Fakat şimdiyse "Suvorov'un da içinde bulunduğu, Rus askerî tarihinden dört feldmareşalin" portresi asılıydı. Bu savaş teması, Stalin'in dış görünüşüne de yansımıştı. 1942'de "gri iş önlüğü, pantolon ve saha botları" olan işçi kıyafeti giyerken, şimdiyse " düzgün bir şekilde takılmış kızıl yıldızlar ve diğer madalyalarla birlikte tam bir feldmareşal gibi"ydi.[1]

Bu değişimler, yüzeysel olsalar da aslında önemliydiler. Yıllardır Stalin kendisini mütevazı bir işçi olarak göstermeye dikkat etmişti. Ara sıra düzenlenen Kremlin ziyafetleriyle bağdaşmasa da gösterişli bir yaşantıyı reddetmişti. Sade kıyafetleri hayati bir açıklama yapıyordu. Madalyalara boğulmuş süslü üniformalar giyen çarlar veya diğer monarklar gibi değildi. Fakat şimdiyse cazibeye boyun eğmiş ve sadeliğe olan sadakatini terk etmişti.

Stalin'in askerî üniforması ilk kez 1943 Kasım'ında Tahran'da ortaya çıkmış gibi görünüyor. Sör Alexander Cadogan, değişimi fark etmiş ve Stalin'in yeni kıyafetlerinde "oldukça rahatsız" göründüğünü düşünmüştü.[2]

1. Tedder, *With Prejudice*, s. 646–647.
2. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, 29 Kasım 1943 girdisi, s. 580.

Stalin niçin bir anda üniforma giymeye karar verdi? En büyük ipucu değişimin tarihidir. Ordusu tartışmasız şekilde kazanmaya başladığında başkomutan gibi görünmeye başlamıştı. Başka bir deyişle, övgüyü istiyordu ve, göreceğimiz üzere, zafer kazanıldıktan sonra bu ihtişamı paylaşmak istemeyecekti. Tedder, "Stalin'den, Napoléon ve Büyük İskender ile aynı cümlede bahsedilmişti ve görünüşe göre bu tür kıyaslamalara karşı çıkmıyordu," diye yazdı.[1]

Resimlerdeki değişime gelecek olursak, Moskova'daki İngiliz Büyükelçi Sör Archibald Clark Kerr, bu değişikliği ilk kez 1943'teki Kursk zaferinin ardından tespit etmişti. "Oturduğumuz masanın üzerinde Suvorov ve Kutuzov'un devasa portrelerinin asılı olduğunu fark ettim. Marx ve Engels'in büyütülmüş fotoğraflarını köşeye kaydırmışlardı."[2] Bu değişimler, bu kitapta daha önce gördüğümüz gibi, Stalin'in çarlık Rusya'sının askerî zaferleriyle bağlantı kurma planının bir parçasıydı ve şimdiyse ofisine astığı bu portreler belki de gelecekte kendisinin de bu askerî büyükler panteonunda bir yer hak ettiğini düşündüğünü gösteriyordu.

Purolar hakkındaki "şakanın" ardından, Tedder ve Stalin askerî meselelere odaklandılar. Tıpkı Feldmareşal Sör Alan Brooke gibi Tedder da "Stalin'in konuştuğu konulara ilişkin sahip olduğu bilgiden çok etkilenmişti". Sovyet lider görüşme süresince genel manada iyi bir mizaha sahip olsa da, "bir anlığına onun dehşet verici öfkesinin ani parıltısı görülmüştü." Stalin, Sovyet genelkurmayından General Antonov'a döndü ve bir Alman petrol tesisinin niçin bombalanmadığını öğrenme "talebinde bulundu": "Antonov'un rengi attı ve cevap vermek için oldukça titrek bir şekilde ayağa kalktı... bu hadise, rejimi idare eden korkuyu bir anlığına gözler önüne sermişti."[3]

Birkaç hafta önce, 1944 Aralık'ında, Charles de Gaulle, Stalin'in

1. Tedder, *With Prejudice*, s. 650.
2. David Reynolds, *From World War to Cold War*, Oxford University Press, 2006, Clark Kerr'in dışişleri bakanlığına telgrafı, 13 Ağustos 1943, s. 243.
3. Tedder, *With Prejudice*, s. 649.

liderlik tekniğinin benzer bir gösterisine tanık olmuştu. Kremlin'deki bir ziyafette Stalin, Kızıl Ordu Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Novikov'un şerefine kadeh kaldırdı. Stalin, "Şahane bir hava gücü inşa etti," dedi. "Fakat şayet işini düzgün yapmazsa onu öldürürüz." Ardından Stalin, İkmal Şefi General Khrulev'e döndü. "İşte burada!" dedi. "Cepheye adam ve materyal getirmek onun işi. Elinden gelenin en iyisini yaptığından emin olmalı, aksi takdirde bundan ötürü asılabilir. İşte ülkemizin geleneği bu!" O akşamın ilerleyen saatlerinde tercümanı Boris Podzerov'a, "Çok fazla şey biliyorsun. Seni Sibirya'ya göndersem iyi olur," dedi.[1]

Görünüşe göre bu, Stalin'in şaka anlayışının bir örneğiydi. De Gaulle, normalde yaptığı gibi bir Fransız-Sovyet anlaşmasına yönelik tartışmalarda kendini tutabilmiş olmasına rağmen, o akşam taşkın bir ruh hali içerisindeydi; gergindi, mizahtan yoksundu ve Fransa'nın "onuru" fikrinde direniyordu. Stalin, de Gaulle'ün kukla Polonya hükümeti olan Lublin Polonyalılarını tanıması için bir müzakereci olarak sahip olduğu bütün becerilerini kullanmış fakat Fransız direnmişti.

Bununla birlikte Stalin, de Gaulle'ü tebrik etmişti. "Şahane!" dedi. "Görüşlerimi paylaşmasa bile, ne istediğini bilen birisiyle ilgilenmeyi seviyorum!"[2] Bunun doğru olmadığı aşikârdı. Görüşlerini Stalin'e net bir şekilde açıklayan ve yine de onun ellerinden acı çeken insanların listesi bir hayli kabarıktı: 1944 başlarında sürgündeki Polonya hükümeti ve 1939'da Finler bunlardan yalnızca ikisiydi. Belki de Almanlara karşı yaklaşan zafer ümidi ve astlarını açıkça idamla tehdit ederek kendisini eğlendirdiği o akşamın genel atmosferi, onu kısaca yumuşatmıştı. O gece, ölümlü olduğunun da farkına varmış olması muhtemeldi, akşamın sonuna doğru de Gaulle'e, "Nihayetinde kazanan yalnızca ölümdür," demişti.[3]

---

1. Jean Laloy (gayriresmî Rusça-Fransızca tercüman), "À Moscou entre Staline et de Gaulle, Décembre 1944", *Revue des Études Slaves*, Cilt 54, no. 1–2 (1982), s. 147.
2. Charles de Gaulle, *The Complete War Memoirs*, Carroll & Graf, 1998, s. 756–757.
3. *A.g.e.*

De Gaulle, daha sonra Stalin hakkındaki izlenimlerini kayda geçirmişti; ikisi hakkında da epeyce bir şey ortaya koyuyordu. Stalin'in "güç hırsı tarafından ele geçirildiğini" düşünüyordu. "Tıpkı ruhunu gizlediği gibi, kendi özelliklerini de yanılsamalarda, merhametten, samimiyetten ve herkesi bir tehdit veya engel gibi görerek gizlemiş ve entrikalı bir hayata alışmış. O strateji, şüphe ve inatçılıktan başka bir şey değildi... Mareşal kılığına girmiş bir komünist, kurnazlık taktiklerini tercih eden bir diktatör, hoş bir gülümsemesi olan bir fatih olarak aldatma konusunda oldukça usta birisiydi. Fakat tutkusu o kadar şiddetliydi ki şeytani bir cazibeyle birlikte, zırhının içinden parlıyordu."[1]

De Gaulle'ün Stalin ile görüşmesinden hemen sonra, Kızıl Ordu askerleri Macaristan'ın başkenti Budapeşte için şiddetli bir muharebeye girmişti. Hitler şehrin "güçlendirilmiş yer" olduğunu –son ana kadar savunulması gereken bir yer- deklare etmişti. 1945 Ocak'ının ortasında Almanlar Danube'deki (Tuna) köprüleri imha etmiş ve Buda'daki Gellért Tepesi'ndeki kalede, Macar müttefikleriyle son savunmalarını yapmak için hazırlanmışlardı. Sovyetler'in bütün şehri almaları şubat ayını bulmuştu.

Bir Sovyet tank birliğinde komutanlık yapan Boris Likhaçev'e göre, askerler zaferin ardından "bitkin düşmüşlerdi". "Bataryalarımızı doldurmak -toparlanmak- için birkaç gün harcamak istiyorduk. Toparlamakta oldukça iyiydik."[2] Bazı Kızıl Ordu askerlerinin Budapeşte'deki "toparlanmaları" oldukça bednam hale gelecekti. Yalnızca başkentte, tahminlere göre 50.000 kadın tecavüze uğramıştı. Bu sayı ülke genelinde çok daha fazlaydı. Budapeşte'deki İsviçre Büyükelçiliği tarafından günümüzde yayımlanan bir raporda, "Macar nüfusunun yaşadığı en büyük ıstırap, kadınlara tecavüz edilmesi nedeniyle meydana gelmiştir," deniliyordu. "Tecavüzler -on yaşından yetmiş yaşına dek tüm yaş gruplarını etkileyen- o kadar yaygındı ki Macaristan'da yalnızca çok az bir kadın bundan kurtulabilmişti."[3] Macar komünist-

1. *A.g.e.*, s. 736-737.

2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

3. Krisztián Ungváry, *Battle for Budapest*, I. B. Tauris, 2006, s. 286.

ler bile yaşananları protesto etmişti. Pest'in doğu banliyösündeki Kőbánya'da bir grup, gönderdikleri raporda, "Kadınlar sarhoş askerler tarafından kocalarının ve çocuklarının gözleri önünde tecavüze uğruyorlar. 12 yaşlarındaki genç kızlar babalarının yanından alındılar ve 10-15 asker tarafından sırayla tecavüze uğradılar, çoğu zaman zührevi hastalıklar kapıyorlardı..." demişlerdi. Macar komünistler protesto ettiklerinde, Kızıl Ordu askerleri "öfkeli yumruklar" ve "ölüm tehditleriyle" karşılık vermişlerdi. Macarlar için bunun intikam hareketleri olduğu açıktı. Askerler onlara, "Sovyetler Birliği'nde siz ne yaptınız?" dediler. "Gözlerimizin önünde kadınlarımıza tecavüz etmekle kalmadınız, aynı zamanda çocuklarıyla birlikte onları öldürdünüz, köylerimizi ateşe verdiniz ve şehirlerimizi yerle bir ettiniz."[1]

Kızıl Ordu'nun işlediği suçları kabul etmeye hazır olan Kızıl Ordu gazilerini bulmak pek kolay olmadı. Boris Likhaçev'in, şehrin ele geçirilmesinin hemen ardından meydana gelen hadiselere ilişkin umursamaz yorumları oldukça tipikti: "Kötü muamelenin yaşandığı olaylar olmuş olabilir fakat ben onları bilmiyorum. Ancak mantıken yaşanmış olabilir. Mantıken diyorum çünkü tarihe baktığımızda kazananlar her zaman çektikleri zorlukları telafi etmek için bazı kazançlar aramışlardır."[2]

Fakat 2. Ukrayna Cephesi'nden Fiodor Khropatiy ender kişilerdendi, Sovyet askerlerinin Almanya'ya ilerlerken tecavüzlere de devam ettiğini açıkça ifade ediyordu. Yoldaşlarının yüzde otuzunun bu suçu işlediğini tahmin ediyordu. "Kimse şikâyetçi değildi, işte bu yüzden kimse yargılanmamıştı, birisinin yargılandığını hiçbir zaman duymadım. [Suçu işleyenler] Askerlerden çok subaylardı, çünkü daha iyi besleniyor, daha iyi kıyafetler giyiyor ve o kadar da bitkin olmuyorlardı. Bu yüzden onlar daha heveslilerdi fakat askerlere gelirsek, kadınlarla ilişkiye girmeye daha yatkın olan, daha az yorgun hisseden güçlü askerler de vardı... Ben bu tarz hiçbir şey yapmadım fakat di-

1. FL XXV 4a 002645/1953, Budapeşte Başkent Arşivleri, and Ungváry, *Budapest*, s. 287.
2. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 326–327.

ğerleri sürekli yaptılar. Bu tür vakalar oldukça yaygındı ve zührevi hastalıklarda patlama yaşandı, pek çok subay hastalık kapmıştı. Doktora görünmek istemediler ve el altından kendilerine aşı yaptırdılar." Bir albayın nasıl "sarhoş olup da bir kadın istediğine" tanık olmuştu. "Adam sarhoş olmuştu ve bir kadın istiyordu, bu yüzden yaverlerine kendisine bir kadın bulmalarını emretti. Bir kadını nasıl kovaladıklarına şahit olmuştum. Bir dul buldular fakat kadın kaçmayı başardı, pencereyi kırarak aşağı atladı, ona ateş ettiler fakat ıskaladılar ve kadın kaçtı. Aklınıza gelebilecek her şey oldu, bu bir savaştı, acımasız bir savaş. Savaş acımasız bir iştir. Eminim bir başkasını bulmuştur fakat o kadının kaçmış olmasından memnun olmuştum. Eminim yaverleri başka bir kadın aramaya devam etmişlerdir... bazı insanlar daha nazik olsalar da çoğunluk kaba ve sert şekilde davranıyorlardı. Bütün bunların arkasında fizyolojik bir ihtiyaç yatıyor, tıpkı karnı aç bir adamın açlığını gidermesi gibi ve bunu yaptığı zaman da mutlu oluyordu."

Khropatiy, bu kanlı ve dehşetengiz savaş bağlamında neler yaşandığını anlatmaya hevesliydi: "Budapeşte'de bir aile -karı, koca ve bir kız çocuğu- gördüğümü hatırlıyorum. Tanklar geçiyordu ve tanklardan biri adamı ezdi ve onu öldürdü. Yirmi otuz saniye sonra, o insan artık sadece bir et parçası haline gelmişti. Bu korkunç bir zalimlikti. Bunun kasıtlı mı yapıldığını veya şoförün adamı mı göremediğini bilemiyorum."

Geriye dönüp de bütün bu çatışmalara baktığında utanmıştı. "Çünkü hepsinden önce, savaşın başında, Hitler ve Stalin birbirini öpmüştü, Hitler Avrupa'nın tamamıyla savaşmış ve Stalin o esnada her şeyi Hitler'e yardım etmek için göndermişti ve kendi ülkesini aç ve fakir bırakıyordu. Ardından Hitler ve Stalin ganimetleri eşit bir şekilde paylaşamadıkları için ayrıldılar. Ülkemizi, bizi bu korkunç savaşa sokarak milyonlarca insan kaybetmemize sebep olan ve duygusal açıdan sarsılan insanlara hiçbir şey söylemeyen böylesi liderlerin yönetmelerine izin verdiğimiz için utanıyorum."[1]

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Stalin'in çok farklı bir bakış açısı vardı, öyle ki şayet Fiodor Khropatiy bu düşüncelerini Stalin'in hükmü sırasında açıkça ifade etmiş olsaydı anında tutuklanırdı. Khropatiy'in aksine Stalin, askerlerinin sivillere tecavüz etmiş olmalarından rahatsızlık duymuyormuş gibi görünüyordu. Yugoslavyalı bir komünist olan Milovan Djilas, Yugoslavya'da Sovyet askerlerinin yaptıkları tecavüzleri protesto etmişti, fakat Djilas 1944 sonlarında Moskova'yı ziyaret ettiğinde Stalin onun Kızıl Ordu'ya "hakaret ettiğinden" yakınmıştı: "Binlerce kilometre boyunca kan, ateş ve ölümün arasında ilerleyen bir askerin bir kadınla eğlenmesini veya biraz oyalanmasını anlayamıyor musun?"[1]

Tecavüzler yabancı kadınlarla da sınırlı kalmamıştı. Polonya'da, Sovyet muhabir Vasili Grossman şunları aktarıyordu: "Kurtarılmış Sovyet kızları genellikle kendi askerlerimiz tarafından tecavüze uğramış olmaktan şikâyetçiler. Bir kız bana ağlayarak şunu söyledi: 'Yaşlı bir adamdı, babamdan daha yaşlı.'"[2]

1944 Aralık'ının sonunda, Genelkurmay Başkanı Guderian, bir sonraki Sovyet saldırısının etkisi hakkında endişeliydi. İstihbarat raporlarından Kızıl Ordu'nun ne denli güçlü olduğunu biliyordu. Fakat tehlikeyi bildirmek adına karargâhına gittiğinde Hitler, Sovyetler'in böyle bir avantaja sahip oldukları fikrini reddetti. Bunu "devasa bir blöf" olarak nitelendirdi ve böylesi kaynaklara sahip oldukları düşüncesi için "Cengiz Han'dan beridir yapılan en büyük sahtekârlık" dedi. Sovyetler'in sürekli, her bir birlikteki asker sayısı hakkında yalan söylediğini iddia etti. "Tank düzeni" olarak adlandırdıkları şeyin gerçekte "hiç tankı yoktu". Bu argümanın ironik boyutu, şu an tam olarak aynı numarayı yapmak suretiyle herkesi Alman kuvvetlerinin gücü hakkında kandırmaya çalışanın Hitler olduğunu bilen Guderian'dan kaçmamıştı. "Panzer tugayları [şimdi] iki taburdan oluşuyordu," diye yazdı, "bir başka deyişle, iki alay gücündeydi."[3]

1. Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, Penguin Books, 1962, s. 76.
2. Beevor ve Vinogradova (ed.), *A Writer at War*, s. 321.
3. Guderian, *Panzer Leader*, s. 383.

Guderian, bir insan olarak sahip olduğu pek çok eksikliğine rağmen, en azından yetenekli bir komutandı. Fakat yine de, o geceki akşam yemeğinde yanında oturan, askerî açıdan yetersiz bir toplu katliamcı Heinrich Himmler'in görüşlerini dinlemek zorunda kalmıştı. Himmler ona, "Yani, sevgili generaloberst," dedi, "açıkçası Rusların saldıracağına gerçekten inandığımı söyleyemem."[1]

Guderian, Hitler'in makul bir argümanı dinleyeceği ve yaklaşan Sovyet taarruzuna karşı koymak adına daha fazla kaynak ayıracağı hususlarında umudunu yitirmemişti. Bu yüzden 9 Ocak 1945'te Hitler'i ikna etmek için başka bir girişimde daha bulundu. Ordu istihbaratı tarafından hazırlanan "haritalar ve grafiklerle", karşılarındaki tehlikeyi gösterdi. Hitler cevaben, bu bilgiden sorumlu olan adamın "tımarhaneye" atılması gerektiğini söylemişti. Bunu, Guderian'ın da bu istihbarata inandığı için, bir "akıl hastası" olduğunun "onaylanması" gerektiğini söylediği öfkeli bir tartışma izledi.[2]

Üç gün sonra Sovyetler devasa Vistül-Oder Taarruzu'nu başlattılar. Hitler'in cevabı ise, Kızıl Ordu ilerlerken verdikleri kararlardan ötürü bir dizi üst düzey subayın "sorgulanması" ve hatta tutuklanmasını emretmesiydi. Guderian, aklı başında herkes gibi durumun tehlikesini görerek, Ribbentrop'u, Hitler'i Batı'yla barış yapmaya ikna etmeye razı etmek için, ziyaret etmişti, böylece bütün çabalar Sovyetleri durdurmaya yönlendirilebilirdi. Ribbentrop, Führer'in böyle bir fikri tasvip etmeyeceğini bildiğini söyleyerek bunu reddetti. Hitler görüşmeyi öğrendikten sonra Guderian'ı "vatana ihanet" etmekle suçladı. Fakat bu boş bir tehditti ve sonucunda Guderian hiçbir zaman tutuklanmadı.[3]

Guderian ve Alman askerî istihbaratı haklıydı. Sovyetler Vistül-Oder Taarruzu sırasında devasa bir avantaja sahipti: beş kat daha fazla askere, hatta bazı kilit taarruz noktalarında daha da fazlasına. Rakibin

1. *A.g.e.*
2. *A.g.e.*, s. 387.
3. *A.g.e.*, s. 404-405.

zayıflığı göz önüne alındığında, Kızıl Ordu süratli bir ilerleme kaydetmiş, yalnızca üç haftada neredeyse 500 kilometre katetmişti.

Dikkate değer olan şey ise, Hitler'in bu dönemdeki tavırlarıyla Stalin'in 1941 baharı ve yazındaki davranışları arasındaki benzerlikti: bir saldırıyı isabetli bir şekilde öngören fakat bunu yaparken diktatörün zihnindeki tercih edilen hadise çerçevesine karşı gelen askerî istihbarata duyulan nefret ve küçümseme; imkânsızı ve dalga dalga gelen düşmanı durdurmayı başaramayan subayların tutuklanması; ihanetin kapıda olduğu ve yakınlarındakilerin liderlerine karşı komplo kurdukları hissi.

Stalin bu dibe vuruştan kurtulmuştu, fakat Hitler'in de aynısını yapacağına dair hiçbir gerçekçi umut yoktu. Ne olursa olsun, yalnızca 1918 Kasım'ının tekrarlanmayacağını söyleyip durdu. Teslimiyetten daha önce ölecekti. Bu, onun zihniyetinin yeni bir yönü değildi. Siyasete girdiği ilk andan itibaren, geleneksel bir siyasetçi kariyerine değil, bir ölüm kalım mücadelesine giriştiğine inanmıştı. Hatta Nazileri basit bir siyasi parti olarak bile görmemişti. Onlar bir "*Bewegung,* yani hareketti". Kitabın önceki bölümlerinde, tecrübesiz Nazilerin 1920'de Münih'teki Hofbräuhaus'da parti programlarını -belgenin son cümlesinde parti liderlerinin "bu programı eyleme çevirmek için kendi canlarını feda etmeye" hazır oldukları beyan ediliyordu- sunduklarını görmüştük.[1] Şimdi, yirmi beş yıl sonra, Hitler bu sözü yerine getirmeye hiç olmadığı kadar yakındı; yakında hayatını "feda edecekti".

1945 Şubat'ında Stalin, Yalta Konferansı'nda Roosevelt ve Churchill ile görüşmek üzere Kırım'a giderken, Vistül-Oder Taarruzu'nun başarısının keyfini çıkarıyordu. Tıpkı Tahran'da olduğu gibi, orada da müzakere ustası olduğunu kanıtlayacaktı. Konuşmalar başlamadan önce bile, bir kez daha konferansın konumunu belirleme mücadelesini kazanmıştı. Bu sefer Roosevelt ve Churchill, Karadeniz'deki Yalta'ya uzun ve zorlu bir yolculuğa çıkmayı kabul etmişlerdi. Sa-

1. Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism*, Cilt 1: *The Rise to Power*, s. 16.

vaş sırasında Britanya veya Amerika'ya hiç gitmemiş olan Stalin, en azından müttefiklerinin kendisini Sovyet topraklarında ziyaret etmelerini sağlamıştı.

Bir görgü tanığına göre, Stalin "hayat doluydu" fakat bu kelimeler Başkan Roosevelt'in görünüşünü tarif etmek için kullanılamazdı.[1] Amerikan başkanı Saki Havaalanı'na indiğinde, izleyiciler donakalmıştı. İngiliz delegasyonu üyesi Hugh Lunghi, "Sararmış, beti benzi atmıştı," dedi, "solgundu, çok yorgun ve çok zayıftı, çoğu zaman oturuyordu, ağzı açık bir şekilde karşıya bakarak oturuyordu. Yani bu oldukça şok ediciydi."[2] Churchill'in doktoru Lord Moran, "Herkes, başkanın fiziken paramparça olduğu hususunda hemfikir gibi görünüyordu," dedi.[3] Görünüş aldatıcı değildi çünkü Roosevelt iki aydan kısa bir süre sonra ölecekti.

Dışişleri Bakanlığından Sir Alexander Cadogan, Stalin'in "üç adam arasındaki en etkileyicisi" olduğunu düşünüyordu. "Oldukça sessiz ve ölçülüydü. [Konuşmalardaki] Birinci gün, ilk bir bir buçuk saat boyunca tek kelime etmeden oturmuştu; ona bunu yapması da söylenmemişti. Başkan telaşlanmış ve başbakan heyecanlanmıştı fakat Joe yalnızca oturdu ve bütün olanlar karşısında biraz eğlendi. Lafa girdiğinde, gereksiz tek bir kelime bile etmemiş ve doğrudan konuya ilişkin konuşmuştu. Belli ki çok iyi bir mizah anlayışına sahipti ve oldukça asabiydi!"[4]

Stalin halihazırda Yalta'da güçlü bir pozisyonda olmasına rağmen -Roosevelt'in hastalığı ve Kızıl Ordu'nun son başarıları- yalnızca gücünü kullanmakla kalmamış, aynı zamanda hatırı sayılır ekstra kazançlar elde etmişti. Zaferinin anahtarı, geleceğe dair arzularla günümüzdeki somut başarılar arasında ayrım yapmasıydı. Birincisini bağışlayabilirken, ikincisi için acımasızca savaşabilirdi. Birleşmiş

1. Rees, *Behind Closed Doors*, Hugh Lunghi'ni ifadesi, s. 334.
2. *A.g.e.*, s. 333.
3. Moran, *Struggle for Survival*, 4 Şubat 1945 girdisi, s. 223.
4. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, 8 Şubat 1945 girdisi, s. 706.

Milletler'in oluşumunda verdiği tavizlerle kendisini Müttefiklere, bilhassa da Roosevelt'e, nasıl sevdirdiğini düşünün.

Sovyetler yeni kurulda cumhuriyetlerinden her birinin oy hakkı olması gerektiğini savunuyordu; bu onlara Amerika'nın bir oyuna karşılık on altı oy tahsis edecekti.[1] Bu kabaca aşırı bir pozisyondu. Ne de olsa Roosevelt her bir Amerikan eyaletinin kendi oyu olmasında ısrar etmiyordu. Fakat Stalin, Roosevelt'in ölümünden sonra bıraktığı mirasın içerisinde BM'nin de olmasını istediğini ve Sovyetler'in bunu kabul etmesi adına her şeyi göze alabileceğini biliyordu. Böylelikle bu kozu Yalta'nın en çetrefilli meselelerinden birinde -zorlu görünen Polonya'nın idaresi sorununda- kullanmaya karar verdi. Roosevelt iki rakip Polonya rejiminden -Stalin'in Lublin Polonyalılarını ve Londra'da sürgündeki Polonya hükümeti- üyelerin Yalta'ya gelmesini istedi böylece Müttefikler müşterek bir şekilde anlaşmaya zorlayabilirlerdi. Bu Stalin'in çıkarına değildi. Halihazırda yalnızca Polonya'da değil, aynı zamanda kuklaları, Lublin Polonyalıları, tarafından idare edilen fiilî hükümet üzerinde de maddi kontrole sahipti. Böylece Roosevelt'in planına bir dizi sorun çıkardı. En samimiyetsizlerinden biri de kendi Polonya hükümetiyle temas kuramamasıydı. Gerçekten buna kim inanırdı? Fakat ardından, bir anda konuyu değiştirerek, Müttefiklerin bunun yerine Birleşmiş Milletler'in yapısını tartışması gerektiğini ileri sürdü.

Bu noktada, Sovyetler kayda değer bir taviz verdi. BM'de on altı değil de iki veya üç oyla tatmin olacaklarını belirttiler. Bu, "bütün dünya halkları tarafından memnuniyetle karşılanacak büyük bir adımdı". Churchill, Stalin ve Molotov'a "en içten teşekkürlerini" sundu.[2]

Stalin'e karşı bu şükran atmosferinde, Molotov nihayet Polonya sorununa değindi. "Zaman, başkanın Polonyalıların Kırım'a çağırılmaları önerisini gerçekleştirmeye müsait olmadığından", bir çözüm

---

1. David Reynolds, *Summits: Six Meetings that Shaped the Twentieth Century*, Allen Lane, 2007, s. 116, veAmos Yoder, *The Evolution of the United Nations System*, Taylor & Francis, 1997, s. 27.
2. *FRUS*, *Conferences at Malta and Yalta, 1945*, United States Government Printing Office, 1955. Yalta görüşmelerinin bulunduğu sayfa s. 547–996.

yolu olarak "Geçici Polonya hükümetine Polonyalı siyasi göçmenlerin arasından bazı demokratik liderlerin eklemesini" öne sürdü.

Bir anda, İngiliz ve Amerikalı liderlerin yeni Polonya hükümetinin oluşumuna pratik bir katkı yapma planları ortadan kalkmıştı. Ellerinde kalan tek şey, Molotov'un sürgündeki bazı hükümet üyelerinin mevcut kukla rejime "eklenmesi" fikriydi. Fakat Yalta'da gerçekleşen müzakerelerin de göstereceği gibi, bu sürecin sorumluluğu Sovyetler'de olacaktı.

Polonya'daki seçimlere gelince, Stalin "Polonya hükümetinin demokratik olarak seçilmesi gerektiğini" kabul ederken, bunu gerçekleştirme işini Sovyetler üstlenecekti. Müttefik büyükelçileri Polonya'daki olayları yalnızca "gözlemleyebilecek ve rapor edebileceklerdi". Aklı başında gözlemciler için burada olanlar oldukça aşikârdı. Lord Moran aylar boyunca, "Stalin'in Polonya'yı Rusya'nın Kazak ileri karakolu yapma niyetinde olduğunu" düşünmüştü ve "orada da niyetini değiştirmediği" çıkarımında bulunmuştu.[1]

Moskova'daki İngiliz elçiliğinde görev yapan ve Yalta'daki İngiliz delegasyonunun da bir üyesi olan Hugh Lunghi, Stalin'in amaçlarına bu denli kolayca ulaşması karşısında hayrete düşmüştü. Lunghi, Sovyet yetkililerin kullandıkları yuvarlak lafların, diğer müttefiklerin kendilerini koydukları koşulları atlatmalarını sağlayacağını hemen anlamıştı. "Sovyetler, özgür seçimler bazı ülkelerde bir anlama gelirken diğer ülkelerde başka bir anlama geliyor diyorlar. Dillerinde sürekli şu sözler vardı, 'Bunlar burjuva özgürlükleridir. Bizim özgürlüklerimizle aynı şey değiller. Gerçek özgürlükler, Sovyet sosyalist özgürlükleridir.'"[2]

Lunghi, Stalin'in "açıklığı, hafızası ve netliği" karşısında "etkilenmişti". "Kelimelerin gerçek anlamlarında ısrarcı olduğu için bir miktar detaycıydı." Sonuç olarak Stalin, "demokrasi", "özgürlük", "faşist" ve -en önemlisi- yeni Polonya rejiminin Sovyetler Birliği'ne

---

1. Moran, *Struggle for Survival*, 11 Şubat 1945 girdisi, s. 232.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

"dost" olması gerektiği gibi ifadelerden, ne denli farklı yorumlar çıkarılabileceğini gayet iyi biliyordu. Lunghi, "O zaman dek," dedi, "Sovyetler'in herhangi bir muhalifi, bilhassa da sosyalist ve sosyal demokratları, faşist olarak damgaladığını ve bunun da mecazen onların kafalarını uçurabilecekleri anlamına geldiğini biliyorduk."[1]

Roosevelt'in kurmay başkanı Amiral Leahy de Yalta'daki Polonya anlaşmasının yarattığı sorunların farkındaydı ve Roosevelt'e, "Anlaşma o kadar elastik ki Ruslar onu Yalta'dan Washington'a, hiç koparmadan, rahatlıkla sündürebilirler," dedi.[2] 17 Şubat'ta, konferans bittikten hemen sonra, *Pravda,* "demokrasinin" nasıl bir dizi farklı anlama geldiğini ve her ulusun kendilerine en iyi uyan tarzı "seçebileceğini" söylediği bir makale yayımlayarak, bu yargıyı teyit etmişti.[3]

Stalin Yalta'da karşılığında somut bir şey almadan hiçbir katı taviz vermemişti. Örneğin, Sovyetler'in Japonya'ya, yalnızca Almanya'nın mağlubiyetinin ardından, savaş ilan edebileceğini kabul etmiş ve karşılığında da Japon takımadalarının kuzeyinden toprak talep etmişti. Ayrıca Churchill ve Roosevelt'in, Stalin'in kendilerine iltifat etmesini sevdikleri gerçeğinden de yararlanmaya devam etti. Normalde dalkavukların ballı sözlerini hor görürdü, lakin şimdiye dek demokratik olarak seçilmiş meslektaşlarıyla olan ilişkilerinden bu tür duyguların değerini anlamıştı. Yalta'daki yemeklerden birinde, Churchill'i coşkuyla methetmesinin açıklaması kesin olarak buydu. Feldmareşal Sör Alan Brooke 5 Şubat'ta günlüğüne, "Stalin, dün gece Churchill'in sağlığına kadeh kaldırarak şahane bir konuşma yaptı," diye yazmıştı, "[Churchill'in] en hayati anda Almanya'nın kudretine karşı tek başına dikildiğini ve Rusya'ya saldırıya uğradığında destek verdiğini ifade etmişti, bu onun asla unutamayacağı bir şeydi!!"

Bu "falan filanlardan" tıpkı Stalin gibi nefret eden Brooke, bu

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Burns, *Roosevelt*, s. 572.
3. Fraser Harbutt, *Churchill, America and the Origins of the Cold War*, Oxford University Press, 1986, s. 93.

sözlere kıymet vermiş gibi görünüyor. Fakat Stalin nasıl içten olabilirdi? Evet, Churchill 1940'ta "Almanya'nın kudretine" direnmişti fakat Brooke o esnada Stalin'in kıymetli hammaddelerle Hitler'in savaş makinesini beslediğini ve Nazi-Sovyet paktının Hitler'e İngiliz ve Fransızlara saldırmak için ihtiyaç duyduğu güvenceyi verdiğini unutmuş olmalıydı. Dahası, Stalin'in, Churchill'in Barbarossa'nın başlamasının ardından "Rusya'ya destek verdiğini" söylemesi, o dönemde Churchill'in kendisinin o çok istediği ikinci cepheyi açmayı reddetmesine oldukça öfkeli olduğunu göz önüne alırsak, samimiyetsizlikten başka ne olabilirdi?

Buna rağmen Yalta'da Stalin'den etkilenen yalnızca Brooke değildi; müstehzi, hayattan bezmiş Sör Alexander Cadogan da Stalin'den etkilenmişti. 11 Şubat'ta günlüğüne, "Rusların bu kadar sakin ve uyumlu olduklarını hiç bilmiyordum," diye yazdı. "Bilhassa Joe [Stalin] son derece iyiydi. O şahane bir adam, diğer iki yaşlı devlet adamının geçmişine karşı oldukça etkileyici bir şekilde boy gösteriyor."[1]

Churchill de Sovyet liderine methiyeler yağdırmıştı. 19 Şubat'ta, Londra'ya döndükten sonra, kabineyi "Stalin'in dünya ve Polonya için iyi bir anlam ifade ettiği" konusunda temin etmişti.[2] Dört gün sonra daha da ileri gitmiş ve, "Zavallı Neville Chamberlain, Hitler'e güvenebileceğine inanmıştı. Yanılmıştı. Fakat ben Stalin hakkında yanıldığımı düşünmüyorum," dedi.[3] Roosevelt ise, Kongre'nin 1 Mart'taki müşterek oturumunda Yalta anlaşmasının, "Tek taraflı hareket sisteminin sonu, münhasır ittifaklar, etki alanları, güç dengeleri ve yüzyıllardır denenen -ve hep başarısız olmuş olan- diğer tüm tedbirler anlamına geldiğini," söyledi.[4]

Stalin Yalta'da istediği her şeyi tam olarak alamamıştı. Savaşın

1. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, 11 Şubat 1945 girdisi, s. 708–709.
2. İngiliz Savaş Kabinesi zabıtları, 19 Şubat 1945, PRO WM (43) 22.1 CA.
3. Pimlott (ed.), *Dalton Diaries*, 23 Şubat 1945 girdisi, s. 836.
4. George McJimsey (ed.), *Documentary History of the Franklin Roosevelt Presidency*, Cilt 14: "The Yalta Conference, October 1944–March 1945", University Publications of America, 2003, Doküman 144.

ardından Almanya'nın bölünmesi ve Sovyetler'in Almanlardan talep ettiği büyük tazminatlar üzerine bir anlaşmaya varmaya çalışmış fakat ikisini de alamamıştı. Ancak büyük kazanımlar da elde etmişti; en büyüğü, Polonya'nın geleceği hakkında nihayet istediğini almıştı. Bu zafer kaçınılmazdı. Kızıl Ordu'nun halihazırda Polonya'yı işgal ettiği göz önüne alınsa bile, İngiliz ve Amerikalılar, isteklerine uymadığı için, Stalin'in hayatını halen zorlaştırmayı tercih edebilirlerdi.

Örneğin, Sovyetler Birliği'nin savaş yüzünden harap edildiği -finansal ve demografik olarak- göz önüne alındığında, Batılı Müttefikler finansal kozlarını agresif bir şekilde kullanabilirlerdi. Şayet bu kadar ileri gitmek istemezlerse de Churchill ve Roosevelt en azından Stalin'in eylemlerine karşı olan hoşnutsuzluklarını, belki de Polonya Halk Ordusu'nun önde gelen isimlerinin tutuklanması ve hapse atılmasını kınayarak, açıkça dile getirebilirlerdi. Bu iki yolu da izlememelerinin yanında, Batılı liderlerin ikisi de Yalta'nın ardından Stalin ile aralarındaki ilişkiler hakkında olumlu konuşmayı tercih ettiler. Roosevelt ve Churchill, karşısındakileri rahatlıkla etkileyebilen bu iki büyük lider, etkilendiklerine dair verebilecekleri bütün intibayı vermişlerdi. Ve çok kısa bir sürede, bunu fark edeceklerdi.

Müttefikler Yalta'da geleceğin dünyasını müzakere ederlerken, bombardıman uçakları da Almanya üzerinde korkunç hasarlar bırakıyordu. En tahripkâr saldırılardan birinde, Dresden'in şubat ortasında aralıksız üç gün boyunca Müttefiklerce bombalanmasıyla en az 25.000 insan hayatını kaybetmişti.[1] Şehrin genç bir sakini olan Nora Lang, "Her yerden alevler yükseliyordu. Yanan kiremitlerin, köz ha-

1. Dresden'in bombalanması sonucunda hayatını kaybedenlerin sayısı bugün halen tartışma konusudur. Meselelere ilişkin bir tartışma için bkz. Frederick Taylor, *Dresden, 13 February 1945 Tuesday*, B Eki, Bloomsbury, 2004, s. 503–509. Ayrıntılı bir incelemenin ardından Taylor'un ulaştığı sayı "25.000 ila 40.000 arası". Sinclair McKay de 25.000 sayısını vermektedir Sinclair McKay, *Dresden: The Fire and the Darkness*, Penguin Books, 2020, Kindle edisyonu, s. xx. Ancak diğer tarihçilerin bu parametrelerin dışında tahminlere ulaşmış olduklarını da unutmamak gerek. Örneğin, Andrew Roberts Alman kaynaklardan alıntılayarak 20.000 kişinin hayatını kaybettiğini ifade etmektedir. Bkz. Andrew Roberts, *The Storm of War: A New History of the Second World War*, Allen Lane, 2009, s. 456.

line gelmiş pencere çerçevelerinin veya etrafta uçuşan herhangi bir şeyin üzerimize düşmesinden kaçınmak için sokağın ortasından yürümek zorunda kalıyorduk. Alevden yapılmış bir kasırga gibiydi."[1]

Bu cehennemden yalnızca on gün sonra, 24 Şubat'ta, Hitler Gauleiter'larıyla son kez olacağı ortaya çıkacak bir şey için bir araya gelmişti. Bu önemli bir yıl dönümüydü: parti programının Münih'te ilk kez açıklanışının üzerinden yirmi beş yıl geçmişti. Hitler Gauleiter'larını Berlin'deki Reich Şansölyeliği'nde karşılamıştı fakat "ziyaretçilerinin onun son gördükleri haline göre daha yaşlı ve kambur", hatta bir gözlemciye göre, "geçmişte bu grubu büyülemek için kullandığı telkin gücü de kaybolmuş" gibi görünüyordu.[2] Halle-Merseburg Guleiter'ı Rudolf Jordan, Hitler'in gözlerinin "üzgün ve yorgun", "sırtının ciddi şekilde kamburlaşmış" ve "cildinin sönük ve solgun" olduğunu düşünmüştü.[3] Baldur von Schirach, Hitler'i "küle dönmüş yüzüyle yıkılmış bir adam" olarak görmüştü. "Bu, geçmişteki karizmatik Hitler değildi, karşımızda dikilen şey bir hayaletti..."[4] Bununla birlikte, Gauleiter'lar olumsuz görünmemek için ellerinden gelenin en iyisini yapmışlardı, aralarından birinin daha sonra yazdığı gibi, "ayda yaşıyorlarmış" gibi bir atmosfer yarattılar. Donuk bir konuşmanın ardından, Hitler, öğle yemeğinde, orada bulunan Nazi liderlerinden bir ikisini canlandırmış gibi görünen, meydan okuyan bir monolog gerçekleştirdi. Rudolf Jordan bunun hakkında, "Karamsar ruh halimiz yok olmuştu... Eski Hitler'i görmüştük," dedi.[5] Fakat daha başka ne söyleyebilirdi? Bütün Nazi hiyerarşisi içinde Hitler'e en bağlı olanlar Gauleiter'lardı. Gelecekleri doğrudan onunkine bağlıydı.

Bir kez daha, işler aleyhine giderken, Hitler halka hitap etmeyi reddetti. Münih'e yıl dönümü için gitmemeyi ve izleyicilerinin karşı-

---

1. Taylor, *Dresden*, s. 312.
2. Below, *At Hitler's Side*, s. 228.
3. Rudolf Jordan, *Erlebt und Erlitten. Weg eines Gauleiters von München bis Moskau*, Druffel, 1971, s. 253–254.
4. Baldur von Schirach, *Ich glaubte an Hitler*, Mosaik, 1967, s. 307.
5. Jordan, *Erlebt und Erlitten*, s. 251–258. Ayrıca bkz. Kershaw, *The End*, s. 245.

sında bir konuşma yapmamayı tercih etmişti. Bu nahoş görevi, partideki görev süresi en uzun kişi olan Hermann Esser'e bırakmıştı. Hitler'in yazdığı, Esser'in okuduğu bildiri çok tanıdık ifadelerle doluydu: yalnızca güçlüler hayatta kalabilir, Almanya'nın bütün dertlerinin arkasında Yahudiler var ve Büyük Frederick benzer şekilde kötü durumu tersine çevirmeyi başarmıştı. Fakat yeni bir şey de vardı. Hitler, Alman hemşehrileriyle dayanışma göstermesini sağlayacağı için kendi evinin, Berghof'un bombalanmasını "neredeyse" istediğini söylemişti.[1] Gerçeği söylemek gerekirse, bu bir züğürt tesellisiydi.

Yine de savaşın bu geç döneminde, Hitler'e olan destek düşerken, onu ortadan kaldırmak için hiçbir somut girişim olmamıştı. Esasen, gördüğümüz üzere, bunun sebebi hem ilerleyen Kızıl Ordu'dan korkmaları hem de Nazi devletinin yapılanma şekliydi. Fakat başka sebepler de vardı, Hitler'in destekçilerinin önemli bir kısmı son ana kadar ona sadık kalmışlardı. En bariz örnek Goebbels'ti, fakat deniz kuvvetlerinin başı Karl Dönitz'in de olduğu diğerleri de böylelerdi. Savaştan sonra kendisini, Führer'in ölümünün ardından Almanya devlet başkanı olması için Hitler'in seçtiği sıradan bir denizci olarak tanıtmaya çalıştı. Fakat gerçekte, Dönitz Nazi davasının fanatik bir taraftarıydı. 4 Mart'taki bir raporda şunları yazmıştı: "Size, içinde bulunduğumuz durumda şartlı teslimin bir intihar olduğunu ve kesin ölüm anlamına geldiğini hatırlatmama gerek yok; şartlı teslim bize ölüm getirecek, milyonlarca Alman'ı hızlı veya ağır ağır mahvedecek ve bu, en sert muharebelerden bile daha fazla kan dökecek. Kaderimizi döndürmek için elimizdeki tek şansımız kalkıp savaşmak. Şayet gönüllü bir şekilde teslim olursak, buna dair her olasılık ortadan kalkar. Hepsinden önce, onurumuz son ana kadar savaşmamızı gerektiriyor. Gururumuz, Ruslar gibi insanların veya yalandan dindar, küstah ve kültürsüz Anglosaksonların önünde sürünmeye isyan etmektedir."[2]

1. Domarus, *Hitler: Reden und Proklamationen*, Cilt II: "Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945", 24 Şubat 1945 beyannamesi, s. 2206.
2. Kershaw, *The End*, s. 264.

Dönitz, Hitler'den büyülenmişti. Onu Alman liderle yaptığı toplantının hemen ardından gören bir U-Bot komutanı, büyük amiralin bu görüşmeden dolayı "duygu denizinde yüzdüğünü" söylemişti.[1] 1945 Mart'ına dek, Dönitz iki oğlunu da savaşta kaybetmişti ve normalde böylesi bir trajedi insanı devam edebilme dirayetinden şüphe ettirecekken, Dönitz'in adanmışlığını değiştirmemişti. Bu kadar çok şey kaybettikten sonra yanıldığını itiraf etmesi, çocuklarının bir hiç uğruna öldüğünü kabul edeceği anlamına geliyordu.

Fakat pek çok Dönitz'e rağmen, adanmışlıklarının yerini tereddütlerin aldığı Naziler de vardı. Bunların en başında mevcut silahlanma bakanı ve Hitler'in kıymetli mimarı Albert Speer geliyordu. Dönitz'in "son ana dek mücadeleye" olan müthiş desteğini yazdığı ay, Speer, işgalciler için yakıp yıkılmış bir toprak bırakmak adına Alman altyapısının yok edilmesini söyleyen Hitler'i dinlemişti. Hitler, "Eğer savaş kaybedildiyse," dedi, "aynı zamanda halk da kaybedilmiştir. Alman halkının hayatta kalmak için temel olarak nelere ihtiyaç duyacağına dair endişelenmemize gerek yok. Aksine, bu şeyleri bile yok etmemiz bizim için en iyisi. Ulus, zayıflığını kanıtladı ve gelecek yalnızca daha güçlü olan doğulu ulusa ait. Her halükârda, bu mücadelenin ardından yalnızca bayağılar kalacak, iyilik çoktan öldürüldü."[2]

Savaşın ardından Speer, Hitler'in sözlerini hiçbir şekilde kabul etmediğini söyledi. "Çok doğal bir şekilde," diye yazdı, "bu savaşı gelecekteki uzlaşmaları engelleyecek en az yıkımla bitirmek istediğimizi varsaymıştım."[3] Fakat Speer niçin bunu düşündü? Gördüğümüz üzere, Hitler fikirlerinde muazzam bir şekilde istikrarlıydı. Alman altyapısının imha edilmesi emri, daha önce de beyan ettiği dünya görüşüyle -yalnızca güçlüler yaşamayı hak eder- tamamen uyumluydu. Speer, diğer milyonlarca Alman ile birlikte, bir yıkım savaşının meyvelerini toplamaktan ötürü oldukça mutluydu, fakat şimdiyse

1. Rees, *Dark Charisma*, s. 377.
2. Speer, *Inside the Third Reich*, s. 588.
3. *A.g.e.*, s. 538.

böylesi canavarca bir yaklaşımın olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmak zorundalardı. Hitler, bunun Almanya'nın geleceği için bir varoluş mücadelesi olduğu inancını hiçbir zaman gizlememişti.

Bununla birlikte Speer, silahlanma bakanı olarak, Hitler'in onu imha emrinin uygulanmasından sorumlu olarak atadığından emin olmak adına hatırı sayılır siyasi ve kişisel becerilerini kullanmayı başarmıştı. Bu, ordunun köprüleri havaya uçurmasına mâni olamasa da elektrik santralleri ile kamuya hizmet veren diğer kuruluş ve tesislerin geniş çaplı şekilde tahrip edilmesini durdurmayı başarmıştı. Speer ayrıca, elektrik ve su tesisatlarının geçici bir süre devre dışı bırakılmasının "Führer'in amacına hizmet ettiğini" öne sürebilmişti.[1] Speer, şüphesiz, savaş sonrası dünyasında hayatta kalmaya çalışırken Hitler'e karşı gerçekleştirdiği bu direnişin kanıtlarının ona yardımcı olacağının da farkındaydı.[2] Düşüncesinde haklı çıkacaktı: rejime olan derin bağlılığına rağmen, Nürnberg yargılamalarında ölüm cezası almaktan kurtulacaktı.

Speer, Hitler'in emrinin etkilerini hafifletmeye çalışırken, Stalin ve generalleri de Berlin'e gerçekleştirecekleri son taarruzu planlamışlardı. Nisan ortasında hazırdılar, Jukov ve askerleri Oder Nehri'nde kamp kurmuşlardı, Alman başkentine 80 kilometreden daha yakındılar. Jukov'un Birinci Belarus Cephesi merkezden, Rokkosovski'nin İkinci Belarus Cephesi kuzeyden ve Konev'in Birinci Ukrayna Cephesi de güneyden saldıracaktı. Bu, topyekûn iki milyon insanı muhteva eden bir güçtü.

Önceki sene Stalin, Jukov'a Berlin'i alma onurunun onun olacağını söylemişti. Fakat şimdiyse, son, ufukta görünmeye başladığında, fikrini değiştirmişti. İki cephe arasındaki geçici sınır hattını, Berlin'e

1. Kershaw, *The End*, Speer'in 3 Nisan tarihli mesajı, s. 477 n. 146.
2. *A.g.e.*, s. 288-289. Speer'in bu dönemde yazdığı, Oder ve Ren boyunca savunma yapmak için daha "sert önlemler" (Kershaw'ın ifadeleriyle) alma çağrısına ilişkin ikinci bir mektubuna dair bir kanıt mevcuttur. Speer savaştan sonra, anlaşılabilir gerekçelerle, asla bu mektuptan bahsetmedi.

60 kilometreden az bir mesafeye çıkarmıştı.[1] Kasıtlı olarak şu sorunu ortaya koydu, Jukov Berlin'i alabilir, fakat aynı şekilde Mareşal Konev de alabilirdi. Stalin'in bu meydan okumayı ortaya atarken iki mareşal arasında böyle bir rekabet yaratmaktan daha fazlasını düşünmüş olması muhtemeldir. Sovyet lider ayrıca Jukov'un popülerliği hakkında da endişeliydi. Stalin, çoktan savaş sonrası dünyasına odaklanmıştı. Gördüğümüz üzere, geçmişini biliyordu ve kendisine Jukov'un -atılgan ve kendinden emin- başka bir Napoléon haline gelip gelmeyeceğini soruyordu.

Stalin'in planı, tarihin en geniş çaplı ve en müşterek askerî harekâtlarından birini organize etmek adına en iyi yol değildi. Bu rekabeti yaratmak taarruza kesin olarak bir aciliyet katarken, iki mareşalin işbirliği yapma kabiliyetlerini artırmak adına hiçbir şey yapmamıştı. Berlin taarruzuna katılmış ve daha sonra bütün Varşova Paktı güçlerinin komutan yardımcısı olacak olan Anatoli Mereşko bunu teyit emişti: "Bunu [Alman başkentini almayı] ilk kimin yapacağına, birinciliği kimin alacağına dair büyük bir rekabet vardı ve Konev ile Jukov arasındaki ilişki de oldukça gergindi."[2]

Sahadaki sınır hatlarının pek belirgin olmayışı, ciddi dost ateşi hadiselerinin kaçınılmaz olacağı anlamına geliyordu. Berlin'e yapılan saldırı sırasında bir havan bataryası komutanı olan Vladlen Ançişkin, "Bazen askerler orada kimin olduğunu bilmiyorlardı," dedi. "Rekabetin iyi olabileceğine" inanırken, içinde bulundukları durumda "her zaman olumlu bir etkiye sahip olmuyordu... iki cephe arasındaki rekabetten ötürü çok sayıda insan öldü," ifadelerini kullandı.

Ançişkin ayrıca Alman başkentine ulaştığında hissettiklerine dair dürüstçe konuşmaya da hazırdı. "Sonunda savaş bitmişti," dedi. "Bu zaferdi, uzun mesafe yarışı gibiydi ve bu da yarışın sonuydu. Gerçekten en uç noktada hissetmiştim -evet, bu kelimeler o zamanlar mevcut değildi- fakat psikolojik ve duygusal bir baskı altında oldu-

---

1. Antony Beevor, *Berlin: The Downfall, 1945*, Viking, 2002, s. 146-147.
2. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

ğumu hissettim... Arkamda savaşın dört yılı vardı... Karargâhta harita çizdiğiniz bir savaş değildi, bir ölüm kalım meselesiydi. Canınızı ilk kimin alacağı meselesiydi, bir uçak mı, tank mı yoksa topçu mu bunun bir önemi yoktu. Şayet karşımdaki beni öldürmeye çalışırsa, ben ne yapmalıydım? Onu öpmeli miydim? Tabii ki onu öldürmeye çalışmalıydım fakat öldürmek çok da kolay bir şey değil... Askeri bir entelektüel olarak düşünmemelisiniz. Bir entelektüeli asker yapsanız bile, kanları, dağılan iç organları ve beyinleri gördükten sonra kendini koruma içgüdüsü devreye girecektir... İçindeki bütün insani özellikleri kaybedecektir. Bir asker canavara dönüşür... Askerlerin sahip olduğu bütün etik kategoriler, tecrübeleri tarafından yok edilir. Savaş, insanoğlunu baştan çıkarır."[1]

Ançişkin ve arkadaşlarının Berlin'e ulaştıkları sırada, Stalin ve Batılı Müttefikler arasındaki ilişkide muazzam bir gerginlik vardı. Buna sebep olan sorunlardan birisi de -bir kez daha- Polonya'ydı. Batılı Müttefik liderleri, Yalta Anlaşması'ndaki bazı kelimelerin Sovyetlerce kendilerininkilerden çok farklı bir şekilde "yorumlandığını" geç fark etmişlerdi. Sovyetler, kukla yönetimlerine yapılacak herhangi bir potansiyel eklentiyi incelemek istediler ve "faşist" kelimesinin tanımı, sevmedikleri herhangi birisi için kullanılabilecek kadar esnek olduğundan, süreç rahatsız ediciydi. Roosevelt 31 Mart'ta Stalin'e yazarak, Sovyetler'in Yalta Anlaşması'nı yorumlama şekli hakkındaki "endişelerini" dile getirdi.[2] Buna ertesi gün Churchill de katıldı ve Molotov'un "gözlemcilerin" Polonya'ya girmelerine izin vermemesi karşısında "şaşırdığını ve esefle karşıladığını" belirtti.[3]

Stalin'in cevabı ise oldukça karakteristikti. Anında kendisine ithamlarda bulunan insanları suçlamıştı. Polonya üzerindeki zorlukların sebebinin Müttefiklerin Yalta Anlaşması'na bağlı kalmamaları olduğunu söyledi. Müttefikler Polonya'da tamamen yeni bir yönetim

---

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade, ve bkz. Rees, *Behind Closed Doors,* s. 359-360.
2. Butler (ed.), *My Dear Mr Stalin,* 31 Mart 1945, 299, s. 310.
3. Reynolds ve Pechatnov (ed.), *Kremlin Letters,* Churchill'den Stalin'e, 1 Nisan 1945, s. 569.

istiyor gibi görünürken, yaptıkları anlaşma yalnızca mevcut yönetimin genişletilmesini içeriyordu. 7 Nisan'daki notunda zafer kartını oynamıştı. Hükümete herhangi bir Polonyalının katılabilmesi için ön koşul olarak, "Polonya ile Sovyetler Birliği arasında dostane ilişkiler kurmaya gerçekten gayret etmeleri," gerekiyordu.[1] Bu "dostanelik" testini kimin geçip geçmediğine kimler karar verecekti? Tabii ki Sovyetler. Churchill ve Roosevelt, Stalin'in muğlak formülünü önceden kabul etmeleriyle birlikte tuzağa düşmüşlerdi.

Böylece, Britanya ve Amerika'nın Stalin'in yeni "bağımsızlaşan" ülkelerde keyfî şekilde hareket etmesini durdurmaktaki yetersizliği -ve muhtemelen isteksizliği- aşikâr hale gelmişti. Romanya'daki Sovyet baskısı, bir İngiliz dışişleri yetkilisinin şunları yazmasına sebep olmuştu: "Siyah beyaz olarak nitelendirme süreciyle, demokratik 'faşizm' veya (solun) 'faşist' demokrasisi diye bir efsane inşa ediliyor, şayet buna karşı çıkılmazsa, yakında bu, bağımsız Romanya'nın mezarı haline gelecektir."[2] Bundan birkaç hafta önce, Bulgaristan'da bulunan başka bir İngiliz diplomat Londra'ya bir mesaj gönderecek ve, "Korkarım ki Rusların istedikleri herhangi bir Bulgar'a gadretmesini önleyemeyeceğimiz gerçeğini kabul etmemiz gerekecek," diyecekti.[3]

Churchill, "yüzdelik" anlaşmalarından ötürü bu soruna bizzat katkıda bulunmuştu. Daha önce çeşitli Avrupa ülkelerinde izin verilen yabancı nüfuzun boyutunu Stalin'le görüşme konusundaki ısrarından ötürü artık Sovyet eylemlerinden yakınmasının zor olduğunu kabul etmişti.[4] 8 Mart'ta Roosevelt'e gönderdiği bir mektupta, Romanya'daki son olaylardan ötürü "endişelendiğini", "Ruslar komünist bir azınlığın yönetimini güç ve yanlış beyanlarla birlikte tesis

---

1. Butler (ed.), *My Dear Mr Stalin*, Stalin'den Roosevelt'e, 7 Nisan 1945, 303, s. 318.
2. Romanya'daki Birleşik Krallık Siyasi Temsilcisi John Le Rougetal'den, Dışişleri Bakanlığı'na, 2 Nisan 1945, PRO FO 371/48552, alıntılanan kitap Kitchen, *British Policy*, s. 255.
3. Bulgaristan'daki Birleşik Krallık Siyasi Temsilcisi William E. Houstoun-Boswall'dan, Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Şubat 1945, PRO FO 371/48123, alıntılanan kitap Kitchen, *British Policy*, s. 255.
4. Bkz. s. 505

etmeyi başardı," diyerek dile getirdi. "Yine de bu konu hakkında fazla baskı yapmamaya dikkat ediyorum çünkü Stalin, 'Yunanistan'daki eylemlerinize [1944 Aralık'ında İngilizler Yunan komünistlerin bastırılmasına yardımcı olmuştu] karışmadım, peki şimdi siz niçin aynı hoşgörüyü bana Romanya hususunda göstermiyorsunuz?' diyebilir."[1]

Sorunun özü de buydu. Aynı mesajda Churchill, Polonya'nın nasıl da "demokrasi, egemenlik, bağımsızlık, temsilî hükümet ve özgür ve serbest seçimler gibi meselelerin anlamlarının Ruslarla bizim aramızda bir sınav haline geldiği" hakkında konuşmuş ve Molotov hakkında, "Lublin Polonyalılarının dışındakilerle saçma istişareler yapmak istiyor, bu da Polonya'daki yeni hükümetin, cahillere daha saygın görünmek adına yalnızca mevcut hükümeti süsleyip püsleyeceği anlamına geliyor ve ayrıca devam etmekte olan tasfiye ve sürgünleri bizim görmemizi engellemek istiyor," diyerek onun hırsını ifade etmişti.. Fakat sorun, Churchill'in daha önce "yüzde anlaşması" vesilesiyle Stalin ile Doğu Avrupa ülkelerinin geleceği hakkında gizli anlaşmalar yapmaya hazır olduğunu göstermiş olmasıydı. Ahlak, titizlikle uygulanması zor bir kavramdır. Yine de Churchill, Romanya ve Polonya'nın -aslında- Stalin'e verilebileceğini fakat Polonya'nın farklı olduğunu iddia ediyordu. Bu, savunulması pek de kolay olmayan bir pozisyondu.

Roosevelt Polonya konusunda Churchill'den çok daha rahat görünüyordu. 1944 başkanlık seçimleri öncesindeki Polonyalı-Amerikalı seçmenler hakkındaki geçici endişesi dışında, bu konuyla mütemadiyen daha az ilgileniyordu. Fakat Stalin'in tavrı hakkında farklı endişeleri vardı. Stalin yalnızca şu an Sovyetlerce işgal edilmiş olan topraklardaki Amerikan savaş esirlerine rahat bir şekilde erişim vermeyi reddetmekle kalmamış, aynı zamanda BM'ye olan tam bağlılığını da terk ediyormuş gibi bir görüntü çizmişti. Sovyet lider, San Francisco'da Birleşmiş Milletler'in yapısının müzakere edileceği toplantıya Molotov'un katılmasına izin vermemişti. Roosevelt için

1. Kimball (ed.), *Churchill and Roosevelt*, C III, Churchill'den Roosevelt'e, 8 Mart 1945, C-905 88, s. 547.

en zor olan şey, hatta belki de onu Sovyetlerle olan ilişkilerde en çok üzen şey, Stalin'in Batılı Müttefiklerin Almanya'yla gizlice müzakerelerde bulunduğu iddiasıydı.

1945 Mart'ının başında bir SS generali İsviçre'deki Amerikan temsilcileriyle Alman Ordusu'nun İtalya'da teslim olma ihtimali hakkında irtibata geçmişti. Batılı Müttefikler bu irtibat hakkında -sonucunda bir şey çıkmayacaktı- Sovyetleri bilgilendirmiş olmalarına rağmen, Sovyet temsilcilerinin Almanlarla herhangi bir müzakereye katılabilecekleri noktasında bir tartışma çıktı. Anlaşmazlık, Stalin'in 3 Nisan'da Roosevelt'e acımasız bir mesaj göndermesiyle doruğa ulaştı. Stalin, "Henüz herhangi bir müzakerenin olmadığı konusunda ısrar ediyorsunuz," diye yazdı. "Tam olarak bilgilendirilmemiş olduğunuz varsayılabilir. Askerî meslektaşlarıma gelince, onların, ellerindeki verilere göre, hiçbir şüpheleri yok..."[1] Roosevelt iddialara "hayretler içerisinde" cevap verdi. Suçlamayı reddetti ve mesajını şu cümleyle noktaladı: "Açıkçası, eylemlerim veya güvendiğim astlarımın eylemleri hakkında böylesi aşağılık yalan beyanlardan ötürü muhbirleriniz, artık her kimlerse, hakkında derin bir dargınlık hissinden kaçınamayacağım."[2] Roosevelt'in telgrafları sık sık onun için personeli parafından kaleme alınmış olsa da bu mesajdaki saf incinme oldukça açıktır.

Stalin, böylesi meselelerde her zaman yaptığı gibi, hatırı sayılır bir soğuklukla cevap verdi. Roosevelt ve Churchill'in "dürüstlüğü ve güvenilirliğinden" şüphe etmemekle birlikte, bu münakaşanın Müttefikler arasında Almanlarla nasıl müzakere edileceğine dair yaşanan görüş ayrılıklarına işaret ettiğini düşünüyordu. Baştaki pozisyonu değişmemişti. Ne kadar hazırlık aşamasında olursa olsun, Sovyetler'in Almanlarla yapılacak "her" toplantıya katılmasını istiyordu.[3]

Stalin, Churchill'e bu mesajın bir kopyasıyla birlikte ayrıyeten bir not da göndermişti. İngiliz başbakana, "Mesajlarım şahsi ve son

1. Butler (ed.), *My Dear Mr Stalin*, Stalin'den Roosevelt'e, 3 Nisan 1945, 300, s. 312.
2. *A.g.e.*, Roosevelt'ten Stalin'e, 4 Nisan 1945, 301, s. 313-315.
3. *A.g.e.*, Stalin'den Roosevelt'e, 7 Nisan 1945, 302, s. 315-317.

derece gizli," diye yazdı. "Bu, insanın düşündüklerini net ve dürüstçe ifade etmesini sağlıyor. Gizli iletişimin avantajı işte bu. Bununla birlikte, şayet açıkça söylediğim her şeyi saldırgan olarak değerlendirecekseniz bu, böylesi bir iletişimi çok zorlaştıracaktır."[1]

Stalin'in üslubu, aşırı duygusal bir çocuğa konuşan ebeveyn gibiydi. Alt metnin "sakin ol ve büyü" olduğu aşikârdı. Buna mukabil, bu bir devlet adamından diğerine gönderilen dikkat çekici bir mesajdı ve bir kez daha Stalin ile İngiliz ve Amerikan liderleri arasındaki farkı gözler önüne seriyordu. Hem Roosevelt hem de Churchill, kendilerinin Stalin'le tehlikeli bir ilişki içerisine girmelerine izin verdiler. Şayet Stalin kendilerini severse, anlaşmalarının daha kolay olacağını düşünmüşlerdi fakat Stalin onların kendisini sevip sevmediklerini umursamıyordu. Churchill'i kınayabilmesine sebep olan şey de bu dengesizlikti. Stalin'in itibarı hiç yara almamıştı. Temaslarında çok nadiren duygusal oluyordu. Hoşnutsuzluğunu ifade edebiliyordu, fakat bunu oldukça hesaplanmış bir şekilde yapıyordu. Olağanüstü bir şekilde, savunmasız bir tarafını pek -hatta belki de hiç- açığa çıkarmamış gibi görünüyor. Roosevelt'in nisan başındaki mesajında yaptığı gibi, üzüntü gibi kişisel hislerini hiçbir zaman ifade etmemişti. Bu, Sovyet lidere müttefikleriyle olan anlaşmalarında devasa bir güç vermişti.

Bu duygusal soğukluğunun yanı sıra, Stalin rahatça aldatma yeteneğine de sahipti. Örneğin, 1 Nisan'da, Berlin'in alınması hususunda Konev ile Jukov arasındaki rekabete sebebiyet verdiği toplantının ardından Eisenhower'a bir telgraf göndermiş, "Berlin önceki stratejik ehemmiyetini yitirmiştir," ve Sovyetler'in artık şehri almaya değil güneyde Müttefikler ile birleşmeye odaklandığını söylemişti. Bu, kendi güçlerinin Alman başkentine pervasızca erişmesini sağlamak adına tasarlanmış düpedüz bir yalandı.[2]

Bu, Stalin'in nihayetinde kendisini kimseyle ittifakta içerisinde görmediğinin bir işaretiydi.

1. Reynolds ve Pechatnov (ed.), *Kremlin Letters*, Stalin'den Churchill'e, 7 Nisan 1945, s. 580.
2. Beevor, *Berlin*, s. 146–147.

Stalin Sovyetler'in final için entrikalar çevirirken, Nazi rejimi -geriye ne kaldıysa- hiç olmadığı kadar baskı altındaydı. 21 Mart'ta Hitler, Goebbels'e "biraz umutsuzluğa kapılmış" gibi görünse de, Stalin ve Batılı Müttefikler arasındaki ittifakın "kaçınılmaz olarak dağılacağında" ısrar etmeye devam ediyordu, "Bu yüzden, her şey biz yerle bir olmadan önce mi yoksa yerle bir olduktan sonra mı olacağına bağlı."[1] Bir hafta sonra Goebbels, Berlin'deki Führerbunker'de alınan kararlarla dışarıda yaşananlar arasında artık ciddi bir kopukluk olduğunu itiraf edecekti. "Berlin'de pratikte astlara daha fazla ulaşamayacak, uygulanamayacak emirler veriyoruz," diye yazdı. "Bunda inanılmaz bir otorite kaybı riski görüyorum."[2]

Fakat Hitler'le şahsen tanışanlar açısından, zaman zaman, olumlu bir tavır tespit etmek mümkündü. 12 Nisan'da Feldmareşal Kesselring'le görüştü. Kesselring daha sonra Führer hakkında şunları yazacaktı: "Hâlâ iyimser. Ne kadar çok rol yaptığına karar vermek zor. Geriye dönüp baktığımda, onun mucizevi bir kurtuluş fikrine tam manasıyla takıntılı olduğunu, tıpkı boğulan bir adam gibi yılana sarıldığını düşünüyorum."[3]

Goebbels'e göre, aynı günün ilerleyen saatlerinde, Hitler'e Franklin Roosevelt'in beyin kanaması geçirip öldüğü haberini verdiğinde bu kurtuluşun bir kısmı gerçekleşiyor gibi görünmüştü. Fakat Roosevelt'in ölümü, ittifakın beklenen bölünmesine ve Hitler'in kurtuluşuna yol açmayacaktı. Başkan, Harry Truman olmuştu ve o, Nazizm'in yok edilmesine ve Japonya üzerinde zafer kazanılmasına en az Roosevelt kadar kendisini adamıştı. Bununla birlikte, Truman'ın gelişi bir konuda önemli bir değişim anını işaret ediyordu. Yeni Başkan, selefinin aksine, Sovyetlerle dobra bir şekilde konuşmaya hazırdı.

---

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II: *Diktate 1941– 1945*, Cilt 15: "Januar–April 1945", K. G. Saur, 1995, 21 Mart 1945 girdisi, s. 566–567, 572.
2. *A.g.e.*, 28 Mart 1945 girdisi, s. 612-613.
3. Kershaw, Nemesis, s. 792.

Hitler, Müttefiklerin parçalanması umuduna tutunmasının yanı sıra, başarısızlıklarına verdiği her zamanki tepkisine de devam ediyordu: kendi hatalarından ötürü başkalarını suçlamak. Fakat, alışılmadık bir şekilde yalnızca Yahudileri suçlamaktan fazlasını yapıyordu. Ne kadar gergin olduğunun bir göstergesi olarak, Almanya'nın yüzleşmekte olduğu felaketten en sadık takipçilerinden bazılarını sorumlu tutuyordu. Bir süre hakaretlerinin odağında Göring vardı, Luftwaffe'nın Müttefik hava baskınlarını engellemekteki yetersizliğinden ötürü suçlanıyordu. Şimdiyse Hitler'in öfkesinin hedefinde Himmler vardı, emrindeki birliklerin Almanya'nın kuzeyindeki Pomeranya'da Kızıl Ordu'yu durduramamasından dolayı eleştiriliyordu. Hitler'in eski koruması, SS Generali Sepp Dietrich, Hitler'in gazabına uğrayan eski yoldaşlardan biriydi. Dietrich 1934'te Uzun Bıçaklar Gecesi'nde infaz mangalarını organize etmişti ve şimdi de Hitler'in muhafızları elit SS Leibstandarte'yi de ihtiva eden Altıncı Panzer Ordusu'na komuta eden bir SS-Oberstgruppenführer'di.

Hitler, Dietrich'e öfkeliydi, çünkü mart başlarındaki Macaristan seferinde önderlik ettiği bir taarruz başarısız olmuştu. Bunun sonucunda Leibstandarte'nin, "Adolf Hitler" yazılı, kol bandının Dietrich'ten sökülmesini emretti. Goebbels, "Bu tabii ki Sepp Dietrich için en sert aşağılanmaydı," diye yazdı. "Ordu generalleri, rakiplerinin aldığı bu darbeden sinsi bir şekilde zevk alıyorlar." Fakat her halükârda, "Leibstandarte, liderlik materyali ve adamlarının öldürülmesinden beridir, kesinlikle eski Leibstandarte değil."[1]

Hitler bir suçlama kültürü dayatmasına rağmen, Stalin'in geniş şahsi intikam kapasitesine halen yaklaşamamıştı. Pek çok sıradan Alman -askerler ve siviller- "korkaklıktan" ötürü infaz ediliyor olsalar da, Führer halen en yakın yoldaşlarının öldürülme emirlerini vermemişti. Sıra ordu subaylarına geldiğinde bile, en yaygın ortadan kaldırma yöntemi ya emeklilik ya da istirahat izni emriydi. Örneğin,

---

1. Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm II, Cilt 15: *Ocak– Nisan 1945*, 28 Mart 1945 girdisi, s. 613–614.

Guderian'a mart sonunda genelkurmay başkanlığından çekilmesi ve "altı haftalık" bir nekahet iznine ihtiyacı olduğu söylenmişti. Bu, ikili arasında bir ay önce cereyan eden korkunç kavganın ardından gerçekleşmişti, "Her öfke patlamasının ardından Hitler halının kenarında bir aşağı bir yukarı ilerliyor ve sonra aniden önümde durup yüzüme bir sonraki suçlamasını savuruyordu. Neredeyse çığlık atacaktı, gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi görünüyordu ve şakaklarındaki damarlar gözle görülür bir hale gelmişti."[1] Stalin'i bu kadar öfkelendiren bir Kızıl Ordu generalinin başına ne gelirdi? Elbette cevabı bir nekahet izni olmazdı.

Sovyetler'in Berlin'e son taarruzları 16 Nisan'da devasa bir Sovyet baraj ateşiyle başladı. Konev'in güçleri süratle ilerledi fakat Jukov başlangıçta, şehrin doğusundaki bataklı arazinin yanındaki bir sırt olan Seelow Tepeleri'nde tutulmuştu. Jukov'un devasa sayıdaki gücünün Alman direnişini ezip geçmesi üç gün sürmüştü. Fakat 26 Nisan'da –taarruzun başlangıcından on gün sonra- Kızıl Ordu askerleri Berlin'in merkezinde savaşıyorlardı.

Genç bir sekreter olan Gerda Steinke, Alman başkentindeki dairelerinde annesiyle birlikte Sovyetler'in gelişlerini beklediklerini hatırlıyordu. Sovyet gaddarlığına ilişkin propaganda haberlerini görmüştü ve "korkuyordu", fakat annesi ona, "Ah, bu imkânsız, Berlin gibi büyük bir şehirde böyle şeyler olamaz," demişti. Gerda, "Fakat sonra ilk Rus geldi. Ve bedeniyle dar olan eşiği doldurdu -sadece küçük bir hava baskını koruma kapısıydı- bu girişi tamamen kapladı. Bunu asla unutamam, bu ilk görüşü. Makineli tabancası hazırda olan bir Moğol'du. Kapıdan geçti, hepimiz ellerimizi öne doğru uzatmak zorunda kaldık. Ardından yüzüklerimizi ve kol saatlerimizi aldı ve gitti."[2]

O günün ilerleyen saatlerinde birkaç Sovyet askeri daha odaya girmişti, fakat Gerda ve annesi, "neredeyse yere kadar uzanan" bir

1. Guderian, *Panzer Leader*, s. 414.

2. *War of the Century*, bölüm 4, *Vengeance*, yazan ve yapımcılığını üstlenen Laurence Rees, BBC2'de 26 Ekim 1999'da yayınlanmıştır.

örtüsü olan masanın altına saklanmayı başarmışlardı. Bir asker görmüştü, "Dikiliyordu, bacakları tam önümdeydi, komik bir histi. Düşündüğüm tek şey, 'Tanrım, umarım bizim burada oturduğumuzu fark etmez,' idi. Tam o esnada ilk iki veya üç kadının onlarla birlikte gelmelerini istediler. Onları alıp götürdüler."[1]

Gerda ve annesi daha sonra binanın tepesindeki bir daireye sığındılar. Şanslılardı. Alt katta oturan yaşlı bir adam Sovyet askerlerine çatıda patlamamış bir bomba olduğunu söylemişti, bu yüzden Gerda ve annesi o gece rahatsız edilmediler. Fakat Gerda'nın aynı binada daha alt katlarda oturan bir arkadaşı o kadar da şanslı değildi. Kızıl Ordu askerleri tarafından bulunmuş ve Gerda ona ne olduğunu duyabilmişti: "Her şeyi duymak zorunda kaldım, nasıl tecavüze uğradığını ve bu benim için, çok, çok, çok kötüydü... Bizatihi hissetmiştim, sanki bana yapılıyormuş gibiydi. Çok korkunçtu. İlk başta yalnızca çığlıklar vardı ve ardından inildemeler. Bunu hayatım boyunca asla unutamam. Sanki [saldırıya uğrayan] benmişim gibiydi... Aynı okulda değildik fakat iyi arkadaştık. Doğum günlerimizi birlikte kutlardık, aynı yaştaydık. Daha sonra beni asla selamlamadı, merhaba dedi ve ayrıldık, arkadaşlık bitmişti. Aşağıda onunla birlikte değil de dördüncü katta olmam benim suçum değildi."

Arkadaşının ıstırabını dinledikten sonra Gerda en üst kattaki dairenin balkonuna çıktı, "Köşeye oturdum, hayatımı sona erdirmeye hazırdım. Oraya biri girmiş olsaydı, bir Rus gelmiş olsaydı, aşağı atlayacaktım. Her şeyin bittiğine ikna olmuştum, kimse bana dokunamayacaktı; atlayacaktım. Her an atlamaya hazırdım. O pozisyonda saatlerce çömelmiş vaziyette bekledim fakat kimse yukarı gelmedi."

Ertesi sabah annesiyle birlikte kendi dairelerine kısa bir süreliğine dönmüşlerdi: "Odamdaydım. Pencerenin önünde duruyordum, sokakta Rus bir kadın komiser vardı. Bir tür kırbaç şaklatıyordu ve

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.

Ruslar çaldıkları ilk bisikletlerle etrafta dolaşıyorlardı. Aşağı bakıp düşündüm, her şey bitmişti, başıma başka ne gelebilirdi? İşler nasıl yürüyecekti? Nasıl yürüyebileceğine dair hiçbir fikrim yoktu... Karşıda bir kadın çocuğuyla birlikte balkondan atladı. Oğlan öldü fakat kadın ölmedi, iki bacağı da kırılmıştı ve ardından felç oldu. Bunda, olanların hepsinin rolü vardı. Bu yüzden nihayetinde bunlara katlanamayacağınızı söylüyorsunuz. Her şeyi bitirmeyi ve dördüncü kattan aşağı atlamayı tercih ederdim, bunun seninle [annesi] olacağını biliyordum. Benden geriye pek fazla bir şey kalmazdı. O an, işlerin tekrar değişeceğini ve tekrar gülebileceğimi hiç düşünmemiştim, bunu hayal bile edemezdim."

O günün ilerleyen saatlerinde, Gerda ve annesi arkadaşlarında yaşamak için taşındılar. O ev "hâlâ sağlamdı" ve tacize uğramadan hayatta kalmayı başarmışlardı. O, dedi, "her orduda tecavüzlerin yaşandığının farkındaydı, fakat böylesi yoğun bir şekilde değil, böylesi kitlesel bir şekilde değil, böylesi yoğun bir amaçla değildi. Sanırım bizler için bir tür aşağılama anlamına geliyordu ki öyleydi. Aşağılanmamız gerekiyordu ve olanlar da buydu."[1]

Sovyet fatihler tarafından tam olarak kaç kadının tecavüze uğradığını kimse hiçbir zaman bilemeyecek. Yine de yalnızca Almanya'da yaklaşık iki milyon kadın ve genç kızın savaş sırasında ve hemen ardından bu dehşete katlanmış olması muhtemeldir.[2] Durum öylesine kötüydü ki Berlin'deki kadınlar birbirlerine tecavüze uğrayıp uğramadıklarını sormuyorlardı, sordukları tek şey "kaç kere" idi.

Birinci Belarus Cephesi'nden Vladlen Ançişkin'in hiç sempatisi yoktu: "Bir Alman güzelinin oturup kendisini inciten vahşi Ruslar hakkında ağladığını gördüğünüzde şunu düşünüyorsunuz, Doğu Cephesi'nden koliler alırken neden ağlamadı?"[3] Ançişkin muhteme-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade.
2. Norman M. Naimark, *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation 1945–1949*, Belknap Press, 1995, s. 133. Ayrıca bkz. Beevor, *Berlin*, s. 410. 'En az 2 milyon Alman kadının tecavüze uğradığı düşünülmektedir,' ifadelerinde bulunuyor.
3. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 361.

len Sovyet propagandacı Ilya Ehrenburg'un şu sözlerini onaylıyordu, "Kızıl Ordu askerleri. Alman kadınları sizindir!"[1]

Bariz bir şekilde, pek çok Kızıl Ordu askeri vahşi bir intikam duygusuyla birlikte cinsel saldırı eylemleri gerçekleştirme arzusuna da sahipti fakat bazılarının da kafası karışmıştı, kendilerine savaş hakkında kapsayıcı bir soru sormuşlardı. Ferasetli Sovyet savaş muhabiri Vasili Grossman'ın fark ettiği şey buydu: "Adamlarımızdan milyonlarcası Doğu Prusya'nın zengin çiftliklerini artık görmüştüler, oldukça organize bir tarım, hayvanlar için beton ahırlar, ferah odalar, halılar, kıyafetlerle dolu gardıroplar... Almanya'da etraflarına bakan binlerce asker kızgın bir şekilde şu soruyu tekrarlayıp durdular: 'Fakat niçin üzerimize geldiler? Ne istediler?'"[2]

Cevap ise askerlerin zalimce bulacağı ve muhtemelen daha büyük bir öfkeye sebebiyet verecek bir şeydi. Nazilerin Sovyetler Birliği'nden istediği şey halk değildi, binalar değildi, kültür değildi. İstedikleri şey toprak ve ihtiva ettiği kaynaklardı. Hitler'in ütopyasının peşinde, on milyonlarca Sovyet vatandaşının yok olması gerekiyordu; hayatları silinip gitmişti.

Fakat şimdiyse, Almanların Sovyetler Birliği'ni işgal edişinden neredeyse dört yıl sonra, bu ütopik vizyonun mimarı kendi sonuyla karşılaşmak üzereydi.

---

1. Gregor Dallas, *1945: The War that Never Ended*, John Murray, 2005, s. 7.
2. Beevor ve Vinogradova (ed.), *Writer at War*, s. 341–342.

18
Zafer ve Bozgun

Hitler'in 20 Nisan'daki doğum günü, daha önce bütün Almanya için bir kutlama günüydü. 20 Nisan 1939'da, elli yaşına geldiğinde, bilhassa Berlin geniş çaplı şenlik görüntülerine sahne olmuştu. Goebbels, "Hitler, kalabalık tarafından, daha önce hiçbir ölümlünün selamlanmadığı gibi selamlandı. İzleyiciler coşku içinde, çılgına dönmüş vaziyette. Halkımızı daha önce hiç böyle görmemiştim," diye yazdı.[1] Hitler, Alman Ordusu onun şerefine resmigeçit düzenlerken -piyadeler, tanklar, mühendisler, hizmetteki her branş- "dünyanın en büyük geçit törenini" izlemişti. Gökyüzünde Luftwaffe uçakları mükemmel bir düzende uçmuşlardı. Nazi gazetesi, *Völkischer Beobachter*'daki yazısında Hermann Göring, kendisi ve Nazi yoldaşlarının Hitler'e "ölene dek kendilerini adadıklarını, çünkü her şeylerini ona borçlu olduklarını" ifade etmişti.[2]

Altı yıl önceki o günle 20 Nisan 1945 arasında keskin bir zıtlık vardı. Hitler, ihtişamdan çaresizliğe doğru yol almıştı. Dört dörtlük bir askerî geçit töreni yerine, sığınağından Reich Şansölyeliği'nin bahçesine çıkmış ve içlerinde Kızıl Ordu'yla savaşırken cesaret sergilemiş yirmi Hitler Gençliği üyesinin de bulunduğu bir avuç askerle görüşmüştü.[3]

1939'da ayağa kalkarak büyük geçit törenini selamlarken gayet zinde ve sağlıklı görünüyordu. Şimdiyse, titreyen bir enkaz haline

---

1. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Bölüm I: *Aufzeichnungen 1923–1941*, Cilt 6: *Ağustos 1938–Haziran 1939*, K. G. Saur, 1998, 21 Nisan 1939 girdisi, s. 323.
2. *Völkischer Beobachter*, Norddeutsche Ausgabe, 20 Nisan 1939, s. 1.
3. Kershaw, *Nemesis*, s. 798.

gelmişti. Yoldaşlarına gelince, 1945 Nisan'ında çoğu kaçmak için can atıyordu. 1939'da kendisini "ölene dek" Hitler'e "adayan" Göring, Führer'ine Güney Almanya'da -Sovyet ilerleyişine karşın güvende olan bir bölge- acil bir şekilde beklendiğini söyledi. Hitler'in Luftwaffe yaveri Nicolaus von Below, "Hitler'in içten içe onu reddettiği izlenimine sahiptim. Pek de hoş olmayan bir andı," dedi.[1] Giden yalnızca Göring değildi. Himınler ve diğerleri de aceleyle ayrılmışlardı. Göring güneye giderken, Himmler de bir anda Kuzeybatı Almanya'da -bir kez daha, yaklaşan Kızıl Ordu'dan çok uzakta- acil bir işi olduğunu hatırlamıştı.

Hitler, doktoru Dr. Morell'i bile azletmişti. Artık ona ihtiyacı yoktu ve uyuşturulmaktan korkuyordu. Hitler'in sekreterlerinden biri olan Traudl Junge, "Ertesi sabah, etrafımızdaki rütbeli sayısı azalmıştı," dedi. "Doğum günü hediyeleriyle gelen seçkinler batan gemiyi terk etmişlerdi..."[2]

Doğum gününden iki gün sonra, 22 Nisan'da, Hitler, Führerbunker'deki toplantı odasında generalleriyle yaptığı meşhur toplantı sırasında duygusal olarak neredeyse yıkılmak üzereydi. Sovyetler'e verdiği saldırı emrinin yerine getirilmediğini öğrendiğinde, içlerinde Keitel ve Jodl'un da bulunduğu en rütbeli dört generaline öfke kustu. İhanete uğradığını bağırarak söyledi ve bu tiradı yaklaşık yarım saat sürdürdü. Ona oldukça yakın olan hiç kimse, daha önce böyle bir şeyle karşılaşmamıştı. Öfke nöbetinin ardından sakinleşmeye başladığı sırada onu Bavyera dağlarının görece güvenli ortamına ve Berchtesgaden'a gitmeye ikna etmeye çalıştılar fakat reddetti. Burada, Berlin'de öleceğini söyledi. Hayatının son sekiz gününü, daha önceleri kendisine sadık olan şövalyelerinin ihanetine uğradığı inancıyla neredeyse Stalinvari bir şüphe düzeyine yükseleceği Alman başkentinde geçirecekti.

Ertesi gün, 23 Nisan'da, Göring, Hitler'e şayet aksi bir haber almazsa, onun artık hayatta olmadığını varsayacağını ve devlet başkanı rolünü kendisinin üstleneceğini söylediği bir mektup aldı. Gö-

---

1. Below, *At Hitler's Side*, s. 235.
2. Junge, *Until the Final Hour*, s. 161.

ring, yönetimi ele geçirmek adına Hitler'e yapılan bir komplonun parçası değildi. Alman liderin şimdiye muhtemelen kendini öldürdüğünü düşünerek, işleri kesin bir şekilde idare etmeye çalışıyordu. Yine de Hitler böyle düşünmemişti. Göring'i ihanetle suçladı ve tutuklanmasını emretti.

Kısa süre sonra, Hitler ihanet olduğuna inandığı bir olayla daha karşılaştı, Himmler'in İsveçli diplomat Kont Bernadotte aracılığıyla Batılı Müttefikler ile teslimiyet müzakereleri yapmaya çalıştığı haberini almıştı. O gün Hitler'le olan bir subay, "Haber, sığınağa bir bomba gibi düştü," dedi.[1] Hitler süratle Himmler'i Nazi Partisi'nden ihraç etti ve bütün unvanlarını elinden aldı.

Hitler, Himmler ve Göring'in "kendisine şahsen yaptıkları ihanetten ayrı olarak, ülkeye ve bütün ulusa tarifsiz bir zarar verdiklerine" inanıyordu.[2] Fakat bu acımasızcaydı. Hitler onların Berlin'den ayrılmalarına şahsen izin vermiş, akabinde hepsi Hitler'in öldüğünü -veya kısa süre içerisinde öleceğini- varsayarak hareket etmiş ve onsuz bir dünya için yapabilecekleri en iyi şeyi yapmaya çalışmışlardı. Yine de Hitler aldatılmış hissetmişti.

Hitler'in bu tepkiyi vermesinin altında yatan neden, dünya görüşünün Stalin'den ne denli farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Gördüğümüz üzere, Paulus'un Stalingrad'da ele geçirildiği sırada Hitler etrafındakilere, olası bir mağlubiyet durumunda "bir araya gelerek, çepeçevre bir savunma oluşturup, son kurşunla kendilerini vurmalarını" söylemişti.[3] Hayalindeki dramatik son buydu. Fakat şimdiyse, Himmler ve Göring bunun bir parçası olmak istemediklerini göstermişlerdi. Hitler için, şahsi yardımcıları hayatlarına devam ederken, kendisinin harcanabilir olduğu fikrini kabullenmek neredeyse imkânsız olmalıydı. Tıpkı eski monarşilerin uşaklarının

---

1. Bernd Freytag von Loringhoven'un ifadesi, *Himmler, Hitler and the End of the Reich*, yapımcı Detlef Siebert, idari yapımcı Laurence Rees, BBC2'de 19 Ocak 2001'de yayınlanmıştır.
2. Longerich, *Himmler*, s. 730. Bu alıntı Hitler'in siyasi vasiyetnamesinden alınmıştır.
3. Heiber ve Glantz (ed.), *Hitler and his Generals*, s. 59. Bkz. s. 378.

bir sonraki hayatta krallarına eşlik ettikleri gibi, hiçin kendi destekçileri de onunla beraber ölmek istemiyordu?

Goebbels, Hitler'in zihniyetinin bu kısmını net bir şekilde anlamıştı. O, eşi ve altı çocuğuyla birlikte kendi toplu intiharlarına hazırlanmak için Hitler'in sığınağına yerleşmişlerdi. Goebbels aylardır Almanya'nın savaşı kazanamadığı takdirde yapılacak en iyi alternatifin Hitler'in yanında kahramanca ölmek olduğuna inanmıştı ve şimdi de eşi ve çocuklarıyla birlikte bu son için kendilerini feda etmeye hazırlardı.

Goebbels yakın zamanda, "kahramanca" bir ölümün ölümsüzlüğe ulaşan bir yol olduğu inancını özetleyen pahalı bir Agfacolor filmi olan *Kolberg*'in yapımcılığını üstlenmişti. Bu tarihsel destandaki karakterlerden birisi, "Ölüm ile zafer birbirine geçmiş şeylerdir. En büyük başarılar daima acıdan doğarlar..." demişti. Bir diğeri, "küllerden ve molozlardan bir Anka kuşu gibi yeni bir halk, yeni bir Reich yükselecek," diyordu.[1] Goebbels *Kolberg*'e takıntılıydı ve Napoléon Savaşları tarihini kendi temasına uyacak şekilde tahrif etmişti. Filmde Kolberg'de kuşatma altındaki Almanlar Fransız saldırısına karşı gelmeyi başarmışlardı, fakat gerçekteyse şehir ele geçirilmişti.

Kolberg'deki pek çok diyaloğu bizzat Goebbels yazmıştı, fakat jenerikte adı hiç geçmedi, ve binlerce figüran asker kullanarak filmin prodüksiyonunda hiçbir masraftan kaçınmamıştı. Goebbels'in ataşesi Wilfred von Oven, "Goebbels bana askerlerin cephede savaşmalarından ziyade kendi filminde oynamalarının daha önemli olduğunu söylemişti, çünkü topyekûn bir yıkımın ortasında olduğumuzdan ötürü cephede savaşmanın artık bir anlamı yoktu," dedi. Goebbels filmin bestecisi Norbert Schultze'ye de, "*Kolberg* filmi bizi kurtaracak," demişti.[2]

Kolberg 30 Ocak 1945'te -Hitler'in Şansölye olarak atanmasının on ikinci yıldönümünde- Berlin'de vizyona girdi. Filmin ne kadar

---

1. David Welch, *Propaganda and the German Cinema 1933–1945*, Oxford University Press, 1983, s. 230–233.
2. *Goebbels, Master of Propaganda*, yazan ve yapımcılığını üstlenen Laurence Rees, BBC2'de 12 Kasım 1992'de yayınlanmıştır.

kıymetli olduğunu düşünmesinin bir göstergesi olarak, Goebbels, Göring aracılığıyla filmin bir kopyasının kuşatma altındaki La Rochelle şehrine gönderilmesini sağlamıştı ve böylece kapana kısılmış askerler Berlin'deki galayla aynı anda bu filmi izleyebileceklerdi. Goebbels'in izleyenlerin hissetmesini istediği bağlantı -filmdeki direniş ve Müttefikler daha da yaklaştıkça Almanların göstermesi gereken direniş- bundan daha açık olamazdı. Haftalar sonra, 27 Nisan'da propaganda bakanlığındaki personeline yaptığı konuşmada *Kolberg*'den bir ilham olarak bahsetmişti. "Beyler, yüzlerce yıl boyunca bizim içinden geçtiğimiz bu korkunç zamanlar hakkında başka bir renkli film gösterecekler. Bu filmde bir rol oynamayı, yüzlerce yıl boyunca hayata döndürülmeyi istemez misiniz? Şimdi herkesin yüzyıllarca yaşayacak bir filmde hangi rolü oynayacağını seçme şansı var. Güzel ve şık bir film olacağına dair sizi temin ederim. Ve bu ihtimal uğruna, pes etmemeye değer. Şimdi dayanın, böylece yüz yıl sonra ekranda göründüğünüzde seyircilerin sizi yuhâlâmalarının veya ıslıklamalarının önüne geçin."[1]

Goebbels'e göre onlar, en asil tarihî fedakarlık eylemlerinin yanında yaşaması için bir efsane yaratıyorlardı. Berlin'in harabelerinde onlar, Thermopylae Muharebesi'ndeki Leonidas ve Spartalılar veya Alamo'daki Davy Crockett ve Jim Bowie idiler. Ve tıpkı bu kahramanca yapılan iki son direniş hakkında film yapıldıysa, bir gün kendi ölümleri de benzer bir şekilde yüceltilebilirdi. Goebbels'i tanıyan bir Alman diplomat olan Hans-Otto Meissner, "Kendine güveniyordu," dedi, "ve hayatını tarihte yaşamaya devam edeceğine inanıyordu."[2]

Fakat Goebbels ve Hitler Leonidas veya Jim Bowie değildiler. Yalnızca Kızıl Ordu'yla yüz yüze savaşmaktansa Berlin sokaklarının altında güçlendirilmiş beton bir sığınakta sinmiş oldukları için değil, aynı zamanda kaçınılmaz bir şekilde, hayal ettikleri "kahramanlıklarıyla" değil, suç miraslarıyla hatırlanacaklardı.

---

1. Welch, *Propaganda*, s. 234.
2. *Goebbels, Master of Propaganda*, BBC2, 1992.

Son yaklaşırken, sığınakta, tam da Goebbels'in gelecekteki filmi için isteyeceği türden bir pervasız cesaret atmosferi yoktu. Bunun yerine ortamı bir tür miskinlik sarmıştı. Sığınakta Hitler'le birlikte görev yapmış bir subay olan Bernd Freytag von Loringhoven, atmosferin "ölümü çağrıştırdığını" hatırlıyordu. "Oradaki insanların artık yapacak hiçbir şeyleri yoktu. Koridorlarda dolaşarak haber bekliyorlardı. Düşman bir el atımlık mesafedeydi. Bu yüzden sığınaktaki asıl konu 'Kendimi nasıl öldüreceğim?' idi."[1]

Hitler, Goebbels'in Berlin'de kahramanvari bir son fantezisini büyük ölçüde desteklerken, illüzyonunu sürdürmekteki yetersizliğini de iki önemli açıdan gözler önüne sermişti. Birincisi yakalanmaya olan aşikâr korkusuydu. Hayatının son saatlerinde, "Kışkırtılmış kitleleri eğlendirmek adına Yahudilerin yöneteceği yeni bir gösteri için," dedi, "düşmanın eline düşmek istemiyorum."[2]

İkincisi ise, Hitler'in kendisi için yaratılmış olan propaganda imajını bozmaya karar vermiş olmasıydı, intiharından kısa bir süre önce metresi Eva Braun'la evlenmişti. Bunu yaparak, "ulusuyla" evlenmiş olduğuna ilişkin fanteziyi de yıkmış oldu. Böylece, sıradan ölümlülerden farklı yaşayan bir lider illüzyonunu korumak yerine, sadakatinden ötürü Eva'yı ödüllendirmeyi tercih etmişti.

Bununla birlikte, Hitler son nefesine kadar ideolojik inançlarına bağlı kalmayı sürdürdü. İntiharından hemen önce kaleme aldığı siyasi vasiyetinde, savaşa "Yahudi olan veya Yahudilere çalışan uluslararası devlet adamlarının" sebep olduğu iddiasını sürdürmüştü. Aynı belgede, milyonlarca Yahudi'yi öldürmekten onur duymuş olduğuna imalı -yine de aşikâr- bir referans vermişti. "Bu sefer, bu gerçek hususunda kimse karanlıkta kalmadı, şayet gerçek suçlu olmasaydı, milyonlarca yetişkin erkek ölmez ve yüzbinlerce kadın ve çocuk şehirlerde yanmaz veya ölümüne bombalanmazdı, gerçi daha insanî

---

1. *Himmler, Hitler and the End of the Reich*, BBC2, 2001.
2. Max Domarus, *Hitler: Speeches and Proclamations 1932–1945*, Cilt IV, Bolchazy- Carducci, 2004, Hitler'in siyasi vasiyetnamesi, 29 Nisan 1945, s. 3056.

yollar kullanılabilirdi, fakat [suçlu] suçunun cezasını çekmeliydi."[1] "Gerçek suçlu" ve "insani yollar" ifadeleri kesin suretle Yahudilerin gaz odalarında öldürülmesini kastediyordu.[2] En son anda bile, Hitler meşhur suçu hakkında böbürlenmeden edemiyordu.

30 Nisan 1945 Pazartesi öğleden sonra, Adolf Hitler ve yeni eşi Eva Hitler, Führerbunker'de hayatlarına son verdiler. Hitler kendini vurmuş, Eva ise zehir içmişti. Ertesi gün Goebbels ve eşi, altı çocuklarının cinayetine öncülük ettiler ve akabinde intihar ettiler.

Stalin, Goebbels'in ve Hitler'in hayatlarına efsanevi bir son yaratma çabalarına neredeyse kesinlikle alaycı bir gözle bakardı. Tabii bu, tarihî paralellikleri kendi iyiliği için kullanmayacağı anlamına gelmiyordu. Savaş sırasında, Rusya'nın muzaffer geçmişine dikkat çekmek adına tarihlerindeki askerî büyükleri yere göğe sığdıramamıştı. Korkunç Ivan'a uzun zamandır düşkündü ve Eisenstein'in on altıncı yüzyılın kana susamış çarı için yaptığı filme de büyük bir ilgi göstermişti. Fakat Stalin, Korkunç Ivan'ı Rusya'yı bir bütün haline getirmeye çalışan liderler hattının başında -Ivan'dan başlayıp Lenin ve Stalin'e doğru gelen bir hat- görse de Ivan'a dair yaklaşımı, Goebbels ve Hitler'in kendi kahramanları Büyük Frederick'e olan yaklaşımları gibi basite indirgenmemişti.[3] Meşhur çarın zaferlerini olduğu kadar hatalarını da görüyordu. İnanılmaz bir şekilde, Stalin'e göre Korkunç Ivan'ın hatalarından birisi de yeterince acımasız olmayışıydı. Politbüro üyesi Anastas Mikoyan'a göre, "Stalin, Ivan Groznyi'nin [Batı'da Korkunç Ivan olarak bilinir] çok az aristokrat öldürdüğünü, esasen hepsini öldürmesi gerektiğini ve şayet bunu yapmış olsaydı tamamen birleşik ve güçlü bir Rusya'yı çok da erken bir tarihte yara-

---

1. Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen*, Cilt II: *Untergang, Zweiter Halbband 1941–1945*, s. 2236–2237, 2239.

2. Gaz odalarına tıkılmış Yahudilerin çığlıklarını duyanların ifadeleri, Hitler'in bunun 'insani' bir öldürme yöntemi olduğuna yönelik iddialarının yalan olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bkz. Dario Gabbai'nin bölüm 1'deki ifadesi, *Auschwitz: The Nazis and the 'Final Solution',* yazan ve yapımcılığını üstlenen Laurence Rees, BBC2'deki ilk gösterimi 2005 Ocak.

3. James Goodwin, *Eisenstein, Cinema and History*, University of Illinois Press, 1993, s. 184.

tabileceğini söylemişti." Korkunç Ivan'ı öven bir yazara Stalin, "Çarın bir hatası vardı. Aristokratları idamları sırasında, bir sebepten ötürü vicdan azabı çekti ve zalimliğinden pişmanlık duydu," demişti.[1]

Gördüğümüz üzere -Stalin'in aksine- Hitler, bütün bu son savunma ve son kurşunu kendisine saklama ifadeleriyle kendi hayatı hakkında romantik bir bakış açısına sahipti. 1944 başlarında, "Son kertede," dedi, "şayet yüce lider olarak kapana kısılırsam, son savunma için bütün subaylar kılıçlarını çekerek etrafımda toplanmalıdır."[2] Stalin çok farklı düşünüyordu. İnsanlığa derin bir şüpheyle bakıyor ve tanıştığı herkese karşı bir güvensizlik besliyordu. Asla "bütün subayların" son savunma için etrafında "kılıçlarını çekmesini" istemezdi çünkü subayların kılıçlarını kendisine saplayacağından endişe duyardı.

Nihayetinde, Hitler'in bütün efsanevi son arzularına rağmen, hayatının son anları belirgin bir sefalet içerisindeydi. Kasvetli yeraltı sığınağındaki intiharının ardından, cesedi yaverleri tarafından Reich Şansölyeliği'nin bahçesin götürülmüş ve yakınlarına düşen Sovyet top mermilerinin altında yakılmıştı.

Hitler ve Stalin arasındaki ilişki 30 Nisan 1945 öğleden sonra Berlin'de son bulmuştu. Fakat bu Stalin'in Adolf Hitler'e olan ilgisinin bittiğini göstermiyordu.

Sovyet komutanların mayıs başında Alman Führer'in öldüğünü öğrenmelerine rağmen, Stalin onun hayatta olabileceğine ısrar etmeye devam etmişti. Sovyetler Reich Şansölyeliği bahçesinde arama yaparlarken yakılmış bir ceset bulmuşlardı ve adli incelemenin ardından o kalıntıların Alman lidere ait olduğu kanıtlandı.[3] Sovyetler aynı zamanda Hitler'in son saatlerine tanıklık eden Alman görgü şahitlerini sorgulayarak hikâyeyi doğrulattılar. Fakat bunların hiçbiri Stalin'in fikirlerini değiştirmedi.

---

1. Maureen Perrie, *The Cult of Ivan the Terrible in Stalin's Russia*, Palgrave, 2001, s. 87.
2. Kershaw, *Nemesis*, s. 618–619.
3. Kömürleşen kalıntıların arasında bir diş köprüsü tespit edildi ve bu köprünün Hitler'e ait olduğu da diş kayıtları aracılığıyla kanıtlandı. Bkz. a.g.e., s. 831

Buna bağlı olarak, 9 Haziran'da Jukov şahsen bir basın toplantısına katılmış ve şunları söylemişti: "Adolf Hitler'in şu anda nerede olduğu bir muamma... Hitler'in bedenini tespit edemedik. Akıbeti hakkında kesin bir şey söyleyemiyorum." Jukov, Hitler'in mevcut dönemde İspanya'da olabileceği tahmininde bulundu. Sovyetler'in Berlin Komutanı Kıdemli Orgeneral Berzarin, bu tuhaf iddiayı tekrar etmekten memnundu, gazetecilere, "Bana soracak olursanız Hitler yeraltına indi ve Avrupa'nın bir yerinde muhtemelen General Franco'yla birlikte saklanıyor," dedi.[1]

Jukov ve Berzarin'in ortaya attıkları bu gülünç fikir ancak Stalin'den gelebilirdi. Hitler'in öldüğünü kanıtlayan diş raporları olduğunu bilmesine rağmen, aksini iddia ederek bir avantaj yakalamaya karar verdi. Alman liderin İspanya'da olduğunu iddia etmelerinin sonucu olarak, Stalin nefret ettiği düşmanı General Franco'ya baskısını artırmıştı. Dahası, Sovyetler, Hitler'in belirli bir ülkede "saklandığı" iddiasını yalnızca o ülke rejimini utandırmak için kullanıyorlardı. Sovyetler'in onun tam olarak nerede olduğunu bilmemelerine rağmen, halen hayatta olduğu ve Batılı Müttefiklerce de yakalanamadığı fikri, bir ihtilaf çıkması için yeterliydi.

Öldüğüne ilişkin önlerinde duran kanıtlara rağmen, Sovyet otoriteleri görgü tanıklarının yalan söylemeleri ve Hitler'in Alman başkentinden kaçtığını itiraf etmelerini sağlamak için ellerinden gelenin en iyisini yapmışlardı. 1945-46 kışı ve baharında, Hitler'in şahsi pilotu Hans Baur Moskova'da sorgulanmış: "Tekrar tekrar Hitler'i Berlin'in dışına çıkarmakla suçlandım. Bu süre boyunca [sorgu süresi] bana oldukça sert muamele gösterdiler. Bir subay... suratıma sık sık sert yumruklar indiriyordu..."[2]

Stalin, Hitler'in hâlâ hayatta olduğuna ilişkin garip görüşlerini 1945 Temmuz'unda Berlin yakınlarındaki Potsdam'da gerçekleştiri-

1. Anton Joachimsthaler, *The Last Days of Hitler: The Legends, the Evidence, the Truth*, Arms and Armour, 1996, s. 249–250.
2. A.g.e. s. 242.

len Büyük Üçlü'nün son konferansında bile dile getirmişti. Amerikan Dışişleri Bakanı James Byrnes'e, 'Hitler'in halen hayatta olduğuna ve ya İspanya'da ya da Arjantin'de bulunduğuna inandığını' söylemişti.[1]

Müttefiklerini bilinçli bir şekilde yanıltma girişimi, Stalin'in Nazi Almanyası'na karşı kazanılan zaferin ardından neredeyse hiç yumuşamadığının göstergelerinden yalnızca bir tanesiydi. Her zamanki gibi, hatta daha bile fazla şekilde şüpheciydi. Eski savaş müttefiklerine karşı olan bu güvensizliği, akabinde başlayacak olan Soğuk Savaş'ın da meydana gelmesinde hayatî bir rol oynayacaktı - bu, Nazilere karşı kazanılan Sovyet zaferi kadar onun mirasının bir parçası olarak görülmesi gereken bir şeydir.

Soğuk Savaş için tabii ki siyasi sebepler de vardı. Stalin'in mağlup edilen uluslardan mümkün olan en fazla tazminatı alma arzusu ve Sovyetler Birliği'ne komşu ülkelerin kendisine "dost" olmaları konusundaki devam eden ısrarıyla birleşince muhtemelen Batı'yla arasında sürekli bir bölünmeye sebebiyet vermişti.

Potsdam Konferansı'nda Stalin büyük Alman şehirlerinin bile Sovyetler Birliği'nin bir parçası olması talebinde bulundu. "Almanya pahasına, Baltık'ta buzsuz bir limanımızın olmasının elzem olduğunu düşünüyoruz. Bence bu liman Königsberg olmalıdır. Bunca kan dökmüş ve böylesi bir terörün içinden geçmiş olan Rusların, bu savaştan ufak bir tatmin için bir miktar Alman toprağını almak istemesinin adil olduğunu düşünüyorum."[2] Batılı Müttefikler hemfikirlerdi. Böylelikle eski Prusya şehri Königsberg -bugün Kaliningrad olarak biliniyor- Sovyetler Birliği'nin bir parçası haline geldi. Bugün halen bir Rus şehri olarak, modern Rusya'nın anakarasından 500 kilometreden fazla bir mesafede bir ada olarak varlığını sürdürüyor; bu şehir, Stalin'in savaş sonrası taleplerinin garip ve izole bir hatırlatıcısıdır.

---

1. James Byrnes, *Speaking Frankly*, Harper & Brothers, 1947, s. 68. Ayrıca bkz. Hugh Trevor-Roper, *The Last Days of Hitler*, Palgrave, 1995, s. xiviii, ve Joachimsthaler, *Last Days*, s. 250.
2. Roberts, *Stalin's Wars*, s. 275.

Hem Truman hem de Churchill, Potsdam'da Stalin'e Yalta'da verdiği "bütün uydu" hükumetlerin "demokratik şekilde yeniden düzenleneceğine" dair verdiği sözü yerine getirmediğinden yakınmıştı. Churchill Sovyet lidere bilhassa Romanya ve Bulgaristan'da "neler olduğunu bilmediklerini" çünkü İngiliz temsilcilerin neler olup bittiğini öğrenmelerine izin verilmediğini söyledi. İngiliz misyonlarının etrafına bir "demir çit" çekildiğini ifade etti. Bu sözü bir sonraki sene Missouri Fulton'da yapacağın konuşma sırasında "demir perde" ifadesine evirilecekti. Churchill'in Potsdam'daki suçlamalarına karşın Stalin'in basit bir cevabı vardı: "Hepsi birer peri masalı."[1]

Müttefikler Potsdam'da Almanya'yı bölerek Doğu Almanya'nın Sovyet egemenliği altında tamamen ayrı bir bölge haline gelmesini planlamamışlardı. Fakat Almanya'dan ne kadar bir tazminat alınacağına ilişkin yapılan tartışmalar Stalin'i şu teklifi yapmaya sevk etmişti: "Paylar ve yabancı yatırımlar açısından, belki de Sovyet ve Batı işgal bölgeleri arasındaki geçici hat bir sınır olarak [Sovyetler ve Batılı Müttefikler arasında] kabul edilmeli ve sınırın batısında kalan her şey Batılı Müttefiklere, doğusunda kalan her şey de Ruslara gitmelidir."[2] Bu teklif, Stalin ile Batılı Müttefikler arasında artan çatırdamaların somut bir örneğiydi. Bu, Almanya'nın iki farklı ülke -Doğu ve Batı Almanya- haline geleceğinin bir belirtisi ve Soğuk Savaş'ın yaklaşmakta olduğunun bir erken göstergesiydi.

Potsdam Konferansı'na katılan bir Amerikan subayı George Elsey, "Çoğu Amerikan yapımı Sovyet kamyonlarına, Sovyetler Birliği'ne ekonomilerini yeniden inşa etmek için gönderilmek üzere, yüklenebilecek ne varsa yükleniyordu. Hatta konferansın yapıldığı sarayda bile, konferans hâlâ devam ederken bile, bulabildikleri ne varsa boşaltıyorlardı. Dokunmadıkları küçük tek bir bölüm kalmıştı, o da konferansın yapıldığı bölümdü," dedi.[3]

---

1. FRUS, *The Conference of Berlin, 1945,* United States Government Printing Office, 1960, Cilt 2, s. 359–362.

2. A.g.e. s. 566-559.

3. Rees, *Behind Closed Doors,* s. 370.

Sovyetler'in bulabildikleri ne varsa, hem insan hem de eşya olarak, aceleyle aldıklarına dair izlenim, Potsdam'da Sör Alexander Cadogan tarafından da paylaşılıyordu. Churchill'e yazdığı bir tutanakta, "Gerçek şu ki Rusya her noktada geçirebildiği her şeyi ele geçirmeye çalışıyor ve bu toplantıları da alabileceği her şeyi almak için kullanıyor," dedi. "Her geçen gün daha da küstahlaşmaları neticesinde iyice netleşen Rus politika modelinden açıkçası derin bir endişe duyuyorum."[1]

Potsdam'ın, Müttefiklerin Almanya'yı tartışmak adına bir araya son kez gelecekleri bir yer olması hiçbir zaman planlanmamıştı. Nihai barış anlaşması için gelecekte bir konferans daha toplanacağını düşünüyorlardı. Bir Dışişleri Bakanları Konseyi oluşturmuş ve bu konseye Almanlar 'amaca uygun bir hükumet kurduğunda' onlarla imzalanacak olan barış anlaşmasının taslağını oluşturmaları görevi vermişlerdi.[2] Fakat böyle bir hükumet Almanya'nın 1990'da tekrar birleşmesine kadar kurulmamıştı. Bu yüzden, Potsdam Konferansı'nda düşünülen barış anlaşması hiçbir zaman imzalanmadı. Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nı resmen bitirmek adına yeni bir Versay Anlaşması imzalanmayacaktı. Yalnızca, Almanya'nın ağır ağır bölünmesiyle birlikte Sovyetler, İngiliz ve Amerikalılardan yavaş fakat katı bir şekilde ayrılacaktı.

Fakat o aşamada bile batıyla doğu arasında bir çatlağın oluşacağı kesin değildi. Savaşın üstünden geçen iki yılın ardından Stalin'in Doğu Avrupa ülkelerinin Moskova'ya 'dost' kalacağından nasıl emin olacağı belli değildi. Belirleyici ayrışma, yalnızca 1947'de Birleşik Devletler'in seçili Avrupa ülkelerine yardım desteğine başlamasının hemen ardından gerçekleşmişti. Bu Avrupa Toparlanma Planı -genellikle, adını Amerikan Dışişleri Bakanı George Marshall'dan alan

1. Dilks (ed.), *Cadogan Diaries*, s. 765, Cadogan'ın 17 Temmuz 1945'te Churchill için tuttuğu zabıt.
2. Potsdam Anlaşması, 1 Ağustos 1945, A fıkrası. 3 (i), www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Potsdam%20Agreement.pdf.

"Marshall Planı" olarak bilinir- yardım alacak ülkelerin pazarlarını Amerika'ya açmaları koşuluna bağlıydı.

Stalin, Doğu Avrupa'ya ekonomik bir yardımın ulaştırılmasını istiyorsa da böylesi bir durumu kabul edemezdi. Çekoslovakya hükumetinin Paris'teki bir toplantıya katılma ve Amerikan yardımı ihtimali hakkında görüşmeler yapma niyetini öğrendiğinde bilhassa sinirlenmişti. Onlara, "Bu toplantıya katılmak adına verdiğiniz karar karşısında oldukça şaşkınız," demişti. "Bizim için bu sorun, Sovyetler Birliği'nin Çekoslovak cumhuriyetiyle olan dostluğuna ilişkin bir sorundur. İsteseniz de istemeseniz de Sovyetler Birliği'nin izole edilmesine objektif bir şekilde yardım ediyorsunuz." Sovyetlerle "dostane ilişkileri" olan her ülkenin Amerikan planına "katılmaktan kaçındığını" söyledi.[1]

Nihayet Stalin Sovyetler Birliği'ne komşu olan işgal altındaki bölgeler bağlamında kesin bir "dostluk" tanımına ulaşmıştı. Bu, vassal devlet anlamına geliyordu. Stalin tarafından 1949 Ocak'ında oluşturulan Müşterek Ekonomik Destek Konseyi, bu ülkeleri Sovyetler Birliği'ne daha da bağlamıştı.

Stalin'in 1953'teki ölümüne dek, Batı ve Doğu Almanya arasındaki zıtlık hem ekonomik hem de siyasi açılardan inanılmaz boyutlara ulaşmıştı. Batı Almanya 1948'de başlayan "ekonomik mucizenin" tadını çıkaran, gelişmekte olan bir parlamenter demokrasiydi.[2] Fakat buna mukabil Doğu Almanya, ekonomik sıkıntılar ve siyasi baskı -gidişat Sovyet otoritelerinin Buchenwald'daki eski Nazi toplama kampını 1950'ye dek açık tutma kararıyla sembolize edilmişti- altındaydı.[3] Sovyetler'in Buchenwald'ın dikenli telleri arkasında tuttuğu insanlar yalnızca Hitler'in rejimiyle ilişkisi olanlar değildi, aynı zamanda kendilerine karşı olduklarını düşündükleri herhangi

1. Service, *Stalin*, s. 505.

2. David R. Henderson, *The German Economic Miracle*, www.econlib.org/library/Enc/GermanEconomicMiracle.html.

3. Sovyetler'in Almanya'nın işgal ettikleri bölgelerinde oluşturdukları on *Speziallager'den* (özel kamplar) üç tane eski toplama kamplarıydı: Buchenwald, Sachsenhausen ve Jamlitz (önceki adı KZ Lieberose).

biri de -bunların arasında daha önce Nazizm'in karşısında duranlar ve Almanya'da yaşayan bir avuç yabancı uyruklu insan da vardı- kamptan nasibini almıştı. Toplamda 7.000'den fazla insan, Sovyet yönetimi altındaki kampta can vermişti.[1]

Stalin'in Batı ile böylesine kararlı bir şekilde ayrışma kararı doğrudan bir silahlanma yarışına yol açacaktı ve bu da Sovyet ekonomisinin kaynaklarının tükeneceği anlamına geliyordu. Eski müttefikleriyle savaşın ardından herhangi bir uzlaşmaya varamayışının, tüketim malları pahasına askerî harcamalara olan bu büyük adanmışlığı sebebiyle akabinde Sovyetler Birliği'nin çöküşünde bir rol oynadığını söylesek sanırım pek de ileri gitmiş olmayız. Stalin'in başlattığı yolu halefleri de takip etmişti.

Yine de, her şeyden önce Stalin'in Sovyetler Birliği'nin endüstriyelleşmesindeki başarısı olmasaydı bir silahlanma yarışı da mümkün olmayacaktı. Örneği Sovyet elektrik üretimi, 1928 ile 1940 arasında yaklaşık on kat artmıştı. Daha önce tarım ekonomisine bağlı olan yapıdaki bu büyük değişim, 1949'da Sovyet bilim insanlarının geliştirdikleri nükleer bombayı test etmeleriyle net bir şekilde ortaya konulmuştu. Böylesi önemli bir başarının meydana gelebilmesini de Stalin'in endüstriyelleşmeye olan amansız bağlılığıydı.

1931 yılında Stalin, Sovyetler Birliği'ni "kapitalizmin orman kanunlarına" karşı korunması gerektiği için hızlı bir şekilde endüstriyelleşmeye ihtiyacı olduğunu ifade ediyordu, "Geri kalmışsın, zayıfsın, bu yüzden kusurlusun, dolayısıyla dayak yiyebilir ve köleleştirilebilirsin. Fakat sen kudretlisin ve bu yüzden haklısın, dolayısıyla, seni sakınmalıyız. İşte bu yüzden artık daha fazla geriden gelmemeliyiz... Başka bir yol yok ... Biz, ileri ülkelerden 50 veya 100 yıl gerideyiz. 10 sene içerisinde bu mesafeyi kısaltmalıyız. Ya bunu yaparız ya da onlar bizi ezer."[2]

1. Rees, *Behind Closed Doors*, s. 385.

2. J. Stalin, *Problems of Leninism*, Foreign Language Publishing House, 1945, s. 455–456, alıntılanan kitap Martin McCauley, *Stalin and Stalinism*, Routledge, 4. baskı, 2019, Kindle edisyonu, s. 139–140.

Sovyet zaferinin hemen ardından, Stalin yalnızca nükleer bomba üretmek veya Batı ile ilişkiler gibi büyük devlet meselelerine odaklanmamıştı. Ayrıca zamanının bir kısmını kendisi için bilhassa değerli bir şeye harcıyordu: itibarına. Stalin, savaşı kazanmış olmanın övgüsünü alabilme arayışında, neredeyse çocuksu bir kibirlilik ve açık bir methiye arzusu ortaya koymuştu. Daha önce, Sovyet propagandasının kendi etrafında bir lider kültü oluşturmuş olmasından memnundu ve görünüşe göre süreç hakkındaki sinizm duygusunu da asla kaybetmemişti. Lakin Sovyetler Birliği'nin yegâne kurtarıcısı olarak görülme arzusu oldukça samimi görünüyordu. Molotov, "Stalin başta kendi kültüyle mücadele etmişti fakat daha sonra epey bir hoşuna gitmeye başlamıştı," dediğinde kesin surette haklıydı.[1]

Hitler işgal etmeden önce, gördüğümüz gibi, Stalin asla askerî üniforma giymiyordu. Fakat ilk kez 1943'te kuşandığı mareşal üniformasıyla yetinmemiş ve kendisini 1945 Haziran'ında, Napoléon Savaşları'ndan beri Rusya'da kullanılmamış olan, "Generalissimo"[2] rütbesine atamıştı. Şimdi, Nazi Almanyası'nı ortadan kaldırılmasına komuta etmiş yegâne deha olarak tasvir ediliyordu. Yine de, Sovyet propaganda makinesi için bile bu kurguyu satmak zordu. Sorunlardan birisi Mareşal Jukov'du. Savaş sırasında Sovyet basınında askerî kahramanlıklarından ötürü oldukça iyi bir şöhret kazanmıştı ve unutulması pek de kolay değildi; bilhassa 24 Haziran 1945'teki zafer geçidinde bir araya gelen askerlerin tezahüratlarının tadını çıkararak beyaz bir atın üzerinde Kızıl Meydan boyunca ilerleyen Jukov'du. Jukov atıyla ilerlerken Stalin yalnızca izlemişti. Bir dedikoduya göre Stalin, Jukov'un kutlamalarda yer almasını istememişti çünkü atını kontrol edebileceğinden pek emin değildi.

---

1. Sarah Davies, 'Stalin and the Making of the Leader Cult in the 1930s', Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones ve E. E. Rees (ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*, Palgrave Macmillan, 2004, s. 29.

2. Olağanüstü yetkilere sahip, başkomutan olarak da adlandırabileceğimiz, mareşalden daha yüksek bir mevki. (ç.n.)

Bu arka plan göz önüne alındığında, Stalin'in Jukov'a sırt çevirmesi pek de şaşırtıcı değil. İlk önce Jukov'un meslektaşı, Sovyet Hava Kuvvetleri Komutanı Alexander Novikov, Jukov'un 'olağanüstü derecede güç aşığı ve narsist bir kişi olduğunu; onur, saygı ve hizmet görmeyi sevdiğini ve hiçbir muhalefet müsamaha göstermediğini' 'itiraf' etmesi için 1946 başlarında tutuklanmıştı. Fakat şöyle garip bir ironi vardı, şayet bu suçlamalardan ötürü suçlu bulunacak biri varsa o da Stalin'di.

Bu hatalara ek olarak Novikov, Jukov'un Stalin'in gözünde en büyük günahı işlediğini iddia etmişti. Nazilerin mağlup edilişinde övgü almak istemişti: "Jukov, önde gelen bir komutan olarak savaştaki rolünü büyütmekten korkmuyor, askerî harekâtların bütün temel planlarının kendisi tarafından geliştirildiğini ilan edecek kadar ileri gidiyor."[1]

Jukov aleyhindeki suçlamalar, 1946 Temmuz'unda Stalin'in başkanlık ettiği bir toplantıda görüşüldü. Beriya, "Jukov'daki sorun, Yoldaş Stalin'e yaptığı bunca şey için minnettar olmayışıydı ki olması gerekirdi," dedi. Sonuç olarak Beriya, Jukov'un "ağzının payının verilmesi gerektiğini" düşünmüştü. Molotov ve Malenkov bu fikre katıldı. Fakat sonra alışılmadık bir şey oldu. Berlin yarışında Jukov'un rakibi olan Mareşal Konev, oldukça incelikli bir değerlendirmede bulundu. Jukov "zor" birisi olsa da partiye ve Stalin'e "sadıktı". Sovyet Zırhlı Birlikleri Komutanı Mareşal Rybalko da Konev'in görüşlerini tekrar etti ve Jukov'un bir "vatansever" olduğunu söyledi.[2]

Stalin, Jukov'u Beriya'nın işkence odalarına göndermemeye karar verdi fakat Moskova'dan sürülecekti. Jukov'u, Sovyet başkentinin 1.200 kilometre güneyindeki Odessa Askerî Bölge Komutanı olarak atadı. Jukov daha sonraları bir savaş muhabiri ve şair olan Konstantin Simonov'a, "Pes etmemi ve bölge komutanı olarak bir gün bile kaybetmeyeceğimi beklediklerini anlamıştım," dedi. "Bunun olma-

1. A. N. Yakovlev ve V. Naumov (ed.), *Georgii Zhukov: Stenogramma Oktiabr`skogo (1957g.) Plenuma TsK KPSS i Drugie Dokumenty*, MFD, 2001.
2. *A.g.e.*

sına izin veremezdim. Tabii ki ün ündür. Ve aynı zamanda iki ucu kesin bir kılıçtır ve bazen sizi keser."[1]

Fakat sırf Stalin Jukov'u ortadan kaldırmak için ani bir girişim yapmadı diye, Mareşal de güvende anlamına gelmiyordu. Geçmişte Stalin, kurbanlarının yavaş ve acı bir şekilde itibarlarının yok edilmesi karşısında ıstırap çekmelerine izin vermeye hazır olduğunu göstermişti. Örneğin, önde gelen Bolşevik devrimci Nikolay Buharin'in yok edilme süreci yıllar almıştı ve son olarak Stalin'e hayatını bağışlaması için yalvardığı bir mektup göndermişti -Stalin bunu asla cevaplamadı- ve 1938 Mart'ında idam edilmişti.

Tıpkı Buharin gibi, Jukov'a da birkaç yıl sürecek bir taciz süreci başlatılmıştı. Partinin Merkez Komitesi'nden atıldı; Almanya'dan ne kadar ganimet aldığına ilişkin bir tahkikat başlatıldı ve savaş sırasında ona yakın olan bir grup subay tutuklandı. 1948'de Urallardaki askerî bölgeyi komuta etmesi için gönderildiğinde ise çok daha büyük bir aşağılanmaya maruz kalmıştı. Şimdi Moskova'dan 1.500 kilometre uzaktaydı.[2]

Savaşın en meşhur generalinin gücünü kırdıktan sonra, Stalin dikkatini şimdi de kendi fiili yardımcısı olan, Hitler, Churchill ve Roosevelt'le onun adına sadık bir şekilde müzakerelerde bulunmuş Vyaçeslav Molotov'a çevirmişti. Stalin, Molotov'a doğrudan, eşi Polina Jemçujina üzerinden saldırmıştı. Polina Yahudi'ydi, pek çok Yahudi davasını desteklemişti ve yurt dışında akrabaları vardı; bilhassa 1948 Mayıs'ında Yahudi anavatanı olarak İsrail'in kuruluşuyla birlikte oluşan bütün faktörler Stalin'i şüphelendirmek için yeterliydi. Polina o yılın Aralık ayında "Yahudi milliyetçilerle" bağlantısı olmakla ve "siyasi açıdan yakışıksız" şekilde davranmakla suçlandı.

Polina'nın partiden ihracına karar verilmesi için yapılan çağrı Politbüro'ya geldiğinde, Molotov direnmek için muazzam bir çaba göstermeliydi. Fakat çekimser kalmıştı. Yine de bu, Politbüro'nun

1. Roberts, *Zhukov*, s. 247.
2. *A.g.e.* s. 247-250.

geri kalanı partiden ihracına ilişkin oy verdiği için, yalnızca bir jestten öteye gidememişti. Kısa süre sonra, 1949 Ocak'ında Polina sürgüne gönderildi.[1]

Molotov kendi eşini kınamama kararı üzerine düşünmüştü. Politbüro görüşmesinden birkaç hafta sonra Stalin'e yalakalık yaptığı bir mektup göndererek yanlış seçim yaptığını itiraf etmişti. Çekimser kalmanın bir "hata" olduğunu ve şimdiyse oyunu değiştirerek Polina'nın partiden atılmasını desteklemek istediğini söyledi. Stalin, tıpkı diğerlerini kırdığı gibi, Molotov'u da kırmıştı.[2]

Bu olayları dikkate aldığımız için, ne Jukov'un ne de Motolov'un eşinin Stalin'e karşı bir komplo kurduklarına dair ikna edici hiçbir kanıtın bulunmadığını hatırlamamız önemlidir. Bununla birlikte, Stalin'in aşırı şüpheci ve önyargılı zihniyetine göre, yakın bir siyasi meslektaşın bağımsız düşünen "Yahudi" eşi, en az Jukov gibi bir askerî kahraman kadar potansiyel bir tehditti. Onu ilgilendiren şey, bu insanları şimdiye dek yaptıkları değil, gelecekte neler yapabilecekleriydi. Şayet insan, saldırabilecek bütün *olası* tehditleri düşünmeye başladığında, odaklanılması gereken insan havuzu bir anda okyanus haline gelir.

Stalin, savaşın radikal bir şekilde değiştirdiği Sovyetler Birliği'nin nasıl yönetileceği sorusunu, kendi acımasız yöntemiyle, cevaplamaya çalışıyordu. Bu yalnızca onu endişelendiren bariz zorluklar -hem fiziksel hem de demografik olarak harap olmuş bir ülkenin alt yapısını nasıl yeniden inşa edileceği- değil, aynı zamanda savaşın Sovyet halkında yol açtığı psikolojik sorunları nasıl gidereceğiydi.

Önde gelen bir Rus tarihçi, Stalin'in zorluğunu şöyle özetlemişti: "Hayatında hiç demiryolu görmemiş ve hiçliğin ortasında doğup büyümüş birkaç milyon köylü bir anda kendilerini orduda buldu.

1. Y. Gorlizki ve O. Khlevniuk, *Cold Peace: Stalin and the Soviet Ruling Circle, 1945–1953*, Oxford University Press, 2004, s. 198, Not 28 – Komünist Parti Merkez Komitesi Kararı; T. T. Shkiratov ve V. Abakumov'un P. S. Jemçujina'ya ilişkin raporu.
2. Molotov'dan Stalin'e mektup, 20 Ocak 1949, Rusya Sosyal ve Siyasi Tarih Devlet Arşivi, f. 17, op. 163, d. 1518, 1. 164. Stalin, Molotov'u 1949 Mart'ında dışişleri bakanlığı görevinden alsa da bakanlar konseyi başkan vekili görevini korumasına müsaade etmiştir.

Kendilerini Avrupa şehirleri de dâhil olmak üzere büyük şehirlerde buldular. Oraya gittiğinde yalnızca sıradan itaatkâr bir köylüydü, fakat şimdi aklına bazı şeyler var. Aklında kendi fikri var. Ona öylece bağıramazsınız. Stalin, kendisinin de dediği gibi, bazı 'ideolojik gevşemeler' yaşanabileceğinden endişeliydi. 'Durumun yanlış bir şekilde yorumlanmasıydı.' İşlerin 'sıkılaştırılması' gerekiyordu."[1]

Jukov ve Molotov'un eşi, savaş sonrasındaki "sıkılaştırma" sürecinin bir kısmına maruz kalmışlardı. 1940'ların sonunda Leningrad'daki parti yetkililerine yapılan saldırı da 1950'de kuşatma sırasında şehri idare eden kilit figürlerin idam edilmesiyle sonuçlandı. Stalin 1941'den beri, kuşatmadan dolayı izole kalan şehrin içindeki Sovyet yetkililerin "bağımsız" düşünceler geliştirebileceklerinden endişeliydi. 1950'de ideolojilerine karşı böylesi bir sapkınlık yapmalarının önüne geçmek adına öldürülenlerin arasında, şehrin savaş dönemi yönetiminin başındaki Andrey Jdanov'un vekili Aleksey Kuznetsov da vardı. Jdanov'un kendisi iki yıl önce esrarengiz bir şekilde kalp krizinden ölmüştü.[2]

Stalin ölümüne dek düşmanlarını -gerçek, potansiyel veya hayalî- aramayı sürdürecekti. Leningrad liderlerine gerçekleştirilen saldırıdan üç yıl sonra, 1953 Mart'ında beyin kanamasından ölmeden hemen önce, seçkin Sovyet doktorlarından oluşan bir topluluğun arasında "hain" aranmasına liderlik ediyordu. Yahudi doktorların Batılı bir emperyalist-siyonist komploya katılmakla suçlanmak suretiyle çektikleri eziyetin oldukça güçlü bir antisemitik boyutu vardı. Bu faaliyet, ancak o ölünce sona ermişti.

Stalin tıpkı yaşadığı gibi öldü. Kendinden başka hiç kimseye güvenmeyerek.

---

1. Profesör Vladimir Naumov röportajı, *Stalin and the Betrayal of Leningrad,* yapımcı Martina Balazova, idari yapımcı Laurence Rees, BBC2'de 9 Ağustos 2002'de yayınlanmıştır.
2. *Stalin and the Betrayal of Leningrad,* BBC2, 2002.

Sonsöz

Sözlerimi Hitler ve Stalin'in bugün nasıl algılandığına kısaca değinerek bitirmek istiyorum; özellikle bu iki şahıs, diğer tarihî figürlere nazaran, toplumun bilincinde kendilerine hâlâ daha fazla yer bulmaktadırlar.

Sabıkalı tarihleri, kendi miraslarının hayati bir kısmını oluştururken, bizler öncelikle sayısal meselelerle yüzleşmeli ve ikisinin de arkalarında bıraktıkları ıstırapların boyutunu incelemeliyiz. Bu konuya oldukça hassas yaklaşmamız gerekir. Bu, karşılaştırmalı bir vahşet bilançosu olamaz. Kitaptaki ifadeler gösteriyor ki safi istatistikle ıstırabın gerçek doğasını ifade edemiyoruz. Bununla birlikte, bu gerçeği daima göz önünde bulundurarak şu basit soruyu sormak da oldukça mantıklı olacaktır: bu iki tiranın her biri kaç sivil ölümünden sorumlu?

Bu cevaplanması pek de kolay bir soru değil. Kesin rakamlar elde etmenin zor oluşu sorunlardan biridir. Kayıtlar genellikle parçalar halindeler ve mevcut olanlar kasten tahrif edilmişler. Değişen sınırlar, ihtilaflı milliyetler ve siyasi amaçlar doğrultusunda verilerin çarpıtılması, hayatını kaybedenlerin sayısını hesaplama meselesini çok daha karmaşık hale getirmekte. Yine de geniş çaplı çıkarımlar yapmak mümkün.[1] Birincisi, hem Stalin hem de Hitler, hayal

1. Bkz. Timothy Snyder, 'Hitler vs. Stalin: Who Was Worse?', *New York Review of Books*, 27 Ocak 2011. Robert Gellately, *Lenin, Stalin and Hitler*, Knopf, 2007, s. 253–256. Applebaum, *Red Famine*, s. xxiv. Ayrıca bkz. Manfred Hildermeier, *Die Sowjetunion 1917–1991*, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 3. baskı, Oldenbourg, 2016, s. 35–41 ve 129–132. Ayrıca Dieter Pohl, "Nationalsozialistische und stalinistische Massenverbrechen: Überlegungen zum wissenschaftlichen Vergleich", Jürgen Zarusky (ed.), *Stalin und die Deutschen. Neue Beiträge der Forschung*, Oldenbourg, 2006, s. 253–263. Gunnar Heinsohn,

gücünün sınırlarını zorlayan ölçeklerde ölümlerden sorumludurlar.

Stalin'in en meşhur eylemlerinden birisi şüphesiz en az beş milyon kişinin hayatını kaybedeceği, ki yalnızca Ukrayna'da dört milyonun biraz altında insan hayatını kaybetmişti, 1930'ların başındaki kıtlıktı. Buna ek olarak, Gulag'da helak olmuş 1.6 milyon ile 3 milyon arasındaki kişi (hesaplanması en zor olan rakam bu)[1], zorunlu göçler sonucunda hayatını kaybeden bir milyondan fazla insan, "hain" veya "halk düşmanı" olarak ölen bir milyon civarı insan ve başka yerlerde farklı şekillerde öldürülen insanlarla birlikte toplamda dokuz milyon insandan fazlası öldürülmüştü. Şayet bu sayıya Gulag'dan salıverildikten sonra tutukluğu süresinde sahip olduğu hastalıklardan ötürü ölenleri de eklersek, rakamlar on üç milyonu aşmaktadır.[2]

Peki, Hitler'i tam olarak nasıl kıyaslarız? Bilindiği gibi, altı milyon civarı Yahudi Holokost'ta hayatını kaybetti, bunların çoğunluğu

---

Lexikon der Völkermorde, Rowohlt Taschenbuch, 1998, s. 294. Christian Hartmann, *Unternehmen Barbarossa. Der deutsche Krieg im Osten 1941–1945*, C. H. Beck, 2012, s. 115. Ve https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/documenting-numbers-of-victimsof-the-holocaust-and-nazi-persecution.

1. Gulag sisteminde ölenlerin sayısını hesaplamak oldukça güçtür. Örneğin, Christian Gerlach ve Nicolas Werth, makaleleri "State Violence – Violent Societies", Michael Geyer ve Sheila Fitzpatrick (ed.), *Beyond Totalitarianism: Stalinism and Nazism Compared*, Cambridge University Press, 2009, s. 176'da "16 ila 17 milyon arasındaki Sovyet vatandaşı hapse yahut zorunlu çalışmaya maruz bırakıldı ve bunların yüzde onu kamplarda hayatını kaybetti" derken, Timothy Snyder "Hitler vs. Stalin: Who Was Worse?", *New York Review of Books*, 27 Ocak 2011 tarihli makalesinde, "Stalinist dönemin tamamında [Gulag'daki ölümlerin] toplam sayısı iki ila üç milyon arasındadır," yazmıştı. Ve Anne Applebaum, *Gulag*, s. 520'de "1929'dan 1953'e kadar süren Stalinist dönemde, Gulag kamplarında ve sürgün köylerinde ölenlerin sayısı... arşiv kayıtlarında mevcut olsa da, onu derleyen tarihçi bile bunun eksik olduğunu ve her yılın bütün kategorilerindeki mahkumları tam manasıyla kapsamadığını işaret etmektedir. Yine de isteksizce alıntılıyorum: 2.749.163" diye yazmıştı. Fakat Applebaum ayrıca bize, sayısal sınırlamaların bizim anlayışımıza yardımcı olması için verildiğini de hatırlatmaktadır (s. 521).

2. Golfo Alexopoulos, *Illness and Inhumanity in Stalin's Gulag*, Kindle edisyonu, s. 16'da, "Bana göre, ihtiyatlı bir tahminle, Gulag'daki ölüm oranı en az altı milyon civarındadır. Gulag'ın kendi sağlık kayıtlarına göre, Stalin'in çalışma kamplarından ve kolonilerinden geçenlerin en az üçte birinin tutuklulukları sonucunda öldükleri sonucuna varmanın makul olduğunu düşünüyorum," diye yazmıştır.

ya Polonyalı ya da Sovyet'ti. Yaklaşık iki milyon civarı Polonyalı Nazi işgali neticesinde hayatını kaybetmişti; bu rakam, toplum nezdinde hak ettiği değeri hiçbir zaman göremedi.[1] Ek olarak, Nazilerin işgal planlarının arasında on milyonlarca Sovyet vatandaşını -çoğunluğu Yahudi değildi- öldürmeyi tasarlamışlardı. Gerçekten kaç milyonu öldürdüklerini hesaplamak oldukça zor fakat en az yedi milyon Sovyet sivil, Alman güçlerinin onlara uyguladığı şiddet neticesinde hayatlarını kaybetmişlerdi, bunların 1.3 milyonu Yahudilerdi (bu sayı, altı milyon tahminine eklenmiştir).[2] Bu sayıya 200.000 Çingene ve Nazi İmparatorluğu'nun dört bir yanındaki toplama kampları ve diğer çeşitli yerlerde öldürülen siviller de -içlerinde engelliler, Yehova'nın Şahitleri, eşcinseller ve diğer birçok zulüm görmüş grupların da bulunduğu- eklenmelidir. Bu bize toplamda on dört milyondan fazla gayri muharip insanın Nazilerin elinde helak olduklarını göstermektedir.

Bu sayılar, yalnızca Almanlar tarafından doğrudan ve kasten -bazı tarihçiler buna "sıcak veya soğukkanlı" diyorlar- öldürülen Sovyet sivilleri içerdiği için düşük tahminlerdir.[3] Ek olarak, çok sayıda Sovyet sivil Nazi topraklarında zorla çalıştırılarak öldürülmüş ve birkaç milyonu da Sovyetler Birliği'nin işgal edilen bölgelerinde meydana gelen kıtlıktan, hastalıktan veya savaşa atfedilebilecek diğer sebeplerden

1. İkinci Dünya Savaşı'nda tam olarak kaç tane Yahudi olmayan Polonyalının hayatını kaybettiği sorusu da ayrıca hesaplaması zor bir sorudur. Birleşik Devletler Holokost Müzesi soruya genel bir açıdan bakmaktadır: "Bugün bağımsız Polonya'daki bilim insanları, 1.8 ila 1.9 milyon Polonyalının (Yahudi olmayan) Alman işgal politikalarının ve savaşın kurbanı olduğuna inanmaktadır. Bu yaklaşık toplam, infazlarda öldürülen veya hapishanelerde, zorunlu çalışmada ve toplama kamplarında hayatını kaybeden Polonyalıları içermektedir. Ayrıca 1944 Varşova ayaklanmasının kurbanı olan yaklaşık 225.000 sivili, 1939 işgali ve Varşova'nın kuşatılması sırasında hayatını kaybeden 50.000'den fazla sivili ve Polonya'nın kurtarılması için 1944-1945'te gerçekleştirilen Müttefik seferinde öldürülen görece az fakat sayısı bilinmeyen sivilleri de içermektedir." Bkz. www.ushmm.org/m/pdfs/2000926-Poles.pdf, s. 23-24.

2. John Barber ve Mark Harrison, 'Patriotic War, 1941–1945', Ronald Grigor Suny (ed.), *The Cambridge History of Russia*, Cilt 3: "The Twentieth Century", Cambridge University Press, 2006, s. 217–242. Barber ve Harrison daha kesin bir ifadeyle 7.4 milyon Sovyet vatandaşının Almanların elinde 'sıcak veya soğuk kanla' öldüğünü belirtmektedir.

3. Bu ifade Barber ve Harrison tarafından kullanılmıştır, *a.g.e.*, s. 226.

ötürü hayatlarını kaybetmişlerdi. Bu ölüm sayısı, en azından, fazladan altı milyona tekabül etmektedir. On dört milyona eklediğimiz zaman da toplamda en az yirmi milyon sayısına ulaşıyoruz.[1]

Holokost'ta öldürülen altı milyon Yahudi, farklı kategorilere ayrılıyor. Gördüğümüz üzere, Hitler Yahudilerin "imha edilecek" bir grup olduklarına karar vermişti ve bu amaç için pek çok ölüm fabrikası inşa etmişti. Dünya tarihinde başka hiç kimse böylesi bir planı yerine getirmemişti. Bu müstesna bir suçtu. Holokost, haklı bir şekilde, Hitler'in mirasının en bednam parçası olarak kabul edilmelidir.

Hitler'in ve Stalin'in teşvik ettikleri ölümler arasında kilit bir fark daha vardı. Hitler'in eylemleri sonucu hayatını kaybedenlerin büyük çoğunluğu Alman olmayanlarken, Stalin'in eylemleri sonucu hayatını kaybedenlerin büyük çoğunluğu Sovyet vatandaşıydı. Bu farklılığa her ikisinin de kişisel hırsları ve ideolojileri sebebiyet vermiştir. Stalin, iktidardaki zamanının büyük bölümünü Sovyet topraklarında baskı uygulamaya odaklamışken, Hitler, içinde istenmeyen olarak nitelendirdiği pek çok insanın -başta Yahudiler- olmadığı yeni ve geniş bir imparatorluk kurma hedefindeydi. Bu bağlamda, ölenlerin önemli bir kısmını Alman Yahudilerinin oluşturduğunu düşüncesi açıkçası yaygın bir yanılgıdır. Doğrusu, Almanların yüzde birden daha azı Yahudi'ydi. Geniş Yahudi nüfusunu Almanların işgal ettikleri diğer ülkeler -bilhassa Polonya, Macaristan ve Sovyetler Birliği- ihtiva ediyordu.

Ölümlerin coğrafi dağılımı, bu iki tiran arasındaki bir başka farkı ortaya koyuyor. Hitler'in bakış açısına göre Almanya'nın uzun vade kurtulmasının tek şansı genişlemekti: mümkün mertebe genişlemek. Alman genişlemesine dair bu tutkusunun ve ırkçı ideolojideki değişmez inancının bir sonucu olarak, şimdiye dek alınan en önemli kararların üçünde başrol oynamıştı. Polonya'yı işgal etme kararı, ki İkinci Dünya Savaşı'na sebebiyet verecekti, Sovyetler Birliği'ni işgal kararı ve

1. Barber ve Harrison, Sovyetler Birliği'nde "[Alman] işgali altındaki erken ölümlerin" kesin bir hesapla 13.7 milyon olduğunu ifade ediyorlar, bu sayıya "sıcak veya soğukkanlı şekilde" öldürülen 7.4 milyon sayısı da dahil. *A.g.e.*

bu savaşın en kanlı kısmını başlatması ve Yahudileri öldürme kararı.[1]

Yine de, inanılmaz bir şekilde, Hitler'in arkasında bıraktığı korkunç ölüm sayısı, ihtiraslarının yalnızca bir kısmını gerçekleştirebildiğini göstermektedir. Devasa sömürgeleştirme planlarını tam olarak gerçekleştirebilmiş olsaydı, on milyonlarca insan daha ölmüş olacaktı.[2]

Stalin ise, devrimi diğer topraklara yayma fikrini tamamen terk etmemiş olsa da, yoğun fetih planları gütmüyordu. Doğu Avrupa ülkeleri onun kontrolüne 1945'te, Hitler'in mağlubiyetinin hemen ardından geçmişti ve 1939'da Doğu Polonya'dan ve diğer yerlerden aldığı toprakları da yalnızca Nazilerle olan anlaşması neticesinde elde etmişti.

Bu sebeple, iki tiran arasında bugün yaygın bir şekilde kötülüğün simgesi olarak görülen kişi Hitler'dir. Hatta tanıştığım, zamanın sadık Nazileri olan ve rejime halen sempati duymaya devam eden insanlar bile Holokost ve Hitler'in onu yaratmaktaki rolünden kaçınmakta sorunlar yaşıyorlardı. Yine de küçük bir azınlık bunu denemişti. Bir yöntem, Holokost'un hiç yaşanmadığını ("Fotoğraflar sahteydi") iddia etmekti; diğeri Hitler'in bu konu hakkında hiçbir şey bilmediğiydi ("Himmler infazlara ilişkin bütün bilgileri saklamıştı"). Fakat, tıpkı Yahudilerin toplu şekilde katledilmesiyle Müttefiklerin sivilleri bombalamasının bir şekilde birbirlerini denkleştirdiği fikri gibi, bu iki iddia da kolayca çürütülmektedir.[3] Tarihi değiştirmeye ne kadar uğraşırsanız uğraşın, gerçek aynı kalacaktır. Hitler'in şahsi mirası, bir savaş suçlusunun arkasında bırakabileceği en tiksindirici türden mirastır.

Ne yazık ki Hitler'in inanç sisteminden destek alan pek çok fikir yeryüzünden silinmemiştir. Örneğin, fanatik ve tahammülsüz milletçilik yalnızca devam etmekle kalmamış, aynı zamanda pek çok ülkede de büyümektedir. Her zamankinden daha sert siyasi söylemler

1. Rees, *Dark Charisma,* s. 1.
2. Bkz. s. 157.
3. Bkz. s. 406.

ve farklı grupları günah keçisi ilan etmeler, ister Yahudi olsun ister bir başkası, artmaktadır. Hukukun üstünlüğü ve basın özgürlüğünün -Nazilerin saldırdıkları iki hedef- bir zamanlar demokratik ideallere bağlı olduğu düşünülen ülkelerde tehdit altında olması da aynı şekilde endişe veriyor. Bu gelişmeler bizi ciddi şekilde kaygılandırmalıdır.

Stalin'in bugünkü imajına gelince, popüler saygınlığı Hitler'inkinden daha karmaşıktır; bilhassa Rusya'da. 1956'da Sovyetler Birliği'nin başında olan Kruşçev, kendisini pek çok kez küçük düşüren adamdan nihayet intikamını almıştı. Stalin'in ölümünden üç sene sonra, Kruşçev Yirminci Parti Kongresi'ndeki meşhur "gizli konuşmasında" eski Sovyet liderini kınamıştı. Stalin'in pek çok dürüst insana karşı Büyük Temizlik'e önayak olduğunu, Hitler'le olan savaşa yeterli şekilde hazırlanmadığını, bütün etnik grupları haksızca sürgün ettiğini ve savaştan sonra çok daha fazla tasfiye yürüttüğünü söyledi.[1]

Bu konuşma, Stalin'in Komünist Parti içerisindeki ve genel olarak Sovyetler Birliği'ndeki itibarına büyük ölçüde zarar vermişti. Öyle ki ölümünden beri Lenin'in yanında Kızıl Meydan'daki mozolede yatan Stalin'in mumyalanmış bedeni, 1961'de yerinden kaldırılarak Kremlin Duvarı Nekropolü'ne yerleştirildi. Hayatı süresince Lenin'in gölgesinde kalan Stalin, şimdi de ölümünde onun gölgesinde kalmıştı.

Ölümünün ardından gelen bu aşağılanmaya rağmen, Stalin'in savaşı kazanan yüce lider imajının oldukça güçlü olduğu ortaya çıkmıştı. Bugün bile, 21. yüzyılda, Stalin'in sıradan Ruslar arasındaki popülerliği yüksekliğini koruyor. Bir ankette Rusların yüzde 70'inin Stalin'e yaklaşımları olumluyken[2], başka bir ankette insanlar onu dünya tarihinin "en seçkin halk figürü" olarak nitelemişlerdi.[3] Ve tanıştığım Sta-

---

1. Kruşçev'in 25 Şubat 1956 tarihinde Komünist Parti'nin 20. Parti Kongresi'nde yaptığı "gizli" konuşması, https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115995.pdf?v=3c22b71b-65bcbbe9fdfadead9419c995, Sovyetler Birliği.

2. *Daily Telegraph*, 16 Nisan 2019, www.telegraph.co.uk/news/2019/04/16/record-70-per- cent-russians-approvestalin.

3. *Moscow Times*, 26 Haziran 2017, www.themoscowtimes.com/2017/06/26/stalin-named-worlds-mostremarkable-public-figure-poll-a58262.

lin döneminde yaşamış olan gaziler de bu tarihi nostaljik bir heyecanla hatırlıyorlardı. Stalin'in "güçlü" liderliğini ve Sovyetler Birliği'nde yaşarken hissettikleri güvenlik ve amaç duygusunu özlüyorlardı.

Stalin'in bugün Rusya'da olumlu şekilde anılmasının sebeplerinden biri de Vladimir Putin'dir. Putin'in eski Sovyet liderine ilişkin görüşleri belirgin bir şekilde ikirciklidir. 2015'te verdiği bir röportajda, "Nazizm ve Stalinizm'i aynı kefeye koymak imkânsızdır çünkü Naziler, siyasi hedeflerinden biri olan bütün bir etnik grubun -Yahudiler, Çingeneler ve Slavlar- imha edilmesini doğrudan, açıkça ve göstere göstere ortaya koymuşlardı. Stalin rejimi bütün çirkin doğasına, bütün baskılarına ve halkları topyekûn şekilde sürgüne göndermiş olmasına rağmen, kendisine asla insanların imha edilmesi hedefini koymamıştı, bu yüzden iki rejimi aynı temele oturtma girişiminin hiçbir dayanağı yoktur," dedi.[1]

Putin kısmen haklı. Stalin hiçbir zaman "açıkça ve göstere göstere" "bütün bir etnik grubu" imha etmek istediğini söylememişti ve Holokost, kitapta daha önce bahsettiğimiz bütün gerekçelerden ötürü, müstesna bir suç olarak kalmaya devam etmektedir. Fakat, daha önce de gördüğümüz gibi, pratikte Stalin Kalmuklar gibi halkların ağır ağır yok olmasına öncülük etmemiş miydi? Ve onlar "bütün bir etnik grup" değiller miydi? Stalin, Kalmukların anavatanlarından, ölüm oranının doğum oranının çok daha üstünde olacağı bir çevreye sürgün edilmelerini emretmişti. Bu, nesiller boyunca yok edilmekten başka ne olabilirdi?[2]

Putin, 2019 Aralık'ındaki yıllık basın toplantısında, "Stalinizm'i ve totalitarizmi bir bütün olarak suçlayabilirsiniz ki bazı yönlerden bunlar haklı suçlamalar olacaktır," dedi. Fakat daha sonra, "Fransız ve İngiliz liderler Hitler'le görüşüp bazı evraklar

---

1. Vladimir Putin'in "Direct Line" televizyon kanalına verdiği röportaj, 16 Nisan 2015, alıntılanan kitap Robert Service, *Kremlin Winter: Russia and the Second Coming of Vladimir Putin*, Picador, 2019, Kindle edisyonu, kısım 704.
2. Bkz. s. 448

imzalamışlarken, Stalin, Hitler'le doğrudan temasa geçerek kendisini lekelememişti," ifadelerini kullandı. Bu, kitabın ilk bölümünde belirtilen gerçekler göz önüne alındığında, tarihi okumanın oldukça çarpık bir yoludur. İngiliz ve Fransızlar 1938'de Hitler'le Münih Anlaşması'nı imzaladıklarında Putin muhtemelen bu görüşmeye atıfta bulunuyor- Doğu Avrupa'yı gizli bir anlaşmayla kendi aralarında paylaşmamışlardı, fakat Stalin bunu yapmıştı. Stalin'in anlaşmaları düzenlemek için Hitler'le şahsen hiçbir zaman görüşmemiş olduğu gerçeği, kendisini süreç içerisinde "lekelemediği" anlamına gelmiyor.

Akabinde Putin Sovyet birliklerinin 1939 Eylül'ünde Polonya'yı asla işgal etmediğini öne sürdü. Polonyalıların ülkenin kontrolünü kaybettiklerini ve sonuç olarak, "Bu konu hakkında [Sovyet istilası] konuşacak kimse yoktu... Kızıl Ordu, Polonya'daki bu bölgeleri işgal etmedi. Alman birlikleri geldiler ve gittiler, bunun ardından Sovyet birlikleri girdi," dedi.[1] Bu fikir, tarihin böylesine utanç verici şekilde çarpıtıldığı bir fikir olmasaydı gülünç olabilirdi.

Putin'in, Stalin'in Hitler'le yaptığı pakta ilişkin tarihi niçin temize çıkarmaya çalıştığı aşikârdır. Bu tuhaf dönem, Kızıl Ordu'nun Nazizm'e karşı kazandığı zaferin destansı anlatısının önüne geçmektedir. Bu yüzden Putin, çözümü olayların gerçek hikâyesini çarpıtıp bozmakta bulmuştur. Ve güçlü bir liderin tarihi böylesine ele aldığını duymak rahatsız edici olsa da, en azından olayları tuhaf bir şekilde ele almış olması, gerçekte neler yaşandığını anlamanın niçin önemli olduğunu göstermektedir.

Son olarak, her iki taraftan pek çok görgü tanığıyla tanışma deneyimimin bir sonucu olarak edindiğim bir fikirle sözlerimi noktalamak istiyorum. Beni yıllar boyunca etkileyen şey, kaç tanesinin etraflarında olan biteni mantıklı kılmak adına elinden gelen her şeyi yapmış olmasıydı. Bu yüzden, benim için, Hitler ve Stalin iki şahsın

1. Başkan Vladimir Putin'in yıllık basın toplantısı, 2019 Aralık, http://en.kremlin.ru/events/president/news/62366.

tarihinden çok daha fazlası; zamanla, insan zihninin işlenebilirliği ve insanların manipüle edilme şekli üzerine bir çalışma haline geldi.

Son otuz yılda tanıştığım birçok görgü tanığı, insan davranışının endişe verici olan bu yönünü gözler önüne serdi. Fakat, bu açıdan, benim üzerimde en kalıcı etki bırakan kişi Tatiana Nanieva'ydı. Nanieva, eski bir hemşire ve savaştan önce Sovyetler Birliği'nde "her şeyin harika" olduğunu düşünen bir Komünist Parti üyesiydi. Onunla 1990'ların sonunda, Kiev banliyölerindeki soğuk ve virane dairesinde tanıştığımda, Stalin'e olan sarsılmaz inancına rağmen savaştan sonra nasıl hapsedildiğini anlatmıştı. "Suçu", 1942 Ekim'inde, cephe hattı yakınlarında yaralı Kızıl Ordu askerleriyle ilgilenirken, Almanların kendisini yakalamasına izin vermiş olmasıydı.

1945 Ocak'ında Sovyet güçlerinin ilerlemesi sebebiyle Alman esaretinden "kurtarılan" Nanieva, sorgulanarak Sovyet çalışma kampında altı yıllık bir cezaya çarptırıldı, bu cezayı müteakip sürgüne gönderilecekti: "Sovyet muhafızlar için, işçi çalışma gücü, yani bizler insan değildik. Bizler fahişelerdik. Bizden böyle bahsediyorlardı. İlk başta bir kişi, ardından hepsi bu ifadeyi kullandılar. Bize sadece böyle sesleniyorlardı. 'Bir Alman kampındaysanız ve orada hayatta kalabildiyseniz o halde siz ancak fahişe olabilirsiniz.'"[1]

Yine de bütün bu haksız eziyete karşın Stalin'in "Tanrıları" olduğunu düşünüyordu: "Uzun bir hapis cezası alsam ve 'Anavatan Haini' olarak damgalansam da... 1953'te Stalin öldüğünde ağladım. Babamın ölümünde Stalin'in ölümünde ağladığımdan daha az ağlamıştım. Onsuz yaşayabileceğimizi düşünemiyordum."[2] Kurtarıcı bir lidere inanma arzusu öylesine yoğundu ki Sovyet devletinin ellerinden çektiği sistematik tacize rağmen bu arzu varlığını sürdürebilmişti.

Hem Hitler hem de Stalin, böylesi bir inanca ilham verebilecek güce sahiplerdi. Her ikisi de, ütopik hayalleri mutlak bir kesinlikle satmış olan sert baba figürleriydi. Geleceğe ilişkin sundukları ideal-

1. Daha önce yayınlanmamış bir ifade, fakat ayrıca bkz. Rees, *Their Darkest Hour*, s. 101-106.
2. Rees, *War of the Century*, s. 235.

ler, yalnızca birey olarak sizin için değil aynı zamanda henüz doğmamış olan çocuğunuz içindi. Bu idealleri satın almak, size hem umut hem de amaç sunuyordu. Yalnız olmadığınız, destansı öneme sahip olan bir şeyin parçası olduğunuz anlamına geliyordu. İnsanoğlu sosyal bir hayvandır ve bu ideallere inanma baskısının ucu bucağı yoktur.

Nihayetinde -aralarındaki pek çok farklılığa rağmen- Hitler ve Stalin'i birleştiren şey, idealleri peşinde koşarken milyonlarca insanı öldürmeye istekli oluşlarıydı. Devlete sadık insanlara bile, ideolojik gerekçelerle, acı çektirmeye hazırlardı. Şayet Kızıl Ordu'ya cesurca hizmet etmiş Aleksey Badmaev gibi bir Kalmuk'sanız, bunun hiçbir önemi yoktu. Yine çalışma kampına gönderilecektiniz, açlıktan kırılacak ve pek çok yoldaşınızın gözlerinizin önünde kötü muameleden ötürü hayatını kaybettiğini görecektiniz. Ve bu, yasalara saygılı bir Alman Yahudisi olsaydınız da değişmeyecekti. Yine ölüme gönderilecektiniz.

Tüm bu dehşet, ütopik vizyonlara sahip tiranların dünyaya getirebilecekleri yıkımı daima hatırlatmalıdır.

Teşekkür

Son otuz yılda Nazizm, Stalinizm ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki çalışmalarımda bana çok sayıda insan yardımcı oldu. Her birinin adını tek tek yazamasam da, çeşitli yapım ekiplerimdeki kritik üyeler: Valeri Azarianc, Martina Balazova, Valentina Galzanova, Marcel Joos, Maria Keder, SallyAnn Kleibel, Wanda Koscia, Tomasz Lasica, Michaela Lichtenstein, Teodor Matveev, Maria Mikushova, Anya Narinskaya, Stanislav Remizov, Elena Smolina, Dr. Frank Stucke, Dominic Sutherland, Anna Taborska, Alexandra Umminger ve Elena Yakovleva. Burada, Britanya'da, işe sadık bir şekilde adanmışlık gösteren iki Alman meslektaşım Tilman Remme ve Detlef Siebert'e bilhassa değinmeliyim.

Bu kitap özelinde, Dr. Elga Zalite Stanford Üniversitesi'ndeki Hoover Enstitüsü'nde araştırmaları yürüttü ve Julia Pisetsch Almanya'daki arşivlerde kıymetli bir iş çıkardı. Julia ayrıca kitabı yayınlanmadan önce okuyarak oldukça faydalı pek çok yorumda bulundu. Ayrıca, tabii ki, yazdığım ve yapımcılığını üstlendiğim çeşitli televizyon dizileri için toplanan ifadeleri kullanmama izin verdiği için BBC'ye de teşekkür ediyorum.

Dünyanın en önemli Adolf Hitler uzmanı Profesör Ian Kershaw, metnin taslağını okuyarak çok sayıda önemli önerilerde bulundu. Tavsiyeleri ve yirmi beş yılı aşkın dostluğuna olan borcumu asla ödeyemem. On iki yıl önceki *World War Two: Behind Closed Doors* adlı dizime danışmanlık yapan ve Stalin hakkında nefis bir biyografi yazmış olan Profesör Robert Service de ayrıca baskıdan önce kitabı okudu ve Stalin ile Sovyetler Birliği'ne dair engin bilgisinden faydalanmamı sağladı.

Uzun yıllardır arkadaşım olan Julie Aldred, taslağı okuduktan sonra bir dizi kıymetli eleştirilerde bulundu. Kendisi de Oxford mezunu yetenekli bir tarihçi olan kızım Camilla da aynı şekilde yardımcı oldu.

Tanıştığım, bu korkunç zamanlarda yaşamış yüzlerce insanın büyük çoğunluğu maalesef artık aramızda değil. Fakat şu an her neredeyseler, onlara ruhen teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, Viking'deki yayıncım Daniel Crewe'e de bu projeye olan inancı ve bütün editoryal yardımları için minnettarım. Yetenekli meslektaşlarını da ayrıca belirtmeliyim: Connor Brown, Roose Poole, Emma Brown ve Olivia Mead. Tabii ki New York'taki, Clive Priddle tarafından idare edilen Amerikan yayıncım PublicAffairs'deki ekibimi de unutmuyorum. Hepsine şükranlarımı sunuyorum. Redaktörüm Peter James de ayrıca önemli katkılarda bulundu. Yaklaşık otuz senedir edebî menajerliğimi yürüten Andrew Nurnberg de çalışma hayatımın önemli bir parçası olmayı sürdürüyor.

En büyük şahsi borcum ise aileme, eşim Helena ve çocuklarım Oliver, Camilla ve (bu kitabın adandığı) Benedict'e. Yıllarımı böyle bir kitap üzerinde çalışarak geçirirken bana nasıl tahammül ediyorlar, bilmiyorum. Fakat tahammülleri için oldukça minnettarım.

Laurence Rees

Londra, 2020 Mayıs

Laurence Rees'in otuz yıllık emeğinin doruk noktası olan Hitler ve Stalin dünya tarihinin en dehşetengiz savaşı olan İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki mücadeleyi ve iki tiranı inceliyor. Rees, amansız rakipler olmalarına rağmen Hitler ve Stalin'in esasen aynı madalyonun iki farklı yüzü olduğunu gösteriyor.

Hitler'in karizmatik liderliği Stalin'in korku hükümdarlığına, savaşın ilerleyen yıllarında ise Stalin'in değişen tepkileri Hitler'in uzlaşmazlığına tezat oluşturuyordu. Fakat geniş çerçevede bakıldığında, her iki tiran da istediği ütopyayı inşa etmek adına hayal dahi edilemeyecek acılar yaratmaya ve bireysel özgürlükleri yok etmeye hazırdılar. Rees, Hitler'in Holokost'u eşi benzeri olmayan bir suç olarak varlığını korurken, Stalin'in de Holokost'la aynı zaman zarfında bir dizi ıstıraba sebebiyet verdiğini niçin unutmamamız gerektiğini ortaya koyuyor.

Hitler Batı Avrupa'yı süratle işgal ederken, Stalin Finlandiya'da nasıl kara saplandı? Almanlar Sovyet sınırını nasıl aştı? Stalin'in şüpheci doğası savaşın kaderine nasıl etki etti? Stalin Moskova'dan ayrılmaktan niçin vazgeçti? Almanlar Doğu Cephesi'nde inisiyatifi nasıl kaybetti? Hitler için sonun başlangıcı neydi? Ödüllü tarihçi Laurence Rees, bütün bu soruları titizlikle ele alarak hiçbir tarafgirlik gözetmeden perde önünde ve arkasında neler yaşandığını tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyor.

Rees, Kızıl Ordu ve Wehrmacht gazilerinin, savaş sırasında acı çeken sivillerin ve iki tiranı da şahsen tanıyan kişilerin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan çarpıcı tanıklıkları ve ifadeleri ışığında, şüphesiz yakın tarihin en önemli iki figürü hakkında uzun süredir devam eden popüler yanlış anlaşılmalara meydan okuyor.

liberus

9 786256 982130